…यानवोढ्या …याणार्थं ॥ २९ ॥ …श्रपहान् ॥ ३० ॥ पारिबर्हमुपस्करम् ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ आभाष्यरेरे कंसेतिसंबो ध्य हंताहनिष्यति ॥ ३४ ॥ कुलपांसनः कुलदूषणः आरब्धः उद्युक्तः कचे केशबंधे ॥ ३५ ॥ नृशंसं क्रूरं महाभागइतिअयंभावः स्वजन्म निहर्षेणदेवैरानकदुंदुभिघोषणाद्भाविभगवदवतारेणशक्यप्रतीकारतासंभवतीतिसांत्वयन्स्तुत्याकृपाविषयत्वेनोपपत्तिभिश्च सामार्गे णसंबोधयन् किंचसामभेदाभ्यांसंबोधयन्तत्रसामपंचविधं भेदोद्विविधः तदुक्तंसंबंधलाभोपकृतिर्भेदोगुणकीर्तनं ॥ सामपंचविधंभेदो दृष्टादृष्टभयंवचः ॥ तत्रश्लाघनीयगुणइतिगुणकीर्तनंभगिनीमितिसंबंधकथनंपुत्रिकोपमेत्यभेदंवक्ष्यति हन्यादितिस्त्रीवधनिवृत्त्यायशो

तस्यांतुकर्हिचिच्छौरिर्वसुदेवः कृतोद्वहः ॥ देवक्यासूर्ययासार्द्धंप्रयाणेरथमारुहत् ॥ २९ ॥ उग्रसेनसुतः कंसः स्वसुः प्रियचिकीर्षया ॥ रश्मीन्हयानांजग्राहरौक्मैरथशतैर्वृतः ॥ ३० ॥ चतुःशतंपारिबर्हंगजानांहेममालिनां ॥ अश्वानामयुतंसार्द्धंरथानांचत्रिषट्शतं ॥ ३१ ॥ दासीनांसुकुमारीणांद्वेशतेसमलंकृते ॥ दुहित्रेदेवकः प्रादाद्याने दुहितृवत्सलः ॥ ३२ ॥ शंखतूर्यमृदंगाश्चनेदुर्दुंदुभयः समं ॥ प्रयाणप्रक्रमेतावद्वरवध्वोः सुमंगलं ॥ ३३ ॥ पथिप्रग्रहिणंकंसमाभाष्याहाशरीरवाक् ॥ अस्यास्त्वामष्टमोगर्भोहंतायांवहसेऽबुध ॥ ३४ ॥ इत्युक्तः सखलः पापोभोजानांकुलपांसनः ॥ भगिनींहंतुमारब्धः खड्गपाणिः कचेऽग्रहीत् ॥ ३५ ॥ तंजुगुप्सितकर्माणंनृशंसंनिरपत्रपं ॥ वसुदेवोमहाभागउवाचपरिसांत्वयन् ॥ ३६ ॥ वसुदेवउवाच श्लाघनीयगुणः शूरैर्भवान्भोजयशस्करः ॥ सकथंभगिनींहन्यात्स्त्रियमुद्वाहपर्वणि ॥ ३७ ॥ मृत्युर्जन्मवतांवीरदेहेनसहजायते ॥ अद्यवाब्दशतांतेवामृत्युर्वैप्राणिनांध्रुवः ॥ ३८ ॥ देहेपंचत्वमापन्नेदेहीकर्मानुगोऽवशः ॥ देहांतरमनुप्राप्यप्राक्तनंत्यजतेवपुः ॥ ३९ ॥

मनि उद्वाहपर्वणीतिसंतानवत्त्वध्योपकारंदर्शयति ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ मरणभयेनहन्मीतिचेत्तथापिमरणस्यापरिहरणीयत्वाद्देहं भावित्वात्तत्रापिचभोगप्रेमास्पदत्वादीनामविशेषात्तद्भयेनपापाचरणमयुक्तमित्यभिप्रेत्याह मृत्युर्जन्मवतामित्यादि देहेनस… ललाटेलिखितत्वादिति तथाऽपिकालविलंबार्थंहन्मीतिचेत्तत्राह अद्यवेति अवश्यंभाविनिमरणेविलंबमात्रायनपापाचरं… अस्मिन्देहेगतेयदिदेहांतरंन… नदायुज्येतपापेनापितत्पालनं नतुतदस्तीत्याह देहेपंचत्वमापन्न…

...विषयाविति स्पष्टं दृष्टांतांतरम् ॥ यथा तृणजलौकेति सोहि यथा तृणांतरमवष्टभ्य पूर्वं तृणं त्यजति एवं ...नोन्यो जीवोऽपि ॥ ४० ॥ देहविषयावेव स्वीकारपरित्यागौ दर्शयितुं दृष्टांतांतरमाह स्वप्न इति दृष्टं राजादिदर्शनं श्रुतमिंद्रा...भ्यामाहितसंस्कारेण मनसा तदेवानुचिंतयन् ईदृशं जायद्दृष्टश्रुतसदृशं देहं राजादिरूपं किमपि ऐ निरुक्तं पश्यति यः क्षणांतरे च ...तिप्रपद्यते मन्यते ततश्च जायद्देहादपगतस्मृतिर्भवति पुरुषो यथेति जायत्येव दर्शयितुं दृष्टांतांतरमाह मनोरथेनेति अत्रापि दृष्ट...यामित्यादि सर्वं योज्यं तथा च वक्ष्यति जंतोर्वै कस्यचिद्धेतोर्मृत्युरत्यंतविस्मृतिः॥ जन्मत्वात्मतया पुंसः सर्वभावेन भूरिद॥ विषयस्वीकृ...पाहुर्यथा स्वप्नमनोरथः॥ स्वप्नं मनोरथं चेत्थं प्राक्तनं न स्मरत्यसावित्यादि तद्वदत्रापि कर्मवशाद्देहांतरं प्राप्य प्राक्तनं त्यजतीति ॥ ४१ ॥ ननु वि

व्रजंस्तिष्ठन्पदैकेन यथैवैकेन गच्छति ॥ यथा तृणजलौकैवं देही कर्मगतिं गतः ॥ ४० ॥ स्वप्ने यथा पश्यति देहमीदृशं मनोरथेनाभिनिविष्टचेतनः ॥ दृष्टश्रुताभ्यां मनसानुचिंतयन्प्रपद्यते तत्किमपि ह्यपस्मृतिः ॥ ४१ ॥ यतो यतो धावति दैवचोदितं मनो विकारात्मकमाप पंचसु ॥ गुणेषु मायारचितेषु देह्यसौ प्रपद्यमानः सह तेन जायते ॥ ४२ ॥ ज्योतिर्यथैवोदकपार्थिवेष्वदः समीरवेगानुगतं विभाव्यते ॥ एवं स्वमायारचितेष्वसौ पुमान्गुणेषु रागानुगतो विमुह्यति ॥ ४३ ॥ चित्तदेहहेतूनां कर्मणां कृतत्वाद्देहविशेषप्राप्तौ किं कारणमत आह यतो यत इति देहस्य पंचत्वसमये पंचसु गुणेषु भूतेषु मायारचितेषु मायया नानादेहरूपेण रचितेषु दैवेन फलाभिमुखेन कर्मणा चोदितं नानाविकारात्मकं मनो यं यं देहं देवतिर्यगादिरूपं प्रतिधावति धावच्च सद्यं यमाप अभिनिवेशेन प्राप्तं तत्र तत्रासौ देही जायते ननु मनसः कर्तृत्वात्तदेव जायतां न त्वकर्त्तात्मेत्यत आह प्रपद्यमान इति तदेवाहमिति मन्यमानस्तेन सह जायत इति ॥ ४२ ॥ ननु सत्यं भविष्यत्येव किमपि देहमात्रं तथाप्यस्यातिप्रियस्य राजदेहस्य रक्षणाय कृत्यमपि क्रियत इति चेत्तत्राह ज्योतिरिति अदश्चंद्रादिज्योतिः उदकयुक्तेषु पार्थिवेषु घटादिषु यद्वा उदकेषु पार्थिवेषु तैलघृतादिषु च प्रतिबिंबेन स्थितं समीरस्य वायोर्वेगमनुगतं कंपादियुक्तं प्रतीयते यथा एवं स्वाविद्यारचितेषु गुणेषु देहेषु असौ रागेणानुगतः प्रविष्टो मुह्यति अभिनिवेशं प्राप्नोति अयं भावः आत्मनस्तावद्देहाद्यध्यासाज्जन्मोक्तं सह तेन जायत इति ततश्चान्योन्यधर्माध्यासाद्यथोदकादिधर्माः कार्श्यादय आत्मनि प्रतीयंते एवमात्मधर्माः प्रेयास्प...दयोपि देहादिष्विति राजसूकरदेहयोर्विशेषाभावाद्यथोक्तमत्युपक्रीकार इति ॥ ४३ ॥ ॥ ३ ॥

एवमुक्तं सामोपायमुपसंहरन् भेदमाह तस्मादिति अभिद्रुह्यमाणात्तत्संबंधिनश्चयमादपि इहामुत्र च भयमिति भेदो दर्शितः॥ ४४॥
पुनः सामैवाह एषेति पुत्तिकोपमा दारुमयी अचेतनप्राया॥४५॥बोध्यमानः उपदिश्यमानः स्वयं दारुणः पुनः पुरुषादान् दैत्याननुव्रतोऽनु
सृतइति ॥ ४६ ॥ आनकदुंदुभिरिति पदं महाभागइत्यत्रोक्ताभिप्रायं प्रतिव्योढुं प्रतिकर्तुं वंचयितुमित्यर्थः इदं वक्ष्यमाणमपत्यार्पणं अन्व
पद्यत ज्ञातवान् ॥ ४७ ॥ ननु खलोऽयमेतन्न मन्येतइत्याशंक्य स्वयमेव विचारयति मृत्युरिति ॥ ४८ ॥ तस्मादुपेक्षादोषपरिहारायैवं करि
ष्यामीत्याह प्रदायेति मृत्यवे कंसाय नन्विदमपि नैव न्याय्यमित्याशंक्याह सुताइति अस्यां यदि मे सुता जायेरन् तदा यद्वा बितद्भवतु जीवि

तस्मान्न कस्यचिद्द्रोहमाचरेत्स तथाविधः॥ आत्मनः क्षेममन्विच्छन्द्रोग्धुर्वै परतो भयं॥४४॥ एषा तवानुजा
बाला कृपणा पुत्तिकोपमा॥ हंतुं नार्हसि कल्याणीमिमां त्वं दीनवत्सलः॥४५॥ श्रीशुकउवाच एवं स साम
भिर्भेदैर्बोध्यमानोपि दारुणः॥ नन्यवर्त्तत कौरव्य पुरुषादाननुव्रतः॥४६॥ निर्बंधं तस्य तं ज्ञात्वा विचिंत्यानक
दुंदुभिः॥ प्राप्तं कालं प्रतिव्योढुमिदं तत्रान्वपद्यत॥४७॥मृत्युर्बुद्धिमतापोह्योयावद्बुद्धिबलोदयं॥यद्यसौ न नि
वर्त्तेत नापराधोऽस्ति देहिनः॥४८॥प्रदाय मृत्यवे पुत्रान्मोचये कृपणामिमां॥सुता मे यदि जायेरन्मृत्युर्वा न म्रि
येत चेत्॥४९॥विपर्ययो वा किं न स्याद्गतिर्धातुर्दुरत्यया॥उपस्थितो निवर्त्तेत निवृत्तः पुनरापतेत्॥५०॥अग्नेर्य
था दारुवियोगयोगयोरदृष्टतोऽन्यन्न निमित्तमस्ति॥एवं हि जंतोरपि दुर्विभाव्यः शरीरसंयोगवियोगहेतुः॥५१

ष्यद्भवेदेव तदंतराय एव यमेव म्रियेत तदा न किंचिदन्याय्यं ॥ ४९ ॥ यदि च सुता भविष्यंति न चायं म्रियेत तदा मत्पुत्रादेवास्य मरणमिति
वा किं न स्यात् ननु प्रौढस्य कंसस्य तव बालकात्कथं मृत्युः स्यात्तत्राह गतिरिति धातुः अस्यास्त्वामष्टमो गर्भो हंतेत्युक्तवतः अतइ
र्पणप्रतिज्ञैव मंत्रः तथा सति उपस्थितो मृत्युरयं तावन्निवर्तेत निवृत्तः पुनः कालांतरे आपतेच्चेत्तदा नापराधो ममेत्यर्थः अथवा
स्थितो मृत्युरस्या वधाद्यो निवर्त्तेत स पुनरनेन सन्मंत्रेण भवेद्वेति यद्वा गतिर्धातुर्दुरत्यया इत्येतस्य प्रपंचः उपस्थितइति॥५०॥
दुर्वितर्क्यमिति सदृष्टांतमाह अग्नेरिति वने वृक्षान्मदहन्नग्निः सन्निहितानपि वृक्षान्परित्यज्य कदाचिद्दूरस्थानपि दहति प्रा
प्राण्यदृष्टव्यतिरेकेण किंचिन्नियामकमस्ति यथा एवं जंतोर्जन्ममरणयोरपि हेतुर्दुर्विभाव्यः अचिंत्यः॥ ५१ ॥

ब्रह्मज्ञावधिविचार्य ॥ ५२ ॥ तस्यविश्वासायविकसितमुखांभोजोविहसन्नब्रवीत् ॥५३॥ यद्यथाअशरीरिणीवा
श्रुतं अस्याःसकाशात्तेभयंनास्ति यतःयेभ्यःपुत्रेभ्यस्तेभयंउत्थितं अष्टमोहंताइत्युक्तेऽन्योन्यापेक्षयासर्वेप्यष्टमाभवे
युस्त्याःपुत्रान्समर्पयिष्ये ॥ ५४ ॥ निवर्तते निवृत्तः तद्वाक्येसारउपपत्तिः तद्वित् ॥ ५५ ॥ प्रसूतिकालेप्राप्तेसर्वःसर्वात्माभग
वानस्याःसातथा सर्वदेवतामयीतिवा भगवदाश्रयत्वात् ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ मृत्यवेपुत्रंकथमर्पितवानित्यपेक्षायामाह किंदुः
या

ष्यविमृश्यतंपापंयावद्दात्मनिदर्शनं॥ पूजयामासवैशौरिर्बहुमानपुरःसरं॥५२॥ प्रसार्यवदनांभोजंनृशं
संनिरपत्रपं॥मनसादूयमानेनविहसन्निदमब्रवीत्॥५३॥ वसुदेवउवाच नत्वस्यास्तेभयंसौम्ययद्वैसा
हाशरीरवाक्॥ पुत्रान्समर्पयिष्येऽस्यायतस्तेभयमुत्थितं॥ ५४॥ श्रीशुकउवाच स्वसुर्वधान्निववृतेकंस
स्तद्वाक्यसारवित्॥ वसुदेवोपितंप्रीतःप्रशस्यप्राविशद्गृहं ॥ ५५॥ अथकालउपावृत्तेदेवकीसर्वदेवता॥ पु
त्रान्प्रसुषुवेचाष्टौकन्यांचैवानुवत्सरं॥ ५६॥ कीर्तिमंतंप्रथमजंकंसायानकदुंदुभिः॥ अर्पयामासकृच्छ्रेण
सोऽनृतादतिविह्वलः॥५७॥किंदुःसहंनुसाधूनांविदुषांकिमपेक्षितं॥किमकार्यंकदर्याणांदुस्त्यजंकिंधृतात्म
नां॥५८॥दृष्ट्वासमत्वंतच्छौरेःसत्येचैवव्यवस्थितिं॥कंसस्तुष्टमनाराजन्प्रहसन्निदमब्रवीत्॥ ५९॥ प्रतियातु
कुमारोयंनत्वस्मादस्तिमेभयं॥ अष्टमाद्युवयोर्गर्भान्मृत्युर्मेविहितःकिल॥६०॥ तथेतिसुतमादाययथावा
ऽनकदुंदुभिः॥ नाभ्यनंदततद्वाक्यमसतोविजितात्मनः॥६१॥ नंदाद्यायेव्रजेगोपायाश्चामीषांचयोषितः॥
वृष्णयोवसुदेवाद्यादेवक्याद्यायदुस्त्रियः॥ ६२॥ सर्वेवैदेवताप्रायाउभयोरपिभारत॥ ज्ञातयोबंधुसुहृदोये
चकंसमनुव्रताः॥ ६३॥ सहमिति साधूनांसत्यसंधानाम् पुत्रलालनसुखापेक्षाकथंत्यक्तेत्यतआह विदुषामिति भग
वानेवतत्त्वंनान्यदितिजानतामित्यर्थः ननुस्वयंनीतेसतिकंसोबालंनहन्यादितिमत्वानीतवानितिकिंनस्यादितिनेत्याह किमकार्यमि
ति ननुदेवकीकथंपुत्रंतत्याजेत्यतआह दुस्त्यजमिति चित्तेधृतआत्माहरिर्यैस्तेषाम् ॥५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ कंसस्यशांतिर्देवका
र्यानुगुणानभवतीतिनारदस्यप्रत्यवस्थानंतदा[illegible]याद्यइत्यादित्रयेण ॥ ६२ ॥ उभयोर्वसुदेवनंदकुलयोः ॥ ६३ ॥

वधोद्यमंदेवकृतमितिशेषः ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ निगडैः शृंखलैः अजनोविष्णुस्तच्छंकया ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ इतिश्रीभागवतेम
हापुराणेदशमस्कंधेटीकायांप्रथमोध्यायः ॥ १ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ द्वितीयेकंसघातायदेवक्यांगर्भगोहरिः ॥ ब्रह्मादिभिःस्तुतःसाचसां
त्वितेतिनिरूप्यते ॥ १ ॥ यदुभिःसव्यरुध्यतेयुक्तंतमेवविरोधंप्रपंचयति त्वरयादेवकीगर्भस्यान्यत्रसंचारेणभगवतःप्रवेशंवक्तुमाह प्र

एतत्कंसायभगवान्शशंसाभ्येत्यनारदः ॥ भूमेर्भारायमाणानांदैत्यानांचवधोद्यमं ॥ ६४ ॥ ऋषेर्विनिर्गमे
कंसोयदून्मत्वासुरानिति॥देवक्यागर्भसंभूतंविष्णुंचस्ववधंप्रति॥६५॥देवकींवसुदेवंचनिगृह्यनिगडैर्गृहे॥
जातंजातमहन्पुत्रंतयोरजनशंकया ॥ ६६ ॥ मातरंपितरंभ्रातॄन्सर्वांश्चसुहृदस्तथा ॥ घ्नंतिह्यसुतृपोलुब्धाराजानः
प्रायशोभुवि ॥ ६७ ॥ आत्मानमिहसंजातंजानन्प्राग्विष्णुनाहतं ॥ महासुरंकालनेमिंयदुभिःसव्यरुध्यत ॥ ६८ ॥
उग्रसेनंचपितरंयदुभोजांधकाधिपं ॥ स्वयंनिगृह्यबुभुजेशूरसेनान्महाबलः ॥ ६९ ॥ इति
श्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेश्रीकृष्णावतारोपक्रमेप्रथमोध्यायः ॥ १ ॥ ॥छ॥ श्रीशुकउवाच
प्रलंबबकचाणूरतृणावर्तमहाशनैः ॥ मुष्टिकारिष्टद्विविदपूतनाकेशिधेनुकैः ॥ १ ॥ अन्यैश्चासुरभूपालैर्बाण
भौमादिभिर्युतः ॥ यदूनांकदनंचक्रेबलीमागधसंश्रयः ॥ २ ॥ तेपीडितानिविविशुःकुरुपांचालकैकयान् ॥
शाल्वान्विदर्भान्निषधान्विदेहान्कोसलानपि॥३॥ एकेतमनुरुंधानाज्ञातयःपर्युपासत ॥ हतेषुषट्सुबालेषुदे
वक्याऔग्रसेनिना ॥ ४ ॥ सप्तमोवैष्णवंधामयमनंतंप्रचक्षते ॥ गर्भोबभूवदेवक्याहर्षशोकविवर्द्धनः ॥ ५ ॥
भगवानपिविश्वात्माविदित्वाकंसजंभयं॥यदूनांनिजनाथानांयोगमायांसमादिशत्॥६॥गच्छदेविव्रजंभद्रे
गोगोभिरलंकृतं ॥ रोहिणीवसुदेवस्यभार्यास्तेनंदगोकुले॥ अन्याश्चकंससंविग्नाविवरेषुवसंतिहि ॥ ७ ॥

र्धश्लोकत्रयेण महाशनोऽघासुरः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ अनुरुंधानाअनुवर्तमानाः ॥ ४ ॥ धामकलातदेवसप्तमोगर्भोबभूव किं
यमनंतमिति हर्षशोकविवर्धनः आनंदरूपस्यावतीर्णत्वाद्धर्षः पूर्वगर्भसाधारणदृष्ट्याशोकइति ॥ ५ ॥ ६ ॥ ननुसागो
आह अन्याश्चेति नकेवलंसैवंअन्यापीति विवरेषु गुप्तस्थानेषु ॥ ७ ॥

...कृष्यमाणः कथंजीवेदित्यतआह मामकंधामेति तत्ततः ॥ ८ ॥ किमर्थमेवंकार्यमित्यतआह अथेति अनंतरमेवेत्य
...अंशैः शक्तिभिर्भजतेअधितिष्ठतिसर्वान्ब्रह्मादिस्तंबपर्यंतानित्यंशभागः नैवपरिपूर्णनरूपेणेत्यर्थः यद्वा अंशैर्ज्ञानैश्वर्य
...जयतियोजयतिस्वीयानितितथातेनेति यद्वा अंशेनपुरुषरूपेणमायायाभागोभजनंयस्यतेन यद्वा अंशेनमायंयागुणाव...
...भागाभेदायस्यतेन यद्वा अंशाएवमत्स्यकूर्मादिरूपाभजनीयाः नतुसाक्षात्स्वरूपंयस्यतेन यद्वा अंशैर्ज्ञानबलादिभिर्भज
...यानिभक्तेषुयस्यतेन सर्वथापरिपूर्णनरूपेणेतिविवक्षितं कृष्णस्तुभगवान्स्वयमित्युक्तत्वादिति तांप्रोत्साहयतित्वंयशोदायामितिसा

...वक्याजठरेगर्भंशेषाख्यंधाममामकं ॥ तत्संनिकृष्यरोहिण्याउदरेसन्निवेशय ॥ ८ ॥ अथाहमंशभागेनदे
वक्याःपुत्रतांशुभे ॥ प्राप्स्यामित्वंयशोदायांनंदपत्न्यांभविष्यसि ॥ ९ ॥ अर्चिष्यंतिमनुष्यास्त्वांसर्वकामव
रेश्वरीं ॥ धूपोपहारबलिभिःसर्वकामवरप्रदां ॥ १० ॥ नामधेयानिकुर्वंतिस्थानानिचनराभुवि ॥ दुर्गेतिभद्र
कालीतिविजयावैष्णवीतिच ॥ ११ ॥ कुमुदाचंडिकाकृष्णामाधवीकन्यकेतिच ॥ मायानारायणीशानीशार
देत्यंबिकेतिच ॥ १२ ॥ गर्भसंकर्षणात्तंवैप्राहुःसंकर्षणंभुवि ॥ रामेतिलोकरमणाद्बलंबलवदुच्छ्रयात् ॥ १३ ॥
संदिष्टैवंभगवंतातथेत्योमितितद्वचः ॥ प्रतिगृह्यपरिक्रम्यगांगतातत्तथाऽकरोत् ॥ १४ ॥ गर्भेप्रणीतेदेवक्या
रोहिणींयोगनिद्रया ॥ अहोविस्रंसितोगर्भइतिपौराविचुक्रुशुः ॥ १५ ॥ भगवानपिविश्वात्माभक्तानामभयं
करः ॥ आविवेशांशभागेनमनआनकदुंदुभेः ॥ १६ ॥ सविभ्रत्पौरुषंधामभ्राजमानोयथारविः ॥ दुरासदोऽ
तिदुर्धर्षोभूतानांसंबभूवह ॥ १७ ॥

र्धचतुष्टयेन ॥ ९ ॥ सर्वान्पुत्रादीन्कामयंतेयेतेषांवरामीश्वरीश्रेष्ठांनियंत्रीं अ
र्चकानांसर्वान्कामवरान्प्रददातियातां ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ त्वद्विक्रमेणचतस्यव्यपदेशाभविष्यंतीत्याह गर्भसंकर्षणादित्यादिना रा
मेतिचसंबोधनंकरिष्यंति त्वयासंकृष्टेनतेनलोकस्यरमणात्रत्युत्पादनात् ॥ १३ ॥ तथेतिपुनरपिओमित्यादरेणप्रतिगृह्य गांपृथ्वीं ॥ १४ ॥
विस्रंसितःविभ्रष्टःविस्रस्तइत्यर्थः इतिविचुक्रुशुःनतुतद्धिदुरित्यर्थः ॥ १५ ॥ मनआविवेशमनस्याविर्बभूव जीवानामिवनधातुसंबंधइत्य
र्थः ॥ १६ ॥ धामश्रीमूर्तिम् ॥ १७ ॥

जगन्मंगलंजगतोमूर्तिमन्मंगलं अच्युतांशं अच्युताश्च्युतिरहिताअंशाऐश्वर्यादयोयस्यतं यद्वा अच्युतस्यअंशइवांशः भक्तानामनुग्रहार्थंपरिच्छिन्नवपुरित्यर्थः सम्यग्भूतमेवाहितंवैधदीक्षयाआर्पितं देवीद्योतमानाशुद्धसत्वेत्यर्थः सर्वात्मकंसर्वस्यात्मानं अतएवात्मभूतं स्वस्मिन्नादावेवसंतं मनस्तःमनसैवंदधार धारणयाधृतवती अत्रानुरूपंदृष्टांतमाह यथाकाष्ठाप्राचीदिक्आनंदकरंचंद्रमिति ॥ १८ ॥ सर्वजगन्निवासस्यश्रीहरेर्निवासभूतासत्यपिनितरांसर्वजनाल्हादकतयानरेजे किंतुस्वयमेवानंदमन्वभवत्यतःकंसस्यगृहेरुद्धाऽन्यैर्नदृश्यतेघटादिषुरुद्धाऽग्निशिखादीपकलिकाइव तथासतीशोभमानासरस्वतीज्ञानंखलेज्ञानवंचकेरुद्धायथाऽन्येषामनुपकारिणीनराज

ततोजगन्मंगलमच्युतांशंसमाहितंशूरसुतेनदेवी ॥ दधारसर्वात्मकमात्मभूतंकष्ठायथाऽनंदकरंमनस्तः ॥ ॥ १८ ॥ सादेवकीसर्वजगन्निवासनिवासभूतानितरांनरेजे ॥ भोजेंद्रगेहेऽग्निशिखेवरुद्धासरस्वतीज्ञानखले यथासती ॥ १९ ॥ तांवीक्ष्यकंसःप्रभयाजितांतरांविरोचयंतींभवनंशुचिस्मितां ॥ आहैषमेप्राणहरोहरिर्गुहांध्रुवंश्रितोयन्नपुरेयमीदृशी ॥ २० ॥ किमद्यतस्मिन्करणीयमाशुमेयदर्थतंत्रोनविहंतिविक्रमं ॥ स्त्रियाःस्वसुर्गुरुमत्यावधोऽयंयशःश्रियंहंत्यनुकालमायुः ॥ २१ ॥ सएवजीवन्खलुसंपरेतोवर्ततयोऽत्यंतनृशंसितेन ॥ देहेमृतेतंमनुजाःशपंतिगंतातमोऽधंतनुमानिनोध्रुवं ॥ २२ ॥ इतिघोरतमाद्भावात्सन्निवृत्तःस्वयंप्रभुः ॥ आस्तेप्रतीक्षंस्तज्जन्महरेर्वैरानुबंधकृत् ॥ २३ ॥ आसीनःसंविशंस्तिष्ठन्भुंजानःपर्यटन्महीं ॥ चिंतयानोहृषीकेशमपश्यत्तन्मयंजगत् ॥ २४ ॥ ब्रह्माभवश्चतत्रैत्यमुनिभिर्नारदादिभिः ॥ देवैःसानुचरैःसाकंगीर्भिर्वृषणमैडयन् ॥ २५

न् ॥ १९ ॥ प्रभयाभवनंविरोचयंतींअजितः अंतराकुक्षिमध्येयस्यास्तां एषःविरोचमानःध्रुवंहरिरेव यद्यस्मात्ईदृशीइयंपुरापूर्वं ॥ २० ॥ ननुसंतिसामादयउपायाःनेतिस्वयमेवाह अयमर्थतंत्रोदेवकार्यप्रधानः विक्रमंनविहंतिमद्वधेपराक्रमंकरिष्यत्येवेत्यहिइदानीमेवेयंहन्यतामितिविचिंत्याह अर्थतंत्रोऽपिपुमान्स्वंविक्रमंनविहंतिननाशयतिस्त्रीवधेतन्नाशःस्यादितिभावः तदेति गुरुमत्यागुर्विण्याः ॥ २१ ॥ किंचसएवजीवन्नपिमृतःस्यात्नृशंसितेनक्रौर्येणयोवर्तेत तंजीवंतमेवमनुजाःशपंतिदुःसंचदेहेमृतेतनुमानिनःपापिनोनरकंगच्छति अथवाशापप्रकारमेवाह तनुमानिनोऽस्यदेहेमृतेऽयंध्रुवमंधंतमोगमिष्यं ॥ संविशन्शयानः ॥ २४ ॥ रम्याभिर्गीर्भिःवृषणंकामवर्षिणमैडयन्तुष्टुवुः ॥ २५ ॥

तिह[illegible]तःसत्यत्वेनैवप्रथमंस्तुवंतिसत्यव्रतमिति सत्यंव्रतंसंकल्पोयस्यतं सत्यंपरंश्रेष्ठंप्राप्तिसाधनंयस्मिंस्तं त्रिसत्यं [illegible]पूर्वंप्रलयानंतरंच स्थितिसमयेचसत्यमव्यभिचारेणवर्तमानं तदेवाहुःसत्यस्ययोनिमिति सच्छब्देनपृथिव्यप्तेजांसि वाकाशौएवंसच्चत्यच्चसत्त्यंभूतपंचकंतत्सत्यमित्याचक्षतइतिश्रुतेः तस्ययोनिंकारणमनेनपूर्ववर्तमानतोक्ता तथासत्येत हितमंतर्यामितयास्थितं अनेनास्थितिसमयेऽपिसत्यत्वमुक्तं तथासत्यस्यसत्यंतस्यैवसत्यस्यसत्यंपारमार्थिकंतन्नाशेप्यवशि ष्टं अनेनप्रलयेप्यवधित्वेनसत्यत्वंदार्शितं एवंत्रिसत्यत्वमुपपादितं तथाऋतसत्यनेत्रं ऋतंचसूनृतावाणीसत्यंचसमदर्शनं ॥ भगवताव्याख्यास्यमानत्वात् सत्यंचसमदर्शनं ऋतंचसूनृतावाणीकविभिःपरिकीर्तितेति तयोर्नेत्रंनयनसाधनंनेतारंप्रवर्तकमिति वत् एवंसर्वप्रकारेणसत्यात्मकंत्वांभगवन्वयंशरणंप्रपन्नाः प्राप्ताइति॥ २६ ॥ननुभवंतोऽपिलोकेश्वरामत्तुल्याएवकिमितिमांशरणंप्र पद्यंते नैवंवाच्यंत्वमेवैकःसर्वेश्वरःसर्वसृष्ट्यादिकारणत्वात् वयंत्वदेकशरणाएव लोकादिरूपंद्वैतंचसर्वंत्वद्व्यतिरेकेणनास्तीतिचकुंद्वैतप्र

सत्यव्रतंसत्यपरंत्रिसत्यंसत्यस्ययोनिंनिहितंचसत्ये ॥ सत्यस्यसत्यंऋतसत्यनेत्रंसत्यात्मकंत्वांशरणंप्रप न्नाः॥ २६॥ एकायनोऽसौद्विफलस्त्रिमूलश्चतूरसःपंचविधःषडात्मा॥सप्तत्वगष्टविटपोनवाक्षोदशच्छदीद्वि खगोह्यादिवृक्षः ॥२७॥ त्वमेकएवास्यसतःप्रसूतिस्त्वंसन्निधानंत्वमनुग्रहश्च ॥ त्वन्माययासंवृतचेतस स्त्वांपश्यंतिमानानविपश्चितोये॥ २८ ॥

पंचंवृक्षरूपकेणनिरूपयंति एकायनइति असौप्रपंचआदिवृक्षः वृश्च्यतइतिवृक्षः समष्टिव्यष्टिदेहरूपः कथंभूतःएकायनःएकाप्रकृति रयनमाश्रयोयस्यसः द्वेसुखदुःखेफलेयस्यसः त्रयोगुणामूलानियस्यसःचतूरसः धर्मार्थकाममोक्षाश्चत्वारोरसायस्यसःपंचइंद्रियाणि विधाज्ञानप्रकारायस्यसः षट्ऊर्मयःजायतेअस्तिवर्धतेविपरिणमतेअपक्षीयतेनश्यतइतिषट्कोशावाआत्मानःस्वभावायस्यसः सप्त धातवः त्वचोयस्य पंचभूतानिमनोबुद्ध्यहंकारश्चेत्यष्टौविटपाःशाखाविस्तारायस्यसः नवद्वाराणिअक्षाश्छिद्राणियस्यसः दशप्राणाः छदाःपत्राणिविद्यंतेयस्यसदशच्छदी दशप्राणापानव्यानसमानोदाननागकूर्मकृकलदेवदत्तधनंजयइति द्वौजीवेश्वरौखगौयस्मिन्सद्वि खगः ॥ २७ ॥ एवंरूपस्यसंसारवृक्षस्यसतःकार्यस्यत्वमेकएवप्रसूतिः प्रकर्षेणसूतिर्जन्मयस्मात्सत्वंकारणमित्यर्थः त्वमेवसन्निधानंस म्यक्निधीयतेऽस्मिन्नितिलयस्थानं त्वमेवानुग्रहश्चअनुगृह्णातीतिपालकः ननुब्रह्मविष्णुरुद्राएवंभूताःप्रसिद्धाःकथमहमितिचेत्तत्राहुः त्वन्माययेति संवृतंपिहितंचेतोज्ञानंयेषांतेत्वामेवनानापश्यंति येतुविपश्चितःविद्वांसः तेतथानपश्यंति ॥ २८ ॥

ननुदेवकापुत्रमाकथमवबणयथातचत्तत्राहुः बिभर्षीति अवबोधैकस्वरूपआत्मात्वमेवरूपाणिमूर्तीर्बिभर्षिधत्से ननुत्वंकस्यापिपुत्रइ त्यर्थः क्षेमायपालनायसतांधर्मवर्तिनांसुखकराणि खलानांअभद्राणिनाशकानि ॥ २९॥ नकेवलमेतावद्भक्तानांमोक्षार्थमपीत्याहुः त्वयीति त्वयिसमाधिनाआवेशितचेतसानिमित्तेनत्वत्पादपोतेनाश्रितेनएकेमुख्याविवेकिनःमहद्भिःकृतेनसेव्यतयासंपादितेन यद्वाइद मपिमायामयमित्यनादरंपरित्यज्येदमेवमहत्सर्वोत्कृष्टमितिमनसिकृतेनबहुमतेनेत्यर्थः भवाब्धितुच्छीकुर्वंति अनायासेनैवभजनानुनि ष्पादिर्नातेषांमुक्तिरित्यर्थः ॥ ३० ॥ ननुतेनपोतेनपूर्वेचेत्पारंगताः तर्हीदानींजनानांकागतिस्तत्राहुः स्वयमिति अयमर्थःहेद्युमनूस्वप्र काश त्वत्पादपोतसामीप्यमात्रेणभवांबुधौवत्सपदमात्रेजातेअतस्तन्निरपेक्षंस्वयमेवान्येषांभीमंदुस्तरमपिभवार्णवंसमुत्तीर्यभवत्पदां भोरुहरूपांनावमत्रैवनिधायभक्तिमार्गसंप्रदायंप्रवर्त्येत्यर्थः पारंयाताः तत्किं यतोऽदभ्रसौहृदाः सर्वभूतेष्वतिप्रीतियुक्ताःअतस्तेऽन्ये

विभर्षिरूपाण्यवबोधआत्माक्षेमायलोकस्यचराचरस्य॥ सत्वोपपन्नानिसुखावहानिसतामभद्राणिमुहुः खलानां॥२९॥ त्वय्यंबुजाक्षाखिलसत्वधाम्निसमाधिनावेशितचेतसैके ॥ त्वत्पादपोतेनमहत्कृतेनकुर्वंतिगोवत्सपदंभवाब्धिं॥ ३० ॥स्वयंसमुत्तीर्यसुदुस्तरंद्युमन्भवार्णवंभीममदभ्रसौहृदाः॥ भवत्पदांभोरुहनावमत्रतेनिधाययाताःसदनुग्रहोभवान्॥ ३१॥येन्येऽरविंदाक्षविमुक्तमानिनस्त्वय्यस्तभावादविशुद्धबुद्धयः॥ आरुह्यकृच्छ्रेणपरंपदंततःपतंत्यधोऽनादृतयुष्मदंघ्रयः॥३२॥तथानतेमाधवतावकाःक्वचिद्भ्रश्यंति मार्गात्त्वयिबद्धसौहृदाः॥ त्वयाभिगुप्ताविचरंतिनिर्भयाविनायकानीकपमूर्धसुप्रभो॥ ३३ ॥

गायनिधायेति कथंमत्पादपोतेनतीर्णाअतउक्तं भवान्सदनुग्रहः सतोभक्ताननुगृह्णातीति ॥ ३१॥ ननुविवेकिनांकिमद्भजनेन मु इतेतत्राहुः येन्यइति विमुक्तमानिनः विमुक्तावयमितिमन्यमानाः त्वयिअस्तोनिरस्तोऽतएवासन्यो भावः तस्मात् भक्तेरभा नविशुद्धाबुद्धिर्येषांततथा यद्वा त्वयिअंस्तभाःइतिछेदः अस्तमतयः वादिष्वेवविशुद्धबुद्धयः कृच्छ्रेणबहुजन्मतपसा परं रहितंसत्कुलतपःश्रुतादि ततःपतंति विघ्नैरभिभूयंते नआदृतायुष्मदंघ्रयोयैस्ते अधःअर्वाक्तिर्यग्योनौ ॥३२॥त्वदीयास्तुम गीत्याहुः तथानेति बिनायकाविघ्नहेतवःतेषामनीकानिस्तोमास्तानिपांतियेतेषांमूर्द्धसुविचरंतिविघ्नान्जयंतीत्यर्थः॥३३॥

नो रूपाणिधारयसीत्युक्तंबिभर्षिरूपाणीति तत्केनप्रकारेणसुखावहत्वंइत्यपेक्षायामाहुः सत्त्वंविशुद्धमिति सत्त्वंवपुःश्रयत उपायनंकर्मफलदातृ कथंयेनवपुषाजनस्तवार्हणंपूजामीहतेकरोतिकैःवेदाश्चक्रियायोगाश्चतपश्चसमाधिश्चतैश्चतुराश्रयिः वपुषोऽनाश्रयणेऽर्हणासंभवान्नकर्मफलसिद्धिःस्यादिति ॥ ३४ ॥ त्वय्यंबुजाक्षेत्यादिनाश्लोकत्रयेणभगवद्भक्तानामेव न्येषामित्युक्तं तत्रकर्मफलंभक्तिविनामाभूत् मोक्षस्यतुज्ञानैकसाध्यत्वात्किंभक्त्येतिसानुशयान्प्रत्याहुः सत्त्वंनचेदिति हेधातः सत्त्वंनिजंतववपुर्नभवेच्चेत्तर्हिविज्ञानंविशिष्टमपरोक्षंज्ञानंनभवेदित्यनुषंगः कथंभूतंअज्ञानभिदापमार्जनम् अज्ञानंचतत्कृताभिवतयोरपमार्जनंनिवर्तकम् यद्वा अज्ञानंभिनत्तीतिअज्ञानभिद्विज्ञानंमार्जनंनाशमापप्राप्तमेवेति ननुजडानांबुध्यादीनांयतःप्रकाशः तद्ब्रह्मेतिज्ञानंभवेदेवेतिचेन्न गुणप्रकाशैः गुणावच्छिन्नैःप्रकाशैर्भवान्सर्वसाक्षीपरिपूर्णःकेवलमनुमीयतेकस्यतेनतुसाक्षात्क्रियतइ

सत्त्वंविशुद्धंश्रयतेभवान्स्थितौशरीरिणांश्रेयउपायनंवपुः॥वेदक्रियायोगतपःसमाधिभिस्तवार्हणंयेनजनःसमीहते॥३४॥सत्त्वंनचेद्धातरिदंनिजंभवेद्विज्ञानमज्ञानभिदापमार्जनं॥गुणप्रकाशैरनुमीयतेभवान्प्रकाशतेयस्यचयेनवागुणः॥३५॥ननामरूपेगुणजन्मकर्मभिर्निरूपितव्येतवतस्यसाक्षिणः॥मनोवचोभ्यामनुमेयवर्त्मनोदेवक्रियायांप्रतियंत्यथापिहि॥३६॥शृण्वन्गृणन्संस्मरयंश्चचिंतयन्नामानिरूपाणिचमंगलानिते॥क्रियासुयस्त्वच्चरणारविंदयोराविष्टचेतानभवायकल्पते॥३७॥

त्यर्थः अनुमानप्रकारमाहुः प्रकाशतेयस्यचयेनवागुणइति यस्यसंबंधीअयंबुध्यादिगुणः प्रकाशते योगुणसाक्षीत्येवंयेनवाबुध्यारूढेनप्रमात्राबुध्यधिष्ठात्रावासौगुणः प्रकाशतेइत्यनुमीयतेइत्यर्थः शुद्धसत्त्ववपुषित्वयिसेव्यमानेतुतदाकारेऽतःकरणेत्वत्प्रसादेनसाक्षात्कारोभवेदितिभावः ॥ ३५ ॥ एवंतावद्भक्तानामभ्युदयापवर्गार्थंरूपाणिबिभर्षीत्युक्तं तान्यपिभजनीयानिकेवलंनतुज्ञातुंशक्यंतेअनंतत्वादतर्क्यत्वाच्च मनोवचसोरगोचरत्वादित्याहुःननामरूपेइति गुणाःजन्मानिकर्माणिचतैर्निरूपितव्येनिरूपणार्हेनभवतःकुतः अनुमेयंवर्त्ममार्गोयस्यतवेति तत्रापिहेतुःतस्यसाक्षिणइति नहिसाक्षिणस्तत्त्वंमनोवचोगोचरमित्यर्थः हेदेवबहुधाध्योतमान अथापिक्रियायामुपासनादिलक्षणायांत्वांप्रतियंत्युपासकाः साक्षात्पश्यंतिहिप्रसिद्धम् ॥ ३६ ॥ तस्माद्भक्त्यैवमोक्षइत्युपसंहरंति शृण्वन्निति अन्यानपिसंस्मारयन् क्रियासुदेवार्चनादिकर्मसु ॥ ३७ ॥ ॥ ७

विशेषतः श्रीकृष्णावतारमभिनंदंति दिष्ट्येति दिष्ट्याभद्रं तवपदः पादभूतायाः ईश्वरस्यतवजन्ममात्रेणापनीतएव किंचत्वत्पदकैः कोमलैः पदैः सुशोभनैः वज्रांकुशादिशुभलक्षणैः गांपृथ्वीद्यांस्वर्गंचतवत्वयाऽनुकंपितां ॥ ३८ ॥ तवजन्मनाभारोऽपनीतइत्युक्तत्वाभमापिकिंजीववत्संसारउक्तः नहिनहीत्याहुः नेति वतहेईशअसंसारिणस्तेजन्मनः कारणंक्रीडांविनानतर्कयामः किंच हेअभयाश्रयनभयंसंसारंआश्रयतइतितथातत्संबोधनंहेनित्यमुक्तेत्यर्थः तवजन्मकारणंनास्तीतिकिंवक्तव्यं यतोजीवात्मन्यपिभवादयः त्वयिविषयेयाअविद्यातयाकृताः नपरमार्थतः संतीति ॥ ३९ ॥ प्रस्तुतंप्रार्थयंतेमत्स्याश्वेति नोऽस्मांस्त्रिभुवनंचअन्यदायथापासितथाऽधुनापिपाहीतिवंदनंतेइतिवदंतः सर्वेशिरोभिः प्रणमंति ॥ ४० ॥ देवकींप्रत्याहुः दिष्ट्येति नोऽस्माकंभवायउद्भवायसाक्षात्परः पुमांस्तेकुक्षिगतः अतोभयंमाभूदिति

दिष्ट्याहरेऽस्याभवतः पदोभुवोभारोऽपनीतस्तवजन्मनेशितुः॥ दिष्ट्यांऽकितांत्वत्पदकैः सुशोभनैर्द्रक्ष्यामगांद्यांचतवानुकंपितां॥ ३८॥ नतेऽभवस्येशभवस्यकारणंविनाविनोदंवततर्कयामहे॥ भवोनिरोधः स्थितिरप्यविद्ययाकृतायतस्त्वय्यभयाश्रयात्मनि॥ ३९॥ मत्स्याश्वकच्छपनृसिंहवराहहंसराजन्यविप्रविबुधेषुकृतावतारः॥ त्वंपासिनस्त्रिभुवनंचयथाऽधुनेशभारंभुवोहरयदूत्तमवंदनंते॥ ४०॥ दिष्ट्यांऽबतेकुक्षिगतः परः पुमानंशेनसाक्षाद्भगवान्भवायनः॥ माभूद्भयंभोजपतेर्मुमूर्षोर्गोप्तायदूनांभवितातवात्मजः॥ ४१॥ श्रीशुकउवाच इत्यभिष्टूयपुरुषंयद्रूपमनिदंयथा॥ ब्रह्मेशानौपुरोधायदेवाः प्रतिययुर्दिवं॥ ४२॥ इति श्रीभा० महापुराणे द० गर्भगतविष्णोर्ब्रह्मादिकृतस्तुतिर्नामद्वितीयोध्यायः॥ २॥ ॥५॥ श्रीशुकउवाच अथसर्वगुणोपेतः कालः परमशोभनः॥ यर्ह्येवाजनजन्मर्क्षंशांतर्क्षग्रहतारकं॥ १॥

प्यामपिकुक्षिहृदयंगतोहरिर्भवतितेषांभयंनभवतीतिकुतस्तव ॥ ४१ ॥ यस्यरूपमनिदंसर्वप्रत्यक्षभूतं यथायथावत् अस्मान्वंचयिविहस्थास्थितेइतिमन्यमानाब्रह्मेशानौपुरोधायपुरतः कृत्वाययुरिति ॥ ४२ ॥ इति० भा० द० द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥५॥ नरूपेणसंभूतस्तुहरिः स्वयं ॥ पितृभ्यांसंस्तुतोनीतः पित्राभीवनगोकुलं ॥ १ ॥ अथेतिमंगलार्थं यर्हिसर्वगुणोपेतः कालोवभूव वेणुराविरासीदित्यष्टमश्लोकगतेनान्वयः परमशोभनत्वमेवाह यर्हीत्यादिना अजनान्नारायणाज्जन्मयस्यप्रजापतेस्तन्नक्षत्रं कथंभूतं शांतानिऋक्षाण्यश्विन्यादीनिग्रहाश्चतारकाश्चयस्मिंस्तत् यर्हीतिसर्वत्रानुषज्जते॥ १॥

।नो गानामुदयोयस्मिंस्तत्तथा मंगलभूयिष्ठाःपुरादयो यस्यांसा॥ २ ॥ जलरुहैःश्रीःशोभायेषांते द्विजालिकुलानांसन्नादो
ऽभूद्यासुताः ॥ ३ ॥ समिधत आडागमोऽत्रद्रष्टव्यःसमैंधतेति सम्यग्दीप्ताबभूवुरित्यर्थः ॥ ४ ॥ असुरद्रुहांकंसादिव्यतिरिक्तो
तिगनांदेवानांचेति स्वर्गेतुविशेषमाह जायमानइति अजनेजायमाने ॥५॥ तदा आसन्नःप्रसवोयस्मिन्तस्मिन्समये ॥६ ॥७॥
यार्तिघनतमसिनिशीथे यथायथावत् ऐश्वरेणैवरूपेण ॥ ८ ॥ तमद्भुतंबालकंवसुदेवऐक्षतेतिद्वितीयश्लोकेनान्वयः अद्भुतत्वेहेतुग

शः प्रसेदुर्गगनंनिर्मलोडुगणोदयं ॥ महीमंगलभूयिष्ठपुरग्रामव्रजाकरा ॥ २ ॥ नद्यः प्रसन्नसलिलाह्रदा जलरुहश्रियः ॥ द्विजालिकुलसन्नादस्तवकावनराजयः ॥ ३ ॥ ववौवायुःसुखस्पर्शःपुण्यगंधवहःशुचिः ॥ अग्नयश्चद्विजातीनांशांतास्तत्रसमिंधत ॥ ४ ॥ मनांस्यासन्प्रसन्नानिसाधूनामसुरद्रुहां ॥ जायमानेऽजने तस्मिन्नेदुर्दुंदुभयोदिवि ॥ ५ ॥ जगुःकिन्नरगंधर्वास्तुष्टुवुःसिद्धचारणाः ॥ विद्याधर्यश्चननृतुरप्सरोभिःसमं तदा ॥ ६ ॥ मुमुचुर्मुनयोदेवाःसुमनांसिमुदान्विताः ॥ मंदंमंदंजलधराजगर्जुरनुसागरं ॥ ७ ॥ निशीथेतम उद्भूतेजायमानेजनार्दने ॥ देवक्यांदेवरूपिण्यांविष्णुःसर्वगुहाशयः ॥ आविरासीद्यथाप्राच्यांदिशींदुरिव पुष्कलः ॥ ८ ॥ तमद्भुतंबालकमंबुजेक्षणंचतुर्भुजंशंखगदाद्युदायुधं ॥ श्रीवत्सलक्ष्मंगलशोभिकौस्तुभंपीतां बरसांद्रपयोदसौभगं ॥ ९ ॥ महार्हवैदूर्यकिरीटकुंडलत्विषापरिष्वक्तसहस्रकुंतलं ॥ उद्दामकांच्यंगदकंकणा दिभिर्विरोचमानंवसुदेवऐक्षत ॥ १० ॥ सविस्मयोत्फुल्लविलोचनोहरिंसुतंविलोक्यानकदुंदुभिस्तदा ॥ कृ ष्णावतारोत्सवसंभ्रमोऽस्पृशन्मुदाद्विजेभ्योयुतमाप्लुतोगवां ॥ ११ ॥ अथैनमस्तौदवधार्यपूरुषंपरंनतांगः कृतधीःकृतांजलिः ॥ स्वरोचिषाभारतसूतिकागृहंविरोचयंतंगतभीःप्रभाववित् ॥ १२ ॥

अन्यानिविशेषणानिअंबुजेक्षणमित्यादीनि श्रीवत्सलक्ष्मंश्रीवत्सलक्ष्माणं गलेनशोभतइतिगलशोभीसकौस्तुभोयस्मिन् ॥ ९ ॥ परिष्वक्त सहस्रकुंतलंकिरीटकुंडलादीनांत्विषास्फुरदपरिमितकेशमित्यर्थः ॥ १० ॥ विस्मयेनोत्फुल्लेविशिष्टेलोचनेयस्यसः गवामयुतमस्पृशन्मनसाद त्तवान्कंसनिगृहीतस्यदानासंभवात् स्पृष्टौहेतुः कृष्णावतारेति मुदाआप्लुतोव्याप्तःस्नातइतिवा ॥ ११ ॥ कृतधीःशुद्धबुद्धिः ॥ १२ ॥

वसुदेवः प्रथमंपुत्रंबुद्ध्यापश्यन्तांपरित्यज्याह अहोविदितोऽसीति कथंविदितोऽस्मि भवान्प्रकृतेःपरःपुरुषइति ननुकिमाश्चर्यंपुरुषस्य
प्रकृतेरन्यत्वादेवेतिअतआह साक्षादिति प्रत्यक्षतइत्यर्थः नन्वक्षिसन्निकृष्टंप्रत्यक्षतउपलभ्यते किंचित्रमित्यतआह केवलेति केवल
श्चासावनुभवश्चआनंदश्चतदेवस्वरूपंयस्यसः किंच सर्वबुद्धिदृक्साक्षी नहिएवंभूतोदृश्योभवतीत्यर्थः॥१३॥ननुदेवकीजठरेप्रविष्टस्यकि
मियमतिस्तुतिःक्रियतेअतआह सएवेति सएवउक्तस्वरूपएवत्वंनदेवकीजठरेप्रविष्टइत्यर्थः ननुविश्वंसृष्ट्वातदनुप्रविष्टस्य किमेतद्दुष्करं अत

वसुदेवउवाच विदितोऽसिभवान्साक्षात्पुरुषःप्रकृतेःपरः॥ केवलानुभवानंदस्वरूपःसर्वबुद्धिदृक्॥ १३॥
सएवस्वप्रकृत्येदंसृष्ट्वाग्रेत्रिगुणात्मकं॥तदनुत्वंह्यप्रविष्टःप्रविष्टइवभाव्यसे॥ १४॥यथेमेऽविकृताभावास्त
थातेविकृतैःसह॥ नानावीर्याःपृथग्भूताविराजंजनयंतिहि॥ १५॥ सन्निपत्यसमुत्पाद्यदृश्यंतेऽनुगताइव॥
प्रागेवविद्यमानत्वान्नतेषामिहसंभवः॥ १६॥

आह स्वप्रकृत्येति स्वमाययासृष्ट्वातदनुत्वमप्रविष्टएवेति ननुतर्हिकथंश्रुत्योच्यते
वानुप्राविशदितिअतआह प्रविष्टइवेति भाव्यसेनिरूप्यसे प्रत्यक्षतोवास्वरूपेणवाप्रविष्टइवलक्ष्यसे ॥ १४ ॥ अत्रदृष्टांतः य
कृताभावामहदादयोयथातथेतिदृष्टांतंविवृणोति तेविकृतैरिति तेषिकृतैःषोडशविकारैःसहसंनिपत्यविराजंजनयंति संनि
पृथग्भूताःसंतोनानावीर्याविशिष्टकार्यसमर्थानभवंति ॥ १५ ॥ अतःसंनिपत्येति एवंसमुत्पाद्यअनुगताःप्रविष्टाइवदृ
कुतःउत्पत्तेःप्रागेवकारणतयाविद्यमानत्वान्नतेषामिहसृष्टेकार्येपश्चात्संभवःप्रवेशइति ॥ १६ ॥

3810

नो ... ति एवंभवानिति ननुयद्यहमप्रच्युतस्वरूपएवकारणतयाकार्येषुवर्त्ते तर्हितेष्विंद्रियगृह्यमाणेषुममग्रहणंकिनास्ति
... यलक्षणैरिति बुध्यारूपादिज्ञानेनानुमेयंलक्षणंस्वरूपंयेषांतैर्गुणैःइंद्रियैर्ग्राह्यैर्गुणैःसहसन्नपिवर्त्तमानोपितद्गुणाग्रहः
... तस्से अयंभावःनहिग्राह्यैःसहभावमात्रंग्रहणेकारणं किंतुइंद्रियाणांशक्तिःसाचकार्यैकसमधिगम्यायथाकार्यमेवकल्प्य
या... चक्षुषारूपग्रहणेरसादिग्रहणंनास्ति तथैवविषयग्रहणेत्वद्ग्रहणमपीति अविषयत्वेनचग्रहणानर्हत्वमुक्तमेव सर्वबुद्धिदृक्इ
... वंतावत्प्रागेवविद्यमानत्वात्प्रवेशोनास्तीत्युक्तं किंचपरिच्छिन्नस्यनीडेपक्ष्यादेरिवप्रवेशोभवेत् तत्तुअनावृतत्वादपरिच्छिन्नत्वेनब
... गर्भेदोनास्ति कुतःप्रवेशइत्याह अनावृतत्वादिति अनावृतत्वेहेतूनाह सर्वस्येति नहिसर्वरूपस्यान्यदावरकमस्ति सर्वात्मनः नह्येकेना
... ऽन्यस्यात्माभवेत् आत्मवस्तुनइति आत्मनोवस्तुनश्चेतिहेतुद्वयं अतसातत्यगमनइत्यस्मात् अततिव्याप्नोतीत्यात्मा नहिव्यापकस्या

एवंभवान्बुद्ध्यनुमेयलक्षणैर्ग्राह्यैर्गुणैःसन्नपितद्गुणाग्रहः॥अनावृतत्वाद्बहिरंतरंनतेसर्वस्यसर्वात्मनआत्म
वस्तुनः॥१७॥यआत्मनोदृश्यगुणेषुसन्निति व्यवस्यतेस्वव्यतिरेकतोऽबुधः॥विनानुवादंनचतन्मनीषितंस
म्यग्यतस्त्यक्तमुपाददत्पुमान्॥ १८॥ त्वत्तोऽस्यजन्मस्थितिसंयमान्विभोवदंत्यनीहादगुणादविक्रियात्॥
त्वयीश्वरेब्रह्मणिनोविरुध्यतेत्वदाश्रयत्वादुपचर्यतेगुणैः॥ १९॥

वरणंघटते तथावस्तुनःपरमार्थ
वस्तुनः आवरणंनघटतइत्यर्थः तस्मात्त्वांतर्यामितयाप्रवेशोनमुख्योस्ति कुतस्तरांगर्भप्रवेशः अतःकेवलानुभवानंदरूपएवत्वंविदितोऽ
सीत्याश्चर्यंममभाग्यमित्यर्थः॥ १७॥ नन्वेतद्धेतुचतुष्टयंप्रपंचस्यावस्तुत्वेघटेततत्तुनसंभवतिसत्यत्वेनप्रतीतेरित्याशंक्याह यइति आत्म
नोदृश्येषुगुणेषुदेहादिषु स्वव्यतिरेकतःआत्मव्यतिरेकेण पृथक्सन्नयंदेहादिरितिव्यवस्यतेनिश्चिनोति यःपुमान्सोऽबुधः अविद्वान् व्य
तिरेकदर्शनात् किंच मनीषितंविचारितंसद्देहादिसर्वंयतः विनाऽनुवादं वाचारंभणमात्रंविनानसम्यग्भवति अतोऽवस्तुत्वेनत्यक्तंबाधित
मेववस्तुबुध्याउपाददत्स्वीकुर्वन्नबुधइत्यर्थः ॥ १८ ॥ एवंपरमेश्वरदृश्यस्यतद्व्यतिरेकेणासत्त्वमुक्तं परमेश्वरोपादानत्वादपितद्व्यति
रेकेणासत्त्वमित्याह त्वत्तोस्येति नचैवंसत्यपिविकारित्वमित्याह अनीहादिति अगुणत्वादनीहत्वंततोविकारित्वमित्यर्थः नन्वनीहत्वे
कथंकर्तृत्वंकर्तृत्वेवाकुतोऽविकारित्वंतत्राह त्वयीश्वरइतिब्रह्मत्वादविकारित्वमीश्वरत्वात्कर्तृत्वमिति नन्वेतदपिविरुद्धमेवनेत्याह त्वदा
श्रयत्वादिति गुणैःकुर्वद्भिःत्वयिसृष्ट्यादिकर्तृत्वमुपचर्यतेगुणाश्रयत्वात् यथाभृत्यकृत्यंराजनीति॥ १९॥

एवंभूतस्यैवतवयथाविश्वस्थितिसर्गप्रलयार्थं त्रिवर्णागुणावताराएवमयंभूभारापनयनार्थमितिज्ञातमित्याह सत्वमितिश्लोकद्वयेन ॥ ॥ २० ॥ रिरक्षिषुःरक्षितुमिच्छुरवतीर्णोऽसिकृष्णेनवर्णेन अतःसाधूनांरक्षणार्थंराजन्यसंज्ञायेऽसुरकोटियूथपास्तैर्निर्व्यूह्यमानाइतस्तत श्चाल्यमानाश्चमूःसेनानिहनिष्यसेसंहरिष्यसि ॥ २१ ॥ किंतुतथाप्यप्रमत्तेनत्वयाभाव्यमित्याह अयंत्विति असभ्यःखलः समर्पितंक थितं अभिसरतिआगमिष्यति ॥ २२ ॥ उपाधावत् अस्तौत् ॥ २३ ॥ त्वयिभयशंकैवतावन्नास्तीतिश्लोकचतुष्टयेनाह देवकीकिंचि द्विज्ञापयितुमूरूपमिति यत्तत्किमपिद्रूपंवस्तुप्राहुर्वेदाः किंतद्वस्तुतदाह अव्यक्तं अत्रहेतुः आद्यंकारणं किंपरमाणवः न ब्रह्मबृहत् किं

सत्वंत्रिलोकस्थितयेस्वमायया बिभर्षिशुक्लंखलुवर्णमात्मनः॥सर्गायरक्तंरजसोपबृंहितंकृष्णंचवर्णंतमसा जनात्यये॥ २०॥ त्वमस्यलोकस्यविभोरिरक्षिषुर्गृहेऽवतीर्णोऽसिममाखिलेश्वर॥राजन्यसंज्ञासुरकोटियू थपैर्निर्व्यूह्यमानानिहनिष्यसेचमूः॥ २१॥ अयंत्वसभ्यस्तवजन्मनौगृहेश्रुत्वाऽग्रजांस्तेन्यवधीत्सुरेश्वर॥स तेऽवतारंपुरुषैःसमर्पितंश्रुत्वाऽधुनैवाभिसरत्युदायुधः॥ २२॥ श्रीशुकउवाच अथैनमात्मजंवीक्ष्यमहापुरु षलक्षणं॥ देवकीतमुपाधावत्कंसाद्भीताश्रुचिस्मिता॥ २३॥ देवक्युवाच रूपंयत्तत्प्राहुरव्यक्तमाद्यंब्र ह्मज्योतिर्निर्गुणंनिर्विकारम्॥ सत्तामात्रंनिर्विशेषंनिरीहंसत्वंसाक्षाद्विष्णुरध्यात्मदीपः॥ २४॥

त्नं न ज्योतिः चेतनं किंवैशेषिकाणामिवज्ञानगुणं न निर्गुणं किंमीमांसकानामिवज्ञानपरिणामि न निर्विकारं किंपुष्कराक्षादी शक्तिविक्षेपपरिणामि न सत्तामात्रं तर्हिकिंसामान्यं न निर्विशेषंतर्हिकिंकारणत्वात्सक्रियं न निरीहं सन्निधिमात्रेणकारणं ए वंपिकार्यकल्प्यंयद्वस्तुसएवंसाक्षात्त्वंविष्णुरिति अपरोक्षश्चेत्याह अध्यात्मदीपइति बुद्ध्यादिकारणसंघातप्रकाशकइत्यर्थः क्तंनकेनापिप्रकारेणव्यज्यतइत्यव्यक्तं कथं उत्पत्त्यातावन्नव्यज्यतइत्याह आद्यंसर्वस्यकार्यस्यआद्यं अनादीत्यर्थः तथा र्गुणंनिर्विकारमितिचतुर्भिःपदैर्देशेनप्रकाशेनचगुणेनचविकारेणचव्यक्तिनिराकरोति तथासत्तामात्रमितिविशेषेणनिर्वि नेननिरीहमितिक्रिययाचव्यक्तिनिराकरोति अन्यत्समानम् एवंभूतस्यतवनभयशंकेतिभावः ॥ २४ ॥

.ानो
।भ्य व्यवशिष्यमाणस्यकुतोभयमित्याह नष्टेलोकेइति चराचरेलोकेमहाभूतेषुलीने तेष्वप्यादिभूतंभूतसूक्ष्मंप्रविष्टेषुतस्मि
नि कंप्रतानंप्राप्ते अशेषात्मकेप्रधानेसंज्ञाप्रज्ञायस्य एवंमयिलीनमिदमस्तिपश्चादेवमुद्बोधनीयमितिसोशेषसंज्ञः शेषसंज्ञइ
या ॥ किंचएवंप्रलयहेतुर्योऽयंकालःएनं हेअव्यक्तबंधो प्रकृतिप्रवर्त्तकस्तस्यंप्रलयावधिभूतस्यतेतवचेष्टांलीलां चेष्टतेविपरि
प्रा तंःपुनःवत्सरादत्त्यामहीयान्द्विपरार्धरूपः यस्यचेष्टामाहुः तंत्वात्वांक्षेमधामअभयस्थानंप्रपद्ये शरणंव्रजामि॥२६॥क्षेमधाम
त्रै मर्त्यइति लोकान्यति यदृच्छयाकेनापिभाग्योदयेन हेआद्य॥२७॥प्रस्तुतंविज्ञापयतिसत्वमितिभृत्यानांवित्रासंहंतीतिभृत्यवित्रा

ष्टेलोकेद्विपरार्धावसानेमहाभूतेष्वादिभूतंगतेषु॥व्यक्तेऽव्यक्तंकालवेगेनयातेभवानेकःशिष्यतेशेषसंज्ञः॥२५॥योऽयंकालस्तस्यतेऽव्यक्तबंधोचेष्टामाहुश्चेष्टतेयेनविश्वम्॥ निमेषादिर्वत्सरांतोमहीयांस्तंत्वेशानंक्षेमधामप्रपद्ये॥२६॥ मर्त्योमृत्युव्यालभीतःपलायन्लोकान्सर्वान्निर्भयंनाध्यगच्छत्॥त्वत्पादाब्जंप्राप्ययदृच्छयाऽद्यस्वस्थःशेतेमृत्युरस्मादपैति॥२७॥सत्वंघोरादुग्रसेनात्मजान्नस्त्राहित्रस्तान्भृत्यवित्रासहाऽसि॥ रूपंचेदंपौरुषंध्यानधिष्ण्यंमाप्रत्यक्षंमांसदृशांकृपीष्ठाः॥२८॥ जन्मतेमय्यसौपापोमाविद्यान्मधुसूदन॥समुद्विजेभवद्धेतोःकंसादहमधीरधीः॥२९॥ उपसंहरविश्वात्मन्नदोरूपमलौकिकम्॥ शंखचक्रगदापद्मश्रियाजुष्टंचतुर्भुजम्॥३०॥विश्वंयदेतत्स्वतनौनिशांतेयथाऽवकाशंपुरुषःपरोभवान्॥बिभर्त्तिसोऽयंममगर्भगोऽभूदहोनृलोकस्यविडंबनंहितत्॥३१॥ श्रीभगवानुवाच त्वमेवपूर्वसर्गेभूःपृश्निःस्वायंभुवेसति॥तदाऽयंसुतपानामप्रजापतिरकल्मषः॥३२॥युवांवैब्रह्मणादिष्टौप्रजासर्गेयदाततः॥सन्नियम्येंद्रियग्रामंतेपाथेपरमंतपः॥३३॥ सहा भृत्यविदितिबाछेदः पौरुषंऐश्वरंध्यानधिष्ण्यंध्यानास्पदंमांसदृशांमांसचक्षुषांप्रत्यक्षंमाकृथाः॥२८॥भव
तएवहेतोर्निमित्तात्कंसात्समुद्विजे बिभेमि यतोऽधीरचित्ता॥२९॥३० ॥किमित्युपसंहर्त्तव्यमेवंभूतेनमयापुत्रेणतवमहतीश्लाघास्यादि
तितत्राह विश्वमिति निशांतेप्रलयावसाने यथाऽवकाशमसंकोचतः असंभावितत्वादुपहास्यतैवस्यादित्यर्थः॥ ३१॥ चतुर्भुजेनरूपेणा
विर्भावकारणंतावदाह त्वमेवेत्यादिचतुर्दशभिः पूर्वसर्गे प्रथमजन्मनि अभूःआसीः पृश्निर्नामस्वायंभुवेमन्वंतरेतदाअयंवसुदेवः ॥३२॥
तेपाथे तपःकृतवंतौ ॥ ३३ ॥

॥ २४ ॥ २५ ॥ तप्यतोराचरतोः ईयुर्गतानि मदात्मनोःमच्चित्तयोः॥ २६ ॥ अमुनावपुषा ॥ २७ ॥ प्रादुरासंप्रादुर्भूतोऽस्मि वरदराट्व रदेषुश्रेष्ठइत्यर्थः तेनसकृद्वरेणचवारंवारमाविर्भावेकारणमुक्तं कामस्यदित्सयादातुमिच्छया मादृशःमयासदृशः ॥ ३८ ॥मेमत्तोऽपियु

वर्षवातातपहिमघर्मकालगुणाननु ॥ सहमानौश्वासरोधविनिर्धूतमनोमलौ ॥ २४ ॥ शीर्णपर्णानिलाहारावु पशांतेनचेतसा ॥ मत्तःकामानभीप्संतौमदाराधनमीहतुः ॥ २५ ॥ एवंवांतप्यतोस्तीव्रंतपःपरमदुष्करं ॥ दिव्यवर्षसहस्राणिद्वादशेयुर्मदात्मनोः ॥ २६ ॥ तदावांपरितुष्टोऽहममुनावपुषाऽनघे ॥ तपसाश्रद्धयानित्यंभ क्त्यांचहृदिभावितः ॥ २७ ॥ प्रादुरासंवरदराड्युवयोःकामदित्सया ॥ व्रियतांवरइत्युक्तेमादृशोवांवृतःसुतः ॥ ३८ ॥ अजुष्टग्राम्यविषयावनपत्यौचदंपती ॥ नवव्राथेऽपवर्गंमेमोहितौदेवमायया ॥ ३९ ॥ गतेमयियु वांलब्ध्वावरंमत्सदृशंसुतं ॥ ग्राम्यान्भोगानभुंजाथांयुवांप्राप्तमनोरथौ ॥ ४० ॥ अदृष्ट्वाऽन्यतमंलोकेशीलौ दार्यगुणैःसमं ॥ अहंसुतोवामभवंपृश्निगर्भइतिश्रुतः ॥ ४१ ॥ तयोर्वांपुनरेवाहमदित्यामासकश्यपात् ॥ उ पेंद्रइतिविख्यातोवामनत्वाच्चवामनः ॥ ४२ ॥ तृतीयेऽस्मिन्भवेऽहंवैतेनैववपुषाथवां ॥ जातोभूयस्तयोरे वसत्यंमेव्याहृतंसति ॥ ४३ ॥ एतद्वांदर्शितंरूपंप्राग्जन्मस्मरणायमे ॥ नान्यथामद्भवंज्ञानंमर्त्यलिंगेनजाय ते ॥ ४४ ॥ युवांमांपुत्रभावेनब्रह्मभावेनचासकृत् ॥ चिंतयंतौकृतस्नेहौयास्येथेमद्गतिंपरां ॥ ४५ ॥ यदिकं द्भिभेषित्वंतर्हिमांगोकुलंनय ॥ मन्मायामानयाशुत्वंयशोदागर्भसंभवां ॥ ४६ ॥ श्रीशुकउवाच इत्यु क्त्वाऽऽसीद्धरिस्तूष्णींभगवानात्ममायया ॥ पित्रोःसंपश्यतोःसद्योबभूवप्राकृतःशिशुः ॥ ४७ ॥

थे मदृतवंतौ ॥ ३९ ॥ वरंदत्वामयिगते ॥ ४० ॥ ४१ ॥ अदित्यांकश्यपाद्वामनःआसेतियत्तदपि तद्रूपयोर्युवयोरहमेवपुम ॥ ४३ ॥ प्राक्प्रथमंतावदेतद्रूपमेजन्मेतिस्मरणायज्ञानायदर्शितं मद्भवंमद्विषयं अनंतरंत्वदिच्छयाबालोऽपिभविष्या ॥ ननुत्वयिप्रसन्नेऽपिकथमावयोःपुनःपुनर्जन्मेत्यतःपरंभविष्यतीत्याह युवामिति ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥

ानोऽहमांगोकुलंनय यशोदायाश्चतांकन्यांमम्मांयामानयेतिप्रथममेवभगवताप्रचोदितोवसुदेवोयदागंतुमैच्छत् तदैवअ
भ्यायासानंदजाययानिमित्तमात्रभूतयाअजनिजाता ॥ ४८ ॥ हृताःप्रत्ययार्थाःसर्वावृत्तयोयेषां अथवा हृताःप्रत्ययाः
तयेयेषांजाग्रतामपि तथाभूतेषुद्वारपालेषुसत्सु बृहत्सुकपाटेषुलोहकीलकयुक्तशृंखलैः बृहद्भिःकपाटादिभिःदुरत्यया
या ॥ ४९ ॥ स्वयमेवव्यवर्यंत विवृताइत्यर्थः व्यव्रियंतेतिवक्तव्येगुणश्छांदसः रवेर्निमित्तात् ॥ ५० ॥ गंभीरोयस्तोयौघः तस्यज

शौरिर्भगवत्प्रचोदितःसुतंसमादायससूतिकागृहात्॥यदाबहिर्गंतुमियेषतर्ह्यजायायोगमायाऽजनि जायया॥४८॥तयाहृतप्रत्ययसर्ववृत्तिषुद्वास्थेषुपौरेष्वपिशायितेष्वथ॥द्वारस्तुसर्वाःपिहितादुरत्ययाबृहत्कपाटायसकीलशृंखलैः॥४९॥ताःकृष्णवाहेवसुदेवआगतेस्वयंव्यवर्यंतयथातमोरवेः॥ववर्षपर्जन्यउपांशुगर्जितःशेषोऽन्वगाद्वारिनिवारयन्फणैः॥५०॥मघोनिवर्षत्यसकृद्यमानुजागंभीरतोयौघजवोर्मिफेनिला॥भयानकावर्त्तशताकुलानदीमार्गंददौसिंधुरिवश्रियःपतेः॥५१॥नंदव्रजंशौरिरुपेत्यतत्रतान्गोपान्प्रसुप्तानुपलभ्यनिद्रया॥सुतंयशोदाशयनेनिधायतत्सुतामुपादायपुनर्गृहानगात्॥५२॥देवक्याःशयने न्यस्यवसुदेवोऽथदारिकां॥प्रतिमुच्यपदोर्लोहमास्तेपूर्ववदावृतः॥५३॥यशोदानंदपत्नीचजातंपरमबुध्यत॥नतल्लिंगंपरिश्रांतानिद्रयापगतस्मृतिः॥५४॥ इ०भा०द०कृष्णजन्मनितृतीयोऽध्यायः॥३॥४॥

श्रीशुकउवाच बहिरंतःपुरद्वारःसर्वाःपूर्ववदावृताः॥ततोबालध्वनिंश्रुत्वागृहपालाःसमुत्थिताः॥१॥तेतुतूर्णमुपव्रज्यदेवक्यागर्भजन्मतत्॥आचख्युर्भोजराजाययदुद्विग्नःप्रतीक्षते॥२॥सतल्पात्तूर्णमुत्थायकालोयमितिविह्वलः॥सूतीगृहमगात्तूर्णंप्रस्खलन्मुक्तमूर्द्धजः॥३॥

वेनयेऊर्मयस्तैःफेनिलाफेनव्याप्ता भयानकैरावर्त्तशतैर्व्याप्ताऽपि श्रियःपतेःसीतापतेः॥५१॥निद्रयाअजया॥५२॥प्रतिमुच्यबध्वा पदोः पादयोःलोहंनिगडमास्तेस्म ॥ ५३ ॥ जातंकिंचिदितिकेवलंअबुध्यत नतुतल्लिंगंपुत्रःकन्यावेति योगनिद्रयात्वमोहितेति ॥५४॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेटीकायांतृतीयोध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ४ ॥ चतुर्थेचंडिकावाक्यमाकर्ण्यातिभयाकुलः॥ दुर्मंत्रिभिर्हितंमेनेकंसोबालादिहिंसनं ॥ १ ॥ १ ॥ ततअष्टमंजन्म ॥ २ ॥ कालोमृत्युः ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥५॥ अगद्दभ्रातः ॥ ६ ॥ दीनदीनवत् दीनादपिदीनवत् नतुतथा पुत्रस्यान्यत्रनीतत्वात्साचयोगमायेतिज्ञातत्वात् याचितोऽपिआचिच्छिदेहस्तादाकृष्यजग्राह ॥ ७ ॥ अपोथयत् बलेनचिक्षेप ॥ ८ ॥ सद्यएवदेवीभूत्वा ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ कृपणानिति अन्या

तमाहभ्रातरंदेवीकृपणाकरुणंसती ॥ स्नुषेयंतवकल्याणस्त्रियंमाहंतुमर्हसि॥ ४ ॥ बहवोहिंसिताभ्रातःशिशवःपावकोपमाः॥ त्वयादैवनिसृष्टेनपुत्रिकैकाप्रदीयताम्॥ ५॥ नन्वहंतेह्यवरजादीनाहतसुताप्रभो॥ दातुमर्हसिमंदायाअंगेमांचरमांप्रजाम्॥ ६॥ श्रीशुकउवाच उपगुह्यात्मजामेवंरुदंत्यादीनदीनवत् ॥ याचितस्तांविनिर्भर्त्स्यहस्तादाचिच्छिदेखलः॥ ७॥ तांगृहीत्वाचरणयोर्जातमात्रांस्वसुःसुताम्॥ अपोथयच्छिलापृष्ठेस्वार्थोन्मूलितसौहृदः॥ ८॥ सातद्धस्तात्समुत्पत्यसद्योदेव्यंबरंगता॥ अदृश्यतानुजाविष्णोःसायुधाष्टमहाभुजा॥ ९॥ दिव्यस्रगंबरालेपरत्नाभरणभूषिता॥ धनुःशूलेषुचर्मासिशंखचक्रगदाधरा॥ १०॥ सिद्धचारणगंधर्वैरप्सरःकिन्नरोरगैः॥ उपाहृतोरुबलिभिःस्तूयमानेदमब्रवीत्॥ ११॥ किंमयाहतयामंदजातःखलुतवांतकृत्॥ यत्रक्ववापूर्वशत्रुर्माहिंसीःकृपणान्वृथा॥ १२॥ इतिप्रभाष्यतंदेवीमायाभगवतीभुवि॥ बहुनामनिकेतेषुबहुनामाबभूवह॥ १३॥ तयाऽभिहितमाकर्ण्यकंसःपरमविस्मितः॥ देवकींवसुदेवंचविमुच्यप्रश्रितोऽब्रवीत्॥ १४॥ अहोभगिन्यहोभाममयावांबतपाप्मना॥ पुरुषादइवापत्यंबहवोहिंसिताःसुताः॥ १५॥ सत्वहंत्यक्तकारुण्यस्त्यक्तज्ञातिसुहृत्खलः॥ कांल्लोकान्वैगमिष्यामिब्रह्महेवमृतःश्वसन्॥ १६॥ दैवमनृतंवक्तिनमर्त्याएवकेवलं॥ यद्विश्रंभादहंपापःस्वसुर्निहतवान्शिशून्॥ १७॥

नीतिज्ञात्वावारयति पाठांतरेमामांकृपणांवृथाऽहिंसीःहिंसितवानसीति ॥ १२ ॥ बहुनामनिकेतेषुवाराणस्यादिस्थाने ॥ १३ ॥ परमविस्मितः ॥ कथंदेवीवागनृताजातेति ॥ १४ ॥ भाम्रहेभगिनीभर्त्तः पुरुषादोराक्षसोयथास्वापत्यमेवहिनस्तितद्वत् ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

नो भुजः स्वारब्धकर्मभोक्तॄन्स्वात्मजान्माशोचतम् किंच जंतवः प्राणिनः सदानासते किंतु अल्पकालमेव तदाऽपि एभ्यो वियुज्यंते यतो दैवाधीनाः ॥ १८ ॥ सदानासतइत्यनेन यदुक्तं जन्ममरणादि तदपि देहानामेव नात्मन इत्याह भुवीति भू त्वा भवंति न भवंति चेत्यर्थः यथा भुवि भौमानि घटादीनि तद्वत् एतेषु भूतेषु जन्मादिभिर्विक्रियमाणेषु अयमपरोक्षतया प्रत्यभि ज्ञायमानो विपर्येति विपर्ययं न प्राप्नोति एकरूप एव वर्त्तत इत्यर्थः भौमेषु विक्रियमाणेषु यथा भूस्तथेति एवं विचार्यमाणे सति न शोकावकाशः ॥ १९ ॥ अज्ञानतस्तु न निवर्त्तत इत्याह यथेति यथा यथावत् अनेवंविदः एवमजानतः आत्मविपर्ययः देहात्मबुद्धिर्भवति यतो यो भेदो भवति देहाहंकारेण हि आत्मनि परिच्छिन्ने सति इदंकारास्पदं भिन्नं भवति यतो भेदात्पुत्रादिदेहैर्योगो वियोगश्च ततः संसृतिः

माशोचतंमहाभागावात्मजान्स्वकृतंभुजः॥ जंतवोनसदैकत्रदैवाधीनाःसहासते॥ १८ ॥ भुविभौमानिभूतानियथायांत्यपयांतिच॥ नायमात्मातथैतेषुविपर्येतियथैवभूः॥ १९॥ यथाऽनेवंविदोभेदोयतआत्मविपर्ययः॥ देहयोगवियोगौचसंसृतिर्ननिवर्त्तते॥ २०॥ तस्माद्भद्रेस्वतनयान्मयाव्यापादितानपि॥ माऽनुशोचयतःसर्वःस्वकृतंविंदतेऽवशः॥ २१ ॥ यावद्धतोऽस्मिहंताऽस्मीत्यात्मानंमन्यतेस्वदृक् ॥ तावत्तदभिमान्यज्ञोबाध्यबाधकतामियात्॥ २२ ॥ क्षमध्वंममदौरात्म्यंसाधवोदीनवत्सलाः॥ इत्युक्त्वाश्रुमुखःपादौश्यालःस्वस्रोरथाग्रहीत्॥ २३ ॥ मोचयामासनिगडाद्विश्रब्धःकन्यकागिरा॥ देवकींवसुदेवंचदर्शयन्नात्मसौहृदं ॥ २४ ॥ भ्रातुःसमनुतप्तस्यक्षांतरोषाचदेवकी॥ व्यसृजद्वसुदेवश्चप्रहस्यतमुवाचह॥ २५॥ एवमेतन्महाभागयथावदसिदेहिनां॥ अज्ञानप्रभवाऽहंधीःस्वपरेतिभिदायतः॥ २६॥

सुखदुःखेइति यावदज्ञानं न निवर्त्तत इत्यर्थः ॥ २० ॥ एवमुक्तप्रकारेण नैते तव तनयाः अहं तु तावन्न घातितवांस्तथाऽपि अज्ञानदृष्ट्या स्वतनयान्मया व्यापादितानपि मानुशोचेति सांत्वयति तस्मादिति अज्ञानाश्रयमेव कर्मवादमाह यतइति ॥ २१ ॥ कथं तर्हि ब्राह्मणादिहंतुः तद्वधस्य च प्रायश्चित्तश्रवणमज्ञानमूलमेवेत्याह यावदिति अस्वदृक् देहाभिमानी तावत्तदभिमानी तस्य देहस्य हननमात्मनि अभिमन्यमान इत्यर्थः ॥ २२ ॥ श्यालः कंसः स्वस्रोरिति स्वसृशब्देन द्विवचनानुपपत्त्या मिथुनगणनद्वारा मिथुनीलक्षणया स्वसृतत्पत्योरभिधानं लिंगसमवायेन प्राणभृत उपदधातीतिवद्देवकीवसुदेवयोः प्रत्येकं पादमग्रहीदित्यर्थः श्यालशब्देन वा कथंचिद्वसुदेवाभिधानं ॥ २३ ॥ आत्मसौहृदं प्रियवादादि दर्शयन् ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

स्वपरभेददर्शनोकिंभवातितदाह शोकहर्षेति भा[illegible]मित्तभूतैर्मिथोभावान्घ्नंतं भावमीश्वरंपृथग्दृशः तेनपश्यंति किंतुअहमेवहंताहत श्चेतिमन्यंतइत्यर्थः ॥ २७ ॥ विशुद्धंयथाभवति ॥ २८ ॥ २९॥ नातिकोविदाः दृष्टमात्रमतयः ॥ ३० ॥ ननिर्गतानिदशदिनानियेषांता न् अन्यांश्च ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ अस्यंतःबाणान्क्षिपतःसतः उत्सृज्यरणंत्यक्त्वा ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ अन्यासक्तान् विमुखांश्चेतिनहंसिनहिनस्ति ॥ ३५ ॥ क्षेमेनिर्भयेदेशे शूरैःसंयुगादन्यत्रविकत्थनंप्रौढिवादोयेषांतैः ननुहरेर्बिभेमिशंभोश्चेतिचेत्तत्राहुः रहोजुषेति सर्वस्याप्यंतःप्रवि

शोकहर्षभयद्वेषलोभमोहमदान्विताः ॥ मिथोघ्नंतंनपश्यंतिभावैर्भावंपृथग्दृशः ॥ २७ ॥ श्रीशुकउवाच
कंसएवंप्रसन्नाभ्यांविशुद्धंप्रतिभाषितः ॥ देवकीवसुदेवाभ्यामनुज्ञातोऽविशद्गृहं ॥ २८ ॥ तस्यांरात्र्यां
व्यतीतायांकंसआहूयमंत्रिणः ॥ तेभ्यआचष्टतत्सर्वंयदुक्तंयोगनिद्रया ॥ २९ ॥ आकर्ण्यभर्तुर्गदितंतमूचुर्दे
वशत्रवः ॥ देवान्प्रतिकृतामर्षादैतेयानातिकोविदाः ॥ ३० ॥ एवंचेत्तर्हिभोजेंद्रपुरग्रामव्रजादिषु ॥ अनिर्दशा
न्निर्दशांश्चहनिष्यामोऽद्यवैशिशून् ॥ ३१ ॥ किमुद्यमैःकरिष्यंतिदेवाःसमरभीरवः ॥ नित्यमुद्विग्नमनसोज्या
घोषैर्धनुषस्तव ॥ ३२ ॥ अस्यतस्तेशरव्रातैर्हन्यमानाःसमंततः ॥ जिजीविषवउत्सृज्यपलायनपराययुः ॥ ३३ ॥
केचित्प्रांजलयोदीनान्यस्तशस्त्रादिवौकसः ॥ मुक्तकच्छशिखाःकेचिद्भीताःस्मइतिवादिनः ॥ ३४ ॥ नत्वंवि
स्मृतशस्त्रास्त्रान्विरथान्भयसंवृतान् ॥ हंस्यन्यासक्तविमुखान्भग्नचापानयुध्यतः ॥ ३५ ॥ किंक्षेमशूरैर्विबुधैर
संयुगविकत्थनैः ॥ रहोजुषाकिंहरिणाशंभुनावावनौकसा ॥ ३६ ॥ किमिंद्रेणाल्पवीर्येणब्रह्मणावातपस्यता ॥
तथापिदेवाःसापत्न्यान्नोपेक्ष्याइतिमन्महे ॥ ततस्तन्मूलखननेनियुंक्ष्वास्माननुव्रतान् ॥ ३७ ॥ यथाऽमयोऽ
ङ्गेसमुपेक्षितोनृभिर्नशक्यतेरूढपदश्चिकित्सितुम् ॥ यथेंद्रियग्रामउपेक्षितस्तथारिपुर्महान्बद्धबलोनचाल्य
ते ॥ ३८ ॥ मूलंहिविष्णुर्देवानांयत्रधर्मःसनातनः ॥ तस्यचब्रह्मगोविप्रास्तपोयज्ञाःसदक्षिणाः ॥ ३९ ॥

ष्टिरदृष्टेनेत्यर्थः पुरुषप्रवृत्तिरहितमिलावृतवनमोकोयस्यतेनशंभुनावा ॥ ३६ ॥ यद्यप्येभिरेभिर्देवानांकिंचिदपिकर्तुंसमर्थास्त
थापीत्याहुःतथापीति ॥ ३७ ॥ रूढपदःबद्धमूलः ॥ ३८ ॥ देवानांमूलंविष्णुःसचयत्रधर्मस्तत्रास्तेधर्मस्यमूलंवेदादयइति ॥ ३९ ॥

तनोः कथं विप्रादयो हरेस्तनवो यस्मात्तस्मादयमेवोपाय इत्याहुः अयमिति ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ आरात्समीपमागतो
मृत्युः ॥ ४५ ॥ सतां विद्वेषो न मृत्युमात्रहेतुः किंतु बह्वनर्थकारीत्याह "आयुःश्रियमिति" ॥ ४६ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशम
टीकायां चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ५ ॥ पंचमो जातकं नंदः सूनोः कृत्वा महोत्सवं ॥ गत्वाथ मथुरां प्राप वसुदेवागमोत्सवं ॥ १ ॥
याह्लादो दारचित्तः ॥ १ ॥ २ ॥ नियुते द्वे लक्षे सप्त तिलपर्वतांश्च प्रादात् कथंभूतान् रत्नौघैः रत्नसमूहैः शातकौंभांबरैः सुवर्णरसाक्तैरंबरैश्चा

श्रीभा०

तस्सर्वात्मना राजन्ब्राह्मणान्ब्रह्मवादिनः ॥ तपस्विनो यज्ञशीलान्गाश्च हन्मो हविर्दुघाः ॥ ४० ॥ विप्रा गावश्च वेदाश्च तपः सत्यं दमः शमः ॥ श्रद्धा दया तितिक्षा च क्रतवश्च हरेस्तनूः ॥ ४१ ॥ स हि सर्वसुराध्यक्षो ह्यसुरद्विट् गुहाशयः ॥ तन्मूला देवताः सर्वाः सेश्वराः सचतुर्मुखाः ॥ अयं वै तद्वधोपायो यदृषीणां विहिंसनं ॥ ४२ ॥ श्रीशुक उवाच एवं दुर्मंत्रिभिः कंसः सह संमंत्र्य दुर्मतिः ॥ ब्रह्महिंसां हितं मेने कालपाशावृतोऽसुरः ॥ ४३ ॥ संदिश्य साधुलोकस्य कदने कदनप्रियान् ॥ कामरूपधरान्दिक्षु दानवान्गृहमाविशत् ॥ ४४ ॥ ते वै रजःप्रकृतयस्तमसा गूढचेतसः ॥ सतां विद्वेषमाचेरुरारादागतमृत्यवः ॥ ४५ ॥ आयुः श्रियं यशो धर्मं लोकानाशिष एव च ॥ हंति श्रेयांसि सर्वाणि पुंसो महदतिक्रमः ॥ ४६ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे द० पू० चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ५ ॥
श्रीशुक उवाच नंदस्त्वात्मज उत्पन्ने जाताह्लादो महामनाः ॥ आहूय विप्रान्वेदज्ञान्स्नातः शुचिरलंकृतः ॥ ॥ १ ॥ वाचयित्वा स्वस्त्ययनं जातकर्मात्मजस्य वै ॥ कारयामास विधिवत्पितृदेवार्चनं तथा ॥ २ ॥ धेनूनां नियुते प्रादाद्विप्रेभ्यः समलंकृते ॥ तिलाद्रीन्सप्त रत्नौघशातकौंभांबरावृतान् ॥ ३ ॥ कालेन स्नानशौचाभ्यां संस्कारैस्तपसेज्यया ॥ शुध्यंति दानैः संतुष्ट्या द्रव्याण्यात्मात्मविद्यया ॥ ४ ॥

वृतान् ॥ ३ ॥ द्रव्याणां गोहिरण्यादीनां मध्ये केषांचिद्दानैरेव शुद्धिर्यथा तथाऽन्नदानादियुक्तजातकर्मादिसंस्कारैरेव गर्भाणां शुद्धिरिति दर्शयितुं प्रतिनियतानि शोधकानि दृष्टांतेनोदाहरति कालेनेति कालेन भूम्यादि स्नानेन देहादि शौचेनामेध्यलिप्तादि संस्कारैर्गर्भादि तपसा इंद्रियादि इज्यया ब्राह्मणादि दानैर्द्रव्याणि संतुष्ट्या मनः आत्मा आत्मविद्यया इति ॥ ४ ॥

...स्वागर: स्वस्तिवाचकाविप्रादयोबभूवुः ...ता:पौराणिका:प्रोक्तामागधावंशशंसका:॥बंदिनस्त्वमलप्रज्ञा:प्रस्तावसदृशोक्तय: ॥ ५ ॥ संमृष्टानिसंसिक्तानिचद्वाराणिअजिराणिअंगणानिगृहांतराणिगृहमध्यानिचयस्मिन्सतथा चित्रध्वजेषुपताकानांस्रजश्चैलपल्लवतोरणानिचतैर्भूषित: ॥ ६ ॥ हरिद्रातैलैरूषिता:लिप्ता: विचित्रधातवश्चबर्हस्रजश्चवस्त्राणिचकांचनमालाश्चअलंकारतयाविद्यंतेयेषां

सौमंगल्यगिरोविप्रा:सूतमागधवंदिन:॥ गायकाश्चजगुर्नेदुर्भेर्योदुंदुभयोमुहु:॥५॥ व्रज:संमृष्टसंसिक्तद्वाराजिरगृहांतर:॥ चित्रध्वजपताकास्रक्चैलपल्लवतोरणै: ॥ ६॥ गावोवृषावत्सतराहरिद्रातैलरूषिता:॥ विचित्रधातुबर्हस्रग्वस्त्रकांचनमालिन:॥७॥ महार्हवस्त्राभरणकंचुकोष्णीषभूषिता:॥गोपा:समाययूराजन्नानोपायनपाणय:॥८॥ गोप्यश्चाकर्ण्यमुदितायशोदाया:सुतोद्भवं॥ आत्मानंभूषयांचक्रुर्वस्त्राकल्पांजनादिभि:॥९॥ नवकुंकुमकिंजल्कमुखपंकजभूतय:॥ बलिभिस्त्वरितंजग्मु:पृथुश्रोण्यश्चलत्कुचा:॥१०॥ गोप्य:सुमृष्टमणिकुंडलनिष्ककंठ्यश्चित्रांबरा:पथिशिखाच्युतमाल्यवर्षा:॥ नंदालयंसवलयाव्रजतीर्विरेजुर्व्यालोलकुंडलपयोधरहारशोभा:॥११॥ताआशिष:प्रयुंजानाश्चिरंपाहीतिबालके॥हरिद्राचूर्णतैलाद्भि:सिंचंत्योजनमुज्जगु:॥१२॥ अवाद्यंतविचित्राणिवादित्राणिमहोत्सवे॥ कृष्णेविश्वेश्वरेऽनंतेनंदस्यव्रजमागते॥१३॥ गोपा:परस्परंहृष्टादधिक्षीरघृतांबुभि:॥ आसिंचंतोविलिंपंतोनवनीतैश्चचिक्षिपु:॥१४॥ नंदोमहामनास्तेभ्योवासोऽलंकारगोधनं॥ सूतमागधवंदिभ्योयेऽन्येविद्योपजीविन:॥१५॥ तैस्तै:कामैरदीनात्मायथोचितमपूजयत्॥ विष्णोराराधनार्थायस्वपुत्रस्योदयायच॥१६॥

...ता:गवादयोबभूवुरित्यर्थ: ॥ ७ ॥ ८ ॥ आकल्पा:अलंकारा: ॥ ९॥ नवकुंकुमकिंजल्कैर्मुखपंकजेषुभूति:श्रीर्यासांता:॥१०॥ ...उज्ज्वलितानि मणिमयानिकुंडलानियासां निष्कार्नेनिपदकानिकंठेषुयासांताश्च शिखाभ्य: च्युतानिमाल्यवर्षाणियासांता: ...व्रजंत्य: पथिविरेजु: सवलया: कंकणभूषिता: व्यालोलै:कुंडलादिभि: शोभायासांता: ॥ ११ ॥ जनंसिचंत्य:अज ॥१२॥१३॥१४॥ तेभ्य:प्रादात् ॥ १५ ॥ यथोचितमन्यानपिअपूजयत् ॥ १६ ॥

नो सेनयेआत्मनिगुणाःसर्वप्रियत्वादयस्तैरमायाःआक्रीडंविहारस्थानं ॥ १८ ॥ वार्षिक्यंप्रतिवर्षदेयं ॥ १९ ॥ भ्रातरं भ्रौचनंतस्यवसतिस्थानं शकटोत्तारभूमिं ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ पुनर्भवःपुनर्जातइव तत्रहेतुगर्भंविशेषणंसंसारचक्रेव र्तिं २४ ॥ दुर्लभत्वमेवाह नैकत्रेति प्रियश्चासौसंवासश्चप्रियसंवासः हेप्रियेतिवा स्रोतसओघेननीयमानानां प्लवंतीतिप्लवाः

चमहाभागानंदगोपाभिनंदिता॥व्यचरद्दिव्यवासःस्रक्कंठाभरणभूषिता॥१७॥ ततआरभ्यनंदस्य ऽर्थः सर्वसमृद्धिमान्॥ हरेर्निवासात्मगुणैरमाक्रीडमभून्नृप॥१८॥ गोपान्गोकुलरक्षायांनिरूप्यमथुरां गतः॥नंदःकंसस्यवार्षिक्यंकरंदातुंकुरूद्वह॥१९॥ वसुदेवउपश्रुत्यभ्रातरंनंदमागतं॥ ज्ञात्वादत्तकरंराज्ञेय यौतदवमोचनं॥२०॥ तंदृष्ट्वासहसोत्थायदेहःप्राणमिवागतं॥ प्रीतःप्रियतमंदोर्भ्यांषस्वजेप्रेमविह्वलः॥ ॥२१॥ पूजितःसुखमासीनःपृष्ट्वाऽनामयमादृतः॥ प्रसक्तधीःस्वात्मजयोरिदमाहविशांपते॥२२॥दिष्ट्या भ्रातःप्रवयसइदानीमप्रजस्यते॥ प्रजाशायानिवृत्तस्यप्रजायत्समपद्यत॥२३॥ दिष्ट्यासंसारचक्रेऽस्मि न्वर्त्तमानःपुनर्भवः॥ उपलब्धोभवानद्यदुर्लभंप्रियदर्शनं॥२४॥ नैकत्रप्रियसंवासःसुहृदांचित्रकर्मणां॥ ओघेनव्यूह्यमानानांप्लवानांस्रोतसोयथा॥२५॥ कच्चित्पशव्यंनिरुजंभूर्यंबुतृणवीरुधं॥ बृहद्वनंतदधुना यत्रास्सेत्वंसुहृद्वृतः॥२६॥भ्रातर्ममसुतःकच्चिन्मात्रासहभवद्व्रजे॥ तातंभवंतंमन्वानोभवद्भ्यामुपलालि तः॥२७॥ पुंसस्त्रिवर्गोविहितःसुहृदोह्यनुभावितः॥ नतेषुक्लिश्यमानेषुत्रिवर्गोऽर्थायकल्पते॥२८॥ नं दउवाच अहोतेदेवकीपुत्राःकंसेनबहवोहताः॥एकाऽवशिष्टाऽवरजाकन्यासापिदिवंगता॥२९॥

तृणकाष्ठादयस्तेषांयथाएकत्रस्थितिर्नास्तितद्वत् ॥ २५ ॥ कच्चिदिति पशव्यादिरूपेतस्मिन्वनेनिर्दोषगोपयोदध्यादिप्रभूतगोपिकास्त न्यादिनापुत्रक्षेमविवक्षयापृच्छति प्रसक्तधीःस्वात्मजयोरित्युक्तत्वात् ॥ २६ ॥ भवद्भ्यामुपलालितःसन्कच्चिद्वर्त्ततइतिशेषः ॥ २७ ॥ पु त्रादर्शनक्लेशानाह पुंसइति सुहृदोबंधून्मल्लनुभावितःसंपादितोयस्त्रिवर्गः सहिपुंसोविहितःयुक्तः शास्त्रेणवाप्रोक्तः नस्वमात्रपर्यवसि तः अतस्तेषुक्लिश्यमाने[illegible] ॥ २८ ॥ नंदोवसुदेवंसांत्वयन्नाह अहोइति ॥ २९ ॥

अदृष्टएवानिष्ठासमाप्तिसूचका ... सुखमदृष्टंहीयते तद्देवतेपुत्रादयोनभवंतीत्यर्थः अदृष्टपरमःतथाअदृष्टमेवपरमंयस्यसः यद्यपिपुत्रादयोवियुक्तास्तथाऽप्येतानदृष्टमेवपुनःसंगमयतीत्यर्थः एवमदृष्टमात्मनस्तत्त्वमव्यभिचारि कारणंसुखदुःखयोर्योवेदसनमुह्यतिवस्मादिदानींत्वयानंदुःखंभावनीयं ... तानामपिवियुक्तानामपिचकालांतरेदर्शनयोग्ययोःसंभवात् अस्मदादिभिरपिकालांतरेतद्वियोगेसत्यपीतिनंदस्यदैवीवागेषाभाविसूचिका ॥ ३० ॥ तांबुध्वावसुदेवोदुःखंत्यक्त्वानंदमाह करोवैइति वःयुष्माभिः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ इति श्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेटीकायांपंचमोध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ७ ॥ षष्ठेसख्युर्गिरानंदोव्रजंगच्छन्मृतांपथि ॥ दृष्ट्वा तुराक्षसींतस्यामृत्युंश्रुत्वाथविस्मितः ॥ १ ॥ १ ॥ २ ॥ कृष्णविषयेशंकमानेराजानंप्रतिअविषयेप्रदत्तासैवमरिष्यतीतिसूचयन्नाह

नूनंह्यदृष्टनिष्ठोऽयमदृष्टपरमोजनः॥ अदृष्टमात्मनस्तत्त्वंयोवेदनसमुह्यति॥ ३० ॥ वसुदेवउवाच करो वैवार्षिकोदत्तोराज्ञेदृष्टावयंचवः॥ नेहस्थेयंबहुतिथंसंत्युत्पाताश्चगोकुले॥ ३१ ॥ श्रीशुकउवाच इ तिनंदादयोगोपाःप्रोक्तास्तेशौरिणाययुः॥ अनोभिरनडुद्युक्तैस्तमनुज्ञाप्यगोकुलम्॥ ३२ ॥ इ० भा० द० पू० वसुदेवसंगमोनामपंचमोध्यायः॥ ५ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच नंदःपथिवचःशौरेर्नमृषेतिविचिंतयन्॥ हरिंजगामशरणमुत्पातागमशंकितः॥ १ ॥ कंसेनप्रहिताघोरापूतनाबालघातिनी॥ शिशूंश्चचारनिघ्नंतीपुर ग्रामव्रजादिषु॥ २ ॥ नयत्रश्रवणादीनिरक्षोघ्नानिस्वकर्मसु॥ कुर्वंतिसात्वतांभर्तुर्यातुधान्यश्चतत्रहि॥ ३ ॥ साखेचर्येकदोपेत्यपूतनानंदगोकुलं॥ योषित्वामाययात्मानंप्राविशत्कामचारिणी॥ ४ ॥ तांकेशबंधव्यति षक्तमल्लिकांबृहन्नितंबस्तनकृच्छ्रमध्यमां॥ सुवाससंकंपितकर्णभूषणत्विषोल्लसत्कुंतलभूषिताननाम्॥ ५ ॥

यत्रश्रीकृष्णस्यश्रवणादीनिनसंति तत्रैवतासांशक्तिः साक्षात्तस्मिन्नेववसतिकाशंकेतिभावः ॥ ३ ॥ योषित्वावेषतोवरांनारी ...नंविधाय ननुनिर्लज्जानिर्विशंकाचसतीकथंपरसद्मनिप्रविष्टाअतआह कामचारिणीति नहिकामचारिण्याष्विदंचित्रमित्य ...भुवनिमांपतिद्रष्टुमागतामतिरूपवतींश्रियमिवगोप्योऽमंसतेत्युत्तरश्लोकेनान्वयः श्रीसाम्यार्थानिविशेषणानि केशबंधव्य ... धम्मिल्लसंसक्तमल्लिकाकुसुमाम् बृहतानितंबेनस्तनाभ्यांचउभयतआक्रांतमिवकृच्छ्रंकृशंमध्यमुदरंयस्यास्ताम् सुवास ...गाससीयस्यास्ताम् कंपितयोःकर्णभूषणयोस्त्विषाउल्लसद्भिःकुंतलैर्मंडितमाननंयस्याः ताम् ॥ ५ ॥

सर्गवीक्षितैः वल्गुरम्यंस्मितंयेषुतेतथाभूताअपांगविसर्गायेषुतैः वीक्षितैर्व्रजौकसांमनोहरंतीम् अतोगोपाहृतमनस्त्वे वतइत्युक्तं गोप्यश्च श्रयमितिमत्वातूष्णीमासन् अतःकेनाप्यनिवारितासतीप्रविवेशेतिभावः ॥६॥ बालग्रहःपूतना अ ददर्श असतामंतकंदृष्ट्वाकथंनबिभेतितत्राह प्रतिच्छन्ननिजोरुतेजसम् बालनाट्येनप्रतिच्छन्नंतिरोहितंनिजमुरुतेजोयेनतं भस्मन्याहितमग्निमिवेति ॥७॥ चराचरात्मत्वादेवतांविबुध्य निमीलितेक्षणआस स्वयमनंतंदुष्टानामंतकंबालंगत्वासाअंक त् यथोरगंसुप्तमबुद्धिश्वासौरज्जुधीश्चसः अज्ञानतोरज्जुबुध्यागृह्णातितद्वत् ॥ ८ ॥ ननुयशोदारोहिण्यौतांकथंनन्यवारयेतां तामिति वामंवल्गुजनन्यइवचेष्टितंयस्यास्तां वरस्त्रियंचसहसैवअंतरागृहमध्येवीक्ष्य अंतस्तैक्ष्ण्येबहिर्मार्दवेचदृष्टांतः कोशपरि

वल्गुस्मितापांगविसर्गवीक्षितैर्मनोहरंतींवनितांव्रजौकसाम् ॥ अमंसतांभोजकरेणरूपिणींगोप्यःश्रियंद्र ष्टुमिवागतांपतिम् ॥ ६ ॥ बालग्रहस्तत्रविचिन्वतीशिशून्यदृच्छयानंदगृहेसदंतकं॥ बालंप्रतिच्छन्ननिजोरु तेजसंददर्शतल्पेऽग्निमिवाहितंभसि ॥ ७॥ विबुध्यतांबालकमारिकाग्रहंचराचरात्मासनिमीलितेक्षणः॥अ नंतमारोपयदंकमंतकंयथोरगंसुप्तमबुद्धिरज्जुधीः॥८॥तांतीक्ष्णचित्तामतिवामचेष्टितांवीक्ष्यांतराकोशप रिच्छदासिवत्॥ वरस्त्रियंतत्प्रभयाचधर्षितेनिरीक्षमाणेजननीह्यतिष्ठतां॥९॥तस्मिंस्तनंदुर्जरवीर्यमुल्बणं घोरांकमादायशिशोर्ददावथ॥ गाढंकराभ्यांभगवान्प्रपीड्यतत्प्राणैःसमंरोषसमन्वितोऽपिबत्॥१०॥सामुं चमुंचालमितिप्रभाषिणीनिष्पीड्यमानाऽखिलजीवमर्मणि ॥ विवृत्यनेत्रेचरणौभुजौमुहुःप्रस्विन्नगात्रा क्षिपतीरुरोदह॥११॥ तस्याःस्वनेनातिगभीररंहसासाद्रिर्महीद्यौश्चचचालसग्रहा॥रसादिशश्चप्रतिनेदिरे जनाःपेतुःक्षितौव्रज्जनिपातशंकया ॥ १२॥

च्छदासिवत् मृदुचित्रचर्ममयःकोशपरिच्छदः आवरणं यस्यअसेःखड्गस्य तद्वत् तत्प्रभयाचधर्षितेअभिभूतेअहमस्यजननीयंवेतिमोहितेचसत्यौ जननीजनन्यौनिरीक्षमाणेएवकेवलमतिष्ठतां नतुनिवारितवत्यौ ॥ ९ ॥ तस्मिन् स्थाने दुर्जरवीर्यंविषयस्मिन्तंस्तनंश्रीकृष्णमंकमादायतस्मैशिशवेददौ अथअनंतरमेवप्रपीड्यकेवलं विषमपथ्यमितिमत्वेवतस्याःप्राणैःसहापिबत् ॥ १० ॥ चरणौभुजौचमुहुर्मुहुःक्षिपती प्रस्विन्नानिस्वेदयुक्तानिगात्राणियस्याःसा ॥ ११ ॥ रसाः रसातलानिच ॥१२ ॥

अ० ६

...दायमुखावहत्य निजरूपमास्थिता मृ[illegible]कपटमयुक्तामितिभावः वत्रोविवाहतइव ॥ १३ ॥ पतन्नपितस्यादेहःषट्क्रोशम ध्यवर्तिनोद्रुमान्चूर्णीचकार ॥ १४ ॥ ईषामात्रोग्रदंष्ट्रास्यं इषालांगलदंडः तत्प्रमाणाउग्रादंष्ट्रायस्मिन्नूत्तथाभूतमास्यंयस्मिन्नत्तस्याः कलेवरं वीक्ष्यगोपागोप्यश्चसंतत्रसुः संत्रासहेतुत्वेनपुनरष्टभिःपदैर्विशिनष्टि गिरिकंदरवत्नासिकेयस्मिंस्तत् गिरेश्च्युतौस्थूलोपलौता विवस्तनौयस्मिंस्तत् रौद्रंघोरं प्रकीर्णाअरुणामूर्द्धजायस्मिन्तत् ॥ १५ ॥ अंधकूपाविवगभीरेअक्षिणीयस्मिन्तत् पुलिनवत्आरोहौ जघनेताभ्यांभीषणं बद्धाःसेतवइवभुजौऊरूअंघ्रीचयस्मिन्तत् शून्यतोयह्रदइवउदरंयस्मिन्तदिति ॥ १६ ॥ पूर्वमेवतस्याःशब्देनभीताः

निशाचरीत्थंव्यथितस्तनाव्यसुर्व्यादायकेशांश्चरणौभुजावपि॥ प्रसार्यगोष्ठेनिजरूपमास्थितावज्राहतोवृ त्रइवापतन्नृप ॥ १३ ॥ पतमानोऽपितद्देहस्त्रिगव्यूत्यंतरद्रुमान् ॥ चूर्णयामासराजेंद्रमहदासीत्तदद्भुतं ॥ १४ ॥ ईषामात्रोऽग्रदंष्ट्रास्यंगिरिकंदरनासिकं ॥ गंडशैलस्तनंरौद्रंप्रकीर्णारुणमूर्द्धजं ॥ १५ ॥ अंधकूपगभीराक्षंपु लिनारोहभीषणं ॥ बद्धसेतुभुजोर्वंघ्रिशून्यतोयह्रदोदरं ॥ १६ ॥ संतत्रसुःस्मतद्वीक्ष्यगोपागोप्यःकलेवरं ॥ पूर्वंतुतन्निःस्वनितभिन्नहृत्कर्णमस्तकाः ॥ १७ ॥ बालंचतस्याउरसिक्रीडंतमकुतोभयं ॥ गोप्यस्तूर्णंसमभ्ये त्यजगृहुर्जातसंभ्रमाः ॥ १८ ॥ यशोदारोहिणीभ्यांताःसमंबालस्यसर्वतः ॥ रक्षांविदधिरेसम्यग्गोपुच्छभ्र मणादिभिः ॥ १९ ॥ गोमूत्रेणस्नापयित्वापुनर्गोरजसाऽर्भकं ॥ रक्षांचक्रुश्चशकृताद्वादशांगेषुनामभिः ॥ २० ॥ गोप्यःसंस्पृष्टसलिलाअंगेषुकरयोःपृथक् ॥ न्यस्यात्मन्यथबालस्यबीजन्यासमकुर्वत ॥ २१ ॥ अव्यादजोंऽ घ्रिमणिमांस्तवजान्वथोरूयज्ञोऽच्युतःकटितटंजठरंहयास्यः ॥ हृत्केशवस्त्वदुरईशइनस्तुकंठंविष्णुर्भुजंमु खमुरुक्रमईश्वरःकं ॥ २२ ॥ पुनर्दर्शनेनातितत्रसुरित्याह पूर्वंत्विति तस्यानिःस्वनितंशब्दः तेननिर्भिन्नानिहृत्कर्णमस्तका ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ द्वादशांगेषुललाटादिषुकेशवादिद्वादशनामभिः ॥ २० ॥ अनाचांताएवप्रथममतिसंभ्रमेणैवरक्षां कृतवत्यःसाः पुनस्तात्पर्येणबीजन्यासमकुर्वतेत्याह गोप्यइति संस्पृष्टसलिलाःआचांताः आत्मनिप्रथममंगेषुकरयोश्चपृथ क्शबीजानांमध्येकरशुद्धौत्रीणि करयोः संधिषुचत्वारिचत्वारि तथाअंघ्र्यादावेकैकस्मिन्नंगेअजाद्येकैकंबीजन्यस्यबा कुर्वत ॥ २१ ॥ अंघ्रिअंघ्रीजानुजानुनीभुजंभुजौ कंशिरः ॥ २२ ॥

र्वंद्व न्नित्याह चक्रयपतइति चक्रसहितोहरिस्तवाग्रतोऽस्तु सहगदोगदासहितोहरिस्तवपश्चादस्तु त्वत्पार्श्वयोर्धनुर्धरो
ऽसि ऽजनश्चैतावास्ताम् शंखधरउरुगायश्चतुष्कोणेषुक्षितौअधस्तात् ॥२३॥ एवंबहीरक्षांकृत्वा अंतरंगामकुर्वन्नित्याह इं
न्द्रियाणि ॥२४॥आत्मानंअहंकारं॥२५॥२६॥२७॥२८॥२९॥सन्न्यवेशयत् शाययामास॥३०॥३१॥विस्मयमेवाह नूनमिति बतवि

हरिरस्तुपश्चात्त्वत्पार्श्वयोर्धनुरसीमधुहाऽजनश्च॥ कोणेषुशंखउरुगायउपर्युपेंद्रस्तार्क्ष्यः
क्षौहलधरःपुरुषःसमंतात्॥२३॥इंद्रियाणिहृषीकेशःप्राणान्नारायणोऽवतु॥श्वेतद्वीपपतिश्चित्तंमनोयो
गेश्वरोवतु॥२४॥ पृश्निगर्भश्चतेबुद्धिमात्मानंभगवान्परः॥क्रीडंतंपातुगोविंदःशयानंपातुमाधवः॥२५॥
व्रजंतमव्याद्वैकुंठआसीनंत्वांश्रियःपतिः॥भुंजानंयज्ञभुक्पातुसर्वग्रहभयंकरः॥२६॥डाकिन्योयातुधान्य
श्चकूष्मांडायेऽर्भकग्रहाः॥भूतप्रेतपिशाचाश्चयक्षरक्षोविनायकाः॥२७॥कोटरारेवतीज्येष्ठापूतनामातृका
दयः॥उन्मादायेह्यपस्मारादेहप्राणेंद्रियद्रुहः॥२८॥ स्वप्नदृष्टामहोत्पातावृद्धबालग्रहाश्चये॥सर्वेनश्यंतुते
विष्णोर्नामग्रहणभीरवः॥२९॥इतिप्रणयबद्धाभिर्गोपीभिःकृतरक्षणं॥ पाययित्वास्तनंमातासंन्यवेशय
दात्मजं॥३०॥ तावन्नंदादयोगोपामथुरायाव्रजंगताः॥ विलोक्यपूतनादेहंबभूवुरतिविस्मिताः॥३१॥
नूनंबतर्षिःसंजातोयोगेशोवासमाससः॥ सएवदृष्टोह्युत्पातोयदाहानकदुंदुभिः॥३२॥कलेवरंपरशुभि
श्छित्वातत्तेव्रजौकसः॥दूरेक्षिप्त्वाऽवयवशोन्यदहन्काष्ठवेष्टितं॥३३॥ दह्यमानस्यदेहस्यधूमश्चागुरुसौ
रभः॥ उत्थितःकृष्णनिर्भुक्तसपद्याहतपाप्मनः॥३४॥पूतनालोकबालघ्नीराक्षसीरुधिराशना॥जिघांसया
ऽपिहरयेस्तनंदत्वाऽपसद्गतिं॥३५॥ किंपुनःश्रद्धयाभक्त्याकृष्णायपरमात्मने॥ यच्छन्प्रियतमंकिंनुरक्ता
स्तन्मातरोयथा॥३६॥ स्मये सांप्रतंसक्रषिस्तपःप्रभाववान् योगेशोज्ञानीवासम्पगास यतःसएवदृष्टइति॥३२॥३३॥विस्म
यांतरमाह दह्यमानस्येति कृष्णेन निर्भुक्तःअ एवसपद्याहतःपाप्मायस्य॥३४॥प्रसंगात्कैमुत्यन्यायेनभक्तिवैभवमाहपूतनेति ॥३५॥श्र
द्धया आस्तिक्येन भक्त्याप्रेम्णा रक्ताःस्निग्धाःतन्मातरइतिवत्साहरणलीलाभिप्रायेणबहुवचनंगोगोपिकास्तदामातरोभवन्निति॥३६॥

॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४१ ॥ ४० ॥ ४२ ॥ ४२ ॥ [illegible] एतदार्भकमर्भकचरितम् किंतत् पूतनामोक्षमिति ॥४४॥ अत्तुं दैत्यकुलानीशः पूतनायाः शिशुच्छलात्॥ स्तन्यापोशनतः प्राणैः प्राणाहुतिमकल्पयत् ॥ १ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेटीकायांषष्ठोध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ५ ॥ उत्क्षिपन्शकटंप्योघ्नितृणावर्त्तमधः क्षिपन्॥ दर्शयन्विश्वमास्येचकृष्णः क्रीडतिसन्मे ॥ १ ॥ कृष्णार्भकसुधासिंधुसंप्लवानंदनिर्भरः॥भूयस्तदेवसंप्रष्टुंराजाऽन्यदभिनंदति॥ २ ॥ येनयेनेति येनयेनमत्स्याद्यवतारेणापियानिकर्माणिकरोति तानिनःकर्ण

पद्मांभक्तहृदिस्थाभ्यांवंद्याभ्यांलोकवंदितैः॥ अंगंयस्याःसमाक्रम्यभगवानपिबत्स्तनम्॥ ३७॥ यातुधान्यपिसास्वर्गमवापजननीगतिम्॥ कृष्णभुक्तस्तनक्षीराकिमुगावोनुमातरः॥ ३८॥ पयांसियासामपिबत्पुत्रस्नेहस्नुतान्यलं॥ भगवान्देवकीपुत्रःकैवल्याद्यखिलप्रदः॥ ३९॥ तासामविरतंकृष्णेकुर्वतीनांसुतेक्षणम्॥ नपुनःकल्पतेराजन्संसारोऽज्ञानसंभवः॥ ४०॥ कटधूमस्यसौरभ्यमवघ्रायव्रजौकसः॥ किमिदंकुतएवेतिवदंतोव्रजमाययुः॥ ४१॥ तेतत्रवर्णितंगोपैःपूतनागमनादिकं॥ श्रुत्वातन्निधनंस्वस्तिशिशोश्चासन्सुविस्मिताः॥ ४२॥ नंदःस्वपुत्रमादायप्रेत्यागतमुदारधीः॥ मूर्ध्न्युपाघ्रायपरमांमुदंलेभेकुरूद्वह॥ ४३॥ यएतत्पूतनामोक्षंकृष्णस्यार्भकमद्भुतं॥ शृणुयाच्छ्रद्धयामर्त्योगोविंदेलभतेरतिं॥ ४४॥ इति० भा० म० द० पू० षष्ठोध्यायः॥ ६॥ ॥ ५॥ राजोवाच येनयेनावतारेणभगवान्हरिरीश्वरः॥ करोतिकर्णरम्याणिमनोज्ञानिचनःप्रभो॥ १॥ यच्छृण्वतोऽपैत्यरतिर्वितृष्णासत्वंचशुध्यत्यचिरेणपुंसः॥ भक्तिर्हरौतत्पुरुषेचसख्यंतदेवहारंमन्यंसेचेत्॥ २॥ अथान्यदपिकृष्णस्यतोकाचरितमद्भुतं॥ मानुषंलोकमासाद्यतज्जातिमनुरुंधतः॥ ३॥

लया॥कृ

॥ १८ तिकराणिचभवंत्येव ॥ १ ॥ तथापितच्छृण्वतःपुंसःपुरुषमात्रस्य अरतिर्मनोग्लानिः तन्मूलभूताविविधातृष्णाच सत्वशुद्धिहरिभक्तिहरिदाससख्यानिचभवंति तदेवहारंहरेश्चरितंमनोहरंवावद अनुग्रहंयदिकरोषीति ॥ २॥ अत्यौत्सु

क्य अथेति अनुरुंधतः अनुकुर्वतः ॥ ३ ॥

रिवर्त्तनं तत्र करणीयं कौतुकाप्लवे उत्सवाभिषेके तथा तस्मिन्नेव दिने जन्मर्क्षस्यापि योगे अतिमहोत्सवे समवेतयोषि गांमध्ये वादित्रादिभिः शोभितमभिषेचनं सती यशोदा चकार ॥ ४ ॥ अन्नादिभिः सुपूजितैर्विप्रैः कृतमंगलं संजातनिद्रे अक्षि यत् शायितवती शकटस्याधस्तात्खे ॥ ५ ॥ उदक्षिपत् ऊर्ध्वं चालितवान् ॥ ६ ॥ तदधः शयानस्य शिशोरल्पकश्चा हलधरोऽग्रिमेन हतमनःशकटं व्यवर्त्तत विपरीतमपतत् कथं विध्वस्तानि नानारसवंति कुप्यभाजनानि स्वर्णरजतातिरिक्त श्वरोवतु ॥ यथा भवंति तथा चक्रे च अक्षश्च चक्राक्षाः व्यत्यस्ताः चक्राक्षा यस्मिन् विभिन्नः कूबरो युगंधरो यस्य तच्च तच्च यथा भव

व्रजंतमव्याच कदाचिदौत्थानिककौतुकाप्लवे जन्मर्क्षयोगे समवेतयोषितां ॥ वादित्रगीतद्विजमंत्रवाचकै श्चकार सूनोरभिषेचनं सती ॥ ४ ॥ नंदस्य पत्नी कृतमज्जनादिकं विप्रैः कृतस्वस्त्ययनं सुपूजितैः ॥ अन्नाद्यवासः स्रग्भीष्टधेनुभिः संजातनिद्राक्षमशीशयच्छनैः ॥ ५ ॥ औत्थानिकौत्सुक्यमनामनस्विनी समागतान्पूजय ती व्रजौकसः ॥ नैवाशृणोद्वै रुदितं सुतस्य सा रुदंस्तनार्थी चरणावुदक्षिपत् ॥ ६ ॥ अधःशयानस्य शिशोरनोऽ ल्पकप्रवालमृद्वंघ्रिहतं व्यवर्त्तत ॥ विध्वस्तनानारसकुप्यभाजनं व्यत्यस्तचक्राक्षविभिन्नकूबरं ॥ ७ ॥ दृष्ट्वा यशो दाप्रमुखा व्रजस्त्रिय औत्थानिके कर्मणि याः समागताः ॥ नंदादयश्चाद्भुतदर्शनाकुलाः कथं स्वयं वै शकटं विप र्यगात् ॥ इति ब्रुवंतोऽतिविवादमोहिता जनाः समंतात्परिवव्रुरार्तवत् ॥ ८ ॥ ऊचुरव्यवसितमतीन्गोपान्गोपी श्च बालकाः ॥ रुदताऽनेन पादेन क्षिप्तमेतन्न संशयः ॥ ९ ॥ न ते श्रद्दधिरे गोपा बालभाषितमित्युत ॥ अप्रमेयं ब लं तस्य बालकस्य न ते विदुः ॥ १० ॥ रुदंतं सुतमादाय यशोदा ग्रहशंकिता ॥ कृतस्वस्त्ययनं विप्रैः सूक्तैः स्तनमपा ययत् ॥ ११ ॥ पूर्ववत्स्थापितं गोपैर्बलिभिः सपरिच्छदं ॥ विप्रा हुत्वाऽर्चयांचक्रुर्दध्यक्षतकुशांबुभिः ॥ १२ ॥

ति तथा व्यवर्त्तत इति ॥ ७ ॥ अद्भुतदर्शनेन आकुला बभूवुः तदेवाह कथमिति विपर्यगात् विपरीतमपतदिति ॥ ८ ॥ ९ ॥ न श्रद्दधिरे वि श्वासं न जग्मुः उत अपि बालस्यैतन्न संभवति एते च बालाः किं जानंतीति ॥ १० ॥ रक्षोघ्नैः सूक्तैः कृत्वा ॥ ११ ॥ भगवत्प्रभावानभिज्ञा वि प्रचेष्टितं विडंबयन्नाह पूर्ववदित्यादिना बलिभिः शकैः यद्वा अष्टदिक्षु बलिभिः सहितं सपरिकरं यथापूर्वं स्थापितं विप्राः दध्यादिभिः अर्च यामासुः हुत्वा महादिहोमं विधाय ॥ १२ ॥

असूयागुणेषुदोषाविष्करणं ईर्ष्याअक्षांतिः तदादिभिर्विवर्जितास्तेषामाशिषः कृतास्तैःप्रयुक्ताः ॥ १३ ॥ इतिएवमभिप्रेत्यसाम र्यजुर्भिः उपाकृतैःसंस्कृतैः पवित्राओषधयोयेषुजलेषुतैःकृत्वा द्विजोत्तमैःकर्तृभिरभिषिच्य अभिषेकंकारयित्वा ॥ १४ ॥ हुत्वाह्वाव त्या ॥ १५ ॥ गावःगाश्चप्रादात् अन्वयुंजतआशिषोयुयुजुः ॥ १६ ॥ तास्तथैवबभूवुरित्यर्थः ॥ १७ ॥ उत्क्षिप्यमृदुपादेनशकटं

असूयानृतदंभेर्ष्याहिंसामानविवर्जिताः ॥ नतेषांसत्यशीलानामाशिषोविफलाःकृताः॥१३॥इतिबालक मादायसामर्ग्यजुरुपाकृतैः ॥ जलैःपवित्रौषधिभिरभिषिच्यद्विजोत्तमाः॥ १४॥ वाचयित्वास्वस्त्ययनंनंद गोपःसमाहितः॥ हुत्वाचाग्निंद्विजातिभ्यःप्रादादन्नंमहागुणं॥ १५॥ गावःसर्वगुणोपेतावासःस्रग्रुक्ममा लिनीः॥ आत्मजाभ्युदयार्थायप्रादात्तेचान्वयुंजत॥ १६॥ विप्रामंत्रविदोयुक्तास्तैर्याःप्रोक्तास्तथाशिषः॥ तानिष्फलाभविष्यंतिनकदाचिदपिस्फुटं ॥ १७॥ एकदारोहमारूढंलालयंतीसुतंसती ॥ गरिमाणंशिशो र्वोढुंनसेहेगिरिकूटवत्॥१८॥भूमौनिधायतंगोपीविस्मिताभारपीडिता॥महापुरुषमादध्यौजगतामासक र्मसु॥ १९ ॥दैत्योनाम्नातृणावर्तःकंसभृत्यःप्रणोदितः ॥ चक्रवातस्वरूपेणजहारासीनमर्भकं॥ २० ॥ गो कुलंसर्वमावृण्वन्मुष्णंश्चक्षूंषिरेणुभिः॥ईरयन्सुमहाघोरशब्देनप्रदिशोदिशः॥२१॥मुहूर्तमभवद्गोष्ठंरजसा तमसावृतं॥ सुतंयशोदानापश्यत्तस्मिन्न्यस्तवतीयतः ॥ २२ ॥ नापश्यत्कश्चनात्मानंपरंचापिविमोहितः ॥ तृणावर्तनिसृष्टाभिःशर्कराभिरुपद्रुतः॥२३॥इतिखरपवनचक्रपांसुवर्षेसुतपदवीमबलाऽविलक्ष्यमाता॥ अतिकरुणमनुस्मरंत्यशोचद्भुविपतितामृतवत्सकायथागौः॥ २४ ॥

लालनलीलया॥तृणावर्तपदार्थीव्यभुव्यपातयदर्भकः॥आरोहमुत्संगं तृणावर्तात्स्वमृत्युपरिहारायकृष्णेनैवात्मनउत्संगादुत्तारायकृतंभा ॥ १८ ॥ उत्पातशंकयामहापुरुषमादध्यौ श्रीकृष्णोदरवर्त्तिनांजगतांभारेणपीडिताविस्मितासती यद्वा जगतांमध्ये कर्म स्तुजगदुदरंतंवेदेत्यर्थः ॥ १९ ॥२०॥ ईरयन्निनादयन्नित्यर्थः ॥ २१ ॥ यतःयत्रन्यस्तवतीतस्मिन्स्थानेनापश्यत्॥२२॥ रचक्रात्पांसुवर्षेसति ॥ २४ ॥

वेगोयस्मिन्तथाभूतेपवनेसति तत्रतस्याःरुदितमनुनिशम्यगोप्योरुरुदुः ॥ २५ ॥ वात्याचक्रवातःतद्रूपधरःकृष्णंहत्वान्यंचित्नभोगतःततःपरंगंतुंनाशक्नोदित्यर्थः ॥ २६ ॥ गुरुमत्तयाऽतिगौरवेण तंतथाअश्मानमश्मवंतंपर्वतप्रायंमन्यमान गलेगृहीतत्वात्तंत्यक्तुमिच्छन्नपिनाशक्नोदित्यर्थः ॥ २७॥ २८ ॥ २९ ॥ तस्योरसिलंबमानंकृष्णमादायमात्रेप्रतिहृत्यसम

तमनुनिशम्यतत्रगोप्योभृशमनुतप्तधियोऽश्रुपूर्णमुख्यः॥रुरुदुरनुपलभ्यनंदसूनुंपवनउपारतपांसुवर्षे ॥ २५ ॥ तृणावर्त्तःशांतरयोवात्यारूपधरोहरन् ॥ कृष्णंनभोगतोगंतुंनाशक्नोद्भूरिभारभृत्॥ २६ ॥ तमश्मानंमन्यमानआत्मनोगुरुमत्तया ॥ गलेगृहीतउत्स्रष्टुंनाशक्नोदद्भुतार्भकं ॥ २७ ॥ गलग्रहणनिश्चेष्टोदैत्योनिर्गतलोचनः॥ अव्यक्तरावोन्यपतत्सहबालोव्यसुर्व्रजे॥ २८॥तमंतरिक्षात्पतितंशिलायांविशीर्णसर्वावयवंकरालं ॥ पुरंयथारुद्रशरेणविद्धंस्त्रियोरुदंत्योददृशुःसमेताः॥ २९ ॥प्रादायमात्रेप्रतिहृत्यविस्मिताःकृष्णंचतस्योरसिलंबमानं ॥ तंस्वस्तिमंतंपुरुषादनीतंविहायसामृत्युमुखात्प्रमुक्तं॥ ३० ॥ गोप्यश्चगोपाःकिलनंदमुख्यालब्ध्वाशिषःप्रापुरतीवमोदं॥ ३१ ॥ अहोबतात्यद्भुतमेपरक्षसाबालोनिवृत्तिंगमितोऽभ्यगात्पुनः॥हिंस्रःस्वपापेनविहिंसितःखलःसाधुःसमत्वेनभयाद्विमुच्यते ॥ ३२॥ किंनस्तपश्चीर्णमधोक्षजार्चनंपूर्त्तेष्टदत्तमुतभूतसौहृदं ॥ यत्संपरेतःपुनरेवबालकोदिष्ट्यास्वबंधून्प्रणयन्नुपस्थितः॥ ३३॥ दृष्ट्वाद्भुतानिबहुशोनंदगोपोबृहद्वने॥ वसुदेववचोभूयोमानयामासविस्मितः ॥ ३४ ॥ एकदाऽर्भकमादायस्वांकमारोप्यभामिनी॥ प्रस्नुतंपाययामासस्तनंस्नेहपरिप्लुता ॥ ३५ ॥

र्प्यविस्मिताश्चबभूवुरिति विहायसागगनमार्गेणपुरुषादेननीतंतथापिमृत्युमुखात्प्रमुक्तं॥ ३० ॥ पुनः लब्ध्वाशिषःमोदंप्रापुरिति॥ ३१॥ परस्परंहर्षकथामाहुः अहोबतेति निवृत्तिंगमितोमृत्युंप्रापितः कोऽत्रविस्मयोयुज्यतएवैतदितितेष्वेवकेचिदाहुः हिंस्रइति ॥ ३२ ॥ नः अस्माभिः चीर्णंकृतं पूर्तंवापीकूपादिनिर्माणं इष्टंपंचयज्ञाग्निहोत्रादि दत्तंदानं यद्यस्मात्तपआदेः प्रणयन् हर्षयन् ॥ ३३॥ ३४॥ ३५॥

कृष्णावर्त्तागमेदृष्टमरवाशाकिनामरू॥बाध[illegible]यामासजृंभमाणोमुखेजगत्॥पीतप्रायस्यपीतप्रायस्तनोयेनतस्य॥ ३६ ॥नगाग्गिरी ग्तद्दुहितृर्नदीः॥ ३७॥ ३८॥ इतिदशमेटीकायांसप्तमोध्यायः॥७॥ ॥ ५॥ ७॥ अष्टमेनामकर्मास्यिबालक्रीडाकुतूहले॥ मृद्भक्ष णादियोगेचविश्वरूपंनिरूप्यते॥ १॥ विश्वरूपादिबालस्यनिशम्याशंकिनःपितुः॥नामकृद्गर्गवाक्येननिजंतत्त्वमसूसुचत्॥ २॥ १॥ ॥ २॥ ३॥ पूर्णश्चेत्कथंधनिनांगृहमागतस्तत्राह महद्विचलनमिति महतांस्वाश्रमादन्यत्रविचलनंनस्वार्थंकितुगृहिणांमंगलाय ननु तर्हितएवमहद्दर्शनार्थंकिमितिनागच्छंतितत्राह दीनचेतसांकृपणानांक्षणमपिगृहंत्यक्तुमशक्तवतामित्यर्थः॥ ४॥ त्वमाबालयोर्नाम

पीतप्रायस्यजननीसातस्यरुचिरस्मितं॥मुखलालयतीराजन्जृंभतोददृशेइदम्॥ ३६॥ खंरोदसीज्योति रनीकमाशाःसूर्येदुवन्हिश्वसनांबुधींश्च॥द्वीपान्नगांस्तद्दुहितृर्वनानिभूतानियानिस्थिरजंगमानि॥ ३७॥ सावीक्ष्यविश्वंसहसाराजन्संजातवेपथुः॥संमील्यमृगशावाक्षीनेत्रेआसीत्सुविस्मिता॥ ३८॥इतिश्रीभा गवतेमहापुराणेदशमस्कंधेतृणावर्त्तमोक्षोनामसप्तमोध्यायः॥ ७॥ ॥ ५॥ श्रीशुकउवाच॥ गर्गः पुरोहितोराजन्यदूनांसुमहातपाः॥व्रजंजगामनंदस्यवसुदेवप्रचोदितः॥ १॥ तंदृष्ट्वापरमप्रीतःप्रत्युत्थाय कृतांजलिः॥आनर्चाधोक्षजधियाप्रणिपातपुरःसरं॥ २॥ सूपविष्टंकृतातिथ्यंगिरासूनृतयामुनिं॥ नंदयि त्वाऽब्रवीद्ब्रह्मन्पूर्णस्यकरवामकिं॥ ३॥ महद्विचलनंनृणांगृहिणांदीनचेतसां॥ निःश्रेयसायभगवन्कल्पते नान्यथाक्वचित्॥ ४॥ ज्योतिषामयनंसाक्षाद्यत्तज्ज्ञानमतींद्रियं॥ प्रणीतंभवतायेनपुमान्वेदपरावरं॥५॥ त्वंहिब्रह्मविदांश्रेष्ठःसंस्कारान्कर्तुमर्हसि॥बालयोरनयोर्नृणांजन्मनाब्राह्मणोगुरुः॥ ६॥

करणादिक[illegible]गीयमितिवक्तुंतस्यज्ञानातिशयमाह ज्योतिषामयनमिति यदतींद्रियज्ञानसाधनंज्योतिषामयनंतत्[illegible]पादकंज्योतिःशा स्त्रमित्य[illegible] साक्षाद्भवताप्रणीतम् येनान्योपिपुमान्परावरंपरंकारणंपूर्वजन्मकृतंकर्मअवरंकार्यंतस्मिन्जन्मनिभा[illegible]वफलंतद्वेद उक्तंच जात[illegible]तमन्यजन्मनिशुभाशुभंतस्यकर्मणःप्राप्तिं॥ व्यंजयतिशास्त्रमेतत्तमसिद्रव्याणिदीपइवेति॥ ५॥ [illegible]विवक्षितमाह त्वंहीति द्विजन्मनां[illegible]त्वमतोनाम[illegible]करणादिसंस्कारान्कर्तुमर्हसीत्यर्थः नन्वेतद्गुरुणाकरणीयमितिचेत्[illegible] नृणामिति॥ ६॥

अत्युत्साहिनंनंदंप्रतिगुप्तमेतत्कार्यमित्यभिप्रायेणप्रत्याचक्षाणइवाह यदूनामिति भवतुतथापित्वमत्रागतइतिकोविद्यादितिचेदतआह ख्यातश्चेति ततःकिमतआह सुतमिति कंसोमन्यते मन्येत कल्पयेदित्यर्थः ॥ ७ ॥ ननुयदुकुमारइतिकथंचिज्ज्ञानातुतत्रवसुदेवस्यसुतस्तत्रापिदेवक्यांजातइतिकुतोजानीयात्तत्राह कंसःपापमतिरित्यादि ॥ ८ ॥ किमयाहतयामंदेत्यादिदेवकीकन्यावचःश्रुत्वा देवक्या अष्टमोगर्भोनस्त्रीभवितुमर्हतीतिनित्यंसंचिंतयन्सामान्येनक्वचिदस्तीतिज्ञात्वायुवयोश्चसख्यंसंचिंतयन्नूत्वद्गृहेभवेदितिसंभाव्यमत्संस्कारलिंगेनचआगताशंकः आगताशंकायस्यसः अपियदिहंताहनिष्यति तर्हितत्तदानोमहाननयःस्यादिति ॥ ९ ॥ द्विजातिसंस्कारंद्वि

गर्गउवाच यदूनामहमाचार्यःख्यातश्चभुविसर्वदा ॥ सुतंमयासंस्कृतंतेमन्यतेदेवकीसुतं ॥ ७ ॥ कंसःपापमतिःसख्यंतवचानकदुंदुभेः ॥ देवक्याअष्टमोगर्भोनस्त्रीभवितुमर्हति ॥ ८ ॥ इतिसंचिंतयन्श्रुत्वादेवक्यादारिकावचः ॥ अपिहंतागताशंकस्तर्हितन्नोऽनयोभवेत् ॥ ९ ॥ नंदउवाच अलक्षितोऽस्मिन्रहसिमामकैरपिगोव्रजे ॥ कुरुद्विजातिसंस्कारंस्वस्तिवाचनपूर्वकं ॥ १० ॥ श्रीशुकउवाच एवंसंप्रार्थितोविप्रःस्वचिकीर्षितमेवतत् ॥ चकारनामकरणंगूढोरहसिबालयोः ॥ ११ ॥ गर्गउवाच अयंहिरोहिणीपुत्रोरमयन्सुहृदोगुणैः ॥ आख्यास्यतेरामइतिबलाधिक्याद्बलंविदुः ॥ यदूनामपृथग्भावात्संकर्षणमुशंत्युत ॥ १२ ॥ आसन्वर्णास्त्रयोह्यस्यगृह्णतोऽनुयुगंतनूः ॥ शुक्लोरक्तस्तथापीतइदानींकृष्णतांगतः ॥ १३ ॥ प्रागयंवसुदेवस्यक्वचिज्जातस्तवात्मजः ॥ वासुदेवइतिश्रीमानभिज्ञाःसंप्रचक्षते ॥ १४ ॥ बहूनिसंतिनामानिरूपाणिचसुतस्यते ॥ गुणकर्मानुरूपाणितान्यहंवेदनोजनाः ॥ १५ ॥

जातीनामवश्यंकर्त्तव्यंसंस्कारमात्रंकेवलंस्वस्तिवाचनपूर्वकंकुर्विति ॥ १० ॥ ॥ ११ ॥ यदूनामपृथग्भावात्कुतश्चिद्धेतोर्विप्रतिपद्यमानानांयदूनामपृथग्भावात् भावोभावनंतस्मात् अन्योन्यशिक्षयासर्वैकमत्यकरणादित्यर्थः सम्यक्कर्षतिएकीकरोतीतिसंकर्षणमप्युशंतिमन्यंते वक्ष्यंतीत्यर्थः गर्भसंकर्षणंतुनप्रकाशयति ॥ १२ ॥ अस्यतवपुत्रस्य अतःकृष्णइतिएकंनामभविष्यति ॥ १३ ॥ प्रागयमितिसामान्योक्त्याक्वपिरयंजन्मांतरगतंनामकथयतीतिनंदोमन्यतेस्म अतएनंवासुदेवइतिसंप्रचक्षतइति ॥ १४ ॥ गुणानुरूपाणिईश्वरःसर्वज्ञइत्यादीनि कर्मानुरूपाणि गोपतिर्गोवर्धनोद्धारणइत्यादीनि तानिसर्वाण्यहमपि ... जनाअपिनविदुरिति ॥ १५ ॥

ञातकर्मफलमाह एषइति अ[illegible]न् आधास्यति अनेनरक्ष्यमाणाःसमेधिताश्चदस्यून्विजिग्युरिति॥ १६॥ १७॥१८ ॥१९ ॥इति
चात्मानंप्रतिसमादिश्य आत्मानंकृष्णंवा आशिषामाशीर्भिः ॥ २० ॥बालक्रीडाचमत्कारैःकृष्णोरामेणसंयुतः॥ परमानंदमाधत्तव्रजेनं
दयशोदयोः॥पूर्णत्वमेवदर्शयन्नाह कालेनेति ॥ २१ ॥ अनुकृष्यपुनःपुनराकृष्य सरीसृपंतौअतिशयेनचलंतौ कथं घोषाःकटिपाद
भूषणकिंकिण्यस्तेषांप्रघोषेणरुचिरंयथातथा तेषांनादेनहृष्टंमनोययोस्तौ लोकंइतस्ततोगच्छंतंजनमुपसृत्यत्रिचतुराणिपदानिअनुग

एषवःश्रेयआधास्यद्गोपगोकुलनंदनः॥अनेनसर्वदुर्गाणियूयमंजस्तरिष्यथ॥१६॥पुराऽनेनव्रजपतेसाध
वोदस्युपीडिताः ॥ अराजकेरक्ष्यमाणाजिग्युर्दस्यून्समेधिताः॥ १७॥यएतस्मिन्महाभागाःप्रीतिंकुर्वंति
मानवाः॥नारयोऽभिभवंत्येतान्विष्णुपक्षानिवासुराः॥ १८ ॥तस्मान्नंदात्मजोऽयंतेनारायणसमोगुणैः॥
श्रियाकीर्त्यानुभावेनगोपायस्वसमाहितः॥१९ ॥इत्यात्मानंसमादिश्यगर्गेचस्वगृहंगते॥नंदःप्रमुदितोमेने
आत्मानंपूर्णमाशिषां॥२०॥कालेनव्रजताऽल्पेनगोकुलेरामकेशवौ॥जानुभ्यांसहपाणिभ्यांरिंगमाणौवि
जह्रतुः॥२१॥तावंघ्रियुग्ममनुकृष्यसरीसृपंतौघोषप्रघोषरुचिरंव्रजकर्दमेषु॥तन्नादहृष्टमनसावनुसृत्यलो
कंमुग्धप्रभीतवदुपेयतुरंतिमात्रोः॥ २२ ॥ तन्मातरौनिजसुतौघृणयास्नुवंत्यौपंकांगरागरुचिरावुपगुह्य
दोर्भ्यां॥ दत्वास्तनंप्रपिबतोःस्ममुखंनिरीक्ष्यमुग्धस्मिताल्पदशनंययतुःप्रमोदं॥ २३॥ यर्ह्यंगनादर्शनी
यकुमारलीलावंतर्व्रजेतदबलाःप्रगृहीतपुच्छैः॥ वत्सैरितस्ततउभावनुकृष्यमाणौप्रेक्षंतउज्झितगृहाजहृषु
र्हसंत्यः॥ २४॥

म्यमुग्धवत्प्रभीतवन्मात्रोरंतिसमीपेउपेयतुः उपजग्मतुः ॥ २२ ॥ तदाचतन्मातरौदोर्भ्यामुपगुह्यप्रमोदंययतुः कथंभूते घृणयाकृपया
स्नुवंत्यौपयःपूरपयोधरेसत्यौ पंकेनांगरागेणचरुचिरौ कथंभूतंमुखंनिरीक्ष्य मुग्धंमंदंस्मितंयस्मिन् अल्पादशनाश्चयस्मिंस्तच्चतच्च ॥
॥ २३ ॥ यार्हिअंगनानांदर्शनीयाकुमारलीलाययोस्तथाभूतौजातौ तदाऽतर्व्रजेव्रजस्यमध्येतदबलाव्रजांगनास्तौप्रेक्षंत्यःप्रेक्षमाणाः
विस्मृतगृहकृत्याःहसंत्योजहृषुः हृष्टाबभूवुः कथंभूतौ ताभ्यांप्रगृहीतानिपुच्छानियेषांतैर्वत्सैः इतस्ततोऽनुकृष्यमाणौ ॥ २४ ॥

अत्युत्साहनंनंदंप्रतिगुप्तमेतत्कार्यमित्यभिप्रायेणप्रत्याचक्षाणइवाह यदूनामिति भवतुतथापित्वमत्रागतइतिकोविद्यादितिचेदतआह ख्यातश्चेति ततःकिमतआह सुतमिति कंसोमन्यते मन्येत कल्पयेदित्यर्थः ॥ ७ ॥ ननुयदुकुमारइतिकथंचिज्ज्ञानातुतत्रवसुदेवस्यसुत त्वत्रापिदेवक्यांजातइतिकुतोजानीयात्तत्राह कंसःपापमतिरित्यादि ॥ ८ ॥ किमयाहतयामंदेत्यादिदेवकीकन्यावचःश्रुत्वा देवक्या अष्टमोगर्भोनस्त्रीभवितुमर्हतीतिनित्यंसंचिंतयन्सामान्येनक्वचिदस्तीतिज्ञात्वावायुवयोश्चसख्यंसंचिंतयन्नूत्वद्गृहेभवेदितिसंभाव्यमत्संस्कार लिंगेनचआगताशंकः आगताशंकायस्यसः अपियदिहंताहनिष्यति तर्हितत्तदानीमहानअनयःस्यादिति ॥ ९ ॥ द्विजातिसंस्कारंहि

गर्गउवाच यदूनामहमाचार्यःख्यातश्चभुविसर्वदा॥ सुतंमयासंस्कृतंतेमन्यतेदेवकीसुतं॥ ७॥ कंसःपाप मतिःसख्यंतववचानकदुंदुभेः॥ देवक्याअष्टमोगर्भोनस्त्रीभवितुमर्हति॥ ८॥ इतिसंचिंतयन्श्रुत्वादेवक्यादा रिकावचः॥ अपिहंतागताशंकस्तर्हितन्नोऽनयोभवेत्॥ ९॥ नंदउवाच अलक्षितोऽस्मिन्रहसिमामकैर पिगोव्रजे॥ कुरुद्विजातिसंस्कारंस्वस्तिवाचनपूर्वकं॥ १०॥ श्रीशुकउवाच एवंसंप्रार्थितोविप्रःस्वचिकी र्षितमेवतत्॥ चकारनामकरणंगूढोरहसिबालयोः॥ ११॥ गर्गउवाच अयंहिरोहिणीपुत्रोरमयन्सुहृदोगु णैः॥ आख्यास्यतेरामइतिबलाधिक्याद्बलंविदुः॥ यदूनामपृथग्भावात्संकर्षणमुशंत्युत॥ १२॥ आसन्वर्णा स्त्रयोह्यस्यगृह्णतोऽनुयुगंतनूः॥ शुक्लोरक्तस्तथापीतइदानींकृष्णतांगतः॥ १३॥ प्रागयंवसुदेवस्यक्वचिज्जा तस्तवात्मजः॥ वासुदेवइतिश्रीमानभिज्ञाःसंप्रचक्षते॥ १४॥ बहूनिसंतिनामानिरूपाणिचसुतस्यते॥ गुण कर्मानुरूपाणितान्यहंवेदनोजनाः॥ १५॥

जातीनामवश्यंकर्तव्यंसंस्कारमात्रंकेवलंस्वस्तिवाचनपूर्वकंकुर्विति॥ १०॥ ॥ ११ ॥ यदूनामपृथग्भावात्कुतश्चिद्धेतोर्विप्रतिपद्यमानानांयदूनामपृथग्भावात् भावोभावनंतस्मात् अन्योन्यशिक्षयासर्वैकमत्यकर णादित्यर्थः सम्यक्कर्षतिएकीकरोतीतिसंकर्षणमप्युशंतिमन्यंते वक्ष्यंतीत्यर्थः गर्भसंकर्षणंतुनप्रकाशयति ॥ १२ ॥ अस्यतवपुत्रस्य अ तःकृष्णइतिएकंनामभविष्यति ॥ १३ ॥ प्रागयमितिसामान्योक्त्याक्वचिरयंजन्मांतरगतंनामकथयतीतिनंदोमन्यतेस्म अतएवंवासुदेव इतिसंप्रचक्षतइति॥ १४ ॥ गुणानुरूपाणिईश्वरःसर्वज्ञइत्यादीनि कर्मानुरूपाणि गोप गोवर्धनोद्धारणइत्यादीनि तानिसर्वाण्यहमपि ... जनाअपिनविदुरिति ॥ १५ ॥

ज्ञातकर्मफलमाह एषइति आधास्यत् आधास्यंति अनेनरक्ष्यमाणाःसमेधिताश्वदस्यून्विजिग्युरिति॥ १६॥ १७॥१८ ॥१९ ॥इति चात्मानंप्रतिसमादिश्य आत्मानंकृष्णंवा आशिषामाशीर्भिः ॥ २० ॥बालक्रीडाचमत्कारैःकृष्णोरामेणसंयु..॥ परमानंदमाधत्तव्रजेनं दयशोदयोः॥पूर्णत्वमेवदर्शयन्नाह कालेनेति ॥ २१ ॥ अनुकृष्यपुनःपुनराकृष्य सरीसृपंतौअतिशयेन ...लंतौ कथं घोषाःकटिपाद भूषणकिंकिण्यस्तेषांप्रघोषेणरुचिरंयथातथा तेषांनादेनहृष्टमनोययोस्तौ लोकंइतस्ततोगच्छंतंजनमुपसृत्यत्रिचतुराणिपदानिअनुग

एषवःश्रेयआधास्यद्गोपगोकुलनंदनः॥अनेनसर्वदुर्गाणियूयमंजस्तरिष्यथ॥१६॥पुराऽनेनव्रजपतेसाधवोदस्युपीडिताः ॥ अराजकरक्ष्यमाणाजिग्युर्दस्यून्समेधिताः॥ १७॥ यएतस्मिन्महाभागाःप्रीतिंकुर्वंति मानवाः॥नारयोऽभिभवंत्येतान्विष्णुपक्षानिवासुराः॥ १८ ॥तस्मान्नंदात्मजोऽयंतेनारायणसमोगुणैः॥ श्रियाकीर्त्यानुभावेनगोपायस्वसमाहितः॥१९ ॥इत्यात्मानंसमादिश्यगर्गेचस्वगृहंगते॥नंदःप्रमुदितोमेने आत्मानंपूर्णमाशिषां॥२०॥कालेनव्रजताऽल्पेनगोकुलेरामकेशवौ॥जानुभ्यांसहपाणिभ्यांरिंगमाणौविजह्रतुः॥२१॥तावंघ्रियुग्ममनुकृष्यसरीसृपंतौघोषप्रघोषरुचिरंव्रजकर्दमेषु॥तन्नादहृष्टमनसावनुसृत्यलोकंमुग्धप्रभीतवदुपेयतुरंतिमात्रोः॥ २२ ॥ तन्मातरौनिजसुतौघृणयास्नुवंत्यौपंकांगरागरुचिरावुपगुह्य दोर्भ्यां॥ दत्वास्तनंप्रपिबतोःस्ममुखंनिरीक्ष्यमुग्धस्मिताल्पदशनंययतुःप्रमोदं॥ २३॥ यर्ह्यंगनादर्शनीयकुमारलीलावंतर्व्रजेतदबलाःप्रगृहीतपुच्छैः॥ वत्सैरितस्ततउभावनुकृष्यमाणौप्रेक्षंतउज्झितगृहाजहृषुर्हसंत्यः॥ २४॥

स्यमुग्धवत्प्रभीतवन्मात्रोरंतिसमीपेउपेयतुः उपजग्मतुः ॥ २२ ॥ तदाचतन्मातरौदोर्भ्यामुपगुह्यप्रमोदंययतुः कथंभूते घृणयाकृपया स्नुवंत्यौपयःपूरपयोधरेसत्यौ पंकेनांगरागेणचरुचिरौ कथंभूतंमुखंनिरीक्ष्य मुग्धंमंदंस्मितंयस्मिन् अल्पादशनाश्चयस्मिंन्तच्चतच्च ॥ ॥ २३ ॥ यर्हिअंगनानांदर्शनीयाकुमारलीलाययोस्तथाभूतौजातौ तदाऽतर्व्रजेव्रजस्यमध्येतदबलाव्रजांगनास्तौप्रेक्षंत्यःप्रेक्षमाणाः विस्मृतगृहकृत्याःहसंत्योजहृषुः हृष्टावभूवुः कथंभूतौ ताभ्यांप्रगृहीतानिपुच्छानियेषांतैर्वत्सैः इतस्ततोऽनुकृष्यमाणौ ॥ २४ ॥

अत्युत्साहिनंनंदंप्रति ...ादिभ्यो निषेद्धुंगृहोचितानिकर्माणिचकर्तुंयथ्रयदातज्जनन्यौनशेकाते तदाऽलंमनसाऽनवस्थामापतुरितिगृहसौख्य शता ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८॥ कृष्णचापलचौर्याणिसहैवाखिलसम्मतः॥प्रजल्पंत्यःसमागत्यगोप्योगीप्यैमुदंददुः॥ ख्यातश्चेति ततः कि हकाले क्रोशेसंजातहसःस्तेयंचौर्यार्जितंनतुदत्तं तत्रापिस्वादुनेनरत् दधिचपयश्चअस्ति किंच भोक्ष्यन्मर्कान्मर्कटान्मति स्तत्रापिदवक्ष्यं ाति तेषांमध्येतृप्तत्वेनकोपिनात्तिचेत्तर्हिभांडंभिनत्ति क्वचिद्द्रव्यस्यालाभेसतिसःगृहायधक्ष्यामीतिकुपितोयाति यद्वा सगृ अष्टमोगर्भो ...स्तेभ्यःकुपितः तेषांतोकान्पर्यंकादिषुसुप्तान्उपक्रोश्यरोदयित्वायातीति ॥२९ ॥ कल्पितैःस्तेययोगैरित्युक्तं तत्प्रपंचयतिहस्ता लिंगेनचं

गर्ग ...ग्यग्निंदंष्ट्र्यसिजलद्विजकंटकेभ्यःक्रीडापरावतिचलौस्वसुतौनिषेद्धुं॥ गृह्याणिकर्तुमपियत्रनतज्जनन्यौ शेकातआपतुरलंमनसोऽनवस्थां ॥ २५ ॥ कालेनाल्पेनराजर्षेरामःकृष्णश्चगोकुले ॥ अघृष्टजानुभिःप द्भिर्विचक्रमतुरंजसा॥ २६ ॥ ततस्तुभगवान्कृष्णोवयस्यैर्व्रजबालकैः॥ सहरामोव्रजस्त्रीणांचिक्रीडजनय न्मुदं॥ २७ ॥ कृष्णस्यगोप्योरुचिरंवीक्ष्यकौमारचापलं ॥ शृण्वंत्याःकिलतन्मातुरितिहोचुःसमागताः ॥ ॥ २८ ॥ वत्सान्मुंचन्क्वचिदसमयेक्रोशसंजातहासःस्तेयंस्वाद्वत्त्यथदधिपयःकल्पितैःस्तेययोगैः ॥ मर्कान् भोक्ष्यन्विभजतिसचेन्नात्तिभांडंभिनत्तिद्रव्यालाभेसगृहकुपितोयात्युपक्रोश्यतोकान् ॥ २९ ॥ हस्ताग्राह्येर चयतिविधिंपीठकोलूखलाद्यैश्छिद्रंह्यंतर्निहितवयुनःशिक्यभांडेषुतद्वित् ॥ ध्वांतागारेधृतमणिगणंस्वांगम र्थप्रदीपंकालेगोप्योर्यर्हिगृहकृत्येषुसुव्यग्रचित्ताः॥ ३० ॥ एवंधार्ष्ट्यान्युशतिकुरुतेमेहनादीनिवास्तौस्तेयो पायैर्विरचितकृतिःसुप्रतीकोयथास्ते ॥ इत्थंस्त्रीभिःसभयनयनश्रीमुखालोकिनीभिर्व्याख्यातार्थाप्रहसित मुखीनत्युपालब्धुमैच्छन्॥ ३१ ॥

पायइति तुंगशिक्यस्थभांडेषुअंतर्निहितदध्यादौवयुनंज्ञानंयस्यसःछिद्रंरचयतितद्वित् छिद्ररचनादिवित् ध्वांतयुक्तेगृहेस्वांगमेवार्थप्रदीपंरचयति विशेषतोधृतमणिगणं यर्हियस्मिन्काले ॥ ३० ॥ रेरेचोरइत्याक्षिप्तःसन्उशतिजल्पति त्वमेवचोरःअहंगृहस्वामीत्यादीनिधार्ष्ट्यानिप्रागल्भ्यानि अथवा उशतिहेकमनीयेयशोदे यद्वाउशतिवास्तौस्वर्चितेगृहे मेहनादीनिपुरीषोत्सर्गादीनिकुरुते एवंस्तेयोपायैःविरचिताकृतिःकर्मयेनसः त्वत्समीपेसुप्रतीकःसाधुरिवास्ते सभयेनयनेयस्मिन् तच्चतत् श्रीयुक्तंमुखंच तदालोकिनीभिः व्याख्यातार्थाप्रख्यापितकर्मफला उपालब्धुमाक्षेप्तुंनैच्छन् ॥ ३१ ॥

कदाचित्अपराधांतरेउपालभत तदानुमहदाश्चर्यमभूदितिकथयन्नाह एकदेति ॥३२॥ उपालभ्यनिर्भर्त्स्य भयेनसंभ्रांतप्रेक्षणेचपलनि
रीक्षणेअक्षिणीयस्यतं ॥३३॥ अदांतात्मन् चापलगाच्च रहःएकांते ॥३४॥ नाहंभक्षितवानिति नहिवा किंचिन्मयाभक्ष्यते मत्कुक्षावा
दावेवसर्वमस्तीतिभावः समक्षंप्रत्यक्षं ॥३५॥ व्यादेहि मुखंप्रसारयेति व्यादत्तप्रसारितवान् ॥३६॥ तत्रतस्मिन्मुखेविश्वंददृशेददर्श त
त्प्रपंचयति जगत्जंगमंस्थास्नुस्थावरं खमंतरिक्षलोकं साद्रिद्वीपाब्धिभूगोलंपर्वतद्वीपसमुद्रसहितंभूगोलंभूर्लोकं वायुःप्रवहः अग्निर्वैद्यु
तः इंदुश्चतारकाश्चतत्सहितं ॥३७॥ ज्योतिश्चक्रंस्वर्लोकं वैकारिकाणिदेवाः मन इतिवैकारिकशब्देनगृहीतमपिदेववैलक्षण्यात्पुनरुक्तं

एकदाक्रीडमानास्तेरामाद्यागोपदारकाः॥ कृष्णोमृदंभक्षितवानितिमात्रेन्यवेदयन् ॥३२॥ सागृहीत्वाकरे
कृष्णमुपालभ्यहितैषिणी॥यशोदाभयसंभ्रांतप्रेक्षणाक्षमभाषत॥३३॥कस्मान्मृदमदांतात्मन्भवान्भक्षित
वान्रहः॥वदंतितावकाह्येतेकुमारास्तेऽग्रजोऽप्ययं॥३४॥ नाहंभक्षितवानंबसर्वेमिथ्याभिशंसिनः॥यदि
सत्यगिरस्तर्हिसमक्षंपश्यमेमुखं॥३५॥यद्येवंतर्हिव्यादेहीत्युक्तःसभगवान्हरिः॥व्यादत्ताव्याहतैश्वर्यःक्रीडा
मनुजबालकः॥३६॥सातत्रददृशेविश्वंजगत्स्थास्नुचखंदिशः॥साद्रिद्वीपाब्धिभूगोलंसवाय्वग्नींदुतारकं॥
॥३७॥ज्योतिश्चक्रंजलंतेजोनभस्वान्वियदेवच॥वैकारिकाणींद्रियाणिमनोमात्रागुणास्त्रयः॥३८॥एतद्वि
चित्रंसहजीवकालस्वभावकर्माशयलिंगभेदं॥सूनोस्तनौवीक्ष्यविदारितास्येव्रजंसहात्मानमवापशंकां॥३९
किंस्वप्नएतदुतदेवमाया किंवामदीयोबतबुद्धिमोहः ॥ अथोअमुष्यैवममार्भकस्ययःकश्चनौत्पत्तिकआत्म
योगः॥४०॥

इंद्रियाणिचतैजसानि मात्रास्तामसाः शब्दादयः॥३८॥एवमेतद्विचित्रंविश्वंसहएकदैववीक्ष्य विचित्रतामा
ह जीवश्चगुणक्षोभकः कालश्चपरिणामहेतुः स्वभावश्चजन्महेतुःकर्मचतत्संस्कारः आशयश्चएतैर्लिंगानांचराचरशरीराणांभेदोयस्मिन्
तत् तत्रव्रजंचमहात्मानंस्वसहितंकचिद्वीक्ष्य सूनोस्तनौअल्पेविदारितेआस्येशंकामवाप॥३९॥तामेवाह किंस्वप्नइति परितोविलोक्या
ह नायंस्वप्नः तर्हिकिंदेवस्यहरेर्माया तथाचेदन्येकिंनपश्यंति तर्हिकिंवामदीयएवकश्चिद्बुद्धिमोहः विपर्यासः दर्पणमुखवत् एवंतर्हिअ
त्रकृष्णोपिकथमंतःप्रतीयते अंतर्बहिश्चैकरूपेणचकथंजगत्प्रतीयते तथासतिबिंबप्रतिबिंबयोरिवपरस्परंवैपरीत्येनप्रतीतिःस्यादित्याशं
क्यान्यथावितर्कयतिअथोइतिअथवाममामुष्यार्भकस्यापिसतोयःकश्चनाचिंत्यआत्मयोगः स्वीयमैश्वर्यंऔत्पत्तिकःस्वाभाविकः४०

रंमपक्षमाश्रित्यायमीश्वरइतिनिश्चित्याह अथोइति चेतश्चित्तंचित्तादिभिर्नवितर्कगोचरंजगद्यदाश्रयंयदधिष्ठानयेनकरणाधिष्ठात्र तोबुद्धिवृत्त्यभिव्यक्तात् नन्विदमवितर्क्यंभवतुतत्पदंकीदृक्अतआह सुदुर्विभाव्यमिति इदमत्यंतमचिंत्यमित्यर्थः ॥ ४१ ॥ एवंप्रपं प्रतीत्योन्नीतंतत्त्वंपुनर्जीवसंसृतिहेतुमायाश्रयत्वेनोन्नयंत्याह अहमिति यशोदानाम्नाहमसौममपतिः अमुष्यव्रजेश्वरस्याखिलवि त्ताधिष्ठात्रीअहंसतीजाया एषकृष्णोमेसुतः गोप्यादयश्चमदीयाइतीत्थंकुमतिर्यन्माययासएषमेशरणमिति॥ ४२ ॥ वैष्णवींस्वीया

अथोययावन्नवितर्कगोचरंचेतोमनःकर्मवचोभिरंजसा॥ यदाश्रयंयेनयतःप्रतीयतेसुदुर्विभाव्यंप्रणतास्मितत्पदं॥४१॥अहंममासौपतिरेषमेसुतोव्रजेश्वरस्याखिलवित्तपासती॥गोप्यश्चगोपाःसहगोधनाश्चमेयन्माययेत्थंकुमतिःसमेगतिः॥४२॥इत्थंविदिततत्त्वायांगोपिकायांसईश्वरः॥वैष्णवींव्यतनोन्मायांपुत्रस्नेहमयींविभुः॥४३॥सद्योनष्टस्मृतिर्गोपीसारोप्यारोहमात्मजं॥प्रवृद्धस्नेहकलिलहृदयासयथापुरा॥४४॥त्रय्याचोपनिषद्भिश्चसांख्ययोगैश्चसात्वतैः॥ उपगीयमानमाहात्म्यंहरिंसाऽमन्यतात्मजं ॥ ४५ ॥ राजोवाच नंदःकिमकरोद्ब्रह्मन्श्रेयएवंमहोदयं॥यशोदाचमहाभागापपौयस्याःस्तनंहरिः॥४६॥पितरौनान्वविंदेतांकृष्णोदारार्भकेहितं॥ गायंत्यद्यापिकवयोयल्लोकशमलापहं॥४७॥ श्रीशुकउवाच द्रोणोवसूनांप्रवरोधरयासहभार्यया॥ करिष्यमाणआदेशान्ब्रह्मणस्तमुवाचह ॥ ४८ ॥ जातयोर्नौमहादेवेभुविविश्वेश्वरेहरौ॥भक्तिःस्यात्परमालोकेययांऽजोदुर्गतिंतरेत्॥४९॥ अस्त्वित्युक्तःसभगवान्व्रजेद्रोणोमहायशाः॥ जज्ञेनंदइतिख्यातोयशोदासाधराऽभवत्॥५०॥

॥ ४३ ॥ प्रवृद्धेनस्नेहेनकलिलंव्याप्तंहृदयंयस्याःसा पुरेवासआसीत् ॥ ४४ ॥मायाबलोद्रेकमाहत्रय्येति त्रय्याकर्मकांडरूपयाइंद्रादिरूपेण उपनिषद्भिर्ब्रह्मेति सांख्यैःपुरुषइति योगैःपरमात्मेति सात्वतैर्भगवानितिउपगीयमानंमाहात्म्यंयस्यतम् ॥ ४५॥ अतिविस्मयेनपृच्छति नंदइति महोदयंमहानुदयउद्भवोयस्यतत् ॥ ४६ ॥ययोःप्रसन्नोवतीर्णस्तौपितरावपियंनान्वविंदेतांनप्राप्तुताम् कृष्णस्योदारंमहत्अर्भकेहितंबाललीलांयच्चकवयोगायंति तयोर्अविदत्सकिंश्रेयोऽकरोदिति॥ ४७॥ब्रह्मणआदेशाद्गोपालादिलक्षणात्॥ ४८॥ ४९॥ सएवेहद्रोणोजज्ञे सचनंदइतिख्यातःसाधरायशोदाऽभवत्॥ ५०

गोपगोपीनामपिवसुत्वभावादस्येवभक्तिः तयोःपुनर्नितरामिति॥५१॥ स्वलीलयापुत्रभावानुकारिण्या॥५२॥इति०भा०द०अष्टमोऽध्यायः॥८॥ ७॥ नवमेपयउत्सिक्तेमत्वागोप्यथतत्कृतं॥विलोक्यभांडभंगादिकृष्णंदाम्नाबबंधतं॥ १ ॥ तनूदराश्रितंविश्वंदृष्ट्वाविस्मितचेतसः॥बंधनद्व्यंगुलापूर्त्यापूर्णतामन्वदर्शयत्॥ २ ॥ स्वयंदधिनिर्ममंथ ॥ १ ॥तदाचागायतेतिचकारान्वयः ॥ २ ॥सूत्रनद्धंकांचीबद्धं

ततोभक्तिर्भगवतिपुत्रीभूतेजनार्दने॥दंपत्योर्नितरामासीद्गोपगोपीषुभारत॥५१॥कृष्णोब्रह्मणआदेशंसत्यंकर्तुंव्रजेविभुः॥ सहरामोवसंश्चक्रेतेषांप्रीतिंस्वलीलया ॥ ५२ ॥ इतिश्रीभा०द० विश्वरूपदर्शनेष्टमोध्यायः॥८॥ ॥७॥ श्रीशुकउवाच एकदागृहदासीषुयशोदानंदगेहिनी॥कर्मांतरनियुक्तासुनिर्ममंथस्वयंदधि॥ १॥ यानियानीहगीतानितद्बालचरितानिच॥दधिनिर्मंथनेकालेस्मरंतीतान्यगायत॥ २॥क्षौमंवासःपृथुकटितटेबिभ्रतीसूत्रनद्धंपुत्रस्नेहस्नुतकुचयुगंजातकंपंचसुभ्रूः॥ रज्ज्वाकर्षश्रमभुजचलत्कंकणौकुंडलेचस्विन्नंवक्त्रंकबरविगलन्मालतीनिर्ममंथ ॥ ३ ॥ तांस्तन्यकाम आसाद्यमथ्नंतींजननींहरिः॥गृहीत्वादधिमंथानंन्यषेधत्प्रीतिमावहन्॥ ४ ॥तमंकमारूढमपाययत्स्तनंस्नेहस्नुतंसस्मितमीक्षतीमुखं॥अतृप्तमुत्सृज्यजवेनसाययावुत्सिच्यमानेपयसित्वधिश्रिते॥५॥संजातकोपःस्फुरितारुणाधरंसंदश्यदद्भिर्दधिमंथभाजनं॥ भित्वामृषाश्रुर्दृषदश्मनारहोजघासहय्यंगवमंतरंगतः॥६॥ उत्तार्यगोपीसुशृतंपयःपुनःप्रविश्यसंदृश्यचदध्यमत्रकं॥ भग्नंविलोक्यस्वसुतस्यकर्मतज्जहासतंचापिनतत्रपश्यती॥७॥ उलूखलांघ्रेरुपरिव्यवस्थितंमर्कायकामंददतंशिचिस्थितं॥हैयंगवंचौर्यविशंकितेक्षणंनिरीक्ष्यपश्चात्सुतमागमच्छनैः॥८॥

रज्जोराकर्षणश्रमोययोस्तयोर्भुजयोश्चलंतौकंकणौच कबराद्विगलंत्योमालत्योयस्याःसा ॥ ३ ॥ ४॥ अधिश्रिते चुल्लीमारोपितेउत्सिच्यमानेअतितापेनोद्रिच्यमाने ॥ ५ ॥ दृषदश्मनाशिलापुत्रेण अंतरंगृहमध्यंगतः रहःएकांतेनवनीतमभक्षयत् ॥ ६॥ सुश्रितंसुतमं दधिमंथनस्थानंप्रविश्यभिन्नंसंदृश्यदृष्ट्वा ॥ ७ ॥ उलूखलांघ्रेः परिवर्त्तितस्यउलूखलस्योपरि शिचिशिक्ये चौर्येणविशंकितंचंचलमीक्षणंयस्यतंसुतम् ॥ ८ ॥

तपसा ऐकाग्र्येण ईरितंतदाकारतांनीतमतएवक्षमंयोग्यंप्रवेष्टुंयोगिनांमनोऽपियंनाप तं अथवाअन्वधावत्केवलंनत्वाप यतोयोगिनांमनोऽपियंप्रवेष्टुंनक्षममिति ॥ ९ ॥ अन्वंचमानाएवंकृष्णमनुगच्छंती बृहत्यौश्चलंत्यौःश्रोण्योंर्भारेणाक्रांतास्तब्धागतिर्यस्याःसा विस्रंसितात्केशबंधात्च्युतैःप्रसूनैरनुगतिरनुगमनंयस्याःसा यद्वा जवेनकंपितात्केशबंधात्पुरःपतितानिप्रसूनानिअनुपश्चाद्गतिर्यस्याःसा परामृशत् धृतवती ॥ १० ॥ अंजन्मषिणीअंजंतीसर्वतःप्रसरंतीमषीययोस्तेअक्षिणी स्वपाणिनाकर्षंतंसमर्दयंतं भिषयंतीन्हस्वश्छांदसः भीषयंतींभयमुत्पादयंतीअवागुरत् अभर्त्सयत् ॥ ११ ॥ इयेषऐच्छत् अतद्वीर्यकोविदातत्प्रभावानभिज्ञा ॥ १२ ॥ अकोविदत्वमाह

तामात्तयष्टिंप्रसमीक्ष्यसत्वरस्ततोऽवरुह्यापससारभीतवत् ॥ गोप्यन्वधावन्नयमापयोगिनांक्षमंप्रवेष्टुंतपसेरितंमनः ॥ ९ ॥ अन्वंचमानाजननीबृहच्चलच्छ्रोणीभराक्रांतगतिःसुमध्यमा ॥ जवेनविस्रंसितकेशबंधनच्युतप्रसूनाऽनुगतिःपरामृशत् ॥ १० ॥ कृतागसंतंप्ररुदंतमक्षिणीकर्षंतमंजन्मषिणीस्वपाणिना ॥ उद्वीक्ष्यमाणंभयविह्वलेक्षणंहस्तेगृहीत्वाभिषयंत्यवागुरत् ॥ ११ ॥ त्यक्त्वायष्टिंसुतंभीतंविज्ञायार्भकवत्सला ॥ इयेषकिलतंबद्धुंदाम्नाऽतद्वीर्यकोविदा ॥ १२ ॥ नचांतर्नबहिर्यस्यनपूर्वंनापिचापरं ॥ पूर्वापरंबहिश्चांतर्जगतोयोजगच्चयः ॥ १३ ॥ तंमत्वात्मजमव्यक्तंमर्त्यलिंगमधोक्षजं ॥ गोपिकोलूखलेदाम्नाबबंधप्राकृतंयथा ॥ १४ ॥ तद्दामबध्यमानस्यस्वार्भकस्यकृतागसः ॥ द्व्यंगुलोनमभूत्तेनसंदधेऽन्यच्चगोपिका ॥ १५ ॥ यदासीत्तदपिन्यूनंतेनान्यदपिसंदधे ॥ तदपिद्व्यंगुलंन्यूनंयद्यदादत्तबंधनं ॥ १६ ॥ एवंस्वगेहदामानियशोदासंदधत्यपि ॥ गोपीनामुत्स्मयंतीनांस्मयंतीविस्मिताऽभवत् ॥ १७ ॥ स्वमातुःस्विन्नगात्रायाविस्रस्तकबरस्रजः ॥ दृष्ट्वापरिश्रमंकृष्णःकृपयासीत्स्वबंधने ॥ १८ ॥

नचांतरितिपंचभिः बंधनंहिबहिःपरिवृतेनदाम्नाअंतरावृतस्यभवति तथाचपूर्वापरविभागवतोवस्तुनः पूर्वतोदामधृत्वापरितः परिवेष्टनेनभवति नत्वेतदस्तीत्याह नचांतरिति किंचव्यापकेनव्याप्यस्यबंधोभवति तच्च विपरीतमित्याह पूर्वापरमिति किंच तद्व्यतिरिक्तस्यचाभावान्नबंधइत्याह जगच्चयइति ॥ १३ ॥ तंमर्त्यलिंगमधोक्षजमात्मजंमत्वा बबंधेति ॥ १४ ॥ द्व्यंगुलोनंद्वाभ्यामंगुलाभ्यामूनंअपूर्णं ॥ १५ ॥ १६ ॥ स्मितंकुर्वंतीनांमध्येस्वयमपिहसंतीविस्मयमाप ॥ १७ ॥ १८ ॥

नुचैवंस्वातंत्र्यभंगइत्याह एवंसंदर्शितेति सेश्वरमिदंविश्वंयस्यवशेयदधीनमित्यर्थः ॥१९॥ भगवत्प्रसादमन्येपिभक्तालभंते इदंत्वतिवि चित्रमितिसरोमांचितमाह नेममिति विरिंच्यःपुत्रोपि भवःस्वात्मापि श्रीर्जायापि ॥२०॥ फलितमाह नायमिति देहिनांदेहाभिमानिनां तापसादीनांज्ञानिनांनिवृत्ताभिमानानामपीति ॥ २१ ॥ भक्तैर्वद्धस्याप्यन्यमोचकत्वमाह कृष्णस्त्विति ॥२२॥२३॥ इ०भा०द०नव

एवंसंदर्शिताह्यंगहरिणाभृत्यवश्यता ॥ स्ववशेनापिकृष्णेनयस्येदंसेश्वरंवशे ॥ १९ ॥नेमंविरिंच्योनभवो नश्रीरप्यंगसंश्रया ॥ प्रसादंलेभिरेगोपीयत्तत्प्रापविमुक्तिदात् ॥२० ॥नायंसुखापोभगवान्देहिनांगोपिका सुतः ॥ ज्ञानिनांचात्मभूतानांयथाभक्तिमतामिह ॥ २१ ॥ कृष्णस्तुगृहकृत्येषुव्यग्रायांमातरिप्रभुः ॥अद्राक्षी दर्जुनौपूर्वंगुह्यकौधनदात्मजौ ॥ २२ ॥ पुरानारदशापेनवृक्षतांप्रापितौमदात् ॥ नलकूबरमणिग्रीवावि तिख्यातौश्रियाऽन्वितौ ॥ २३ ॥ इ० भा० द० गोपीप्रसादोनामनवमोध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ छ ॥ राजोवाच कथ्यतांभगवन्नेतत्तयोःशापस्यकारणम् ॥ यत्तद्विगर्हितंकर्मयेनवादेवर्षेस्तमः ॥१॥ श्रीशुकउवाच रुद्र स्यानुचरौभूत्वासुदृप्तौधनदात्मजौ ॥ कैलासोपवनेरम्येमंदाकिन्यांमदोत्कटौ ॥ २ ॥ वारुणींमदिरांपीत्वा मदाघूर्णितलोचनौ ॥ स्त्रीजनैरनुगायद्भिश्चेरतुःपुष्पितेवने ॥ ३ ॥ अंतःप्रविश्यगंगायामंभोजवनराजिनि ॥ चिक्रीडतुर्युवतिभिर्गजाविवकरेणुभिः ॥ ४ ॥ यदृच्छयाचदेवर्षिर्भगवांस्तत्रकौरव ॥ अपश्यन्नारदोदेवौ क्षीवाणौसमबुध्यत ॥ ५ ॥ तंदृष्ट्वाव्रीडितादेव्योविवस्त्राःशापशंकिताः ॥ वासांसिपर्यधुःशीघ्रंविवस्त्रौनैव गुह्यकौ ॥ ६ ॥ तौदृष्ट्वामदिरामत्तौश्रीमदांधौसुरात्मजौ ॥ तयोरनुग्रहार्थायशापंदास्यन्निदंजगौ ॥ ७ ॥

मोध्यायः ॥९॥ ॥छ॥ दशमेऽपातयद्विगन्नंतरायमलार्जुनौ ॥तत्रत्याभ्यांचदेवाभ्यांकृष्णःस्तुतइतीर्यते ॥ १ ॥ यद्विगर्हितंकर्मयेनवादे वर्षेर्भागवतोत्तमस्यापितमःक्रोधः तदेतत्कथ्यतामिति ॥१॥२॥३॥ गंगायामंतर्मध्ये कथंभूते अंभोजानांवनानितेषांराजयःताःविद्यंते यस्मिन्तस्मिन् ॥ ४ ॥ अपश्यत्दृष्ट्वाचक्षीवाणौमत्तौसमबुध्यंत ॥५॥ कुतइत्यतआह तंदृष्ट्वेति ॥ ६ ॥ अनुग्रहार्थायअनुग्रहश्चमदना शः अर्थश्चश्रीकृष्णदर्शनं तदर्थमिदंवक्ष्यमाणंनत्वन्यइत्यादि ॥ ७ ॥

ज्योष्यान् प्रियान् विषयान् जुषतः सेवमानस्य पुंसः श्रीमदादन्य आभिजात्यादिः सत्कुलविद्यादिजनितो मदः अन्यो वा रजोगुणः रजःकार्यः हास्यहर्षादिरूपो न हि तथा बुद्धिभ्रंशः बुद्धिं भ्रंशयतीति तथा किंतु श्रीमद एवेति तदाह यत्रेत्यादिचतुर्भिः यत्र श्रीमदे॥८॥ इमं नश्वरं देहं अजरामृत्यु अजरश्च अमृत्युश्च यथा तथा मन्यमानैः॥९॥ नरदेव भूदेव संज्ञितमपि श्वादिभिर्भक्षितं विट्संज्ञितं दग्धं भस्मसंज्ञितमन्यदा कृमिसंज्ञितं तत्कृते तदर्थं यो भूतध्रुक् द्रोग्धा अतो भूतद्रोहान्निरयो भवति स किं स्वार्थं वेद नैव वेदेत्यर्थः॥१०॥ इदानीं देहे अहंभावो पि न घटत इत्याह देह

नारद उवाच ॥ न ह्यन्यो जुषतो जोष्यान्बुद्धिभ्रंशो रजोगुणः॥ श्रीमदादाभिजात्यादिर्यत्र स्त्री द्यूतमासवः॥८॥ हन्यंते पशवो यत्र निर्दयैरजितात्मभिः॥ मन्यमानैरिमं देहमजरामृत्यु नश्वरं॥९॥ देवसंज्ञितमप्यंते कृमिविट् भस्मसंज्ञितं॥ भूतध्रुक् तत्कृते स्वार्थं किं वेद निरयो यतः॥ १०॥ देहः किमन्नदातुः स्वं निषेक्तुर्मातुरेव च॥ मातुः पितुर्वा बलिनः क्रेतुरग्नेः शुनोऽपि वा॥ ११॥ एवं साधारणं देहमव्यक्तप्रभवाप्ययं॥ को विद्वानात्मसात्कृत्वा हंति जंतून्ऋतेऽसतः॥ १२॥ असतः श्रीमदांधस्य दारिद्र्यं परमांजनं॥ आत्मौपम्येन भूतानि दरिद्रः परमीक्षते ॥ १३॥ यथा कंटकविद्धांगो जंतोर्नेच्छति तां व्यथां॥ जीवसाम्यं गतो लिंगैर्न तथाऽविद्धकंटकः॥ १४॥ दरिद्रो निरहंस्तंभो मुक्तः सर्वमदैरिह॥ कृच्छ्रं यदृच्छयाऽप्नोति तद्धि तस्य परं तपः॥ १५॥ नित्यं क्षुत्क्षामदेहस्य दरिद्रस्यान्नकांक्षिणः॥ इंद्रियाण्यनुशुष्यंति हिंसाऽपि विनिवर्त्तते॥ १६॥ दरिद्रस्यैव युज्यंते साधवः समदर्शिनः॥ सद्भिः क्षिणोति तं तर्षं तत आराद्विशुद्ध्यति॥ १७॥ साधूनां समचित्तानां मुकुंदचरणैषिणां॥ उपेक्ष्यैः किं धनस्तंभैरसद्भिरसदाश्रयैः॥ १८॥

इति निषेक्तुः पितुः मातुः पितुर्वा मातामहस्य पुत्रिकाकरणे॥११॥ अव्यक्तप्रभवाप्ययमव्यक्तात्प्रभवस्तस्मिन्नेवाप्ययो यस्य तमात्मसात्कृत्वा आत्मेति मत्वा असतो मूढादृते॥१२॥ एवं श्रीमदविचेष्टितं उक्त्वा तत्प्रतीकारं निश्चिनोति असत इति परं श्रेष्ठं दारिद्र्यमेव केवलमिति कुत इत्यत आह आत्मौपम्येनेति ततो न द्रुह्यतीति भावः॥१३॥ सदृष्टांतमाह यथेति मुखम्लान्यादिलिंगैः सर्वेषां जीवानां सुखदुःखे समे इति ज्ञातवानित्यर्थः॥ १४॥ किंच दारिद्र्यं मोक्षमपि साधयतीत्याह दरिद्र इति श्लोकचतुष्टयेन निरहंस्तंभो निर्गतः अहंकाररूपः स्तंभो यस्मात्सः॥ १५॥ १६॥ युज्यंते स्वत एव संगच्छंते तर्षं तृष्णां॥ १७॥ ननु साधूनामपि धनिकः प्रियः स्यान्न दरिद्र इति तत्राह साधूनामिति धनेन स्तंभो गर्वो येषां तैः॥ १८॥ ॥२३॥

तमोमदंअज्ञानकृतंमदं ॥ १९ ॥ तमःप्लुतौमोव्याप्तौ ॥ २० ॥ शपतिअतोऽर्हतइति अनुगृह्णातिस्यातांनैवमित्यादिना मत्प्रसादेनस्मृतिःस्यात् ॥ २१ ॥ स्वर्लोकतांदेवत्वंपुनर्लब्ध्वामदनुग्रहाल्लब्धभक्तीभविष्यतइति ॥ २२ ॥ २३ ॥ प्रस्तुतमाह ऋषेरिति ॥ २४ ॥ किमितिसत्यंकर्त्तव्यंतत्राह देवर्षिरिति यद्यतः तत्ततः ॥२५॥ यमयोर्यमलयोःसहजातयोःआत्मनः कृष्णस्यतन्मध्यप्रवेशमात्रेण ॥२६॥ अनुअंचतीत्यन्वक् तत्रहेतुः दामोदरेणेति उत्कलितः उत्पाटितः अंघ्रिबंधोमूलबंधोययोस्तौ परमस्यश्रीकृष्णस्यविक्रमितंविक्रमस्तेन

तदहंमत्तयोर्माध्व्यावारुण्याश्रीमदांधयोः ॥ तमोमदंहरिष्यामिस्त्रैणयोरजितात्मनोः॥ १९ ॥ यदिमौलोकपालस्यपुत्रौभूत्वातमःप्लुतौ॥ नविवाससमात्मानंविजानीतःसुदुर्मदौ॥२०॥अतोऽर्हतःस्थावरतांस्यातांनैवंयथापुनः॥ स्मृतिःस्यान्मत्प्रसादेनतत्रापिमदनुग्रहात् ॥ २१ ॥ वासुदेवस्यसान्निध्यंलब्ध्वादिव्यशरच्छते ॥ वृत्तेस्वर्लोकतांभूयोलब्धभक्तीभविष्यतः॥ २२ ॥ श्रीशुकउवाच एवमुक्त्वासदेवर्षिर्गतोनारायणाश्रमं॥ नलकूबरमणिग्रीवावासतुर्यमलार्जुनौ ॥ २३ ॥ऋषेर्भागवतमुख्यस्यसत्यंकर्तुंवचोहरिः॥जगामशनकैस्तत्रयत्रास्तांयमलार्जुनौ॥ २४ ॥देवर्षिर्मेप्रियतमोयदिमौधनदात्मजौ ॥ तत्तथासाधयिष्यामियद्गीतंतन्महात्मना॥ २५ ॥ इत्यंतरेणार्जुनयोःकृष्णस्तुयमयोर्ययौ॥ आत्मनिर्वेशमात्रेणतिर्यग्गतमुलूखलं॥ २६ ॥ बालेननिष्कर्षयताऽन्वगुलूखलंतद्दामोदरेणतरसोत्कलितांघ्रिबंधौ ॥निष्पेततुःपरमविक्रमितातिवेगस्कंधप्रवालविटपौकृतचंडशब्दौ॥ २७॥ तत्रश्रियापरमयाककुभःस्फुरंतौसिद्धावुपेत्यकुजयोरिवजातवेदाः॥ कृष्णंप्रणम्यशिरसाऽखिललोकनाथंबद्धांजलीविरजसाविदमूचतुःस्म॥ २८॥ कृष्णकृष्णमहायोगिंस्त्वमाद्यःपुरुषःपरः॥ व्यक्ताव्यक्तमिदंविश्वंरूपंतेब्राह्मणाविदुः॥ २९ ॥

तिवेपःकंपोयेषुते स्कंधप्रवालविटपाययोस्तौ ॥ २७ ॥ ककुभःप्रतिसर्वतःस्फुरंतावित्यर्थः यद्वा दिशःप्रकाशयंतावितिकुजयोर्वृक्षयोःस्थितोऽग्निर्यथामूर्तिमानुपैति तथोपेत्यविरजसौनिर्मदौनिरहंकारिणौनष्टगर्वावितियावत् ॥ २८ ॥ गोपालंमांयुवांदेवौकिमितिप्रणतावितिचेत्तत्राहतुः हेकृष्णकृष्णमहायोगिन् अचिंत्यप्रभावस्त्वंनबालः किंतुपरःपुरुषः यतः आद्यः कारणभूतः तत्राभिन्ननिमित्तमांद्यं किंतुउपादानमपित्वमेवेत्याशयेनतुष्टुवतुः व्यक्ताव्यक्तमिति स्थूलसूक्ष्ममिदंरूपंतेतवब्राह्मणाः ब्रह्मविदोविदुरिति ॥ २९ ॥

नियंतापित्वमेवेत्यूचतुः त्वमेकइति देहः असवः प्राणाः आत्माहंकारः इंद्रियाणिच तेषामीश्वरः नन्वस्यकालोनिमित्तंप्रकृतिरुपादानं प्रकृतेर्जातोमहान्विश्वात्मतयापरिणमते पुरुषःकर्त्तानियंताचकिमत्राहमंतआहतुः त्वमेवकालइत्यादिनासार्धेन यतोभगवानीश्वरोविष्णुस्त्वमतःकालोनामतवलीला ॥ ३० ॥ प्रकृतिःशक्तिः पुरुषोंऽशः महान्कार्यं अनस्त्वमेवसर्वमित्यर्थः ॥ ३१॥ नन्वहमेवचेत्सर्वंतर्हिघटादिज्ञानेमज्ज्ञानंकिंनभवति भवत्येवेतिचेत्सर्वोपिब्रह्मवित्स्यादतआहतुः गृह्यमाणैरिति दृश्यत्वेनवर्तमानैर्बुद्ध्यहंकारेंद्रियादिभिःद्रष्टात्वंनगृह्यसइतिभावः ननुतर्हिजीवोज्ञानातुनैवेत्याहतुः कोन्विहेति जीवाद्युत्पत्तेःप्रागेवस्वप्रकाशतयासिद्धंत्वांकोवाजानाति गुणसंवृ

त्वमेकःसर्वभूतानांदेहस्वात्मेंद्रियेश्वरः ॥ त्वमेवकालोभगवान्विष्णुरव्ययईश्वरः ॥३०॥त्वंमहान्प्रकृतिःसाक्षाद्रजःसत्वंतमोमयी॥ त्वमेवपुरुषोऽध्यक्षःसर्वक्षेत्रविकारवित्॥ ३१ ॥गृह्यमाणैस्त्वमग्राह्योविकारैः प्राकृतैर्गुणैः॥ कोन्विहार्हतिविज्ञातुंप्राक्सिद्धंगुणसंवृतः॥३२॥तस्मैतुभ्यंभगवतेवासुदेवायवेधसे॥आत्मद्योतगुणैश्छन्नमहिम्नेब्रह्मणेनमः॥ ३३॥ यस्यावताराज्ञायंतेशरीरेष्वशरीरिणः॥तैस्तैरतुल्यातिशयैर्वीर्यैर्देहिष्वसंगतैः॥ ३४ ॥सभवान्सर्वलोकस्यभवायविभवायच॥अवतीर्णोंऽशभागेनसांप्रतंपतिराशिषां ॥३५॥ नमःपरमकल्याणनमःपरममंगल॥वासुदेवायशांताययदूनांपतयेनमः॥३६॥ अनुजानीहिनौभूमंस्तवानुचरकिंकरौ॥ दर्शनंनौभगवतऋषेरासीदनुग्रहात्॥ ३७॥ वाणीगुणानुकथनेश्रवणौकथायां हस्तौचकर्मसुमनस्तवपादयोर्नः॥स्मृत्यांशिरस्तवनिवासजगत्प्रणामेदृष्टिःसतांदर्शनेऽस्तुभवत्तनूनां॥३८॥

तः देहाद्यावृतः ॥ ३२ ॥ अतोदुर्ज्ञेयत्वात्केवलंप्रणमतः तस्मैतुभ्यमिति आत्मनःस्वस्मात् द्योतःप्रकाशोयेषांतैः गुणैश्छन्नोमहिमायस्य अभ्रैरिवरवेः तस्मै ॥ ३३॥ अहोऽहमीश्वरइतिकुतोज्ञाततत्राहतुः यस्येति ॥ ३४ ॥ भवायोद्भवाय विभवाय विगतोभवोयस्मिंनृतस्मै कैवल्यायेत्यर्थः ॥ ३५॥ ३६ ॥ नौआवामनुचरःकुबेरोनारदोवा तस्यकिंकरौ भगवतस्तवदर्शनं ॥ ३७ ॥ तत्रगतयोरावयोः पूर्वस्वभावोमाभूत् किंतुवाणीगुणानुकथनइत्यादि नःअस्मदोद्वयोश्चेतिद्विवचनस्थानेबहुवचनं अस्मत्संगिनांसर्वेषामपीतिबहुवचनंवा तवनिवासभूतंयत्जगत्तस्यप्रणामे त्वन्निवासभूतमितिबहुमानेनजगतःप्रणामेशिरोस्त्वित्यर्थः भवत्तनूनांभवतोमूर्तीनां ॥ ३८ ॥

संकीर्तितः संस्तुतः ॥ ३९ ॥ वाग्भिर्नस्वम्योजुषतोजोष्यानित्यादिभिः श्रीविभ्रंशरूपोऽनुग्रहः कृतइति ॥ ४० ॥ युक्तमेवैतदित्याह सा धूनांस्वधर्मवर्तिनांसमचित्तानांमात्मविदांसुतरांमत्कृतात्मनांमय्यर्पितचित्तानांतेषांकृपातिरेकात्सुतरामित्युक्तं सवितुर्दर्शनादक्ष्णोर्यथाबं धोनभवेत्तद्वत् ॥ ४१ ॥ प्राधान्यादेकस्यसंबोधनं हेनलकूबर युवांतत्तस्मात्सादनंस्वनिकेतंमत्परमौसंतौगच्छतंयुवयोरपेक्षितोमयिप्रे माजातएव अभवः नभवोयस्मिन्सः ॥ ४२ ॥ बद्धोलूखलंबद्धमुलूखलंयस्मिन्नूतं ॥ ४३ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणे द० टीकायांद

श्रीशुकउवाच इत्थंसंकीर्तितस्ताभ्यांभगवान्गोकुलेश्वरः॥ दाम्नाचोलूखलेबद्धःप्रहसन्नाहगुह्यकौ॥३९॥ श्रीभगवानुवाच ज्ञातंममपुरैवैतदृषिणाकरुणात्मना॥यच्छ्रीमदांधयोर्वाग्भिर्विभ्रंशोऽनुग्रहःकृतः॥४०॥ साधूनांसमचित्तानांसुतरांमत्कृतात्मनां॥ दर्शनान्नोभवेद्बंधःपुंसोऽक्ष्णोःसवितुर्यथा॥४१॥ तद्गच्छतंमत्प रमौनलकूबरसादनं॥ संजातोमयिभावोवामीप्सितःपरमोऽभवः॥४२॥ श्रीशुकउवाच इत्युक्तौतौपरि क्रम्यप्रणम्यचपुनःपुनः॥ बद्धोलूखलमामंत्र्यजग्मतुर्दिशमुत्तरां॥ ४३॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशम स्कंधेनारदशापोनामदशमोध्यायः॥१०॥ ॥छ॥ ॥छ॥ श्रीशुकउवाच गोपानंदादयःश्रुत्वा द्रुमयोःपततोरवं॥ तत्राजग्मुःकुरुश्रेष्ठनिर्घातभयशंकिताः॥१॥ भूम्यांनिपतितौतत्रददृशुर्यमलार्जुनौ॥ बभ्रमुस्तदविज्ञायलक्ष्यंपतनकारणं ॥ २ ॥ उलूखलंविकर्षंतंदाम्नाबद्धंचबालकं ॥ कस्येदंकुतआश्चर्यमु त्पातइतिकातराः॥३॥ बालाऊचुरनेनेतितिर्यग्गतमुलूखलं॥ विकर्षतामध्यगेनपुरुषावप्यचक्ष्महि॥ ४॥ नतेतदुक्तंजगृहुर्नघटेतेतितस्यतत्॥ बालस्योत्पाटनंतर्वोःकेचित्संदिग्धचेतसः॥५॥

शमोध्यायः ॥ १० ॥ ॥छ॥ एकादशेसमागत्यवृंदावनमथार्भकैः ॥ वत्सान्पालयतानेनहतौवत्सबकासुरौ॥ १॥ निर्घातोवज्रपा तइतिभयेनशंकिताः ॥ १ ॥ तल्लक्ष्यंप्रत्यक्षतः पुरतोदृश्यमपिपतनकारणमविज्ञायबभ्रमुः ॥ २ ॥ लक्ष्यकारणंदर्शयति उलूखलमिति भ्रमकारणमाह कस्येदंराक्षसादेःकर्मकुतोवाकारणात् अहोआश्चर्यमुत्पातइतिकातराःभीताःसंतोबभ्रमुरित्यर्थः ॥ ३ ॥ मध्यगेनवृक्ष योर्मध्यगतेननकेवलमेतावत् वृक्षाभ्यांनिर्गतौदिव्यौपुरुषावप्यचक्ष्महि दृष्टवंतोवयमिति ॥ ४ ॥ केवलंतार्किकानजगृहुरेव अन्येतुसं देहयुक्तचित्ताबभूवुरिति ॥ ५ ॥

भगवन्मायाविमोहितस्यनंदस्याचरितमाह उलूखलमिति ॥ ६ ॥ ज्ञास्यंतेमामितिशंकमानोऽतीवबाल्यमनुकरोतिस्मतदाह गोपीभिरिति स्तोभितः करतालादिनाप्रोत्साहितः ॥७ ॥ इदमानयेत्याज्ञप्तः आनेतुमसमर्थइवबिभर्तिकेवलंपीठादि बाहुक्षेपंकरचालनंच तद्विदांचेतिचकारान्वयः॥८॥तदैश्वर्यंविदंतियेतेषांएवंव्रजस्यहर्षमुवाहेति ॥९ ॥१० ॥ ११ ॥१२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ अशेषादेवाब्रह्मादयःतेषांशेखरंमुकुटमणिं॥१५॥१६॥१७ ॥ १८ ॥१९ ॥रंतुंवृंदावनंगंतुमंतःकृष्णेनयंत्रिताः॥स्वतंत्राइवनंदाद्यामंत्रमेतममंत्रयन्॥व्रजकार्यंगोकुलस्यहितकृत्यं ॥ २० ॥

उलूखलंविकर्षंतंदाम्नाबद्धंस्वमात्मजं॥ विलोक्यनंदःप्रहसद्वदनोविमुमोचह॥६॥ गोपीभिःस्तोभितोऽनृत्यद्भगवान्बालवत्क्वचित्॥उद्गायतिक्वचिन्मुग्धस्तद्वशोदारुयंत्रवत् ॥ ७॥ बिभर्तिक्वचिदाज्ञप्तःपीठकोन्मानपादुकं॥ बाहुक्षेपंचकुरुतेस्वानांचप्रीतिमावहन्॥८॥ दर्शयंस्तद्विदांलोकेआत्मनोभृत्यवश्यतां॥ व्रजस्योवाहवैहर्षंभगवान्बालचेष्टितैः॥९॥गृह्णीहिभोफलानीतिश्रुत्वासत्वरमच्युतः॥ फलार्थीधान्यमादायययौसर्वफलप्रदः॥ १० ॥ फलविक्रयिणीतस्यच्युतधान्यकरद्वयं॥ फलैरपूरयद्रत्नैःफलभांडमपूरिच॥ ११ ॥ सरित्तीरगतंकृष्णंभग्नार्जुनमथाह्वयत्॥जन्मर्क्षमद्यभवतोविप्रेभ्योदेहिगाःशुचिः॥ १२ ॥ पश्यपश्यवयस्यांस्तेमातृमृष्टान्स्वलंकृतान्॥ त्वंचस्नातःकृताहारोविहरस्वस्वलंकृतः॥ १३॥ नोपेयातांयदाहूतौक्रीडासंगेनपुत्रकौ॥ यशोदांप्रेषयामासरोहिणीपुत्रवत्सलां ॥ १४ ॥ इत्थंयशोदातमशेषशेखरंमत्वासुतंस्नेहनिबद्धधीर्नृप॥ हस्तेगृहीत्वासहराममच्युतंनीत्वास्ववाटंकृतवत्यथोदयं॥१५॥ क्रीडंतंसासुतंबालैरतिवेलंसहाग्रजं॥ यशोदाऽजोहवीत्कृष्णंपुत्रस्नेहस्नुतस्तनी ॥१६ ॥ कृष्णकृष्णारविंदाक्षताततएहिस्तनंपिब ॥ अलंविहारैःक्षुत्क्षांतःक्रीडाश्रांतोसिपुत्रक॥१७ ॥ हेरामागच्छताताशुसानुजःकुलनंदन॥प्रातरेवकृताहारस्तद्भवान्भोक्तुमर्हति॥१८॥ प्रतीक्षतेत्वांदाशार्हभोक्ष्यमाणोव्रजाधिपः॥एत्यावयोःप्रियंधेहिस्वगृहान्यातबालकाः॥ ॥१९॥श्रीशुकउवाच. गोपवृद्धामहोत्पातानन्नुभूयबृहद्वने॥नंदादयःसमागम्यव्रजकार्यममंत्रयन्॥२०॥

॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ विपदंवीनांपक्षिणांस्थानंम् वियन्नभः विगतप्रतिष्ठंवा ॥ २४ ॥ अन्यतमोवाकश्चिद्बालः अच्युतेनैवरक्षणमासीत् ॥ २५ ॥ अरिष्टःअनर्थः इतःस्थानात् ॥ २६ ॥ पशव्यंपशुभ्योहितम् नवानिकाननान्यवांतराणिविद्यंतेयस्मिन्तत् ॥ २७ ॥

तत्रोपनंदनामाहगोपोज्ञानवयोधिकः ॥ देशकालार्थतत्त्वज्ञःप्रियकृद्रामकृष्णयोः ॥ २१ ॥ उत्थातव्यमितोऽस्माभिर्गोकुलस्यहितैषिभिः ॥ आयांत्यत्रमहोत्पाताबालानांनाशहेतवः ॥ २२ ॥ मुक्तःकथंचिद्राक्षस्याबालघ्न्याबालकोह्यसौ ॥ हरेरनुग्रहान्नूनमनश्चोपरिनापतत् ॥ २३ ॥ चक्रवातेननीतोयंदैत्येनविपदंवियत् ॥ शिलायांपतितस्तत्रपरित्रातःसुरेश्वरैः ॥ २४ ॥ यन्नम्रियेतद्रुमयोरंतरंप्राप्यबालकः ॥ असावन्यतमोवाऽपितदप्यच्युतरक्षणं ॥ २५ ॥ यावदौत्पातिकोऽरिष्टोव्रजंनाभिभवेदितः ॥ तावद्बालानुपादाययास्यामोऽन्यत्रसानुगाः ॥ २६ ॥ वनंवृंदावनंनामपशव्यंनवकाननं ॥ गोपगोपीगवांसेव्यंपुण्याद्रितृणवीरुधं ॥ २७ ॥ तत्तत्राद्यैवयास्यामःशकटान्युंक्तमाचिरं ॥ गोधनान्यग्रतोयांतुभवतांयदिरोचते ॥ २८ ॥ तच्छ्रुत्वैकधियोगोपाःसाधुसाध्वितिवादिनः ॥ व्रजान्स्वान्स्वान्समायुज्यययूरूढपरिच्छदाः ॥ २९ ॥ वृद्धान्बालान्स्त्रियोराजन्सर्वोपकरणानिच ॥ अनस्स्वारोप्यगोपालायत्ताआत्तशरासनाः ॥ ३० ॥ गोधनानिपुरस्कृत्यशृंगाण्यापूर्यसर्वतः ॥ तूर्यघोषेणमहतायुयुःसहपुरोहिताः ॥ ३१ ॥ गोप्योरूढरथानूत्नकुचकुंकुमकांतयः ॥ कृष्णलीलाजगुःप्रीतानिष्ककंठ्यःसुवाससः ॥ ३२ ॥ तथायशोदारोहिण्यावेकंशकटमास्थिते ॥ रेजतुःकृष्णरामाभ्यांतत्कथाश्रवणोत्सुके ॥ ३३ ॥ वृंदावनंसंप्रविश्यसर्वकालसुखावहम् ॥ तत्रचक्रुर्व्रजावासंशकटैरर्धचंद्रवत् ॥ ३४ ॥ वृंदावनंगोवर्धनंयमुनापुलिनानिच ॥ वीक्ष्यासीदुत्तमाप्रीतीराममाधवयोर्नृप ॥ ३५ ॥

॥ २८ ॥ एकधियःविप्रतिपत्तिरहिताः व्रजान् शकटव्यूहानूरूढाः शकटादिष्वारोपिताःपरिच्छदायैस्ते ॥ २९ ॥ यत्ताःकृतप्रयत्नाः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ नूत्नैःकुचगतैःकुंकुमैः कांतिर्यासांताः नूत्नेषुकुचेषुयत्कुंकुमंतेनकांतिर्यासामितिवा ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ व्रजावासंगोकुलंवसतिस्थानम् ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

स्वकालेनतद्योग्यकालेन ॥ ३६ ॥ कौमारलीलांनिरूपयति अविदूरइत्यादिना ॥ ३७॥ क्षेपणैःबिल्वामलकादिभिः किंकिणीयुक्तैः पादैः क्षिपतः ताडयतः वत्सपालाएवद्विन्नाः कंबलादिपिहिताः वृषरूपमनुकुर्वंति तैःसह ॥ ३८ ॥ स्वयमपितथैववृषायमाणौनर्दंतौ तदनुकारिशब्दान्कुर्वंतौयुयुधातेइत्यर्थः रुतैःशब्दैःजंतून्हंसमयूरादीन् ॥ ३९ ॥ ४० मुग्धइवअजानन्निवआसदत् समीपमागमत् ॥

एवंव्रजौकसांप्रीतिंयच्छंतौबालचेष्टितैः ॥ कलवाक्यैःस्वकालेनवत्सपालौबभूवतुः ॥ ३६ ॥ अविदूरेव्रजभुवः सहगोपालदारकैः ॥ चारयामासतुर्वत्सान्नानाक्रीडापरिच्छदौ ॥ ३७ ॥ क्वचिद्वादयतोवेणुंक्षेपणैःक्षिपतः क्वचित् ॥ क्वचित्पादैःकिंकिणीभिःक्वचित्कृत्रिमगोवृषैः ॥ ३८ ॥ वृषायमाणौनर्दंतौयुयुधातेपरस्परं ॥ अनुकृत्य रुतैर्जंतूंश्चेरतुःप्राकृतौयथा ॥ ३९ ॥ कदाचिद्यमुनातीरेवत्सांश्चारयतोःस्वकैः ॥ वयस्यैःकृष्णबलयोर्जिघांसुर्दैत्यआगमत् ॥ ४० ॥ तंवत्सरूपिणंवीक्ष्यवत्सयूथगतंहरिः ॥ दर्शयन्बलदेवायशनैर्मुग्धइवासदत् ॥ ४१ ॥ गृहीत्वाऽपरपादाभ्यांसहलांगूलमच्युतः ॥ भ्रामयित्वाकपित्थाग्रेप्राहिणोद्गतजीवितं ॥ सकपित्थैर्महाकायःपात्यमानैःपपातह ॥ ४२ ॥ तंवीक्ष्यविस्मिताबालाःशशंसुःसाधुसाध्विति ॥ देवाश्चपरिसंतुष्टाबभूवुःपुष्पवर्षिणः ॥ ४३ ॥ तौवत्सपालकौभूत्वासर्वलोकैकपालकौ ॥ सप्रातराशौगोवत्सांश्चारयंतौविचेरतुः ॥ ४४ ॥ स्वंस्वंवत्सकुलंसर्वेपाययिष्यंतएकदा ॥ गत्वाजलाशयाभ्याशंपाययित्वापपुर्जलं ॥ ४५ ॥ तेतत्रददृशुर्बालामहासत्वमवस्थितं ॥ तत्रसुवज्रनिर्भिन्नंगिरेःश्रृंगमिवच्युतं ॥ ४६ ॥ सवैबकोनाममहानसुरोबकरूपधृक् ॥ आगत्यसहसाकृष्णंतीक्ष्णतुंडोऽग्रसद्बली ॥ ४७ ॥ कृष्णंमहाबकग्रस्तंदृष्ट्वारामादयोऽर्भकाः ॥ बभूवुरिंद्रियाणीवविनाप्राणंविचेतसः ॥ ४८ ॥ तंतालुमूलंप्रदहंतमग्निवद्गोपालसूनुंपितरंजगद्गुरोः ॥ चच्छर्दसद्योतिरुषाऽक्षतंबकस्तुंडेनहंतुंपुनरभ्यपद्यत ॥ ४९ ॥

॥ ४१ ॥ अपरपादाभ्यांसलांगूलंयथाभवतितथागृहीत्वा ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ सर्वेषांलोकानामेकौमुख्यौपालकौ प्रातराशःप्रातर्भोज्यंअन्नंतत्सहितौ ॥ ४४ ॥ अभ्याशंसमीपम् ॥ ४५ ॥ ४६ ४७ ॥ रामआदिर्येषांतेनतुरामः ॥ ४८ ॥ ४९ ॥

तुंडयोः चंच्वोः वीरणवदयंथितृणविशेषवत् ॥ ५० ॥ समीडिरेतुष्टुवुः आनकैःशंखैश्चसंस्तवैःसह ॥ ५१ ॥ स्वस्थानमागतंप्राणमिव कृष्णंप्रणीयएकीकृत्य ॥ ५२ ॥ अतिप्रियेण प्रीत्याआदृताः सादराःप्रेत्यागतमिवलोकांतरादागतमिव तृषितान्यतृप्तानिअमृतंपिबंतिवईक्षणानियेषांते ॥ ५३ ॥ अहोबतेत्यादिश्लोकत्रयस्यइतिनंदादयइत्यनेनान्वयः अपिएवमपितेषामेवानिष्टमासीत् यतस्तैःपूर्वमन्येषांभयंकृतम् ॥ ५४ ॥ अथघोरदर्शनाअपिनाभिभवंतिनधर्षयंति ॥ ५५ ॥ गर्गोयदाह तस्मान्नंदात्मजोयंतेनारायणसमोगुणैरि

तमापतंतंसनिगृह्यतुंडयोर्दोर्भ्यांबकंकंससखंसतांपतिः ॥ पश्यत्सुबालेषुददारलीलयामुदावहोवीरणवद्दिवौकसां ॥ ५० ॥ तदाबकारिंसुरलोकवासिनःसमाकिरन्नंदनमल्लिकादिभिः॥ समीडिरेचानकशंखसंस्तवैस्तद्वीक्ष्यगोपालसुताविसिस्मिरे ॥ ५१ ॥ मुक्तंबकास्यादुपलभ्यबालकारामादयःप्राणमिवेंद्रियोगणः ॥ स्थानागतंतंपरिरभ्यनिर्वृताःप्रणीयवत्सान्व्रजमेत्यतज्जगुः ॥ ५२ ॥ श्रुत्वातद्विस्मितागोपागोप्यश्चातिप्रियादृताः ॥ प्रेत्यागतमिवौत्सुक्यादैक्षंततृषितेक्षणाः ॥ ५३ ॥ अहोबतास्यबालस्यबहवोमृत्यवोऽभवन्॥ अप्यासीद्विप्रियंतेषांकृतंपूर्वंयतोभयं ॥ ५४ ॥ अथाप्यभिभवंत्येनंनैवतेघोरदर्शनाः ॥ जिघांसयैनमासाद्यनश्यंत्यग्नौपतंगवत् ॥५५॥ अहोब्रह्मविदांवाचोनासत्याःसंतिकर्हिचित्॥ गर्गोयदाहभगवानन्वभावितथैवतत् ॥ ५६ ॥ इतिनंदादयोगोपाःकृष्णरामकथांमुदा ॥ कुर्वंतोरममाणाश्चनाविंदन्भववेदनां॥५७॥ एवंविहारैःकौमारैःकौमारंजहतुर्व्रजे ॥ निलायनैःसेतुबंधैर्मर्कटोत्प्लवनादिभिः॥५८॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेपू०वत्सबकवधोनामैकादशोध्यायः॥ ११॥ ॥छ॥ श्रीशुकउवाच क्वचिद्वनाशायमनोदधद्व्रजात्प्रातःसमुत्थायवयस्यवत्सपान् ॥ प्रबोधयन्शृंगरवेणचारुणाविनिर्गतोवत्सपुरःसरोहरिः ॥ १ ॥

त्यादि ॥ वत्सयूथगतंहत्वावत्सदंभासुरंहरिः ॥ मुनियूथगतंचाहन्नपण्यंदंभिनांबकम् ॥ ५६॥५७॥५८ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेटीकायामेकादशोध्यायः॥ ११॥ ॥छ॥ द्वादशेतुमहासर्पवपुर्धरमघासुरम्॥ वत्सपालगिलंक्रुद्धोगलेऽहन्नितिवर्ण्यते॥ १॥ महाबकंगलक्रीडाकेवलस्यनकौतुकम् ॥ इतीवाघासुरमुखेससखःप्राविशद्धरिः ॥ २ ॥ क्वचित्कदाचित्वनाशायवनेएवप्रथमंभोजनंकर्तुं ॥ १ ॥

तेनैवश्रृंगरवेणश्रीकृष्णेनचसहपृथुकाःबालाः स्निग्धाःस्नेहयुक्ताः शिक्शिक्यं रम्याःशिग्वेत्रादयोयेषांते सहस्राधिकसंख्यायुक्तान्व त्सान् ॥ २ ॥ ३ ॥ काचादिभिः पूर्वंमातृभिर्भूषिताअपिफलादिभिरात्मानमभूषयन्नित्यर्थः ॥ मुष्णंतश्चोरयंतः ॥ ५ ॥ यदिदूरंगतःकृ ष्णोभवतितर्हीति ॥ ६ ॥ ध्मांतःवादयंतःभृंगैःसह ॥ ७ ॥ विच्छायाभिः पक्षिच्छायाभिः कलापिभिर्मयूरैः ॥८ ॥ कीशबालान् वृक्ष शाखासुलंबमानानिवानरलांगूलानिआकर्षंतः लांगूलममुंचंतः तैःसहद्रुमानारुहंतःविकुर्वंतः दंतदर्शनभ्रूविजृंभादिभिस्तैःसहविकारा

तेनैवसाकंपृथुकाःसहस्रशः।स्निग्धाःसुशिग्वेत्रविषाणवेणवः ॥ स्वान्स्वान्सहस्रोपरिसंख्ययान्वितान्वत्सान्पुरस्कृत्यविनिर्ययुर्मुदा ॥ २ ॥ कृष्णवत्सैरसंख्यातैर्यूथीकृत्यस्ववत्सकान् ॥ चारयंतोर्भलीलाभिर्विजह्रुस्तत्रतत्रह ॥ ३ ॥ फलप्रवालस्तवकसुमनःपिच्छधातुभिः ॥ काचगुंजामणिस्वर्णभूषिताअप्यभूषयन् ॥ ४ ॥ मुष्णंतोऽन्योन्यशिक्यादीन्ज्ञातानाराच्चचिक्षिपुः ॥ तत्रत्याश्चपुनर्दूराद्धसंतश्चपुनर्ददुः ॥ ५ ॥ यदिदूरंगतःकृष्णोवनशोभेक्षणायतम् ॥ अहंपूर्वमहंपूर्वमितिसंस्पृश्यरेमिरे ॥ ६ ॥ केचिद्वेणून्वादयंतोध्मांतःश्रृंगाणिकेचन ॥ केचिद्भृंगैःप्रगायंतःकूजंतःकोकिलैःपरे ॥ ७ ॥ विच्छायाभिःप्रधावंतोगच्छंतःसाधुहंसकैः ॥ बकैरुपविशंतश्चनृत्यंतश्चकलापिभिः ॥ ८ ॥ विकर्षंतःकीशबालानारोहंतश्चतैर्द्रुमान् ॥ विकुर्वंतश्चतैःसाकंप्लवंतश्चपलाशिषु ॥ ९ ॥ साकंभेकैर्विलंघंतःसरित्स्रस्रवसंप्लुताः ॥ विहसंतःप्रतिच्छायाःशपंतश्चप्रतिस्वनान् ॥ १० ॥ इत्थंसतांब्रह्मसुखानुभूत्यादास्यंगतानांपरदैवतेन ॥ मायाश्रितानांनरदारकेणसाकंविजह्रुःकृतपुण्यपुंजाः ॥ ॥ ११ ॥ यत्पादपांसुर्बहुजन्मकृच्छ्रतोधृतात्मभिर्योगिभिरप्यगम्यः ॥ सएवयद्दृग्विषयःस्वयंस्थितःकिंवर्ण्यतेदिष्टमतोव्रजौकसां ॥ १२ ॥

न्कुर्वंतः पलाशिषुवृक्षेषु प्लवंतःशाखायाःशाखांतरमुद्गच्छंतः ॥ ९ ॥ प्रतिच्छायाःप्रतिबिंबानि ॥ १० ॥ताननतिविस्मितःश्लोकद्वयेनाभिनंदति इत्थमिति सतांविदुषांब्रह्मचतत्सुखंचानुभूतिश्चतया स्वप्रकाशपरमसुखेनेत्यर्थः भक्तानांपरदैवतेनआत्मप्रदेवनाथेनमायाश्रितानांतुनरदारकतयाप्रतीयमानेनसहविजह्रुः कृतानांपुण्यानांपुंजाःराशयोयेषांते ब्रह्मविदांतदनुभवएवभक्तानामतिगौरवेणैवभजनम् एतेतुतेनसहसख्येनविजह्रुः अहोभाग्यमितिभावः ॥ ११ ॥ बहुजन्मभिःकृच्छ्रेण धृतआत्मामनोयैस्तैरपि ॥ १२ ॥

सुखक्रीडनवीक्षणेनाक्षमायस्यसः कथंभूतः यस्य अंतरंछिद्रंपीतामृतैरपि ततोमृत्युभीतिःअमरैरपि प्रतीक्ष्यते कथंमरिष्यतिकदावेति यद्वा कथंभूतंसुखक्रीडनं यत् अंतर्हृदयेअमरैःप्रतीक्ष्यते विचिंत्यतेपीतामृतैरपिपुनर्निजजीवितेप्सुभिः अयंभावः नामृतपानमात्रेणजीवनंसफलंभवति किंतुभगवल्लीलाऽनुस्मरणेनेति तदेवनित्यमंतश्चिंत्यतइति ॥ १३ ॥ कृष्णप्रमुखानर्भकान्दृष्ट्वा सइतिव्यवस्यनिश्चित्याजगरंवपुर्धृत्वातेषांग्रसनाशयापथिव्यशेतेतितृतीयेनान्वयः कंसेनानुशिष्टःप्रहितः बकीपूतना कथंव्यवस्यतदाह अयंत्विति सार्धेन ममतयोर्द्वयोःसोदरयोःस्थानेएनंकृष्णंसबलंससैन्यंवत्सतत्पालसहितंहनिष्यामि ॥ १४ ॥ ननुतथापिव्रजस्थास्त्ववशिष्येरन्नित्याह एतइति

अथाघनामाऽभ्यपतन्महासुरस्तेषांसुखक्रीडनवीक्षणाक्षमः॥ नित्यंयदंतर्निजजीवितेप्सुभिःपीतामृतैरप्यमरैःप्रतीक्ष्यते॥ १३ ॥ दृष्ट्वाऽर्भकान्कृष्णमुखानघासुरःकंसानुशिष्टःसबकीबकानुजः॥ अयंतुमेसोदरनाशकृत्तयोर्द्वयोरथैनंसबलंहनिष्ये॥ १४ ॥ एतेयदामत्सुहृदोस्तिलापःकृतास्तदानष्टसमाव्रजौकसः॥ प्राणेगतेवर्ष्मसुकानुचिंताप्रजाऽसवःप्राणभृतोहियेते ॥ १५ ॥ इतिव्यवस्याजगरंबृहद्वपुःसयोजनायाममहाद्रिपीवरं॥ धृत्वाऽद्भुतंव्यात्तगुहाननंतदापथिव्यशेतग्रसनाशयाखलः॥ १६ ॥ धराधरोष्ठोजलदोत्तरोष्ठोदर्याननांतोगिरिशृंगदंष्ट्रः॥ ध्वांतांतरास्योविततध्वजिह्वःपरुषानिलश्वासदवेक्षणोष्णः ॥ १७ ॥ दृष्ट्वातंतादृशंसर्वेमत्वावृंदावनश्रियं॥ व्यात्ताजगरतुंडेनह्युत्प्रेक्षंतेऽस्मलीलया॥ १८ ॥ अहोमित्राणिगदतसत्वकूटंपुरःस्थितं॥ अस्मत्संग्रसनव्यात्तव्यालतुंडायतेनवा॥ १९ ॥

तिलापःकृताःतिलोदकतयाकल्पिताः वर्ष्मसुदेहेषु प्रजाएवासवोयेषांतेतथा ॥ १५ ॥ सयोजनायामंयोजनप्रमाणेनदैर्घ्येणयुक्तंचतन्महाद्रिपीवरंचव्यात्तंप्रसारितंगुहातुल्यमाननंयस्मिन्तत् ॥ १६ ॥ अद्भुतमितियदुक्तंतद्दर्शयितुंविशिनष्टि धरायामधरोष्ठोयस्यसःजलदेषूत्तरोष्ठोयस्यसः दर्याविवाननस्यांतौसृक्किण्यौयस्यसः गिरेःशृंगाणीवदंष्ट्रायस्यसः ध्वांतवदंतरास्यंयस्यसः विततध्ववज्जिह्वायस्यसः परुषानिलवच्छ्वासोयस्यसः दववदीक्षणयोरुष्णःदाववद्दृष्टिरित्यर्थः परुषानिलश्वासश्वासौदवेक्षणोष्णश्चतथा ॥ १७ ॥ वस्तुतोऽजगरमेवव्यात्ततुंडंदृष्ट्वावृंदावनस्यश्रीःसंपदेषेतिभ्रांत्यामत्वा विपरीतंव्यात्ताजगरतुंडसादृश्येनोत्प्रेक्षितवंतः ॥ १८ ॥ उत्प्रेक्षामेवप्रश्नोत्तराभ्यांमाहुः ॥ अहोइति सत्वकूटंसत्वाभासमिदंनवाना तत्राप्यस्मत्संग्रसनायव्यात्तंयद्व्यालतुंडंतद्वदाचरतिवानवा ॥ १९ ॥

निश्चितंतथैवेत्याह सत्यमिति अर्ककैरेरारक्तंघनमुत्तरोष्ठवत्पश्यत तस्यघनस्यप्रतिच्छाययाअरुणंरोधस्थलंअधरोष्ठवत्पश्यतेतिसर्वत्रा न्वेति ॥२०॥ सृक्किभ्यामोष्ठप्रांताभ्यांप्रतिस्पर्द्धेतेतुल्यतयावर्त्तेते नगोदरेगिरिदर्य्यौ एतास्तुंगशृंगालयः तस्यदंष्ट्राभिःस्पर्धमानाः ॥२१॥ आस्तृतायाममार्गः विस्तृतोदैर्घ्यवान्मार्गः प्रतिगर्ज्जतिप्रतिस्पर्धते एषांशृंगाणामंतर्गतंमध्यगतंध्वांतमेतत् अंतराननं आननस्यमध्यंप्रति गर्ज्जति ॥ २२ ॥ दावेनोष्णःखरोवातोऽयं तेनदावाग्निनादग्धानांसत्वानांयोदुर्गंधःसएवसर्पांतर्गतामिषगंधवद्भाति ॥ २३ ॥ एवंसंतमे

सत्यमर्ककरारक्तमुत्तराहनुवद्घनं ॥ अधराहनुवद्रोधस्तत्प्रतिच्छाययाऽरुणं ॥ २० ॥ प्रतिस्पर्धेतेसृक्किभ्यांसव्यासव्येनगोदरे ॥ तुंगशृंगालयोऽप्येतास्तद्दंष्ट्राभिश्चपश्यत ॥ २१ ॥ आस्तृतायाममार्गोऽयंरसनांप्रतिगर्जति ॥ एषामंतर्गतंध्वांतमेतदप्यंतराननं ॥ २२ ॥ दारोष्णखरवातोऽयंश्वासवद्भातिपश्यत ॥ तद्दग्धसत्त्वदुर्गंधोप्यंतरामिषगंधवत् ॥ २३ ॥ अस्मान्किमत्रग्रसितानिविष्टानयंतथाचेद्बकवद्विनंक्ष्यति ॥ क्षणादनेनेतिबकार्युशन्मुखंवीक्ष्योद्धसंतःकरताडनैर्ययुः ॥ २४ ॥ इत्थंमिथोतऽथ्यमतज्ज्ञभाषितंश्रुत्वाविचिंत्येत्यमृषामृषायते ॥ रक्षोविदित्वाऽखिलभूतहृत्स्थितःस्वानांनिरोद्धुंभगवान्मनोदधे ॥ २५ ॥ तावत्प्रविष्टास्त्वसुरोदरांतरंपरंनगीर्णाःशिशवःसवत्साः ॥ प्रतीक्षमाणेनबकारिवेशनंहतस्वकांतस्मरणेनरक्षसा ॥ २६ ॥ तान्वीक्ष्यकृष्णःसकलाभयप्रदोह्यनन्यनाथान्स्वकरादवच्युतान् ॥ दीनांश्चमृत्योर्जठराग्निघासान्घृणाऽर्दितोदिष्टकृतेनविस्मितः ॥ २७ ॥ कृत्यंकिमत्रास्यखलस्यजीवनंनवाअमीषांचसतांविहिंसनं ॥ द्वयंकथंस्यादितिसंविचिंत्यतज्ज्ञात्वाऽविशत्तुंडमशेषदृग्घरिः ॥ २८ ॥

वाजगरमन्यथोत्प्रेक्ष्यनिर्भयाययुः किंग्रसितान्ग्रसिष्यति अनेनश्रीकृष्णेनहंत्रेति बकारेरुशत्कमनीयंमुखं ॥ २४ ॥ अमृषावस्तुतः सर्पवपुरसुरएवमृषायते स्वानांसर्पसादृश्यगोचरत्वेनप्रतीयतेइति तान्निरोद्धुंवारयितुंयावन्मनोदधेतावत्प्रविष्टाइत्युत्तरेणान्वयः ॥२५॥ तावत्प्रविष्टाएवकेवलंनतुतेनगीर्णागिलिताः जीर्णाइतिपाठेऽपिसएवार्थः कथंभूतेन हतयोस्वकयोरंतंस्मरतिअनुध्यायतीतितथातेन अतएवबकारेः श्रीकृष्णस्यप्रवेशंप्रतीक्षमाणेन ॥२६॥ स्वकरादवच्युतान्विनिःसृतान्विस्मितःसन् कृत्यंकिमत्रेत्यादिविचिंत्यतत्रोपायंज्ञात्वा ॥ २८ ॥
स्वयमप्यविशदित्यन्वयः ॥ २७ ॥ कथंविचिंत्यअस्यजीवनममीषांचविहिंसनमितिद्वयंवैनिश्चितंकथंनस्यादिति ॥ २८ ॥

घनच्छदामेघांतरिताः कौणपाःकुणपाशिनोराक्षसाः कोणपोनिर्ऋतिस्तदीयाइतिवा॥२९॥चूर्णीकर्तुमिच्छोः तस्यगलेआदावेवतरसाव
वृधेअवर्द्धत ॥ ३० ॥ निरुद्धोमुखादीनांमार्गभूतःकंठोयस्यास्तितस्यउद्गीर्णदृष्टेः बहिर्निर्गतलोचनस्यअंतरंगे देहमध्येपूर्णः परिभृतः
मूर्द्धन्मूर्द्धानंब्रह्मरंध्रंनिर्भिद्यबहिर्विनिर्गतइति ॥ ३१ ॥ प्राणेषुइंद्रियेषुस्वयामृतवार्षिण्यादृष्ट्यैव ॥ ३२ ॥ अहिदेहेस्थितंशुद्धसत्त्वमयं
ज्योतिर्निर्गत्यखेऽवस्थितं तस्मिन्नीशेविवेश ॥ ३३ ॥ स्वकृतःस्वकार्यकृतः श्रीकृष्णास्यार्हणमकृत पूजामकुर्वन् सुगाः सुष्ठुगायंतीति
गंधर्वादयः ॥ ३४ ॥ किंचतेषांयान्यद्भुतस्तोत्रादीनितेषांनैकोत्सवायेमंगलस्वनास्तान् स्वधाम्नःअंतिसमीपेश्रुत्वाअजोब्रह्माअचिरादा

तदाघनच्छदादेवाभयाद्धाहेतिचुक्रुशुः ॥जहृषुर्येचकंसाद्याःकौणपास्त्वघबांधवाः॥२९॥तच्छ्रुत्वाभगवान्कृष्णस्त्वव्ययःसार्भवत्सकं॥ चूर्णीचिकीर्षोरात्मानंतरसाववृधेगले॥ ३० ॥ ततोऽतिकायस्यनिरुद्धमार्गिणोत्युद्गीर्णदृष्टेर्भ्रमतस्त्वितस्ततः॥पूर्णोऽतरंगेपवनोनिरुद्धोमूर्धन्विनिष्पाट्यविनिर्गतोबहिः॥ ३१॥तेनैवसर्वेषुबहिर्गतेषुप्राणेषुवत्सान्सुहृदःपरेतान् ॥ दृष्ट्यास्वयोत्थाप्यतदन्वितःपुनर्वक्त्रान्मुकुंदोभगवान्विनिर्ययौ
॥३२॥पीनाहिभोगोत्थितमद्भुतंमहज्ज्योतिःस्वधाम्नाज्वलयद्दिशोदश॥ प्रतीक्ष्यखेवस्थितमीशनिर्गमंविवेशतस्मिन्मिषतांदिवौकसां॥३३॥ततोऽतिहृष्टाःस्वकृतोऽकृतार्हणंपुष्पैःसुराअप्सरसश्चनर्तनैः॥गीतैःसुगावाद्यधराश्चवाद्यकैस्तवैश्चविप्राजयनिःस्वनैर्गणाः ॥३४॥ तदद्भुतस्तोत्रसुवाद्यगीतिकाजयादिनैकोत्सवमंगलस्वनान्॥श्रुत्वास्वधाम्नोऽत्यजआगतोऽचिराद्दृष्ट्वामहीशस्यजगामविस्मयं॥३५॥राजन्नाजगरंचर्मशुष्कंवृंदावनेऽद्भुतं॥ व्रजौकसांबहुतिथंबभूवाक्रीडगह्वरं॥ ३६ ॥ एतत्कौमारजंकर्महरेरात्माहिमोक्षणं॥
मृत्योःपौगंडकेबालादृष्ट्वोचुर्विस्मिताव्रजे॥ ३७ ॥

गतः ईशस्यश्रीकृष्णस्यमहिमानंदृष्ट्वाविस्मयंप्रापेति ॥ ३५ ॥ बहुतिथं बहुकालं आक्रीडगह्वरंक्रीडार्थंमहाबिलं ॥ ३६ ॥ अन्यच्चा
तिचित्रंवृत्तमित्याह एतदिति कौमारंपंचमाब्दांतंपौगंडंदशमावधि॥कैशोरमापंचदशाद्यौवनंतुततःपरं॥हरेः कौमारजंपंचमाब्दकृतंकर्म
तदैवदृष्ट्वापौगंडकेषष्ठेऽब्देबालाअद्यैतद्वृत्तमित्यूचुः किंतत्कर्ममृत्योःसकाशादात्मनामहेश्चमोक्षणं आत्मनांप्रसिद्धान्मृत्योःअहेस्तुसंसा
रलक्षणात् अघासुरस्यज्योतिषःश्रीकृष्णेप्रवेशमपितदादृष्टंकथितवंतइत्यर्थः ॥ ३७ ॥

नैतद्विचित्रमिति किंतदित्यपेक्षायामाह अघोपीतिआत्मसाम्यं स्वसमानरूपतां ॥ ३८ ॥ यस्यांगंमूर्तिस्तस्यप्रतिमाप्रतिकृतिःतत्रापि केवलंमनोमयी सापिबलादंतराहितासतीभागवर्तांगतिददौप्रह्लादादिभ्यः सएवसाक्षात्स्वयमंतर्गतः किंपुनः नित्याचासावात्मसुखानुभूतिश्वतयाऽभितोव्युदस्तामायायेनसः ॥ ३९ ॥ येनश्रवणेननिगृहीतंवशीकृतंचेतोयस्यसः ॥ ४० ॥ कालांतरेकौमारेकृतंपौगंडकेकथंज्ञात्वोचुरित्यर्थः ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ तेनयःस्मारितोऽनंतःतेनहृतानिअखिलेंद्रियाणियस्यसः तथाभूतोपिकथंचिल्लब्धबहिर्दृष्टिः

नैतद्विचित्रंमनुजार्भमायिनःपरावराणांपरमस्यवेधसः ॥ अघोऽपियत्स्पर्शनधौतपातकःप्रापात्मसाम्यंत्व सतांसुदुर्लभं ॥ ३८ ॥ सकृद्यदंगप्रतिमांऽतराहितामनोमयींभागवतींददौगतिं ॥ सएवनित्यात्मसुखानुभूत्यभिव्युदस्तमायोंऽतर्गतोहिकिंपुनः ॥ ३९ ॥ सूतउवाच इत्थंद्विजायादवदेवदत्तःश्रुत्वास्वरातुश्चरितंविचित्रं ॥ पप्रच्छभूयोऽपितदेवपुण्यंवैयासकिंयन्निगृहीतचेताः ॥ ४० ॥ राजोवाच ब्रह्मन्कालांतरकृतंतत्कालीनंकथंभवेत् ॥ यत्कौमारेहरिकृतंजगुःपौगंडकेऽर्भकाः ॥ ४१ ॥ तद्ब्रूहिमेमहायोगिन्परंकौतूहलंगुरो ॥ नूनमेतद्धरेरेवमायाभवतिनान्यथा ॥ ४२ ॥ वयंधन्यतमालोकेगुरोऽपिक्षत्रबंधवः ॥ यत्पिबामोमुहुस्त्वत्तःपुण्यंकृष्णकथाऽमृतं ॥ ४३ ॥ सूतउवाच इत्थंस्मपृष्टःसतुबादरायणिस्तत्स्मारितानंतहृताखिलेंद्रियः ॥ कृच्छ्रात्पुनर्लब्धबहिर्दृशिःशनैःप्रत्याहतंभागवतोत्तमोत्तम ॥ ४४ ॥ इ० भा० द० पू० द्वादशोध्यायः ॥ १२ ॥ छ ॥ श्रीशुक उवाच साधुपृष्टंमहाभागत्वयाभागवतोत्तम ॥ यन्नूतनयसीशस्यशृण्वन्नपिकथांमुहुः ॥ १ ॥ सतामयंसारभृतांनिसर्गोयदर्थवाणीश्रुतिचेतसामपि ॥ प्रतिक्षणंनव्यवदच्युतस्ययत्स्त्रियाविटानामिवसाधुवार्ता ॥ २ ॥

हेभागवतोत्तमोत्तम हेशौनकं ॥ ४४ ॥ इ० भा० म० द० पू० द्वादशोध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ छ ॥ त्रयोदशेहरद्ब्रह्मावत्सान्पालांश्वमायया ॥ तदातत्सर्वरूपोऽब्दंकृष्णःपूर्ववदाचरत् ॥ १ ॥ नूतनयसि नव्यवत्करोषि ॥ १ ॥ तथाहिसारभृतांसारग्राहिणामयंनिसर्गःस्वभावः कोऽसौअच्युतस्यवार्ताप्रतिक्षणंसाधुनव्यवद्भवतीतियत्सः विटानांस्त्रैणानांस्त्रियाःकामिन्यावार्ताइव कथंभूतानामपिसतां याअच्युतवार्तैवअर्थोयेषांतानिवाणीश्रुतिचेतांसियेषांतथाभूतानामपि ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ भोजनविधानायपुलिनंस्तौति अहोइति स्वीयानांकेलीनांसंपदोविद्यंतेयस्मिन्तत् मृदुलाअच्छावालुकायस्मिन्तत् किंच
स्फुटद्विकसत्सरःसरोजबाहुल्येनोपचारतः सरएवविकसदित्युक्तंतस्यगंधःतेनहृताःआकृष्टाः अलयःपत्रिणश्चयेतेषांकेउदकेध्वनय
स्तेषांप्रतिध्वानाःतैर्लसंतोद्रुमास्तैराकुलंव्याप्तं ॥ ५ ॥ दिवारूढंवेलातीतेत्यर्थः ॥ ६ ॥ आरुध्य संरुध्य शाद्वलेहरिततृणदेशे ॥ ७ ॥
तदातेविरेजुःकृष्णस्यविष्वक्परितःपुरुराजिमंडलैर्बहुभिःपंक्तिमंडलैःसहनैरंतर्येणोपविष्टाः श्रीकृष्णाभिमुखान्याननानियेषांते फुल्लदृ

शृणुष्वावहितोराजन्नपिगुह्यंवदामिते ॥ ब्रूयुःस्निग्धस्यशिष्यस्यगुरवोगुह्यमप्युत ॥ ३ ॥ तथाऽघवदनान्मृ
त्योरक्षित्वावत्सपालकान् ॥ सरित्पुलिनमानीयभगवानिदमब्रवीत् ॥ ४ ॥ अहोऽतिरम्यंपुलिनंवयस्याःस्व
केलिसंपन्मृदुलाच्छवालुकं ॥ स्फुटत्सरोगंधहृतालिपत्रिकध्वनिप्रतिध्वानलसद्द्रुमाकुलं ॥ ५ ॥ अत्रभोक्त
व्यमस्माभिर्दिवारूढंक्षुधाऽर्दिताः ॥ वत्साःसमीपेऽपःपीत्वाचरंतुशनकैस्तृणं ॥ ६ ॥ तथेतिपाययित्वाऽर्भाव
त्सानारुध्यशाद्वले ॥ मुक्त्वाशिक्यानिबुभुजुःसमंभगवतामुदा ॥ ७ ॥ कृष्णस्यविष्वक्पुरुराजिमंडलैरभ्यान
नाःफुल्लदृशोव्रजार्भकाः ॥ सहोपविष्टाविपिनेविरेजुश्छदायथाऽम्भोरुहकर्णिकायाः ॥ ८ ॥ केचित्पुष्पैर्दलैः
केचित्पल्लवैरंकुरैःफलैः ॥ शिग्भिस्त्वग्भिर्दृषद्भिश्चबुभुजुःकृतभाजनाः ॥ ९ ॥ सर्वेमिथोदर्शयंतःस्वस्वभोज्य
रुचिंपृथक् ॥ हसंतोहासयंतश्चाभ्यवजह्रुःसहेश्वराः ॥ १० ॥ बिभ्रद्वेणुंजठरपटयोःशृंगवेत्रेचकक्षेवामेपाणौ
मसृणकवलंतत्फलान्यंगुलीषु ॥ तिष्ठन्मध्येस्वपरिसुहृदोहासयन्नर्मभिःस्वैःस्वर्गेलोकेमिषतिबुभुजेयज्ञभु
ग्बालकेलिः ॥ ११ ॥ भारतैवंवत्सपेषुभुंजानेष्वच्युतात्मसु ॥ वत्सास्त्वंतर्वनेदूरंविविशुस्तृणलोभिताः ॥ १२ ॥

शःविकसितनयनाः कमलकर्णिकायाःपरितःपत्राणियथेति ॥ ८ ॥ पुष्पैस्तद्दलैः अन्यैश्चपत्रैःकृतानिभाजनानियैस्ते ॥ ९ ॥ रुचिस्वा
दविशेषं अभ्यवजह्रुःबुभुजिरे सहेश्वराः श्रीकृष्णसहिताः ॥ १० ॥ यज्ञभुगपितेषुबुभुजे बालानामिवकेलिर्यस्यसः तदाह उदरवस्त्रयो
र्मध्येवेणुंबिभ्रद्दधदितिसर्वत्रसंबध्यते वामइतिकक्षपाण्योर्विशेषणं मसृणंस्निग्धंदध्योदनकवलं तदुचितानिबिल्वादिफलानिअंगुलि
संधिषु कर्णिकेवसर्वाभिमुखोमध्येतिष्ठन् स्वस्यपरितउपविष्टान्सुहृदः स्वैर्नर्मभिः परिहासवाक्यैः स्वर्गेलोकेस्वर्गवासिनिजनेमिषति
आश्चर्येणपश्यतिसतिलोकेजनानांमध्येबुभुजे ॥ ११ ॥ १२ ॥

श्रीभयंभयहेतुभ्योभयमस्य अपास्य यद्वा अस्यविश्वस्यभियोपिभयंयःश्रीकृष्णः आशाद्भोजनात् अस्मिन्पादअक्षराधिक्यमार्षम् ॥ ॥१३॥अद्रिषुतद्दरीषुकुंजेषुलतादिपिहितोदरविवरेषुगव्हरेषुसंकटस्थानेषु॥१४॥अंभोजन्मनःपद्माज्जनिर्यस्यसः ब्रह्मा तदंतरेवस्मिन्नेव सरेगतःआगतः तच्छिद्रंप्राप्तोवा मंजुमनोहरं अन्यदपिमहित्वंमहिमानंद्रष्टुंतस्यवत्सानितःस्थानाद्वत्सपांश्चान्यत्रनीत्वास्वयंतिरोबभूव प्रभवतः श्रीकृष्णस्य ॥ १५ ॥ उभावपिवत्सान्वत्सपांश्चविचिकाय अन्वीक्षितवान् ॥ १६॥ विधिकृतंब्रह्मणाकृतं॥ १७ ॥ उभयायितं वत्सतत्पालरूपेणवर्तमानमित्यर्थः अयंभावः यदितूष्णीमासेतर्हितन्मातृणांविषादःस्यात् यदिचतानेवानयिष्यामितर्हिब्रह्मणोमोहोनस्या

तान्दृष्ट्वाभयसंत्रस्तानूचेकृष्णोऽस्यभीभयं ॥ मित्राण्याशान्माविरमतेहानेष्येवत्सकानहं ॥ १३ ॥ इत्युक्ताद्रिदरीकुंजगह्वरेष्वात्मवत्सकान् ॥ विचिन्वन्भगवान्कृष्णःसपाणिकवलोययौ ॥ १४ ॥ अंभोजन्मजनिस्तदंतरगतोमायार्भकस्येशितुर्द्रष्टुंमंजुमहित्वमन्यदपितद्वत्सानितोवत्सपान् ॥ नीत्वाऽन्यत्रकुरूद्वहांतरदधात्खेवस्थितोयःपुरादृष्ट्वाऽघासुरमोक्षणंप्रभवतःप्राप्तःपरंविस्मयं ॥ १५ ॥ ततोवत्सानदृष्ट्वैत्यपुलिनेपिचवत्सपान् ॥ उभावपिवनेकृष्णोविचिकायसमंततः ॥ १६ ॥ क्वाप्यदृष्ट्वाऽतर्विपिनेवत्सान्पालांश्चविश्ववित् ॥ सर्वंविधिकृतंकृष्णःसहसाऽवजगामह ॥ १७ ॥ ततःकृष्णोमुदंकर्तुंतन्मातृणांचकस्यच ॥ उभयायितमात्मानंचक्रेविश्वकृदीश्वरः ॥ १८ ॥ यावद्वत्सपवत्सकाल्पकवपुर्यावत्कराङ्घ्र्यादिकंयावद्यष्टिविषाणवेणुदलशिग्यावद्विभूषांबरं ॥ यावच्छीलगुणाभिधाकृतिवयोयावद्विहारादिकंसर्वंविष्णुमयंगिरोऽगवदजःसर्वस्वरूपोबभौ ॥ १९ ॥ स्वयमात्मात्मगोवत्सान्प्रतिवार्यात्मवत्सपैः ॥ क्रीडन्नात्मविहारैश्चसर्वात्माप्राविशद्व्रजं ॥ २० ॥

दितितदुभयप्रीतयेतथाचक्रेइति ॥ १८ ॥ तदेवदर्शयति यावदिति वत्सपानांवत्सकानांचाल्पकंवपुःप्रमाणमनतिक्रम्य एवमुपर्यपिसोज्यं यद्वायावद्वत्सपादिवपुस्तावत्सर्वंस्वरूपोऽजःकृष्णोबभावित्यर्थः उत्तरत्राप्येवंसर्वंविष्णुमयंजगदितिप्रसिद्धायागीःतस्याअंगवत्सागीरेवार्थस्वरूपेणप्रत्यक्षायथातथाबभूवेत्यर्थः॥१९॥एवंसर्वात्मासन्व्रजंप्राविशत् कथंस्वयमात्मैवप्रयोजकआत्मरूपान्गोवत्सानितिकर्मापिस्वयमेवेत्युक्तंआत्मरूपैर्वत्सपैःप्रतिवार्यप्रयोज्यकर्तापिस्वयमेवात्मविहारैः क्रीडन्नितिक्रियापिकारकाण्यपिस्वयमेवेत्यर्थः ॥ २० ॥

तत्तदात्मातत्तद्रोपबालरूपोऽभवत् तत्तत्तत्सद्मप्रविष्टः ॥ २१ ॥ गोपिकामोहमाह तन्मातरइति तन्मातरोवेणुरवेणत्वरयाउत्थिताःस
त्यःसुतान्मत्वापरंब्रह्मैवदोर्भिरुद्धृत्यउत्थाप्य स्नेहेनस्नुतंस्तन्यंपयःसुधासवंपयएवसुधावत्स्वादुआसववन्मादकंपाययामासुरित्यर्थः॥२२॥
एवंयामयमेनचतत्तत्कालक्रीडानियमेनसायंगतः प्राप्तःस्वाचरितैःस्वस्याचरितैः शोभनैराचरितैर्वामातॄः प्रहर्षयन्ततस्ताभिरुन्मर्द्दना
दिभिरुपलालितइति॥२३ ॥गवांमोहनमाह गावइति परिहूताआहूताश्चतेसंगताश्चतान्॥२४॥एतावत्तुवैषम्यंकृष्णस्यापिदुर्निवारमासी
दित्याह गोगोपीनामिति गवांगोपीनांचास्मिन्कृष्णेमातृता उपलालनादिरूपा पुरोवदेवासीत् किंतु स्नेहर्द्धिकांविना स्नेहाधिक्यंत्विदा

तत्तद्वत्सान्पृथङ्नीत्वातत्तद्गोष्ठेनिवेश्यसः ॥ तत्तदात्माऽभवद्राजंस्तत्तत्सद्मप्रविष्टवान् ॥ २१ ॥ तन्मातरोवेणु
रवत्वरोत्थिताउद्धृत्यदोर्भिःपरिरभ्यनिर्भरं ॥ स्नेहस्नुतस्तन्यपयःसुधासवंमत्वापरंब्रह्मसुतानपाययन्॥२२॥
ततोनृपोन्मर्द्दनमज्जलेपनालंकाररक्षातिलकाशनादिभिः॥ संलालितःस्वाचरितैःप्रहर्षयन्सायंगतोयामय
मेनमाधवः॥२३॥ गावस्ततोगोष्ठमुपेत्यसत्वरंहुंकारघोषैःपरिहूतसंगतान् ॥ स्वकान्स्वकान्वत्सतरानपाय
यन्मुहुर्लिहंत्यःस्रवदौधसंपयः ॥२४॥ गोगोपीनांमातृताऽस्मिन्सर्वास्नेहर्द्धिकांविना ॥ पुरोवदास्वपिहरेस्तो
कतामायया विना ॥ २५॥ व्रजौकसांस्वतोकेषुस्नेहवल्ल्याब्दमन्वहं ॥ शनैर्निःसीमववृधेयथाकृष्णेत्वपूर्वव
त् ॥ २६ ॥ इत्थमात्मात्मनात्मानंवत्सपालमिषेणसः ॥ पालयन्वत्सपोवर्षंचिक्रीडेवनगोष्ठयोः ॥ २७॥ एक
दाचारयन्वत्सान्सरामोवनमाविशत् ॥ पंचषासुत्रियामासुहायनापूरणीष्वजः॥ २८॥

नींविशेषइत्यर्थः आसुगोगोपीषु हरेस्तोकताचबालभावनापिपूर्ववदेवासीत् किंतुमाययाविनाममेयंमाताऽहमस्याःपुत्रइतिमोहंविने
त्यर्थः ॥ २५ ॥ स्नेहर्द्धिमेवदर्शयन्नाह व्रजौकसामिति यथाकृष्णेयशोदानंदनेस्वपुत्रेभ्योपिस्नेहाधिक्यंपूर्वमासीत् इदानींस्वतोकेष्वपित
थैवावर्द्धतेत्यर्थः आऽब्दंयावत्संवत्सरंनिःसीमयथाभवति ॥ २६ ॥ एकआत्माश्रीकृष्णःवत्सपोभूत्वातत्रापिवत्सानांपालानांचमिषेणा
त्मानमात्मनापालयन् क्रीडितवानित्यर्थः ॥ २७ ॥ एतावत्पर्यंतंरामस्यापिमोहएवासीत् संवत्सरांतेतुकथंचिज्ज्ञातवानितिदर्शयन्नाह
एकदेति पंचषासुपंचसुवाषट्सुवारात्रिषु हायनापूरणीषुपूरकतयाऽवशिष्टास्वित्यर्थः ॥ २८ ॥

ततोदूरतरएवगोवर्धनशिखरेचरंत्योगावोव्रजसमीपेचरतोवत्सानदृदृशुः ॥ २९ ॥ तदैवसगोव्रजः गवांकलापःयतस्तत्स्नेहवशः तेषांवत्सानांस्नेहेनाकृष्टः अतएवनस्मृतआत्मायेनसः जवेनउपव्रजमगात्कथंभूतः अत्यात्मपदुर्गमार्गः अतिक्रांतआत्मपान्गोपालान्यःसोत्यात्मपः तथादुर्गोदुर्गमोमार्गोयस्यसःसचसच तथायक्ताभ्यांपद्भ्यांधावन्द्विपादिवप्रतीयमानः ककुदआकुंचितार्यावायस्यसःउदास्यपुच्छः उन्नमितान्यास्यानिपुच्छानिचयेनसः आस्नुपयाः सर्वतःस्रवंतिपयांसियस्यसः आस्नुपयाइत्यपिपाठेसएवार्थः गोव्रजइत्यनेनवृषभादयोप्यगुरित्युक्तं ॥ ३० ॥ तत्रविशेषतोधेनूनांचेष्टितमाह समेत्येतिगोवर्धनस्याधःवत्सवत्यःपुनःप्रसूताअपि ॥ ३१ ॥ रामेणदृष्टं

ततोविदूराच्चरतोगावोवत्सानुपव्रजं ॥ गोवर्धनाद्रिशिरसिचरंत्योददृशुस्तृणं ॥ २९ ॥ दृष्ट्वाऽथतत्स्नेहवशोऽस्मृतात्म सगोव्रजोऽत्यात्मपदुर्गमार्गः ॥ द्विपात्ककुद्ग्रीवउदास्यपुच्छोऽगाद्धुंकृतैरास्नुपयाजवेन ॥ ३० ॥ समेत्यगावोऽधोवत्सान्वत्सवत्योऽप्यपाययन् ॥ गिलंत्यइवचांगानिलिहंत्यःस्वौधसंपयः ॥ ३१ ॥ गोपास्तद्रोधनायासमौघ्यलज्जोरुमन्युना ॥ दुर्गाध्वकृच्छ्रतोऽभ्येत्यगोवत्सैर्ददृशुःसुतान् ॥ ३२ ॥ तदीक्षणप्रेमरसाप्लुताशयाजातानुरागागतमन्यवोऽर्भकान् ॥ उदुह्यदोर्भिःपरिरभ्यमूर्द्धनिघ्राणैरवापुःपरमांमुदंते ॥ ३३ ॥ ततःप्रवयसोगोपास्तोकाश्लेषसुनिर्वृताः ॥ कृच्छ्राच्छनैरपगतास्तदनुस्मृत्युदश्रवः ॥ ३४ ॥ व्रजस्यरामःप्रेमर्द्धेर्वीक्ष्यौत्कंठ्यमनुक्षणं ॥ मुक्तस्तनेष्वपत्येष्वप्यहेतुविदचिंतयत् ॥ ३५ ॥ किमेतदद्भुतमिववासुदेवेऽखिलात्मनि ॥ व्रजस्यसात्मनस्तोकेष्वपूर्वंप्रेमवर्द्धते ॥ ३६ ॥

वत्सेषुगवांस्नेहातिशयमुक्त्वागोपानामपिदर्शयितुमाह गोपाइति तासांगवांरोधनेयआयासः तस्यमौघ्येनमोघत्वेनलज्जयासहोरुमन्युना दुर्गमार्गजनितक्लेशेनचाभ्येत्य गोवत्सैःसहसुतानददृशुः ॥ ३२ ॥ ततश्चतेषामीक्षणेनोद्गतोयःप्रेमरसस्तस्मिन्नाप्लुताः निमग्नाः आशयायेषांते लज्जामन्युकृच्छ्रैस्तानपिताडयितुमागताःसंतोऽपगतमन्यवःप्रत्युतजातोऽनुरागोयेषांते मूर्द्धनि घ्राणैरवघ्राणैःपरमांमुदमवापुः ॥ ३३ ॥ कृच्छ्राच्चनोऽपगताःनिवृत्ताः तपांसुतानामनुस्मृत्योद्गच्छंतिअश्रूणियेषांते ॥ ३४ ॥ प्रेमर्द्धेःऔत्कंठ्यमतिशयंमुक्तस्तनेष्वपत्येषुवीक्ष्यहेतुंअजानन् अचिंतयत् ॥ ३५ ॥ चिंतामेवाह किमेतदितद्वाभ्यां वासुदेवेयथापुराप्रेमतथास्वतोकेष्वपिव्रजस्यप्रेमवर्द्धतेकिमेतदद्भुतमिति किंचसात्मनःमत्सहितस्यव्रजस्य ममतेषुप्रेमकारणंकिमितिभावः ॥ ३६ ॥

केयंमायादेवानांवानराणांवाअसुराणांवाकुतोवाकस्माद्युक्ता तत्रान्यमायानसंभवति यतोममापिमोहोवर्तते अतःप्रायशोमत्स्वामि
नः श्रीकृष्णस्यैवमायेयमस्त्वितिसंभावयति ॥ ३७ ॥ सवयसान्सखीनपि वयुनेनज्ञानमयेनचक्षुषा वैकुंठंश्रीकृष्णमेवापश्यत् ॥ ३८ ॥
एवंकृष्णरूपान्सामान्यतोज्ञात्वाकृष्णंदृष्ट्वाकृष्णापदेशेनविशेषतोज्ञानवानित्याह नैतइति अयमर्थःपाल्यमानास्तावद्वत्साऋषीणामं
शाः पालाश्चदेवानामंशाइतितावदहंवेद्मि इदानींतुनतथा किंतु अस्मिन्भिदाश्रयेपित्वमेवभासि अतस्त्वंसर्वंपृथक्विविच्यकथंवद
मितिवदत्युक्तेनप्रभुणाचक्रानिगमात्संक्षेपतएवोक्तंवृत्तंबलोऽवैद्विदितवानित्यर्थः ॥ ३९ ॥ ततःकिंवृत्तमित्यपेक्षायामाह तावदिति वर्षे

केयंवाकुतआयातादैवीवानार्युतासुरी॥ प्रायोमायाऽस्तुमेभर्तुर्नान्यामेऽपिविमोहिनी॥ ३७॥ इतिसंचि
त्यदृशाशार्होवत्सान्सवयसानपि॥ सर्वानाचष्टवैकुंठंचक्षुषावयुनेनसः॥ ३८॥ नैतेसुरेशाऋषयोनचैतेत्वमे
वभासीशभिदाश्रयेऽपि॥सर्वंपृथक्त्वंनिगमात्कथंवदेत्युक्तेनवृत्तंप्रभुणाबलोऽवैत्॥३९॥तावदेत्यात्मभूरा
त्ममानेनत्रुट्यनेहसा॥ पुरोवदब्दंक्रीडंतंददृशेसकलंहरिं॥ ४० ॥ यावंतोगोकुलेबालाःसवत्साःसर्वएवहि॥
मायाशयेशयानामेनाद्यापिपुनरुत्थिताः॥४१ ॥इतएतेऽत्रकुत्रत्यामन्मायामोहितेतरे॥तावंतएवतत्राब्दं
क्रीडंतोविष्णुनासमं॥ ४२ ॥ एवमेतेषुभेदेषुचिरंध्यात्वासआत्मनि ॥ सत्याःकेकतरेनेतिज्ञातुंनेष्टकथंचन
॥ ४३ ॥ एवंसंमोहयन्विष्णुंविमोहंविश्वमोहनं ॥ स्वयैवमाययाऽजोपिस्वयमेवविमोहितः ॥ ४४ ॥ तम्यां
तमोवन्नैहारंखद्योतार्चिरिवाहनि॥ महतीतरमायैश्यंनिहंत्यात्मनियुंजतः॥ ४५ ॥

जानेआत्मनोमानेनत्रुट्यनेहसात्रुटिमात्रेणकालेनसकलंसानुचरंहरिंददर्श ॥ ४० ॥दृष्ट्वाचव्यतर्कयदित्याह यावंतइतिद्वाभ्यां मेमाया
शये मायातल्पे ॥ ४१ ॥ मन्मायामोहितेभ्यइतरेकुत्रत्याः ॥ ४२ ॥ इतिवितर्कयन्नमुह्यदित्याह एवमिति द्वाभ्यां एवमेतेषुभेदेषुचिरं
ध्यात्वासआत्मभूरितिपाठः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ननुमायाश्रयस्यतस्यकुतोमोहइत्यतआह तम्यामिति महामायिनिभगवतिअन्यमाया
याआवरणविक्षेपकत्वाभावेदृष्टांतद्वयमाह तम्यांतमिस्रायांरात्र्यांनैहारहिमकणप्रभवंतमइव तद्धितार्थोपसर्जनस्यापितमसोनैहारमि
तिविशेषणंछांदसंतत्तमोयथापृथगावरणंनकरोति किंतु तत्रैवलीयते यथाचखद्योतार्चिरहनिपृथक्प्रकाशंनकरोति एवंमहतिपुरुषे
युंजतःपुंसः इतरानीचामायातथातत्रनकिंचित्करोति किंतुआत्मनिस्वस्मिन्नेवऐश्यंसामर्थ्यंनिहंतीति ॥ ४५ ॥

अन्यदप्याश्चर्यमाह तावदिति वत्सपालाःवत्साःपालाश्चसर्वेयष्टिविषाणादयश्च ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ श्रीवत्सप्रभायुक्तान्यंगदानिदोःषुयेषां रत्नमयानिकंबुवत्रिधाराणिकंकणानिपाणिषुयेषांतिचतेच ॥ ४८ ॥ तथाभूरिबहुजन्मार्जितंपुण्यंतद्युक्तैर्जनैरर्पितैः ॥ ४९ ॥ चंद्रिकाविशदस्मितयुक्तैःसहारुणगुणेनचवर्त्तमानायेऽपांगास्तैर्वीक्षितैः स्वकार्थानांस्वभक्तमनोरथानांरजःसत्वाभ्यांस्रष्टृपालकाइवव्यदृश्यंत सत्ववद्विशदस्मितेनपालकाइवरजोवदरुणगुणेनचस्रष्टारइवतादृक्कटाक्षैर्योतमानाइत्यर्थः ॥ ५० ॥ आत्मान्ब्रह्मातदादिस्तंबपर्यंतैरनेकार्हैरनेकार्हणैः ॥ ५१ ॥ अजाद्याभिर्मायाविद्यादिभिर्विभूतिभिःशक्तिभिः महदादिभिरिति महत्सुत्रयोरपृथक्त्वविवक्षया चतुर्विं

तावत्सर्वेवत्सपालाःपश्यतोऽजस्यतत्क्षणात् ॥ व्यदृश्यंतघनश्यामाःपीतकौशेयवाससः ॥ ४६ ॥ चतुर्भुजाः शंखचक्रगदाराजीवपाणयः ॥ किरीटिनःकुंडलिनोहारिणोवनमालिनः ॥ ४७ ॥ श्रीवत्सांगददोरत्नकंबुकंकणपाणयः ॥ नूपुरैःकटकैर्भाताःकटिसूत्रांगुलीयकैः ॥ ४८ ॥ अंघ्रिमस्तकमापूर्णास्तुलसीनवदामभिः ॥ कोमलैःसर्वगात्रेषुभूरिपुण्यवदर्पितैः ॥ ४९ ॥ चंद्रिकाविशदस्मेरैःसारुणापांगवीक्षितैः ॥ स्वकार्थानामिवरजःसत्वाभ्यांस्रष्टृपालकाः ॥ ५० ॥ आत्मादिस्तंबपर्यंतैर्मूर्त्तिमद्भिश्चराचरैः ॥ नृत्यगीताद्यनेकार्हैःपृथक्पृथगुपासिताः ॥ ५१ ॥ अणिमाद्यैर्महिमभिरजाद्याभिर्विभूतिभिः ॥ चतुर्विंशतिभिस्तत्वैःपरीतामहदादिभिः ॥ ५२ ॥ कालस्वभावसंस्कारकामकर्मगुणादिभिः ॥ स्वमहिध्वस्तमहिभिर्मूर्तिमद्भिरुपासिताः ॥ ५३ ॥ सत्यज्ञानानंतानंदमात्रैकरसमूर्त्तयः ॥ अस्पृष्टभूरिमाहात्म्याअपित्युपनिषद्दृशां ॥ ५४ ॥ एवंसकृद्ददर्शाजःपरब्रह्मात्मनोऽखिलान् ॥ यस्यभासासर्वमिदंविभातिसचराचरम् ॥ ५५ ॥

शतितत्त्वैर्जगत्कारणैः ॥ ५२ ॥ कालादिभिश्चतत्सहकारिभिः तत्रस्वभावःपरिणामहेतुःसंस्कारउद्बोधकःस्वमहिध्वस्तमहिभिः भगवन्महिम्नातिरस्कृतस्वातंत्र्यैःउक्तैःसर्वैरणिमाद्यैः ॥ ५३ ॥ सर्वेषांमूर्त्तिमत्त्वेऽपिविशेषमाह सत्यज्ञानरूपाश्चअनंताश्चआनंदरूपाश्चतत्रापितदेकमात्राविजातीयसंभेदरहिताःतत्रापिचैकरसाःसदैकरूपामूर्त्तयोयेषांते यद्वासत्यज्ञानादिमात्रैकरसंयद्ब्रह्मतदेवमूर्तयोयेषामिति अतएवोपनिषत्आत्मज्ञानंसैवदृक्चक्षुर्येषांतेषामपिहिनिश्चितम् अस्पृष्टभूरिमाहात्म्याः नस्पृष्टंस्पर्शयोग्यंभूरिमाहात्म्यंयेषांतेतथाभूताःसंतोव्यदृश्यंतेति ॥ ५४ ॥ एवंसकृत्एकदैवददर्श परब्रह्मणोविशेषणम् यस्येति ॥ ५५ ॥

अतिकुतुकेमाश्चर्येणउद्वृत्यदृष्टीःपरावृत्त्यहंसपृष्ठेनिपत्येतिवा कुतुकशब्देतृतीयायाश्छांदसोलुक् यद्वा उद्वृत्यइतिछेदः अतिकुतकेनउद्वृत्यः विलोठ्यः विपर्यस्तःसन्निति यावत् पाठांतरेतुअतिकुतुकेनोद्वृत्तः क्षुभितःतेषांधाम्नातेजसास्तब्धसर्वेंद्रियोब्रह्मातूर्णीनिश्चलोऽभूत् अत्रदृष्टांतःपूर्देवीव्रजाधिष्ठात्रीकाचिद्देवतातस्याअंतिसमीपेपुत्तिकाचतुर्मुखीकृतकप्रतिमेव॥ ५६॥ एवंमोहमग्नमजमुज्जहारेत्याह इतीति इरेशेइरासरस्वतीतस्याईशेब्रह्मणि किमिदमितिमुह्यतिसतिपश्चात्तद्द्रष्टुमप्यनीशेसतिपरमोऽजःश्रीकृष्णः सपदिअजाजवनिकांमायारूपांतिरस्करिणीं ययाद्भुतंदर्शितं तांचछाद तिरोऽधत्तअपसारितवानित्यर्थः अथवाअयंलोकाभिमानीममैश्वर्यंद्रष्टुमयोग्यइतितस्योपरिमायांप्रसारितवानिति कमुह्यतिसतिअतर्क्येतर्कागोचरेनिजः असाधारणोमहिमायस्यतस्मिन्निति मोहेहेतुरुक्तः दर्शनायोग्यत्वायश्री

ततोऽतिकुतुकोद्वृत्यस्तिमितैकादशेंद्रियः॥ तद्धाम्नाऽभूदजस्तूर्ष्णींपूर्देव्यंतीवपुत्तिका॥५६॥ इतीरेशेऽतर्क्ये निजमहिमनिस्वप्रमितिकेपरत्राजातोऽतन्निरसनमुखब्रह्मकमितौ॥ अनीशेऽपिद्रष्टुंकिमिदमितिवामुह्यतिसतिचच्छादाजोज्ञात्वासपदिपरमोऽजाजवनिकां॥ ५७॥ ततोऽर्वाक्प्रतिलब्धाक्षःकःपरेतवदुत्थितः॥ कृच्छ्रादुन्मील्यवैदृष्टीराचष्टेदंसहात्मना॥५८॥ सपद्येवाभितःपश्यन्दिशोऽपश्यत्पुरस्थितं॥ वृंदावनंजनाजीव्यद्रुमाकीर्णंसमाप्रियं॥५९॥ यत्रनैसर्गदुर्वैराःसहासन्नृमृगादयः॥ मित्राणीवाजितावासद्रुतरुट्तर्षकादिकं॥ ६०॥ तत्रोद्वहत्पशुपवंशशिशुत्वनाट्यंब्रह्माद्वयंपरमनंतमगाधबोधं॥ वत्सान्सखीनिवपुरापरितोविचिन्वदेकंस्वपाणिकवलंपरमेष्ठ्यचष्ट॥ ६१॥

णि विशेषणानि स्वप्रमितिकेस्वप्रमितिस्वप्रकाशंचतत्कंसुखंचयस्मिन् अतएवाजातःप्रकृतेःपरत्रपरस्मिन् अतन्निरसनमुखेनब्रह्मकैः श्रुतिशिरोभिर्मितिर्ज्ञानंयस्मिन्तस्मिन्स्वरूपे॥५७॥ अर्वाक्बहिःप्रतिलब्धान्यक्षीणियेनसः परेतवन्मृतोयदिकथंचित्पुनरुत्तिष्ठतितथादृष्टीःनेत्राणि॥५८॥ जनानामाजीव्यैर्द्रुमैराकीर्णं समाप्रियंसंततानिआसमंतात्प्रियाणियस्मिन्तत्॥५९॥ तदाह यत्रेति नैसर्गदुर्वैराःस्वाभाविकाप्रतिकार्यवैरवंतोऽपिनराःसिंहादयश्चमित्राणीवयत्रसहैवासन् अजितस्यावासेनद्रुताःपलायिताः रुट्तर्षादयःक्रोधलोभादयोयस्मात्तथाभूतंवृंदावनमपश्यदिति॥ ६०॥ तत्रचपरमेष्ठीब्रह्माएवपुरापूर्ववदेवब्रह्मअचष्ट अपश्यत् कथंभूतं पशुपवंशशिशुत्वनाट्यमुद्वहत्नाट्यमित्यत्रहेतुः अद्वयमित्यादि अद्वयंचवत्सान्विचिन्वत् एकंचसखीन् अगाधबोधंचविचिन्वत् अनंतंचपरितोविचिन्वत् परंचशिशुत्वमुद्वहत् ब्रह्मचसपाणिकवलमितिनाट्यमेवोद्वहदित्यर्थः॥ ६१॥

निजधोरणतःस्ववाहनात्त्वरेणवेगेनावतीर्यदंडवन्नत्वा चतुर्णांमुकुटानामग्रैः अंघ्रियुग्मंस्पृष्ट्वा मुदश्रुसुजलैरानंदाश्रुरूपैःसुजलैरभिषेकमकरोदिति ॥ ६२ ॥ चिरस्यचिरंपादयोःपतन्नास्ते ॥ ६३ ॥ सवेपथुःसकंपः अतएवगद्गदया अनुकरणमेतत्इलयावाचाऐलत अस्तौत् ॥ ६४ ॥ इतिदशमेटीकायांपू० त्रयोदशोध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ छ ॥ चतुर्दशेऽद्भुतंदृष्ट्वापूर्वागंतुकनिश्चयं॥अनीशःकर्तुमस्तौषीत्कृष्णंब्रह्माविमोहितः ॥ १ ॥ स्वकृतापराधेनभियासकंपतयाभगवन्महिमानमनवगाहमानोयथादृष्टस्वरूपमेवकीर्तयन्नाह नौमीति हेईड्य

दृष्ट्वात्वरेणनिजधोरणतोऽवतीर्यपृथ्व्यांवपुःकनकदंडमिवातिपात्य॥स्पृष्ट्वाचतुर्मुकुटकोटिभिरंघ्रियुग्मंनत्वामुदश्रुसुजलैरकृताभिषेकं ॥ ६२ ॥ उत्थायोत्थायकृष्णस्यचिरस्यपादयोःपतन्॥आस्तेमहित्वंप्राग्दृष्टंस्मृत्वास्मृत्वापुनःपुनः॥६३॥शनैरथोत्थायविमृज्यलोचनेमुकुंदमुद्वीक्ष्यविनम्रकंधरः॥कृतांजलिःप्रश्रयवान्समाहितःसवेपथुर्गद्गदयैलतेलया॥ ६४ ॥ इतिश्रीभागवतेदशमस्कंधेपू० त्रयोदशोध्यायः॥१३॥ब्रह्मोवाच ॥ नौमीड्यतेऽभ्रवपुषेतडिदंबरायगुंजावतंसपरिपिच्छलसन्मुखाय ॥ वन्यस्रजेकवलवेत्रविषाणवेणुलक्ष्मश्रियेमृदुपदेपशुपांगजाय॥ १ ॥

ड्यस्तुत्यतेतुभ्यंनौमि द्वितीयार्थेचतुर्थी अथवा नौमीत्युक्त्वाप्रस्तुतस्यभगवतःकर्मत्वेज्ञातेप्रयोजनापेक्षायामेवंभूतोभगवानेवप्रयोजनमितितादर्थ्येचतुर्थी यद्वातुभ्यंत्वामेवप्रसादयितुंत्वामेवस्तौमीत्यर्थः अभ्रवद्वपुर्यस्यतस्मैतुभ्यं तडिद्वदंबरंयस्यतस्मै गुंजानामवतंसौकर्णभूषणे परिपरितः पिच्छंचबर्हापीडतैर्लसन्मुखंयस्यतस्मै वन्याःस्रजोयस्यतस्मै कवलादिभिर्लक्ष्मभिःश्रीःशोभायस्यतस्मैमृदूपादौयस्यतस्मै पशुपस्यांगजाय ॥ १ ॥

ननुनौमीतिप्रतिज्ञायांकिस्वरूपानुवादमात्रंक्रियतेअतआह अस्यापीति भोदेवअस्यापिसुलभत्वेनप्रकाशितस्यापितववपुषोऽवतारस्य महिमहिमानमवसितुंज्ञातुंकोपिकः ब्रह्माअहमपि नेशे नशक्नोमि यद्वा कश्चिदपिनेशे नसमर्थआसीत्सुलभत्वायविशेषणद्वयं मदनुग्रहस्यममानुग्रहोयस्मात्तन्मदनुग्रहंतस्य किंच स्वेच्छामयस्य स्वीयानांभक्तानांयथायथेच्छातथातथाभवतः तर्हिकिमितिज्ञातुंन शक्यतेअतआह नतुभूतमयस्यअचिंत्यशुद्धसत्त्वात्मकस्ययदाऽस्यैवं तदाकथंपुनःसाक्षात्तवकेवलस्यात्मसुखानुभूतेरेवस्वसुखानुभव मात्रस्यावतारिणोगुणातीतस्यमहिमानंआंतरेणनिरुद्धेनापिमनसाकोवाज्ञातुंसमर्थोऽभवेत् अथवाभूतमयस्यउक्तलक्षणस्यापिविराड्रूपस्यतवत्वन्नियम्यस्यवपुषः महिमानमेवावसितुंकोऽपिनेशे तदासाक्षात्तवैवासाधारणस्यनियम्यनियंतृभेदरहितस्यउक्तलक्षणस्यास्यमहिमानमवसितुंकोऽपिनेशइतिकिमुवक्तव्यमित्यर्थः॥२॥तर्हिअज्ञाःकथंसंसारंतरेयुरतआह ज्ञानइति हेअजितउदपास्यईषदप्यकृत्वासद्भिर्मुखरितांस्वतएवनित्यंप्रकटितांभवदीयवार्त्ताम् स्वस्वस्थानएवस्थिताःतत्सन्निधिमात्रेणस्वतएवश्रुतिगतांश्रवणंप्राप्तांतनुवाङ्

अस्यापिदेववपुषोमदनुग्रहस्यस्वेच्छामयस्यनतुभूतमयस्यकोऽपि॥ नेशेमहित्ववसितुंमनसांतरेणसाक्षात्तवैवकिमुतात्मसुखानुभूतेः॥ २॥ ज्ञानेप्रयासमुदपास्यनमंतएवजीवंतिसन्मुखरितांभवदीयवार्त्तां॥ स्थानेस्थिताःश्रुतिगतांतनुवाङ्मनोभिर्येप्रायशोऽजितजितोऽप्यसितैस्त्रिलोक्यां॥ ३॥ श्रेयःसृतिंभक्तिमुदस्यतेविभोक्लिश्यंयेतिकेवलबोधलब्धये॥ तेषामसौक्लेशलएवशिष्यतेनान्ययथास्थूलतुषावघातिनां॥४ पुरेहभूमन्बहवोऽपियोगिनस्त्वदर्पितेहानिजकर्मलब्धया॥ विबुध्यभक्त्यैवकथोपनीतयाप्रपेदिरेऽजोऽच्युततेगतिंपरां॥५॥ नोभिर्नमंतःसत्कुर्वंतोयेजीवंतिकेवलंयद्यपि नान्यत्कुर्वंति तैःप्रायशस्त्रिलोक्यामन्यैरजितोऽपित्वंजितःप्राप्तोऽसीतिकिंज्ञानश्रमेणेत्यर्थः॥३॥ भक्तिविनाज्ञानंतुनैवसिध्येदित्याह श्रेयःसृतिमिति श्रेयसामभ्युदयापवर्गलक्षणानांसृतिःस्रवणंयस्याःसरसइवनिर्झराणां तांतवभक्तिमुदस्यत्यक्त्वाश्रेयःसृतिमितिपाठेश्रेयसांमार्गभूतामिति तेषांक्लेशलःक्लेशएवावशिष्यते अयंभावःयथाअल्पप्रमाणंधान्यंपरित्यज्यअंतःकणहीनान्स्थूलधान्याभासान्तुषानेवावघ्नंति तेषांनकिंचित्फलम्एवंभक्तिंतुच्छीकृत्य येकेवलबोधायप्रयतंतेतेषामपीति॥४॥भक्त्यैवज्ञानंनान्यथेत्यत्रसदाचारंप्रमाणयति पुरेति हेभूमन्इहलोकेपूर्वंयोगिनोऽपिसंतयोगैर्ज्ञानमप्राप्यपश्चात्त्वदर्पितेहाःत्वय्यर्पितालौकिक्यपीहाचेष्टायैस्ते निजकर्मलब्धयात्वदर्पितैर्निजैः कर्मभिर्लब्धयात्वयिअर्पिताईहानिजानिकर्माणिचतैर्लब्धयाइत्येकंपदंवा कथोपनीतयाकथयास्वसमीपंप्रापितया भक्त्यैवविबुध्यआत्मानंज्ञात्वाअंजःसुखेनैवतेपरांगतिंप्राप्ताः॥ ५॥

एवंतावत्सगुणनिर्गुणयोरुभयोरपिज्ञानंदुर्घटमितित्वत्कथाश्रवणादिनैवत्वप्राप्तिर्नान्यथेत्युक्तं इदानींयद्यप्युभयोरविशेषेणदुर्ज्ञेयत्वमुक्तंतथाऽपिगुणातीतस्यज्ञानंकथंचिद्भवेन्नतुसगुणस्यतवअचिंत्यानंतगुणत्वादितिश्लोकद्वयेनस्तौति तथाऽपीति हेभूमन्अपरिच्छिन्नअगुणस्यतेमहिमाअमलैरंतरात्मभिः प्रत्याहृतेंद्रियैः विबोद्धुंबोधगोचरीभवितुमर्हति योग्योभवति अथवाविबोद्धुंज्ञातुमर्हति अर्हतेशक्यतइत्यर्थः यद्वामहिमेतिमहिमानंकश्चिद्बोद्धुमर्हतीत्यर्थः कथंस्वानुभवात् आत्माकारांतःकरणसाक्षात्कारात् नन्वंतःकरणमपिसविकारमेवविषयीकरोतीतिकथमात्माकारतातस्येत्यतआह अविक्रियादिति विक्रियाविशेषाकारः तद्रहितात् विशेषपरित्यागएवात्माकारतेत्यर्थः नन्वंतःकरणसाक्षात्कारविषयत्वेऽनात्मत्वप्रसंगःस्यादतआह अरूपतइति रूपंविषयः अविषयाद्वृत्तिविषयत्वमेवात्मनोनफलविषयत्वमतोनायंदोषइतिभावः कथंतर्हिस्फूर्तिः अनन्यबोध्यात्मतया स्वप्रकाशत्वेनैव नत्वन्यथाइदंतदितिविषयत्वेनेत्यर्थः बुद्धितत्स्थचिदाभासौद्वावेतौव्याप्नुतोघटं तत्राज्ञानंधियानश्येदाभासेनघटस्फुरेत्तिअनात्मसु आत्मनितुब्रह्मण्यज्ञाननाशायवृत्तिव्याप्ति

तथाऽपिभूमन्महिमाऽगुणस्यतेविबोद्धुमर्हत्यमलांतरात्मभिः॥ अविक्रियात्स्वानुभवादरूपतोह्यनन्यबोध्यात्मतयानचान्यथा॥ ६॥ गुणात्मनस्तेऽपिगुणान्विमातुंहितावतीर्णस्यकईशिरेऽस्य॥कालेनयैर्वाविमिताःसुकल्पैर्भूपांसवःखेमिहिकाद्युभासः॥ ७॥ तत्तेऽनुकंपांसुसमीक्षमाणोभुंजानएवात्मकृतंविपाकं॥ हृद्वाग्वपुर्भिर्विदधन्नमस्तेजीवेतयोमुक्तिपदेसदायभाक्॥८॥

रिहेष्यते स्वयंस्फुरणरूपत्वान्नाभासस्तत्रयुज्यते अथवामासर्वतोऽतरंगालक्ष्मीरपिअगुणस्यतेमहिमहिमानममलैरंतर्वृत्तिभिरिंद्रियैरपियथायादृग्वस्तुतस्तेनरूपेणविबोद्धुंकिमर्हतिनार्हत्येवेत्यर्थः कथंतर्ह्यर्हतितदाह स्वानुभवादित्यादिनाउक्तार्थमेवैतत्॥ ६ ॥ गुणात्मनः गुणानामात्मनःगुणाधिष्ठातुस्तेतवपुनर्गुणान्विमातुमेतावंतइतिगणयितुमपिकेईशिरे समर्थाबभूवुः दूरतस्तद्विशेषवार्त्ता कथंभूतस्यतवअस्यविश्वस्यहितायपालनायबहुगुणाविष्कारेणावतीर्णस्यननुकालेननिपुणैःकिमशक्यमतआह कालेनेति वाशब्दोवितर्के सुकल्पैरतिनिपुणैर्बहुजन्मनाकालेनभूपरमाणवोविमिताविशेषेणगणिताभवेयुः तथाखेमिहिकाहिमकणाअपि तथाद्युभासः दिविनक्षत्रादिकिरणपरमाणवोऽपि॥७॥ तस्माद्भक्तिरेवसंगच्छतइत्याह तत्तेऽनुकंपामिति सुसमीक्षमाणः तवकृपाकदाभविष्यतीतिबहुमन्यमानःस्वार्जितंचकर्मफलंअनासक्तःसन्भुंजानएवनातीवतपआदिनाक्लिश्यन्नेवंयोजीवेतसमुक्तौदायभाग्भवति भक्तस्यजीवनव्यतिरेकेणदायप्राप्ताविवमुक्तौनान्यद्पयुज्यतइतिभावः॥ ८ ॥

तदेवंस्तुत्वाभगवंतंक्षमापयितुंस्वापराधंनिवेदयति पश्येति हेईश मेऽनार्यदौर्जन्यंपश्य यदहंमायिनामपिमायिनिविमोहकेत्वय्यपि स्व मायांप्रसार्यआत्मैश्वर्यमीक्षितुमैच्छं अभिलषितवान् अहोएवंकर्तुंत्वय्यहंकियान्नकिंचित् यथाऽग्नेरुद्भूताज्वालाअग्नौनकिंचित्तद्वदि ति ॥ ९ ॥ रजोभुवःरजसोजातस्यअतःअजानतः अतएवाजावलेपांधतमोंधचक्षुषः अजोजगत्कर्त्ताऽहमितिमदेनगाढतमोरूपेणांधी भूतेनेत्रयस्य अतस्त्वत्तःपृथगीशमानिनः अन्यत्रप्रभुत्वेनवर्त्तमानोपिमयिनाथेसतिनाथवान् मद्भृत्यएवअतएषोऽनुकंप्यइतिमत्वाक्षम स्वेत्यर्थः ॥ १० ॥ ननुब्रह्मांडविग्रहस्त्वमपिईश्वरएवेतिचेत्तत्राह क्वाहमिति तमःप्रकृतिःमहान्महत्तत्वंअहमहंकारः खमाकाशःचरो वायुः अग्निःवार्जलंभूःभूप्रकृत्यादिपृथिव्यंतैरेतैःसंवेष्टितोयोंऽडघटः सएवतस्मिन्स्वास्वमानेनसप्तवितस्तिःकायोयस्यसोऽहंक्वचतेमहि त्वम् कथंभूतस्य ईदृग्विधानियान्यविगणितानिअंडानितएवपरमाणवः तेषांचर्यापरिभ्रमणंतदर्थं वाताध्वानोगवाक्षाइवरोमविवरा

पश्येशमेऽनार्यमनंतआद्येपरात्मनित्वय्यपिमायिमायिनि ॥ मायांवितत्येक्षितुमात्मवैभवंत्वहंकियानैच्छमिवार्चिरग्नौ॥ ९ ॥ अतःक्षमस्वाच्युतमेरजोभुवोह्यजानतस्त्वत्पृथगीशमानिनः ॥ अजाऽवलेपांधतमोंऽधचक्षुषएषोऽनुकंप्योमयिनाथवानिति॥ १० ॥ क्वाहंतमोमहदहंखचराग्निवार्भूसंवेष्टितांडघटसप्तवितस्तिकायः॥ क्वेदृग्विधाविगणितांडपराणुचर्यावाताध्वरोमविवरस्यचतेमहित्वं॥ ११॥ उत्क्षेपणंगर्भगतस्यपादयोःकिंकल्पतेमातुरधोऽक्षजागसे ॥ किमस्तिनास्तिव्यपदेशभूषितंतवास्तिकुक्षेःकियदप्यनंतः॥ ॥१२॥ जगत्त्रयांतोदधिसंप्लवोदेनारायणस्योदरनाभिनालात्॥ विनिर्गतोऽजस्त्वितिवाङ्नवैमृषाकिंत्वीश्वरत्वन्नविनिर्गतोऽस्मि॥ १३ ॥ णियस्यतस्यतवअतोऽतितुच्छत्वात्त्वयाऽनुकंप्योऽहमिति॥ ११ ॥अपिचगर्भगतस्यशिशोः पादयोरुत्क्षेपणंमातुःकिमपराधायभवति लोके अस्तिनास्तिव्यपदेशाभ्यां भावाभावशब्दाभ्यांस्थूलसूक्ष्मकार्यकारणशब्दैर्वाभूषितम भिहितं एतेषांशब्दानांभुविविषयेऽभूषितंस्थितमितिवासर्वंवस्त्वित्यर्थः हेअधोक्षजतवकुक्षेःअनंतःबहिःकियदपिकिंचिन्मात्रंकिमस्तिन किंचिदस्तीत्यर्थः अतःसर्वस्यतवकुक्षिगतत्वेनममापितथात्वान्मातृवदपराधःसोढव्यइतिभावः॥ १२॥किंचविशेषतोपित्वत्तोममजन्म प्रसिद्धमित्याह जगत्त्रयेत्यादि जगत्त्रयस्यांतेप्रलयेउदधीनांसंप्लवःसंश्लेषःतस्मिन्नुदेउदकेनारायणस्योदरेनाभिःतस्यनालादजोविनिर्गत इतियावाक्सातावन्मृषानभवतिवैनिश्चितं तथापितुहेईश्वर त्वत्तःअहंकिंनविनिर्गतः नोत्पन्नोस्मि अपितुत्वत्तएवोत्पन्नइत्यर्थः॥ १३ ॥

तर्हिनारायणस्यपुत्रस्त्वंममकिमायातंतत्राह नारायणस्त्वमिति नहीति ,काक्कात्वमेवनारायणइत्यापादयति कुतोऽहंनारायणइतिचेद तआह सर्वदेहिनामात्माऽसीति एवमपिकिंनारायणोनभवसि नारंजीवसमूहःअयनमाश्रयोयस्यसतथेतित्वमेवसर्वदेहिनामात्मानारायणइतिभावः हेअधीश त्वंनारायणोनहीतिपुनःकाकुःअधीशःप्रवर्त्तकस्ततश्चनारस्यायनंप्रवृत्तिर्यस्मात्सतथेतिपुनस्त्वमेवासाविति किंच त्वमखिललोकसाक्षीअखिलंलोकंसाक्षात्पश्यसि अतोनारमयसेजानासीतित्वमेवनारायणइत्यर्थःनन्वेवंनारायणपदव्युत्पत्तौ भवेदेवंतत्त्वन्यथाप्रसिद्धमित्याशंक्याह नारायणोंऽगमिति नरादुद्भूतायेऽर्थास्तथानरात्जातंयज्जलंतदयनाद्योनारायणः प्रसिद्धःसोऽपि तवैवांगंमूर्त्तिः तथाचस्मर्यते नराज्जातानितत्त्वानिनाराणीतिविदुर्बुधाः॥तस्यतान्ययनंपूर्वंतेननारायणःस्मृतइति तथाच आपोनाराइतिप्रोक्ताआपोवैनरसूनवः ॥ अयनंतस्यताःपूर्वंतेननारायणःस्मृतइतिच ननुमन्मूर्तेरपरिच्छिन्नायाःकथंजलाश्रयत्वमतआह तच्चापिसत्यंनेति॥ १४ ॥ अपरिच्छेदमेवोपपादयति तच्चेदिति जगदाश्रयभूतंतवतद्वपुः जलस्थमित्येवंयदिसत्सत्यंस्यात्तर्हितदैवकमलनालमार्गेणांतः प्रविश्यसंवत्सरशतंविचिन्वताऽपिमयाहेभगवन्नचिंत्यैश्वर्यतत्रकिमिति नोव्यदर्शि नदृष्टम् तदैवतपःकरणानंतरंसपद्येवसुदृष्टम् अतोमायैव अतस्त्वन्मूर्त्तेर्देशविशेषपरिच्छेदःसत्योनभवतीत्यर्थः ॥ १५ ॥ अपिचयदिजलादिप्रपंचःसत्यःस्यात्तर्हितेनतवपरिच्छेदोभवेत् सतुमायाविलसितइतित्वयैवदर्शितमित्याह श्लोकत्रयेण हेमायाधमन मायोपशमन अत्रैवावतारेबहिःस्फुटस्यापिजठरमध्येजनन्याप्रदर्शनेन॥ १६ ॥ननुबहिःसतएवअंतर्जठरेप्रतिबिंबोऽस्तु कुतःसर्वथामायात्वंतत्राहयस्येति यस्यतवकुक्षौसर्वमिदंयथाभातितत्सर्वमिहापिबहिरपितथैवभाति किंचसात्मंत्वत्सहितंतदिदंसर्वंमाययाविनाकिंघटतेअयंभावः त्वयिप्रतिबिंबश्चेत् बाह्याद्विलोमतयाप्रतीयेत नतुतदस्ति तवचादर्शस्थानीयस्यत्वयिप्रतीतिर्नस्यात् अतःसर्वथामिथ्यात्वमेवेति॥ १७॥

नारायणस्त्वंनहिसर्वदेहिनामात्माऽस्यधीशोखिललोकसाक्षी ॥नारायणोंऽगंनरभूजलायनात्तच्चापिसत्यंनतवैवमाया॥ १४॥तच्चेज्जलस्थंतवसज्जगद्वपुःकिंमेनदृष्टंभगवंस्तदैव॥किंवासुदृष्टंहृदिमेतदैवकिंनोसपद्येवपुनर्व्यदर्शि॥ १५॥ अत्रैवमायाधमनावतारेत्यस्यप्रपंचस्यबहिःस्फुटस्य॥ कृत्स्नस्यचांतर्जठरेजनन्यामायात्वमेवप्रकटीकृतंते॥ १६॥ यस्यकुक्षाविदंसर्वंसात्मंभातियथातथा॥ तत्त्वय्यपीहतत्सर्वंकिमिदंमाययाविना॥ १७॥

अपिचनकेवलंजनन्याःममापितथैवदर्शितमित्याह अद्यैवेति त्वदृतेत्वांविनाअस्यविश्वस्यमायात्वंत्वयाममैवचतदप्यद्यैवकिंनदर्शितं किंतुदर्शितमेव तथाहि एकोसीत्यादि ततोमयासहाखिलैस्तत्त्वादिभिः उपासिताः तावंतश्चतुर्भुजाअसि जगंतिब्रह्मांडानीतिप्रागुक्तमपिदृष्टमितिज्ञातव्यं ॥ १८ ॥ ननुब्रह्मनूतनमयादर्शितंशुद्धमेवचैतन्यंकथंप्रपंचवन्मायेत्युच्यते सत्यं किंतु अद्वितीयेत्वयिनानात्वंगुणावतारमत्स्याद्यवतारेष्विच्छकार्यवशेनस्वतंत्रमायानिबंधनमित्याहश्लोकद्वयेन अजानतामिति त्वत्पदर्वी तवस्वरूपमजानतां अनात्मनिप्रकृतौस्थितः आत्मैवत्वंआत्मनैवस्वातंत्र्येणमायांवितत्यभासि कथंजगतःस्रष्टावहमिवब्रह्मेव विधानेपालनेचएषत्वमिव अं

अद्यैवत्वदृतेऽस्यकिंममनतेमायात्वमादर्शितमेकोऽसिप्रथमंततोव्रजसुहृद्वत्साःसमस्ताअपि॥तावंतोऽसिचतुर्भुजास्तदखिलैःसाकंमयोपासितास्तावंत्येवजगंत्यभूस्तदमितंब्रह्माद्वयंशिष्यते॥१८॥अजानतांत्वत्पदवींमनात्मन्यात्मात्मनाभासिवितत्यमायां॥ स्रष्टाविवाहंजगतोविधानइवत्वमेषोंऽतइवत्रिनेत्रः॥ १९॥ सुरेष्वृषिष्वीशतथैवनृष्वपितिर्यक्षुयादस्स्वपितेऽजनस्य ॥ जन्मासतांदुर्मदनिग्रहायप्रभोविधातःसदनुग्रहाय ॥ २० ॥ कोवेत्तिभूमन्भगवन्परात्मन्योगेश्वरोतीर्भवतस्त्रिलोक्यां ॥ क्वाकथंवाकतिवाकदेतिविस्तारयन्क्रीडसियोगमायां ॥ २१ ॥ तस्मादिदंजगदशेषमसत्स्वरूपंस्वप्नाभमस्तधिषणंपुरुदुःखदुःखं॥त्वय्येवनित्यसुखबोधतनावनंतेमायातउद्यदपियत्सदिवावभाति ॥ २२॥

तेत्रिनेत्रइवेति ॥ १९ ॥ सुरेषुउपेंद्रःऋषिषुपरशुरामःनृष्वपिरामः ॥ २० ॥ ननुचस्वातंत्र्येकथंकुत्सितेषुमत्स्यादिषुजन्म कथंवावामनाद्यवतारेयाञ्चादिकार्पण्यंकथंवाऽस्मिन्नेवकदाचिद्भयपलायनादिअतआह कोवेत्तीति अन्वर्थैःसंबोधनैर्दुर्ज्ञेयत्वमेवाह भूमन्नित्यादिभिःभवतऊतीर्लीलाःत्रिलोक्यांकोवेत्ति क्वाकथंवाकदावाकतिवेति अचिंत्यंतवयोगमायावैभवमितिभावः ॥ २१ ॥ ननुभवत्ववताराणामचिंत्योमहिमा प्रपंचस्यत्वसत्त्वेकथंसत्त्वप्रतीतिरितीमामाशंकांसपरिकरमुपसंहरन्परिहरति तस्मादिति अस्तधिषणंनिरस्तप्रतिभासंत्वय्येवउद्यत् उद्भवत् अपियन्नश्यत् सदिवेत्युपलक्षणमेतत् नित्यमिवसुखमिवचेतनमिव अधिष्ठानभूतस्यतवगुणैःतथातथाभातीत्यर्थः ॥ २२ ॥

त्वमेवतुसत्यइत्याहएकस्त्वंसत्यःकुतः आत्मादृश्यमसत्यंदृष्टंनचात्मादृश्यः अतःसत्यः किंचयद्विकारवत्तदसत्यं नचत्वयिजन्मादयोविका राःसंतीत्याह आद्यः कारणं अतोनजन्मआद्यत्वेहेतुःपुराणःपुरापि नवःकार्यात्पूर्वमपिवर्त्तमानइत्यर्थः अत्रहेतुःपुरुषइतितथाचश्रुतिः पूर्वमेवाहमिहासमितितत्पुरुषस्यपुरुषत्वमिति जन्मानंतरास्तित्वलक्षणंविकारंवारयतिनित्यइति सनातनइत्यर्थः पूर्णःअजस्रसुखःअ क्षरःअमृतइतिचतुर्भिःपदैःक्रमेणवृद्धिविपरिणामापक्षयविनाशान्वारयतिपूर्णत्वेहेतुः अनंतःअद्वयइतिचदेशकालपरिच्छेदरहितःवस्तु परिच्छेदरहितोऽपिअमृतत्वोपपादनायचतुर्विधक्रियाफलत्वंवारयति स्वयंज्योतिर्निरंजनःउपाधितोमुक्तइतिपदत्रयेणअयंभावःतत्रो त्पत्तिराद्यइत्यनेनैवनिराकृताप्राप्तिरपिक्रिययाज्ञानेनवाभवेत् क्रिययाप्राप्तिरात्मपदेनैवनिराकृताज्ञानतःप्राप्तिंवारयतिस्वयंज्योतिरिति

एकस्त्वमात्मापुरुषःपुराणःसत्यःस्वयंज्योतिरनंतआद्यः ॥ नित्योऽक्षरोऽजस्रसुखोनिरंजनःपूर्णोऽद्वयोमुक्त उपाधितोऽमृतः ॥२३॥ एवंविधंत्वांसकलात्मनामपिस्वात्मानमात्मात्मतयाविचक्षते ॥ गुर्वर्कलब्धोपनिष त्सुचक्षुषायेतेतरंतीवभवानृतांबुधिं ॥ २४॥ आत्मानमेवात्मतयाऽविजानतांतेनैवजातंनिखिलंप्रपंचितं ॥ ज्ञानेनभूयोऽपिचतत्प्रलीयतेरज्ज्वामहेर्भोगभवाभवौयथा ॥ २५॥

विकृतिरपितुषापाकरणेनावघातेनव्रीहीणामिवउपाध्यपाकरणेनभवेत् तत्तुअसंगत्वान्नसंभवतीत्याह मुक्तउपाधितइति संस्कारोपि किमप्यतिशयाधानेनमलापाकरणेनवातत्रातिशयाधानंपूर्णत्वेनैवनिराकृतंमलापाकरणंनिवारयतिनिरंजनइतिनिर्मलइत्यर्थः॥२३॥ तस्मादेवंभूतज्ञानान्मुच्यंतइत्याह एवंविधमिति त्वांयेविचक्षतेसम्यक्पश्यंति कथंआत्मात्मतया आत्माप्रत्यक्तस्यस्वरूपेण नचैतत्पु त्रादिष्विवगौणमित्याह सकलात्मनामपिस्वात्मानं केनगुरुरेवार्कस्तस्माल्लब्धाउपनिषज्ज्ञानंतदेवसुचक्षुः तेनभवएवानृतांबुद्धिः तंतरं तीव ॥ २४ ॥ तत्रचज्ञानेनतरंतीतितच्चतरंतीवेतितच्चात्मात्मतयाज्ञानेनेत्यर्थत्रयंप्रतिज्ञातंक्रमेणोपपाद्यते तत्रात्मानमेवात्मतयेत्यनेनश्लो केनज्ञानेनतरंतीत्युपपाद्यते अज्ञानसंज्ञावित्यनेनतरंतीवेत्येतत्त्वामित्यादिश्लोकद्वयेनतुआत्मात्मतयेत्येतदुपपाद्यते ननुज्ञानेनकथंभवं तरंतीतितस्याज्ञानमूलत्वादित्याह आत्मानमेवेति तेनैवअज्ञानेनैवप्रपंचितं प्रपंचः रज्ज्वामहेर्भोगभवाभवावितिसर्पशरीरस्याध्या ॥३६॥ सापवादौयथेति ॥ २५ ॥

ननुज्ञानेनतरंत्येवकिमिदमुच्यतेतरंतीवेतितत्राह अज्ञानसंज्ञाविति अज्ञानेनसंज्ञायोः तौभववंधमोक्षौभवेनबंधस्तन्मोक्षश्चतौद्वौनाम प्रसिद्धौकृतइत्भावात् कृतश्चासौज्ञश्चतस्यभावः तस्मादन्यौनस्तः ननुकथंमहानपलापः क्रियते परमार्थविचारादित्याह अजस्रेति अखंडानुभवरूपेपरेशुद्धेआत्मनिअज्ञानंन नचबंधः अतएवनज्ञानंनचमोक्षः तरणौसूर्येराव्यहनीइवेति॥ २६॥ ननुपरमार्थज्ञानादज्ञानकृतो वंधोनिवर्त्ततां आत्मात्मतयैवज्ञानादितिकोऽयमायहइत्याशंक्याह यदध्यासादात्मनःपररूपास्फूर्तिस्तदपवादेनतत्त्वज्ञानंयुक्तमित्यमुमर्थंविस्मयेनाक्रोशन्निवाह त्वामिति त्वामात्मानंपरंदेहादिमत्वा आत्मनिदेहादिमध्यस्यतथापरंदेहादिमात्मानंमत्वादेहादावात्मानमध्यस्यअत्रनष्टआत्मावहिर्मृग्यइतिचित्रंनहि गृहेनष्टंवनेमृग्यतइत्यर्थः ॥ २७॥ विवेकिनस्तुप्रत्यक्स्वरूपेएवपरमात्मानंविचिन्वंतीत्या

अज्ञानसंज्ञौभववंधमोक्षौद्वौनामनान्यौस्तकृतज्ञभावात् ॥ अजस्रचित्यात्मनिकेवलेपरेविचार्यमाणेतरणाविवाहनी॥ २६॥ त्वामात्मानंपरंमत्वापरमात्मानमेवच ॥ आत्मापुनर्बहिर्मृग्यअहोऽज्ञजनताऽज्ञता॥ ॥ २७॥ अंतर्भवेऽनंतभवंतमेवत्यतत्यजंतोमृगयंतिसंतः॥ असंतमप्यंत्यहिमंतरेणसंतंगुणंतंकिमुयंतिसंतः॥ २८॥ अथापितेदेवपदांबुजद्वयप्रसादलेशानुगृहीतएवहि॥ जानातितत्त्वंभगवन्महिम्नोनचान्यएकोपिचिरंविचिन्वन्॥ २९॥ तदस्तुमेनाथसभूरिभागोभवेऽत्रवान्यत्रतुवातिरश्चाम्॥ येनाहमेकोऽपिभवज्जनानांभूत्वानिषेवेतवपादपल्लवम्॥ ३०॥

ह अंतर्भवइति भवतीतिभवःचिज्जडात्मकंशरीरंतन्मध्यएवत्वांमृगयंति अतज्जइत्यजंतः अपवदंतःननुसतोज्ञानेनालंकिमसतोऽपवादेनेत्याशंक्याध्यस्तापवादंविनाऽधिष्ठानतत्त्वंनज्ञायतइतिसतांव्यवहारेणाह असंतमिति अंतिसमीपेअसंतमपिअहिमंतरेणतन्निषेधंविनेत्यर्थः संतंगुणंरज्जुंसंतः किमुयंतिजानंतिअंतिसंतमपिगुणमितिवानजानंतीत्यर्थः तस्मादात्मतयैवज्ञानान्मुक्तिरितिभावः ॥ २८ ॥ नन्वेवंज्ञानैकसाध्येमोक्षेकिमितिभक्तिरुद्वोधिताअतआह अथापीति यद्यपिहस्तप्राप्यमिवज्ञानमुक्तंतथापिहेदेव तवपादांबुजद्वयमध्येएकंदेशस्यापियःप्रसादलेशोपितेनानुगृहीतएवभगवतस्तवमहिम्नस्तत्त्वंजानाति हेभगवन्तेमहिम्नस्तत्त्वमितिवाएकोपिकश्चिदपिचिरमपिविचिन्वन्नपिअतदंशापवादेनविचारयन्नपीत्यर्थः ॥ २९ ॥ तत्तस्माद्भूरिभागःमहद्भाग्यं अत्रभवेब्रह्मजन्मनि तिरश्चामपिमध्येयज्जन्मतस्मिन्वा येनभाग्येनभवदीयानांजनानामेकोपियःकश्चिदपिभूत्वानिषेवे अत्यर्थंसेवेयइति ॥ ३० ॥

देवादिजन्मनोपियत्रकुत्रचित्स्वद्भक्तिमज्जन्मैवश्रेष्ठमित्यौत्सुक्येनसप्तभिः श्लोकैरभिनंदति अहोतिधन्याइत्यादिभिः व्रजगोरमण्यःव्रजस्थागावोरमण्योगोप्यश्चतेत्वयावत्सतरात्मजात्मनावत्सानात्मजानांचरूपेणयस्यतवतृप्तयेसर्वेऽपियज्ञाअद्यापिनशक्ताः तेनत्वयाप्रतिक्षणंतृप्यतायासांस्तन्यममृतरूपंपातमिति॥ ३१॥ ३२॥किंच एतेषांभाग्यस्यतावन्महिमाआस्तां कस्तंवक्तुंशक्नोति शर्वादयःशर्वोऽहंकाराधिष्ठाताआदिर्येषांचंद्रादीनामेकादशानांतेतथावयंच वयमित्यात्मानमेवबहुमन्यमानआह एवंबुध्यहंकारमनश्चक्षुराद्यधिष्ठातारस्रयोदशदेवाएवतावत्वत्तअहोभूरिभागाःयस्मादेतेषांहृषीकाणींद्रियाण्येवचषकाणिपानपात्राणितैस्तेचतुर्दशस्यचित्ताधिष्ठातुः अंघ्री

अहोतिधन्याव्रजगोरमण्यःस्तन्यामृतंपीतमतीवतेमुदा॥ यासांविभोवत्सतरात्मजात्मनायत्तृप्तयेऽद्यापिनचालमध्वराः॥ ३१ ॥ अहोभाग्यमहोभाग्यंनंदगोपव्रजौकसां॥ यन्मित्रंपरमानंदंपूर्णंब्रह्मसनातनं॥३२॥ एषांतुभाग्यमहिमाऽच्युततावदास्तामेकादशैवहिवयंवतभूरिभागाः॥ एतद्धृषीकचषकैरसकृत्पिवामःशर्वादयोऽङ्घ्र्युदजमध्वमृतासवंते॥ ३३॥ तद्भूरिभाग्यमिहजन्मकिमप्यटव्यांतद्गोकुलेपिकतमांघ्रिरजोभिषेकम्॥ यज्जीवितंतुनिखिलंभगवान्मुकुंदस्त्वद्यापियत्पदरजःश्रुतिमृग्यमेव॥३४॥

एवउदजेवारिजेतयोर्मधुमकरंदः तदेवामृतंस्वादुआसवंमादकंपिवामः एतदुक्तंभवतियदाप्रत्येकमिंद्रियाभिमानिनोवयंकीर्त्तिसौंदर्यसौगंध्याद्येकदेशसेविनोपिकृतार्थाः तदासर्वैरिंद्रियैःसर्वसेविनामेतेषांकिंवर्ण्यतेभाग्यमिति॥ ३३॥अतोमयाप्रार्थितंतदस्तुमेनाथसभूरिभागइतियत्तदेतदेवेत्याह तद्भूरिभाग्यमिति किंतत् इहमनुष्यलोकेयत् किमपि जन्मतत्रापिअटव्यांयत् तत्रापिगोकुलेयत् अहोसत्यलोकंविहायात्रजन्मनिजातेकोलाभःअतआह अपिकतमांघ्रिरजोऽभिषेकमिति गोकुलवासिनांमध्येअपिकृतमस्ययस्यकस्याप्यंघ्रिरजसाऽभिषेकोयस्मिन्तत् ननुकुतोगोकुलवासिनएवधन्यास्तत्राह यदिति येषांजीवितंनिखिलंभगवान्मुकुंदः मुकुंदपरमेवजीवनमित्यर्थः दुर्लभतामाह अद्यापीति श्रुतिमृग्यंवेदैरपिमृग्यतएवनतुदृश्यतइत्यर्थः॥ ३४॥

अपिच किंवर्ण्यतेकृतार्थत्वमेतेषांयेषांभक्त्याभवानपिऋणीवास्ते ननुकिंदातुमसमर्थोऽहंयेनऋणीस्यामतआह उतअपिभवानपिएषां कुत्रापिकिंविश्वफलात्सर्वफलात्मकत्वात्त्वतः परंफलंरातादास्यतीतिनिश्चेतः अयत्सर्वत्रगच्छत् विचारयतमुह्यति ननुमामेवदत्वाअनृणःस्यामितिचेत्नहिनहि सद्वेषादिवसतांभक्तानांयोद्वेषस्तदनुकरणमात्रेणपापिष्ठापूतनाऽपित्वामेवापिताप्रापिता तर्हितत्संबंधिनामपिदास्यामीतिचेत्तत्राह सकुलेति बकाघासुरसहिता एषामपितावदेवचेत्अपर्याप्तमित्याह यदिति येषांधामादयः त्वत्कृतेत्वदर्थमेवेत्यर्थः ॥ ३५ ॥ ननुवीतरागादिदोषाणांसंन्यासिनामपिनमत्तःपरंकिंचिदस्ति कथमेषामपर्याप्तमित्यतआह तावदिति हेकृष्णरागादयस्तावदेवस्तेनाश्चोराभवंति तथातावद्गृहमपिकारागृहंबंधनागारम् मोहोपितावदेवांघ्रिनिगडःपादशृंखलायावत्तेत्वदीयाजना

एषांघोषनिवासिनामुतभवान्किंदेवरातेतिनश्चेतोविश्वफलात्फलंत्वदपरंकुत्राप्ययन्मुह्यति ॥ सद्वेषादिवपूतनापिसकुलात्वामेवदेवापितायद्धामार्थसुहृत्प्रियात्मतनयप्राणाशयास्त्वत्कृते ॥३५॥ तावद्रागादयस्तेनास्तावत्कारागृहंगृहं ॥ तावन्मोहोंऽघ्रिनिगडोयावत्कृष्णनतेजनाः ॥ ३६ ॥ प्रपंचंनिष्प्रपंचोपिविडंबयसिभूतले ॥प्रपन्नजनतानंदसंदोहंप्रथितुंप्रभो॥३७॥जानंतएवजानंतुकिंबहूक्त्यानमेप्रभो॥मनसोवपुषोवाचावैभवंतवगोचरः॥३८॥अनुजानीहिमांकृष्णसर्वंत्वंवेत्सिसर्वदृक्॥त्वमेवजगतांनाथोजगदेतत्तवार्पितं॥३९॥

नभवंतित्वदीयानांतुरागादयोपित्वन्निष्ठामोचकाएवेतिनयतिभ्योविशेषःभजनंत्वधिकमितिभावः॥३६॥नन्वतएवअहमेषांपुत्रादिरूपेणवर्त्तइतिचेत्तत्राह प्रपंचमिति प्रपन्नायाजनताजनसमूहस्तस्याआनंदानांसंदोहंसमूहंप्रथयितुमिति. नहिकपटपुत्रत्वादिनातादृकृभक्तेरानृण्यंसंपद्यतइत्यर्थः ॥ ३७ ॥ तदेवमादितआरभ्याचिंत्यानंतगुणत्वेनस्वयंदुर्ज्ञेयत्वमुक्तम् केचित्तुज्ञानीमइतिस्थितास्तानुपहसन्निवाह जानंतइति नतुमेमनआदीनांतववैभवंविषयइति ॥ ३८ ॥ जगदीशत्वायभिमानंपरित्यज्याह अनुजानीहीति हेकृष्णमामनुजानीहि सत्यलोकंगंतुंअनुज्ञांदेहि स्वमहिमानमस्मदादीनांचज्ञानबलादिसर्वंत्वमेववेत्सि यतःसर्वदृक् जगतांनाथस्तुत्वमेवेत्येतावत्ज्ञानम् अतोममतास्पदंजगत्एतद्शरीरंचतवार्पितम् ॥ ३९ ॥

तदेवं किंकरं प्रस्थापयेति अत्यादरेण नमस्करोति श्रीकृष्णेति वृष्णिकुलपद्मस्य प्रीतिदातृत्वेन हे सूर्योपम क्ष्मा च अवनिः निर्जरा देवाश्च द्विजाश्च पशवश्च त एव उदधयस्तेषां वृद्धिकारित्वेन हे चंद्रोपम उद्धर्मः पाखंडधर्मस्तदेव शार्वरं तमः तद्धरतीति तथा अनेन द्वयोपम हे क्षितिराक्षसध्रुक् क्षितौ राक्षसाः कंसादयः उद्यन्नेव तेभ्यो द्रुह्यतीति पुनः सूर्योपम सूर्याद्युपमाऽपि न्यूनेति मत्वाऽह आर्कं मर्क्कमभिव्याप्य सर्वेषां मर्हन् पूज्य भगवन् आकल्पं कल्पपर्यंतं ते तुभ्यं नम इति ॥ ४० ॥ स सखिवत्सकमोक्षणकौतुकद्रुतविलंबितपुत्रमुदेऽद्भुतम्॥ निखिलरूपमतो दधदच्युतोऽवतु स वः कलयन्व्रजमंगलम्॥ १॥ पादयोर्नत्वा अभीष्टं सर्वतः पूजितमभिप्रेतं वा ॥ ४१ ॥ अनुज्ञाप्य अनुज्ञां प्रदाप्य पृष्ट्वेत्यर्थः स्वयं

श्रीकृष्णवृष्णिकुलपुष्करजोषदायिन्क्ष्मानिर्जरद्विजपशूदधिवृद्धिकारिन् ॥ उद्धर्मशार्वरहरक्षितिराक्षसध्रुगाकल्पमार्कमर्हन्भगवन्नमस्ते॥४०॥ श्रीशुकउवाच इत्यभिष्टूय भूमानं त्रिः परिक्रम्य पादयोः॥ नत्वाभीष्टं जगद्धाता स्वधाम प्रत्यपद्यत॥४१॥ ततोऽनुज्ञाप्य भगवान्स्वभुवं प्रागवस्थितान्॥ वत्सान्पुलिनमानिन्ये यथापूर्वसखिस्वकं॥४२॥ एकस्मिन्नपि याते ऽब्दे प्राणेशं चांतरात्मनः॥ कृष्णमायाहता राजन्क्षणार्द्धं मेनिरेऽर्भकाः॥ ४३॥ किं किं न विस्मरंतीह मायामोहितचेतसः॥ यन्मोहितं जगत्सर्वमभीक्ष्णं विस्मृतात्मकं॥४४॥ ऊचुश्च सुहृदः कृष्णं स्वागतं तेतिरंहसा ॥ नैकोऽप्यभोजि कवल एहीतः साधु भुज्यतां ॥ ४५॥ ततो हसन्हृषीकेशोऽभ्यवहृत्य सहार्भकैः॥ दर्शयन्चर्माजगरं न्यवर्त्तत वनाद्व्रजं॥४६॥ बर्हप्रसूननवधातुविचित्रितांगः प्रोद्दामवेणुदलशृंगरवोत्सवाढ्यः ॥ वत्सान्गृणन्ननुगगीतपवित्रकीर्तिर्गोपीदृगुत्सवदृशिः प्रविवेश गोष्ठं॥४७॥

भुवं ब्रह्माणम् यथापूर्वसखा यो यस्मिन् तत्स्वकं पुलिनम् ॥ ४२॥ नन्वेतावंतं कालं कथं तत्रैवोपविष्टाः कथं च क्षुत्पिपासादिविस्मरणमत आह एकस्मिन्निति श्लोकद्वयेन अब्देऽपि याते प्राणेशं कृष्णमंतरा च विना ऽपि प्रियविरहे क्षणोऽपि वर्षोऽधिको भवति तथाऽपि मायाहताः क्षणार्द्धं मेनिरे ॥ ४३ ॥ यत् यया मायया मोहितं जगदभीक्ष्णं पुनः पुनः विस्मृतात्मकम् विस्मृतः आत्मैव येन तत्तथा ॥ ४४ ॥ अत एव मूचुश्च ते त्वयाऽतिवेगन स्वागतं सम्यगागतम् एकोऽपि ग्रासस्त्वां विनाऽस्माभिर्नाभोजि न भुक्तः इतः एहि साधु अविक्षेपेण भुज्यतामिति॥ ४५ ॥ अभ्यवहृत्य भुक्त्वा॥ ४६ ॥ प्रोद्दामो वेण्वादिस्तस्य रवैरुत्सवस्तेनाढ्यः संपन्नः गृणन् उपलालनैराह्वयन् गोपीदृशामुत्सवरूपा दृशिर्दर्शनं यस्य सः॥ ४७॥

यशोदानंदसूनुनेतिबहूनामुक्तिःसहैवदाशता यद्वा काचदाह्वः यशोदासूनुनाअपरेनंदसूनुनेति यद्वा यशोदांनंदयतीतियशोदानंदः सचासौसूनुश्चेतितथातेनास्मान्महाव्यालाद्वयंचाविताःरक्षिताः ॥ ४८ ॥ व्रजौकसांस्वतोकेषुस्नेहवल्ल्याऽब्दमन्वहं ॥ शनैर्निःसीमववृधेयथाकृष्णेत्वपूर्ववदित्यादिनास्वतोकेभ्योपिपरपुत्रेकृष्णेप्रेमाधिक्यमुक्तं तत्रपृच्छति ब्रह्मन्निति ॥४९॥ श्रीकृष्णस्यसाक्षादात्मत्वात्तस्मिन्नात्मीयेभ्यः प्रेमाधिक्यंयुज्यतइतिवक्तुंप्रथमंतावदात्मनःस्वतःप्रेष्ठत्वं अन्येषांतुतदुपाधिकमितिदर्शयतिपंचभिःसर्वेषामपीति ॥ ५० ॥ कुतःतथादर्शनादित्याह तदिति तस्मादेवकारणात्स्वस्वकात्मनिअहंकारास्पदेपिदेहेआत्माध्यासतारतम्येनप्रेमतारतम्यंदृश्यमानंतन्निबंधनमे

अद्यानेनमहाव्यालोयशोदानंदसूनुना ॥ हतोऽविताववयंचास्मादितिवालाव्रजेजगुः ॥ ४८ ॥ राजोवाच

ब्रह्मन्परोद्भवेकृष्णेइयान्प्रेमाकथंभवेत् ॥ योऽभूतपूर्वस्तोकेषुस्वोद्भवेष्वपिकथ्यतां ॥ ४९ ॥ श्रीशुकउवाच

सर्वेषामपिभूतानांनृपस्वात्मैकवल्लभः ॥ इतरेऽपत्यवित्ताद्यास्तद्वल्लभतयैवहि ॥ ५० ॥ तद्राजेंद्रयथास्नेहःस्वस्वकात्मनिदेहिनां ॥ नतथाममतालंबिपुत्रवित्तगृहादिषु ॥ ५१ ॥ देहात्मवादिनांपुंसामपिराजन्यसत्तम ॥ यथादेहःप्रियतमस्तथानह्यनुयेचतं ॥ ५२ ॥ देहोऽपिममताभाक्चेत्तर्ह्यसौनात्मवत्प्रियः ॥ यज्जीर्यत्यपिदेहेऽस्मिन्जीविताशाबलीयसी ॥ ५३ ॥ तस्मात्प्रियतमःस्वात्मासर्वेषामपिदेहिनां ॥ तदर्थमेवसकलंजगच्चैतच्चराचरं ॥ ५४ ॥ कृष्णमेनमवेहित्वमात्मानमखिलात्मनां ॥ जगद्धितायसोऽप्यत्रदेहीवाभातिमायया ॥ ॥ ५५ ॥ वस्तुतोजानतामत्रकृष्णंस्थास्नुचरिष्णुच ॥ भगवद्रूपमखिलंनान्यद्वस्त्विहकिंचन ॥ ५६ ॥

वेतिदर्शयितुंमूढामूढभेदेनविशेषमाह देहात्मवादिनामितिद्वाभ्यां तंदेहमनुभवंतियेपुत्रादयस्तेतुनतथाप्रियतमाइत्यर्थः ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ यद्यस्माज्जीर्यत्यपिआसन्नमरणेपिजीविताशाभवति अयंभावः नजीविष्यतीतिनिश्चितेपिदेहेयत्प्रेमास्पदत्वंतदात्मगतमेवसंगच्छतइति अथवायद्यस्मिन्देहेजीर्यत्यपिजीविताशाअविवेकदशायामासीत्सापिविवेकिनोयदाममताभाक्भवतितदा आत्मवत्प्रियोनभवतिअतस्तत्रनातीवास्थेति ॥ ५३ ॥ तदर्थमेवसकलंप्रियमित्यर्थः ॥ ५४ ॥ प्रस्तुतमाह कृष्णमेनमिति ॥ ५५ ॥ नकेवलमात्मनामात्मा अपितुजडानामपीत्याह वस्तुतइति सर्वजगत्कारणमितिकृष्णंजानतांपुंसांस्थावरंजंगमंचसर्वंभगवद्रूपंभगवानेवस्वरूपंयस्यतत्नान्यत् ॥ ५६ ॥

कुंतइतितदाह सर्वेषामिति भावार्थः परमार्थः भवतिभवत्परिणामंप्रामुवत्कारणंतस्मिन् तस्यापिभवतःकारणस्यापिभगवान्कृष्णएव कारणं अतःकिमतत्श्रीकृष्णव्यतिरिक्तंवस्तुरूप्यतां तस्माच्छ्रीकृष्णस्यैवपरमार्थत्वात्तदेकशरणानामयत्नसिद्धोमोक्षइति ॥ ५७ ॥ प्रकरणार्थमुपसंहरतिसमाश्रिताइति पुण्यंयशोयस्यसपुण्ययशाः सचासौमुरारिश्चतस्यपदपल्लवएवप्लवः तंयेसम्यगाश्रितामहत्पदंमहतां पदमाश्रयं यद्वा महच्चतत्पदंचेतितंतथातेषांभवांबुधिर्वत्सपदमात्रंभवति किंच परंपदंश्रीवैकुंठाख्यंपदंस्थानंभवति विपदांयत्पदंविषयः तत्पुनःकदाचिदपितेषांनभवति नततःपुनरावर्त्ततइत्यर्थः ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ सुहृद्भिश्चरितंमुष्णंतोऽन्योऽन्यशिक्यादीनित्यादिनाउक्तं अ

सर्वेषामपिवस्तूनांभावार्थोभवतिस्थितः ॥ तस्यापिभगवान्कृष्णःकिमतद्वस्तुरूप्यतां ॥ ५७ ॥ समाश्रिता येपदपल्लवप्लवंमहत्पदंपुण्ययशोमुरारेः ॥ भवांबुधिर्वत्सपदंपरंपदंपदंपदंयद्विपदांनतेषां ॥ ५८ ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंयत्पृष्टोऽहमिहत्वया ॥ यत्कौमारेहरिकृतंपौगंडेपरिकीर्तितं ॥ ५९ ॥ एतत्सुहृद्भिश्चरितंमुरारेरघार्दनंशाद्वलजेमनंच ॥ व्यक्तेतरद्रूपमजोर्वभिष्टवंशृण्वन्गृणन्नेतिनरोऽखिलार्थान् ॥ ६० ॥ एवंविहारैःकौमारैःकौमारंजहतुर्व्रजे ॥ निलायनैःसेतुबंधैर्मर्कटोत्प्लवनादिभिः ॥ ६१ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेपू० ब्रह्मस्तुतिर्नामचतुर्दशोध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ छ ॥ श्रीशुकउवाच ततश्चपौगंडवयःश्रितौव्रजेबभूवतुस्तौपशुपालसंमतौ ॥ गाश्चारयंतौसखिभिःसमंपदैर्वृंदावनंपुण्यमतीवचक्रतुः ॥ १ ॥

घार्दनंचशाद्वलजेमनंभोजनंचव्यक्तेतरत् व्यक्तात्जडप्रपंचादितरत् शुद्धसत्त्वात्मकंवत्सवत्सपालरूपं यद्वा व्यक्तेतरःचिद्विलासस्तंरूप्यतइतिरूपं अजस्यउरुर्महान् अभिष्टवस्तवस्तंब्रह्मकृतांस्तुतिं एतत्शृण्वन्गृणन्गायन्नरः सर्वपुरुषार्थान्प्राप्नोति ॥ ६० ॥ ६१ ॥ इति श्रीपरमानंदनृसिंहपदषट्पदः ॥ व्याकरोच्छ्रीधरस्वामीयथामतिविधिस्तुतिं ॥ १ ॥ इतिश्रीदशमेटीकायांचतुर्दशोध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ छ ॥ ततःपंचदशेधेनुपालनंधेनुकार्दनं ॥ कालियक्ष्वेडतोगोपरक्षणंचनिरूप्यते ॥ १ ॥ अहिवक्त्रप्रवेशेनयथाखिन्नान्सखीनतः ॥ कृष्णःप्रावेशयत्पक्वफलंतालालिकाननं ॥ २ ॥ पशुपालसंमतौपशुपालनेसंमतौ पशुपालानांवासंमतौईषद्वयोबलातिरेकमनुकृतवंतौइत्यर्थः अतीवचक्रतुःसर्वतःप्रसर्पणेन ॥ १ ॥

स्वयशोगृणद्भिर्गोपैर्वृतः तद्वनंप्राविशत् ॥ २ ॥ तद्वनंनिरीक्ष्यरंतुंमनोदधे कथंभूतं मंजुघोषायेऽलिमृगद्विजाः भ्रमरमृगपक्षिणःतैराकुलंव्याप्तं महन्मनःस्वच्छपयःसरस्वतामहतांमनसातुल्यंस्वच्छंपयोयस्मिन् तत्सरआश्रयत्वेनअस्तियस्यतेनवातेनेतिशैत्यमुक्तं शतपत्रगंधिनेतिपरिमलवत्त्वम् जुष्टंवनमितिमांद्यंसूचितं ॥ ३ ॥ अरुणपल्लवश्रियासहस्पृशंत्यःशिखाःशाखाग्राणियेषांतान् ॥ ४ ॥तरुजन्मयेनतमसाकृतंतस्यतमसः पापस्यअपहत्यैनाशाय अथवा येनत्वयाईश्वरेणसर्वोपकारकंतरुजन्मकृतंतंत्वांनमंति एवंश्लाघ्येऽपिज

तन्माधवोवेणुमुदीरयन्वृतोगोपैर्गृणद्भिःस्वयशोबलान्वितः॥पशून्पुरस्कृत्यपशव्यमाविशद्विहर्तुकामःकुसुमाकरंवनं॥ २ ॥ तन्मंजुघोषालिमृगद्विजाकुलंमहन्मनःस्वच्छपयःसरस्वता ॥ वातेनजुष्टंशतपत्रगंधिना निरीक्ष्यरंतुंभगवान्मनोदधे॥ ३॥सतत्रतत्रारुणपल्लवश्रियाफलप्रसूनोरुभरेणपादयोः॥स्पृशच्छिखान्वीक्ष्य वनस्पतीन्मुदास्मयन्निवाहाग्रजमादिपूरुषः॥ ४॥ श्रीभगवानुवाच अहोअमीदेववरामरार्चितंपादांबुजंतेसुमनःफलार्हणं॥ नमंत्युपादायशिखाभिरात्मनस्तमोपहत्यैतरुजन्मयत्कृतं ॥ ५॥ एतेऽलिनस्तवयशोऽखिललोकतीर्थंगायंतआदिपुरुषानुपदंभजंते ॥ प्रायोअमीमुनिगणाभवदीयमुख्यागूढंवनेऽपिनजहत्यनघात्मदैवं ॥ ६ ॥ नृत्यंत्यमीशिखिनईड्यमुदाहरिण्यःकुर्वंतिगोप्यइवतेप्रियमीक्षणेन ॥ सूक्तैश्चकोकिलगणागृहमागतायधन्यावनौकसइयान्हिसतांनिसर्गः ॥ ७॥ धन्येयमद्यधरणीतृणवीरुधस्त्वत्पादस्पृशोद्रुमलताःकरजाभिमृष्टाः ॥ नद्योऽद्रयःखगमृगाःसदयावलोकैर्गोप्योंऽतरेणभुजयोरपियत्स्पृहाश्रीः ॥ ८॥ श्रीशुकउवाच एवंवृंदावनंश्रीमत्कृष्णःप्रीतमनाःपशून्॥ रेमेसंचारयन्नद्रेःसरिद्रोधस्सुसानुगः ॥ ९ ॥

न्मनियदज्ञानरूपंतमोऽस्तितस्यापहत्यै ॥ ५ ॥ हेअनघवनेगूढमपित्वांनत्यजंति त्वयिमनुष्यवेषेणनिगूढेसतिमुनयोऽप्यलिवेषेणनिगूढास्त्वांभजंतीत्यर्थः ॥ ६ ॥ इयान्हिसतांनिसर्गइतियदस्तिस्वस्मिन्तद्गृहमागतायमहतेमहत्पुरुषायसमर्पयंतीति ॥ ७ ॥ तृणवीरुधश्चतवपादौस्पृशंतीतितथा करजाभिमृष्टाःनखैःस्पृष्टाःसदयैरवलोकनैःश्रीरपियस्मैस्पृहयति केवलंतेभुजयोरंतरेणवक्षसागोप्योधन्याइति ॥ ॥८॥ एवंश्रीमत्वृंदावनंप्रतिप्रीतःसन्अद्रेःसमीपवर्त्तिसरित्तटेषुपशून्संचारयन्सानुगः गोपैःसहवर्त्तमानःप्रीतमनारेमे ॥ ९ ॥

तांमेवरतिमाह क्वचिदित्यादिदशभिः ॥ १० ॥ बर्हिणंनृत्यंतमनुअभिनृत्यति बर्हिणमभिमुखोनृत्यतीतिवा सखीन्हासयन् ॥ ११ ॥ ॥ १२ ॥ चकोरादीननुकृत्यरौति कदाचिच्चसत्त्वानांमध्येव्याघ्रसिंहयोःताभ्यांभीतवद्द्रवति सत्त्वेषुपलायमानेषुपलायतइत्यर्थः तयोः सत्त्वानांबलोद्रेकाणांभीतवद्द्रवतीतिवा ॥ १३ ॥ आर्यमयजंविश्रमयति विगतश्रमंकरोति ॥ १४ ॥ मिथोनृत्यादीनकुर्वन्तोगोपान्प्र

क्वचिद्गायतिगायत्सुमदांधालिष्वनुव्रतैः॥उपगीयमानचरितःस्रग्वीसंकर्षणान्वितः॥ १०॥क्वचिच्चकलहंसानामनुकूजितकूजितं॥अभिनृत्यतिनृत्यंतंबर्हिणंहासयन्क्वचित्॥ ११॥मेघगंभीरयावाचानामभिर्दूरगान्पशून्॥ क्वचिदाह्वयतिप्रीत्यागोगोपालमनोज्ञया ॥ १२॥ चकोरक्रौंचचक्राह्वभारद्वाजांश्चबर्हिणः॥ अनुरौतिस्मसत्त्वानांभीतवद्व्याघ्रसिंहयोः॥ १३॥ क्वचित्क्रीडापरिश्रांतंगोपोत्संगोपबर्हणं॥ स्वयंविश्रमयत्यार्यंपादसंवाहनादिभिः॥ १४॥नृत्यतोगायतःक्वापिवल्गतोयुध्यतोमिथः॥गृहीतहस्तौगोपालान्हसंतौप्रशशंसतुः॥ १५॥ क्वचित्पल्लवतल्पेषुनियुद्धश्रमकर्शितः ॥ वृक्षमूलाश्रयःशेतेगोपोत्संगोपबर्हणः॥ १६ ॥पादसंवाहनंचक्रुःकेचित्तस्यमहात्मनः ॥ अपरेहतपाप्मानोव्यजनैःसमवीजयन् ॥ १७ ॥ अन्येतदनुरूपाणिमनोज्ञानिमहात्मनः॥ गायंतिस्ममहाराजस्नेहक्लिन्नधियःशनैः॥ १८॥ एवंनिगूढात्मगतिःस्वमाययागोपात्मजत्वंचरितैर्विडंबयन् ॥ रेमेरमालालितपादपल्लवोग्राम्यैःसमंग्राम्यवदीशचेष्टितः॥ १९॥श्रीदामानामगोपालोरामकेशवयोःसखा॥ सुबलस्तोककृष्णाद्यागोपाःप्रेम्णेदमब्रुवन्॥ २०॥ रामराममहाबाहोकृष्णदुष्टनिबर्हण॥ इतोविदूरेसुमहद्वनंतालालिसंकुलं॥ २१॥ फलानितत्रभूरीणिपतितानिपतंतिच॥संतिकिंत्ववरुद्धानिधेनुकेनदुरात्मना॥ २२॥

शशंसतुः ॥ १५ ॥ १६ ॥व्यजनैःपल्लवादिनिर्मितैः ॥ १७ ॥ १८ ॥ ईशचेष्टितइति निगूढस्वभावत्वेऽपिअंतरांतराईशस्यैवचेष्टितानिदृश्यंतेस्मिन्सः॥ १९॥ २०॥ईशचेष्टितत्वमेवदर्शयितुमाह श्रीदामेति स्तोककृष्णःकश्चित्तालालिसंकुलंतालपंक्तिभिर्व्याप्तं॥ २१॥ २२॥

॥२३॥२४॥विषूचीनःसर्वतःप्रसृतः ॥२५॥ २६॥ २७ ॥२८॥ सनगंसवृक्षं ॥२९॥ प्रत्यग्द्वाभ्यांपश्चिमाभ्याम् काशब्दमितिगर्दभजाति शब्दानुकरणम् पर्यसरत्परितोऽधावदित्यर्थः ॥३० ॥उपक्रोष्टागर्दभः पराक्प्रतिमुखःअपरौपश्चिमौ बलायबलंहंतुम ॥३१॥तृणराजः

सोऽतिवीर्योऽसुरोरामहेकृष्णखररूपधृक्॥ आत्मतुल्यबलैरन्यैर्ज्ञातिभिर्बहुभिर्वृतः॥ २३॥ तस्मात्कृतनराहाराद्भीतैर्नृभिरमित्रहन्॥ नसेव्यतेपशुगणैःपक्षिसंघैर्विवर्जितं॥ २४॥ विद्यंतेऽभुक्तपूर्वाणिफलानिसुरभीणिच॥ एषवैसुरभिर्गंधोविषूचीनोऽवगृह्यते॥ २५॥ प्रयच्छतानिनःकृष्णगंधलोभितचेतसां॥वांछाऽस्तिमहतीरामगम्यतांयदिरोचते॥ २६॥ एवंसुहृद्वचःश्रुत्वासुहृत्प्रियचिकीर्षया॥ प्रहस्यजग्मतुर्गोपैर्वृतौतालवनंप्रभू ॥ २७ ॥ बलःप्रविश्यबाहुभ्यांतालान्संपरिकंपयन्॥ फलानिपातयामाससमतंगजइवौजसा॥ २८॥ फलानांपततांशब्दंनिशम्यासुररासभः॥ अभ्यधावत्क्षितितलंसनगंपरिकंपयन्॥ २९॥ समेत्यतरसाप्रत्यक्द्वाभ्यांपद्भ्यांबलंबली ॥ निहत्योरसिकाशब्दंमुंचन्पर्यसरत्खलः॥ ३० ॥ पुनरासाद्यसंरब्धउपक्रोष्टापराक्स्थितः॥चरणावपरौराजन्बलायप्राक्षिपद्रुषा॥ ३१ ॥ सतंगृहीत्वाप्रपदोर्भ्रामयित्वैकपाणिना॥चिक्षेपतृणराजाग्रेभ्रामणत्यक्तजीवितं॥३२॥ तेनाहतोमहातालोवेपमानोमहाशिराः॥ पार्श्वस्थंकंपयन्भग्नःसचान्यंसोऽपिचापरं॥ ३३ ॥ बलस्यलीलयोत्सृष्टखरदेहहताहताः॥ तालाश्चकंपिरेसर्वेमहावातेरिताइव॥ ३४॥ नैतच्चित्रंभगवतित्यनंतेजगदीश्वरे॥ओतप्रोतमिदंयस्मिंस्तंतुष्वंगयथापटः॥ ३५॥ततःकृष्णंचरामंचज्ञातयोधेनुकस्यये॥ क्रोष्टारोऽभ्यद्रवन्सर्वेसंरब्धाहतबांधवाः॥ ३६॥ तांस्तानापततःकृष्णोरामश्चनृपलीलया॥गृहीतपश्चाच्चरणान्प्राहिणोत्तृणराजसु॥ ३७॥ फलप्रकरसंकीर्णदैत्यदेहैर्गतासुभिः॥ रराजभूःसतालाग्रैर्घनैरिवनभस्तलं॥ ३८ ॥

तालः॥३२॥३३॥ उत्सृष्टेनखरदेहेनहतैराहताश्चकंपिरे अकंपंत ॥३४॥ यस्मिन्निदंविश्वमोतमूर्ध्वतंतुषुपटइवग्रथितम् प्रोतंतिर्यक्तंतुषुपटवदेवसंग्रथितंसर्वतोऽनुस्यूतंवर्त्ततइत्यर्थः ॥३५॥ ३६ ॥३७॥ घनैर्नभस्तलमिवभूःरराज तत्रफलप्रकरसंकीर्णेति दैत्यदेहैः फलतालाग्रैश्चसंकीर्णाइत्यरुणश्वेतनीलघनसादृश्यसंपादनम्॥ ३८ ॥

॥ ३९ ॥ आदन्अभक्षयन् ॥ ४० ॥ ४१ ॥ गोरजोभिश्छुरितेषुकुंतलेषुबद्धंबर्हंवन्यानिप्रसूनानिचयस्यरुचिरमीक्षणंचारुहासश्च यस्यतंच तंच दिदृक्षितदृशः दिदृक्षितादर्शनोत्कंठायुक्तादृशोयासांताः ॥ ४२ ॥मुकुंदस्यमुखपद्मगतंसारघंमधुअक्षियोविरहस्तस्माज्जा

॥४१॥ तयोस्तत्सुमहत्कर्मनिशम्यविबुधादयः॥ मुमुचुःपुष्पवर्षाणिचक्रुर्वाद्यानितुष्टुवुः॥३९॥अथतालफलान्यादन्मनुष्यागतसाध्वसाः॥तृणंचपशवश्चेरुर्हतधेनुककानने॥४०॥कृष्णःकमलपत्राक्षःपुण्यश्रवणकीर्त्तनः॥ स्तूयमानोनुगैर्गोपैःसाग्रजोव्रजमाव्रजत् ॥ ४१ ॥ तंगोरजश्छुरितकुंतलबद्धबर्हवन्यप्रसूनरुचिरेक्षणचारुहासं॥ वेणुंक्वणंतमनुगैरनुगीतकीर्तिंगोप्योदिदृक्षितदृशोऽभ्यगमन्समेताः॥४२॥ पीत्वामुकुंदमुखसारघमक्षिभृंगैस्तापंजहुर्विरहजंव्रजयोषितोऽह्नि ॥ तत्सत्कृतिंसमधिगम्यविवेशगोष्ठंसव्रीडहासविनयंयदपांगमोक्षं ॥ ४३ ॥ तयोर्यशोदारोहिण्यौपुत्रयोःपुत्रवत्सले॥ यथाकामंयथाकालंव्यधत्तांपरमाशिषः॥४४॥ गताध्वानश्रमौतत्रमज्जनोन्मर्दनादिभिः॥ नीवींवसित्वारुचिरांदिव्यस्रग्गंधमंडितौ॥ ४५॥जनन्युपहृतंप्राश्यस्वाद्वन्नमुपलालितौ॥ संविश्यवरशय्यायांसुखंसुषुपतुर्व्रजे॥४६॥एवंसभगवान्कृष्णोवृंदावनचरःक्वचित्॥ ययौराममृतेराजन्कालिंदींसखिभिर्वृतः॥४७॥ अथगावश्चगोपाश्चनिदाघातपपीडिताः॥ दुष्टंजलंपपुस्तस्यास्तृषार्त्ताविषदूषितं॥ ४८॥ विषांभस्तदुपस्पृश्यदैवोपहतचेतसः॥ निपेतुर्व्यसवःसर्वेसलिलांतेकुरूद्वह॥४९॥ वीक्ष्यतान्वैतथाभूतान्कृष्णोयोगेश्वरेश्वरः॥ईक्षयामृतवर्षिण्यास्वनाथान्समजीवयत्॥५०॥ तेसंप्रतीतस्मृतयःसमुत्थायजलांतिकात्॥ आसन्सुविस्मिताःसर्वेवीक्षमाणाःपरस्परं॥ ५१ ॥

तंतापं सचतासांसत्कृतिपूजां कांसत्कृतिकथंवाकृतांतामाह सव्रीडेति सव्रीडेनसलज्जेनहासेनविनयोयथाभवतितथा यदेतत् किंतत् अपांगमोक्षंकटाक्षदर्शनं तथातांसत्कृतिंप्राप्येति ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ संप्रतिसम्यएवइताप्राप्तास्मृतिर्यैस्तेसंप्रतीतस्मृतयः यद्वा सम्यक्प्रतीताप्रतिप्राप्तास्मृतिर्यैस्तेतथाइति ॥ ५१ ॥

॥ ५२ ॥ इतिदशमेटीकायांपंचदशोध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ षोडशेकालियस्योक्तोनिग्रहोयमुनाह्रदे ॥ तत्पत्नीभिःस्तुतेनाथकृष्णेनानुग्रहःकृतः ॥ १ ॥ हत्वारासभदैतेयान्जग्ध्वातालफलान्यलं ॥ प्रीतोऽनृत्यत्फणारंगेकालियस्यकलानिधिः॥ ॥ २ ॥ उदवासयत् निःसारितवान् ॥ १ ॥ बहूनियुगानिआवासोयस्यतस्मिंहि सर्वेअहिः अजलचरोपितस्मिन्नंतर्जलेयथायेनप्रकारेणासीत् अथवाबहूनियुगानिआवासोयथाभवतितथातेनप्रकारेणसर्वैतत्रासीदितिकथ्यतामिति ॥ २ ॥ गोपालेमयदुदारमाचरितंतदेवामृ

अन्वमंसततद्राजन्गोविंदानुग्रहेक्षितं ॥ पीत्वाविषंपरेतस्यपुनरुत्थानमात्मनः ॥ ५२ ॥ इतिश्रीभागवते महापुराणेदशमस्कंधेपू० धेनुकवधोनामपंचदशोध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ ॥ श्रीशुकउवाच विलोक्य दूषितांकृष्णांकृष्णःकृष्णाहिनाविभुः ॥ तस्याविशुद्धिमन्विच्छन्सर्पंतमुदवासयत् ॥ १ ॥ राजोवाच कथमंतर्जलेगाधेन्यगृह्णाद्भगवानहिं ॥ सवैबहुयुगावासंयथाऽसीद्विप्रकथ्यतां ॥ २ ॥ ब्रह्मन्भगवतस्तस्यभूम्नः स्वच्छंदवर्तिनः ॥ गोपालोदारचरितंकस्तृप्येतामृतंजुषन् ॥ ३ ॥ श्रीशुकउवाच कालिंद्यांकालियस्यासीत्ध्रदःकश्चिद्विषाग्निना ॥ श्रप्यमाणपयायस्मिन्पतंत्युपरिगाःखगाः ॥ ४ ॥ विप्रुष्मताविषोदोर्मिमारुतेनाभिमर्शिताः ॥ म्रियंतेतीरगायस्यप्राणिनःस्थिरजंगमाः ॥ ५ ॥ तंचंडवेगविषवीर्यमवेक्ष्यतेनदुष्टांनदींचखलसंयमनावतारः ॥ कृष्णःकदंबमधिरुह्यततोऽतितुंगमास्फोट्यगाढरशनोन्यपतद्विषोदे ॥ ६ ॥

तमतःकथ्यतामिति ॥ ३ ॥ श्रप्यमाणंपच्यमानंपयोयस्यसः अतउपरिगच्छंतःखगायस्मिन्पतंति ॥ ४ ॥ किंच विप्रुष्मताअंबुकणयुक्तेन विषोदतरंगस्पर्शिमारुतेनस्पृष्टायस्यतीरगाम्रियंतेसह्रदआसीदिति ॥ ५ ॥ तंकालियंचंडोवेगोयस्यतद्विषमेववीर्यंयस्यतं कदंबमितिभाविनाश्रीकृष्णस्यचरणस्पर्शभाग्येनसएकस्तत्तीरेनशुष्कः अथवाऽमृतमाहरतागरुत्मताक्रांतत्वादितिचपुराणांतरं आस्फोट्य बाहूकंरतलेनाहत्य गाढादृढाबद्धारशनाकटिबंधनवस्त्रंयेनसः ॥ ६ ॥

तदासर्पस्यह्रदः पुरुषश्रेष्ठस्यपतनभारेणसंक्षोभितानामुरगाणांविषैरुन्नतोंऽबुराशिर्यस्यसः विषेणकषायीकृताभयंकराऊर्मयोयस्यसः पर्यकूपरितः धनुःशतंप्लुतःप्रसृतः नैतच्चित्रमित्याह अनंतबलस्येति ॥ ७॥ ह्रदेविहरतः भुजदंडाहतोदकघोषंश्रुत्वाततःस्वसदनाभिभवं निरीक्ष्यतदसहमानःसर्पःसमसरत् समाजगाम ॥८॥ प्रेक्षणीयश्चसुकुमारश्चघनवदुज्वलश्चतंश्रीवत्सपीतवसनंश्रीवत्सेनसंयुक्तमुच्चलत्पी तंवस्त्रंयस्यतं भुजयाभोगेन चच्छाद अवेष्टयत् ॥९॥ सप्रियायेषांतेतत्प्रियाः तेचतेसखायइति॥१०॥११॥भुविभूकंपादयः दिविउल्का

सर्पह्रदःपुरुषसारनिपातवेगसंक्षोभितोरगविषोच्छ्वसितांबुराशिः ॥ पर्यकूप्लुतोविषकषायविभीषणोर्मि धावन्धनुःशतमनंतबलस्यकिंतत्॥७॥तस्यह्रदेविहरतोभुजदंडघूर्णवार्घोषमंगवरवारणविक्रमस्य॥आ श्रुत्यतत्स्वसदनाभिभवंनिरीक्ष्यचक्षुःश्रवाःसमसरत्तदमृष्यमाणः॥८॥तंप्रेक्षणीयसुकुमारघनावदातंश्रीव त्सपीतवसनंस्मितसुंदरास्यं॥क्रीडंतमप्रतिभयंकमलोदरांघ्रिसंदश्यमर्मसुरुषाभुजयाचच्छाद॥९॥ तन्ना गभोगपरिवीतमदृष्टचेष्टमालोक्यतत्प्रियसखाःपशुपाभृशार्त्ताः ॥ कृष्णेऽर्पितात्मसुहृदर्थकलत्रकामादुः खानुशोकभयमूढधियोनिपेतुः॥१०॥गावोवृषावत्सतर्यःक्रंदमानाःसुदुःखिताः॥कृष्णेन्यस्तेक्षणाभीतारु दंत्यइवतस्थिरे ॥ ११ ॥ अथव्रजेमहोत्पातास्त्रिविधाह्यतिदारुणाः॥ उत्पेतुर्भुविदिव्यात्मन्यासन्नभयशंसि नः॥१२॥ तानालक्ष्यभयोद्विग्नागोपानंदपुरोगमाः॥ विनारामेणगाःकृष्णंज्ञात्वाचारयितुंगतं॥१३॥ तैर्दु र्निमित्तैर्निधनंमत्वाप्राप्तमतद्विदः ॥ तत्प्राणास्तन्मनस्कास्तेदुःखशोकभयातुराः॥ १४॥ आबालवृद्धवनि ताःसर्वेंगपशुवृत्तयः॥ निर्जग्मुर्गोकुलाद्दीनाःकृष्णदर्शनलालसाः॥१५॥तांस्तथाकातरान्वीक्ष्यभगवान्मा धवोबलः॥प्रहस्यकिंचिन्नोवाचप्रभावज्ञोऽनुजस्यसः॥१६॥तेऽन्वेषमाणादयितंकृष्णंसूचितयापदैः॥भग वल्लक्षणैर्जग्मुःपदव्यायमुनातटं॥ १७॥ पातादयः आत्मनिवामनेत्रस्फुरणादयः आसन्नंभयंशंसितुंशीलंयेषांते॥१२॥ तानालक्ष्यगोकुलान्निर्जग्मुरितितृतीयेनान्वयः भयोद्विग्नाः भयहेतुभ्योभीताःभयेनकंपमानाइतिवा ॥ १३ ॥ नतंविदंतीतिअतद्विदः॥ ॥१४॥ पशुवृत्तयः अतिवत्सलाः ॥१५॥ कातरान्भीतान् ॥ १६ ॥ भगवंतंलक्षयंतियानिपदानितैःपदैःसूचितयापदव्यामार्गेण ॥ १७॥

पद्मैर्मार्गज्ञानप्रकारमाहतइति विश्पतेः श्रीकृष्णास्यान्येषांपदानामंतरांतरेमध्येमध्ये तत्तदपोहेनगवांश्रुतीनांमार्गेसत्वराः अप्रमत्ताः योगिनस्तदुपाध्यपवादेनयथापरंतत्त्वंमृगयंतेतद्वदितिभावः ॥ १८ ॥ ततश्चसर्पशरीरवेष्टितंकृष्णंदूरान्निरीक्ष्यगोपांश्चपशूंश्चतथानिरीक्ष्यार्त्ताः परमकश्मलंपरंमोहंप्रापुः ॥ १९ ॥ प्रियेणश्रीकृष्णेनव्यतिहृतंविरहितंत्रैलोक्यंशून्यंददृशुः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ अनन्यगतिमात्मानमित्थंनिरीक्ष्यातएवात्महेतोः स्वगोकुलमतिदुःखितमाज्ञायउरगबंधादुदतिष्ठदित्यन्वयः ॥ २३ ॥ तस्यप्रथ्यमानेनवपुषाव्यथितात्मशरी-

तेतत्रतत्राब्जयवांकुशाशनिध्वजोपपन्नानिपदानिविश्पतेः॥ मार्गंगवामन्यपदांतरांतरेनिरीक्ष्यमाणाययुरंगसत्वराः ॥ १८॥ अंतर्ह्रदेभुजगभोगपरीतमारात्कृष्णंनिरीहमुपलभ्यजलाशयांते ॥ गोपांश्चमूढधिषणान्परितःपशूंश्चसंक्रंदतःपरमकश्मलमापुरार्त्ताः ॥ १९ ॥ गोप्योऽनुरक्तमनसोभगवत्यनंतेतत्सौहृदस्मितविलोकगिरःस्मरंत्यः ॥ ग्रस्तेऽहिनाप्रियतमेभृशदुःखतप्ताःशून्यंप्रियव्यतिहृतंददृशुस्त्रिलोकम् ॥ २० ॥ ताःकृष्णमातरमपत्यमनुप्रविष्टांतुल्यव्यथाःसमनुगृह्यशुचःस्रवंत्यः ॥ तास्ताःप्रियव्रजकथाःकथयंत्यआसन्कृष्णाननेऽर्पितदृशोमृतकप्रतीकाः ॥ २१ ॥ कृष्णप्राणान्निर्विशतोनंदादीन्वीक्ष्यतंह्रदं ॥ प्रत्यषेधत्सभगवान्रामःकृष्णानुभाववित् ॥ २२ ॥ इत्थंस्वगोकुलमनन्यगतिंनिरीक्ष्यसस्त्रीकुमारमतिदुःखितमात्महेतोः॥ आज्ञायमर्त्यपदवीमनुवर्त्तमानःस्थित्वामुहूर्त्तमुदतिष्ठदुरंगबंधात् ॥ २३ ॥ तत्प्रथ्यमानवपुषाव्यथितात्मभोगस्त्यक्त्वोन्नमय्यकुपितःस्वफणान्भुजंगः ॥ तस्थौश्वसन्श्वसनरंध्रविषांबरीषस्तब्धेक्षणोल्मुकमुखोहरिमीक्षमाणः ॥ २४ ॥ तंजिह्वयाद्विशिखयापरिलेलिहानंद्वेसृक्किणीत्यतिकरालविषाग्निदृष्टिम् ॥ क्रीडन्नमुंपरिससारयथाखगेंद्रोबभ्रामसोऽप्यवसरंप्रसमीक्षमाणः ॥ २५ ॥

रोभुजंगः कुंडलीमुन्मुच्यतंत्यक्त्वाकुपितःफणानुन्नमय्यश्वसन्केवलमीक्षमाणस्तस्थौ कथंभूतः श्वसनरंध्रेषुनासाविवरेषुविषंयस्यसतथा अंबरीषोमंडकपाकभाजनंतद्वत्संतप्तानिस्तब्धानिईक्षणाणियस्यसतथा उल्मुकानिमुखेषुयस्यसचसच ॥ २४ ॥ हरिश्चक्रीडंस्तंसर्पंसर्पपरिससार परितोबभ्राम अतिकरालाविषाग्नियुक्तादृष्टिर्यस्यतम् जिह्वयाद्विशिखयेतिप्रतिमुरलम् ॥ २५ ॥

एवंपरिभ्रमेणैवहतमोजोयस्यतम् तस्यमूर्द्धसुयेरत्ननिकरास्तेषांस्पर्शेनात्परुणंपादांबुजंयस्यसः ननुकथंचंचलेषुशिरस्सुनर्त्ततत्राह अ
खिलकलानामादिगुरुः ॥ २६॥ उपसेदुःप्राप्ताः ॥ २७ ॥ शतैकशीर्ष्णः शतमेकानिमुख्यानिशीर्षाणियस्यतस्यक्षीणायुषोऽपिपुनर्भ
मतः यद्यच्छिरोननमतेस्तब्धतांनजहाति नृत्यच्छलेनांघ्रिपातैस्तत्तन्ममर्दनदाचास्यतोमुखेभ्योनस्तोनासाविवरेभ्यश्चासृक्वमन्॥२८॥पु
नरपिरुषाउच्चैर्निःश्वसतोयद्यत्समुन्नमतितत्तत्पदाघातेनानुनमयन् इहअस्मिन्नवसरेहृष्टेर्गंधर्वादिभिः शेषासनःपुराणपुरुषइवयशोदानं

एवंपरिभ्रमहतौजसमुन्नतांसमानम्यतत्पृथुशिरस्स्वधिरूढआद्यः॥तन्मूर्द्धरत्ननिकरस्पर्शातिताम्रपादांबुजो
खिलकलादिगुरुर्ननर्त्त॥ २६ ॥ तंनर्त्तुमुद्यतमवेक्ष्यतदातदीयगंधर्वसिद्धसुरचारणदेववध्वः॥प्रीत्यामृदंग
पणवानकवाद्यगीतपुष्पोपहारनुतिभिःसहसोपसेदुः॥ २७॥ यद्यच्छिरोननमतेऽगशतैकशीर्ष्णस्तत्तन्ममर्द
खलदंडधरोंऽघ्रिपातैः॥क्षीणायुषोभ्रमतउल्बणमास्यतोऽसृङ्नस्तोवमन्परमकश्मलमापनागः॥ २८॥
.तस्याक्षिभिर्गरलमुद्वमतःशिरस्सुयद्यत्समुन्नमतिनिःश्वसतोरुषोच्चैः॥ नृत्यत्पदाऽनुनमयन्दमयांबभूवपु
.ष्पैःप्रपूजितइवेहपुमान्पुराणः ॥ २९ ॥ तच्चित्रतांडवविरुग्णफणातपत्रोरक्तंमुखैरुरुवमन्नृपभग्नगात्रः ॥
स्मृत्वाचराचरगुरुंपुरुषंपुराणंनारायणंतमरणंमनसाजगाम॥ ३० ॥ कृष्णस्यगर्भजगतोऽतिभरावसन्नं
पार्ष्णिप्रहारपरिरुग्णफणातपत्रं॥दृष्ट्वाऽहिमाद्यमुपसेदुरमुष्यपत्न्यआर्त्ताःश्लथद्वसनभूषणकेशबंधाः॥३१॥
तास्तंसुविग्नमनसोऽथपुरस्कृतार्भाःकायंनिधायभुविभूतपतिंप्रणेमुः॥साध्व्यःकृतांजलिपुटाःशमलस्यभ
र्तुर्मोक्षेप्सवःशरणदंशरणंप्रपन्नाः॥३२ ॥ दनः पुष्पैःप्रपूजितः यद्वातदागंधर्वादिभिः पुष्पैःप्रपूजितोगोपैःपुराणःपुराणः
पुमानिवदृष्टइति यद्वापुष्पैःप्रपूजितइवप्रसन्नः सन्दमयांबभूव हितंकृतवानित्यर्थः ॥ २९ ॥ अरणंशरणम् ॥ ३० ॥ गर्भेजगंतियस्यत
स्यातिभारेणावसन्नमाक्रांतम् पार्ष्णिःपादपृष्ठं आद्यंश्रीकृष्णं श्लथंतोविस्रंसमानावसनादयोयासांताः ॥ ३१ ॥ ताःशरणंप्रपन्नाःसत्यः
तंप्रणेमुः सुविग्नमनसः अतिविह्वलचित्ताःभुवीति तस्मिन्स्थाने जलाधस्ताद्वातीरेवाशमलस्यपापात्मनोऽपिभर्त्तुर्मोक्षेप्सवः भर्त्तुःयत्शम
लंतस्यवा भूतपतिंप्राणिमात्रस्यपतिम् शरणदमाश्रयप्रदं ॥ ३२ ॥

प्रथमंतावत्कुपितंभगवंतंदंडानुमोदनेनोपशमयंत्यःस्तुवंति न्याय्योहीति तत्र दंडानुमोदनंषड्भिर्दशभिश्चहरेःस्तुतिः॥ प्रार्थनंपंचभिःश्लोकैस्तंतःपन्नगयोषितां॥ नचनिग्रहानुग्रहलक्षणंवैषम्यंनवास्तीत्याहुः धत्तेदममितिअनुशंसन्आलोचयन् ॥३३॥ निग्रहोऽप्यनुग्रहायेत्युक्तं इदानीमनुग्रहएवायंननिग्रहइत्याहुः अनुग्रहइति नःअस्माकंयस्मादमुष्यसर्पत्वंदृश्यते अतस्तन्मूलपापनिवर्त्तकोदंडोऽनुग्रहएवकोधत्वेनप्रतीयमानोऽपीत्यर्थः ॥ ३४ ॥ महांश्चायमनुग्रहइतितनस्यपूर्वपुण्यमभिनंदंति तपइति स्वयंमानरहितेनअन्येभ्योमानदेनच सर्वंजीवयतीतिसर्वजीवः ॥ ३५ ॥ नतपआदिनिमित्तएषभाग्योदयःकिंतु अचिंत्यंतवकृपावैभवमित्याहुःश्लोकत्रयेण कस्यानुभावइति

नागपत्न्य ऊचुः न्याय्योहिदंडःकृतकिल्बिषेऽस्मिंस्तवावतारःखलनिग्रहाय ॥ रिपोःसुतानामपितुल्यदृष्टेर्धत्सेदमंफलमेवानुशंसन्॥ ३३॥ अनुग्रहोऽयंभवताकृतोहिनोदंडोऽसतांतेखलुकल्मषापहः॥ यद्दंदशूकत्वममुष्यदेहिनःक्रोधोऽपितेऽनुग्रहएवसंमतः॥ ३४ ॥ तपःसुतप्तंकिमनेनपूर्वंनिरस्तमानेनचमानदेन॥ धर्मोथवासर्वजनानुकंपयायतोभवांस्तुष्यतिसर्वजीवः॥ ३५॥कस्यानुभावोऽस्यनदेवविद्महेतवांघ्रिरेणुस्पर्शाधिकारः॥यद्वांछयाश्रीर्ललनाचरत्तपोविहायकामान्सुचिरंधृतव्रता॥३६॥ ननाकपृष्ठंनचसार्वभौमंनपारमेष्ठ्यंनरसाधिपत्यं॥ नयोगसिद्धीरपुनर्भवंवावांछंतियत्पादरजःप्रपन्नाः ॥ ३७ ॥तदेषनाथापदुरापमन्यैस्तमोजनिःक्रोधवशोऽप्यहीशः॥ संसारचक्रेभ्रमतःशरीरिणोयदिच्छतःस्याद्विभवःसमक्षः॥३८॥ नमस्तुभ्यंभगवतेपुरुषायमहात्मने॥ भूतावासायभूतायपरायपरमात्मने॥ ३९॥

तपआदिनाब्रह्मादयोऽपियस्याःश्रियःप्रसादमिच्छंति साश्रीर्ललनाउत्तमास्त्री यस्यत्वदंघ्रिस्पर्शाधिकारस्यवांछयातपश्चाचरत् अस्यसर्पस्य सकिंकृतवानितिकोवेत्तीत्यर्थः॥ ३६॥ यत्तवपादरजःप्रपन्नाःप्राप्ताःपारमेष्ठ्यादिपितुच्छंमन्यंते ॥ ३७ ॥ अहोतदेषअयत्नतएवप्राप अन्यैःश्रियादिभिरपि कथंभूतंपादरजःयदिच्छतःसेव्यंमेभवत्वितिप्रार्थयमानस्यैवसमक्षःप्रत्यक्षएवविभवः अपेक्षितासंपद्भवति ॥ ३८ ॥ नमस्तुभ्यंभगवतेअचिंत्यैश्वर्यादिगुणाय तदुपपादनायदशभिःश्लोकैर्विशेषणानि पुरुषायपूर्षुअंतर्यामिरूपेणवर्त्तमानाय महात्मनेएवमपिनातिपरिच्छिन्नायकुतः भूतावासायआकाशाद्याश्रयाय एतदपिकुतः भूतायपूर्वमपिसते कुतःपरायकारणाय किंच परमात्मनेकारणातीताय ॥ ३९ ॥

कारणत्वंकारणातीतत्वंचसमर्थयितुमाहुः ज्ञानविज्ञाननिधये ज्ञानंज्ञप्तिः विज्ञानंचिच्छक्तिः उभयोः निधये ताभ्यांपूर्णाय कथंतथात्व
मतउक्तं ब्रह्मणेऽनंतशक्तये कथंभूतायब्रह्मणे अगुणायअविकाराय कथंभूतायै अनंतशक्तये प्राकृतायप्रकृतिप्रवर्तकाय अप्राकृता
॥४२ यइतिवा अप्राकृतायानंतशक्तियुक्ताय अयमर्थःअगुणत्वादविकारंब्रह्मज्ञप्तिमात्रत्वात्कारणातीतंप्रकृतिप्रवर्त्तकोऽनंतशक्तिर्विज्ञाननि
धित्वादीश्वरःकारणं तदुभयात्मनेनमइति ॥ ४० ॥ अनंतशक्तित्वात्कालशक्त्याविश्वस्रष्टृत्वादिरूपेणनमस्यंति कालायकालस्वरूपाय
कालनाभायकालशक्त्याश्रयाय कालावयवानांत्रुट्यादिसमयानांसाक्षिणे ततश्चविश्वायविश्वरूपाय तर्हिकिंजडोऽहंनहि तदुपद्र
ष्टे नचद्रष्टृमात्राय किंतु तत्कर्त्रेनचकर्तृमात्राय विश्वहेतवेसर्वकारकरूपाय ॥ ४१ ॥ तदेवाहुः भूतमात्रेंद्रियप्राणमनोबुध्याशयात्म
ने आशयश्चित्तं भूतादिरूपाय अतःसर्वकारकरूपायेति अहंकारात्मतयानमस्यंतित्रिगुणेनेति एवंस्वकार्येयस्त्रिगुणोऽभिमानस्तेनगू

ज्ञानविज्ञाननिधयेब्रह्मणेऽनंतशक्तये ॥ अगुणायाविकारायनमस्तेप्राकृतायच ॥ ४० ॥ कालायकालना
भायकालावयवसाक्षिणे ॥ विश्वायतदुपद्रष्टेतत्कर्त्रेविश्वहेतवे ॥ ४१ ॥ भूतमात्रेंद्रियप्राणमनोबुद्ध्याशया
त्मने ॥ त्रिगुणेनाभिमानेनगूढस्वात्मानुभूतये ॥ ४२ ॥ नमोऽनंतायसूक्ष्मायकूटस्थायविपश्चिते ॥ नानावा
दानुरोधायवाच्यवाचकशक्तये ॥ ४३ ॥ नमःप्रमाणमूलायकवयेशास्त्रयोनये ॥ प्रवृत्तायनिवृत्तायनिगमा
यनमोनमः ॥ ४४ ॥

ढास्वांशभूतानामात्मनांजीवानामनुभूतिर्येनतस्मै ॥ ४२ ॥ त्वंत्वहंकारानावृतइतिस्तुवंति नमोऽनं
तायाहंकारापरिच्छेदात् अतःसूक्ष्मायादृश्यत्वात् अतएवकूटस्थायउपाधिकृतविकाराभावात् अतएवविपश्चितेसर्वज्ञाय एवंवस्तुतःस्तु
त्वाऽचिंत्यमायात्वेनस्तुवंति नानावादानुरोधाय अस्तिनास्तिसर्वज्ञः किंचिज्ज्ञः बद्धःमुक्तएकः अनेकइत्यादिनानावादाननुरुणद्धि
माययाअनुवर्त्ततेयस्तस्मै किंच वाच्यवाचकशक्तये अभिधानाभिधेयशक्तिभेदादपिनानात्वेनप्रतीयमानायेत्यर्थः ॥ ४३ ॥ अनावृत
त्वमेवहेत्वंतरेणापिसूचयंत्यःस्तुवंति नमःप्रमाणमूलायचक्षुरादीनांचक्षुरादिरूपाय अतएव कवयेस्वयंतन्निरपेक्षज्ञानाय कुतः शास्त्र ॥४४॥
योनयेवेदात्मकनिःश्वासाय किंच प्रवृत्तायनिवृत्तायनिगमायनमोनमः ॥ ४४ ॥

किंच अनावृतैश्वर्यत्वादेवचतुर्मूर्त्तिरूपेणसर्वोपास्यत्वेननमंति नमःकृष्णायेतिश्लोकेन रामाय संकर्षणाय वसुदेवसुतायच वसुदेवंश ब्दितंशुद्धंसत्वंतत्रप्रकाशमानायवासुदेवायेत्यर्थः सात्वतामुपासकानांपतयेसालोक्यादिनापालकायएवंचतुर्मूर्त्तयेकृष्णायतुभ्यंनमइ ति॥४५॥कथंचतुर्मूर्त्तितेतितदाहुः नमोगुणप्रदीपायेतिगुणाः अंतःकरणानितानिप्रदीपयतीतितथातस्मैचित्ताद्यधिष्ठातृत्वेनचतुर्मूर्त्ति तेत्यर्थः ननुतथाऽपिएकस्यैवकथंचतुष्ट्वमतआहुः गुणात्मच्छादनाय तैरेवगुणैरुपासकानांफलवैचित्र्यायात्मानमाच्छादनानात्वेनप्र काशमानायेत्यर्थः ननुतर्हिकथंप्रतीतिरतउक्तम् गुणवृत्त्युपलक्ष्याय चित्तादीनांचेतनाऽध्यवसायादिवृत्तिभिरुपलक्ष्याय उपलक्षणमे वाहुःगुणद्रष्ट्रेतत्साक्षिणेकथंचिदुपलक्ष्यएवनज्ञेयइत्याहुःस्वसंविदेअगोचरायेत्यर्थः ॥ ४६ ॥ अगोचरत्वमुपलक्ष्यत्वंचदर्शयंत्योनमंति अव्याकृतविहाराय अतर्क्यमहिम्नइत्यर्थः सर्वव्याकृतसिद्धयेसर्वकार्योत्पत्तिप्रकाशहेतुत्वेनोपलक्षणयोग्यायेत्यर्थः उपलक्षणांतर

नमःकृष्णायरामायवसुदेवसुतायच ॥ प्रद्युम्नायानिरुद्धायसात्वतांपतयेनमः॥४५॥ मनोगुणप्रदीपायगु णात्मच्छादनायच ॥ गुणवृत्त्युपलक्ष्यायगुणद्रष्ट्रेस्वसंविदे ॥ ४६ ॥ अव्याकृतविहारायसर्वव्याकृतसिद्धये॥ हृषीकेशनमस्तेस्तुमुनयेमौनशीलिने॥४७॥परावरगतिज्ञायसर्वाध्यक्षायतेनमः॥अविश्वायचविश्वायत द्द्रष्ट्रेऽस्यचहेतवे॥४८॥

माहुःहेहृषीकेशकरणप्रवर्त्तकांकिंविषयलिप्सयानमुनयेआत्मारामाय किंसाधनवशेनवा नहिमौनशीलि नेमौनमात्मारामतातत्स्वभावाय ॥४७॥ कुतःपरावरगतिज्ञाय स्थूलसूक्ष्माणांगतिज्ञत्वेननकापिसज्जमानायेत्यर्थः अपिच सर्वाध्यक्षा यसर्वस्याधिष्ठात्रे कुतएतत्अविश्वायनविश्वंयस्मिन्तन्निषेधावधये विश्वायचतद्विवर्त्ताधिष्ठानायेत्यर्थः किंचतद्द्रष्ट्रेअध्यासापवादसा क्षिणेअपिचअस्यविश्वाध्यासस्यतदपवादस्यविद्याऽविद्याभ्यांहेतवे यद्वा अविश्वाय विश्वतैजसाद्यवस्थारहिताय विश्वायचमायया स्वांशैस्तत्तदवस्थायतद्द्रष्ट्रेतासामवस्थानांभावाभावसाक्षिणे अन्यत्समानमतस्मात्सर्वगतिज्ञत्वसर्वाधिष्ठातृत्वात्मारामत्वादिभिर्निरंतिश यैश्वर्यायतुभ्यंनमइति विशेषणैरसंकीर्णैःपंचपंचाशतानुतः अहिस्त्रीभिःप्रसन्नोवस्तासामिवभवेद्धरिः ॥ ४८ ॥

एवंतावद्दंडानुमोदनेननमस्कारैश्चभगवंतंप्रसाद्यइदानींत्वदधीनानांप्राणिनांकोऽपराधइत्याशयवत्यःप्रार्थयंते त्वंहीति 'अस्यलोकस्य जन्मादित्वमेवअकृतअकरोःततश्चतांस्तान्संस्कारंरूपेणसतःस्वभावान्घोरत्वादीन्प्रतिबोधयन्नीहसेक्रीडसि यद्वाअस्यजन्मादीन्स्वमी

॥४२॥ हसइत्यन्वयः कथंभूतः अकृतांअनादिर्याकालशक्तिस्तांधारयतीतथा अन्यत्समानम् ॥ ४९ ॥ अतस्तस्यतवैवामूस्तनवस्तन्यंतइति तनवः क्रीडोपस्कारा: तथाऽपितवाधुनाशांताःप्रियाः कुतःसतांधर्मपरिपालनेच्छयाईहतःप्रवर्त्तमानस्यातस्तानवितुंस्थातुः स्थितस्य

त्वंह्यस्यजन्मस्थितिसंयमान्प्रभोगुणैरनीहोऽकृतकालशक्तिधृक्॥तत्तत्स्वभावान्प्रतिबोधयन्सतःसमीक्षयाऽमोघविहारईहसे॥४९॥तस्यैवतेऽमूस्तनवस्त्रिलोक्यांशांताअशांताउतमूढयोनयः॥शांताःप्रियास्तेह्यधुनाऽवितुंसतांस्थातुश्चतेधर्मपरीप्सयेहतः ॥ ५० ॥ अनुगृह्णीष्वभगवन्प्राणांस्त्यजतिपन्नगः ॥ स्त्रीणांनःसाधुशोच्यानांपतिःप्राणःप्रदीयताम्॥५१॥अपराधःसकृद्भर्त्रासोढव्यःस्वप्रजाकृतः॥क्षंतुमर्हसिशांतात्मन्मूढस्यत्वामजानतः॥५२॥विधेहितेकिंकरीणामनुष्ठेयंतवाज्ञया॥यच्छ्रद्धयाऽनुतिष्ठन्वैमुच्यतेसर्वतोभयात्॥५३॥ श्रीशुकउवाच इत्थंसनागपत्नीभिर्भगवान्समभिष्टुतः॥ मूर्च्छितंभग्नशिरसंविससर्जांघ्रिकुट्टनैः॥५४॥प्रतिलब्धेंद्रियप्राणःकालियःशनकैर्हरिम्॥कृच्छ्रात्समुच्छ्वसन्दीनःकृष्णंप्राहकृतांजलिः॥५५॥वयंखलाःसहोत्पत्त्यातामसादीर्घमन्यवः॥स्वभावोदुस्त्यजोनाथलोकानांयदसद्ग्रहः॥५६॥त्वयासृष्टमिदंविश्वंधातर्गुणविसर्जनं॥नानास्वभाववीर्यौजोयोनिबीजाशयाकृति॥५७॥वयंचतत्रभगवन्सर्पाजात्युरुमन्यवः॥कथंत्यजामस्त्वन्मायांदुस्त्यजांमोहिताःस्वयं॥ ५८॥भवान्हिकारणंतत्रसर्वज्ञोजगदीश्वरः॥अनुग्रहंनिग्रहंवामन्यसेतद्विधेहिनः॥५९॥

॥५०॥५१॥एवंतवाप्रियाचरणाद्यपराधस्तर्हिसोढव्यइति॥५२॥युष्मदनुग्रहेऽन्येषांमृत्युरेवेतिचेत्तन्नेत्याहुःविधेहीतित्वदाज्ञयाप्राणिनो नाद्यामेतिभावः॥५३॥५४॥५५॥ यदसद्ग्रहइति यतःस्वभावोऽसद्ग्रहरूपः यद्वायतःस्वभावादसतिदेहादौयोग्रहःसदुस्त्यजइति ॥५६ ॥ गुणैर्विविधतयासृज्यतइतिगुणविसर्जनं तत्रापिनानास्वभावादयोयस्यतत् ॥ ५७ ॥ जात्याजन्मनैवउरुर्मन्युर्येषांतेवयंकथंत्यजामः॥ ॥५८ ॥ हियस्मात्तत्रत्वन्मायात्यागेभवानेवकारणमिति अनुग्रहंविधेहिममाज्ञयाखादंतीतिईश्वरत्वान्निग्रहंवाविधेहीति ॥ ५९ ॥ ॥४५॥

॥ ६० ॥ यतोगोभिर्नृभिश्चनदीभुज्यतामिति ॥ ६१ ॥ नयुष्मत्तोभयमाप्नुयात् तस्ययुष्माभिर्भयंनोत्पादनीयमित्याज्ञा इतोऽपित्वया निर्गतव्यमित्याह योऽस्मान्नितित्वयिस्थितेतन्नसंभवतीतिभावः ॥ ६२॥ नचतवगरुडभयंभवेदित्याह द्वीपमिति ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५॥ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेटीकायांषोडशोध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ ७॥ नागंसमद्दशेनागालयंतंनिरयापयत्॥

श्रीशुकउवाच इत्याकर्ण्यवचःप्राहभगवान्कार्यमानुषः ॥ नात्रस्थेयंत्वयासर्पसमुद्रंयाहिमाचिरम् ॥ ६० ॥ स्वज्ञात्यपत्यदाराढ्योगोनृभिर्भुज्यतांनदी ॥ यएतत्संस्मरेन्मर्त्यस्तुभ्यंमदनुशासनं॥ ६१ ॥ कीर्तयन्नुभयोःसंध्योर्नयुष्मद्भयमाप्नुयात् ॥ योऽस्मिन्स्नात्वामदाक्रीडेदेवादींस्तर्पयेज्जलैः ॥६२ ॥ उपोष्यमांस्मरन्नर्चेत्सर्वपापैःप्रमुच्यते ॥ द्वीपंरमणकंहित्वाह्रदमेतमुपाश्रितः ॥ यद्भयात्ससुपर्णस्त्वांनाद्यान्मत्पादलांछितं॥ ६३ ॥ ऋषिरुवाच एवमुक्तोभगवताकृष्णेनाद्भुतकर्मणा ॥ तंपूजयामासमुदानागपत्न्यश्चसादरं॥ ६४॥ दिव्यांबरस्रग्मणिभिःपरार्ध्यैरपिभूषणैः॥ दिव्यगंधानुलेपैश्चमहत्योत्पलमालया॥ ६५ ॥ पूजयित्वाजगन्नाथंप्रसाद्यगरुडध्वजं ॥ ततःप्रीतोभ्यनुज्ञातःपरिक्रम्याभिवाद्यतं ॥ ६६ ॥ सकलत्रसुहृत्पुत्रोद्वीपमब्धेर्जगामह॥ तदैवसाऽमृतजलायमुनानिर्विषाऽभवत् ॥ अनुग्राहाद्भगवतःक्रीडामानुषरूपिणः ॥ ६७ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेकालियनिर्यापणंनामषोडशोध्यायः॥ १६ ॥ राजोवाच नागालयंरमणकंकस्मात्तत्याजकालियः॥ कृतंकिंवासुपर्णस्यतेनैकेनासमंजसं ॥ १ ॥ श्रीशुकउवाच उपहार्यैःसर्पजनैर्मासिमासीहयोबलिः ॥ वानस्पत्योमहाबाहोनागानांप्राक्निरूपितः ॥ २ ॥ स्वंस्वंभागंप्रयच्छंतिनागाःपर्वणिपर्वणि॥ गोपीथायात्मनःसर्वेसुपर्णायमहात्मने॥ ३॥

बंधून्स्वदुःखतःश्रांतान्सुप्तांस्तच्चद्वादपात्॥ १ ॥असमंजसमप्रियं॥ १ ॥ उपहार्यैःभक्ष्यैःसर्पजनैःसर्पायत्तैर्जनैः वानस्पत्यः वनस्पतेर्मूलेदेयः नागानांतद्बाधापरिहारायययोबलिर्निरूपितः उपकल्पितः ॥ २॥ तेचनागाःस्वंस्वंभागंजनैर्दत्तंसुपर्णायप्रच्छंतिततोभीताःगोपीथायरक्षणाय ॥ ३ ॥

विषवीर्याभ्यांयोमदः तेनाविष्टःकाद्रवेयः कद्रुपुत्रोगरुडंकदर्थीकृत्यअविगणय्ययद्वाउपहार्यैःसुपर्णभक्ष्यैःसर्पाएवजनास्तैर्नागानांसं बंधीयस्मिन्नेकैकोनागोदीयते तथाभूतोयोवलिः सुपर्णायनिरूपितः तत्रस्वंस्वंभागंसर्वेनागाःप्रयच्छंति कालियस्तुनप्रयच्छति किंतु न्यैर्दत्तमपितंबलिस्वयमेवबुभुजे॥ ४ ॥ ५॥ विषमेवायुधंयस्यसःप्रत्यभ्ययात् योद्धुंप्रतिजगाम उच्छ्रितनैकमस्तकःउन्नमितानेकफणः

विषवीर्यमदाविष्टःकाद्रवेयस्तुकालियः ॥ कदर्थीकृत्यगरुडंस्वयंतंबुभुजेबलिं ॥ ४॥ तच्छ्रुत्वाकुपितोराजन्भगवान्भगवत्प्रियः ॥ विजिघांसुर्महावेगःकालियंसमुपाद्रवत्॥ ५॥ तमापतंतंतरसाविषायुधःप्रत्यभ्ययादुच्छ्रितनैकमस्तकः॥ दद्भिःसुपर्णव्यदशद्ददायुधःकरालजिह्वोच्छ्वसितोऽग्रलोचनः॥६॥ तंतार्क्ष्यपुत्रःसनिरस्यमन्युमान्प्रचंडवेगोमधुसूदनासनः॥पक्षेणसव्येनहिरण्यरोचिषाजघानकद्रुसुतमुग्रविक्रमः॥ ॥७॥ सुपर्णपक्षाभिहतःकालियोऽतीवविह्वलः ॥ ह्रदंविवेशकालिंद्यास्तदगम्यंदुरासदं ॥ ८॥ तत्रैकदाजलचरंगरुडोभक्ष्यमीप्सितं ॥ निवारितःसौभरिणाप्रसह्यक्षुधितोहरत्॥ ९॥ मीनान्सुदुःखितान्दृष्ट्वादीनान्मीनपतौहते॥ कृपयासौभरिःप्राहतत्रत्यक्षेममाचरन्॥ १०॥ अत्रप्रविश्यगरुडोयदिमत्स्यान्सखादति॥ सद्यःप्राणैर्वियुज्येतसत्यमेतद्ब्रवीम्यहं ॥ ११॥ तंकालियःपरंवेदनान्यःकश्चनलेलिहः॥ अवात्सीद्गरुडाद्भीतःकृष्णेनचविवासितः॥ १२॥ कृष्णंह्रदाद्विनिष्क्रांतंदिव्यस्रग्गंधवाससं ॥ महामणिगणाकीर्णंजांबूनदपरिष्कृतं॥ १३॥ उपलभ्योत्थिताःसर्वेलब्धप्राणाइवासवः॥ प्रमोदनिभृतात्मानोगोपाःप्रीत्याऽभिरेभिरे॥ ॥ १४॥ यशोदारोहिणीनंदोगोप्योगोपाश्चकौरव॥ कृष्णंसमेत्यलब्धेहाआसन्लब्धमनोरथाः॥ १५॥

ददायुधःदंतायुधःकरालजिह्वश्चासावुच्छ्वसितोग्रलोचनश्चउच्छ्वसितानिजृंभितानिउग्राणिलोचनानियस्यसः ॥ ६ ॥ तार्क्ष्यपुत्रोगरुडः मधुसूदनस्यासनंयस्मिन्सः ॥ ७ ॥ तस्यगरुडस्यअगम्यमगाधतयादुरासदं ॥ ८ ॥ तदगम्यत्वेकारणमाह तत्रेति निवारितोपि ॥ ९ ॥ ॥ १० ॥ ११ ॥ लेलिहःसर्पःअतस्तत्रावात्सीत् ॥ १२॥ जांबूनदंसुवर्णंतेनालंकृतं ॥ १३ ॥ असवःइंद्रियाणि प्रमोदनिभृतात्मानः आनंदपूर्णमनसः ॥ १४ ॥ लब्धेहाःलब्धचेष्टाः ॥ १५ ॥

नगाः वृक्षा अपि पूर्वं शुष्काः संतः सद्य एव विरूढा इत्यर्थः ॥ १६ ॥ ते विप्रा ऊचुः ॥ १७ ॥ १८ ॥ नष्टलब्धप्रजा नष्टप्राया पुनर्लब्धप्रजा अयासा ॥ १९ ॥ श्रमेण च कर्षिताः उपकूलं तः कूलप्रांते ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ कालाग्नेः मृत्युरूपादग्नेः न मृत्योर्बिभीमः किं तु त्वच्चरणवियोगादित्याहुः नशक्नुम इति ॥ २४ ॥ २५ ॥ विमोहान हि दंडेन ततः स्वंशरणागतान् ॥ गोपानपादनंतोऽसावनंतवनवह्नितः ॥ १ ॥

रामश्चाच्युतमालिंग्य जहासास्यानुभाववित् ॥ नगा गावो वृषा वत्सा लेभिरे परमां मुदम् ॥ १६ ॥ नंदं विप्राः समागत्य गुरवः सकलत्रकाः ॥ ऊचुस्ते कालियग्रस्तो दिष्ट्या मुक्तस्तवात्मजः ॥ १७ ॥ देहि दानं द्विजातीनां कृष्णनिर्मुक्तिहेतवे ॥ नंदः प्रीतमना राजन्गाः सुवर्णं तदाऽऽदिशत् ॥ १८ ॥ यशोदाऽपि महाभागा नष्टलब्धप्रजा सती ॥ परिष्वज्यांकमारोप्य मुमोचाश्रुकलां मुहुः ॥ १९ ॥ तां रात्रिं तत्र राजेंद्र क्षुत्तृड्भ्यां श्रमकर्षिताः ॥ ऊषुर्व्रजौकसो गावः कालिंद्या उपकूलतः ॥ २० ॥ तदा शुचिवनोद्भूतो दावाग्निः सर्वतो व्रजम् ॥ सुप्तं निशीथ आवृत्य प्रदग्धुमुपचक्रमे ॥ २१ ॥ तत उत्थाय संभ्रांता दह्यमाना व्रजौकसः ॥ कृष्णं ययुस्ते शरणं मायामनुजमीश्वरम् ॥ २२ ॥ कृष्ण कृष्ण महाभाग हे रामामितविक्रम ॥ एष घोरतमो वह्निस्तावकान्ग्रसते हि नः ॥ २३ ॥ सुदुस्तरान्नः स्वान्पाहि कालाग्नेः सुहृदः प्रभो ॥ नशक्नुमस्त्वच्चरणं संत्यक्तुमकुतोभयं ॥ २४ ॥ इत्थं स्वजनवैक्लव्यं निरीक्ष्य जगदीश्वरः ॥ तमग्निमपिबत्तीव्रमनंतोऽनंतशक्तिधृक् ॥ २५ ॥ इति श्रीभा० म० कालियदमनो नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ छ ॥ श्रीशुक उवाच अथ कृष्णः परिवृतो ज्ञातिभिर्मुदितात्मभिः ॥ अनुगीयमानो न्यविशद्व्रजं गोकुलमंडितं ॥ १ ॥ व्रजे विक्रीडतोरेवं गोपालच्छद्ममायया ॥ ग्रीष्मो नामर्तुरभवन्नातिप्रेयान्शरीरिणां ॥ २ ॥

इति दशमे टीकायां सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ छ ॥ अष्टादशे ततो ग्रीष्मे वसंतगुणलक्षिते अघातयद्बलेनालं प्रलंबं लीलया हरिः ॥ १ ॥ कृत्वा नृत्यं फणाग्रेषु कालियस्य सकौतुकम् ॥ बलं प्रलंबतुंगांसमारोहयदरातिहा ॥ ॥ २ ॥ १ ॥ गोपालच्छद्ममायया गोपालनमेव छद्म यस्यां तया मायया ॥ २ ॥

अंऽलमतिवेगेनप्रदीप्तेदृशौयस्मिन्वपुषितत् भ्रुकुटितटसंलग्नाउग्रादंष्ट्रायस्मिन्तत् प्रदीप्तदृक्भ्रुकुटितटंयस्मिन्उग्रादंष्ट्रायस्मिन्तच्चतच्चे तिवा ज्वलंत्यः शिखाःकेशायस्मिन्तत्॥ २७ ॥ आगतस्मृतिरभयइवआत्मनः सार्थंगोपसमूहंविहायहरंतं रिपुमहनत् यद्वा विहायसा आकाशमार्गेणात्मनः प्राप्तमर्थमिवहरंतमिति वज्ररंहसा वज्रवेगेनमुष्टिना ॥ २८ ॥ अपस्मृतः गतस्मृतिः महारवंसमीरयन् ॥२९॥ ॥ ३० ॥ तदर्हणंप्रशंसाऽर्हं ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ इतिदशमेटीकायामष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ छ ॥ ऊनविंशेनिविष्टंतु

निरीक्ष्यतद्वपुरलमंबरेचरत्प्रदीप्तदृग्भ्रुकुटितटोग्रदंष्ट्रकं ॥ ज्वलच्छिखंकटककिरीटकुंडलत्विषाऽद्भुतंहलधर ईपदत्रसत्॥ २७ ॥ अथागतस्मृतिरभयोरिपुंबलोविहायसाऽर्थमिवहरंतमात्मनः॥ रुषाऽहनच्छिरसिदृढेन मुष्टिनासुराधिपोगिरिमिववज्ररंहसा॥ २८॥ सआहतःसपदिविशीर्णमस्तकोमुखाद्वमन्रुधिरमपस्मृतो ऽसुरः॥ महारवंव्यसुरपतत्समीरयन्गिरिर्यथामघवतआयुधाहतः॥ २९॥ दृष्ट्वाप्रलंबंनिहतंबलेनबलशा लिना॥ गोपाःसुविस्मिताआसन्साधुसाध्वितिवादिनः॥ ३०॥ आशिषोभिगृणंतस्तंप्रशशंसुस्तदर्हणं॥ प्रेत्यागतमिवालिंग्यप्रेमविह्वलचेतसः॥३१॥ पापेप्रलंबेनिहतेदेवाःपरमनिर्वृताः॥अभ्यवर्षन्बलंमाल्यैः शशंसुःसाधुसाध्विति॥ ३२ ॥ इतिश्रीभा० म० दशमस्कंधेपू० प्रलंबवधोनामाष्टादशोऽध्यायः॥१८॥छ॥ श्रीशुकउवाच क्रीडासक्तेषुगोपेषुतद्गावोदूरचारिणीः॥ स्वैरंचरंत्योविविशुस्तृणलोभेनगह्वरं॥ १॥ अजागावोमहिष्यश्चनिर्विशंत्योवनाद्वनं ॥ इषीकाटवींविविशुःक्रंदंत्योदावतर्षिताः॥ २॥ तेऽपश्यंतःपशू न्गोपाःकृष्णरामादयस्तदा॥ जातानुतापानविदुर्विचिन्वंतोगवांगतिम्॥ ३॥तृणैस्तत्खुरदच्छिन्नैर्गोष्पदैरं कितैर्गवां॥ मार्गमन्वगमन्सर्वेनष्टाजीव्याविचेतसः॥ ४ ॥

गोपगोकुलमच्युतः॥मुंजारण्यमरण्याग्नेररक्षतन्निपानतः ॥ १ ॥दूरचारिणीःदूरचारिण्यः ॥ १ ॥ वनाद्वनांतरंनिर्विशंत्योदावेनतर्षिताः तृषिताःक्रंदंत्यःइषीकाटवीम् अत्युच्छ्रितघनतृणविशेषारण्यंनिर्विविशुः ॥ २ ॥ कृष्णरामावादीयेषांते नतुतौ ॥ ३ ॥ तासांगवांखुरैः दद्भिश्चछिन्नैस्तृणैःगोष्पदैरंकितैश्चभूप्रदेशैस्तृणैर्वागवांमार्गमन्वगमन् नष्टाजीव्या गतजीविकासाधनाः ॥ ४ ॥

मुंजाटव्यपिसैवइषीकाऽटवी ॥ ५ ॥ ६॥ गोपानांनाशहेतुर्वनवह्निः सर्वतःप्रादुरभूत् सारथिना वायुना ॥ ७ ॥८ ॥९ ॥१० ॥ ११ ॥
कृच्छ्रात्गव्हरप्रवेशक्षुत्तृट्श्रमादिजनितात् ॥ १२ ॥ क्षणेनैवभांडीरंप्रापिताः ततःअक्षीण्युन्मील्यविस्मिताः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

मुंजाटव्यांभ्रष्टमार्गंक्रंदमानंस्वगोधनं॥ संप्राप्यतृपिताःश्रांतास्ततस्तेसंन्यवर्तयन्॥५ ॥ ताआहूताभगवतामेघगंभीरयागिरा॥ स्वनाम्नांनिनदंश्रुत्वाप्रतिनेदुःप्रहर्षिताः॥ ६ ॥ ततःसमंताद्वनधूमकेतुर्यदृच्छयाऽभूत्क्षयकृद्वनौकसां॥समीरितःसारथिनोल्वणोल्मुकैर्विलेलिहानःस्थिरजंगमान्महान्॥ ७॥ तमापतंतंपरितोदवाग्निंगोपाश्चगावःप्रसमीक्ष्यभीताः॥ ऊचुश्चकृष्णंसबलंप्रपन्नायथाहरिंमृत्युभयार्दिताजनाः॥८॥कृष्णकृष्णमहावीर्यहेरामामितविक्रम॥ दावाग्निनादह्यमानान्प्रपन्नांस्त्रातुमर्हथः॥ ९ ॥ नूनंत्वद्बांधवाःकृष्णनचार्हंत्यवसीदितुं॥वयंहिसर्वधर्मज्ञत्वन्नाथास्त्वत्परायणाः॥ १० ॥ श्रीशुकउवाच वचोनिशम्यकृपणंबंधूनांभगवान्हरिः॥ निमीलयतमाभैष्टलोचनानीत्यभाषत ॥ ११ ॥तथेतिमीलिताक्षेषुभगवानग्निमुल्बणं ॥पीत्वामुखेनतान्कृच्छ्राद्योगाधीशोव्यमोचयत् ॥ १२ ॥ ततश्चतेऽक्षीण्युन्मील्यपुनर्भांडीरमापिताः॥ निशम्यविस्मिताआसन्नात्मानंगाश्चमोचिताः ॥ १३ ॥ कृष्णस्ययोगवीर्यंतद्योगमायाऽनुभावितं॥ दावाग्नेरात्मनःक्षेमंवीक्ष्यतेमेनिरेऽमरं॥ १४॥ गाःसन्निवर्त्यसायान्हेसहरामोजनार्दनः॥ वेणुंविरणयन्गोष्ठमगाद्गोपैरभिष्टुतः॥ १५ ॥ गोपानांपरमानंदआसीद्गोविंददर्शने॥ क्षणंयुगशतमिवयासांयेनविनाऽभवत् ॥ १६॥ इतिश्रीभा० म० दशमस्कंधेपू० दावाग्निपानंनामएकोनविंशोध्यायः॥ १९ ॥ ॥ छ ॥

श्रीशुकउवाच तयोस्तदद्भुतंकर्मदावाग्नेर्मोक्षमात्मनः॥ गोपाःस्त्रीभ्यःसमाचख्युःप्रलंबवधमेवच॥ १ ॥

॥१६॥श्रीदामादिस्वगोपानांस्वांगमारुह्यलक्ष्यतां॥स्वैश्वर्यमाविरकरोद्वनवह्निनिपानतः ॥ १ ॥ इति० द० टी० पू० एकोनविंशः॥१९॥ विशेषःप्रावृट्शरच्छोभावर्णनेनवनोचिताः॥प्रावृट्क्रीडानिरूप्यंतेगोपरामयुजोहरेः॥ १ ॥ हेयादेयोपमानेनप्रावृट्शरदृतुश्रियोः॥वर्णनंत्वद्भुतैश्वर्यकृष्णलीलाविवक्षया ॥ २ ॥ १ ॥

॥ २ ॥ तत्रप्रावृड्वर्णनंततआदिद्वाविंशत्यासर्वेषांप्राणिनांसमुद्भवउत्पत्तिर्नोजीवनतश्चयस्यांसाप्रावृट्विद्योतमानाः परिधयःपरिवेषादि
शोभायस्यांसाविस्फूर्जितंसंक्षुभितंनभस्तलंयस्यांसा ॥ ३ ॥ सांद्रैर्निबिडैर्नीलांबुदैर्विद्युद्गर्जितस्तनैराच्छन्नंसगुणंगुणैराच्छन्नंजीवा
त्व्यंविद्युद्गर्जितांबुदानांसत्वरजस्तमोभिरुपमा ॥ ४ ॥ पर्जन्यःसूर्यःस्वगोभिःरश्मिभिःकालेयथोचितसमये अन्नराजोपमाकरादानतः
समये पुनर्दानतश्चसूचिता ॥ ५ ॥अस्यविश्वस्यप्रीणनमाप्यायनकरंजीवनमुदकंमुमुचुः कृपालवोयथातमंजनंनिरीक्ष्यानुकंपमानाः
तदाप्यायनायस्वजीवनमपित्यजंति तद्वन्महांतोमेघास्तडिन्नेत्रैर्विश्वंतप्तंनिरीक्ष्यवायुभिर्वेपिताजीवनंमुमुचुरिति ॥ ६ ॥ तपसाग्रीष्मे

गोपवृद्धाश्चगोप्यश्चतदुपाकर्ण्यविस्मिताः॥ मेनिरेदेवप्रवरौकृष्णरामौव्रजंगतौ॥ २॥ ततःप्रावर्त्ततप्रावृट्
सर्वसत्वसमुद्भवा॥ विद्योतमानपरिधिर्विस्फूर्जितनभस्तला॥ ३ ॥ सांद्रनीलांबुदैर्व्योमसविद्युत्स्तनयित्नु
भिः॥ अस्पष्टज्योतिराच्छन्नंब्रह्मेवसगुणंबभौ ॥ ४॥ अष्टौमासान्निपीतंयद्भूम्याश्चोदमयंवसु॥ स्वगोभि
र्मोक्तुमारेभेपर्जन्यःकालआगते॥ ५॥तडित्वंतोमहामेघाश्चंडश्वसनवेपिताः॥प्रीणनंजीवनंत्यस्यमुमुचुः
करुणाइव ॥ ६ ॥ तपःकृशादेवमीढाआसीद्वर्षीयसीमही ॥ यथैवकाम्यतपसस्तनुःसंप्राप्यतत्फलं॥ ७॥
निशामुखेषुखद्योतास्तमसाभांतिनग्रहाः॥ यथापापेनपाखंडानहिवेदाःकलौयुगे॥८॥श्रुत्वापर्जन्यनिनदं
मंडूकाव्यसृजन्गिरः॥तूष्णींशयानाःप्राग्यद्वद्ब्राह्मणानियमात्यये॥ ९॥ आसन्नुत्पथवाहिन्यःक्षुद्रनद्योऽनु
शुष्यतीः॥ पुंसोयथाऽस्वतंत्रस्यदेहद्रविणसंपदः॥ १०॥ हरिताहरिभिःशष्पैरिंद्रगोपैश्चलोहिता॥उच्छिलीं
ध्रकृतच्छायानृणांश्रीरिवभूरभूत्॥ ११॥ क्षेत्राणिसस्यसंपद्भिःकर्षकाणांमुदंददुः॥ धनिनामुपतापंचदैवा
धीनमजानतां॥ १२॥

णकृशादेवमीढापर्जन्यसिक्तावर्षीयसीउच्छूनापुष्टाकाम्यंतपोयस्यतस्यतनुः कामान्संप्राप्ययथेति ॥ ७ ॥ ८ ॥ नित्यकर्मावसानेआ
चार्यनिनदंश्रुत्वातच्छिष्याःयथाधीयंतेतद्वदिति॥९॥ अनुशुष्यतीः अनुशुष्यंत्यःअस्वतंत्रस्यइंद्रियपरतंत्रस्यस्वतंत्रस्यनिरंकुशस्येतिवा
॥ १० ॥ हरिभिर्नीलैःशष्पैःबालतृणैःनीलवर्णा क्वचित्इंद्रगोपैः कीटविशेषैर्लोहितातत्रतत्रउच्छिलींध्रैःछत्राकारैरुद्भिदैः कृतच्छाया
नृणांराज्ञांश्रीःसेनासंपदिव ॥ ११ ॥ क्षेत्राणीति तदाहिदृष्टेरविच्छेदेलसंतःप्रियंग्वादयोमुदंददतिविच्छेदेशुष्यंतोऽनुतापंचेति ॥ १२ ॥

अबिभत् अबिभरुः यथाहरिनिषेवयेतिहरिसेवायांप्रवृत्ताहिसएवसर्वैरुचिराभवंतितस्याः परमधर्मत्वात्परमसुखत्वाच्चतद्वदित्यर्थः ॥ १३ ॥ कामाक्तंकामवासनायुक्तमितिश्वसनोर्मिसाम्यं गुणैर्विषयैर्युज्यतइतिसरित्संगतिसाम्यं ॥ १४ ॥ अधोक्षजएवचेतोयेषांते ॥ १५ ॥ असंस्कृताअक्षुण्णाः नाभ्यस्यमानाइत्यसंस्कृतसाम्यं कालेनचाहताइतितृणाच्छादनसाम्यं॥१६ ॥यथाकामिन्यःपुंश्चल्यः ॥ १७ ॥ निर्गुणंज्यारहितमपिगुणिनिर्गजितशब्दवति आभात् अशोभतगुणव्यतिकारात्मकेव्यक्तेप्रपंचेअगुणवान्निर्गुणःपुरुषोयथेति

जलस्थलौकसःसर्वेनववारिनिषेवया॥अबिभ्रद्रुचिरंरूपंयथाहरिनिषेवया ॥ १३॥ सरिद्भिःसंगतःसिंधुश्चुक्षुभेश्वसनोर्मिमान्॥अपक्वयोगिनश्चित्तंकामाक्तंगुणयुग्यथा॥ १४॥ गिरयोवर्षधाराभिर्हन्यमानानविव्यथुः॥ अभिभूयमानाव्यसनैर्यथाऽधोक्षजचेतसः॥ १५॥ मार्गाबभूवुःसंदिग्धास्तृणैश्छन्नाह्यसंस्कृताः॥ नाभ्यस्यमानाःश्रुतयोद्विजैःकालहताइव ॥ १६॥ लोकबंधुषुमेघेषुविद्युतश्चलसौहृदाः॥ स्थैर्यंनचक्रुःकामिन्यःपुरुषेषुगुणिष्विव॥ १७॥ धनुर्वियतिमाहेंद्रंनिर्गुणंचगुणिन्यभात्॥ व्यक्तेगुणव्यतिकरेऽगुणवान्पुरुषोयथा॥ १८॥ नरराजोडुपश्छन्नःस्वज्योत्स्नाराजितैर्घनैः॥ अहंमत्याभासितयास्वभासापुरुषोयथा॥ १९॥ मेघागमोत्सवाहृष्टाःप्रत्यनंदन्शिखंडिनः॥ गृहेषुतप्तानिर्विण्णायथाऽच्युतजनागमे ॥ २०॥ पीत्वाऽपःपादपाःपद्भिरासन्नानात्ममूर्त्तयः॥ प्राक्क्षामास्तपसाश्रांतायथाकामानुसेवया॥ २१॥ सरस्स्वशांतरोधस्सुन्यूषुरंगापिसारसाः॥ गृहेष्वशांतकृत्येषुग्राम्याइवदुराशयाः ॥ २२॥जलौघैर्निरभिद्यंतसेतवोवर्षतीश्वरे॥ पाखंडिनामसद्वादैर्वेदमार्गाःकलौयथा॥ २३ ॥

॥ १८ ॥ स्वभासाभासितयाअहंमत्येतिस्वचैतन्येनैवप्रकाशितेनाहंकारेणछन्नोजीवोयथा यद्वा अहंविद्वान्दातावेत्ताशूरइतिस्वप्रतीत्यैवारोपितयाइति ॥ १९ ॥ मेघागमेनोत्सवोयेषामतोहृष्टाः ॥ २० ॥ नानात्ममूर्त्तयः अनेकरूपदेहाः॥ २१ ॥ अशांतानिपंककंटकादियुक्तानिरोधांसितटानियेषांतेष्वपिन्यूषुः नितरामवसन् सारसाश्चक्रवाकाः अशांतानिघोराणिअनुपरतानिवाकृत्यानियेषुतेष्वपिगृहेषु ॥ २२ ॥ ईश्वरेइंद्रे ॥ २३ ॥

नुन्नाः प्रेरिताः आशिषः कामान् विश्पतयो राजानः वणिजांपतयो वा द्विजेरिताः पुरोहितैरुक्ताः ॥ २४ ॥ प्रावृषिकतां क्रीडां वर्णयति एवंवनमितिसप्तभिः वर्षिष्ठं समृद्धं ॥ २५ ॥ २६ ॥ वनौकसः पुलिंदीः प्रमुदिताः भगवान्ददृशे तथा वनराजीः मधुच्युतः मधुस्रवाः ददृशे गिरेः सकाशाज्जलधाराश्चतासांनादान् आसन्नानिकटवर्तिनीर्गुहाश्च यद्वा वनौकसः प्रमुदिता आसन् तथा वनराजीः वनराजयः वनपरं

व्यमुंचन्वायुभिर्नुन्ना भूतेभ्योऽथामृतं घनाः ॥ यथाऽशिषो विश्पतयः काले काले द्विजेरिताः ॥ २४ ॥ एवं वनं तद्वर्षिष्ठं पक्वखर्जूरजंबुमत् ॥ गोगोपालैर्वृतो रंतुं सबलः प्राविशद्धरिः ॥ २५ ॥ धेनवो मंदगामिन्य ऊधोभारेण भूयसा ॥ ययुर्भगवताहूता द्रुतं प्रीत्या स्नुतस्तनीः ॥ २६ ॥ वनौकसः प्रमुदिता वनराजीर्मधुच्युतः ॥ जलधारा गिरेर्नादानासन्नाद्ददृशे गुहाः ॥ २७ ॥ क्वचिद्वनस्पतिक्रोडे गुहायां चाभिवर्षति ॥ निर्विश्य भगवान्रेमे कंदमूलफलाशनः ॥ २८ ॥ दध्योदनं समानीतं शिलायां सलिलांतिके ॥ संभोजनीयैर्बुभुजे गोपैः संकर्षणाऽन्वितः ॥ २९ ॥ शाद्वलोपरि संविश्य चर्वतो मीलितेक्षणान् ॥ तृप्तान्वृषान्वत्सतरान्गाश्च स्वोधोभरश्रमाः ॥ ३० ॥ प्रावृट्श्रियं च तां वीक्ष्य सर्वभूतमुदावहां ॥ भगवान्पूजयांचक्रे आत्मशक्त्युपबृंहितां ॥ ३१ ॥ एवं निवसतोस्तस्मिन् रामकेशवयोर्व्रजे ॥ शरत्समभवद्व्यभ्रा स्वच्छांब्वपरुषानिला ॥ ३२ ॥ शरदा नीरजोत्पत्त्या नीराणि प्रकृतिं ययुः ॥ भ्रष्टानामिव चेतांसि पुनर्योगनिषेवया ॥ ३३ ॥

पराः मधुच्युत आसन् गिरेर्जलधारा आसन् तानेवंभूतान्ददृशे सर्वतो ददर्श तथा भगवान् धाराणां नादान् गुहाश्चेति ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ शरदं वर्णयति एवं निवसतोरित्यष्टादशभिः विगतानि अभ्राणि यस्यां सा स्वच्छानि अंबूनि यस्यां सा अपरुषः शांतोऽनिलो यस्यां सा च सा च ॥ ३२ ॥ नीरजानामुत्पत्तिर्यया तया शरदा कृत्वा नीरजानामुत्पत्त्या वा ॥ ३३ ॥

व्योम्नोऽब्दमिति व्योमादीनांचतुर्णांचतुरोमलान्शरदहरत् आश्रमिणांचतुर्णांकृष्णेजाताभक्तिर्यथाऽशुभमसुखंहरति तथाहि ब्रह्मचा- रिणोगुर्वर्थोदकाहरणकष्टंयथाभक्तिर्हरति तयापूर्णस्यतेनानुपयोगात् गुरुभिरपिकृतार्थस्यतस्यानियोगात् एवंव्योम्नोऽब्दंशरज्जहार यथाच गृहिणोऽपत्यादिसांकर्यंभक्तिर्हरति विविक्तवासरुच्युत्पत्तेः तथाभूतानांशावल्यंसांकर्यंशरत् वर्षासुवृष्टिभियासंकुलानिवसं ति यथाचवनस्थस्यमलधारणक्लेशंभक्तिर्हरतिएवंभुवःपंकंशरत् यथाचयतीनांकामादिवासनामलंश्रीकृष्णभक्तिर्हरति एवमपांमलं शरदिति ॥ ३४ ॥ त्यक्तैषणाः त्यक्ताःपुत्रवित्तलोकैषणायैस्ते ॥ ३५ ॥ गिरयइति अयंभावः नह्युपाध्यायाः कर्मविद्यामिवज्ञानिनो ज्ञानामृतंसर्वतोवितरंति अपितुकृपयाक्वचिदेवएवंगिरयःशिवंनिर्मलंतोयंक्वचिन्मुमुचुःक्वचिन्नपुनःप्रावृषीवसर्वतइति॥ ३६ ॥ गाधेक्षु

व्योम्नोऽब्दंभूतशावल्यंभुवःपंकमपांमलं ॥ शरज्जहाराश्रमिणांकृष्णोभक्तिर्यथाऽशुभं ॥ ३४॥ सर्वस्वंज लदांहित्वाविरेजुःशुभ्रवर्चसः ॥ यथात्यक्तैषणाःशांतामुनयोमुक्तकिल्बिषाः ॥ ३५ ॥ गिरयोमुमुचुस्तोयंक्व चिन्नमुमुचुःशिवं ॥ यथाज्ञानामृतंकालेज्ञानिनोददतेनवा ॥ ३६ ॥ नैवाविदन्क्षीयमाणंजलंगाधजलेच राः ॥ यथायुरन्वहंक्षय्यंनरामूढाःकुटुंबिनः ॥ ३७ ॥ गाधवारिचरास्तापमविंदन्शरदर्कजं ॥ यथादरिद्रःकृ पणःकुटुंब्यविजितेंद्रियः ॥ ३८ ॥ शनैःशनैर्जहुःपंकंस्थलान्यामंचवीरुधः ॥ यथाहंममतांधीराःशरीरादि ष्वनात्मसु ॥ ३९ ॥ निश्चलांबुरभूत्तूष्णींसमुद्रःशरदागमे ॥ आत्मन्युपरतेसम्यङ्मुनिर्व्युपरतागमः ॥ ४० ॥ केदारेभ्यस्त्वपोऽगृह्णन्कर्षकादृढसेतुभिः ॥ यथाप्राणैःस्रवज्ज्ञानंतन्निरोधेनयोगिनः ॥ ४१ ॥ शरदर्कांशु जांस्तापान्भूतानामुडुपोऽहरत् ॥ देहाभिमानजंबोधोमुकुंदोव्रजयोषितां ॥ ४२ ॥ खमशोभतनिर्मेघंशर द्विमलतारकं ॥ सत्त्वयुक्तंयथाचित्तंशब्दब्रह्मार्थदर्शनं ॥ ४३ ॥

द्रेजलेचरंतीतितथातेमीनादयः अविदन्लेभिरे ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ शनैःशनैरिति तत्रममतामिवपंकमहंतामिवआमतामपक्वतांजहुरिति ॥ ३९ ॥ आत्मन्युपरतेत्यक्तक्रियोमुनिरिवनिश्चलांबुःसएवव्युपरतागमः निवृत्तवेदघोषइवतूष्णीमभूदिति ॥ ४० ॥ केदारेभ्योवद्धशा लिक्षेत्रेभ्योदृढैःसेतुभिरपोऽगृह्णन्ततःपरंवृष्ट्यभावात् प्राणैरिंद्रियैस्तन्निरोधेनइंद्रियप्रत्याहारेण॥ ४१ ॥देहाभिमानजंबोधइवव्रजयोषि तांमुकुंदइवचेत्यर्थः॥ ४२ ॥शरदाविमलातारकायस्मिन्तत् शब्दब्रह्मणोवेदस्यार्थान्पूर्वोत्तरमीमांसानिर्णीतान्दर्शयतीतितथातद्वत्॥ ४३॥

॥ ४४ ॥ समःअन्यूनाधिकःशीतश्चोष्णश्चनं नतुगोप्यःकृष्णापहृतचतस्त्वेनतासांसंतापोढुःसहइति यद्वा नकारउपमार्थः तदाकृष्णहृ
तचेतसइतिचेतसाकृष्णमाश्लिप्ययथेत्यर्थः ॥ ४५ ॥ पुष्पिण्यःगर्भिण्यःअन्वीयमानाः स्ववृषैःस्वपतिभिः अनिच्छंत्योऽपिबलादनुगम्य
मानाः ईश्वराराधनार्थाःक्रियाः बलात्फलैरनुगम्यमानाः समस्तभोगगर्भाययथेति ॥ ४६ ॥ कुमुत्कुमुदंकुत्सितामुत्यस्येतिदस्युसाम्यं
॥४७॥आग्रयणैर्नवान्नप्राशनार्थैर्वैदिकैर्यागैरिंद्रियैरिंद्रियार्थैर्लौकिकैश्चमहोत्सवैःकलाभ्यांरामकृष्णाभ्यांदर्शनादिमहोत्सवाभ्यां॥४८

अखंडमंडलोव्योम्निरराजोडुगणैःशशी ॥ यथायदुपतिःकृष्णोवृष्णिचक्रावृतोभुवि ॥ ४४ ॥ आश्लिप्यसमशीतोष्णंप्रसूनवनमारुतं ॥ जनास्तापंजहुर्गोप्योनकृष्णहृतचेतसः ॥ ४५ ॥ गावोमृगाःखगानार्यःपुष्पिण्यःशरदाऽभवन् ॥ अन्वीयमानाःस्ववृषैःफलैरीशक्रियाइव ॥ ४६ ॥ उदहृष्यन्वारिजानिसूर्योत्थानेकुमुद्विना ॥ राज्ञातुनिर्भयालोकायथादस्यून्विनानृप ॥ ४७ ॥ पुरग्रामेष्वाग्रयणैरिंद्रियैश्चमहोत्सवैः ॥ बभौभूःपक्कसस्याढ्याकलाभ्यांनितरांहरेः ॥ ४८ ॥ वणिङ्मुनिनृपस्नातानिर्गम्यार्थान्प्रपेदिरे ॥ वर्षरुद्धायथासिद्धाःस्वपिंडान्कालआगते ॥ ४९ ॥ इतिश्रीभा०म०दशमस्कंधे पू०शरदृर्णननामविंशतितमोध्यायः ॥ २० ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच इत्थंशरत्स्वच्छजलंपद्माकरसुगंधिना ॥ न्यविशद्वायुनावातंसगोगोपालकोऽच्युतः ॥ १ ॥ कुसुमितवनराजिशुष्मिभृंगद्विजकुलघुष्टसरःसरिन्महीध्रम् ॥ मधुपतिरवगाह्यचारयन्गाःसहपशुपालबलश्चुकूजवेणुं ॥ २ ॥

वणिजोयतयोनृपाः स्नातकाश्चदृष्टादृष्टाभ्यांवर्षरुद्धाः संतोनिर्गम्यार्थान्वाणिज्यस्वाच्छंद्यदिग्विजयविद्यादीन्प्रपेदिरेप्रापयंत यथा मंत्रयोगादिसिद्धाः आयुषारुद्धाः कालेआगतेस्वपिंडान्योगादिप्राप्यान्देवादिदेहानिति ॥ ४९ ॥
इतिदशमस्कंधेटीकायांविंशतितमोध्यायः ॥ २० ॥ ॥ ७ ॥ एकविंशेशरद्रम्यवृंदावनगतेहरौ ॥ तद्वेणुस्वनमाकर्ण्यगोपीभिर्गीतमीर्यते ॥ १ ॥ इत्थमेवंभूतंवनंतदेवाह शरदास्वच्छानिजलानियस्मिन्तत् वायुनावातमनुगतंव्याप्तमित्यर्थः ॥ १ ॥ ततश्चकुसुमितवनराजिषु शुष्मिणोमत्ताःभृंगाः द्विजाःखगाश्चतेषांकुलानितैर्घुष्टा सरांसिसरितः महीध्राश्चयस्मिन् तद्वनंकृष्णोऽवगाह्यप्रविश्यवेणुमवादयत् ॥ २ ॥

तत्कृष्णवेणुगीतंस्मरस्योदयोयस्मात्तदाश्रुत्यश्रुत्वापरोक्षंयथाभवतितथा॥३॥व्रजेस्थितत्वात् विक्षिप्तमनसःव्याकुलचित्ताः॥ ४ ॥यादृ
शंकृष्णस्मरणंतासांमनसःक्षोभकंजातम् तदाह वर्हापीडमिति नटवत्वरंवपुर्बिभ्रत् वृंदावनंप्राविशत् कथंभूतंवनम् स्वपदैरंकितैःरमणंर
तिजनकम् गोपवृंदैःगीतकीर्त्तिःतथावर्हमयमापीडंशिरोभूषणंबिभ्रत् वर्हमापीडोयस्मिन्निति वपुषोविशेषणंवा वेणुवादनमुत्प्रेक्षते रंध्रा
न्वेणोरिति अतोनूनमधरसुधैवपूर्णाद्वेणोरुच्चलंतीगीतवत्प्रसर्पितुमर्हतीतिभावः ॥ ५ ॥ अभिरेभिरेवर्णयंत्यःपदेपदेपरमानंदमूर्त्तिकृष्णं
परिरब्धवत्यः ॥ ६ ॥ अनुवर्णनमेवाह अक्षण्वतामितित्रयोदशभिः अक्षण्वतांचक्षुष्मतां तावदिदमेवफलंप्रियदर्शनंपरमन्यन्नविदामः

तद्व्रजस्त्रियआश्रुत्यवेणुगीतंस्मरोदयम् ॥ काश्चित्परोक्षंकृष्णस्यस्वसखीभ्योऽन्ववर्णयन् ॥ ३ ॥ तद्वर्णयितु
मारब्धाःस्मरंत्यःकृष्णचेष्टितम् ॥ नाशकन्स्मरवेगेनविक्षिप्तमनसोनृप ॥ ४ ॥ वर्हापीडंनटवरवपुःकर्णयोः
कर्णिकारंबिभ्रद्वासःकनककपिशंवैजयंतींचमालाम् ॥ रंध्रान्वेणोरधरसुधयापूरयन्गोपवृंदैर्वृंदारण्यंस्वप
दरमणंप्राविशद्गीतकीर्तिः ॥५॥ इतिवेणुरवंराजन्सर्वभूतमनोहरम् ॥ श्रुत्वाव्रजस्त्रियःसर्वावर्णयंत्योऽभिरे
भिरे ॥ ६ ॥ गोप्यऊचुः अक्षण्वतांफलमिदंनपरंविदामःसख्यःपशूननुविवेशयतोर्वयस्यैः ॥ वक्त्रंव्र
जेशसुतयोरनुवेणुजुष्टंयैर्वाभिपीतमनुरक्तकटाक्षमोक्षम् ॥ ७॥ चूतप्रवालवर्हस्तबकोत्पलाब्जमालानुपृक्त
परिधानविचित्रवेषौ ॥ मध्येविरेजतुरलंपशुपालगोष्ठ्यांरंगेयथानटवरौक्वचगायमानौ ॥ ७॥

नविद्मेत्यर्थःतच्चफलंसखिभिःसहपशून्वनंप्रवेशयतोरामकृष्णयोर्वक्त्रंयैरवपीतंतैरेवजुष्टंसेवितंनान्यैरित्यर्थः कथंभूतंवक्त्रं अनुवेणुवेणुम
नुवर्त्तमानंतंवादयत् तथाअनुरक्तंकटाक्षमोक्षंस्निग्धकटाक्षविसर्गअथवायैर्निपीतंतयोर्वक्त्रंतैर्जुष्टमिदमेवाक्षण्वतामक्ष्णोःफलमिति॥७॥
अन्याआहुः चूतेति चूतप्रवालादीनांचित्राभिर्मालाभिः अनुपृक्तेईषदंतरांतरतःसंयुक्तेपरिधानेनीलपीतांबरेताभ्यांविचित्रोवेषोययो
स्तौ क्वचकदाचित्पशुपालगोष्ठ्यांगोपालसभायांमध्येअलमत्यर्थंविरेजतुः अहोगोपानांपुण्यमितिभावः ॥ ८ ॥

अन्यांऊचुःहेगोप्यः अयंवेणुः किंस्मपुण्यमाचरत् कृतवान् कथंयद्यस्मात् गोपिकानामेवभोग्यांसतीमपिदामोदराधरसुधांस्वयंस्वातं
त्र्येणयथेष्टंभुंक्ते कथम् अवशिष्टरसंकेवलमवशिष्टंरसमात्रंयथाभवति यतोयासांह्रदिनीनांपयसापुष्टःतामातृतुल्याह्रदिन्यःहृष्यत्त्व
चः विकसितकमलवनमिषेणरोमांचितालक्ष्यंते येषांवंशेजातस्तेतरवोमधुधारामिषेणआनंदाश्रुमुमुचुः यथाआर्याः कुलवृद्धाः स्ववं
शेभगवत्सेवकंदृष्ट्वाहृष्यत्त्वचोऽश्रुमुंचंतितद्वदिति॥ ९॥काश्चिदाहुःहेसखि वृंदावनंभुवःकीर्त्तिस्वर्गादपिविशेषेणवितनोति कथंभूतंयद्देव
कीसुतपदांबुजाभ्यांलब्धालक्ष्मीःशोभासंपद्येनतत् किंच गोविंदस्यवेणुमनुवेणुनिनादंश्रुत्वाऽनंतरंमंदगर्जितंनीलमेघंतंमत्वामत्तायेमयूरा
स्तेषांनृत्यप्रेक्ष्यसंघशस्तत्रतत्रअद्रिसानुषुअपरतानिउपरतक्रियाणिअन्यानिसमस्तानिसत्वानियस्मिन्तत् नैतदन्येषुलोकेषुविद्यते अ

गोप्यःकिमाचरदयंकुशलंस्मवेणुर्दामोदराधरसुधामपिगोपिकानाम्॥ भुंक्तेस्वयंयदवशिष्टरसंह्रदिन्योहृ
ष्यत्त्वचोऽश्रुमुमुचुस्तरवोयथाऽर्याः॥ ९ ॥ वृंदावनंसखिभुवोवितनोतिकीर्त्तियद्देवकीसुतपदांबुजलब्धल
क्ष्मि॥ गोविंदवेणुमनुमत्तमयूरनृत्यंप्रेक्ष्याद्रिसान्वपरतान्यसमस्तसत्वम्॥ १० ॥ धन्याःस्ममूढमतयोऽपि
हरिण्यएतायानंदनंदनमुपात्तविचित्रवेषम्॥ आकर्ण्यवेणुरणितंसहकृष्णसाराःपूजांदधुर्विरचितांप्रणया
वलोकैः॥ ११ ॥ कृष्णंनिरीक्ष्यवनितोत्सवरूपवेषंश्रुत्वाचतत्क्वणितवेणुविचित्रगीतम्॥ देव्योविमानगत
यःस्मरनुन्नसाराभ्रश्यत्प्रसूनकवरामुमुहुर्विनीव्यः॥ १२ ॥

तोभुवःकीर्त्तिवितनोतीत्यर्थः ॥ १० ॥ अपराआहुःहेसखि मूढमतयःतिर्यगादयोऽपिएताहरिण्योधन्याःकृतार्थाःयावेणुरणितंवेणुनाद
माकर्ण्यनंदनंदनंप्रतिप्रणयसहितैरवलोकनैर्विरचितांपूजांसमानंदधुःकृतवत्यः किंचकृष्णसारैःस्वपतिभिःसहिताएवदधुःअस्मत्पतयस्तु
गोपाःक्षुद्राःसमक्षंतन्नसहंतइतिभावः ॥ ११ ॥ अन्याऊचुःहेगोप्यः आश्चर्यंशृणुत वनितानामुत्सवोयस्मात्तद्रूपंवेषंचयस्यतंकृष्णंनि
रीक्ष्यतेनवादितवेणोरसंकीर्णगीतंचश्रुत्वाविमानैर्गच्छंत्योदेव्योदेवानामंकेषुस्थिताअपिस्मरेणनुन्नसाराः परिक्षिप्तधैर्यामुमुहुः मोहंलिंग
माहुःभ्रश्यत्प्रसूनाःकबराश्चूडायासांताःविगतानीव्योयासांताः अत्रसर्वत्रवक्तृभेदान्नातीवसंगतिर्वक्तव्या ॥ १२ ॥

क्षरणशंकयैवोत्तंभितैरुन्नमितैः कर्णपुटैःपिबंत्यःसत्यः तथाशावाश्ववत्साश्वस्तनपानेप्रवृत्ताः समनंतरमेवगीतंश्रुत्वातदेवपीयूषमुत्तभि तकर्णपुटैःपिबंतःस्नुतस्तनपयःकवलाः केवलंस्तनेभ्यःक्षरितक्षीरयासाःमुखेषुयेषांतेतस्थुः विस्मृतक्रियावभूवुरित्यर्थः तत्रहेतुः गोविंद दृशामार्गेणआत्मनिमनसिस्पृशंत्यआलिंगंत्यः अतएवअश्रूणांकलालेशाः लोचनयोर्यासांताःगावस्तेचशावाःवत्साः ॥ १३ ॥ भो अंबमातः अस्मिन्वनेयेविहगाःपक्षिणस्तेप्रायेणमुनयोभवितुमर्हंति कुतःकृष्णेक्षितंकृष्णदर्शनं पुष्पफलाद्यंतरंविनायथाभवतितथारुचिराःप्रवालायेषांतान् द्रुमभुजान्वृक्षाणांशाखाआरुह्यतेनश्रीकृष्णेनउदितंप्रकटितंकलवेणुगीतं केनापिसुखेननिमीलितदृशस्त्यक्ता

गावश्चकृष्णमुखनिर्गतवेणुगीतपीयूषमुत्तभितकर्णपुटैःपिबंत्यः॥शावाःस्नुतस्तनपयःकवलाःस्मतस्थुर्गोविंदमात्मनिदृशाऽश्रुकलाःस्पृशंत्यः॥ १३॥ प्रायोबतांबविहगामुनयोवनेऽस्मिन्कृष्णेक्षितंतदुदितंकलवेणुगीतम्॥ आरुह्ययेद्रुमभुजान्रुचिरप्रवालान्शृण्वंतिमीलितदृशोविगतान्यवाचः॥ १४॥ नद्यस्तदातदुपधार्यमुकुंदगीतमावर्तलक्षितमनोभवभग्नवेगाः॥ आलिंगनस्थगितमूर्मिभुजैर्मुरारेर्गृह्णंतिपादयुगलंकमलोपहाराः॥ १५॥ दृष्ट्वाऽतपेव्रजपशून्सहरामगोपैःसंचारयंतमनुवेणुमुदीरयंतम्॥ प्रेमप्रवृद्धउदितःकुसुमावलीभिःसख्युर्व्यधात्स्ववपुषाऽंबुदआतपत्रम्॥ १६॥

न्यवाचःसंतःयेशृण्वंतीतितथाहिमनुयःश्रीकृष्णदर्शनंयथाभवतितथावेदोक्तकर्मफलपरित्यागेनवेदद्रुमशाखारूढाःरुचिरप्रवालस्थानीयानिकर्माण्येवोपाददानाःसुखिनःसंतःश्रीकृष्णगीतमेवशृण्वंति अतस्तएवैतेभवितुमर्हंतीतिभावः॥ १४ ॥ आस्तांचेतनानांकथानद्योऽपिआवर्तैः परिभ्रमैर्लक्षितेनसूचितेनमनोभवेनकामेनभग्नोवेगोयासांताः आलिंगनेनस्थगितमाच्छादितंयथाभवतितथाऊर्मयएवभुजाः तैःकमलोपहाराः कमलान्युपहरंत्यःमुरारेःपादयुगलंगृह्णंतिधारयंति ॥ १५ ॥ लोकार्तिहरणशीलत्वादिसाम्यात्सख्युःश्रीकृष्णस्यअंबुदस्तदुपरिउदितःपुनःप्रेम्णाप्रवृद्धःसन् कुसुमावलीभिःपुष्पसमूहैः तत्तुल्यैस्तुषारैर्वासहस्ववपुषाछत्रंविहितवान् ॥ १६ ॥

साहंकारमाहुः पूर्णाःकृतार्थाःपुलिंद्यः शबरांगनाः कथमित्यतआहुः प्रथमंदयितानांस्तनेषुमंडितेनअनुलिप्तेनपुनश्चरतिसमयेउरुगा यस्यश्रीकृष्णस्यपदाब्जयोःरागेणआरुण्येनश्रीःकांतिर्यस्यतेनकुंकुमेन पुनस्तस्यवनस्थलीषुचंक्रमणेनतृणेषुरूषितेनलग्नेनतद्दर्शनेन तथा भूतस्यकुंकुमस्यदर्शनेनस्मररुतारुक्तापोयासांताःतेनकुंकुमेनआननेषुकुचेषुचकामतप्तेपुलिंपत्यः तद्वाधिकामव्यथांजहुः अतस्ताःकृतार्थाः धिगन्यामादृश्यःयाएवंभूतमप्याधिशमनंनलभंतइतिभावः ॥ १७ ॥ हंतेतिहर्षे हेसख्यः अयमद्रिर्गोवर्द्धनोध्रुवंहरिदासेषुश्रेष्ठः कुतइत्यतआहुः यस्माद्रामकृष्णयोश्चरणस्पर्शेनप्रमोदोयस्यसः तृणाद्युद्गमच्छलेनरोमहर्षदर्शनात् किंचयस्मात्मानंतनोति सह

पूर्णाःपुलिंद्यउरुगायपदाब्जरागश्रीकुंकुमेनदयितास्तनमंडितेन॥ तद्दर्शनस्मररुजस्तृणरूषितेनलिंपंत्यआननकुचेषुजहुस्तदाधिम्॥ १७॥ हंतायमद्रिरबलाहरिदासवर्योयद्रामकृष्णचरणस्पर्शप्रमोदः॥ मानंतनोतिसहगोगणयोस्तयोर्यत्पानीयसूयवसकंदरकंदमूलैः॥ १८ ॥ गागोपकैरनुवनंनयतोरुदारवेणुस्वनैःकलपदैस्तनुभृत्सुसख्यः॥ आस्पंदनंगतिमतांपुलकस्तरूणांनिर्योगपाशकृतलक्षणयोर्विचित्रं॥ १९॥ एवंविधाभगवतोयावृंदावनचारिणः॥ वर्णयंत्योमिथोगोप्यःक्रीडास्तन्मयतांययुः॥ २०॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेएकविंशतितमोऽध्यायः॥ २१॥ ॥छ॥ ॥छ॥ श्रीशुकउवाच हेमंतेप्रथमेमासिनंदव्रजकुमारिकाः॥ चेरुर्हविष्यंभुंजानाःकात्यायन्यर्चनव्रतम्॥१॥ आप्लुत्यांभसिकालिंद्याजलांतेचोदितेऽरुणे॥ कृत्वाप्रतिकृतिंदेवीमानर्चुर्नृपसैकतीम्॥ २ ॥ गोभिर्गणेनसखिसमूहेनचवर्त्तमानयोस्तयोः कैःपानीयैःसूयवसैः शोभनतृणैः कंदरैश्चकंदमूलैश्चयथोचितम् अतोऽयमतिधन्यइत्यर्थः ॥ १८ ॥ हेसख्यःइदंत्वतिचित्रं गोपैःसहवनेवनेगाः संचारयतोस्तयोःरामकृष्णयोःमधुपदैर्महावेणुनादैः शरीरिषुयेगतिमंतस्तेषांस्पंदनंस्थावरधर्मःतरूणांपुलकःजंगमधर्मइति निर्युज्यंतेगावःआभिरितिर्योगाःपादबंधनरज्जवः अधृष्यगवांकर्षणार्थाःपाशाश्चतैःकृतंलक्षणंचिह्नंययोः शिरसिनिर्योगवेष्टनेनस्कंधस्थपाशेनच गोपपरिदृढश्रियाविराजमानयोरित्यर्थः ॥ १९॥ गोपीनांकामतःकृष्णेनिःसीमप्रेमसंगमः ॥ कात्यायन्यर्चनोद्भूततत्प्रसादमहोदयः ॥ ॥२०॥इतिदशमेटीकायामेकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥छ॥ द्वाविंशेगोपकन्यानांवस्त्राहरणलीलया॥वरंदत्वागतःकृष्णोयज्ञशालामितीर्यते ॥ १ ॥प्रथमेमासि मार्गशीर्षे ॥ १ ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ महामायेत्यादिसंबोधनैस्तवनांकिंचिदशक्यमितिसूचयंत्यःप्रत्येकंप्रार्थयंते ॥ ४ ॥ ५ ॥ कृष्णचेतस्त्वमाह भूयान्नंदसुतःपतिरि ति आनर्चुरिति व्रतस्यपूर्वांगमाह उपसीति गोत्रैर्नामभिः अन्योन्याबद्धबाहवःपरस्परंगृहीतपाणयः॥ ६ ॥ ७ ॥ योगेश्वराणामीश्वर इतिप्रत्येकंतादृक्मनोरथपूरणसामर्थ्यंदर्शयति ॥ ८ ॥ तासांकर्मणःसिद्धयेफलदानायेति नीपंकदंबं ॥ ९ ॥ बालैःसहहेअबलाः ॥

गंधैर्माल्यैःसुरभिभिर्बलिभिर्धूपदीपकैः॥उच्चावचैश्चोपहारैःप्रवालफलतंदुलैः॥ ३ ॥ कात्यायनिमहामाये महायोगिन्यधीश्वरि॥ नंदगोपसुतंदेविपतिंमेकुरुतेनमः॥४॥इतिमंत्रंजपंत्यस्ताःपूजांचक्रुःकुमारिकाः॥ एवंमासंव्रतंचेरुःकुमार्यःकृष्णचेतसः॥ ५॥ भद्रकालींसमानर्चुर्भूयान्नंदसुतःपतिः॥उषस्युत्थायगोत्रैःस्वै रन्योन्याबद्धबाहवः ॥ ६॥ कृष्णमुच्चैर्जगुर्यांत्यःकालिंद्यांस्नातुमन्वहं ॥ नद्यांकदाचिदागत्यतीरेनिक्षिप्य पूर्ववत्॥ ७॥ वासांसिकृष्णंगायंत्योविजह्रुःसलिलेमुदा ॥ भगवांस्तदभिप्रेत्यकृष्णोयोगेश्वरेश्वरः॥ ८ ॥ वयस्यैरागतस्तत्रवृतस्तत्कर्मसिद्धये॥तासांवासांस्युपादायनीपमारुह्यसत्वरः॥ ९ ॥हसद्भिःप्रहसन्बालैःप रिहासमुवाचह॥ अत्रागत्याबलाःकामंस्वंस्वंवासःप्रगृह्यतां ॥ १० ॥ सत्यंब्रवाणिनोनर्मयद्यूयंव्रतकर्शि ताः ॥ नमयोदितपूर्ववाअनृतंतदिमेविदुः ॥ ११ ॥ एकैकशःप्रतीच्छध्वंसहैवोतसुमध्यमाः॥तस्यतत्क्ष्वे लितंदृष्ट्वागोप्यःप्रेमपरिप्लुताः॥ १२ ॥ व्रीडिताःप्रेक्ष्यचान्योन्यंजातहासाननिर्ययुः॥ एवंब्रुवतिगोविंदेनर्म णाक्षिप्तचेतसः॥ आकंठमग्नाःशीतोदेवेपमानास्तमब्रुवन्॥ १३ ॥ माऽनयंभोःकृथास्त्वांतुनंदगोपसुतंप्रि यं॥ जानीमोऽगव्रजश्लाघ्यंदेहिवासांसिवेपिताः ॥ १४ ॥ श्यामसुंदरतेदास्यःकरवामतवोदितं॥ देहिवा सांसिधर्मज्ञनोचेद्राज्ञेब्रुवामहे॥ १५॥

॥ १० ॥ नोनर्म नपरिहासःयस्माद्यूयंपरिश्रांताः ॥ ११ ॥ एकैकशोवा आग त्यस्वीकुरुत सहैववानतत्रास्माकमामहइत्यर्थः क्ष्वेलितमुतपरिहासः प्रेमपरिप्लुताःप्रेमरसनिमग्नाः ॥ १२ ॥ १३ ॥ तत्रमुग्धाऊचुःअंग भोःकृष्ण अनयमन्याय्यंमाकृथाः ॥१४ ॥प्रौढाऊचुः नोचेद्राज्ञेनंदायकंसायवाब्रुवामहे हेकृष्णेतिवा ॥ १५ ॥

॥ १६ ॥ प्रोत्तेरुः निर्गताः ॥ १७ ॥ आहताः ईषदक्षतयोनीर्विक्ष्य ॥ १८॥ धृतव्रताःसत्योविवस्त्राः अपोव्यगाहत अप्सुस्नाताइतियत्तदेतत्तुउएवदेवहेलनमपराधएवेत्यर्थः व्रतवैगुण्यभीतानांप्रायश्चित्तमिवाह अस्यांहसःपापस्यनिवृत्तये मूर्ध्निअंजलिंबध्वाऽधोनमःप्रणामंकुर्त्वेति ॥ १९ ॥ इतिदोषत्वेनअच्युतेनाभिहितंविवस्त्राप्लवनंव्रतस्यच्युतिहेतुंमत्वा तस्यव्रतस्यपूर्तिकामाः तदशेषकर्मणांतस्यव्रतस्य अन्येषामशेषकर्मणांचसाक्षात्कृतंफलभूतंतमेवनेमुः सएवावद्यमृक्पापमार्जकः ॥ २० ॥ २१ ॥ दृढमत्यर्थंप्रलब्धावंचिताः यूयंविव

श्रीभगवानुवाच भवत्योयदिमेदास्योमयोक्तंवाकरिष्यथ ॥ अत्रागत्यस्ववासांसिप्रतीच्छंतुशुचिस्मिताः ॥ १६ ॥ ततोजलाशयात्सर्वादारिकाःशीतवेपिताः ॥ पाणिभ्यांयोनिमाच्छाद्यप्रोत्तेरुःशीतकर्शिताः ॥ १७॥ भगवानाहतावीक्ष्यशुद्धभावप्रसादितः ॥ स्कंधेनिधायवासांसिप्रीतःप्रोवाचसस्मितं ॥ १८ ॥ यूयंविवस्त्रायदपोधृतव्रताव्यगाहतैतत्तदुदेवहेलनं ॥ बध्वांजलिंमूर्ध्न्यपनुत्तयेंऽहसःकृत्वानमोऽधोवसनंप्रगृह्यताम् ॥ १९ ॥ इत्यच्युतेनाभिहितंव्रजावलामत्वाविवस्त्राप्लवनंव्रतच्युतिम् ॥ तत्पूर्तिकामास्तदशेषकर्मणांसाक्षात्कृतंनेमुरवद्यमृग्यतः ॥ २० ॥ तास्तथाऽवनतादृष्ट्वाभगवान्देवकीसुतः ॥ वासांसिताभ्यःप्रायच्छत्करुणस्तेनतोषितः ॥ २१ ॥ दृढंप्रलब्धास्त्रपयाचहापिताःप्रस्तोभिताःक्रीडनवच्चकारिताः ॥ वस्त्राणिचैवापहृतान्यथाप्यमुंतानाभ्यसूयन्प्रियसंगनिर्वृताः ॥ २२ ॥ परिधायस्ववासांसिप्रेष्ठसंगमसज्जिताः ॥ गृहीतचित्तानोचेलुस्तस्मिन्लज्जायितेक्षणाः ॥ २३ ॥ तासांविज्ञायभगवान्स्वपादस्पर्शकाम्यया ॥ धृतव्रतानांसंकल्पमाह दामोदरोऽबलाः ॥ २४ ॥

स्त्राइत्यादिना त्रपयालज्जयाहापितास्त्याजिताः अत्रागत्यस्ववासांसिइत्याग्रहेणप्रस्तोभिताः उपहसिताः सत्यंब्रवाणिनोनर्मेत्यादिनाक्रीडनवत्कारिताश्च बध्वांऽजलिमित्यादिप्रायश्चित्तच्छलेन ताःनाभ्यसूयन्दोषदृष्ट्यानापश्यन् ॥ २२ ॥ प्रेष्ठसंगमेनसज्जितावशीकृताअतोगृहीतचित्ताःसत्योनोचेलुः गृहीतचित्तत्वमाह तस्मिन्कृष्णेलज्जायितेक्षणालज्जाविलसितमीक्षणंयासांताइत्यर्थः ॥ दामोदरइतिभक्तवात्सल्यंदर्शयति अबलाःप्रति ॥ २४ ॥

गोः साध्व्यः भवतीनां मदर्चनमेव संकल्पो मनोरथः सचलज्जया युष्माभिरकथितोऽपि मया विदितः समया अनुमोदितः अतः सत्यो भवितुम् र्हति अर्हतीतिसंभावनोक्त्या आत्यंतिकोऽभविष्यतिइतिसूचितम् ॥ २५ ॥ तत्कुतइत्यतआह नमयीति कामाय पुनः कामभोगाय विष यमहिम्नाकामस्यापिशांतिहेतुत्वादितिभावः कामाप्ररोहेदृष्टांतः भर्जितादग्धाक्कथितापक्वाधाना यवादिबीजायअंकुरोद्गमाय नप्राय इतिस्वेच्छयापुनःप्ररोहमपिसूचयति ध्रुवादीनांतथादर्शनात् ॥ २६ ॥ सिद्धाः पूर्णमनोरथाः तदाह इमा आगामिनीः रात्रीः मयारंस्यथे

संकल्पोविदितः साध्व्योभवतीनांमदर्चनम् ॥ मयाऽनुमोदितः सोऽसौसत्योभवितुमर्हति ॥ २५॥ नमय्यावे शितधियांकामः कामायकल्पते॥ भर्जिताक्कथिताधानाप्रायोबीजायनेष्यते॥ २६॥ याताबलाव्रजंसिद्धाम येमारंस्यथक्षपाः॥ यदुद्दिश्यव्रतमिदंचेरुरार्यार्चनंसतीः॥ २७॥ श्रीशुकउवाच ॥ इत्यादिष्टाभगवताल ब्धकामाः कुमारिकाः ॥ ध्यायंत्यस्तत्पदांभोजंकृच्छ्रान्निर्विविशुर्व्रजम्॥ २८ ॥ अथगोपैः परिवृतोभगवान्दे वकीसुतः ॥ वृंदावनाद्गतोदूरंचारयन्गाः सहाग्रजः ॥ २९ ॥ निदाघार्कातपेतिग्मेछायाभिः स्वाभिरात्मनः॥ आतपत्रायितान्वीक्ष्यद्रुमानाहव्रजौकसः ॥ ३० ॥ हेस्तोककृष्णहेअंशोश्रीदामन्सुबलार्जुन ॥ विशालर्षभ तेजस्विन्देवप्रस्थवरूथप ॥ ३१ ॥ पश्यतैतान्महाभागान्परार्थैकांतजीविनः॥ वातवर्षातपहिमान्सहंतोवार यंतिनः ॥ ३२ ॥ अहोएषांवरंजन्मसर्वप्राण्युपजीवनम् ॥ सुजनस्येवयेषांवैविमुखायांतिनार्थिनः ॥ ३३॥ पत्रपुष्पफलच्छायामूलवल्कलदारुभिः ॥ गंधनिर्यासभस्मास्थितोक्मैः कामान्वितन्वते ॥ ३४ ॥ एतावज्ज न्मसाफल्यंदेहिनामिहदेहिषु ॥ प्राणैरर्थैर्धियावाचाश्रेयएवाचरेत्सदा ॥ ३५ ॥

ति आर्याकात्यायनी सतीः सत्यः ॥ २७॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ भक्त्यानुकंप्यकन्यास्तास्त्द्विवर्जितयज्वनाम्॥ पत्न्यनुग्रहतस्ते षामहन्कर्ममहामदम् ॥ १ ॥ विप्रभार्यानुग्रहाययज्ञवाटंगच्छन् विप्राणांकाठिन्यमभिप्रेत्यतेभ्योऽपिद्रुमाःश्रेष्ठाइतितानभिनंदतिचतु र्भिः पश्यतेति हेस्तोककृष्णादयोगोपाः एतान्द्रुमान्पश्यत परार्थमेवएकांतेनजीवनंयेषांतान्तदाह वातवर्षादीन्स्वयंसहंतः सहमानाअ स्माकंवारयंति ॥ ३२ ॥ सुजनस्यकृपालोरर्थिनइव ॥ ३३ ॥ निर्यासोघनरसः तोक्माः पल्लवाद्यंकुराः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

इत्यभिनंदनप्रवालादिसमूहैर्नतशाखानांतरूणांमध्येनयमुनांप्राप्तः॥ ३६ ॥ ३७ ॥ कुमारिकाभ्यः पूर्वमेवतन्नर्माकुलतयाअगृहीतभो ज्यानामेवनिर्गमात्क्षुधार्त्ताइत्युक्तम् ॥ ३८ ॥ इतिदशमेटीकायांद्वाविंशोध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ ७ ॥ त्रयोविंशेततोगोपैरन्न याञ्जाऽपदेशतः॥तत्पत्न्यनुग्रहात्कृष्णोदीक्षितानन्वतापयत्॥१॥ १ ॥ भक्तायाइत्येकवचनम् सद्यःसायुज्याभिप्रायेण ॥२॥३॥अस्मद्विस

इतिप्रवालस्तबकफलपुष्पदलोत्करैः॥ तरूणांनम्रशाखानांमध्येनयमुनांगतः॥ ३६॥ तत्रगाःपाययित्वापः सुमृष्टाःशीतलाःशिवाः॥ततोनृपस्वयंगोपाःकामंस्वादुपपुर्जलम्॥ ३७॥ तस्याउपवनेकामंचारयंतःपशून्नृप॥ कृष्णरामावुपागम्यक्षुधार्ताइदमब्रुवन्॥ ३८ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेद्वाविंशोध्यायः॥ २२॥ ॥७॥ गोपाऊचुः राम राममहावीर्यकृष्णदुष्टनिवर्हण॥ एषावैबाधतेक्षुन्नस्तच्छांतिंकर्तुमर्हथः॥१॥ श्रीशुकउवाच इतिविज्ञापितोगोपैर्भगवान्देवकीसुतः॥भक्तायाविप्रभार्यायाःप्रसीदन्निदमब्रवीत्॥ २॥प्रयातदेवयजनंब्राह्मणाब्रह्मवादिनः॥ सत्रमांगिरसंनामह्यासतेस्वर्गकाम्यया॥ ३॥ तत्रगत्वौदनंगोपायाचतास्मद्विसर्जिताः॥ कीर्तयंतोभगवतआर्यस्यममचाभिधाम्॥ ४॥इत्यादिष्टाभगवतागत्वायाचंततेतथा॥ कृतांजलिपुटाविप्रान्दंडवत्पतिताभुवि॥ ५॥ हेभूमिदेवाःशृणुतकृष्णस्यादेशकारिणः॥प्राप्तान्जानीतभद्रंवोगोपान्नोरामचोदितान्॥ ६॥ गाश्चारयंतावविदूरओदनंरामाच्युतौवोलषतोबुभुक्षितौ॥ तयोर्द्विजाओदनमर्थिनोर्यदिश्रद्धाचवोयच्छतधर्मवित्तमाः॥ ७॥ दीक्षायाःपशुसंस्थायाःसौत्रामण्याश्चसत्तमाः॥ अन्यत्रदीक्षितस्यापिनान्नमश्नन्हिदुष्यति॥ ८॥

र्जिताः आवाभ्यांप्रहिताःसंतोयाचध्वं युष्माकंकात्रलज्जा ननुतथाऽप्यपात्रत्वादस्माकंकिमितिदास्यंतीतिचेत्तत्राह कीर्त्तयंतइति॥ ॥४॥५॥६॥ अविदूरेवर्त्तमानौसंतौवोयदन्नंतल्लषतःअभिलषतःइच्छतःवःओदनंश्रद्धाचययस्तितर्हियच्छतेति ॥७ ॥दीक्षितावयमभोज्यान्नाइतिवदिष्यंतीतिस्वयमेवाशंक्याहुः दीक्षायाःआरभ्याग्नीषोमीयपश्वालंभनात्पूर्वदोषः नततोऽन्यत्र तथासौत्रामण्याश्चान्यत्रअन्यदा॥८ ॥

क्षुद्रे स्वर्गादावाशामात्रं येषां भूरीणि क्लेशाधिकानि कर्माणि येषां अतोज्ञास्तथाज्ञानवृद्धा इतिमानवंतः ॥ ९ ॥ ननुकर्मक्रममुल्लंघ्यादेशकालेअन्यार्थमन्नमन्यस्मैकथंदेयंतत्राह देशइति पृथक्चरुपुरोडाशादिद्रव्यं तंत्रंप्रयोगः धर्मोऽपूर्वं ॥ १० ॥ मनुष्योयमितिदृष्ट्यामर्त्यात्मानोब्राह्मणावयंमहांतइतिमन्यमानाः ॥ ११ ॥ १२ ॥ लौकिकींगतिम् नहिकार्यार्थिनोनिर्विद्यंतेकोवायाचकोनपराभूयतइत्यादिलोकस्थितिंदर्शयन् ॥ १३ ॥ केवलंदेहेनगृहेवसंति धियाचमय्येवोषिताःयतोमयिस्निग्धाःअतोदास्यंतीति ॥ १४ ॥ १५ ॥ ईषिताःप्रे

इतितेभगवद्याञ्चांशृण्वंतोऽपिनशुश्रुवुः ॥ क्षुद्राशाभूरिकर्माणोबालिशावृद्धमानिनः ॥ ९ ॥ देशःकालःपृथक्द्रव्यंमंत्रतंत्रर्त्विजोऽग्नयः ॥ देवतायजमानश्चक्रतुर्धर्मश्चयन्मयः ॥ १० ॥ तंब्रह्मपरमंसाक्षाद्भगवंतमधोक्षजम् ॥ मनुष्यदृष्ट्यादुष्प्रज्ञामर्त्यात्मानोनमेनिरे ॥ ११ ॥ नतेयदोमितिप्रोचुर्ननेतिचपरंतप ॥ गोपानिराशाःप्रत्येत्यतथोचुःकृष्णरामयोः ॥ १२ ॥ तदुपाकर्ण्यभगवान्प्रहस्यजगदीश्वरः ॥ व्याजहारपुनर्गोपान्दर्शयन्लौकिकींगतिं ॥ १३ ॥ मांज्ञापयतपत्नीभ्यःससंकर्षणमागतं ॥ दास्यंतिकाममन्नंवःस्निग्धामय्युषिताधिया ॥ १४ ॥ गत्वाऽथपत्नीशालायांदृष्ट्वासीनाःस्वलंकृताः ॥ नत्वाद्विजसतीर्गोपाःप्रश्रिताइदमब्रुवन् ॥ १५ ॥ नमोवोविप्रपत्नीभ्योनिबोधतवचांसिनः ॥ इतोविदूरेचरताकृष्णेनेहेषितावयं ॥ १६ ॥ गाश्चारयन्सगोपालैःसरामोदूरमागतः ॥ बुभुक्षितस्यतस्यान्नंसानुगस्यप्रदीयतां ॥ १७ ॥ श्रुत्वाऽच्युतमुपायांतंनित्यंतद्दर्शनोत्सुकाः ॥ तत्कथाक्षिप्तमनसोबभूवुर्जातसंभ्रमाः ॥ १८ ॥ चतुर्विधंबहुगुणमन्नमादायभाजनैः ॥ अभिसस्रुःप्रियंसर्वाःसमुद्रमिवनिम्नगाः ॥ १९ ॥ निषिध्यमानाःपतिभिर्भ्रातृभिर्बंधुभिःसुतैः ॥ भगवत्युत्तमश्लोकेदीर्घश्रुतधृताशयाः ॥ २० ॥

षिताः ॥ १६ ॥ सकृष्णेगोपालैःसह ॥ १७ ॥ तत्कथाक्षिप्तमनस्त्वात्तद्दर्शनोत्सुकाः अतएवतमुपागतंश्रुत्वाजातसंभ्रमाबभूवुः ॥ १८ ॥ भक्ष्यभोज्यलेह्यचोष्यभेदैश्चतुर्विधं बहुगुणंसंस्कारविशेषैर्बहवोगुणारससौरभ्यादयोयस्मिन्तत् भाजनैःअमत्रैःपत्यादिभिर्वार्यमाणाअपिप्रियंश्रीकृष्णमभिसस्रुःअभिजग्मुः अप्रतिबंधेदृष्टांतः समुद्रंनिम्नगानद्यइवेति ॥ १९ ॥ अत्रहेतुः भगवतीति दीर्घंबहुकालंश्रुतेनश्रवणेनधृतआशयोयाभिस्ताः ॥ २० ॥

तथागताःसत्योददृशुः ॥ २१ ॥ हिरण्यवत्परिधिःपरिधानंयस्यतंपीतांबरमित्यर्थः वनमाल्यैर्बर्हैर्धातुभिःप्रवालैश्चनटवद्वेषोयस्यतं अनुव्रतस्यसख्युःअंसेविन्यस्तोनिहितोहस्तोयेनतं इतरेणहस्तेनलीलयाअब्जंधुनानंभ्रामयंतं कर्णयोरुत्पलेयस्यअलकाःकपोलयोर्यस्यमुखाब्जेहासोयस्यतंचतंचतंच ॥ २२ ॥ वृत्तेरपिलयेनसामरस्यमाह प्रायइति बहुशःश्रुतायेप्रियतमस्यउदयाःउत्कर्षास्तएवकर्णपूराःकर्णौपूरयंतिकृतार्थौकुर्वंतीतितथातैः कर्णाभरणैरितिवा यस्मिन्कृष्णेनिमग्नमनसः आविष्टचेतसस्तंलोचनद्वारैरंतःप्रवेश्यसुचिरमुपगुह्य तापंजहुः अभिमतयोऽहंवृत्तयःप्राज्ञंसुषुप्तिसाक्षिणंपरिरभ्यतस्मिन्लयंप्राप्ययथेति ॥ २३ ॥ अखिलदृग्द्रष्टा सर्वबुद्धिसाक्षी तास्त

यमुनोपवनेऽशोकनवपल्लवमंडिते ॥ विचरंतंवृतंगोपैःसाग्रजंददृशुःस्त्रियः॥ २१॥श्यामंहिरण्यपरिधिंवनमाल्यबर्हधातुप्रवालनटवेषमनुव्रतांसे ॥ विन्यस्तहस्तमितरेणधुनानमब्जंकर्णोत्पलालककपोलमुखाब्जहासं ॥ २२ ॥ प्रायःश्रुतप्रियतमोदयकर्णपूरैर्यस्मिन्निमग्नमनसस्तमथाक्षिरंध्रैः ॥ अंतःप्रवेश्यसुचिरंपरिरभ्यतापंप्राज्ञंयथाऽभिमतयोविजहुर्नरेंद्र ॥ २३ ॥ तास्तथात्यक्तसर्वाशाःप्राप्ताआत्मदिदृक्षया॥ विज्ञायाखिलदृग्द्रष्टाप्राहप्रहसिताननः॥ २४ ॥स्वागतंवोमहाभागाआस्यतांकरवामकिं॥ यन्नोदिदृक्षयाप्राप्ताउपपन्नमिदंहिवः ॥ २५ ॥ नन्वद्धामयिकुर्वंतिकुशलाःस्वार्थदर्शनाः ॥ अहैतुक्यव्यवहितांभक्तिमात्मप्रियेयथा॥ २६॥ प्राणबुद्धिमनःस्वात्मदारापत्यधनादयः ॥ यत्संपर्कात्प्रियाआसंस्ततःकोन्वपरःप्रियः॥ २७॥

थाप्राप्ताविज्ञायापि तथेत्येतद्विवृणोति त्यक्तसर्वाशाःत्यक्ताःसर्वाआशायाभिस्ताःकेवलमात्मनःस्वस्यैवदिदृक्षयेति ॥ २४ ॥हेमहाभागाः वःस्वागतंशुभमागमनम् तदेवाह यद्यस्मात्प्रतिबंधतिरस्कारेणअस्माकंदिदृक्षयाप्राप्ताइति इदंवःउपपन्नंसंपन्नंयुक्तमितिवा॥ २५॥ युक्तत्वमाह नन्विति आत्मप्रियेआत्माचप्रियश्चतस्मिन्मयिकुशलाःविवेकिनः अतएवस्वस्यात्मनोऽर्थंपुरुषार्थंपश्यंतियेते यथायथावद्भक्तिंकुर्वंति यथात्वमाह अद्धासाक्षात् अत्रहेतुः अहैतुकीअव्यवहितांफलाभिसंधिरहिताम् अतएवाव्यवहितांनिरंतराम् ॥२६॥ आत्मनःसर्वतःश्रेष्ठत्वमुपपादयति प्राणेति स्वज्ञातयः आत्मादेहः एतेसर्वेयत्संपर्कात् यस्याध्यासेनउपकरणत्वेनवा ॥ २७ ॥

तत्तस्मात्कृतार्थायूयंदेवयजनंयज्ञवाटं यातगच्छत ननुकृतार्थाः किमितियास्यामइतिचेदतआह पतयइति पारयिष्यंतिसमापयिष्यं
तिपतीनामनुग्रहायेत्यर्थः॥२८॥नृशंसंपरुषं निगमंप्रतिज्ञांनमेभक्तःप्रणश्यतीति वेदंवानसपुनरावर्त्ततइति पदावसृष्टमवज्ञयापिदत्तं बहु
मानेनकेशैर्निवोढुंदासीभवितुं ॥ २९ ॥ किंच नगृह्णंतिनोऽस्मान् हेअरिंदम कामलोभपापादिदमन भवतःप्रपदयोः पादाग्रयोःपतितदे
हानामन्यास्वर्गादिगतिरपिनभवेन्माभूत् तत्तस्माद्दास्यमेवविधेहिइति ॥ ३० ॥ मयाउपेताअनुज्ञाताः प्रत्यक्षंदेवान्प्रदर्श्याह देवाअ

तद्यातदेवयजनंपतयोवोद्विजातयः॥ स्वसत्रंपारयिष्यंतियुष्माभिर्गृहमेधिनः॥ २८॥ पत्न्यऊचुः मै
वंविभोर्हतिभवान्गदितुंनृशंसंसत्यंकुरुष्वनिगमंतवपादमूलं ॥ प्राप्तावयंतुलसिदामपदावसृष्टंकेशैर्निवो
ढुमतिलंघ्यसमस्तबंधून् ॥ २९ ॥ गृह्णंतिनोनपतयःपितरौसुतावानभ्रातृबंधुसुहृदःकुतएवचान्ये ॥ तस्मा
द्भवत्प्रपदयोःपतितात्मनांनोनान्याभवेद्गतिररिंदमतद्विधेहि॥ ३० ॥ श्रीभगवानुवाच पतयोनाभ्यसू
येरन्पितृभ्रातृसुतादयः॥ लोकाश्चयेमयोपेतादेवाअप्यनुमन्वते ॥ ३१ ॥ नप्रीतयेऽनुरागायह्यंगसंगोनृ
णामिह॥ तन्मनोमयियुंजानाअचिरान्मामवाप्स्यथ ॥ ३२ ॥ श्रीशुकउवाच इत्युक्तामुनिपत्न्यस्ता
यज्ञवाटंपुनर्गताः॥ तेचानसूयवःस्वाभिःस्त्रीभिःसत्रमपारयन्॥ ३३॥ तत्रैकाविधृताभर्त्राभगवंतंयथाश्रुत
म्॥ हृदोपगुह्यविजहौदेहंकर्मानुबंधनं॥ ३४ ॥ भगवानपिगोविंदस्तेनैवान्नेनगोपकान्॥ चतुर्विधेनाश
यित्वास्वयंचबुभुजेप्रभुः ॥ ३५॥ एवंलीलानरवपुर्नृलोकमनुशीलयन् ॥ रेमेगोगोपगोपीनांरमयन्रूपवा
क्कृतैः॥ ३६ ॥ अथानुस्मृत्यविप्रास्तेअन्वतप्यन्कृतागसः ॥ यद्विश्वेश्वरयोर्याञ्चामहन्मनृविडंबयोः॥ ३७॥

प्रीति॥३१॥ तथाऽपित्वांत्यक्तुंनशक्नुमइतिचेत्तत्राह नेति प्रीतयेसुखायअनुरागायस्नेहवृद्धये अंगसंगःअंगाभ्यांसंगः॥३२॥अनसूयवः
अदोषदृष्टयः ॥ ३३ ॥ देहमिति तदीयंदेहंतत्रविहायचैतन्येनभगवंतंप्राप्तेत्यर्थः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ अनुशीलयन् अनुकुर्वन् गोगोपगोपी
नामितिकर्मणिषष्ठी रूपवाक्कृतैः रूपेणवाचाकृतैश्चरित्रैश्चरमयन्तान्रमयितुंरेमइत्यर्थः ॥ ३६ ॥ अनुस्मृतिप्रकारमाह नरानुकरणव
तोर्विश्वेश्वरयोर्याञ्चायत्अहन्महतवंतः तत्कृतागसोवयमित्यनुस्मृत्येत्यर्थः ॥३७ ॥

तदाचभार्यागुरूनिवमानयंतोभगवद्भक्तिरहितमात्मानंव्यनिंदन्नित्याह्नः दृष्ट्वेति अलौकिकींलोकातीतां॥ ३८॥ त्रिवृत्शौक्लंसावित्रंदैक्ष्य
मितित्रिगुणितंजन्म व्रतंब्रह्मचर्यंक्रियाःकर्माणिदाक्ष्यंच क्रियादाक्ष्यमित्येकंवापदं धिगित्यधिक्षेपे येवयंत्वधोक्षजेविमुखास्तेषांजन्मा

दृष्ट्वास्त्रीणांभगवतिकृष्णेभक्तिमलौकिकीम् ॥ आत्मानंचतयाहीनमनुतप्ताव्यगर्हयन्॥ ३८॥ धिग्जन्मन
स्त्रिवृद्विद्यांधिग्व्रतंधिग्बहुज्ञतां ॥ धिक्कुलंधिक्क्रियादाक्ष्यंविमुखायेत्वधोक्षजे॥३९॥ नूनंभगवतोमायायो
गिनामपिमोहिनी॥ यद्वयंगुरवोनृणांस्वार्थेमुह्यामहेद्विजाः॥४० ॥ अहोपश्यतनारीणामपिकृष्णेजगद्गुरौ॥
दुरंतभावंयोऽविध्यन्मृत्युपाशान्गृहाभिधान्॥ ४१ ॥नासांद्विजातिसंस्कारोननिवासोगुरावपि॥नतपोना
त्ममीमांसानशौचंनक्रियाःशुभाः ॥ ४२॥ अथापित्युत्तमश्लोकेकृष्णेयोगेश्वरेश्वरे॥भक्तिर्दृढानचास्मा
कंसंस्कारादिमतामपि ॥४३ ॥ननुस्वार्थविमूढानांप्रमत्तानांगृहेहया ॥ अहोनःस्मारयामासगोपवाक्यैःस
तांगतिः ॥४४ ॥ अन्यथापूर्णकामस्यकैवल्याद्याशिषांपतेः॥ ईशितव्यैःकिमस्माभिरीशस्यैतद्विडंबनं ॥
॥ ४५ ॥ हित्वाऽन्यान्भजतेयंश्रीःपादस्पर्शाशयाऽसकृत् ॥ आत्मदोषापवर्गेणयद्याञ्चाजनमोहिनी॥४६ ॥
देशःकालःपृथग्द्रव्यंमंत्रतंत्रर्त्विजोऽग्नयः ॥ देवतायजमानश्चक्रतुर्धर्मश्चयन्मयः॥ ४७ ॥ सएषभगवान्
साक्षाद्विष्णुर्योगेश्वरेश्वरः॥ जातोयदुष्वित्यशृण्मह्यपिमूढानविद्महे ॥ ४८ ॥ अहोवयंधन्यतमायेषांनस्तादृ
शीःस्त्रियः॥भक्त्यायासांमतिर्जाताअस्माकंनिश्चलाहरौ ॥ ४९॥ नमस्तुभ्यंभगवतेकृष्णायाकुंठमेधसे॥
यन्मायामोहितधियोभ्रमामःकर्मवर्त्मसु॥ ५० ॥ सवैनआद्यःपुरुषःस्वमायामोहितात्मनां॥ अविज्ञातानु
भावानांक्षंतुमर्हत्यतिक्रमं॥ ५१ ॥

दितत्सर्वंधिगितिव्यगर्हयन्नित्यर्थः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ योविध्यत् अच्छिनत् तंदु
रंतंभावंभक्तिपश्यतेति ॥ ४१ ॥ द्विजातिसंस्कारःउपनयनं क्रियाःसंध्योपासनादयः॥ ४२ ॥ ४३ ॥४४ ॥ ४५ ॥ आत्मदोषापवर्गे
णचांचल्यगर्वादित्यागेन ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ इतिअशृण्म एवंसर्वत्रश्रुतवंतोवयंहि तथाऽपीति ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥

नचाचलन् तयोर्दर्शनायनजग्मुः ॥ ५२ ॥ इतिदशमस्कंधेटीकायांत्रयोविंशोध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ ७ ॥ चतुर्विंशेमहेंद्रस्यमखं व्यावर्त्यहेतुभिः ॥ कृष्णःप्रवर्त्तयामासगोवर्द्धनमखोत्सवम् ॥ १ ॥ भूसुराणांक्रियावर्गंनिरस्यस्वःसुरेषुच ॥ मघवन्मदभंगायतन्मखंसमवारयत् ॥ २ ॥ब्राह्मणाः कंसाद्भीताःस्वाश्रमस्थाएवभगवंतमभजन् भगवानपितत्रैवनिवसनइंद्रयागकृतोद्यमान्गोपान्पश्यदितिसंबंधः ॥ ॥ १ ॥ २ ॥ वृथासंभ्रमोनभवति मखोऽयमिति एवंचेत्किमत्रफलंकादेवताकेनाधिकारिणाकेनवासाधनेनसाध्यते ॥ ३ ॥ एतद्ब्रूहिमहान्कामो ममश्रवणेवर्त्तते यद्वा तवमहान्कामोदृश्यतइति तूर्ष्णींस्थितंप्रत्याह नेति सर्वात्मनांसर्वत्रात्मदृष्टीनाम् ॥ ४ ॥ अतएवनविद्यतेस्वःपरइतिदृ

इतिस्वाघमनुस्मृत्यकृष्णेतेकृतहेलनाः ॥ दिदृक्षवोऽप्यच्युतयोःकंसाद्भीतानचाचलन् ॥ ५२ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेयज्ञपत्न्युद्धरणंनामत्रयोविंशोध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीभगवानुवाच भगवानपितत्रैवबलदेवेनसंयुतः ॥ अपश्यन्निवसन्गोपानिंद्रयागकृतोद्यमान् ॥ १ ॥ तदभिज्ञोऽपिभगवान्सर्वात्मासर्वदर्शनः ॥ प्रश्रयावनतोऽपृच्छत्वृद्धान्नंदपुरोगमान् ॥ २ ॥ कथ्यतांमेपितःकोऽयंसंभ्रमोवउपागतः ॥ किंफलंकस्यचोद्देशःकेनवासाध्यतेमखः ॥ ३ ॥ एतद्ब्रूहिमहान्कामोमह्यंशुश्रूषवेपितः ॥ नहिगोप्यंहिसाधूनांकृत्यंसर्वात्मनामिह ॥ ४ ॥ अस्त्यस्वपरदृष्टीनाममित्रोदास्तविद्विषाम् ॥ उदासीनोरिवद्वर्ज्यआत्मवत्सुहृदुच्यते ॥ ५ ॥ ज्ञात्वाऽज्ञात्वाचकर्माणिजनोऽयमनुतिष्ठति ॥ विदुषःकर्मसिद्धिःस्यात्तथानाविदुषोभवेत् ॥ ६ ॥ तत्रतावत्क्रियायोगोभवतांकिंविचारितः ॥ अथवालौकिकस्तन्मेपृच्छतःसाधुभण्यताम् ॥ ७ ॥

ष्टिर्येषामितिस्वपरदृष्ट्यभावादेवतत्तद्भेदादमित्रादयोऽपियेषांनसंतीत्याह अमित्रेति नमित्रमुदास्तउदासीनोविद्विट्येषांतेषांकृत्यंसर्वंकर्मनगोपनीयंकिंचिदस्तीत्यर्थः सत्यपिभेददर्शनेउदासीनः शत्रुवद्वर्ज्यः आत्मतुल्यत्वात्सुहृन्मंत्रेपुनवर्जनीयइत्याह उदासीनइति ॥ ५ ॥ किंच सुहृद्भिःसहविचार्यज्ञात्वैवकर्मकर्त्तव्यं नतुगतानुगतिकमात्रेणेत्याह ज्ञात्वेति अज्ञात्वाचतत्रविदुषोयथावत्कर्मफलंस्यात्तथानाविदुषः ॥ ६ ॥ भवतामयंक्रियायोगःशास्त्रतोपिकिंविचारितःप्रवृत्तोलौकिकआचारप्राप्तोवेतिसाधुसोपपत्तिकंभण्यतांकथ्यतामिति ॥ ७ ॥

आचारप्राप्तएवेतिसहेतुकमाह पर्जन्यइति आत्ममूर्त्तयः प्रियमूर्त्तयः ॥ ८ ॥ ततः किमित्यतआह तमिति तमिंद्रंवार्मुचांमेघानांपातिं स्वामिनंईश्वरंनियंतारं तद्रेतसातद्वृष्टिपयसा ॥ ९ ॥ उपजीवंतिउपजीविकांकल्पयंति धर्मार्थकामसिद्धये ननुकृष्यादिभिर्जीवंतिकि मिंद्रेणतत्राह पुंसामिति फलभावनःफलसाधकः पर्जन्यंविनाकृष्यादिवैफल्यादित्यर्थः ॥ १० ॥ ११ ॥ इंद्रायमन्युंजनयन्निितिको पजननद्वारागर्वपर्वतादिंद्रंअवतारयितुंदेवतानिराकारणं नत्वयमेवाभिप्रायइत्यर्थः ॥ १२॥ प्रथमंतावत्कर्मवादेनदेवान्निराकरोति क र्मणेति ॥ १३ ॥ ननुजडात्कर्मणःकेवलात्कथंफलसिद्धिःस्यादितिचेत् अहोअशीलितमीमांसानांस्वमतिविलसितश्रद्धाकर्मणांफलका

नंदउवाच . पर्जन्योभगवानिंद्रोमेघास्तस्यात्ममूर्त्तयः ॥ तेऽभिवर्षंतिभूतानांप्राणनंजीवनंपयः ॥८॥ तंतात वयमन्येचवार्मुचांपतिमीश्वरं ॥ द्रव्यैस्तद्रेतसासिद्धैर्यजंतेक्रतुभिर्नराः ॥९॥ तच्छेषेणोपजीवंतित्रिवर्गफल हेतवे ॥ पुंसांपुरुषकाराणांपर्जन्यःफलभावनः ॥ १० ॥ यएवंविसृजेद्धर्मपारंपर्यागतंनरः ॥ कामाल्लोभाद्भ याद्द्वेषात्सवैनाप्नोतिशोभनम् ॥ ११ ॥ श्रीशुकउवाच वचोनिशम्यनंदस्यतथाऽन्येषांव्रजौकसाम् ॥ इंद्रायमन्युंजनयन्पितरंप्राहकेशवः ॥ १२ ॥ श्रीभगवानुवाच कर्मणाजायतेजंतुःकर्मणैवविलीय ते ॥ सुखंदुःखंभयंक्षेमंकर्मणैवाभिपद्यते ॥ १३ ॥ अस्तिचेदीश्वरःकश्चित्फलरूप्यन्यकर्मणाम् ॥ कर्त्तारंभ जतेसोऽपिनह्यकर्त्तुःप्रभुर्हिसः ॥ १४ ॥ किमिंद्रेणेहभूतानांस्वस्वकर्मानुवर्तिनाम् ॥ अनीशेनान्यथाकर्तुंस्व भावविहितंनृणां ॥ १५ ॥ स्वभावतंत्रोहिजनःस्वभावमनुवर्त्तते ॥ स्वभावस्थमिदंसर्वंसदेवासुरमानुषं ॥ १६ ॥

रणत्वेवचनतोवगतेंकिततोऽनुपपन्नंनाम केचित्पुनरतिसाहसभीताः कर्मतंत्रपरमीश्वरंमन्यंते तन्मतमनूद्यनिराकरोति अस्तिचेदिति स्व यंकर्मभिरलिप्तोऽन्येषांजीवानांकर्मणांफलरूपीफलदाताकर्त्तारंभजते तत्तत्कर्मफलदानेन ॥ १४ ॥ अतःकर्मणएवफलसिद्धेस्तत्पार तंत्र्येणअजागलस्तनतुल्यत्वात् नदेवतयाकृत्यमित्याह किमिंद्रेणेति ननुकर्मणोऽपिप्रवृत्तिरंतर्याम्यपेक्षैवकथंसर्वथादेवतायाअनुपयो गइत्याशंक्याह स्वभावविहितमिति स्वभावेनप्राक्तनसंस्कारेणैवविहितंयत्कर्मतदन्यथाकर्त्तुमनीशेन ॥ १५ ॥ एतद्विवृणोति स्वभाव तंत्रइति प्रवृत्तेःसंस्काराधीनत्वात् किमंतर्यामिणेत्यर्थः ॥ १६ ॥

तस्मात्स्वभावतोनिष्पन्नस्यकर्मणएवसर्वकारणत्वात् कर्मैवपूज्यमित्याह देहानितिसार्द्धेन ॥ १७॥ संपूजयेत्संमानयेत् ननुदेवतोद्देशे नद्रव्यत्यागात्मकत्वात्कर्मणः कथंदेवतांविनासिद्धिरित्याशंक्यकर्मांगमात्रंदेवतेतिपक्षमुपसंहरन्निवहेतुवादमाश्रित्यान्यामेवशैलगवादिरूपांदेवतांसमर्थयते अंजसेति ॥ १८ ॥ हेतुबलेनैवविपक्षेदोषमाह आजीव्येति उपजीवतिसेवते ॥ १९ ॥ स्ववृत्तिवकुंदृष्टांतत्वेन वर्णानांवृत्तिभेदमाह वर्त्तेतेति ब्रह्मणावेदाध्ययनादिना ॥ २० ॥ वैश्यवृत्तेश्चातुर्विध्यमाह कृषीति कृषिवाणिज्यसहितागोरक्षाएवं त्रयम् कुसीदंवृद्धिजीवनंचतुर्थं ॥ २१ ॥ ननुगवामपिवृत्तिर्महेंद्राधीनैवेत्याशंक्यनिरीश्वरसांख्यमताश्रयेणनिराकरोति सत्वमिति

देहानुच्चावचान्जंतुःप्राप्योत्सृजतिकर्मणा॥ शत्रुर्मित्रमुदासीनःकर्मैवगुरुरीश्वरः॥ १७॥ तस्मात्संपूजयेत्कर्मस्वभावस्थःस्वकर्मकृत्॥ अंजसायेनवर्त्तेततदेवास्यहिदैवतं ॥ १८ ॥ आजीव्यैकतरंभावंयस्त्वन्यमुपजीवति॥ नतस्माद्विंदतेक्षेमंजारंनार्यसतीयथा॥ १९ ॥ वर्तेतब्रह्मणाविप्रोराजन्योरक्षयाभुवः॥ वैश्यस्तुवार्त्तयाजीवेच्छूद्रस्तुद्विजसेवया॥ २० ॥ कृषिवाणिज्यगोरक्षाकुसीदंतुर्यमुच्यते॥ वार्त्ताचतुर्विधातत्रवयंगोवृत्तयोऽनिशं॥ २१ ॥ सत्त्वंरजस्तमइतिस्थित्युत्पत्त्यंतहेतवः॥ रजसोत्पद्यतेविश्वमन्योऽन्यंविविधंजगत्॥ २२ ॥ रजसाचोदितामेघावर्षंत्यंबूनिसर्वतः॥ प्रजास्तैरेवसिद्ध्यंतिमहेंद्रःकिंकरिष्यति॥ २३ ॥ ननःपुरोजनपदानग्रामानगृहावयं॥ नित्यंवनौकसस्तातवनशैलनिवासिनः॥ २४ ॥ तस्माद्गवांब्राह्मणानामद्रेश्चारभ्यतांमखः॥ यइंद्रयागसंभारास्तैरयंसाध्यतांमखः॥ २५ ॥ पच्यंतांविविधाःपाकाःसूपांताःपायसादयः॥ संयावापूपशष्कुल्यःसर्वदोहश्चगृह्यतां॥ २६॥

श्लोकद्वयेन अन्योऽन्यंस्त्रीपुरुषयोगेन ॥ २२ ॥ सर्वतइति समुद्रशिलोषरादिष्वपिवृष्टिदर्शनान्नप्रेक्षावत्पूर्वकत्वंवृष्टेरितिभावः तैरेवमेघैरेव सिद्ध्यंतिजीवंति ॥ २३ ॥ तथाऽपियोगक्षेमार्थंदेवतापेक्षेतिचेदतआह ननःपुरःइतिपुरःपत्तनानिजनपदादेशाः अस्माकंयोगक्षेमहेतुर्वनशैलादयएवेतिभावः॥२४॥ ब्राह्मणानपिसंगृह्णन्निगमयति तस्मादिति स्वयमुत्प्रेक्षितयागप्रयोगकल्पनामाह, यइंद्रयागसंभाराइतिसार्धपंचभिःसंभारासाधनानि॥२५॥सूपंमौद्गम्.पायसंकेवलेपयसिपक्वम् संयावादयोगोधूमादिविक्रियाः क्रमश्चसूपपायसयोः श्रुत्यादोहस्यार्थतोऽन्येषांपाठतः ॥ २६ ॥

यागशोभार्थंश्रद्धोत्पादनार्थंचाह हूयंतामिति धेनुदक्षिणाः धेनुसहिताःदक्षिणाःताएववादक्षिणाःवःयुष्माभिः ॥ २७ ॥ यवसंतृणम्
॥ २८ ॥ २९ ॥ सर्वान्शिरःकंपेनानुमोदयन्नाह गोब्राह्मणाद्रीणामिति मह्यंमम ॥ ३० ॥ ३१ ॥ तद्द्रव्येणतेनमहेंद्रमखद्रव्येण गिरिं
द्विजान्प्रतियथायथंबलीनुपहृत्यदत्वा आदृताः सादराः॥ ३२ ॥ ३३॥ अनडुद्युक्तानिउत्तमानडुद्भिर्युक्तानिसद्विजाशीषःद्विजाशीभिः

हूयंतामग्नयःसम्यग्ब्राह्मणैर्ब्रह्मवादिभिः॥ अन्नंबहुविधंतेभ्योदेयंवोधेनुदक्षिणाः॥ २७॥अन्येभ्यश्चाश्व
चांडालपतितेभ्योयथाऽर्हतः॥ यवसंचगवांदत्वागिरयेदीयतांबलिः॥ २८॥स्वलंकृताभुक्तवंतःस्वनुलिप्ताः
सुवाससः॥ प्रदक्षिणंचकुरुतगोविप्रानलपर्वतान्॥ २९॥ एतन्ममतंतातक्रियतांयदिरोचते॥ अयंगो
ब्राह्मणाद्रीणांमह्यंचदयितोमखः॥ ३०॥ श्रीशुकउवाच - कालात्मनाभगवताशक्रदर्पंजिघांसता॥
प्रोक्तंनिशम्यनंदाद्याःसाध्वगृह्णंततद्वचः॥ ३१॥ तथाचव्यदधुःसर्वंयथाहमधुसूदनः॥ वाचयित्वास्वस्त्यय
नंतद्द्रव्येणगिरिद्विजान्॥ ३२॥ उपहृत्यबलीन्सर्वानादृतायवसंगवां॥ गोधनानिपुरस्कृत्यगिरिंचक्रुःप्रद
क्षिणम्॥ ३३॥ अनांस्यनडुद्युक्तानितेचारुह्यस्वलंकृताः॥ गोप्यश्चकृष्णवीर्याणिगायंत्यःसद्विजाशिषः
॥ ३४॥ कृष्णस्त्वन्यतमंरूपंगोपविश्रंभणंगतः॥ शैलोऽस्मीतिब्रुवन्भूरिबलिमादद्बृहद्वपुः॥ ३५॥ तस्मैनमो
व्रजजनैःसचक्रेआत्मनात्मने॥ अहोपश्यतशैलोऽसौरूपीनोऽनुग्रहंव्यधात्॥ ३६॥ एषोऽवजानतोमर्त्या
न्कामरूपीवनौकसः॥ हंतिह्यस्मैनमस्यामःशर्मणेआत्मनोगवां॥ ३७॥ इत्यद्रिगोद्विजमखंवासुदेवप्र
णोदिताः॥ यथाविधायतेगोपाःसहकृष्णाव्रजंययुः॥ ३८॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेचतुर्विं
शतितमोध्यायः॥ २४॥ ॥ ९९ ॥ सहिताः ३४ ॥ गोपविश्रंभणंगोपानांविश्वासजनकंरूपंगतःप्राप्तःसन्बलिमुपहारमा
दत् अभक्षयत् ॥ ३५ ॥ तस्मैआत्मनेआत्मनास्वयंव्रजजनैःसहनमश्चक्रे अहोइतिसार्धश्लोकंपठन् ॥ ३६ ॥ कामरूपीसर्पादिरूपः
अस्मैअद्रयेशर्मणेक्षेमाय ॥ ३७ ॥ कर्मैकालंप्राक्स्वभावोगुणोवाकर्मांगंवातद्वशोवामहेशः वार्त्ताकर्त्रीदेवतेतीयमुक्तादेवक्षोभेषणम्
तीनस्त्वभीष्टा ॥ ३८ ॥ इति०द०टी०चतुर्विंशोध्यायः ॥ २४ ॥

पंचविंशेरुपाशकेव्रजनाशायवर्षति॥उद्धृत्यगिरिमासारादरक्षद्गोकुलंप्रभुः ॥ १ ॥ कृष्णोनाथोयेषांतेभ्यः ॥१ ॥ क्रुद्धःसन्निंद्रःसांवर्त्त
कंनामसंवर्त्तःप्रलयःतत्कर्त्तारंमेघानांप्रसिद्धंगणं प्राचोदयत्प्रेषयामास ननुकृष्णनाथानांघातेकथंप्रवृत्तइत्याशंक्यात्मसंभावनयानि
रस्तविवेकत्वादित्याशयेनाह वाक्यंचाहेत्यादिपंचभिःईशमानीअहमेवेश्वरइतिगर्ववान् ॥ २ ॥ देवहेलनंदेवस्यममावज्ञाम् ॥ ३ ॥ अ
दृढैः असमर्थैः कर्ममयैःक्रियानिर्वर्त्यैः अतएवनामनौनिभैः नाममात्रेणयानौरितिव्यवह्रियतेतत्सदृशैः आन्वीक्षिकीमात्मानुस्मृतिरू
पां ॥ ४ ॥ तथावाचालंबहुभाषिणंबालिशंशिशुंपंडितमानितंपंडितंमन्यमतःस्तब्धमविनीतमितिनिंदायांयोजिताऽपींद्रस्यभारतीकृ
ष्णंस्तौति तथाहि वाचालंशास्त्रयोनिम् बालिशमेवमपिशिशुवन्निरभिमानिनं स्तब्धमन्यस्यवंद्यस्याभावादनम्रम् अज्ञंनास्तिज्ञेय

श्रीशुकउवाच इंद्रस्तदात्मनःपूजांविज्ञायविहतांनृप ॥ गोपेभ्यःकृष्णनाथेभ्योनंदादिभ्यश्चुकोपसः॥१ ॥ गणंसांवर्त्तकंनाममेघानांचांतकारिणां ॥ इंद्रःप्राचोदयत्क्रुद्धोवाक्यंचाहेशमान्युत ॥ २ ॥ अहोश्रीमदमाहात्म्यंगोपानांकाननौकसां॥कृष्णंमर्त्यमुपाश्रित्ययेचक्रुर्देवहेलनं॥३॥यथादृढैःकर्ममयैःक्रतुभिर्नामनौनिभैः ॥ विद्यामान्वीक्षिकींहित्वातितीर्षंतिभवार्णवं ॥ ४ ॥ वाचालंबालिशंस्तब्धमज्ञंपंडितमानिनं ॥ कृष्णंमर्त्यमुपाश्रित्यगोपामेचक्रुरप्रियं ॥ ५ ॥ एषांश्रियाऽवलिप्तानांकृष्णेनाध्मायितात्मनां ॥ धुनुतश्रीमदस्तंभंपशून्नयतसंक्षयं ॥ ६ ॥ अहंचैरावतंनागमारुह्यानुव्रजेव्रजं ॥ मरुद्गणैर्महावीर्यैर्नंदगोष्ठजिघांसया ॥ ७ ॥ ऋषिरुवाच इत्थंमघवताज्ञप्तामेघानिर्मुक्तबंधनाः ॥ नंदगोकुलमासारैःपीडयामासुरोजसा ॥ ८ ॥ विद्योतमानाविद्युद्भिस्तनंतःस्तनयित्नुभिः ॥ तीव्रैर्मरुद्गणैर्नुन्नाववृषुर्जलशर्कराः ॥ ९ ॥

स्मात्तंसर्वज्ञमित्यर्थः पंडितमानिनंपंडितैर्विद्वद्भिर्बहुमाननीयंकृष्णंसदानंदरूपंपरंब्रह्म मर्त्यं तथाऽपिभक्तवात्सल्येनमनुष्यतयाप्रतीय
मानमिति ॥ ५ ॥ अवलिप्तानांमत्तानांआध्मायितात्मनांबृंहितदेहानां धुनुतअपनयत श्रीमदेनयस्तंभोगर्वस्तं ॥ ६ ॥ बिभ्यतस्तान्प्र
त्याह अहंचेति अनुव्रजेअनुअनंतरमेवागमिष्यामि मरुद्गणैर्देवगणैःसह॥ ७ ॥ मघवताइंद्रेणनिर्मुक्तंबंधनंयेषांतेप्रलयाभिप्रायेणबद्धा
आसन् तदानिर्मुक्तबंधनाःसंतःआसारैर्धारासंपातैःपीडयामासुः ॥ ८ ॥ स्तनयित्नुभिरशनिभिः स्तनंतःगर्ज्जंतःमरुद्गणैःआवहप्रवाहा
दिवायुसमूहैःनुन्नाःप्रेरिताःजलशर्कराजलोपलान् ॥ ९ ॥

स्थूणावत्स्थूलाः अभ्रेषुमुंचत्सुसत्सु नतोन्नतंनतंनिम्नमुन्नतंतद्विपरीतंयथाभवतितथाभूर्नादृश्यत ॥ १० ॥ जातवेपनाःजातकंपाः ॥ ॥११॥ तत्रपशूनांयानंविशिनष्टि शिरइति॥१२॥गोपगोपीनांप्रार्थनामाह कृष्णकृष्णेति त्वमेवनाथोयस्यतद्गोकुलंगवांकुलंवंशमस्मा श्वदेवादिंद्रात्रातुंरक्षितुमर्हसि॥१३॥ विज्ञापनात्पूर्वमेवकुपितेनेंद्रेणकृतंतद्वर्षंमेने ॥ १४ ॥ कथंमेनेतदाह अपर्त्विति अपगतऋतुर्यस्य तद्वर्षमतिशयितोवातोयस्मिन्तत् अतिवातं शिलामयंशिलाप्रचुरं ॥ १५ ॥ तत्रप्रतिज्ञापूर्वंगोवर्द्धनोद्धरणमाह तत्रेति तत्रप्रतिविधिंप्र

स्थूणास्थूलावर्षधारामुंचत्स्वभ्रेष्वभीक्ष्णशः ॥ जलौघैःप्लाव्यमानाभूर्नादृश्यतनतोन्नतं॥ १० ॥अत्यासा रातिवातेनपशवोजातवेपनाः॥गोपागोप्यश्चशीतार्तागोविंदंशरणंययुः॥ ११॥शिरःसुतांश्चकायेनप्रच्छा द्यासारपीडिताः॥ वेपमानाभगवतःपादमूलमुपाययुः॥ १२ ॥ कृष्णकृष्णमहाभागत्वन्नाथंगोकुलंप्रभो॥ त्रातुमर्हसिदेवान्नःकुपिताद्भक्तवत्सल ॥ १३ ॥ शिलावर्षनिपातेनहन्यमानमचेतनं॥ निरीक्ष्यभगवान्मे नेकुपितेंद्रकृतंहरिः ॥ १४ ॥ अपर्त्वत्युल्बणंवर्षमतिवातंशिलामयं॥ स्वयागेनिहतेऽस्माभिरिंद्रोनाशाय वर्षति॥ १५॥ तत्रप्रतिविधिंसम्यगात्मयोगेनसाधये॥लोकेशमानिनांमौढ्याद्धरिष्येश्रीमदंतमः॥ १६॥ नहितद्भावयुक्तानांसुराणामीशविस्मयः ॥ मत्तोऽसतांमानभंगःप्रशमायोपकल्पते ॥ १७॥ तस्मान्म च्छरणंगोष्ठंमन्नाथंमत्परिग्रहं ॥ गोपायेस्वात्मयोगेनसोऽयंमेव्रतआहितः॥ १८॥इत्युक्त्वैकेनहस्तेनकृत्वा गोवर्द्धनाचलं ॥ दधारलीलयाकृष्णश्छत्राकमिवबालकः ॥ १९ ॥ अथाहभगवान्गोपान्हेंऽबतातव्र जौकसः॥ यथोपजोषंविशतगिरिगर्त्तंसगोधनाः॥ २० ॥

तीकारंस्वसामर्थ्येनसाधयिष्यामि तेनचमौढ्यात्लोकेशमानिनांश्रीमदलक्षणंतमोहरिष्यामि बहुवचनंतुवरुणादीनभिप्रैति॥ १६ ॥ ननुदेवाःसात्विकास्त्वद्भक्ताश्चकुतस्तेषांतमस्तत्राह नहीति सद्भावःसत्त्वंमद्भक्तिर्वातद्युक्तानांसुराणामीशावयमितिविस्मयोगर्वोयस्मा न्नघटते अतोऽसंतस्ते किंच तेषांमानभंगोऽनुग्रहएवेत्याहमत्तइति॥१७॥गोपायेरक्षिष्यामि किंचसोऽयंममयाव्रतोनियमःसंकल्पोवा आहितःधृतइत्यर्थः ॥ १८ ॥ कृत्वाउत्कृत्य छत्राकंशिलींध्रं ॥१९ ॥ यथोपजोषंयथासुखं ॥ २० ॥

॥ २१ ॥ सव्रजाःशकटमंडलसहिताः सोपजीविनःभृत्यपुरोहितादिसहिताः ॥ २२ ॥ पदात्स्थानात् ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ व्युदप्रायाःविगतोदकप्रायाःस्वल्पजलाइत्यर्थः ॥ २६ ॥ शकटोढोपकरणं शकटैरूढमुपकरणंयथाभवतितथा॥२७ ॥ २८ ॥ निभृताःपूर्णाः यथोचितंपरिरंभणादिभिः समीयुःउपजग्मुः सदाशिषःश्रेष्ठानाशीर्वादान् ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ततोगोवर्द्धनस्थानात् अस्य

नत्रासइहवःकार्योमद्धस्ताद्रिनिपातने॥ वातवर्षभयेनालंतत्त्राणंविहितंहिनः॥ २१ ॥ तथानिर्विविशुर्गर्तं कृष्णाश्वासितमानसाः॥ यथाऽवकाशंसधनाःसव्रजाःसोपजीविनः॥ २२ ॥ क्षुत्तृड्व्यथांसुखापेक्षांहित्वा तैर्व्रजवासिभिः॥ वीक्ष्यमाणोदधावद्रिंसप्ताहंनाचलत्पदात्॥ २३ ॥ कृष्णयोगानुभावंतंनिशम्येंद्रोऽतिविस्मितः॥ निस्तंभोभ्रष्टसंकल्पःस्वान्मेघान्संन्यवारयत्॥ २४॥ खंव्यभ्रमुदितादित्यंवातवर्षंचदारुणम्॥ निशाम्योपतरंगोपान्गोवर्द्धनधरोऽब्रवीत्॥२५॥निर्यातत्यजतत्रासंगोपाःसस्त्रीधनार्भकाः॥उपारतंवातवर्षंव्युदप्रायाश्चनिम्नगाः॥ २६ ॥ ततस्तेनिर्ययुर्गोपाःस्वंस्वमादायगोधनं ॥ शकटोढोपकरणंस्त्रीबालस्थविराःशनैः॥ २७ ॥ भगवानपितंशैलंस्वस्थानेपूर्ववत्प्रभुः ॥ पश्यतांसर्वभूतानांस्थापयामासलीलया॥ ॥ २८ ॥ तंप्रेमवेगान्निभृताव्रजौकसोयथासमीयुःपरिरंभणादिभिः ॥ गोप्यश्चसस्नेहमपूजयन्मुदादध्यक्षताद्भिर्युयुजुःसदाशिषः॥ २९ ॥यशोदारोहिणीनंदोरामश्चबलिनांवरः ॥ कृष्णमालिंग्ययुयुजुराशिषःस्नेहकातराः॥३०॥ दिविदेवगणाःसाध्याःसिद्धगंधर्वचारणाः॥ तुष्टुवुर्मुमुचुस्तुष्टाःपुष्पवर्षाणिपार्थिव॥३१॥ शंखदुंदुभयोनेदुर्दिविदेवप्रणोदिताः॥ जगुर्गंधर्वपतयस्तुंबुरुप्रमुखानृप॥ ३२ ॥ ततोऽनुरक्तैःपशुपैःपरिश्रितोराजन्स्वगोष्ठंसबलोऽव्रजद्धरिः॥तथाविधान्यस्यकृतानिगोपिकागायंत्यईयुर्मुदिताहृदिस्पृशः॥३३॥

इति॰भा॰म॰द॰पू॰पंचविंशोध्यायः॥ २५॥ ॥ ६९ ॥

श्रीकृष्णस्यतथाविधानिगोवर्द्धनोद्धरणादिरूपाणिकृतानिगायंत्यःईयुःययुःकथंभूताःएवंप्रेम्णाहृदिस्पृशंतीतिहृदिस्पृशस्ताः यद्वाकथंभूतस्यप्रेष्ठत्वेनतासांहृदिस्पृशतीतिहृदिस्पृक्तस्य ॥ ३३ ॥इति॰भा॰द॰टी॰पंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

षड्विंशे विस्मितान्गोपान्कृष्णस्याद्भुतकर्मभिः॥नंदोगर्गोक्तिमाश्राव्यतदैश्वर्यमवर्णयत् ॥ १ ॥समभ्येत्यनंदमभिगम्य ॥ १ ॥यदूचुस्तदाह बालकस्येति यद्यस्मादद्भुतानिकर्माणि तस्मात्ग्राम्येषुगोपालेषुकथंजन्मअर्हति आत्मजुगुप्सितमात्मानर्हम् ॥ २ ॥अद्भुतानिकर्माण्याह यःसप्तहायनइति कथंबिभ्रत्स्थितइति पुष्करंपद्मंगजराट्महागजइव ॥ ३ ॥ महौजसःमहाबलायाःतनोर्वयःआयुःयौवनं वा कालेनयथापीयतेतद्वत्॥ ४॥ कथमित्यनुवर्त्ततेअनसःअधःशयानस्य मास्यस्यमासात्रयःपरिच्छेदकायस्य उदकूऊर्ध्वचरणौहिन्व

श्रीशुकउवाच एवंविधानिकर्माणिगोपाःकृष्णस्यवीक्ष्यते ॥ अतद्वीर्यविदःप्रोचुःसमभ्येत्यसुविस्मिताः॥१॥ बालकस्ययदेतानिकर्माण्यत्यद्भुतानिवै ॥ कथमर्हत्यसौजन्मग्राम्येष्वात्मजुगुप्सितम्॥ २॥ यःसप्तहायनोबालःकरेणैकेनलीलया॥ कथंबिभ्रद्गिरिवरंपुष्करंगजराडिव ॥ ३॥ तोकेनामीलिताक्षेणपूतनायामहौजसः॥पीतःस्तनःसहप्राणैःकालेनेववयस्तनोः॥ ४॥हिन्वतोऽधःशयानस्यमास्यस्यचरणावुदक्॥ अनोऽपतद्विपर्यस्तंरुदतःप्रपदाहतं॥ ५॥ एकहायनआसीनोह्रियमाणोविहायसा॥ दैत्येनयस्तृणावर्त्तमहन्कंठग्रहातुरं॥ ६ ॥ क्वचिद्धैयंगवस्तैन्येमात्राबद्धउलूखले ॥ गच्छन्नर्जुनयोर्मध्येबाहुभ्यांतावपातयत्॥ ७॥ वनेसंचारयन्वत्सान्सरामोबालकैर्वृतः॥ हंतुकामंबकंदोर्भ्यांमुखतोऽरिमपाटयत्॥ ८ ॥ वत्सेषुवत्सरूपेणप्रविशंतंजिघांसया ॥ हत्वान्यपातयत्तेनकपित्थानिचलीलया॥ ९॥ हत्वारासभदैतेयंतद्बंधूंश्चबलान्वितः॥ चक्रेतालवनंक्षेमंपरिपक्कफलान्वितम्॥ १० ॥ प्रलंबंघातयित्वोग्रंबलेनबलशालिना॥अमोचयद्व्रजपशून्गोपांश्चारण्यवह्नितः॥ ११ ॥ आशीविषतमाहींद्रंदमित्वाविमदंह्रदात्॥ प्रसह्योद्वास्ययमुनांचक्रेऽसौनिर्विषोदकाम्॥ १२॥

तः चालयतः प्रपदेनपदाग्रेणहतंविपर्यस्तमनः कथमपतत् ॥ ५ ॥ यःकृष्णःदैत्येनह्रियमाणःसन् तंतृणावर्त्तदैत्यंकथमहन्नित्यर्थः॥ ६ ॥ हैयंगवस्तैन्येनवनीतचौर्ये बाहुभ्यांगच्छन्रिंगन्नित्यर्थः ॥ ७॥ मुखतोहंतुंकामोयस्यतंबकवेषमरिं बाहुभ्यांमुखतःकथमपाटयत्॥८ ॥९ ॥ १०॥ ११॥ आशीविषतमः अतिक्रूरविषश्वासावहींद्रश्चतम् ॥ १२ ॥

औत्पत्तिकः स्वाभाविकः कथमितिकिंसर्वेषामात्माऽयंस्यादितिशंका ॥ १३ ॥ उक्तमपिअतिविस्मयेनवदंतिकसमहायनइति॥ १४ ॥ प्राक्श्रुतमेवगर्गाचार्यवाक्यंतच्चरितपरिशीलनेननिवृत्तासंभावनस्यनंदस्यकृष्णतत्त्वावबोधकंजातं सइदानींतेनैववाक्येनगोपानुपदि

दुस्त्यजश्चानुरागोऽस्मिन्सर्वेषांनोव्रजौकसां ॥ नंदतेतनयेऽस्मासुतस्याप्यौत्पत्तिकोमिथः ॥ १३ ॥ कस महायनोबालःक्कमहाद्रिविधारणं ॥ ततोनोजायतेशंकाव्रजनाथतवात्मजे ॥ १४ ॥ नंदउवाच श्रूय तांमेवचोगोपाव्येतुशंकाचवोऽर्भके ॥ एनंकुमारमुद्दिश्यगर्गोमेयदुवाचह ॥ १५ ॥ वर्णास्त्रयःकिलास्यासन् गृह्णतोऽनुयुगंतनूः ॥ शुक्लोरक्तस्तथापीतइदानींकृष्णतांगतः ॥ १६ ॥ प्रागयंवसुदेवस्यक्वचिज्जातस्तवात्म जः ॥ वासुदेवइतिश्रीमानभिज्ञाःसंप्रचक्षते ॥ १७ ॥ बहूनिसंतिनामानिरूपाणिचसुतस्यते ॥ गुणकर्मानुरू पाणितान्यहंवेदनोजनाः ॥ १८ ॥ एषवःश्रेयआधास्यत्गोपगोकुलनंदनः ॥ अनेनसर्वदुर्गाणियूयमंजस्त रिष्यथ ॥ १९ ॥ पुराऽनेनव्रजपतेसाधवोदस्युपीडिताः ॥ अराजकेरक्ष्यमाणाजिग्युर्दस्यून्समेधिताः ॥ २० ॥ यएतस्मिन्महाभागाःप्रीतिंकुर्वंतिमानवाः ॥ नारयोऽभिभवंत्येतान्विष्णुपक्षानिवासुराः ॥ २१ ॥ तस्मान्नंदा त्मजोयंतेनारायणसमोगुणैः ॥ श्रियाकीर्त्याऽनुभावेनतत्कर्मसुनविस्मयः ॥ २२ ॥ इत्यद्धामांसमादिश्यग र्गेचस्वगृहंगते ॥ मन्येनारायणास्यांशंकृष्णमक्लिष्टकारिणं ॥ २३ ॥ इतिनंदवचःश्रुत्वागर्गगीतंव्रजौकसः ॥ दृष्टश्रुतानुभावास्तेकृष्णस्यामिततेजसः ॥ मुदितानंदमानर्चुःकृष्णंचगतविस्मयाः ॥ २४ ॥

भूदितिः

भ्यस्तेषां

…श्रूयतामिति ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ तस्मात्तस्यकर्मसुविस्मयोनास्तीतिनंदस्योक्तिः ॥ २२ ॥ इत्यद्धासाक्षात्मांप्र तिसमादिश्यगर्गेचस्वगृहंगतेसति तदानींतथामन्यमानोऽपिइदानींकृष्णंनारायणस्यांशंमन्ये अत्रहेतुःअक्लिष्टकारिणमिति ॥ २३ ॥ २४ ॥

गोवर्द्धनोद्धरणंसपरिकरमनुस्मरन्प्रकटितैश्वर्यस्यश्रीकृष्णस्यप्रीतिंप्रार्थयते देवइति यज्ञविप्लुतयारुष्टतयादेवेइंद्रेवर्षतिसति वर्षाश्मपरु
ण्याहुः यं ...ैः अशनिजलशर्करातीव्रवायुभिः सीदत्पालपशुस्त्रिआत्मशरणं सीदंतःपालाःपशवः स्त्रियश्चयस्मिन्तत्तथा आत्मास्वयमेवशर
वा का...ाश्वंदृष्ट्वा अनुकंपीउत्स्मयन्हसन्प्रौढिमाविष्कुर्वन्शैलमुत्पाट्य अबलोबालोलीलार्थमुच्छिलींध्रंयथातथाएकेनकरेणबिभ्रत्
...श्मपात् पालितवान् एवंमहेंद्रमदभित् गवामिंद्रइत्युत्तराध्यायार्थंचस्मरति सएवंभूतःश्रीकृष्णोनःप्रीयात् प्रीयतामिति षड्विंशे
...व्यक्तःषड्विंशोदशमोहरिः॥व्यनक्तुपंचविंशंमांचतुर्विंशतितःपृथक् ॥ २५ ॥ इतिदशमस्कंधेटीकायांषड्विंशोध्यायः ॥ २६ ॥
...विंशेतदालक्ष्यकृष्णस्यप्रभवंपरम्॥वर्ण्यतेसुरभींद्राभ्यामभिषेकमहोत्सवः॥ १ ॥गोवर्धनेधृतेशैलइतिशक्रस्यभयेनागमनेहेतुःआसारा

देवेवर्षतियज्ञविप्लवरुषावर्षाश्मपर्पानिलैःसीदत्पालपशुस्त्रिआत्मशरणंदृष्ट्वाऽनुकंप्युत्स्मयन् ॥ उपात्यैक
करेणशैलमबलोलीलोच्छिलींध्रंयथाबिभ्रद्गोष्ठमपान्महेंद्रमदभित्प्रीयान्नइंद्रोगवाम्॥ २५ ॥ इतिश्रीभाग
वतेमहापुराणेदशमस्कंधेषड्विंशतितमोध्यायः॥ २६ ॥ ॥७॥ श्रीशुकउवाच गोवर्द्धनेधृतेशैले
आसाराद्रक्षितेव्रजे॥ गोलोकादाव्रजत्कृष्णंसुरभिःशक्रएवच॥ १ ॥ विविक्तउपसंगम्यव्रीडितःकृतहेलनः॥
पस्पर्शपादयोरेनंकिरीटेनार्कवर्चसा॥ २ ॥ दृष्टश्रुतानुभावोस्यकृष्णस्यामिततेजसः ॥ नष्टत्रिलोकेशमदइं
द्रआहकृतांजलिः॥ ३ ॥ इंद्रउवाच विशुद्धसत्वंतवधामशांतंतपोमयंध्वस्तरजस्तमस्कं ॥ मायामयोऽयं
गुणसंप्रवाहोनविद्यतेतेऽग्रहणानुबंधः॥ ४ ॥

रक्षितेव्रजइतिसुरभेर्हर्षेणागमनं॥ १ ॥तत्रेंद्रआगत्यकिंकृतवांस्तदाहविविक्त
उपसंगम्येत्यादिनाअथाहसुरभिरित्यतःप्राक्तनेनग्रंथेन विविक्तेएकांतेपादयोःपस्पर्श नमश्चकार॥ २ ॥अस्यश्रीकृष्णस्यश्रुतश्चासावनु
भावश्चश्रुतानुभावःदृष्टःश्रुतानुभावोयेनसइंद्रःनष्टस्त्रिलोकेशोऽहमितिमदोयस्यसः ॥ ३ ॥ तत्रममापराधंक्षमस्वेतिवक्तुंतवतावदपरा
धोनास्त्येवलयाअनुग्रहएवकृतइत्याहचतुर्भिःविशुद्धसत्वमिति धामस्वरूपंशांतमेकरूपमतश्चतपोमयंप्रचुरज्ञानंसर्वज्ञमित्यर्थः कुतःध्व
स्तरजस्तमस्कंध्वस्तेअविद्यमानेरजस्तमसीयस्मिन् अतएवायमस्मदादिषुदृश्यमानःमायाकार्यरूपः गुणसंप्रवाहःगुणैःसंप्रोह्यतइतितथा
संसारइत्यर्थः सःतेतवनविद्यतेयतः अग्रहणेनाज्ञानेनानुबध्यतइतितथासः सर्वज्ञस्यतेनास्तीत्यर्थः अज्ञानसंबंधोवा॥ ४ ॥

यदाअज्ञानतत्कृतदेहसंबंधौनस्तः तदातत्कृतानांलोभादीनांकावार्त्तेत्याह कुतोन्विति तत्कृतादेहसंबंधकृताः तद्धेतवः पुनरन्यस्यदेहस्य हेतवः ननुज्ञानिनामपितेदृश्यंतअतआह अबुधलिंगभावाअज्ञानिनांगमकाः यावद्रागादिमत्त्वंतावज्ज्ञानित्वमेवनसिद्धमित्यर्थः लोभाद्यभावेऽपिमन्मानभंगोदंडार्थमित्याह तथाऽपीति ॥५॥ ननुत्वद्दंडेचममगोपपुत्रस्यकाशक्तिः किंवाकारणंकोवादंडोमयाकृतइत्यतआह पितेति त्वंपिताजगतांजनकः गुरुरुपदेष्टा अधीशः नियंताइतिदंडधारणेहेतुत्रयं कालत्वात्समर्थः तस्मादुपात्तदंडोहितायकल्याणायस्वेच्छातनुभिर्लीलावतारैः समीहसे तवसमीहालीलैवजगदीशमानिनामस्माकंमानविधूननमित्यर्थः॥६॥ कथमेतदित्यतआह यइति मद्विधाश्चतेअज्ञाश्चते अतोजगदीशमानिनः कालेभयकालेपियथाऽधुनैवातिदृष्टौत्वामभयंभयमगणयंतंवीक्ष्य आशुतन्मदंजगदीशाइतिम

कुतोनुतद्धेतवईशतत्कृतालोभादयोयेबुधलिंगभावाः ॥ तथाऽपिदंडंभगवान्बिभर्त्तिधर्मस्यगुप्त्यैखलनिग्रहाय॥ ५ ॥ पितागुरुस्त्वंजगतामधीशोदुरत्ययःकालउपात्तदंडः ॥ हितायस्वेच्छातनुभिःसमीहसेमानंविधुन्वन्जगदीशमानिनां॥ ६ ॥ येमद्विधाज्ञाजगदीशमानिनस्त्वांवीक्ष्यकालेऽभयमाशुतन्मदं ॥ हित्वार्यमार्गंप्रभजंत्यपस्मयाईहाखलानामपितेऽनुशासनं ॥ ७॥ सत्वंममैश्वर्यमदप्लुतस्यकृतागसस्तेऽविदुषःप्रभावं॥ क्षंतुंप्रभोऽथार्हसिमूढचेतसोमैवंपुनर्भून्मतिरीशमेऽसती॥ ८ ॥ तवावतारोऽयमधोक्षजेहस्वयंभराणामुरुभारजन्मनाम् ॥ चमूपतीनामभवायदेवभवाययुष्मच्चरणानुवर्त्तिनां॥ ९ ॥ नमस्तुभ्यंभगवतेपुरुषायमहात्मने॥ वासुदेवायकृष्णायसात्वतांपतयेनमः॥ १० ॥

दंहित्वा विगतगर्वाःसंतः आर्यमार्गंत्वद्भक्तिलक्षणंभजंति अतस्तवईहैवखलानामनुशासनंदंडइत्यर्थः ॥ ७ ॥ एवंभगवत्स्वरूपमभिप्रायंचानुवर्ण्यक्षमापयति सत्वमिति एवंभूताअसतीमतिर्मेपुनर्माभूदितिप्रार्थनांतरम्॥ ८ ॥ महानयमपराधःकथंक्षंतव्यइतिचेदतआह तवेति स्वयंभराणांपुनश्चउरुभारजन्मनांबहूनांभाराणांजन्मयेभ्यस्तेषामभवायनाशाययुष्मच्चरणसेविनांतुभवायअतोममत्वत्सेवकत्वादत्यंतापराधिनोऽपिक्षंतव्यमितिभावः॥ ९ ॥ क्षमापयन्नमस्करोति नमइति तुभ्यंभगवतेकृष्णायनमःपुरुषायसर्वांतर्यामिणे महात्मनेअंतस्थत्वेऽप्यपरिच्छिन्नाय कुतःवासुदेवायसर्वनिवासाय सात्वतांयादवानांपतये ॥ १० ॥

तर्हि किमहं यादवः न स्वच्छंदोपात्तदेहाय स्वेषांभक्तानांछंदेनइच्छयास्वीकृतदेहायतत्रापिविशुद्धंज्ञानमेवमूर्तिर्यस्यतस्मै मायया सर्वस्मै सर्वरूपायकृतःसर्वस्यबीजायकारणाय अतएवसर्वभूतात्मनेनमइति॥११॥कृतागसइत्यनेनोक्तमपराधंनिवेदयति मयेदमिति आसार वायुभिः गोष्ठनाशायमयेदमकृत्यंचेष्टितंकृतम्॥ १२ ॥ तथाऽपिभोईशत्वयाऽनुगृहीतोऽस्मि अनुग्रहंदर्शयति ध्वस्तस्तंभइतिदथोद्यम इतिच ॥ १३ ॥ १४ ॥ इंद्रेणस्वाभिप्रायेनिवेदितेभगवानपितथैवाह मयेति इंद्रश्रियादेवराज्येन ॥ १५ ॥१६॥ वः युष्माभिः बहुव चनंवरुणाद्यभिप्रायेण क्वगंतव्यंस्वर्गेपितवैवैश्वरत्वादितिचेत्तत्राह क्रियतामिति मदनुशासनेनयथापूर्वंतत्रस्थीयतामित्यर्थः युक्तैरप्र

स्वच्छंदोपात्तदेहायविशुद्धज्ञानमूर्त्तये ॥ सर्वस्मैसर्वबीजायसर्वभूतात्मनेनमः ॥ ११ ॥ मयेदंभगवन्गो ष्ठनाशायासारवायुभिः ॥ चेष्टितंविहतेयज्ञेमानिनातीव्रमन्युना॥ १२ ॥ त्वयेशानुगृहीतोऽस्मिध्वस्तस्तंभो हतोद्यमः ॥ ईश्वरंगुरुमात्मानंत्वामहंशरणंगतः॥ १३ ॥ श्रीशुकउवाच एवंसंकीर्तितःकृष्णोमघोना भगवानमुम् ॥ मेघगंभीरयावाचाप्रहसन्निदमब्रवीत् ॥ १४ ॥ श्रीभगवानुवाच मयातेऽकारिमघव न्मखभंगोऽनुगृह्णता ॥ मदनुस्मृतयेनित्यंमत्तस्येंद्रश्रियाभृशम् ॥ १५ ॥ मामैश्वर्यश्रीमदांधोदंडपाणिंनप श्यति ॥ तंभ्रंशयामिसंपद्भ्योयस्यचेच्छाम्यनुग्रहम् ॥ १६ ॥ गम्यतांशक्रभद्रंवःक्रियतांमेऽनुशासनम् ॥ स्थीयतांस्वाधिकारेषुयुक्तैर्वःस्तंभवर्जितैः॥ १७॥ अथाहसुरभिःकृष्णमभिवाद्यमनस्विनी ॥ स्वसंतानैरुपा मंत्र्यगोपरूपिणमीश्वरं॥ १८॥ सुरभिरुवाच कृष्णकृष्णमहायोगिन्विश्वात्मन्विश्वसंभव ॥ भवता लोकनाथेनसनाथावयमच्युत ॥ १९ ॥ त्वंनःपरमकंदैवंत्वंनइंद्रोजगत्पते ॥ भवायभवगोविप्रदेवानांयेच साधवः॥ २०॥इंद्रंनस्त्वाभिषेक्ष्यामोब्रह्मणानोदितावयं॥अवतीर्णोऽसिविश्वात्मन्भूमेर्भारापनुत्तये॥ २१॥

अत्तैःस्तंभवर्जितैःनिरहंकारैः ॥ १७ ॥ स्वसंतानैः गोभिःसहउपामंत्र्यकृष्णकृष्णेत्यादिसंबोध्य ॥ १८ ॥ इंद्रेणहताअपिभवतासना थावयंकृताःरक्षिताइत्यर्थः ॥ १९ ॥ त्वंनःपरमदैवंदैवतंदेवता अतः हेजगत्पते गोविप्रदेवानांयेऽन्येचसाधवःतेषांभवायाभ्युदयाय अद्यत्वमेवइंद्रोभव ॥२०॥ ननुभवतामिंद्रोऽस्तीतिचेदतआह इंद्रमिति अलंपुरंदरस्येंद्रतयाइत्यर्थःननुदेवएवइंद्रोभवतिकथमहंभवेय मितिचेदतआह अवतीर्णोऽसीति ॥ २१ ॥

सुरभिः आत्मनः पयसाऽभ्यषिंचत् इंद्रश्चाकाशगंगायाजलैरभ्यषिंचत्॥ २२॥ देवमातृभिरित्यादि भिर्देवैर्मातृभिश्चेतिवा गाः पशून्मांस्वर्गी वाइंद्रत्वेनविंदतीतिकृत्वागोविंदइत्यभ्यधात् नामकृतवानित्यर्थः ॥ २३ ॥ २४ ॥ देवनिकायेषुकेतवइवदर्शनीयाः मुख्याइत्यर्थः गावः गांपृथ्वीम् पयोभिर्द्रुतामार्द्रामनयन् अकुर्वन्नित्यर्थः ॥ २५ ॥ नानारसौघाः क्षीरादिवाहिन्यः अकृष्टपच्याः कर्षणंविनैवपक्काः ओषधयोव्रीह्यादयआसन् यद्वा अकृष्टपच्याओषधयोयेषुतेगिरयः उन्मणीन् गर्भगतान्मणीन् उत् उद्गतान्बहिःप्रकटान् अबिभ्रत् अबिभ

श्रीशुकउवाच एवंकृष्णमुपामंत्र्यसुरभिःपयसात्मनः॥ जलैराकाशगंगायाऐरावतकरोद्धृतैः ॥२२॥ इंद्रः सुरर्षिभिःसाकंनोदितोदेवमातृभिः॥ अभ्यषिंचतदाशार्हंगोविंदइतिचाभ्यधात्॥ २३॥ तत्रागतास्तुंबुरुनारदयोगंधर्वविद्याधरसिद्धचारणाः॥ जगुर्यशोलोकमलापहंहरेःसुरांगनाःसंननृतुर्मुदान्विताः ॥ २४॥ तंतुष्टुवुर्देवनिकायकेतवोव्यवाकिरंश्चाद्भुतपुष्पवृष्टिभिः॥ लोकाःपरांनिर्वृतिमाप्नुवंस्त्रयोगावस्तदागामनयन्पयोद्रुतां॥ २५॥ नानारसौघाःसरितोवृक्षाआसन्मधुस्रवाः॥ अकृष्टपच्यौषधयोगिरयोबिभ्रदुन्मणीन्॥ २६॥ कृष्णेऽभिषिक्तएतानिसत्वानिकुरुनंदन॥ निर्वैराण्यभवंस्तातक्रूराण्यपिनिसर्गतः ॥ २७॥ इतिगोगोकुलपतिंगोविंदमभिषिच्यसः॥ अनुज्ञातोययौशक्रोवृतोदेवादिभिर्दिवम्॥ २८॥ इतिश्रीभागव० म० दशमस्कंधे पू० इंद्रस्तुतिर्नामसप्तविंशोध्यायः॥ २७॥ ॥ श्रीशुकउवाच एकादश्यांनिराहारः समभ्यर्च्यजनार्दनम्॥ स्नातुंनंदस्तुकालिंद्याद्वादश्यांजलमाविशत्॥ १ ॥

रुः ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ अहंमिद्रोहिदेवानांत्वंगवामिंद्रतांगतः॥ गोविंदइतिलोकेत्वांगास्यंतिभुविमानवाः ॥ १ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेटीकायांसप्तविंशोध्यायः ॥ २७ ॥ ॥ ९ ॥ अष्टाविंशेततोनंदानयनंवरुणालयात्॥ वैकुंठदर्शनंचात्रगोपानामनुवर्ण्यते ॥ १ ॥ गोवर्द्धनंसमुद्धृत्यवशेकृत्वासुरेश्वरम्॥ नंदानयनतःकृष्णोवरुणंचवशेऽनयत्॥ २ ॥ १ ॥

कलामात्राऽद्वादश्यां पारणादराभिनिवेशेनासुरींवेलामविज्ञायारुणोदयात्पूर्वमेवशास्त्रबलेन निशि उदकंप्रविष्टं तदनभिज्ञो वरुणस्य भृत्योऽनयदि तथाचशास्त्रम् कलार्द्धांद्वादशींदृष्ट्वा निशीथादूर्ध्वमेवहि ॥ आमध्याह्नात्क्रियाःसर्वाःकर्त्तव्याःशंभुशासनादित्यादि व क्ष्यतिच ॥ ण: अजानतामामकेनेतिभगवद्धर्ममजानतेत्यर्थः ॥ २॥ स्वानांभगवद्धर्मपराणामभयदः माभैष्टेत्यभयंददत्॥३॥सपर्यया अर्हणेन ॥ ४ ॥ अद्यइदानीं मेमयादेहो निभृतःधृतः यदात्वद्दर्शनंजातंतदैवदेहसाफल्यंप्राप्तमित्यर्थः यद्वा निभृतः पूर्णमनोरथइत्यर्थः किंच अर्थोऽधिगतः सर्वरत्नाकरपतिनाऽपीतःपूर्वंनैवंविधोऽर्थःप्राप्तइत्यर्थः किंच संसारोऽपिनिवृत्तएवेत्याशयेनाह त्वत्पादभाजइति

तं गृहीत्वाऽनयद्भृत्योवरुणस्यासुरोंऽतिकं॥अविज्ञायासुरींवेलांप्रविष्टमुदकंनिशि॥२॥चुक्रुशुस्तमपश्यंतः कृष्णरामेतिगोपकाः॥भगवांस्तदुपश्रुत्यपितरंवरुणाहृतं॥तदंतिकंगतोराजन्स्वानामभयदोविभुः॥ ३ ॥ प्राप्तंवीक्ष्यहृषीकेशंलोकपालःसपर्यया ॥ महत्यापूजयित्वाहतद्दर्शनमहोत्सवः॥ ४॥वरुणउवाच अद्यमे निभृतोदेहअद्यार्थोऽधिगतःप्रभो॥त्वत्पादभाजोभगवन्नवापुःपारमध्वनः॥५॥नमस्तुभ्यंभगवतेब्रह्मणेपरमात्मने॥ नयत्रश्रूयतेमायालोकसृष्टिविकल्पना॥६॥ अजानतामामकेनमूढेनाकार्यवेदिना॥ आनीतोऽयंतवपितातद्भवान्क्षंतुमर्हति ॥ ७॥ ममाप्यनुग्रहंकृष्णकर्त्तुमर्हस्यशेषदृक्॥गोविंदनीयतामेषपितातेपितृवत्सल॥ ८॥ श्रीशुकउवाच एवंप्रसादितःकृष्णोभगवानीश्वरेश्वरः॥ आदायागात्स्वपितरंबंधूनांचावहन्मुदं॥ ९॥ नंदस्त्वतींद्रियंदृष्ट्वालोकपालमहोदयं ॥ कृष्णेचसन्नतिंतेषांज्ञातिभ्योविस्मितोऽब्रवीत्॥ १०॥ तेत्वौत्सुक्यधियोराजन्मत्वागोपास्तमीश्वरं॥ अपिनःस्वगतिंसूक्ष्मामुपाधास्यदधीश्वरः॥ ११ ॥

अध्वनः पारंमोक्षम् ॥ ५ ॥ भगवतेनिरतिशयैश्वर्यायब्रह्मणेपूर्णाय परमात्मनेसर्वजीवनियंत्रे तत्रहेतुःनयत्रेति लोकसृष्टिविकल्पयति यामायासायत्रनश्रूयते अविद्यमानेवतिष्ठतीत्यर्थः ॥ ६ ॥ अजानतामद्भृत्येनत्वत्पित्राहरणंयत्कृतंतदिति ॥ ७ ॥ नंदंविमुच्यसमर्पयति गोविंदेति ॥ ८ ॥९ ॥ अतींद्रियमदृष्टपूर्वंलोकपालस्यमहोदयमैश्वर्यम् ॥ १० ॥ औत्सुक्ययुक्ताधीर्येषांते अपिकिंस्वगतिंस्वस्थानंसूक्ष्मांब्रह्माख्यांच उपाधास्यत् उपाधास्यति नःअस्मान्प्रापयिष्यतीतिसंकल्पितवंतइत्यर्थः ॥ ११ ॥

इत्येवंभूतंस्वानंतिषांसंकल्पम् अखिलदृक्सर्वज्ञःस्वयमेवविज्ञाय तेषांसंकल्पसिद्धयेकृपयैतद्वक्ष्यमाणमचिंतयत् ॥ १२ ॥ अविद्यादेहाद्यहंबुद्धिस्ततःकामस्ततःकर्म तैरुच्चावचासुदेवतिर्यगादिषुभ्रमन्स्वीयांगतिनवेद ॥ १३ ॥ स्वंब्रह्मस्वरूपंलोकंवैकुंठाख्यंतमसःप्रकृतेःपरं ॥ १४ ॥ देहादिपिहितानांदर्शनमशक्यमितिप्रथमंदेहादिव्यतिरिक्तंब्रह्मस्वरूपंदर्शयामास तदाह सत्यमिति सत्यमबाध्यंज्ञानमजडमनंतमपरिच्छिन्नं ज्योतिःस्वप्रकाशं सनातनंशश्वत्सिद्धंब्रह्मगुणापायेगुणापोहेज्ञानिनोयत्पश्यंतितत्कृपयैवदर्शयामास ॥ १५ ॥ एवंब्रह्मह्रदंब्रह्मैवह्रदवत्ध्रदः तत्रनिमग्नस्यविशेषविज्ञानाभावात् तंब्रह्मह्रदंतेतुनीताःप्रापितास्तस्मिन्मग्नाश्च तुशब्दोक्तंविशेषमाह पुनः

इतिस्वानांसभगवान्विज्ञायाखिलदृक्स्वयं ॥ संकल्पसिद्धयेतेषांकृपयैतदचिंतयत् ॥ १२ ॥ जनोवैलोकएतस्मिन्नविद्याकामकर्मभिः ॥ उच्चावचासुगतिषुनवेदस्वांगतिंभ्रमन् ॥ १३ ॥ इतिसंचिंत्यभगवान्महाकारुणिकोहरिः ॥ दर्शयामासलोकंस्वंगोपानांतमसःपरं ॥ १४ ॥ सत्यंज्ञानमनंतंयद्ब्रह्मज्योतिःसनातनं ॥ यद्धिपश्यंतिमुनयोगुणापायेसमाहिताः ॥ १५ ॥ तेतुब्रह्मह्रदंनीतामग्नाःकृष्णेनचोद्धृताः ॥ ददृशुर्ब्रह्मणोलोकंयत्राक्रूरोऽध्यगात्पुरा ॥ १६ ॥ नंदादयस्तुतदृष्ट्वापरमानंदनिर्वृताः ॥ कृष्णंचतत्रछंदोभिःस्तूयमानंसुविस्मिताः ॥ १७ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेअष्टाविंशतितमोऽध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ ७ ॥

कृष्णेनतउद्धृताः समाधेरिवोत्थापिताःसंतःब्रह्मणस्तस्यैवलोकंवैकुंठाख्यंददृशुरिति ननुब्रह्मनिमग्नानांपुनर्लोकदर्शनमघटितमेवेत्याशंक्याह यत्रेति यत्रयस्मिन्कृष्णेनिमित्तेसति पूर्वमक्रूरोऽध्यगात्दृष्टवान् शुकपरीक्षित्संवादात्पाक्तनत्वाद्भूतनिर्देशः नह्यतर्क्यैश्वर्येभगवतिकिंचिदपिअसंभावितमितिभावः अथवा अक्रूरोयत्रदृष्टवान्तस्ययमुनाह्रदस्यब्रह्मह्रदइतिनाम तंह्रदंनीताःसंतोब्रह्मणोलोकंददृशुःपुनश्चकृष्णेनोद्धृताःपूर्ववत्तंदृष्ट्वाविस्मिताबभूवुःव्यवहिताब्वयोऽप्रसिद्धकल्पनाचसोढव्येति ॥ १६ ॥ १७ ॥इतिदशमेटीकायामष्टाविंशतितमोऽध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

ऊनर्त्रिशेतुरासार्थमुक्तिप्रत्युक्तयोहरेः ॥ गोपीभीरासरसंरंभेत्तस्यचांतर्द्धिकौतुकं ॥ १ ॥ ब्रह्मादिजयसंरूढमूढकंदर्पदर्पहा ॥ जयतिश्रीपतिर्गोपीरासमंडलमंडनः ॥ २ ॥ ननुविपरीतमिदंपरदारविनोदेनकंदर्पविजेतृत्वप्रतीतिः मैवं योगमायामुपाश्रितः आत्मारामोऽप्यरीरमत्साक्षान्मन्मथमन्मथः आत्मन्यवरुद्धसौरतइत्यादिषुस्वातंत्र्याभिधानात् तस्माद्रासक्रीडाविडंबनंकामविजयख्यापनायेत्येवतत्त्वं किंच शृंगारकथोपदेशेनविशेषतोनिवृत्तिपरेयंपंचाध्यायीतिव्यक्तीकरिष्यामः ताराात्रीःयाताबलाव्रजंसिद्धामयेमारंस्यथक्षपाइतिप्रतिश्रुताइत्यर्थः ॥ १ ॥ तदातस्मिन्नेवक्षणेतत्प्रीतयेउडुराजश्चंद्रउदगात्उदितः किंकुर्वन् दीर्घकालेनदर्शनंयस्यसःप्रियःस्वप्रियायाःमुखमरुणेनकुंकुमेनयथाविलिंपतितथाप्राच्याःककुभोदिशःमुखं शंतमैःसुखतमैः करैरश्मिभिःअरुणेनउदयरागेणविलिंपन्नरुणीकुर्वन्नित्य

श्रीशुकउवाच भगवानपिताराात्रीःशरदोत्फुल्लमल्लिकाः॥वीक्ष्यरंतुंमनश्चक्रेयोगमायामुपाश्रितः॥१॥ तदोडुराजःककुभःकरैर्मुखंप्राच्याविलिंपन्नरुणेनशंतमैः॥सचर्षणीनामुदगाच्छुचोमृजन्प्रियःप्रियायाइवदीर्घदर्शनः॥ २॥ दृष्ट्वाकुमुद्वंतमखंडमंडलंरमाननाभंनवकुंकुमारुणं॥ वनंचतत्कोमलगोभिरंजितंजगौकलंवामदृशांमनोहरं ॥ ३ ॥ निशम्यगीतंतदनंगवर्द्धनंव्रजस्त्रियःकृष्णगृहीतमानसाः॥ आजग्मुरन्योऽन्यमलक्षितोद्यमाःसयत्रकांतोजवलोलकुंडलाः॥ ४ ॥ दुहंत्योऽभियुयुःकाश्चिद्दोहंहित्वासमुत्सुकाः॥पयोऽधिश्रित्यसंयावमनुद्वास्यापरायुयुः॥ ५ ॥ परिवेषयंत्यस्तद्धित्वापाययंत्यःशिशून्पयः ॥ शुश्रूषंत्यःपतीन्काश्चिदश्नंत्योऽपास्यभोजनं॥ ६॥

र्थः सप्रसिद्धःउडुराजःचर्षणीनांजनानांशुचःतापग्लानीःमृजन्अपनयन् ॥ २ ॥ कुमुत्कुमुदंविकसनीयंविद्यतेयस्यतंकुमुद्वंतं नखंडमंडलंयस्यतंरमायाआननस्यआभाइवआभायस्यतं नवकुंकुममिवअरुणमेवंविधंचंद्रंदृष्ट्वा तथाचवनंतस्यकोमलैर्गोभिःरंजितंदृष्ट्वाकलंमधुरं जगौअगायत कथंवामदृशां वामाःमनोहराःदृशोयासांतासांमनोहरंयथा ॥ ३ ॥ असापत्न्यार्थमन्योऽन्यमलक्षितःनज्ञापितःउद्यमोयाभिस्ताःसकांतोयत्रतत्रगीतध्वनिमार्गेणजग्मुः जवेनवेगेनलोलानिचंचलानिकुंडलानियासांताः ॥ ४ ॥ श्रीकृष्णसूचकशब्दश्रवणेनतत्प्रवणचित्तानांतत्क्षणमेवस्वैवर्गिककर्मनिवृत्तिद्योतयंत्यइवार्द्धावसितंकर्मविहाययुयुः तदाह दुहंत्यइति पयःस्थालीस्थंचुल्ल्यामधिश्रित्यैतत्क्वाथमप्रतीक्षमाणाःकाश्चिद्ययुःसंयावंगोधूमकणान्नंपक्वमनुद्वास्यअनुत्तार्य ॥ ५ ॥ ६ ॥

अन्याःप्रमृज्यंत्यःअंगोद्वर्त्तनादिकुर्वंत्यः काश्वकाश्चित्कृष्णतुष्ट्यर्थंकर्मतदासक्तमनसामन्यथाकृतमपिफलत्येवेतिद्योतयन्नाह व्यत्य स्तेति स्थानतः स्वरूपतश्चोर्ध्वाधोधारणेन विपर्ययंप्राप्तानिवस्त्राभरणानियासांताः ॥ ७ ॥ नचकृष्णाकृष्टमनसांविघ्नाःप्रभवंतीत्याह तावार्यमाणाइति ॥ ८ ॥ नलब्धोनिर्गमोयाभिस्ताः प्रागपितद्भावनायुक्ताःतदानितरांदध्युरित्यर्थः ॥ ९ ॥ किंचतदानीमेवतंपरमात्मानंकृष्णंध्यानतःप्राप्ताःसत्यःगुणमयंदेहंजहुरित्याहश्लोकद्वयेन दुःसहेति ननुकथंजहुः परमात्मेतिज्ञानाभावादित्याशंक्याह जारबुध्द्याऽपीति नहिवस्तुशक्तिर्बुद्धिमपेक्षते अन्यथामत्वाऽपिपीतामृतवदितिभावः ननुतदपिप्रारब्धकर्मबंधनेसतिकथंजहुस्तत्राह सद्यःप्रक्षीणबंधनाइति ननुकथंभोगमंतरेणप्रारब्धंकर्मक्षीणंभोगेनैवसद्यःक्षीणमित्याहदुःसहेति दुःसहोयःप्रेष्ठविरहस्तेनतीव्रतापस्तेनधुतानिग

लिंपंत्यःप्रमृजंत्योऽन्याअंजंत्यःकाश्चलोचने ॥ व्यत्यस्तवस्त्राभरणाःकाश्चित्कृष्णांतिकंययुः ॥ ७ ॥ तावार्यमाणाःपतिभिःपितृभिर्भ्रातृबंधुभिः ॥ गोविंदापहृतात्मानोनन्यवर्त्तंतमोहिताः ॥ ८ ॥ अंतर्गृहगताःकाश्चिद्गोप्योलब्धविनिर्गमाः ॥ कृष्णंतद्भावनायुक्तादध्युर्मीलितलोचनाः ॥ ९ ॥ दुःसहप्रेष्ठविरहतीव्रतापधुताशुभाः ॥ ध्यानप्राप्ताच्युताश्लेपनिर्वृत्याक्षीणमंगलाः ॥ १० ॥ तमेवपरमात्मानंजारबुद्ध्याऽपिसंगताः ॥ जहुर्गुणमयंदेहंसद्यःप्रक्षीणबंधनाः ॥ ११ ॥ राजोवाच कृष्णंविदुःपरंकांतंनतुब्रह्मतयामुने ॥ गुणप्रवाहोपरमस्तासांगुणधियांकथं ॥ १२ ॥ श्रीशुकउवाच उक्तंपुरस्तादेतत्तेचैद्यःसिद्धिंयथागतः ॥ द्विपन्नपिहृषीकेशंकिमुताधोक्षजप्रियाः ॥ १३ ॥ नृणांनिःश्रेयसार्थायव्यक्तिर्भगवतोनृप ॥ अव्ययस्याप्रमेयस्यनिर्गुणस्यगुणात्मनः ॥ १४ ॥

तानिअशुभानियासांतदप्राप्तिपरमदुःखभोगेनपापंक्षीणमित्यर्थः तथाध्यानेनप्राप्ताअच्युतस्यआश्लेषेणयानिर्वृतिः परमसुखभोगःत [illegible]णंमंगलंपुण्यबंधनंयासांताः अतोध्यानेनपरमात्मप्राप्तेस्तत्कालसुखदुःखाभ्यांनिःशेषकर्मक्षयाद्गुणमयंदेहंजहुरिति ॥ १० ॥ याक्[illegible] ॥ ननुयथापतिपुत्रादीनांवस्तुतोब्रह्मत्वेऽपिनतद्भजनान्मोक्षस्तथाबुध्यभावात् एवंकृष्णेऽपिब्रह्मबुध्यभावेनतत्संगतिःकथंमोक्ष .॥ ११ [illegible]ते कृष्णंविदुरिति परंकेवलंकांतंकमनीयंविदुः नब्रह्म ॥ १२ ॥ परिहरतिउक्तमिति अयंभावःजीवेष्वावृतंब्रह्मत्वंकृष्णस्य हेतुरिति[illegible]नावृतमतोनतत्रबुध्यपेक्षेति ॥ १३ ॥ ननुदेहीकथमनावृतःस्यादतआह नृणामिति गुणात्मनःगुणनियंतुर्भगवतः तुहृषीकेश[illegible]क्तिः अतोनदेहिसादृश्यमत्रवक्तुंयुज्यतइतिभावः ॥ १४ ॥ एवंरूपाअभि[illegible]

अतोयथाकथंचित्तदासक्तिर्मुक्तिकारणमित्याह काममिति ऐक्यंसंबंधं सौहृदंभक्तिम् ॥ १५॥ नचभगवतोऽयमतिभारइत्याह नचैव मिति यतःश्रीकृष्णादेतत्स्थावरादिकमपिविमुच्यते ॥ १६ ॥ प्रस्तुतमाह तादृशेति वाचःपेशैर्वाग्विलासैः ॥ १७ ॥ सर्वाःससंभ्रममाग ताविलोक्यसभयमिवाह व्रजस्येति ॥ १८ ॥ लज्जयामंदहसितमालक्ष्याह रजन्येषेति ॥ १९ ॥ किंचमातरइति विचिन्वंति मृगयंते बंधूनांसाध्वसंकुच्छ्रंमाकुध्वंमाकुरुतेत्यर्थः ॥ २० ॥ ईषत्प्रणयकोपेनान्यतोविलोकयंतीःप्रत्याह दृष्टमिति राकेशस्यपूर्णचंद्रस्यकरैरं

कामंक्रोधंभयंस्नेहमैक्यंसौहृदमेवच ॥ नित्यंहरौविदधतोयांतितन्मयतांहिते ॥ १५ ॥ नचैवंविस्मयःकार्यो भवताभगवत्यजे ॥ योगेश्वरेश्वरेकृष्णेयतएतद्विमुच्यते ॥ १६ ॥ तादृष्वांतिकमायाताभगवान्व्रजयोषि तः॥अवदद्वदतांश्रेष्ठोवाचःपेशैर्विमोहयन् ॥ १७॥ श्रीभगवानुवाच स्वागतंवोमहाभागाःप्रियंकिंक रवाणिवः ॥ व्रजस्यानामयंकच्चिद्ब्रूतागमनकारणम् ॥ १८ ॥ रजन्येषाघोररूपाघोरसत्वनिषेविता ॥ प्रति यातव्रजंनेहस्थेयंस्त्रीभिःसुमध्यमाः ॥ १९ ॥ मातरःपितरःपुत्राभ्रातरःपतयश्ववः ॥ विचिन्वंतिह्यपश्यंतो माकृध्वंबंधुसाध्वसम् ॥ २० ॥ दृष्टंवनंकुसुमितंराकेशकररंजितम् ॥ यमुनाऽनिललीलैजत्तरुपल्लवशोभि तम् ॥ २१ ॥ तद्यातमाचिरंगोष्ठंशुश्रूषध्वंपतीन्सतीः ॥ क्रंदंतिवत्साबालाश्वतान्पाययतदुह्यत ॥ २२ ॥अ थवामदभिस्नेहाद्भवत्योयंत्रिताशयाः ॥ आगताह्युपपन्नंवःप्रीयंतेमयिजंतवः ॥ २३ ॥ भर्तुःशुश्रूषणंस्त्री णांपरोधर्मोह्यमायया ॥ तद्बंधूनांचकल्याण्यःप्रजानांचानुपोषणम् ॥ २४ ॥ दुःशीलोदुर्भगोवृद्धोजडोरो ग्यधनोऽपिवा॥ पतिःस्त्रीभिर्नहातव्योलोकेप्सुभिरपातकी॥ २५॥अस्वर्ग्यमयशस्यंचफल्गुकृच्छ्रंभयावहं॥ जुगुप्सितंचसर्वत्रऔपपत्यंकुलस्त्रियाः॥ २६ ॥

जितम् यमुनास्पर्शिनोऽनिलस्यलीलामंदगतिस्तयाएजंतःकंपमानास्तरूणांपल्लवास्तःशोभितम् ॥२१॥ सतीःहेसत्यः ॥२२ ॥ संरंभक्षु भितदृष्टीःप्रत्याह अथवेति यंत्रिताशयाः वशीकृतचित्ताः उपपन्नंयुक्तम् प्रीयंतेप्रीताभवंति ॥ २३ ॥ दृष्टादृष्टभयप्रदर्शनेननिवर्त्तय ति भर्तुरित्यादिश्लोकत्रयेण ॥ २४ ॥ २५ ॥ फल्गुतुच्छम् कृच्छ्रंदुःसंपादकम् औपपत्यंजारसौख्यम् ॥ २६ ॥

किंच श्रवणादिति ॥ २७ ॥ २८ ॥ चिंतांप्राप्तानांस्थितिमाह कृत्वेति शुचः शोकादुद्भवेनश्वसनेन शुष्यंतोबिंबफलसदृशाअधरायेषुमुं
खेषुतान्येवअवांचिकृत्वा तथांऽगुष्ठेनमहीं लिखंत्यःतथागृहीतकज्जलैरश्रुभिःकुचकुंकुमानिक्षालयंत्यःतूष्णींस्थिताः यतःउरुदुःखंभरो
भारोयासांताः ॥ २९ ॥ किंच प्रेष्ठमिति किंचित्संरंभेणकोपावेशेनगद्गदागिरोयासांताअब्रुवतस्य संरंभेकारणंप्रेष्ठमित्यादि प्रियेतरमि
वप्रतिभाषमाणंप्रत्याचक्षाणं ॥ ३० ॥ नृशंसंक्रूरम् दुरवग्रहहेस्वच्छंद तवपादमूलंभक्ताःसेवितवतीः अस्मान्भजस्वमात्यजेति ॥ ३१ ॥ अ
पिच यदुक्तंयत्पत्यपत्येत्यादित्वयाधर्मविदेतिसोपहासमेवमेतदुपदेशानांपदेविषयेत्वय्येवास्तु उपदेशपदत्वेहेतुः ईशइति बिविदिषावां

श्रवणाद्दर्शनाद्ध्यानान्मयिभावोऽनुकीर्त्तनात् ॥ नतथासन्निकर्षेणप्रतियाततोगृहान् ॥ २७ ॥ श्रीशुक
उवाच इतिविप्रियमाकर्ण्यगोप्योगोविंदभाषितं ॥ विषण्णाभग्नसंकल्पाश्चिंतामापुर्दुरत्ययां ॥ २८ ॥
कृत्वामुखान्यवशुचःश्वसनेनशुष्यद्बिंबाधराणिचरणेनभुवंलिखंत्यः ॥ अस्रैरुपात्तमषिभिःकुचकुंकुमानि
तस्थुर्मृजंत्यउरुदुःखभराःस्मतूष्णीम् ॥ २९ ॥ प्रेष्ठंप्रियेतरमिवप्रतिभाषमाणंकृष्णंतदर्थविनिवर्तितसर्वका
माः ॥ नेत्रेविमृज्यरुदितोपहतेस्मकिंचित्संरंभगद्गदगिरोऽब्रुवतानुरक्ताः ॥ ३० ॥ गोप्यऊचुः मैवंविभोऽ
र्हतिभवान्गदितुंनृशंसंसंत्यज्यसर्वविषयांस्तवपादमूलं ॥ भक्ताभजस्वदुरवग्रहमात्यजास्मान्देवोयथादिपु
रुषोभजतेमुमुक्षून् ॥ ३१ ॥ यत्पत्यपत्यसुहृदामनुवृत्तिरंगस्त्रीणांस्वधर्मइतिधर्मविदात्वयोक्तं ॥ अस्त्वेव
मेतदुपदेशपदेत्वयीशेप्रेष्ठोभवांस्तनुभृतांकिलबंधुरात्मा ॥ ३२ ॥

क्येनसर्वोपदेशानामीशपरत्वावगमादितिभावः ईशत्वेहेतुः आत्माकिलभवानिति भोग्यस्यहिसर्वस्यभोक्ताआत्मैवेशइति अतःप्रेष्ठोबं
धुश्वभवानेवेति सर्वबंधुपुकरणीयंत्वय्येवास्त्वित्यर्थः अथवाधर्मोपदेशानांपदेस्थानेधर्मोपदेष्टरित्वयिसति अस्मासुचधर्मजिज्ञासमाना
सुसतीषुत्वयाधर्मविदायदुक्तमेवमेतदस्तु नतुत्वंधर्मोपदेष्टाकिंतुभवानात्मेति अथवा यदुक्तमेतदुपदेशपदैतद्गोचरेपुरुषेअस्तुनाम त्वयितु
ईशेस्वामिनिएवंकाक्तानैवमित्यर्थः यस्तनुभृतांत्वमात्माफलरूपइति यद्वा यदुक्तंपत्यादिशुश्रूषणंधर्मइतिएवमेतत्त्वय्येवास्तु कुतःउपदे
शपदेशुश्रूषणीयत्वेनोपदिश्यमानानांपत्यादीनांपदेअधिष्ठाने कुतःईशे नहीश्वरमधिष्ठानंविनाकोपिपतिपुत्रादिर्नामेति अभ्यत्समानम्
अलमतिविस्तरेण ॥ ३२ ॥

एतत्सदाचारेणद्रढयंत्यःप्रार्थयंते कुर्वंतीति शास्त्रनिपुणाः तथाचशास्त्रं किंप्रजयाकरिष्यामोयेषांनोयमात्मालोकइति ॥ ३३॥ किंच प्रतियातेतियदुक्तंतदशक्यंत्वयैवचित्तादीनामपहृतत्वादित्याहुः चित्तमिति यदस्माकंचित्तमेतावंतंकालंसुखेनगृहेषु निर्विशतितत्त्वया ऽपहृतं करावपियौगृहकृत्येनिर्विशतःतावपिसुखात्मनात्वयेतिवा॥३४॥ अतः अंगहेकृष्ण नः अस्माकंतवाधरामृतपूरकेणतवैवहाससहितेनावलोकेनकलगीतेनचजातोयोहृच्छयाग्निः कामाग्निस्तंसिंच नोचेदयंतावदेकोऽग्निस्तथाविरहाज्जनिष्यतेयोऽग्निस्तेनचउपयुक्तदेहाः दग्धशरीराः योगिनइवतेपदवीमंतिकंध्यानेनयामप्राप्नुयाम ॥ ३५ ॥ ननुस्वपतीनेवोपगच्छततएवाग्निंसिंचेयुरितिचेत्तत्राहुः य

कुर्वंतिहित्वयिरतिंकुशलाःस्वआत्मन्नित्यप्रियेपतिसुतादिभिरार्तिदैःकिं ॥ तन्नःप्रसीदपरमेश्वरमास्मछिंद्याआशांभृतांत्वयिचिरादरविंदनेत्र ॥ ३३॥ चित्तंसुखेनभवताऽपहृतंगृहेषुयन्निर्विशत्युतकरावपिगृह्यकृत्ये ॥ पादौपदंनचलतस्तवपादमूलाद्यामःकथंव्रजमथोकरवामकिंवा ॥ ३४॥ सिंचांगनस्त्वदधरामृतपूरकेणहासावलोककलगीतजहृच्छयाग्निं ॥ नोचेद्वयंविरहजाग्न्युपयुक्तदेहाध्यानेनयामपदयोःपदवींसखेते ॥ ३५॥ यर्ह्यंबुजाक्षतवपादतलंरमायादत्तक्षणंक्वचिदरण्यजनप्रियस्य ॥ अस्प्राक्ष्मतत्प्रभृतिनान्यसमक्षमंगस्थातुंत्वयाभिरमितावतपारयामः॥३६॥ श्रीर्यत्पदांबुजरजश्चकमेतुलस्यालब्ध्वाऽपिवक्षसिपदंकिलभृत्यजुष्टं॥ यस्याःस्ववीक्षणकृतेऽन्यसुरप्रयासस्तद्वद्वयंचतवपादरजःप्रपन्नाः॥ ३७॥

र्हीति रमायालक्ष्म्याः दत्तक्षणंदत्तोत्सवंदत्तावसरंवा तदपिक्वचिदेवनसर्वदा अरण्यजनाःप्रियायस्यतस्यतव अरण्यजनप्रियत्वादरण्ये क्वचित् यर्हिअस्प्राक्ष्मस्पृष्टवत्योवयंतत्रचत्वयाऽभिरमिताःआनंदिताःसत्यः तदारभ्यान्यसमक्षंस्थातुमपिनपारयामःतुच्छास्तेनरोचंतइत्यर्थः ॥ ३६ ॥ त्वत्पादसौभाग्यंत्वतिचित्रमित्याहुःश्रीरिति वक्षसिअसापत्न्यंस्थानंलब्ध्वाऽपितुलस्यासपत्न्यासहतवपदांबुजरजःकामयतेस्मभृत्यैःसर्वैर्जुष्टमितिसौभाग्यातिरेकोक्तिः यस्याःस्ववीक्षणकृतेश्रीरात्मानंविलोकयतुइत्येतदर्थमन्येषांब्रह्मादीनांतपोभिःप्रयासःसातद्रजः तद्वद्वयमपिप्रपन्नाइति ॥ ३७ ॥

हेव्रजिनार्दनदुःखहंतः त्वदुपासनेत्वद्भजनएवआशायासांतावयं वसतीर्गृहान्विसृज्यहित्वायोगिनइवप्राप्ताः तवसुंदरस्मितविलसितनिरीक्षणेनयः तीव्रःकामःतेनतप्तचित्तानां, हेपुरुषरत्नदास्यंदेहि ॥ ३८ ॥ ननुगृहस्वाम्यंविहायदास्यंकिमितिप्रार्थ्यतेअतआहुः वीक्ष्येति अलकावृतमुखंकेशांतरैरावृतमुखं तथाकुंडलयोःश्रीर्ययोस्तेगंडस्थलेयस्मिन् अधरेसुधायस्मिन् तच्चतच्चतवमुखंवीक्ष्यदत्ताभयंभुजदंडयुग्मंवक्षश्वश्रियाएकमेवरमणंरतिजनकंवीक्ष्यदास्यएवभवामेति ॥ ३९ ॥ ननुजुगुप्सितमौपपत्यमित्युक्तेतत्राहुः कास्त्रीति अंगहेकृ

तन्नःप्रसीदव्रजिनार्दनतेंऽघ्रिमूलंप्राप्ताविसृज्यवसतीस्त्वदुपासनाशाः ॥ त्वत्सुंदरस्मितनिरीक्षणतीव्रकामतप्तात्मनांपुरुषभूषणदेहिदास्यं॥३८॥ वीक्ष्यालकावृतमुखंतवकुंडलश्रीगंडस्थलाधरसुधंहसितावलोकं॥ दत्ताभयंचभुजदंडयुगंविलोक्यवक्षःश्रियैकरमणंचभवामदास्यः ॥ ३९ ॥ कास्त्र्यंगतेकलपदायतवेणुगीतसंमोहितार्यचरितान्नचलेत्त्रिलोक्यां॥ त्रैलोक्यसौभगमिदंचनिरीक्ष्यरूपंयद्गोद्विजद्रुममृगाःपुलकान्यबिभ्रन् ॥ ४० ॥ व्यक्तंभवान्व्रजभयार्तिहरोऽभिजातोदेवोयथादिपुरुषःसुरलोकगोप्ता ॥ तन्नोनिधेहिकरपंकजमार्तबंधोतप्तस्तनेषुचशिरस्सुचकिंकरीणां ॥ ४१ ॥ श्रीशुकउवाच इतिविक्लवितंतासांश्रुत्वायोगेश्वरेश्वरः ॥ प्रहस्यसदयंगोपीरात्मारामोऽप्यरीरमत् ॥ ४२ ॥ ताभिःसमेताभिरुदारचेष्टितःप्रियेक्षणोत्फुल्लमुखीभिरच्युतः ॥ उदारहासद्विजकुंददीधितिर्व्यरोचतैणांकइवोडुभिर्वृतः ॥ ४३ ॥ उपगीयमानउद्गायन्वनिताशतयूथपः ॥ मालांबिभ्रद्वैजयंतींव्यचरन्मंडयन्वनं ॥ ४४ ॥

ष्ण कलानिपदानियस्मिन्तत्आयतंदीर्घंमूर्छितंस्वरालापभेदस्तेन पाठांतरेकलपदामृतमयंवेणुगीतंतेनसंमोहिताकावांस्त्री आर्यचरितान्निजधर्मान्नचलेत् यन्मोहिताःपुरुषाअपिचलिताः किंचत्रैलोक्यसौभगमिति यत्यतःअबिभ्रन्अबिभरुःत्वद्योतकशब्दश्रवणमात्रेणापितावन्निजधर्मत्यागोयुक्तः किंपुनस्त्वदनुभवेनेतिभावः ॥ ४० ॥ व्यक्तंनिश्चितं ॥ ४१ ॥ विक्लवितंपारवश्यप्रलपितं गोपीररीरमत् रमयामास.॥ ४२ ॥ प्रियस्येक्षणेनउत्फुल्लानिमुखानियासांताभिः उदारहासश्चद्विजाश्चतेषुकुंदकुसुमवत्दीधितिर्यस्यसः एणांकश्चंद्रः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥

॥ ४५ ॥ बाहुप्रसारश्चपरिरंभश्चकरादीनामालभनंस्पर्शश्चनर्मपरिहासश्चनखाग्रपातश्चतैः क्ष्वेल्याक्रीडया अवलोकैश्चहसितैश्च कामं तासामुद्दीपयन्नूनाः रमयामास ॥ ४६ ॥ महात्मनोविमुक्तचित्तात् ॥ ४७ ॥ तत्सौभगमदंमस्वाधीनतां मानंगर्वं केशवःकश्चईशश्चतौवशयतइतितथासः अंतर्धानंगतः ॥ ४८ ॥ इतिदशमेटीकायामेकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥ छ ॥ त्रिंशेविरहसंतप्तगोपीभिःकृष्णमार्गणं ॥ उन्मत्तवन्नियतंभ्रमंतीभिर्वनेवने ॥ १ ॥ अचक्षाणाःअपश्यंत्यः ॥ १ ॥ गत्याचअनुरागस्मिताभ्यांविभ्रमेक्षितानिसविलासनि

नद्याःपुलिनमाविश्यगोपीभिर्हिमवालुकं ॥ रेमेतत्तरलानंदकुमुदामोदवायुना ॥ ४५ ॥ बाहुप्रसारपरिरंभकरालकोरुनीवीस्तनालभननर्मनखाग्रपातैः ॥ क्ष्वेल्याऽवलोकहसितैर्व्रजसुंदरीणामुत्तंभयन्रतिपतिंरमयांचकार ॥ ४६ ॥ एवंभगवतःकृष्णाल्लब्धमानामहात्मनः ॥ आत्मानंमेनिरेस्त्रीणांमानिनोऽभ्यधिकंभुवि ॥ ४७ ॥ तासांतत्सौभगमदंवीक्ष्यमानंचकेशवः ॥ प्रशमायप्रसादायतत्रैवांतरधीयत ॥ ४८ ॥ इति० भा० म० द० पू० भगवतोबालचरित्रवर्णनंनामएकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥ छ ॥ श्रीशुकउवाच अंतर्हितेभगवतिसहसैवव्रजांगनाः ॥ अतप्यंस्तमचक्षाणाःकरिण्यइवयूथपं ॥ १ ॥ गत्यानुरागस्मितविभ्रमेक्षितैर्मनोरमालापविहारविभ्रमैः ॥ आक्षिप्तचित्ताःप्रमदारमापतेस्तास्ताविचेष्टाजगृहुस्तदात्मिकाः ॥ २ ॥ गतिस्मितप्रेक्षणभाषणादिषुप्रियाःप्रियस्यप्रतिरूढमूर्तयः ॥ असावहंत्वित्यबलास्तदात्मिकान्यवेदिषुःकृष्णविहारविभ्रमाः ॥ ३ ॥ गायंत्यउच्चैरमुमेवसंहताविचिक्युरुन्मत्तकवद्वनाद्वनं ॥ पप्रच्छुराकाशवदंतरंबहिर्भूतेषुसंतंपुरुषंवनस्पतीन् ॥ ४ ॥

रीक्षणानितैश्चमनोरमाआलापाश्चविहाराःक्रीडाश्चविभ्रमाअन्येचविलासास्तेरमापतेर्गत्यादिभिरेतैराक्षिप्तानिआकृष्टानिचित्तानियासांताः अतस्तस्मिन्नेवआत्मायासांताः तस्यविविधाश्चेष्टाजगृहुः तदनुकरणेनाक्रीडन् ॥ २ ॥ अपिच गतिस्मितेति प्रियस्यगत्यादिषुप्रतिरूढाआविष्टामूर्त्तयोयासांताः अतःकृष्णविहारविभ्रमाःकृष्णस्येवविहारविभ्रमाः क्रीडाविलासाःयासांताः अहमेवकृष्णइतिपरस्परंनिवेदितवत्यः ॥ ३ ॥ किंचगायंत्यइति वनाद्वनांतरंगच्छंत्योविचिक्युरस्मृगयन् उन्मत्ततुल्यत्वमाह वनस्पतीन्पप्रच्छुः भूतेषुअंतरंमध्येसंतंपुरुषंबहिश्चसंतमिति ॥ ४ ॥

तत्रपंचयतिनवभिः तत्रमहत्त्वादेतेपश्येयुरित्याशयाऽश्वत्थादीन्पृच्छंति दृष्टइति प्रेमहासविलसितैरवलोकनैरस्माकंमनोहृत्वाचोरइवग तोवोयुष्माभिःकिंदृष्टइति ॥ ५ ॥ महांतःस्वपुष्पैःवहुप्रकारिणश्चेतिकुरवकादीन्पृच्छंति कच्चिदिति हेकुरवकादयः दर्पहरंस्मितंयस्यसः इतोगतःकच्चिदिति ॥ ६ ॥ अलिकुलैःसहत्वात्वांबिभ्रत्तवातिप्रियस्त्वयाकिंदृष्टइति ॥ ७ ॥ गुणातिरेकेऽपिनम्रत्वादिमाःपश्येयुरिति पृच्छंति मालतीति मल्लिकेजातियूथिकेवःयुष्माभिःकिमदर्शिदृष्टः करस्पर्शेनवःप्रीतिंजनयन्किंयातइति अत्रमालतीजात्योरवांतरवि शेषोद्रष्टव्यः ॥ ८ ॥ फलादिभिःसर्वप्राणिनांसंतर्पकाः एतेपश्येयुरितिपृच्छंति चूतेति चूताम्रयोरवांतरजातिभेदः कदंबनीपयोश्च हे

दृष्टोवःकच्चिदश्वत्थप्लक्षन्यग्रोधनोमनः ॥ नंदसूनुर्गतोहृत्वाप्रेमहासावलोकनैः ॥ ५ ॥ कच्चित्कुरवकाशोकनागपुन्नागचंपकाः ॥ रामानुजोमानिनीनांगतोदर्पहरस्मितः ॥ ६ ॥ कच्चित्तुलसिकल्याणिगोविंदचरणप्रिये ॥ सहत्वाऽलिकुलैर्बिभ्रद्दृष्टस्तेऽतिप्रियोच्युतः ॥ ७ ॥ मालत्यदर्शिवःकच्चिन्मल्लिकेजातियूथिके ॥ प्रीतिंवोजनयन्यातःकरस्पर्शेनमाधवः ॥ ८ ॥ चूतप्रियालपनसासनकोविदारजंब्वर्कबिल्वबकुलाम्रकदंबनीपाः ॥ येन्येपरार्थभवकायमुनोपकूलाःशंसंतुकृष्णपदवींरहितात्मनांनः ॥ ९ ॥ किंतेकृतंक्षितितपोबतकेशवांघ्रिस्पर्शोत्सवोत्पुलकितांगरुहैर्विभासि ॥ अप्यंघ्रिसंभवउरुक्रमविक्रमाद्वाआहोवराहवपुषःपरिरंभणेन ॥ १० ॥

चूतादयः येऽन्येचपरार्थभवकाः परार्थमेवभवोजन्मयेषांते यमुनोपकूलाःतस्याःकूलेसमीपेवर्त्तमानाः तीर्थवासिनइत्यर्थः तेभवंतःरहितात्मनांशून्यचेतसांनःकृष्णपदवींकृष्णस्यमार्गंशंसंतुकथयंतु ॥ ९ ॥ हेक्षितिक्षिते त्वयाकिंतपःकृतंयात्वंकेशवांघ्रिस्पर्शोत्सवाकेशवांघ्रिस्पर्शेनउत्सवोयस्याःसा कुतः अंगरुहैरुत्पुलकितारोमांचिताविभासिशोभसे तत्रविशेषंपृच्छंति अपिकिमयमुत्सवःअंघ्रिसंभवः अधुनातवैकदेशांघ्रिस्पर्शसंभूतःयद्वांनैतावत् किंतुउरुक्रमविक्रमात्पूर्वमेवत्रिविक्रमस्यपदासर्वाक्रमणात् आहो अथवा नैतावदेवअपितु ततोऽपिपूर्ववराहस्यवपुषःपरिरंभणेनेति अतस्त्वयानूनंदृष्टस्तंदर्शयेति ॥ १० ॥

हरिण्याः दृष्टिप्रत्यासत्त्याकृष्णदर्शनंसंभाव्याहुः अपीति हेसखिएणपत्निअपिकिमुपगतःसमीपेगतः गात्रैःसुंदरैर्मुखबाह्वादिभिः प्रियासहेतियदुक्तंतत्द्योतकंकांतायाःअंगंतद्गतकुचकुंकुमेनरंजितायाःकुंदकुसुमस्रजोगंधःकुलपतेः श्रीकृष्णस्यवातिआगच्छति ॥ ११ ॥ फलभारेणनतांस्तरून्कृष्णंदृष्ट्वाप्रणताइतिमत्वाप्रिययासहतस्यगतिविलासंसंभावयंत्यःपृच्छंति बाहुमिति तुलसिकायाअलिकुलैरतस्तदामोदमदांधैरन्वीयमानःगम्यमानःइहचरन्निति॥ १२ ॥काश्चिदाहुःहेसख्यइमालताःकृष्णेनसंगतानूनमतइमाःपृच्छत ननुस्वपतिसंगतौतत्संतिर्दुर्घटानवनस्पतेः पत्युर्बाहुनाश्लिष्टाअपिअहोभाग्यंनूनंतन्नखैःस्पृष्टाःयतःउत्पुलकानिबिभ्रति नहिस्वपतिसंगतावीदृक्पुल

अप्येणपत्न्युगतःप्रिययेहगात्रैस्तन्वन्दृशांसखिसुनिर्वृतिमच्युतोवः ॥ कांतांगसंगकुचकुंकुमरंजितायाःकुंदस्रजःकुलपतेरिहवातिगंधः ॥ ११ ॥बाहुंप्रियांसउपधायगृहीतपद्मोरामानुजस्तुलसिकालिकुलैर्मदांधैः ॥ अन्वीयमानइहवस्तरवःप्रणामंकिंवाऽभिनंदतिचरन्प्रणयावलोकैः ॥ १२॥ पृच्छतेमालताबाहूनप्याश्लिष्टावनस्पतेः ॥ नूनंतत्करजस्पृष्टाबिभ्रत्युत्पुलकान्यहो॥ १३ ॥ इत्युन्मत्तवचोगोप्यःकृष्णान्वेषणकातराः ॥ लीलाभगवतस्तास्ताह्यनुचक्रुस्तदात्मिकाः॥ १४ ॥ कस्याश्चित्पूतनायंत्याःकृष्णायंत्यपिबत्स्तनम् ॥ तोकायित्वारुदंत्यन्यापदाऽहन्शकटायतीम् ॥ १५॥ दैत्यायित्वाजहारान्यामेकाकृष्णार्भभावनाम् ॥ रिंगयामासकाप्यंघ्रीकर्षंतीघोषनिस्वनैः ॥ १६ ॥ कृष्णरामायितेद्वेतुगोपायंत्यश्चकाश्चन ॥ वत्सायंतींहंतिचान्यातत्रैकातुबकायतीम्॥ १७ ॥

कसंभवइतिभावः ॥ १३ ॥ उन्मत्तवत्प्रच्छुरित्येतत्प्रपंचितम् इदानींरमापतेःतास्ताश्चेष्टाजगृहुःतदात्मिकाइतियदुक्तंतत्प्रपंचयति इतीति उन्मत्तवचोगोप्यःउन्मत्तवचसश्चतागोप्यश्चकृष्णान्वेषणेनकातराअतिविह्वलाअनुचक्रुः अनुकृतवत्यः ॥ १४ ॥ कस्याश्चिदित्यादिभिश्चतुर्भिरनुकरणंप्रपंच्यते ततश्चतुर्भिस्तन्मयत्वंपुनरेकेनानुकरणमितिविवेकः पूतनायंत्याः पूतनावदाचरंत्याकृष्णवदाचरंतीस्तनमपिबत् तोकायित्वातोकवदात्मानंकृत्वा ॥ १५ ॥ दैत्यायित्वादैत्यवदात्मानंकृत्वा एका कृष्णार्भभावनांकृष्णस्यार्भबाल्यंभावयतियाः तामन्याजहार ॥ १६ ॥ १७ ॥

दूरगादूरेवर्तमानागाः यद्वत् यथाकृष्णस्तथाहूयतंकृष्णमनुवर्त्ततीमनुवर्तमानां अनुकुर्वतीमितिवापाठः ॥ १८ ॥ १९ ॥ यतंतीप्रयत्नंकुर्वती अंबरमुत्तरीयंवस्त्रमुन्निदधेऊर्ध्वंधृतवती ॥ २० ॥ २१ ॥ अपिदध्वंनिमीलयत ॥ २२ ॥ सुदृक्सुनयनमास्यंपिधायसुदृक्वराक्षीतिवा भीतिविडंबनंभयानुकरणं ॥ २३ ॥ एवंपुनरपिवृंदावनेलतास्तरूंश्चकृष्णंपृच्छंत्योवनोद्देशेवनप्रदेशेव्यचक्षतअपश्यन् ॥ २४ ॥ २५ ॥

आहूयदूरगायद्वत्कृष्णस्तमनुकुर्वतीं ॥ वेणुंक्वणंतींक्रीडंतीमन्याःशंसंतिसाध्विति ॥ १८ ॥ कस्यांचित्स्वभुजंन्यस्यचलंत्याहापराननु ॥ कृष्णोऽहंपश्यतगतिंललितामितितन्मनाः ॥ १९ ॥ माभैष्टवातवर्षाभ्यांतत्त्राणंविहितंमया ॥ इत्युक्त्वैकेनहस्तेनयतंत्युन्निदधेंऽबरं ॥ २० ॥ आरुह्यैकापदाक्रम्यशिरस्याहापरांनृप ॥ दुष्टाहेगच्छजातोऽहंखलानांननुदंडधृक् ॥ २१ ॥ तत्रैकोवाचहेगोपादावाग्निंपश्यतोल्बणं ॥ चक्षूंष्याश्वपिदध्वंवोविधास्येक्षेममंजसा ॥ २२ ॥ बद्धाऽन्ययास्रजाकाचित्तन्वीतत्रउलूखले ॥ भीतासुदृक्पिधायास्यंभेजेभीतिविडंबनं ॥ २३ ॥ एवंकृष्णंपृच्छमानावृंदावनलतास्तरून् ॥ व्यचक्षतवनोद्देशेपदानिपरमात्मनः ॥ २४ ॥ पदानिव्यक्तमेतानिनंदसूनोर्महात्मनः ॥ लक्ष्यंतेहिध्वजांभोजवज्रांकुशयवादिभिः ॥ २५ ॥ तैस्तैःपदैस्तत्पदवीमन्विच्छंत्योऽग्रतोबलाः ॥ वध्वाःपदैःसुपृक्तानिविलोक्यार्त्ताःसमब्रुवन् ॥ २६ ॥ कस्याःपदानिचैतानियाताया[illegible]सूनुना ॥ अंसन्यस्तप्रकोष्ठायाःकरेणोःकरिणातथा ॥ २७ ॥ अनयाराधितोनूनंभगवान्हरिरी[illegible] यन्नोविहायगोविंदःप्रीतोयामनयद्रहः ॥ २८ ॥ अन्याअहोअमीआल्योगोविंदांघ्र्यब्जरेणवः ॥ यान्ब्रह्मेशोरमादेवीदधुर्मूर्ध्न्यघनुत्तये ॥ २९ ॥

सुपृक्तानिसम्मिश्राणि ॥ २६ ॥ तेनअंसेन्यस्तःप्रकोष्ठोयस्याः करेणोर्हस्तिन्याः ॥ २७ ॥ रहःएकांतस्थानं ॥ २८ ॥ हेआल्यःसख्यः अहोधन्याअतिपुण्यागोविंदांघ्र्यब्जरेणवः तत्रहेतुः यानिति अस्माभिरप्येतद्रेणवभिषेकेणतथैवकृष्णःप्राप्तुंशक्यइतिभावः ॥ २९ ॥

अन्याआहुः तस्याइति गोपीनांसर्वस्वम् अयंभावः भवेदेवंयदितस्याःपदानिसंपृक्तानिनभवेयुः तानितुनोदुःखंकुर्वंतीति ॥ ३० ॥ त
दसंपृक्तान्केवलंकृष्णपादरेणूनेव विचिन्वंत्यःतान्दृष्ट्वापुनरत्यंतंसमतपन् तदाहश्लोकत्रयेण नलक्ष्यंतइति खिद्यतीसुजातेसुकुमारेअंघ्रि
तलयस्यास्तामुन्निन्येस्कंधमारोपितवान् ॥ ३१ ॥ प्रपदाभ्यामाक्रमणंक्षोणीमर्दनंययोः अतएवासकलेपदेपश्यंतेति॥ ३२॥कृष्णजान्वं
तउपविष्टायाःचिन्हंदृष्ट्वाहुः केशप्रसाधनमिति कांतामधिकृत्यतानिप्रसूनानिचूडयताचूडानुकारेणबध्नताध्रुवमुपविष्टम् ॥ ३३ ॥ रेमेइ
त्यादिशुकोक्तिः आत्मरतःस्वतस्तुष्टः आत्मारामःस्वक्रीडःअखंडितःस्त्रीविभ्रमैरनाकृष्टोऽपि तथाचेत्किमितिरमेअतआह कामिनामि

तस्याअमूनिनःक्षोभंकुर्वंत्युच्चैःपदानियत् ॥ यैकाऽपहृत्यगोपीनांरहोभुंक्तेऽच्युताधरम् ॥ ३० ॥ नलक्ष्यंतेप
दान्यत्रतस्यानूनंतृणांकुरैः ॥ खिद्यत्सुजातांघ्रितलामुन्निन्येप्रेयसींप्रियः ॥ ३१ ॥ अत्रप्रसूनावचयःप्रिया
ऽर्थेप्रेयसाकृतः ॥ प्रपदाक्रमणएतेपश्यतासकलेपदे ॥ ३२॥ केशप्रसाधनंत्वत्रकामिन्याःकामिनाकृतम् ॥
तानिचूडयताकांतामुपविष्टमिहध्रुवम् ॥ ३३ ॥ रेमेतयाचात्मरतआत्मारामोऽप्यखंडितः ॥ कामिनांदर्शय
न्दैन्यंस्त्रीणांचैवदुरात्मताम् ॥ ३४ ॥ इत्येवंदर्शयंत्यस्ताश्चेरुर्गोप्योविचेतसः ॥ यांगोपीमनयत्कृष्णोविहा
यान्याःस्त्रियोवने ॥ ३५ ॥ साचमेनेतदात्मानंवरिष्ठंसर्वयोषिताम् ॥ हित्वागोपीःकामयानामामसौभजते
प्रियः ॥ ३६ ॥ ततोगत्वावनोद्देशंदृप्ताकेशवमब्रवीत् ॥ नपारयेऽहंचलितुंनयमांयत्रतेमनः ॥ ३७ ॥ एवमुक्तः
प्रियामाहस्कंधमारुह्यतामिति ॥ ततश्चांतर्दधेकृष्णःसावधूरन्वतप्यत ॥ ३८ ॥ हानाथरमणप्रेष्ठक्वासिक्वा
सिमहाभुज ॥ दास्यास्तेकृपणायामेसखेदर्शयसन्निधिम् ॥ ३९ ॥ श्रीशुकउवाच अन्विच्छंत्योभग
वतोमार्गंगोप्योविदूरतः ॥ ददृशुःप्रियविश्लेषमोहितांदुःखितांसखीम् ॥ ४० ॥ तयाकथितमाकर्ण्यमानप्राप्तिं
चमाधवात् ॥ अवमानंचदौरात्म्याद्विस्मयंपरमंययुः ॥ ४१ ॥

ति ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ स्त्रीणांदुरात्मतामाहसाचेति
द्वाभ्यां कामोयानमागमनसाधनंयासांतागोपीःहित्वामांभजतइतिहेतोरात्मानंवरिष्ठंमेनेइति ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ कामिनादैन्यंदर्शय
ति एवमुक्तइति अखंडितत्वमाह ततश्चेति तस्यांस्कंधारोहोद्यतायामंतर्हितइत्यर्थः ॥ ३८ ॥ अनुतापमाह हानाथेति ॥ ३९ ॥ अ
न्विच्छंत्योमृगयमाणाः अविदूरतः समीपे ॥ ४० ॥ ४१ ॥

ततस्तयाऽपिसहिताःकृष्णान्वेषणायवनमविशन् ततोहरेरन्वेषणान्निवृत्ताः ॥ ४२ ॥ एवंतमप्राप्ताअपिस्वगृहान्नैवस्मृतवत्यः तदात्मि
काः सएवात्मायासांताःतन्मय्यइत्यर्थः ॥ ४३ ॥ किंतुपूर्वंयत्रश्रीकृष्णेनसंगतिरासीत्तदेवकालिंद्याःपुलिनमागत्यकृष्णंभावयंतिध्यायं
तीतितथाताः कृष्णस्यागमनंकांक्षितंयासांताःमिलिताःसत्यःकृष्णमेवजगुरिति ॥ ४४ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधे
टीकायांत्रिंशत्तमोध्यायः ॥ ३० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एकत्रिंशेनिराशास्ताःपुनःपुलिनमागताः ॥कृष्णमेवानुगायंत्यःप्रार्थयंतेत
दागमम् ॥ १ ॥ जयतीति हेदयितेतेजन्मनाव्रजः अधिकंयथाभवतितथाजयतिउत्कर्षेणवर्त्तते यस्मात् त्वमत्रजातस्तस्मादिंदिराल
क्ष्मीःअत्रहिश्रयते व्रजमलंकृत्यवर्त्तते एवंव्रजेसर्वस्मिन्मोदमानेअत्रतावकास्त्वदीयागोपीजनास्त्वयित्वदर्थमेवकथंचित्धृताअसवोयैस्ते

ततोऽविशन्वनंचंद्रज्योत्स्नायांवद्विभाव्यते ॥ तमःप्रविष्टमालक्ष्यततोनिववृतुःस्त्रियः ॥ ४२ ॥ तन्मनस्कास्त
दालापास्तद्विचेष्टास्तदात्मिकाः ॥ तद्गुणानेवगायंत्योनात्मागाराणिसस्मरुः ॥ ४३ ॥ पुनःपुलिनमागत्यका
लिंद्याःकृष्णभावनाः ॥ समवेताजगुःकृष्णंतदागमनकांक्षिताः ॥ ४४ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशम
स्कंधेरासक्रीडायांत्रिंशत्तमोध्यायः ॥ ३० ॥ ॥ ७ ॥ गोप्यऊचुः जयतितेऽधिकंजन्मनाव्रजःश्रयत
इंदिराशश्वदत्रहि ॥ दयितदृश्यतांदिक्षुतावकास्त्वयिधृतासवस्त्वांविचिन्वते ॥ १ ॥ शरदुदाशयेसाधुजातस
त्सरसिजोदरश्रीमुषादृशा ॥ सुरतनाथतेऽशुल्कदासिकावरदनिघ्नतोनेहकिंवधः ॥ २ ॥

त्वांविचिन्वते अतस्त्वयादृश्यतां प्रत्यक्षीभूयतामिति यद्वाअस्माभिर्भवान्दृश्यताम् यद्वा एवंत्वयादृश्यतामेतेविचिन्वतइति ॥ १ ॥ अत्र
स्वतंत्राणांबहूनांवक्तृत्वादपराआहुरिति सर्वश्लोकेष्ववतारणा अथापिसंगतिरुच्यते तत्रविचिन्वंतुममकिमितिचेत्तत्राहुः शरदिति शर
दुदाशयेशरत्कालीनेसरसिसाधुजातंसम्यक्जातंयत्सरसिजंविकसितंपद्मं तस्यउदरेगर्भेयाश्रीस्तांमुष्णातिहरतीतितथा तयादृशानेत्रेण
हेसुरतनाथ संभोगपतेवरदअभीष्टप्रद अशुल्कदासिकाअमूल्यदासीः निघ्नतोमारयतस्तेतवत्वयाक्रियमाणइहलोकेऽयंवधोनभवतिकिं
शस्त्रेणैववधोवधः किंदृशावधोनभवतिकिंतुभवत्येव अतस्त्वदृशाऽपहृतप्राणप्रत्यर्पणायत्वयादृश्यतामिति यथासंभवंसर्वत्रवाक्य
शेषः ॥ २३ ॥

किंच बहुभ्योमृत्युभ्यःकृपयारक्षित्वा किमितीदानींदृशामन्मथंप्रेष्यघातयसीत्याहुः विषेति हेऋषभश्रेष्ठविषमयाज्जालाद्योऽप्ययो नाशस्तस्मात्तथाव्यालराक्षसात्अघासुरात्वर्षात्मारुतात्वैद्युतानलात् अशनिपाताद्वृषोरिष्टः तस्मान्मयात्मजात्व्योमात्विश्वतः अन्यस्मादपिसर्वतोभयाच्चकालियदमनादिनारक्षिताः किमिदानीमुपेक्षसइतिभावः ॥ ३ ॥ अपिचविश्वपालनायावतीर्णस्यतवभक्तोपेक्षाऽत्यंतमनुचितेत्याशयेनाहुःनखल्विति हेसखेभवान्खलुनिश्चितंयशोदामुतोनभवति किंतुसर्वप्राणिनांबुद्धिसाक्षी ननुसकिंदृश्यो भवतितत्राहुः विखनसाब्रह्मणाविश्वपालनायप्रार्थितःसन्सात्वतांकुलेउदेयिवान् उदितइति ॥ ४॥तस्मात्वद्भक्तानामस्माकमेतत्प्रार्थना चतुष्टयंसंपादयेत्याहुः विरचिताभयमित्यादिचतुर्भिःहेवृष्णिधुर्य संसृतेर्भयात्तेचरणमीयुषांशरणंप्राप्तानांप्राणिनांविरचितंदत्तमभयंयेन

...पजलाप्ययाद्व्यालराक्षसाद्वर्षमारुताद्वैद्युतानलात् ॥वृषमयात्मजाद्विश्वतोभयादृषभतेवयंरक्षितामुहुः॥ ॥ ३ ॥ नखलुगोपिकानंदनोभवानखिलदेहिनामंतरात्मदृक् ॥ विखनसाऽर्थितोविश्वगुप्तयेसखउदेयिवान् सात्वतांकुले ॥ ४ ॥ विरचिताभयंवृष्णिधुर्यतेचरणमीयुषांसंसृतेर्भयात् ॥ करसरोरुहंकांतकामदंशिरसिधेहिनःश्रीकरग्रहं ॥ ५॥ व्रजजनार्त्तिहन्वीरयोषितांनिजजनस्मयध्वंसनस्मित॥भजसखेभवत्किंकरीःस्मनोजलरुहाननंचारुदर्शय॥ ६ ॥ प्रणतदेहिनांपापकर्शनंतृणचरानुगंश्रीनिकेतनं॥फणिफणार्पितंतेपदांबुजं कृणुकुचेषुनःकृंधिहृच्छयं॥ ७॥ मधुरयागिरावल्गुवाक्ययाबुधमनोज्ञयापुष्करेक्षण ॥ विधिकरीरिमावीरमुह्यतीरधरसीधुनाप्याययस्वनः॥ ८ ॥

तत्तथा हेकांतकामदंवरदंतथाश्रियः करंगृह्णातीतितथातत् भवत्करसरोरुहं नः शिरसिधेहि ॥ ५ ॥ हेव्रजजनार्त्तिहन्हेवीरनिजजनानांयःस्मयोगर्वस्तस्यध्वंसनंनाशकंस्मितंयस्यतथाभूतहेसखेभवत्किंकरीर्नः अस्मान्भजआश्रय स्मेतिनिश्चितम् प्रथमंतावज्जलरुहाननंचारुयोषितांनोदर्शय ॥ ६ ॥ अविशेषेणप्रणतानांदेहिनांपापकर्शनंपापहंतृ तृणचरान्पशूनप्यनुगच्छतिकृपयेतितथासौभाग्येनश्रियोनिकेतनम् वीर्यातिरेकेणफणिनःफणास्वर्पितंतेपदांबुजं नःकुचेषुकृणुकुरु किमर्थम् हृच्छयंकामंकृंधिछिंधि॥ ७ ॥ हेपुष्करेक्षणतवैवमधुरयागिरावल्गूनिवाक्यानियस्यांतयाबुधानांमनोज्ञयाहृद्ययागंभीरयेत्यर्थः मुह्यतीःइमाःनोविधिकरीः किंकरीःअधरसीधुनाआप्याययस्व संजीवयेति ॥ ८ ॥

किंच अस्माकंत्वद्विरहेप्राप्तमेवमरणंकिंतुत्वत्कथाऽमृतंपाययद्भिःसुकृतिभिर्वंचितमित्याहुः तवेतिकथैवामृतं अत्रहेतुः तप्तजीवनम् प्र॑सिद्धामृतादुत्कर्षमाहुः कविभिः ब्रह्मविद्भिरपीडितंस्तुतम् देवभोग्यंत्वमृतंतैस्तुच्छीकृतम् किंच कल्मषापहंकामकर्मनिरसनम् तत्त्वमृतं नैवंभूतम् किंचश्रवणमंगलंश्रवणमात्रेणमंगलप्रदं तत्त्वनुष्ठानापेक्षम् किंच श्रीमत्सुशांतंतत्तुमादकम् एवंभूतंत्वत्कथाऽमृतमाततंयथा भवतितथायेभुविगृणंतिनिरूपयंतितेजनाभूरिदाः बहुदातारः जीवितंददतीत्यर्थः यद्वा एवंभूतंत्वत्कथाऽमृतंयेभुविगृणंतितेभूरिदाःपूर्वजन्मसुबहुदत्तवंतःसुकृतिनइत्यर्थःएतदुक्तंभवति येकेवलंकथाऽमृतंगृणंतितेऽपितावदतिधन्याःकिंपुनःयेत्वांपश्यंति अतःप्रार्थयामहेत्वयादृश्यतामिति ॥ ९ ॥ ननुमत्कथाश्रवणेनैवनिर्वृताभवत्यः तत्किंमद्दर्शनेन त्वद्विलासक्षुभितचित्तावयंतत्रापिशांतिनविंदामइत्याहुः प्रहसितमिति हेप्रिय कुहककपट संविदःसंकेतनर्माणि ॥ १० ॥ किंच त्वयिवयमतिप्रेमार्द्रचित्ताः त्वंपुनरस्मासुकेनहेतुनाकपटमाच

तवकथाऽमृतंतप्तजीवनंकविभिरीडितंकल्मषापहम् ॥ श्रवणमंगलंश्रीमदाततंभुविगृणंतितेभूरिदाजनाः ॥ ९ ॥ प्रहसितंप्रियप्रेमवीक्षणंविहरणंचतेध्यानमंगलं ॥ रहसिसंविदोयाहृदिस्पृशःकुहकनोमनःक्षोभयंतिहि ॥ १० ॥ चलसियद्व्रजाच्चारयन्पशून्नलिनसुंदरंनाथतेपदं ॥ शिलतृणांकुरैःसीदतीतिनःकलिलतांमनःकांतगच्छति ॥ ११ ॥ दिनपरिक्षयेनीलकुंतलैर्वनरुहाननंबिभ्रदावृतं ॥ घनरजस्वलंदर्शयन्मुहुर्मनःस्मरंवीरयच्छसि ॥ १२ ॥ प्रणतकामदंपद्मजार्चितंधरणिमंडनंध्येयमापदि ॥ चरणपंकजंशंतमंचरमणनःस्तनेष्वर्पयाधिहन् ॥ १३ ॥

रसीत्याहुः श्लोकद्वयेन चलसीति हेनाथहेकांत यत्यदाव्रजाच्चलसिपशूंश्चारयन् तदातन्नलिनसुंदरंकोमलंतेपदंशिलैःकणिशैःतृणैरंकुरैश्चसीदति क्लिश्येदितिनोमनःकलिलतामस्वास्थ्यंगच्छति प्राप्नोति एवंभूतास्त्वदुःखशंकितचित्तावयम् ॥ ११ ॥ त्वंतुदिनपरिक्षयेसायंकालेनीलकुंतलैरावृतंघनरजस्वलंगोरजश्छुरितंवनरुहाननमलिमालाकुलपरागच्छुरितपद्मतुल्यमाननंबिभ्रत् तच्चमुहुर्मुहुर्दर्शयन्नोमनसिकेवलंस्मरंयच्छसि अर्पयसि नतुसंगंददासीतिकपटइतिभावः ॥ १२ ॥ अतोधुनाकपटंविहायएवंकुर्वितिप्रार्थयंतिश्लोकद्वयेन प्रणतकामदमिति हेआधिहन् हेरमण पद्मजेनार्चितं आपदिध्येयंध्यानमात्रेणापन्निवर्तकम् शंतमंचसेवासमयेऽपिसुखतमंतेचरणपंकजंकामतापशांतये नःस्तनेष्वर्पयेति ॥ १३ ॥

अपिच हेवीरतेऽधरामृतंनोवितरदेहि ।सुष्ठुचुंबितमिति नादामृतवासितमितिभावः इतररागविस्मारणं नृणामि
तरेषुसार्वभौमादिसुखेषुरागमिच्छांवि ।ऽ तीतितथातत् ॥ १४ ॥ किंच क्षणमपित्वददर्शनेदुःखंदर्शनेचसुखंदृष्ट्वासर्वसं
मपरित्यागेनयतयइववयंत्वामुपागताः त्वंतुकथं ।स्मान्त्यक्तुमुत्सहसेइतिसकरुणमूचुः अटतीतिद्वयेन यद्यदाभवान्काननंवृंदावनंप्रति
अटतिगच्छति तदात्वामपश्यतांप्राणिनांत्रुटिः क्षणार्द्धमपियुगवद्भवति एवमदर्शनेदुःखमुक्तम् पुनश्चकथंचिद्दिनांतेतवश्रीमन्मुखमुदु
त्चैरीक्षमाणानांतेषांदृशांपक्ष्मकृत्ब्रह्माजडोमंदएव निमेषमात्रमपिअंतरमसह्यमितिदर्शनेसुखमुक्तं॥ १५ ॥तस्मात्हेअच्युत पतीन्सुतान्
अन्वयान्तत्संबंधिनः भ्रातॄन्बांधवाश्चातिविलंघ्य तवसमीपमागताःवयं कथंभूतस्यगतिविदः अस्मदागमनंजानतः गीतगतीर्वाजानतः

सुरतवर्धनंशोकनाशनंस्वरितवेणुनासुष्ठुचुंबितं॥ इतररागविस्मारणंनृणांवितरवीरनस्तेऽधरामृतं॥ १४॥
अटतियद्भवानह्निकाननंत्रुटिर्युगायतेत्वामपश्यताम् ॥कुटिलकुंतलंश्रीमुखंचतेजडउदीक्षतांपक्ष्मकृद्दृशा
म्॥ १५॥ पतिसुतान्वयभ्रातृबांधवानतिविलंघ्यतेंऽत्यच्युतागताः ॥ गतिविदस्तवोद्गीतमोहिताःकितव
योषितःकस्त्यजेन्निशि॥ १६॥ रहसिसंविदंहृच्छयोदयंप्रहसिताननंप्रेमवीक्षणं॥ बृहदुरःश्रियोवीक्ष्यधा
मतेमुहुरतिस्पृहामुह्यतेमनः ॥ १७ ॥ व्रजवनौकसांव्यक्तिरंगतेवृजिनहंत्र्यलंविश्वमंगलं॥ त्यजमनाक्च
नस्त्वत्स्पृहात्मनांस्वजनहृद्रुजांयन्निषूदनं॥ १८॥

गतिविदोवयंवा तवोद्गीतेनोच्चैर्गीतेनमोहिताःहेकितवशठ एवंभूतायोषितः निशिस्वयमागतास्त्वामृतेकस्त्यजेत्नकोऽपीत्यर्थः॥ १६ ॥अत
स्त्वयात्यक्तानामस्माकंप्राक्तनत्वद्दर्शननिदानहृद्रोगस्यत्वत्संगत्यैवचिकित्सांकुर्वित्याशयेनाहुःद्वयेन रहसीति श्रियोधामतेबृहद्विशाल
मुरश्चवीक्ष्य अतिस्पृहाभवति तथाचमुहुर्मुहुर्मनोमुह्यति ॥ १७ ॥ तवचव्यक्तिरभिव्यक्तिर्व्रजवनौकसांसर्वेषामविशेषेणवृजिनहंत्रीदुः
खनिरसनीतिविश्वमंगलंसर्वमंगलरूपाच अतस्त्वत्स्पृहारूढमनसांनः मनाक्इषत्किमपित्यजमुंच कार्पण्यमकुर्वन्देहीत्यर्थः किंतत्
स्वजनहृद्रोगाणांयदतिगोप्यंनिषूदनंनिवर्त्तकमौषधं तत्त्वमेववेत्सीतिगूढाभिप्रायम् ॥ १८ ॥

अतिप्रेमधर्षिताःरुदंत्यआहुः यत्तइति हेप्रिययत्तेतवसुकुमारंपदाब्जंकठिनेषुकुचेषुसंमर्द्दनशंकिताःशनैर्दधीमहिधारयेमवयम् त्वंतुतेना टवीमटसि नयसीतिपाठपक्षेत्वाकांचिदन्यांबाआत्मानमेवबानयसिप्रापयसि तत्ततःतत्पदांबुजंवा कूर्पादिभिःसूक्ष्मपाषाणादिभिः किंस्विन्नव्यथते कथंतुनामनव्यथेतेति भवानेवायुर्जीवनंयासांतासांनोधीर्भ्रमति मुह्यतीति ॥ १९ ॥ इतिदशमेटीकायामेकत्रिंशः॥३१॥

द्वात्रिंशेविरहालापविक्लिन्नहृदयोहरिः॥तत्राविभूयगोपीस्ताःसांत्वयामासमानयन्॥ १ ॥ स्वप्रेमामृतकल्लोलविह्वलीकृतचेतसः ॥सदयंनंदयन्गोपीरुद्गतोनंदनंदनः ॥ २ ॥ इतिगोप्यइति इतिएवंप्रभृतिचित्रधाअनेकधासुस्वरमुच्चैःकृष्णदर्शनेलालसाऽतिस्पृहायासां

यत्तेसुजातचरणांबुरुहंस्तनेषुभीताःशनैःप्रियदधीमहिकर्कशेषु ॥ तेनाटवीमटसितद्व्यथतेनकिंस्वित्कूर्पादिभिर्भ्रमतिधीर्भवदायुषांनः॥१९॥ इ० भा० म० द० गोपीकृतकृष्णस्तुतिर्नामएकत्रिंशोध्यायः॥३१॥

श्रीशुकउवाच इतिगोप्यःप्रगायंत्यःप्रलपंत्यश्चचित्रधा॥ रुरुदुःसुस्वरंराजन्कृष्णदर्शनलालसाः॥ १॥तासामाविरभूच्छौरिःस्मयमानमुखांबुजः॥ पीतांबरधरःस्रग्वीसाक्षान्मन्मथमन्मथः॥ २॥तंविलोक्यागतंप्रेष्ठंप्रीत्युत्फुल्लदृशोऽबलाः ॥ उत्तस्थुर्युगपत्सर्वास्तन्वःप्राणमिवागतं॥ ३ ॥काचित्करांबुजंशौरेर्जगृहेऽजलिनामुदा॥काचिद्दधारतद्बाहुमंसेचंदनभूषितं॥ ४॥ काचिदंजलिनाऽगृह्णात्तन्वीतांबूलचर्वितं॥एकातदंघ्रिकमलंसंतप्तास्तनयोरधात्॥ ५॥ एकाभ्रुकुटिमाबध्यप्रेमसंरंभविह्वला ॥ घ्नंतीवैक्षत्कटाक्षेपैःसंदष्टदशनच्छदा॥ ६॥ अपराऽनिमिषद्दृग्भ्यांजुषाणातन्मुखांबुजं ॥आपीतमपिनातृप्यत्संतस्तच्चरणंयथा ॥ ७॥ तंकाचिन्नेत्ररंध्रेणहृदिकृत्यनिमील्यच॥ पुलकांग्युपगुह्यास्तेयोगीवानंदसंप्लुता॥ ८॥

ताः ॥ १ ॥ साक्षान्मन्मथमन्मथः जगन्मोहनस्यकामस्यापिमनस्युद्भूतःकामःसाक्षात्तस्यापिमोहकइत्यर्थः ॥ २ ॥ तन्वःकरचरणादयः ॥ ३ ॥ ४ ॥ अंजलिनासंहतहस्तद्वयेन ॥ ५ ॥ भ्रुकुटींभ्रुवमाबध्यकुटिलीकृत्यप्रेमसंरंभेणप्रणयकोपावेशेनविह्वलाविवशादष्टाधरोष्ठा कटाक्षाःकटाक्षास्तैर्येआक्षेपाः परिभवास्तैस्ताडयंतीवैक्षत ॥ ६ ॥ अनिमिषंतीभ्यामनीमिलंतीभ्यामापीतमपिसम्यक्दृष्टमपिपुनःपुनःजुषाणानातृप्यत् ॥ ७ ॥ हृदिकृत्यहृदयंनीत्वाइत्यर्थः ॥ ८ ॥

प्राज्ञमीश्वरंप्राप्ययथामुमुक्षवोजनाः यद्वा प्राज्ञंब्रह्मज्ञंप्राप्ययथासंसारिणः यद्वाप्राज्ञंसौषुप्तंप्राप्ययथाविश्वतैजसावस्थाजीवाः ॥ ९ ॥ पुरुषःपरमात्माशक्तिभिः सत्वादिभिर्यथा यद्वा उपासकःपुरुषोज्ञानबलवीर्यादिभिः यद्वा पुरुषोऽनुशायीप्रकृत्याद्युपाधिभिर्वृतोऽयथाऽधिकंविरोचतेतद्वत् ॥ १० ॥ विकसत्कुंदमंदारैः सुरभिर्योऽनिलःतस्मात्षट्पदायस्मिन्तत्॥ ११ ॥शरच्चंद्रांशूनांसंदोहैःसमूहैर्ध्वस्तंदोषातमःरात्रिगतंतमोयस्मिन्तत् अतःशिवंसुखकरंहस्तरूपैस्तरलैस्तरंगैराचिताआस्तृताकोमलावालुकायस्मिन् एवंभूतंपुलिनंताः समादायनिर्विश्यताभिर्वृतोऽधिकंव्यरोचतेतिपूर्वेणान्वयः ॥ १२ ॥ ताश्चमनोरथानामंतंययुः पूर्णकामाबभूवुःश्रुतयोयथेति अयमर्थः यथा कर्मकांडश्रुतयः परमेश्वरमपश्यंत्यस्तत्तत्कामानुबंधैरपूर्णाइवभवंति ज्ञानकांडेतुपरमेश्वरंदृष्ट्वातदाल्हादपूर्णाः कामानुबंधंजहति तद्वदि

सर्वास्ताःकेशवालोकपरमोत्सवनिर्वृताः॥जहुर्विरहजंतापंप्राज्ञंप्राप्ययथाजनाः॥ ९ ॥ताभिर्विधूतशोकाभिर्भगवानच्युतोवृतः॥ व्यरोचताधिकंतातपुरुषःशक्तिभिर्यथा॥ १० ॥ ताःसमादायकालिंद्यानिर्विश्यपुलिनंविभुः॥ विकसत्कुंदमंदारसुरभ्यनिलषट्पदम् ॥ ११ ॥ शरच्चंद्रांशुसंदोहध्वस्तदोषातमःशिवम् ॥ कृष्णायाहस्ततरलाचितकोमलवालुकम् ॥ १२ ॥ तद्दर्शनाल्हादविधूतहृद्रुजोमनोरथांतंश्रुतयोयथाययुः॥ स्वैरुत्तरीयैःकुचकुंकुमांकितैरचीकॢपन्नासनमात्मबंधवे॥ १३ ॥तत्रोपविष्टोभगवान्सईश्वरोयोगेश्वरांतर्हृदिकल्पितासनः॥चकासगोपीपरिषद्गतोऽर्चितस्त्रैलोक्यलक्ष्म्येकपदंवपुर्दधत् ॥ १४ ॥सभाजयित्वातमनंगदीपनंसहासलीलेक्षणविभ्रमभ्रुवा॥ संस्पर्शनेनांककृतांघ्रिहस्तयोःसंस्तुत्यईषत्कुपिताबभाषिरे ॥ १५ ॥

गोप्यऊचुः भजतोऽनुभजंत्येकएकएतद्विपर्ययम् ॥ नोभयांश्चभजंत्येकएतन्नोब्रूहिसाधुभोः ॥ १६ ॥

ति आप्तकामाअपिप्रेम्णातमभजन्नित्याह स्वैरिति अचीकॢपन्रचयामासुः आत्मबंधवेअंतर्यामिणे ॥ १३ ॥ गोपीसभागतस्ताभिःसंमानितःसन्चकासशुशुभे त्रैलोक्येयालक्ष्मीःशोभातस्याः एकमेवपदंस्थानंतद्वपुर्दधत् दर्शयन् ॥ १४ ॥ सहासलीलेक्षणेनविभ्रमोविलासोयस्यांतयाभ्रुवाउपलक्षितः संस्पर्शनेनसंमर्दनेन ॥ १५ ॥ तत्रभगवतोऽकृतज्ञतांतद्वचनेनैवापादयतुकामाःगूढाभिप्रायालोकवृत्तांतमिवपृच्छंति भजतइति भजतःप्राणिनःअनुअनंतरं केचित्तद्भजनानुसारेणभजंति केचिदेतद्विपर्ययंयथाभवतितथा तद्भजनानपेक्षमभजतोपि भजंति अन्येतुनोभयानिति ॥ १६ ॥

विदिताभिप्रायउत्तरमाह मिथइति हेसख्यः उपकारप्रत्युपकारतयायेमिथोभजंति तेअन्यंनभजंति किंतु आत्मानमेव कुतः हियस्मात् स्वार्थएवैकांततःउद्यमोयेषांते तत्रचनसौहृदंअतोनसुखं नचधर्मोदृष्टोद्देशात् गोमहिष्यादिभजनवदित्यर्थः ॥ १७ ॥ येत्वभजतोभजंतितेद्विविधाःकरुणाःस्निग्धाश्च तत्रतुयथाक्रमंधर्मकामौभवतइत्याहभजंत्यभजतइति॥ १८॥तृतीयप्रश्नोत्तरंभजतोऽपीति अयमर्थः तेतु चतुर्विधाएकेआत्मारामाः अपरावृत्तशः केचिदाप्तकामाःप्रियदर्शनेऽपिपूर्णकामत्वेनभोगेच्छारहिताः अन्येऽकृतज्ञामूढाः अन्येतुगुरुद्रुहः अतिकठिनाः सपितायस्तुपोषकइविन्यायाद्दुपकर्त्तागुरुतुल्यस्तस्मैद्रुह्यंतीतितथाते ॥ १९ ॥ अत्रचरमकोटिगतमात्मानंमत्वाअक्षिसंको

श्रीभगवानुवाच मिथोभजंतियेसख्यःस्वार्थैकांतोद्यमाहिते ॥ नतत्रसौहृदंधर्मःस्वार्थार्थंतद्धिनान्यथा ॥ १७॥ भजंत्यभजतोयेवैकरुणाःपितरोयथा॥धर्मोनिरपवादोऽत्रसौहृदंचसुमध्यमाः॥ १८॥ भजतोऽपिनवैकेचिद्भजंत्यभजतःकुतः॥ आत्मारामाह्याप्तकामाअकृतज्ञागुरुद्रुहः॥ १९॥ नाहंतुसख्योभजतोऽपिजंतूनभजाम्यमीषामनुवृत्तिवृत्तये ॥ यथाऽधनोलब्धधनेविनष्टेतच्चिंतयाऽन्यन्निभृतोनवेद॥ २० ॥ एवंमदर्थोज्झितलोकवेदस्वानांहिवोमय्यनुवृत्तयेऽबलाः ॥ मयापरोक्षंभजतातिरोहितंमाऽसूयितुंमाऽर्हथतत्प्रियंप्रियाः॥ २१ ॥

चैःपरस्परंगूढस्मितमुखीस्ताद्दृष्ट्वाआह नाहंत्विति हेसख्यः अहंतेषांमध्येनकोऽपिकिंतुपरमकारुणिकःपरमसुहृच्च कथम् अमीषांभजतामनुवृत्तिवृत्तयेनिरंतरध्यानप्रवृत्त्यर्थंतान्नभजामि एतत्सदृष्टांतमाह यथेति तस्यधनस्यैवचिंतयानिभृतःपूर्णोव्याप्तइतियावत् अन्यत्क्षुत्पिपासाद्यपिनवेद ॥ २० ॥ एवंमदर्थोज्झितलोकवेदस्वानाम् मदर्थेउज्झितःलोकः युक्तायुक्ताप्रतीक्षणात् वेदश्च धर्माधर्माप्रतीक्षणात् स्वाज्ञातयश्च स्नेहत्यागात्याभिस्तासांवोयुष्माकंपरोक्षमदर्शनंयथाभवतितथाभजता युष्मत्प्रेमालापान्शृण्वतैवतिरोहितमंतर्धानेनस्थितम् तत्तस्मात्हेअबलाःहेप्रियाः मामामसूयितुंदोषारोपेणद्रष्टुंयूयंनार्हथ नयोग्याःस्थ ॥ २१ ॥

आलापमिदं परमार्थंतुशृणुतेत्याह नेति निरवद्या संयुक्संयोगोयासांतासांवः विबुधानामायुषाऽपि चिरकालेनाऽपि स्वीयंसाधुकृत्यं प्रत्युपकारंकर्तुं नपारयेनशक्नोमि कथंभूतानां याभवंत्योदुर्जराः अजरायागेहशृंखलास्ताः संवृश्च्यनिःशेषंछित्वा मामामभजनूता साम् मच्चित्तंतुबहुषुप्रेमयुक्तत्वानैवमेकनिष्ठम् तस्माद्वोयुष्माकमेवसाधुनासाधुकृत्येन तद्युष्मत्साधुकृत्यंप्रतियातु प्रतिकृतंभवतु युष्म त्सौशील्येनैवममानृण्यम् नतुमत्कृतप्रत्युपकारेणेत्यर्थः ॥ २२ ॥ इतिदशमेटीकायां द्वात्रिंशः ॥ ३२ ॥ . ॥छ॥ त्रयस्त्रिंशेततो गोपीमंडलीमध्यगोहरिः ॥प्रियास्तारमयामासऌदिनीवनकेलिभिः ॥ १ ॥ तत्तदाअंगहेराजन् यद्वा तस्यभगवतोऽनेनवपुषाकरचरणा

नपारयेऽहंनिरवद्यसंयुजांस्वसाधुकृत्यंविबुधायुषापिवः॥ यामाऽभजनूदुर्जरगेहशृंखलाःसंवृश्च्यतद्वःप्रति यातुसाधुना॥ २२ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेद्वात्रिंशोध्यायः॥३२॥ ॥छ॥ श्रीशुक उवाच इत्थंभगवतोगोप्यःश्रुत्वावाचःसुपेशलाः॥ जहुर्विरहजंतापंतदंगोपचिताशिषः॥१ ॥तत्रारभत गोविंदोरासक्रीडामनुव्रतैः॥ स्त्रीरत्नैरन्वितःप्रीतैरन्योन्यावद्धबाहुभिः॥ २॥रासोत्सवःसंप्रवृत्तोगोपीमंडल मंडितः॥ योगेश्वरेणकृष्णेनतासांमध्येद्वयोर्द्वयोः॥ प्रविष्टेनगृहीतानांकंठेस्वनिकटंस्त्रियः॥ ३ ॥ यंमन्येरन्न भस्तावद्विमानशतसंकुलम् ॥ दिवौकसांसदाराणामौत्सुक्यापहृतात्मनाम्॥ ४॥ततोदुंदुभयोनेदुर्निपेतुःपु ष्पवृष्टयः॥ जगुर्गंधर्वपतयःसस्त्रीकास्तद्यशोऽमलम्॥ ५॥ वलयानांनूपुराणांकिंकिणीनांचयोषितां ॥ स प्रियाणामभूच्छब्दस्तुमुलोरासमंडले॥ ६ ॥

यवयवैर्वाउपचिताःसमृद्धाःआशिषः यासांताः ॥१॥ रासक्रीडांरासोनामबहुनर्तकीयुक्तोनृत्यविशेषः तांक्रीडाम् अन्योऽन्यमाबद्धाः संग्रथिताबाहवोयैस्तैःसह ॥ २ ॥ तत्साहित्यमभिनयेनदर्शयति रासोत्सवइत्यक्षरचतुष्टयाधिकेनसार्धेन तासांमंडलरूपेणावस्थितानां द्वयोर्द्वयोर्मध्येप्रविष्टेनतेनैवकंठेगृहीतानामुभयतआलिंगितानाम् कथंभूतेनयंसर्वाःस्त्रियःस्वनिकटंमामेवाश्लिष्टवानितिमन्येरन्तेन एत दर्थंद्वयोर्द्वयोर्मध्येप्रविष्टेनेत्यर्थः नन्वेकस्यकथंतथाप्रवेशःसर्वसन्निहितत्वेवाकुतःस्वैकनिकटत्वाभिमानस्तासामित्यतउक्तंयोगेश्वरेणे ति अचिंत्यशक्तिनेत्यर्थः ॥ ३ ॥ तावत्तत्क्षणमेवऔत्सुक्यव्याप्तमनसांसस्त्रीकाणांदेवानांविमानशतैःसंकुलंसंकीर्णंनभोबभूव॥ ४ ॥ ततस्तस्यभगवतःश्रीकृष्णस्यअमलंनिर्मलंयशःजगुरिति ॥ ५ ॥ सप्रियाणांकृष्णसहितानां तुमुलःसंकीर्णः ॥ ६ ॥

महामकरतोनीलमणिरिवहैमानांमणीनांमध्येमध्येताभिःस्वर्णवर्णाभिराश्लिष्टाभिःशुशुभे गोपीदृष्ट्यभिप्रायेणवाविनैवमध्यपदावृत्ति
मेकवचनम् ॥ ७ ॥ सयथाताभिःशुशुभेतथाताअपितेनविरेजुरित्याह पादन्यासैरिति भुजविधुतिभिः करचालनैर्भज्यमानैश्चल
द्भिःकुचैश्चपटैश्चगंडलोलैःगंडेषुचंचलैःस्विद्यन्मुख्यःस्विद्यंतिस्वेदमुद्गिरंतिमुखानियासांताः कबरेषुरशनासुचग्रंथयोदृढायासां यद्वा तेषु
तासुचअग्रंथयःशिथिलग्रंथयइत्यर्थः तत्रनानामूर्तिःकृष्णोमेघचक्रमिवतास्तुबहुविधास्तडितइवस्वेदस्तुषारइवगीतंगर्जितमिवेतियथासं
भवमूह्यम्॥ ८ ॥नृत्यमानाः नृत्यंत्यःरक्तकंठ्यःनानारागैरनुरंजितकंठ्यः कृष्णस्याभिमर्शेनसंस्पर्शेनमुदिताःइदंविश्वं॥ ९ ॥मुकुंदेनसहस्व

तत्रातिशुशुभेताभिर्भगवान्देवकीसुतः॥ मध्येमणीनांहैमानांमहामरकतोयथा॥ ७॥ पादन्यासैर्भुजविधुतिभिःसस्मितैर्भ्रूविलासैर्भज्यन्मध्यैश्चलकुचपटैःकुंडलैर्गंडलोलैः॥ स्विद्यन्मुख्यःकबररशनाग्रंथयःकृष्णवध्वोगायंत्यस्तंतडितइवतामेघचक्रेविरेजुः॥८॥ उच्चैर्जगुर्नृत्यमानारक्तकंठ्योरतिप्रियाः ॥ कृष्णाभिमर्शमुदितायद्गीतेनेदमावृतं॥ ९॥ काचित्समंमुकुंदेनस्वरजातीरमिश्रिताः ॥ उन्निन्येपूजितातेनप्रीयतासाधुसाध्विति॥ तदेवध्रुवमुन्निन्येतस्यैमानंचबह्वदात्॥ १०॥ काचिद्रासपरिश्रांतापार्श्वस्थस्यगदाभृतः॥ जग्राहबाहुनास्कंधंश्लथद्वलयमल्लिका॥ ११ ॥ तत्रैकांऽसगतंबाहुंकृष्णस्योत्पलसौरभं॥ चंदनालिप्तमाघ्रायहृष्टरोमाचुचुंबह॥ १२॥ कस्याश्चिन्नाट्यविक्षिप्तकुंडलत्विषमंडितं ॥ गंडंगंडेसंदधत्याआदात्तांबूलचर्वितम्॥ १३॥ नृत्यंतीगायतीकाऽपिकूजन्नूपुरमेखला॥ पार्श्वस्थाऽच्युतहस्ताब्जंश्रांताधात्स्तनयोःशिवं॥ १४॥ गोप्योलब्ध्वाऽच्युतंकांतंश्रियएकांतवल्लभम्॥ गृहीतकंठ्यस्तद्दोर्भ्यांगायंत्यस्तंविजह्रिरे॥ १५॥

रजातीःषड्जादिस्वरालापगतीःअमिश्रिताःकृष्णोन्नीताभिरसंकीर्णाः प्रीयमाणेनसंमानिताःतज्जात्युन्नयनमेवध्रुवंध्रुवाख्यंतालविशे
षंकृत्वाउन्निन्येउन्नीतवती॥ १०॥एवंनृत्यगीतादिनाश्रीकृष्णसंमानितानांतासामतिप्रीतिविलसितंवृत्तमाह. काचिदिति श्लथंतिवलया
निमल्लिकाश्चयस्याःसा ॥ ११ ॥ उत्पलस्यसौरभमिवसौरभंयस्यतंबाहुम्॥ १२ ॥ नाट्येननृत्येनविक्षिप्तयोश्चंचलयोःकुंडलयोस्त्वि
षेणत्विषामंडितंगंडंकपोलं तथाभूतेस्वगंडेसंदधत्याःसंयोजयंत्याः॥ १३. ॥ कूजंतीनूपुरेमेखलाचयस्याःसा ॥ १४ ॥ एवमन्याअपि
गोप्योयथायथंनानाविभ्रमैर्विजह्रुरित्याह गोप्यइति ॥ १५ ॥

तत्रवादकेषुगायकेषुचसस्त्रीकेषुगंधर्वकिन्नरादिषुरसावेशेनमुग्धेषुनृत्यत्सुचान्यामेववाद्यादिसंपत्तिंदर्शयन्रासस्संभ्रममाह कर्णोत्पलेति कर्णोत्पलैश्चअलकविटंकैःअलकालंकृतैः कपोलैश्चघर्मैश्चवक्त्रेषुश्रीःशोभायासांताःघोषाःकिंकिण्यःवलयनूपुरघोषैर्वाद्यैः वादित्रैः स्वकेशेभ्यःस्रस्ताःस्रजोयासांताःएतेनतालगतिसंतुष्टाःकेशाः सशिरःकंपंपादेषुपुष्पवृष्टिमिवाकुर्वन्नित्युत्प्रेक्षितम् भगवतासहननृतुः कृष्णभ्रमराएवगायकायस्यांरासस्सभायाम् ॥ १६ ॥ यथागोप्योनानाविभ्रमैः भगवतासहविजह्रुः एवंभगवानपि स्वविलासैस्ताभिःसह रेमइत्याह एवमिति तद्विलासानभिभूतस्यैवरतौदृष्टांतः यथाऽर्भकइति स्वप्रतिबिंबैर्विभ्रमःक्रीडायस्यसइव अनेनैतद्दर्शितं स्वीयनवसर्वकलाकौशलंसौगंध्यलावण्यमाधुर्यादिचतासुसंचार्यताभिःसहरेमेयथाऽर्भकःस्वप्रतिबिंबैरिति ॥ १७ ॥ तास्तुभगवद्विलासैरा

कर्णोत्पलालकविटंककपोलघर्मवक्त्रश्रियोवलयनूपुरघोषवाद्यैः॥ गोप्यःसमंभगवताननृतुःस्वकेशस्रस्तस्रजोभ्रमरगायकरासगोष्ठ्याम्॥ १६ ॥ एवंपरिष्वंगकराभिमर्शस्निग्धेक्षणोद्दामविलासहासैः॥ रेमेरमेशोव्रजसुंदरीभिर्यथाऽर्भकःस्वप्रतिबिंबविभ्रमः॥ १७ ॥ तदंगसंगप्रमुदाकुलेंद्रियाःकेशान्दुकूलंकुचपट्टिकांवा॥ नांजःप्रतिव्योढुमलंव्रजस्त्रियोविस्रस्तमालाभरणाःकुरूद्वह॥ १८॥ कृष्णविक्रीडितंवीक्ष्यमुमुहुःखेचरस्त्रियः॥ कामार्दिताःशशांकश्चसगणोविस्मितोऽभवत्॥ १९ ॥ कृत्वातावंतमात्मानंयावतीर्गोपयोषितः॥ रेमेसभगवांस्ताभिरात्मारामोऽपिलीलया॥ २० ॥ तासामतिविहारेणश्रांतानांवदनानिसः॥ प्रामृजत्करुणःप्रेम्णाशंतमेनांगपाणिना॥ २१ ॥

कुलाबभूवुरित्याह तदंगेति तस्यांगसंगेनप्रकृष्टामुत्प्रीतिस्तयाकुलानिअवशानींद्रियाणियासांताः विश्लथबंधान्केशादीन्अंजसाप्रतिबोढुंयथापूर्वंधर्तुंनालंनसमर्थाबभूवुःविस्रस्तामालाआभरणानिचयासांताः ॥ १८ ॥ नकेवलंताएवाकुलेंद्रियाःकिंतुदेव्योऽपीत्याह कृष्णविक्रीडितमिति किंचशशांकश्चेति अनेनैतत्सूचितं शशांकेनविस्मितेनगतौविस्मृतायांततःप्राक्तनाःसर्वेऽपिग्रहाःतत्रतत्रैवतस्थुः ततश्चातिदीर्घासुरात्रिषुयथासुखंविजह्रुरिति ॥ १९ ॥किंचकृत्वेति अयंभावः कात्यायनिमहामायेमहायोगिन्यधीश्वरि॥नंदगोपसुतंदेविपतिंमेकुरुतेनमइतिप्रत्येकंताभिःप्रार्थनात्भगवताऽपि यातावलाव्रजंसिद्धामयेमारंस्यथक्षपाइतितथैवप्रतिश्रुतत्वात् तावंतमात्मानंकृत्वारेमे इतियावतीःयावत्यः ॥ २० ॥ कृपाऽतिशयमाह तासामिति ॥ २१ ॥

ततोऽतिहृष्टानांगोपीनांचरितमाह गोप्यइति स्फुरतांस्वर्णकुंडलानांकुंतलानांच त्विषागंडेषुयाश्रीःतयासुतेनाम्रतायितेन हासमहितेन निरीक्षणेनचऋषभस्यपत्युः कृष्णस्यमानंदधत्यःपूजांकुर्वत्यःतत्कर्माणिजगुः तस्यकररुहैःनखैःस्पर्शेनप्रमोदोयासांताः ॥ २२ ॥अथ जलकेलिमाह ताभिरिति तासामंगसंगेनघृष्टासंमर्दितायास्रक्तस्याअतएवतासांकुचकुंकुमेनरंजितायाःसंबंधिभिर्गंधर्वपालिभिः गंधर्वपाः गंधर्वपतयइवगायंतोयेअलयस्तैरनुद्रुतः अनुगतःसःकृष्णः वाःउदकमाविशत् भिन्नसेतुःविदारितवप्रः स्वयंचातिक्रांतलोकवेदमर्यादः ॥ २३॥ स्वरतिःआत्मारामोऽपिअत्रगोपीमंडलेअंभसिवा ॥ २४ ॥ स्थलजलक्रीडदर्शिते वनक्रीडांदर्शयति ततश्चेति यमुनाया

गोप्यःस्फुरत्पुरटकुंडलकुंतलत्विङ्गंडश्रियासुधितहासनिरीक्षणेन॥ मानंदधत्यऋषभस्यजगुःकृतानिपुण्यानितत्कररुहस्पर्शप्रमोदाः॥ २२ ॥ताभिर्युतःश्रममपोहितुमंगसंगघृष्टस्रजःसकुचकुंकुमरंजितायाः॥गंधर्वपालिभिरनुद्रुतआविशद्वाःश्रांतोगजीभिरिभराडिवभिन्नसेतुः॥ २३ ॥ सोंऽभस्यलंयुवतिभिःपरिषिच्यमानःप्रेम्णेक्षितःप्रहसतीभिरितस्ततोंऽग ॥ वैमानिकैःकुसुमवर्षिभिरीड्यमानोरेमेस्वयंस्वरतिरत्रगजेंद्रलीलः॥ २४ ॥ततश्चकृष्णोपवनेजलस्थलप्रसूनगंधानिलजुष्टदिक्तटे ॥ चचारभृंगप्रमदागणावृतोयथामदच्युद्द्विरदःकरेणुभिः॥ २५॥ एवंशशांकांशुविराजितानिशाःससत्यकामोऽनुरताबलागणः॥ सिषेवआत्मन्यवरुद्धसौरतःसर्वाःशरत्काव्यकथारसाश्रयाः॥ २६॥ राजोवाच ॥ संस्थापनायधर्मस्यप्रशमायेतरस्यच ॥ अवतीर्णोहिभगवानंशेनजगदीश्वरः॥ २७ ॥ सकथंधर्मसेतूनांवक्ताकर्त्ताऽभिरक्षिता ॥ प्रतीपमाचरद्ब्रह्मन्परदाराभिमर्शनं॥ २८॥

उपवनेजलस्थलप्रसूनानांगंधोयस्मिन् तेनानिलेनजुष्टानिदिशांतटानिअंतायस्मिन् यद्वा दिशश्चतटंस्थलंचयस्मिन्नुपवने भृंगाणांप्रमदानांचगणैरावृतः ॥२५॥रासक्रीडांनिगमयति एवमिति सकृष्णःसत्यसंकल्पः अनुरागिस्त्रीकदंबस्थः एवंसर्वानिशाःसेवितवान् शरत्काव्यकथारसाश्रयाःशरदिभवाःकाव्येषुकथ्यमानायेरसास्तेषामाश्रयभूतानिशाः यद्वा निशाइतिद्वितीयाऽत्यंतसंयोगे शृंगाररसाश्रयाः शरदिप्रसिद्धाः काव्येषुयाःकथास्ताःसिषेवइति एवमप्यात्मन्येवावरुद्धःसौरतःचरमधातुःनतुस्खलितोयस्येतिकामजयोक्तिः ॥ २६ ॥ २७ ॥ प्रतीपंप्रतिकूलमधर्ममित्यर्थः आचरत्कृतवान् नचेदमधर्ममात्रंकलंजभक्षणादिवत् किंतुमहासाहसमित्याह परदाराभिमर्शनमिति ॥ २८ ॥

आप्तकामस्यनायमधर्मइतिचेद्यद्येवंकामाभावात्तर्हि किंतंकेनाभिप्रायेणकृतवानितिपृच्छति आप्तकामइति ॥ २९ ॥ परमेश्वरेकैमुतिकन्यायेनपरिहर्तुंसामान्यतोमहतांवृत्तमाह धर्मव्यतिक्रमइति साहसंचदृष्टं प्रजापतींद्रसोमविश्वामित्रादीनांतच्चतेषांतेजस्विनांदोषायनभवतीति ॥ ३० ॥ तर्हियद्यदाचरतिश्रेष्ठइतिन्यायेनान्योऽपिकुर्यादित्याशंक्याह नैतदिति अनीश्वरोदेहादिपरतंत्रः यथारुद्रव्यतिरिक्तोविषमाचरन्भक्षयन् ॥ ३१ ॥ कथंतर्हिसदाचारस्यप्रामाण्यमतआह ईश्वराणामिति तेषांवचः सत्यमतस्तदुक्तमाचरेदेव आचरितंक्वचित्सत्यमतःस्ववचोयुक्तम् तेषांवचसायदुक्तमविरुद्धंतत्तदेवाचरेत्॥ ३२ ॥ननुतर्हितेऽपिकिमेवंसाहसमाचरंतितत्राह कुशलेति प्रारब्ध

आप्तकामोयदुपतिःकृतवान्वैजुगुप्सितम् ॥ किमभिप्रायएतंनःसंशयंछिंधिसुव्रत ॥ २९ ॥ श्रीशुकउवाच धर्मव्यतिक्रमोदृष्टईश्वराणांचसाहसम् ॥ तेजीयसांनदोषायवन्हेःसर्वभुजोयथा ॥ ३० ॥ नैतत्समाचरेज्जातुमनसाऽपिह्यनीश्वरः ॥ विनश्यत्याचरन्मौढ्याद्यथारुद्रोऽब्धिजंविषम् ॥ ३१ ॥ ईश्वराणांवचःसत्यंतथैवाचरितंक्वचित् ॥ तेषांयत्स्ववचोयुक्तंबुद्धिमांस्तत्समाचरेत् ॥ ३२ ॥ कुशलाचरितेनैषामिहस्वार्थोनविद्यते ॥ विपर्ययेणवाऽनर्थोनिरहंकारिणांप्रभो ॥ ३३ ॥ किमुताखिलसत्वानांतिर्यङ्मर्त्यदिवौकसाम् ॥ ईशितुश्चेशितव्यानांकुशलाकुशलान्वयः ॥ ३४ ॥ यत्पादपंकजपरागनिषेवतृप्तायोगप्रभावविधुताखिलकर्मबंधाः ॥ स्वैरंचरंतिमुनयोऽपिननह्यमानास्तस्येच्छयात्तवपुषःकुतएवबंधः ॥ ३५ ॥ गोपीनांतत्पतीनांचसर्वेषामेवदेहिनाम् ॥ योऽतश्चरतिसोऽध्यक्षःक्रीडनेनेहदेहभाक् ॥ ३६ ॥

कर्मक्षपणमात्रमेवतेषांकृत्यंनान्यदित्यर्थः ॥ ३३ ॥प्रस्तुतमाह किमुतेति कुशलाकुशलान्वयोनविद्यतइतिकिंपुनर्वक्तव्यमित्यर्थः ॥ ३४ ॥ एतदेवस्फुटीकरोति यस्यपादपंकजपरागस्यनिषेवणेनतृप्ताः यद्वा यस्यपादपंकजपरागेनिषेवायेषांतेतथातेचतेतृप्ताश्चेतिभक्ताइत्यर्थः तथाज्ञानिनश्चननह्यमानाःबंधनमप्राप्नुवंतः परदारत्वंगोपीनामंगीकृत्यपरिहृतम्॥ ३५ ॥इदानींभगवतःसर्वांतर्यामिणः परदारसेवानामन्नकाचिदित्याह गोपीनामिति योऽतश्चरतिअध्यक्षोबुद्ध्यादिसाक्षीसएवक्रीडनेनदेहभाक् नत्वस्मदादितुल्यः येनदोषःस्यादिति ॥ ३६ ॥

नन्वेवंचेदाप्तकामस्यंनिंदितेकुतःप्रवृत्तिरित्यतआह अनुग्रहायेति शृंगाररसाकृष्टचेतसोऽतिबहिर्मुखानपिस्वपरान्कर्तुमितिभावः॥३७॥ नन्वन्येऽपिभिन्नाचाराःस्वचेष्टितमेवमेवेतिवदंतितत्राह नासूयन्निति एवंभूतैश्वर्याभावेतथाकुर्वतःपापाद्भेयाइतिभावः॥ ३८ ॥ ब्रह्मरात्रेब्राह्मेमुहूर्त्तेउपावृत्तेप्राप्ते ॥ ३९ ॥ भगवतःकामविजयरूपरासक्रीडाश्रवणादेःकामविजयमेवफलमाह विक्रीडितमिति अचिरेणधीरःसन् हृद्रोगंकाममाशुअपहिनोतिपरिजयतीति॥४०॥ सेयंश्रीपरमानंदसेविश्रीधरनिर्मिता॥श्रीभागवतभावार्थदीपिकादशमाश्रया ॥ १ ॥ इतिदशमेटीकायांत्रयस्त्रिंशोध्यायः ॥ ३३ ॥ ॥ ७ ॥ चतुस्त्रिंशेऽहिनाग्रस्तंनंदंहरिरमूमुचत् ॥ विद्याध्रंचांगिरःशापाच्छं

अनुग्रहायभूतानांमानुषंदेहमास्थितः ॥ भजतेतादृशीःक्रीडायाःश्रुत्वातत्परोभवेत् ॥ ३७ ॥ नासूयन्खलुकृष्णायमोहितास्तस्यमायया ॥ मन्यमानाःस्वपार्श्वस्थान्स्वान्स्वान्दारान्व्रजौकसः॥३८॥ ब्रह्मरात्रउपावृत्तेवासुदेवानुमोदिताः ॥ अनिच्छंत्योययुर्गोप्यःस्वगृहान्भगवत्प्रियाः॥३९॥ विक्रीडितंव्रजवधूभिरिदंचविष्णोःश्रद्धान्वितोऽनुशृणुयादथवर्णयेद्यः ॥ भक्तिंपरांभगवतिप्रतिलभ्यकामंहृद्रोगमाश्वपहिनोत्यचिरेणधीरः॥४०॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेरासक्रीडावर्णनंनामत्रयस्त्रिंशोध्यायः॥३३॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच एकदादेवयात्रायांगोपालाजातकौतुकाः ॥ अनोभिरनडुद्युक्तैःप्रययुस्तेऽबिकावनम् ॥ १ ॥ तत्रस्नात्वासरस्वत्यांदेवंपशुपतिंविभुम् ॥ आनर्चुरर्हणैर्भक्त्यादेवींचनृपतेऽम्बिकां॥२॥ गावोहिरण्यंवासांसिमधुमध्वन्नमादृताः॥ ब्राह्मणेभ्योददुःसर्वेदेवोनःप्रीयतामिति॥३॥ऊषुःसरस्वतीतीरेजलंप्राश्यधृतव्रताः॥ रजनींतांमहाभागानंदसुनंदकादयः॥४॥ कश्चिन्महानहिस्तस्मिन्विपिनेऽतिबुभुक्षितः॥ यदृच्छयागतोनंदंशयानमुरगोऽग्रसीत् ॥५॥

खचूडंतथाऽवधीत् ॥ १ ॥ रासापदेशतःकामंकिंकरीकृत्यकामतः॥अनुरुन्ध्वशंनिन्येतथाविद्याधराधिपं ॥ २ ॥ तदेवंकामानुग्रहमुखेनकामजयंप्रतिपाद्यतथैवविद्याधरजयंप्रतिपादयितुंतत्प्रसंगं दर्शयति ए...ेति ॥ १ ॥ २ ॥ गावःगाः मधुमधुरंमध्वन्नंमधुनासहितमन्नं ॥ ३ ॥ जलमात्रंप्राश्योपोषिताः तांनिशांतत्रऊषुःन्यवसन् ॥ ४ ॥ महानहिरजगरः उरगःउरसागच्छन्नित्यलक्षितत्वमुक्तम् अग्रसीत्जग्रास ॥ ५ ॥

॥ ६ ॥ विव्यधुः ताडयामासुः उल्मुकैर्ज्वलत्काष्ठैः ॥ ७ ॥ अलातैस्तैरेवोल्मुकैः हन्यमानोऽपितंनंदंयदानामुंचत्तदाभगवान्पदातमस्पृ
शत् ॥८॥ भगवतश्चरणस्पर्शमात्रेणैवहताशुभः विद्याधरेष्वर्चितंपूजितं॥ ९॥गोपेष्वात्मनऐश्वर्यंप्रकाशयितुमविद्वानिवतमपृच्छत् दीप्य

सचुक्रोशाहिनाग्रस्तःकृष्णकृष्णमहानयं ॥ सर्पोमांग्रसतेतातप्रपन्नंपरिमोचय ॥ ६ ॥ तस्यचाक्रंदितंश्रु
त्वागोपालाःसहसोत्थिताः॥ ग्रस्तंचदृष्ट्वाविभ्रांताःसर्पंविव्यधुरुल्मुकैः॥ ७॥ अलातैर्हन्यमानोऽपिनामुंच
त्तमुरंगमः॥ तमस्पृशत्पदाऽभ्येत्यभगवान्सात्वतांपतिः॥ ८॥ सवैभगवतःश्रीमत्पादस्पर्शहताशुभः॥भेजे
सर्पवपुर्हित्वारूपंविद्याधरार्चितं ॥ तमपृच्छद्धृषीकेशःप्रणतंसमुपस्थितं ॥ ९ ॥ दीप्यमानेनवपुषापुरुषं
हेममालिनं॥ १०॥ कोभवान्परयालक्ष्म्यारोचतेऽद्भुतदर्शनः॥कथंजुगुप्सितामेतांगतिंवाप्रापितोऽवशः
॥ ११ ॥ सर्पउवाच अहंविद्याधरःकश्चित्सुदर्शनइतिश्रुतः ॥ श्रियास्वरूपसंपत्त्याविमानेनाचरन्दिशः
॥ १२ ॥ ऋषीन्विरूपानंगिरसःप्राहसंरूपदर्पितः॥ तैरिमांप्रापितोयोनिंप्रलब्धैःस्वेनपाप्मना ॥ १३ ॥ शापो
मेऽनुग्रहायैवकृतस्तैःकरुणात्मभिः॥ यदहंलोकगुरुणापदास्पृष्टोहताशुभः॥ १४ ॥ तंत्वाऽहंभवभीतानांप्र
पन्नानांभयापहं॥ आपृच्छेशापनिर्मुक्तःपादस्पर्शादमीवहन्॥ १५ ॥ प्रपन्नोऽस्मिमहायोगिन्महापुरुषस
त्पते ॥ अनुजानीहिमांदेवसर्वलोकेश्वरेश्वर॥ १६॥ ब्रह्मदंडाद्विमुक्तोऽहंसद्यस्तेच्युतदर्शनात्॥ यन्नामगृह्ण
न्नखिलान्श्रोतॄनात्मानमेवच॥ १७ ॥ सद्यःपुनातिकिंभूयस्तस्यस्पृष्टःपदाहिते ॥ इत्यनुज्ञाप्यदाशार्हंपरि
क्रम्याभिवंद्यच॥ सुदर्शनोदिवंयातःकृच्छ्रान्नंदश्चमोचितः॥ १८ ॥ निशम्यकृष्णस्यतदात्मवैभवंव्रजौक
सोविस्मितचेतसस्ततः॥ समाप्यतस्मिन्नियमंपुनर्व्रजंनृपाययुस्तत्कथयंतआदृताः॥ १९ ॥

मानेनवपुषासमवस्थितं ॥१०॥यःपरयाशोभयाप्रकाशतेसभवान्कइति ॥ ११ ॥१२॥प्राहसंउपहसितवानस्मिप्रलब्धैरुपहसितैः मदी
येनैवपापेननिमित्तेन॥ १३॥यत्यतःशापात्॥ १४॥आपृच्छेस्वंलोकंगंतुमनुज्ञांयाचे हेअमीवहन्दुःखनाशन॥ १५॥ १६॥१७॥ १८॥ १९॥

अह्विदेहं निहत्यैवं भागुम्मत्तं सुदर्शनम् ॥ तद्वदुम्मादिनं कृष्णः शंखचूडमताडयत् ॥ १ ॥ तत्र संगमाह कदाचिदिति ॥ २० ॥ विरजोंऽबराविति विरजसी निर्मले अंबरे ययोस्तौ ॥ २१ ॥ किंच निशाप्रवेशं सत्कुर्वंतौ उदितउडुपस्तारकाश्चयस्मिन् तत् मल्लिकागंधेन मत्ता अलयो यस्मिन् तत् ॥ २२ ॥ अनिबद्धत्वादन्यैर्युगपत्कल्पयितुमशक्यमपि तौ स्वरमंडलमूर्च्छितं युगपत्कल्पयंतौ मनःश्रवणयोर्मंगलं यथा भवति तथा जग

कदाचिदथ गोविंदो रामश्चाद्भुतविक्रमः ॥ विजह्रतुर्वने रात्र्यां मध्यगौ व्रजयोषिताम् ॥ २० ॥ उपगीयमानौ ललितं स्त्रीजनैर्बद्धसौहृदैः ॥ स्वलंकृतानुलिप्तांगौ स्रग्विणौ विरजोंऽबरौ ॥ २१ ॥ निशामुखं मानयंतावुदितोडुपतारकम् ॥ मल्लिकागंधमत्तालिजुष्टं कुमुदवायुना ॥ २२ ॥ जगतुः सर्वभूतानां मनःश्रवणमंगलम् ॥ तौ कल्पयंतौ युगपत्स्वरमंडलमूर्च्छितम् ॥ २३ ॥ गोप्यस्तद्गीतमाकर्ण्य मूर्च्छिता नाविदन्नृप ॥ स्रंसद्दुकूलमात्मानं स्रस्तकेशस्रजं ततः ॥ २४ ॥ एवं विक्रीडतोः स्वैरं गायतोः संप्रमत्तवत् ॥ शंखचूड इति ख्यातो धनदानुचरोऽभ्यगात् ॥ २५ ॥ तयोर्निरीक्षतो राजंस्तन्नाथं प्रमदाजनं ॥ क्रोशंतं कालयामास दिश्युदीच्यामशंकितः ॥ २६ ॥ क्रोशंतं कृष्ण रामेति विलोक्य स्वपरिग्रहं ॥ यथा गा दस्युना ग्रस्ता भ्रातरावन्वधावतां ॥ २७ ॥ मा भैष्टेत्यभयारावौ शालहस्तौ तरस्विनौ ॥ आसेदतुस्तं तरसा त्वरितं गुह्यकाधमं ॥ २८ ॥ स वीक्ष्य तावनुप्राप्तौ कालमृत्यू इवोद्विजन् ॥ विसृज्य स्त्रीजनं मूढः प्राद्रवज्जीवितेच्छया ॥ २९ ॥ तमन्वधावद्गोविंदो यत्र यत्र स धावति ॥ जिहीर्षुस्तच्छिरोरत्नं तस्थौ रक्षन्स्त्रियो बलः ॥ ३० ॥ अविदूर इवाभ्येत्य शिरस्तस्य दुरात्मनः ॥ जहार मुष्टिनैवांग सहचूडामणिं विभुः ॥ ३१ ॥

तुः अगायतामिति ॥ २३ ॥ मूर्च्छितास्तद्गीतलीनचित्ताः स्रंसत् भ्रश्यत् दुकूलं यस्मात्तमात्मानं देहम् स्रस्ताः केशेभ्य स्रजो यस्य तं च ततो नाविदन् ॥ २४ ॥ २५ ॥ निरीक्षतोः निरीक्ष्यमाणयोः तौ नाथौ यस्य तम् प्रमदाजनं कालयामास ॥ २६ ॥ दस्युना व्याघ्रेण ॥ २७ ॥ मा भैष्ट भयं नैप्राप्नुतेत्यभयवाचौ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ शिरसा सह चूडामणिं जहारेत्यर्थः ॥ ३१ ॥

॥ ३२ ॥ इतिदशमटीकायांचतुस्त्रिंशोध्यायः ॥ ३४ ॥ ॥७॥ पंचत्रिंशेवनंयातेकृष्णेगोकुलयोषितः ॥ युग्मश्लोकानुगीतेननिन्युर्दुःखेनवासरान् ॥ १ ॥ एवंरात्रिषुकृष्णेनस्वैरमभिरमितानांदिवातद्विरहितानामनुगीतेन दिननिस्सारप्रकारमाह गोप्यइति दुःखेनकृच्छ्रेण ॥ १ ॥ वामबाहुकृतवामकपोलइत्यादीनिद्वादशयुगलानि हेगोप्यः वामेबाहौतन्मूलेकृतः अर्पितः वामकपोलोयेनसः वल्गितेनर्त्तितेभ्रुवौयेनसः वल्गितभ्रुः मुकुंदः अधरेअर्पितंवेणुंकोमलाभिरंगुलिभिराश्रितामार्गाःसमस्वरच्छिद्राणियस्यतम् यत्रयदाईरयति वादयति ॥ २ ॥ तदाव्योमयानानांसिद्धानांवनिताः सिद्धैःस्वपतिभिःसहवर्त्तमानाअपि तद्वेण्वीरितमुपधार्याकर्ण्यप्रथमंविस्मिताः ततःकाममार्गणेभ्यःसमर्पितानिचित्तानियाभिस्तास्तत्परवशाइत्यर्थः सलज्जाःसत्यः कश्मलंमोहंययुः अर्वाग्लिंगम् अपस्मृताविस्मृताःनीव्योयाभिरिति अतएवंभूतस्यकृष्णस्यविरहंकथंसहामइतिसर्वत्रवाक्यशेषः ॥ ३ ॥ हंतहेअबलाःइदंचित्रंशृणुत हारहासः हारवद्विशदोहासोयस्यसः यद्वा वेणुवादनेनअधोवक्त्रेनेनहसतः हारेषुस्फुरन्हासोयस्यसः यद्वा हारवद्वक्षसिशोभमानोहासोयस्यसः यद्वा हाराणांहासइवविशदास्फूर्तिर्यस्मिन्नुरसीति उरसिस्थिराविद्युदिवलक्ष्मीर्यस्यसःयर्हियदाकूजितवेणुर्नादितवेणुर्भवति ॥ ४ ॥ तदाव्रजेवृषामृगाः गावश्चवेणुवाद्येनहृतानिचेतांसियेषांते आरात्दूरादेवदंतैर्दष्टाःकवलायासायैस्ते धृताउत्तंभिताःकर्णायैस्ते निद्रिताइवलिखितचित्रमिवचासन् अविदुषांतिरश्चामिदमतिचित्रमित्यर्थः ॥ ५ ॥

शंखचूडंनिहत्यैवंमणिमादायभास्वरं ॥ अग्रजायाददत्प्रीत्यापश्यंतीनांचयोषितां ॥ ३२ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेशंखचूडवधोनामचतुस्त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३४ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच गोप्यःकृष्णेवनंयातेतमनुद्रुतचेतसः ॥ कृष्णलीलाःप्रगायंत्योनिन्युर्दुःखेनवासरान् ॥ १ ॥ गोप्यऊचुः वामबाहुकृतवामकपोलोवल्गितभ्रुरधरार्पितवेणुं ॥ कोमलांगुलिभिराश्रितमार्गंगोप्यईरयतियत्रमुकुंदः ॥ २ ॥ व्योमयानवनिताःसहसिद्धैर्विस्मितास्तदुपधार्यसलज्जाः ॥ काममार्गणसमर्पितचित्ताःकश्मलंययुरपस्मृतनीव्यः ॥ ३ ॥ हंतचित्रमबलाःशृणुतेदंहारहासउरसिस्थिरविद्युत् ॥ नंदसूनुरयमार्त्तजनानांनर्मदोयर्हिकूजितवेणुः ॥ ४ ॥ वृंदशोव्रजवृषामृगगावोवेणुवाद्यहृतचेतसआरात् ॥ दंतदष्टकवलाधृतकर्णानिद्रितालिखितचित्रमिवासन् ॥ ५ ॥

किंच अचेतनासुसरित्सुतद्दनीवचित्रमित्याहुः हेआलिसखि बर्हिणोमयूरस्तस्यस्तबकाःमयूरपिच्छाःधातवोगैरिकादयश्च पलाशानि पल्लवाश्चतैर्बद्धश्चासौमल्लानांपरिबर्हःपरिकरस्तंविडंबयतिअनुकरोतीतितथासमुकुंदः गोपैःसह वेणुनोतउपरितनमत्रापिज्ञातव्यं यत्र यदागाःसम्यगाव्हयति ॥६॥ तर्हितदातत्ध्वनिश्रवणात् अनिलेनानीतंतस्यपदांबुजरजःस्पृहयंत्यइवभग्नगतयःसरितःवैनिश्चितं वयमिवताअपि अबहुपुण्याःयतोनप्राप्नुवंति केवलंप्रेम्णावेपिताःभुजाःतरंगाःयासांताः स्तिमितानिश्चलाआपोयासांताः गोप्योऽपिलोचनयोस्तिमितंजलाभवंतीति ॥ ७ ॥ स्थावरेष्वप्यतिचित्रंदृश्यतइत्याहुः अनुचरैर्गोपैर्देवादिभिर्वा मुग्धानांवाक्यमादिपुरुषइवेति अचलभूतिर्निश्चलश्रीः वेणुनातत्तन्नाम्नागानेन ॥ ८ ॥ तदाप्रणताभारेणविटपाःशाखायासांतावनगतालताः स्वस्मिन्विष्णुंप्रकाशमानंसू

. बर्हिणस्तबकधातुपलाशैर्बद्धमल्लपरिबर्हविडंबः ॥ कर्हिचित्सबलआलिसगोपैर्गाःसमाव्हयतियत्रमुकुंदः ॥६॥ तर्हिभग्नगतयःसरितोवैतत्पदांबुजरजोऽनिलनीतम् ॥ स्पृहयतीर्वयमिवाबहुपुण्याःप्रेमवेपितभुजास्तिमितापः॥ ७॥ अनुचरैःसमनुवर्णितवीर्यआदिपूरुषइवाचलभूतिः ॥ वनचरोगिरितटेषुचरंतीर्वेणुनाव्हयतिगाःसयदाहि ॥८॥ वनलतास्तरवआत्मनिविष्णुंव्यंजयंत्यइवपुष्पफलाढ्याः ॥ प्रणतभारविटपामधुधाराःप्रेमहृष्टतनवःससृजुःस्म ॥ ९ ॥ दर्शनीयतिलकोवनमालादिव्यगंधतुलसीमधुमत्तैः ॥ अलिकुलैरलघुगीतमभीष्टमाद्रियन्यर्हिसंधितवेणुः ॥ १० ॥ सरसिसारसहंसविहंगाश्चारुगीतहृतचेतसएत्य ॥ हरिमुपासततेयतचित्ताहंतमीलितदृशोधृतमौनाः ॥ ११ ॥

चयंत्यइव मधुधारावदृषुः स्मेतिविस्मये तरवश्चतथा तत्पतीनामपितथैवानंदइतिभावः एतानिविष्णुभक्तिलक्षणानि ॥ ९ ॥ किंच सरसिकमलवनेषु विहरतांपक्षिणामप्याकर्षणंतद्गीतंकिंपुनरन्येषामित्याहुः दर्शनीयतिलकइति दर्शनीयस्तिलकोयस्य दर्शनीयानांसुंदराणांमध्येमुख्यइतिवा वनमालासुयादिव्यगंधातुलसीतस्याःमधुना मत्तैःअलिकुलैः अलघुउच्चैरभीष्टमनुकूलं गीतमाद्रियन्आदरेणगृह्णन् यर्हिअधरेसंधितवेणुर्भवति ॥ १० ॥ तर्हियेसरसिसारसहंसाःअन्येचविहंगास्ते चारुणागीतेनहृतचेतसएत्य ततआगत्यहरिमुपासत अभजंत तत्समीपेउपविविशुर्वा हंतेतिविषादे ॥ ११ ॥

मेघोऽपिहरिंसेवतइत्याहुः सहबलइति भोव्रजदेव्योगोप्यः सबलःसरामःकृष्णः स्रग्भिर्निर्मिताभ्यामवतंसाभ्यांकर्णभूषणाभ्यांविला
सोयस्य यद्वा मुक्ताफलस्रगापीडेनविलासोयस्येति क्षितिभृतःसानुषुगिरेस्तटेषुवर्त्तमानःस्वयंजातहर्षःविश्वंहर्षयन् यदावेणुरवेणउप
रंभति निनादयतिनादेनपूरयतीत्यर्थः ॥ १२ ॥ तदामेघःमहतःकृष्णस्यातिक्रमणेशंकितंचेतोयस्यसः नपुरतोयातिनचोच्चैर्गर्जति किंतु
७९॥ तत्रैवस्थितःसन् वेणुरवमनुमंदंमंदंगर्ज्जति किंच सुहृदंविश्वार्त्तिहरणादिसाम्यात्सुहृत्कृष्णस्तंसुमनोभिरभ्यवर्षत् अदृश्यैर्देवैःक्रियमाणं
कुसुमवर्षंमेघेकल्पयित्वोक्तम् तुषारोवाकुसुमतयाकल्पितः सएववादेवतारूपोऽभ्यवर्षदिति आतपादातपात्त्रायतइतिआतपत्रंछत्रंतच्छाय
याकुर्वन्निति ॥ १३ ॥ अपिचमहदेतदाश्चर्यमित्याहुः विविधेति हेसतियशोदेतवसुतःनानागोपक्रीडासुविदग्धोनिपुणोवेणुवाद्येविषये

सहबलःस्रगवतंसविलासःसानुषुक्षितिभृतोव्रजदेव्यः॥हर्षयन्यर्हिवेणुरवेणजातहर्षउपरंभतिविश्वं॥१२॥
महदतिक्रमणशंकितचेतामंदमंदमनुगर्ज्जतिमेघः ॥ सुहृदमभ्यवर्षत्सुमनोभिश्छाययाचविदधत्प्रतपत्रं
॥१३॥ विविधगोपरसेषुविदग्धोवेणुवाद्यउरुधानिजशिक्षाः ॥ तवसुतःसतियदाऽधरबिंबेदत्तवेणुरनय
त्स्वरजातीः॥ १४ ॥सवनशस्तदुपधार्यसुरेशाःशक्रशर्वपरमेष्ठिपुरोगाः॥ कवयआनतकंधरचित्ताःकश्म
लंययुरनिश्चिततत्त्वाः ॥ १५॥ निजपदाब्जदलैर्ध्वजवज्रनीरजांकुशविचित्रललामैः ॥ व्रजभुवःशमयन्
खुरतोदंवर्ष्मधुर्यगतिरीडितवेणुः॥ १६ ॥व्रजतितेनवयंसविलासवीक्षणार्पितमनोभववेगाः॥कुजगतिं
गमितानविदामःकश्मलेनकबरंवसनंवा॥ १७॥

निजैवशिक्षायासुताः स्वोत्प्रेक्षितानत्वन्यतःश्रुताइत्यर्थः स्वरजातीर्निषादऋषभादिस्वरालापभेदान् अनयत् उन्नीतवान् ॥ १४ ॥ तत्
ताःस्वरजातीःसवनशः मंद्रमध्यमतारभेदेन यतोगीतध्वनिरागतःततश्चानताकंधराचित्तंचयेषांते उपधार्यसमाकर्ण्य कवयःकोविदाअ
पिननिश्चितंतत्त्वंतद्भेदोयैस्तेकश्मलंमोहंययुरिति ॥ १५ ॥ अस्माकंतुमोहंकिंब्रूमइत्याहुः निजपदाब्जदलैरिति ध्वजादीनिविचित्राणि
ललामानिचिन्हानियेषांतैः निजानिपदान्येवाब्जदलानि तैर्व्रजभुवः खुरतोदंखुराक्रमणव्यथांशमयन् वर्ष्मणादेहेनधुर्योगजः तद्वद्ग
तिर्यस्यसकृष्णोवादितवेणुःसन् ॥ १६ ॥ यद्व्रजतितेननिमित्तेनसविलासवीक्षणेनार्पितोमनोभववेगोयासुतावयम् कुजाद्वृक्षास्तेषांग ॥ ७९॥
तिंगमिताःसत्यः मोहेननविदामःकबरंवावसनंवेति ॥ १७ ॥

किंच मणिधरःमणीन्ग्रथितान्गोगणनार्थंधरतीतिमणिधरः क्वचिद्देशेएतैर्मणिभिर्गाःआसमंताद्गणयन् तथादयितगंधायातुलसीतस्याः मालयासहवर्त्तमानः प्रणयिनःप्रियस्यानुचरस्यांसेभुजंप्रक्षिपन् यत्रयदाकदाचित्अगायत ॥ १८ ॥ तदाक्वणितवेणुरवेणवंचितानि अपहृतानिचित्तानियासांताः कृष्णहरिणस्यगृहिण्योभार्याः गुणगणार्णंगुणगणसमुद्रंकृष्णमनुगत्यप्राप्य ताःकृष्णमेवान्वसतअन्वासत नन्यवर्त्तंतइत्यर्थः कुतोयतोविमुक्तागृहाशायाभिस्तागोपिकाइवताअपिस्रेवमेवान्वासतेति ॥ १९ ॥ तदेवंवृंदावनप्रदेशेषुक्रीडित्वासायाह्नेगोधनानिपरावर्त्ययमुनायां क्रीडतस्तस्यसौभाग्यमनुवर्णयंति कुंदेति कुंददामकृतकौतुकवेषइतिगोपीनामुत्सवाय कुंददामभिःकृतः कौतुकेनउत्सवेनवेषोऽलंकारोयेनसःहेअनघेयशोदेतववत्सःपुत्रः नंदसूनुः कृष्णः यद्वासहैवबह्व्यः कथयंत्यः काश्चित्तवव

मणिधरःक्वचिदागणयन्गामालयादयितगंधतुलस्याः ॥ प्रणयिनोऽनुचरस्यकदांसेप्रक्षिपन्भुजमगायतयत्र॥१८॥ क्वणितवेणुरववंचितचित्ताःकृष्णमन्वसतकृष्णगृहिण्यः॥ गुणगणार्णमनुगत्यहरिण्योगोपिकाइवविमुक्तगृहाशाः॥१९॥ कुंददामकृतकौतुकवेषोगोपगोधनवृतोयमुनायाम्॥ नंदसूनुरनघेतववत्सोनर्मदःप्रणयिनांविजहार॥ २० ॥ मंदवायुरनुवात्यनुकूलंमानयन्मलयजस्पर्शेन ॥ वंदिनस्तमुपदेवगणायेवाद्यगीतबलिभिःपरिवव्रुः॥ २१ ॥वत्सलोव्रजगवांयदगध्रोवंद्यमानचरणःपथिवृद्धैः॥ कृत्स्नगोधनमुपोह्यदिनांतेगीतवेणुरनुगेडितकीर्तिः॥ २२ ॥

त्सइति काश्चिन्नंदसूनुरितिचाहुः नर्मदः हर्षदः सन्यदाविजहार क्रीडतिस्म ॥ २० ॥ तदामलयजस्पर्शेनमलयजस्यचंदनस्येवसुरभिः शीतश्चयः संस्पर्शस्तेनतंकृष्णंमानयन् अनुकूलंयथातथाउपवाति वीजयति यद्वा मलयजोदक्षिणोवायुः यद्वामलयजस्यकृष्णेनस्वांगेऽनुलिप्तस्यस्पर्शेनमानयन्इति किंच वंदिनइवस्तावकाः संतःगंधर्वादिगणाः वाद्यगीतपुष्पवर्षादिभिःपरिवव्रुःपरितउपासत ॥ २१ ॥ आयांतमालोक्यहृष्यंत्यःपरस्परमूचुः वत्सलइति व्रजस्यगवांच यद्वा व्रजेनिबद्धानांगवामनुकंप्यानामस्माकमित्यर्थः वत्सलःहितकृत् कुतः यत्यस्मात् अगध्रःअगंधरतीतिगोवर्द्धनोद्धरणः बहुशोरक्षणस्योपलक्षणमेतत् वृद्धैर्ब्रह्मादिभिःसेर्ष्यं पथीति वंद्यमानचरणःसायंशीघ्रमागंतुंनदतीत्यर्थः उपोह्यएकीकृत्यगीतयुक्तोवेणुर्यस्यसः ॥ २२ ॥

पिकोत्यानेत्राणांहर्षमुन्नयन् उच्चैःप्रापयन् खुररजोभिःछुरिताव्याप्ताः स्रजोयस्य सुहृदामस्माकमाशिषःमनोरथस्यदित्स
प्रादेवक्याजठरे वर्तीतितथासएवोडुराजश्चंद्रःनिर्वृतिहेतुत्वेनसएषएतीति ॥ २३ ॥ अतिसंभ्रमेणकाश्चित् समीपमायांतं
देनविघूर्णितेविह्वलितेलोचनेयस्यसः बदरपांडुवदनःईषत्पक्वबदरवत् पांडुरंवदनंयस्यसःअत्रहेतुःकनककुंडलयोर्लक्ष्म्या
लौगंडोयस्मिस्तद्वदनंमंडयन्निति कोमलगंडस्थलंवाशोभयन्निति ॥ २४ ॥ यदुपतिरितिदेवकीजठरभूरितिच प्रागयंव
जातस्तवात्मज इत्यादिगर्गवाक्यप्रसिद्ध्योक्तम् यद्वा सखउदेयिवान् सात्वतांकुलइतिवत् ज्ञात्वाकाश्चिद्वदंतीति गजेंद्रली
गतिरितिवा चंद्रइवप्रसन्नवक्त्रः व्रजगवामस्माकमनंतंदिनतापंचशमयन् उपयाति एषसमीपमायातीति ॥ २५ ॥ एवंवि

त्सवंश्रमरुचाऽपिदृशीनामुन्नयन्खुररजश्छुरितस्रक् ॥ दित्सयैतिसुहृदाशिषएषदेवकीजठरभूरुडुराजः
॥ २३ ॥ मदविघूर्णितलोचनईषन्मानदःस्वसुहृदांवनमाली ॥ बदरपांडुवदनोमृदुगंडंमंडयन्कनककुंडल
लक्ष्म्याः ॥ २४ ॥ यदुपतिर्द्विरदराजविहारोयामिनीपतिरिवैषदिनांते ॥ मुदितवक्त्रउपयातिदुरंतंमोचयन्व्र
जगवांदिनतापम् ॥ २५ ॥ श्रीशुकउवाच एवंव्रजस्त्रियोराजन्कृष्णलीलानुगायतीः ॥ रेमिरेऽहस्सु
तच्चित्तास्तन्मनस्कामहोदयाः ॥ २६ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेवृंदावनक्रीडायांगोपिकागीतं
नामपंचत्रिंशोध्यायः ॥ ३५ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच अथतर्ह्यागतोगोष्ठमरिष्टोवृषभासुरः ॥ म
हींमहाककुत्कायःकंपयन्खुरविक्षताम् ॥ १ ॥

रहदुःखेनापिनुअहोकृष्णलीलाएवगायंत्यः तस्मिन् चित्तंचेतनाजीवितंयासां
तास्तस्मिन्नेवमनःसंकल्परूपंयासांताः अतोमहानुदयउत्सवोयासांताअहःस्वपिरेमिरे ॥ २६ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधे
टीकायांपंचत्रिंशोध्यायः ॥ ३५ ॥ षट्त्रिंशेतुहतेरिष्टेनारदोक्त्याबलाच्युतौ ॥ वसुदेवसुतौज्ञात्वाकंसोऽक्रूरंसमादिशत् ॥ १ ॥ गोपीरा
सांतरायांतंशंखचूडंनिहत्यसः ॥ अहन्गोपीमहानंदासहंदुष्टमरिष्टकम् ॥ २ ॥ एवंदेवगंधर्वादिगीतवाद्यकुसुमवर्षादिभिः कृष्णंप्राप्तंदृष्ट्वा
व्रजस्यपरमोत्सवेवर्त्तमानेतद्विरुद्धार्थांतराधिकारार्थमथशब्दः तर्हिनदावृषभाकृतिरसुरस्तंवर्णयतिसार्द्धत्रयेण महांतौककुत्कायौयस्य
खुरैर्विदारितांमहींकंपयन् ॥ १ ॥

रंभमाणः वृषभजातिशब्दंकुर्वन् विलिखन् विदारयन्उद्यम्यऊर्ध्वंकृत्वा वप्राणितटानिउत्क्षिपन् ॥ २ ॥किंचित्किंचित्शकृन्मध्येमध्येई षत्ईषत्पुरीषंमुंचन् तथामूत्रयन्मूत्रमुत्सृजन् स्तब्धलोचनःअनिमिषलोचनः॥ ३ ॥यस्यध्वनिनागवांनारीणांच तत्र आचतुर्थाद्भवेत्स्रावः पातःपंचमषष्ठयोः॥अतऊर्ध्वंप्रसूतिःस्यादितिविभागः ककुदिगलपृष्ठशृंगे ॥ ४ ॥ ५ ॥ कृष्णकृष्णरक्षेति ॥ ६ ॥ ७ ॥ एवंवदन् आस्फोट्यकर तलेनबाहुमाहत्यतेनतलशब्देनकोपयन् ॥ ८ ॥ भुजाभोगं भुजाभुजःसएवभोगः सर्पदेहःतं सर्पदेहाकारंभुजमित्यर्थः स्वयमच्युतः

रंभमाणःखरतरंपदाचविलिखन्महीम् ॥ उद्यम्यपुच्छंवप्राणिविषाणाग्रेणचोद्धरन् ॥ २ ॥ किंचित्किंचित् शकृन्मुंचन्मूत्रयंस्तब्धलोचनः॥ यस्यनिर्ह्रादितेनांगनिष्ठुरेणगवांनृणाम् ॥ ३ ॥ पतंत्यकालतोगर्भाःस्रवंति स्मभयेनवै ॥ निर्विशंतिघनायस्यककुद्यचलशंकया॥ ४ ॥तंतीक्ष्णशृंगमुद्वीक्ष्यगोप्योगोपाश्चतत्रसुः॥पश वोदुद्रुवुर्भीताराजन्संत्यज्यगोकुलम् ॥ ५ ॥कृष्णकृष्णेतितेसर्वेगोविंदंशरणंययुः॥भगवानपितद्वीक्ष्यगोकुलं भयविद्रुतम् ॥ ६ ॥माभैष्टेतिगिराश्वास्यवृषासुरमुपाह्वयत् ॥ गोपालैःपशुभिर्मंदत्रासितैःकिमसत्तम ॥ ७ ॥ बलदर्पहाहंदुष्टानांत्वद्विधानांदुरात्मनां ॥ इत्यास्फोट्याच्युतोऽरिष्टंतलशब्देनकोपयन् ॥ ८ ॥ सख्युरंसेभु जाभोगंप्रसार्यावस्थितोहरिः ॥सोऽप्येवंकोपितोरिष्टःखुरेणावनिमुल्लिखन् ॥ उद्यत्पुच्छभ्रमन्मेघःक्रुद्धःकृ ष्णमुपाद्रवत् ॥ ९ ॥ अग्रन्यस्तविषाणाग्रःस्तब्धासृग्लोचनोऽच्युतं ॥ कटाक्षिप्याद्रवत्तूर्णमिंद्रमुक्तोशनि र्यथा ॥ १० ॥ गृहीत्वाशृंगयोस्तंचअष्टादशपदानिसः ॥ प्रत्यपोवाहभगवान्गजंप्रतिगजोयथा ॥ ११ ॥ सोपविद्धोभगवतापुनरुत्थायसत्वरः ॥ आपतत्स्विन्नसर्वांगोनिःश्वसन्क्रोधमूर्च्छितः ॥ १२ ॥

अन्यान्दुष्टान्हरतीतिहरिः उद्यताऊर्ध्वंगच्छतापुच्छेनभ्रमंतोमेघायस्मिन् ॥ ९ ॥ अग्रेन्यस्तेविषाणाग्रेयेनसः स्तब्धेअसृक्तुल्येलोचनेय स्यसः कटाक्षिप्यकटाक्षेणतिर्यक्निरीक्ष्य ॥ १० ॥ प्रत्यपोवाह प्रतिलोमंव्यनुदत् ॥ ११ ॥ अपविद्धः अपक्षिप्तः आपतत् आद्रवत् स्विन्नानिस्वेदयुक्तानिसर्वांगाणियस्यसः क्रोधमूर्च्छितः क्रोधेनव्याप्तः ॥ १२ ॥

कृत्वा विषाणमुत्पाट्य तेनैव जघान सचापतत् ॥ १३ ॥ मूत्रंचशकृच्च मूत्रशकृत् एकवद्भावः तदुभयंसमुत्सृजन्नित्यर्थः पादांश्चक्षिपन्नइ तस्ततश्चालयन् अनवस्थितेक्षणः प्रचलितनेत्रः कृच्छ्रंकष्टंजगाम अथनिर्ऋतेर्मृत्योःक्षयंनिवासंजगाम कृच्छ्रंयथाभवतितथामृतइति वा ॥ १४ ॥ नयनोत्सवः नयनानांमूर्त्तिमानुत्सवः १५ ॥ कामंव्रजेवसंतंतंकृष्णंतेनतुविस्मृतम्॥नारदःस्मारयामासकंसंदूतगिरैवतु ॥ त दाह अरिष्टइति देवदर्शनःदेवर्षिःयद्वा एवंकथितेएवंभविष्यतीतिसाक्षाद्देववत्दर्शनंज्ञानंयस्यसः ॥ १६ आप्तेनैवनारदेनोक्तमाह

तमापतंतंसनिगृह्यशृंगयोःपदासमाक्रम्यनिपात्यभूतले॥ निष्पीडयामासयथाऽऽर्द्रमंबरंकृत्वाविषाणेनजघानसोऽपतत् ॥ १३ ॥ असृग्वमन्मूत्रशकृत्समुत्सृजन्क्षिपंश्चपादाननवस्थितेक्षणः ॥ जगामकृच्छ्रंनिर्ऋतेरथक्षयंपुष्पैःकिरंतोहरिमीडिरेसुराः॥१४॥एवंककुद्मिनंहत्वास्तूयमानःस्वजातिभिः॥विवेशगोष्ठंसबलोगोपीनांनयनोत्सवः॥१५॥ अरिष्टेनिहतेदैत्येकृष्णेनाद्भुतकर्मणा॥ कंसायाथाहभगवान्नारदोदेवदर्शनः॥ १६॥ यशोदायाःसुतांकन्यांदेवक्याःकृष्णमेवच॥रामंचरोहिणीपुत्रंवसुदेवनबिभ्यता॥१७॥न्यस्तौस्वमित्रेनंदेवैयाभ्यांतेपुरुषाहताः॥ निशम्यतद्भोजपतिःकोपात्प्रचलितेंद्रियः॥ १८ ॥ निशातमसिमादत्तवसुदेवजिघांसया॥ निवारितोनारदेनतत्सुतौमृत्युमात्मनः॥ १९॥ ज्ञात्वालोहमयैःपाशैर्बबंधसहभार्यया प्रतियातेतुदेवर्षौकंसआभाष्यकेशिनम्॥ २० ॥ प्रेषयामासहन्येतांभवतारामकेशवौ॥ ततोमुष्टिकचाणूरशलतोशलकादिकान्॥ २१ ॥ अमात्यान्हस्तिपांश्चैवसमाहूयाहभोजराट्॥ भोभोनिशम्यतामेतद्वीरचाणूरमुष्टिकाः॥२२॥नंदव्रजेकिलासातेसुतावानकदुंदुभेः॥रामकृष्णौततोमह्यंमृत्युःकिलनिदर्शितः॥२३॥

यशोदायाइति देवक्याअष्टमगर्भत्वेनप्रसिद्धांकन्यांयशोदायाःसुतामाह यशोदायाःसुतत्वेनप्रसिद्धंकृष्णंदेवक्याःसुतमाह रोहिणीपुत्रंरामंचदेवक्याःसप्तमंसुतमाह यद्वा नंदसुतत्वेनप्रसिद्धंरामंचवसुदेवभार्यायाः रोहिण्याःपुत्रमाह तौवसुदेवसुतौचेत्कथंव्रजंगतौतत्राह वसुदेवेनेति ॥ १७ ॥ १८ ॥ निवारितइति हतेवसुदेवेतौपलायेतांअतोमावध्यतामितिमंत्रंवदतानारदेननिवारितइति ॥ १९ ॥ २० ॥ ॥ २१ ॥ २२ ॥ मह्यंममनिदर्शितः विधात्रानारदेनवा ॥ २३ ॥

व्रजंगंतुमुद्यतौतांबाह भवद्भ्यामिति मंचाउत्तुंगस्तंभादिरचितस्थानानि ॥ २४ ॥ २५ अहितौशत्रू मीढुषेवरदाय ॥ २६ ॥ अर्थतंत्रज्ञः अर्थसिद्धांतमेवजानातीति ॥ २७ ॥ हेदानपतेअक्रूर मैत्रंमित्रकृत्यंत्वयाक्रियताम् त्वत्तोऽन्यआदृतःसादरोहिततमश्चनविद्यतइति ॥

भवद्भ्यामिहसंप्राप्तौहन्येतांमल्लुलीलया॥मंचाःक्रियंतांविविधामल्लरंगपरिश्रिताः॥ २४॥पौराजानपदाःसर्वेपश्यंतुस्वैरसंयुगम्॥ महामात्रत्वयाभद्ररंगद्वार्युपनीयतां॥ २५ ॥द्विपःकुवलयापीडोजहितेनममाहितौ ॥ आरभ्यतांधनुर्यागश्चतुर्दश्यांयथाविधि ॥विशसंतुपशून्मेध्यान्भूतराजायमीढुषे॥ २६ ॥ इत्याज्ञाप्यार्थतंत्रज्ञआहूययदुपुंगवं ॥गृहीत्वापाणिनापाणिंततोऽक्रूरमुवाचह॥ २७॥भोभोदानपतेमह्यंक्रियतांमैत्रमादृतः॥नान्यस्त्वत्तोहिततमोविद्यतेभोजवृष्णिषु॥२८॥ अतस्त्वामाश्रितःसौम्यकार्यगौरवसाधनं॥यथेंद्रोविष्णुमाश्रित्यस्वार्थमध्यगमद्विभुः॥२९ ॥ गच्छनंदव्रजंतत्रसुतावानकदुंदुभेः ॥ आसातेताविहानेनरथेनानयमाचिरं॥३०॥निसृष्टःकिलमेमृत्युर्देवैर्वैकुंठसंश्रयैः॥तावानयसमंगोपैर्नंदाद्यैःसाभ्युपायनैः॥३१॥ घातयिष्यइहानीतौकालकल्पेनहस्तिना॥ यदिमुक्तौततोमल्लैर्घातयेवैद्युतोपमैः॥ ३२॥ तयोर्निहतयोस्तप्तान्वसुदेवपुरोगमान्॥ तद्बंधून्निहनिष्यामिवृष्णिभोजदशार्हकान्॥ ३३ ॥ उग्रसेनंचपितरंस्थविरंराज्यकामुकं॥ तद्भ्रातरंदेवकंचयेचान्येविद्विषोमम॥ ३४॥ ततश्चैषामहीमित्रभवित्रीनष्टकंटका॥ जरासंधोममगुरुर्द्विविदोदयितःसखा ॥ ३५॥शंबरोनरकोबाणोमय्येवकृतसौहृदाः॥ तैरहंसुरपक्षीयान्हत्वाभोक्ष्येमहींनृपान्॥ ३६॥ एतज्ज्ञात्वानयक्षिप्रंरामकृष्णाविहार्भकौ ॥ धनुर्मखनिरीक्षार्थंद्रष्टुंयदुपुरश्रियम्॥ ३७॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ तौमेमृत्युर्नितरांसृष्टःवैकुंठसंश्रयैर्विष्णुसंश्रयैर्देवैः ॥ ३१ ॥ किंततस्तत्राह घातयिष्यइति कालकल्पेनमृत्युतुल्येन वैद्युतोपमैः अशनितुल्यैः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ नष्टकंटकानष्टशत्रुः ननुकतिपयाऽसुहृद्वधेननष्टकंटकाकथंस्यादितितत्राह जरासंधइति ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ यदुपुरश्रियंद्रष्टुंचेति ॥ ३७ ॥

तवस्वमनीषितंविचारितंसम्यक्कृ स्वावद्यंमरणंतन्मार्जनं तथाऽप्येतावानभिनिवेशोनकार्यइतिभविष्यत्सूचयन्नाह सिध्यसिध्योरि ति ॥ ३८ ॥ पुरुषकारस्यसव्यभिचारताभाह मनोरथानिति ॥ ३९ ॥ ४० ॥ इतिदशमस्कंधेटीकायांषट्त्रिंशोध्यायः ॥ ३६ ॥ ७॥ सप्तत्रिंशेहतेकेशिन्यच्युतोभाविकर्मभिः ॥नारदेनस्तुतःक्रीडन्व्योमासुरमथावधीत् ॥ १ ॥ वृषवेषासुरंयद्वत्केशिनंहयवेषिणम् ॥कंसप्राणसखंहत्वाकंसंव्यसुमिवाकरोत् ॥ २॥ केशीत्विति प्रथमश्लोकेनयएवंभूतःकेशीत्यनूद्य तंभगवान्पाह्वयत्इतिद्वितीयेनान्वयः महाहयःसन्महींनिर्जरयन्श्लथयन्विदारयन्नित्यर्थः सटाभिःकेसरैः अवधूतानिइतस्ततःक्षिप्तानि अभ्राणिविमानानिच तैःसंकीर्णनभः

अक्रूरउवाच राजन्मनीषितंसम्यक्तवस्वावद्यमार्जनम् ॥ सिद्ध्यसिद्ध्योःसमंकुर्याद्दैवंहिफलसाधनं ॥ ३८ ॥ मनोरथान्करोत्युच्चैर्जनोदैवहतानपि ॥ युज्यतेहर्षशोकाभ्यांतथाप्याज्ञांकरोमिते ॥ ३९ ॥ एवमादिश्यचाक्रूरंमंत्रिणश्चविसृज्यसः ॥ प्रविवेशगृहंकंसस्तथाऽक्रूरःस्वमालयं ॥ ४० ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेअक्रूरसंप्रेषणंनामषट्त्रिंशोध्यायः ॥ ३६ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच केशीतुकंसप्रहितःखुरैर्महींमहाहयोनिर्जरयन्मनोजवः ॥ सटावधूताभ्रविमानसंकुलंकुर्वन्नभोहेषितभीषिताखिलः ॥ ॥ १ ॥ विशालनेत्रोविकटास्यकोटरोबृहद्गलोनीलमहाघनोपमः ॥ दुराशयःकंसहितंचिकीर्षुर्व्रजंसनंदस्यजगामकंपयन् ॥ २ ॥ तंत्रासयंतंभगवान्स्वगोकुलंतद्धेषितैर्वालविघूर्णितांबुदम् ॥ आत्मानमाजौमृगयंतमग्रणीरुपाह्वयत्सव्यनदन्मृगेंद्रवत् ॥ ३ ॥ सतंनिशम्याभिमुखोमुखेनखंपिबन्निवाभ्यद्रवदत्यमर्षणः ॥ जघानपद्भ्यामरविंदलोचनंदुरासदश्चंडजवोदुरत्ययः ॥ ४ ॥

कुर्वन् हेषितैः अश्वजातिशब्दैर्भीषितमखिलंविश्वंयेनसः ॥ १ ॥ २ ॥ तद्धेषितैस्तैरतिनिष्ठुरैर्हेषितैर्वालैःपुच्छलोमभिर्विघूर्णिताः परिभ्रामिताःअंबुदायेनतम् आजौसंग्रामार्थम् आत्मानंकृष्णम् अग्रणीःपुरतोनिर्गतःसन्नुपाह्वयत् स्वसमीपमाजुहाव सचकेशीतन्निशम्यमृगेंद्रवन्नादमकरोत् ॥ ३ ॥ ततःकेशीतंकृष्णंदृष्ट्वा मुखेनखंपिबन्निवमुखंविवृत्याभिमुखःसन्नभिजगाम किंच अत्यमर्षणः अतिकुपितः अत्यंतमसहमानोवा प्रत्यक्पद्भ्यांजघान दुरासदः अन्यैरभिभवितुमशक्यः दुरत्ययःउद्धतःसन्दुरतिक्रमःअत्रहेतुः चंडजवः चंडःतीव्रःजवोवेगःधावनंयस्य ॥ ४ ॥

तद्धननवचायत्वातचहननायमसारतयोःपादयोःहस्ताभ्यांगृहीत्वापरिविध्यभ्रामयित्वा व्यवस्थितःतथैवस्थितोबभूव॥५॥व्यादायमुखंप्रसार्यवेगेनहरिंप्रत्याद्रवत् सोऽपिहरिः हसनुउत्तरंसव्यंभुजं निर्भयत्वेदृष्टांतःयथोरगंबिलइति॥६॥ततःकिंतदाह दंताइति चर्वणाय भगवद्भुजंस्पृशंतीतितथाते व्यादानेनयेदंताःविवृताः अयोलोहंस्पृशंतीतिस्पृशः यद्वा तप्तमयः अतितप्तलोहादि स्पृशंतोयथेति आमयः जलोदरम् ॥ ७ ॥ लेंडंपुरीषमुत्सृजन् ॥ ८ ॥ कर्कटिकाफलंहिपक्वंसदत्यंतंविदीर्णंभवतितद्वद्विदीर्णात्तस्यदेहात् विगतप्राणात् अविस्मितः गर्वरहितः अयत्नेनहतोऽरिर्येनसः ॥ ९ ॥कंसायकृष्णमादिश्यतद्रहस्यादिपशुनैः॥कंसघातादिकृष्णस्यकार्यमावेदयन्मुनिः ॥तदाह देवर्षिरित्यादिना नेचायंसूचकःकिंतुसर्वसुहृदित्याहभागवतप्रवरइति ॥ १० ॥ अस्मद्रहस्यंवैरिणिकंसेसूचितवानितिमाशंकीरित्याह कृष्ण

तद्वंचयित्वातमधोक्षजोरुषाप्रगृह्यदोर्भ्यांपरिविद्ध्यपादयोः ॥ सावज्ञमुत्सृज्यधनुःशतांतरेयथोरगंतार्क्ष्यसुतोव्यवस्थितः॥ ५ ॥ सलब्धसंज्ञःपुनरुत्थितोरुषाव्यादायकेशीतरसाऽपतद्धरिम् ॥ सोप्यस्यवक्त्रेभुजमुत्तरंस्मयन्प्रवेशयामासयथोरगंबिले॥६ ॥दंतानिपेतुर्भगवद्भुजस्पृशस्तेकेशिनस्तप्तमयःस्पृशोयथा ॥बाहुश्चतद्देहगतोमहात्मनोयथामयः संववृधेउपेक्षितः॥ ७॥समेधमानेनसकृष्णबाहुनानिरुद्धवायुश्चरणांश्चविक्षिपन्॥ प्रस्विन्नगात्रःपरिवृत्तलोचनःपपातलेंडंव्यसृजन्क्षितौव्यसुः॥ ८ ॥तद्देहतःकर्कटिकाफलोपमाद्व्यसोरपाकृष्यभुजं महाभुजः॥ अविस्मितोऽयत्नहतारिरुत्स्मयैःप्रसूनवर्षैर्दिविषद्भिरीडितः॥ ९ ॥देवर्षिरुपसंगम्यभागवतप्रवरोनृप॥ कृष्णमक्लिष्टकर्माणंरहस्येतदभाषत॥ १०॥ कृष्णकृष्णाप्रमेयात्मन्योगेशजगदीश्वर॥ वासुदेवाखिलावाससात्वतांप्रवरप्रभो॥ ११ ॥ त्वमात्मासर्वभूतानामेकोज्योतिरिवैधसां ॥ गूढोगुहाशयःसाक्षीमहापुरुषईश्वरः॥ १२॥

कृष्णेत्यादिना अयंभावःत्वमीश्वरोभूभारदैत्यसंहारायावतीर्णोऽसिअतस्तदनुरूपाचरणेनविश्वंपरिपालयेति तत्रत्वयितावत्भयशंकैवनास्तीत्याह अप्रमेयात्मन्अपरिच्छिन्नरूप योगेशअचिंत्यप्रभाव जगदीश्वरविश्वनियंतः वासुदेवसर्वभूतेषुवर्तमानअखिलावाससर्वस्याश्रय संप्रतिसात्वतांप्रवरश्रेष्ठ प्रभोसर्वशक्ते ॥ ११ ॥ कथमेवंरूपोऽहमितिचेदतआह त्वमात्मेति नहित्वंजीववत्परिच्छिन्नः किंतुसर्वभूतानामांतरएकोऽनुस्यूतआत्मा अंतरनुस्यूतत्वेदृष्टांतः एधसांकाष्ठानामंतर्ज्योतिरिवेति भूतेषुस्थितोऽपितैर्नदृश्यसइत्याह गूढइति अत्रहेतवःगुहाशयः बुद्धेरप्यांतरः किंचसाक्षी नहिसाक्षीदृश्यतइत्यर्थः अपिचमहापुरुषः अतःपरिच्छिन्नमतिभिर्नज्ञानयसइत्यर्थः तर्हिसर्वांतरत्वेकिंप्रमाणमतआह ईश्वरइति नहीश्वरंविनापरतंत्राणां जीवानांप्रवृत्तिर्घटतइत्यर्थः ॥ १२ ॥

अहमीश्वरः अन्यस्त्वमीशितव्यमित्येतदेवकुतइत्यतआह आत्मनेति साधनांतरनिरपेक्षएवात्माश्रयः स्वतंत्रः माययाशक्त्याभवाननगु णान्ससृजेसृष्टवान् तैःसृष्टगुणैरिदंविश्वंसृजसि अत्सिसंहरसि अवसिपालयसि ननुसृष्ट्यादिक्रियापट्कारकसाध्येवदृष्टेत्याह सत्यसं कल्पइति नहिसंकल्पैकसाध्येबहिःसाधनापेक्षेतिभावः अतस्त्वमीश्वरइत्युपसंहारः ॥ १३ ॥ प्रस्तुतमाह सत्वमिति भूधरभूतानां भुवं धरंतीतिभूधराराजानस्तद्रूपाणाम् ॥ १४ ॥ १५ ॥ परश्वोऽहनीनि अथैवाक्रूरएष्यतिश्वोमथुरांगंतासि परश्वश्चाणूरादींश्चत्वयानिहता न्द्रक्ष्यामीतिसिद्धवन्निर्देशोविज्ञापनप्रकारविशेषः ॥ १६ ॥ तस्यानुतदनंतरंशंखादीनां शंखःपंचजनः वधंद्रक्ष्यामीतिशेषः भाविनिर्दे

आत्मनात्माश्रयःपूर्वंमाययाससृजेगुणान्॥ तैरिदंसत्यसंकल्पःसृजस्यत्स्यवसीश्वरः॥ १३ ॥ सत्वंभूधर भूतानांदैत्यप्रमथरक्षसाम्॥ अवतीर्णोविनाशायसेतूनांरक्षणायच ॥ १४॥ दिष्ट्यातेनिहतोदैत्योलीलयाऽ यंहयाकृतिः॥ यस्यहेषितसंत्रस्तास्त्यजंत्यनिमिषादिवम्॥ १५॥ चाणूरंमुष्टिकंचैवमल्लानन्यांश्चहस्तिनं॥ कंसंचनिहतंद्रक्ष्येपरश्वोऽहनितेविभो॥ १६॥ तस्यानुशंखयवनमुराणांनरकस्यच॥ पारिजातापहरणमिं द्रस्यचपराजयम्॥ १७॥ उद्वाहंवीरकन्यानांवीर्यशुल्कादिलक्षणं॥ नृगस्यमोक्षणंपापात्द्वारकायांजगत्पते ॥ १८॥ स्यमंतकस्यचमणेरादानंसहभार्यया॥ मृतपुत्रप्रदानंचब्राह्मणस्यस्वधामतः॥ १९ ॥ पौंड्रकस्यव धंपश्चात्काशिपुर्याश्चदीपनं॥ दंतवक्रस्यनिधनंचैद्यस्यचमहाक्रतौ ॥ २०॥ यानिचान्यानिवीर्याणिद्वारका मावसन्भवान्॥ कर्त्ताद्रक्ष्याम्यहंतानिगेयानिकविभिर्भुवि ॥ २१॥ अथतेकालरूपस्यक्षपयिष्णोरमुष्यवै॥ अक्षौहिणीनांनिधनंद्रक्ष्याम्यर्जुनसारथेः ॥ २२ ॥ विशुद्धविज्ञानघनंस्वसंस्थयासमाप्तसर्वार्थममोघवां छितं॥ स्वतेजसानित्यनिवृत्तमायागुणप्रवाहंभगवंतमीमहि ॥ २३ ॥

शमात्रमेतत् नत्वानंतर्यंविवक्षितं ॥ १७ ॥ १८ ॥ भार्ययाजांबवत्यासहस्वधामतः महाकालपुरात् ॥ १९ ॥ २० ॥ द्वारकायांवसन् कर्त्ताकरिष्यति ॥ २१ ॥ अमुष्यविश्वस्यभूभारस्यवा ॥ २२ ॥ एवंविज्ञाप्यकृताभिनंदनंभगवंतंनमस्यतिद्वयेन विशुद्धविज्ञानघनमि ति केवलंज्ञानैकमूर्त्तिम् अतएवस्वसंस्थयास्वरूपसम्यक्स्थित्यैवपरमानंदरूपयासम्यगाप्ताः सर्वेऽर्थाःयेनतं आप्तकामतोक्ता सत्यसं कल्पतामाह अमोघवांछितमिति ननुवांछाचेदस्तितर्हिदुर्निवारासंसृतिःअतआह स्वतेजसेति चिच्छक्त्यानित्यनिवृत्तोमायाकार्यरू पोगुणप्रवाहोयस्मात्तं अतोभगवंतंनिरतिशयैश्वर्यमीमहि शरणंव्रजेमेति ॥ २३॥

ननुत्रिकालज्ञस्त्वंकथंमत्प्रपंचंनजानासि जानासिचेत्कथमगुणप्रवाहंब्रवीषितत्राह त्वामिति ईश्वरमन्यस्यवशयितारंस्वाश्रयमन्यस्य अवशम्अतःआत्ममायाआत्माधीनयामायया विनिर्मिताअशेषविशेषामहदाद्याःयादवादिरूपावाकल्पनायेनतंधुर्यश्रेष्ठंनतोऽस्मीति ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ ननुनारदेनव्योमवधोनदृष्टस्तत्कथंव्योमवधप्रसक्तिरितितत्रोच्यते प्रातरेवकेशिवधानंतरंनारदेनोक्तमंगीकृत्यपुनस्तथैवपशून्पालयताव्योमोहतः यद्वाव्योमवधःपूर्वमेववृत्तोऽपि वेषधारिवधप्रसंगादत्रोच्यतइतिद्रष्टव्यम् केचित्तुनःशंखचूडव

त्वामीश्वरंस्वाश्रयमात्ममाययाविनिर्मिताशेषविशेषकल्पनं ॥ क्रीडार्थमद्यात्तमनुष्यविग्रहंनतोऽस्मिधुर्यं यदुवृष्णिसात्वतां ॥ २४ ॥ श्रीशुकउवाच एवंयदुपतिंकृष्णंभागवतप्रवरोमुनिः ॥ प्रणिपत्याभ्यनुज्ञातोययौतद्दर्शनोत्सवः ॥ २५ ॥ भगवानपिगोविंदोहत्वाकेशिनमाहवे ॥ पशूनपालयत्पालैःप्रीतैर्व्रजसुखावहः ॥ २६ ॥ एकदातेपशून्पालाश्चारयंतोद्रिसानुषु ॥ चक्रुर्निलायनक्रीडाश्चोरपालापदेशतः ॥ २७ ॥ तत्रासन्कतिचिच्चोराःपालाश्चकतिचिन्नृप ॥ मेषायिताश्चतत्रैकेविजह्रुरकुतोभयाः ॥ २८ ॥ मयपुत्रोमहामायोव्योमोगोपालवेषधृक् ॥ मेषायितानपोवाहप्रायश्चोरायितोबहून् ॥ २९ ॥ गिरिदर्यांविनिक्षिप्यनीतंनीतंमहासुरः ॥ शिलयापिदधेद्वारंचतुःपंचावशेषिताः ॥ ३० ॥ तस्यतत्कर्मविज्ञायकृष्णःशरणदःसतां ॥ गोपान्नयंतंजग्राहवृकंहरिरिवौजसा ॥ ३१ ॥ सनिजंरूपमास्थायगिरींद्रसदृशंबली ॥ इच्छन्विमोक्तुमात्मानंनाशक्नोद्ग्रहणातुरः ॥ ३२ ॥ तंनिगृह्याच्युतोदोर्भ्यांपातयित्वामहीतले ॥ पश्यतांदिविदेवानांपशुमारममारयत् ॥ ३३ ॥ गुहापिधानंनिर्भिद्यगोपान्निःसार्यकृच्छ्रतः ॥ स्तूयमानःसुरैर्गोपैःप्रविवेशस्वगोकुलं ॥ ३४ ॥ इति० भा० महापुराणेदशमस्कंधेव्योमासुरवधोनामसप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

धात्पूर्वमेवपठंतिच तमाह एकदेति ॥ २७ ॥ २८ ॥ मेषायितान्मेषवदाचरितान् स्वयंचोरवदाचरितःसन्नपोवाह अपकृष्यनिनाय ॥ ॥ २९ ॥ पिदधेछादितवान् ॥ ३० ॥ शरणदः आश्रयप्रदःहरिःसिंहइव ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ पशुमारंपशुमारोयथाभवतितथा अनिःश्वासमित्यर्थः ॥ ३३ ॥ भुविगोपैःस्तूयमानउपरिवैमानिकैःदेवैरिति ॥ ३४ इतिश्रीभा० म० दशमस्कंधेटीकायांसप्तत्रिंशोध्यायः ॥ ३७ ॥

अष्टात्रिंशेयथाध्यायेत्वक्रूरोगोकुलंगतः॥तथैवरामकृष्णाभ्यांगृहंनीत्वासुसत्कृतः ॥ १ ॥ प्रातःकेशिवधेवृत्तेद्वादश्यांनिर्गतेमुनौ॥ततोव्यो मेहतेऽक्रूरःसायंगोकुलमागमत्॥ २ ॥ तदेवंनारदेनकंसवधादिकार्येविज्ञापितेश्रीकृष्णोमथुरांगंतुमुद्यतोवर्त्ततेतदाऽक्रूरोऽपिगोकुलंमागमत्इत्याह अक्रूरोऽपीति अपिःसंभावनायाम् ॥ १ ॥ २ ॥ अर्हतेयोग्याय ॥३ ॥ स्वस्यकृष्णस्यदर्शनेऽसंभवमाशंक्यपुनःसंभावयति ममैतदितिद्वयेन विषयात्मनोविषयाविष्टचित्तस्य शूद्राज्जन्मयस्यतस्यब्रह्मकीर्त्तनंवेदोच्चारणंयथेति ॥ ४ ॥ यद्वा मैवंकिंतुअधमस्यनीचस्यापिममस्यादेव कुतइत्यतआह ह्रियमाणःकालनद्येति अयंभावः यथानद्याह्रियमाणानांतृणादीनांमध्येकिंचित्कदाचित्तरतिकूलंप्राप्नोति तथाकर्मवशेनकालेनह्रियमाणानांजनानांजीवानामपिमध्येकश्चित्तरेदितिसंभवतीति ॥५॥अतोऽनयाप्रवृत्त्यैवममामंगलं

श्रीशुकउवाच अक्रूरोऽपिचतांरात्रिंमधुपुर्यांमहामतिः ॥ उषित्वारथमास्थायप्रययौनंदगोकुलं ॥ १ ॥ गच्छन्पथिमहाभागोभगवत्यंबुजेक्षणे ॥ भक्तिंपरामुपगतएवमेतदचिंतयत् ॥ २ ॥ किंमयाचरितंभद्रंकिंतप्तंपरमंतपः ॥ किंवाऽथाप्यर्हतेदत्तंयद्द्रक्ष्याम्यद्यकेशवं ॥ ३ ॥ ममैतद्दुर्लभंमन्यउत्तमश्लोकदर्शनं ॥ विषयात्मनोयथाब्रह्मकीर्तनंशूद्रजन्मनः ॥४॥ मैवंममाधमस्यापिस्यादेवाच्युतदर्शनं॥ह्रियमाणःकालनद्याक्वचित्तरतिकश्चन ॥ ५ ॥ ममाद्यामंगलंनष्टंफलवांश्चैवमेभवः ॥ यन्नमस्येभगवतोयोगिध्येयांघ्रिपंकजं ॥ ६ ॥ कंसोबताऽद्याकृतमेऽत्यनुग्रहंद्रक्ष्येंऽघ्रिपद्मंप्रहितोऽमुनाहरेः ॥ कृतावतारस्यदुरत्ययंतमःपूर्वेऽतरन्यन्नखमंडलत्विषा ॥७॥यदर्चितंब्रह्मभवादिभिःसुरैःश्रियाचदेव्यामुनिभिःससात्वतैः ॥ गोचारणायानुचरैश्चरद्वनेयद्गोपिकानांकुचकुंकुमांकितम् ॥ ८ ॥

ध्रुवंनष्टमेवज्ञायते भवोजन्मचसफलंजातमिति यद्यतःनमस्करिष्यामि ॥ ६ ॥ अमंगलनाशेसूचकांतरमाह कंसइति बतेत्याश्चर्ये अतिखलः कंसोऽपिममात्यंतमनुग्रहंकृतवान् यतोऽमुनाकंसेनप्रहितोहरेःअंघ्रिपद्मंद्रक्ष्येद्रक्ष्यामीति पूर्वेअंबरीषादयः तमःसंसारमतरन्नुत्तीर्णाः ॥ ७ ॥ अंघ्रिपद्मंविभावयति यदिति ब्रह्मादिभिरर्चितमितिपरमैश्वर्यमाह श्रियाचेतिसौभाग्यातिशयम् मुनिभिःभक्तसहितैरितिपरमपुरुषार्थत्वम् गोचारणायेतिकृपालुत्वम् यद्गोपिकानामितिप्रेममात्रसुलभत्वम् ॥ ८ ॥

मनोरथांतरंकरोति द्रक्ष्यामीति शोभमानौकपोलौनासिकाचयस्मिन्तत् स्मितसहितः अवलोकोयस्मिन् अरुणेकंजवल्लोचनेयस्मिन्त
च्चतच्चमुखंगुडालकावृतंवक्रकेशावृतम् तदानीमेवशुभसूचकंदृष्ट्वाअतिहृष्यन्नाह प्रदक्षिणमिति॥ ९॥ पुनरप्यन्यच्चिंतयति अप्यद्येति ई
युषः प्राप्तवतः लावण्यस्यधामआश्रयः तस्यविष्णोः यद्वा विष्णोर्लावण्ययुक्तंयद्धामवपुस्तस्यउपलंभनंदर्शनंभविताभविष्यति अपि
यद्येवंस्यात्तर्हिमह्यंममदृशोलोचनस्यफलंनस्यादितिन अपितुस्यादेवेत्यर्थः॥ १ ०॥ यईक्षितेत्यादिचतुर्भिःकुलकम् तत्रैवंशंका नन्वस्मदा
दिवदेवभोक्तृत्वकर्तृत्वादिधर्मैस्तत्रतत्रप्रतीयमानस्यकथंविष्णुत्वमितीमांशंकांश्लोकत्रयेणापाकुर्वंश्चतुर्थेनतमहंद्रक्ष्यामीतिमनोरथंकरो
ति तथाहि यईक्षितेति असत्सतोः कार्यकारणयोः ईक्षितापिईक्षणमात्रेणकर्त्ताऽपिअहंरहितः अहंकारहीनः तथाअपास्ततमोभिदा

द्रक्ष्यामिनूनंसुकपोलनासिकंस्मितावलोकारुणकंजलोचनं॥मुखंमुकुंदस्यगुडालकावृतंप्रदक्षिणंमेप्रचरं
तिवैमृगाः॥ ९॥ अप्यद्यविष्णोर्मनुजत्वमीयुषोभारावतारायभुवोनिजेच्छया॥लावण्यधाम्नोभवितोपलंभ
नंमह्यंननस्यात्फलमंजसादृशः॥ १ ०॥ यईक्षिताऽहंरहितोऽप्यसत्सतोःस्वतेजसाऽपास्ततमोभिदाभ्रमः॥स्व
माययात्मन्रचितैस्तदीक्षयाप्राणाक्षधीभिःसदनेष्वभीयते॥ १ १॥ यस्याखिलामीवहभिःसुमंगलैर्वाचोवि
मिश्रागुणकर्मजन्मभिः॥प्राणंतिशुंभंतिपुनंतिवैजगद्यास्तद्विरक्ताःशवशोभनामताः॥ १ २॥ सचावतीर्णःकि
लसात्वतान्वयेस्वसेतुपालामरवर्यशर्मकृत्॥यशोवितन्वन्व्रजआस्तईश्वरोगायंतिदेवायदशेषमंगलं॥ १ ३॥

भ्रमः तमः स्याज्ञानंततःअज्ञानात् भिदाभेदः ततोभ्रमः अभिनिवेशादिः अपास्ताअपाकृतास्तमआदयोयस्मिन्सः कुतएतत्तत्राह स्वतेज
साचिच्छक्त्यानित्यस्वरूपसाक्षात्कारेण तथाऽपिस्वमाययास्वाधीनयामाययातदीक्षया तस्यैवईक्षयाप्राणाक्षधीभिःसहितैः आत्मन्
आत्मनि स्वस्मिन्नेवरचितैःजीवैःसदनेषुवृंदावनतरुषुगोपीगृहेषुचलीलयाकर्माणिकुर्वन्सक्तवदभीयते आभिमुख्येनप्रतीयते ॥ १ १॥
ननुसर्वथाहंकारादिरहितस्यात्मारामस्यलीलाऽपिकुतइत्याशंक्यपरानुग्रहार्थैत्यांशयेनाहयस्येति अखिलानि अखिलस्यवाअमीवा
निपापानिघ्नंतीन्यखिलामीवहानितैः तथासुमंगलैः शोभनानिमंगलानियेभ्यस्तैः गुणाःकरुणादयःकर्माणिजन्मानिचतैर्विमिश्रायुक्ता
वाचःजगत्प्राणंतिजीवयंति शुंभंतिशोभयंति पुनंतिपवित्रयंति व्यतिरेकमाह याइति तैर्विरक्तारहितास्तास्तुस्वलंकृताअपिवस्त्राद्यलं
कृतशववच्छोभमानाः मताःसंमताः॥ १ २॥ स्वयंरचितान्सेतून्वर्णाश्रमधर्मान्पालयत्पममरवर्याणांसुखकर्त्तासन्नवतीर्णःयद्यशः॥ १ ३॥

त्रैलोक्यएककमबकांतंदृशिदृशिः तद्दर्नांमहानुत्सवोयस्मात् यद्वा महानुत्सवएवअतएवश्रियईप्सितमास्पदम् एवंभूतंरूपंश्रीमूर्त्तिंदधानंत मीश्वरंद्रक्ष्यामीति अत्रलिंगंउषसःप्रभातसमयाः सुदर्शनाःशुभदर्शनाः सुखंप्रभातारजन्यः शुभसूचकाबभूवुरित्यर्थः ॥१४॥ किंच अ थदर्शनानंतरंसपदितत्क्षणमेवरथादवतीर्णःसन्प्रधानपुरुषयोःरामकृष्णयोश्चरणंयोगिभिरपिआत्मलाभायकेवलंधियैवधृतंसाक्षादहंन मस्यामि आभ्यांसहअनयोःसखीन्गोपांश्चनमस्यामीति ॥१५॥ किंच अपीति अधास्यत्धास्यति तद्विभावयति दत्ताभयमितिसार्द्धे न ॥ १६ ॥ बलिनातावत्पदत्रयपरिमितभूदानसमयेतस्यहस्तेउदकंनिहितम् कौशिकइंद्रस्तेनापिकदाचित्किंचिन्निहितमितिज्ञातव्यं

तंत्वद्यनूनंमहतांगतिंगुरुंत्रैलोक्यकांतंदृशिमन्महोत्सवं ॥ रूपंदधानंश्रियईप्सितास्पदंद्रक्ष्येममासन्नुषसः सुदर्शनाः ॥ १४ ॥ अथावरूढःसपदीशयोरथात्प्रधानपुंसोश्चरणंस्वलब्धये ॥ धियाधृतंयोगिभिरप्यहंध्रुवंन मस्यआभ्यांचसखीन्वनौकसः ॥ १५ ॥ अप्यंघ्रिमूलेपतितस्यमेविभुःशिरस्यधास्यन्निजहस्तपंकजं ॥ दत्ता भयंकालभुजंगरंहसाप्रोद्वेजितानांशरणैषिणांनृणां ॥ १६ ॥ समर्हणंयत्रनिधायकौशिकस्तथाबलिश्चाप जगत्त्रयेंद्रतां ॥ यद्वाविहारेव्रजयोषितांश्रमंस्पर्शेनसौगंधिकगंध्यपानुदत् ॥ १७ ॥ नमय्युपैष्यत्यरिबुद्धिम च्युतःकंसस्यदूतःप्रहितोऽपिविश्वदृक् ॥ योंतर्बहिश्चेतसएतदीहितंक्षेत्रज्ञईक्षत्यमलेनचक्षुषा ॥ १८ ॥ अप्यं घ्रिमूलेऽवहितंकृतांजलिंमामीक्षितासस्मितमार्द्रयादृशा ॥ सपद्यपध्वस्तसमस्तकिल्बिषोवोढामुदंवीतवि शंकऊर्ज्जितां ॥ १९ ॥

मुमुक्षूणांसंसारभयनिवर्त्तकं सकामानामभ्युदयप्रदंचेत्युक्तं अनुरक्तानांपरमंसुखदंचेत्याह यद्वा वाशब्दोवितर्केविहारेरासक्रीडायांसौ गंधिकस्यगंधइवगंधोयस्यतत्सौगंधिकगंधि ॥ १७ ॥ एवंपरमानुग्रहंसंभाव्यपुनरप्यसंभवमाशंक्यपरिहरति नमयीति यद्यप्यहंकंसेन प्रहितः अतस्तस्यदूतः तथापिमयिअरेरयमितिबुद्धिंनउपैष्यतिंनकरिष्यतीत्यर्थः यतोविश्वदृक्सर्वज्ञः अतोममचेतसोऽन्तश्चबहिश्च यदीहितंचेष्टितमेतत् यःक्षेत्रज्ञःअंतर्यामीनित्यज्ञानेनेक्षते अयंभावः चेतसोबहिरेवकंसमनुवर्त्तेअंतस्तुकृष्णमेवतदेतदसौहृदिस्थितोजा नातीति यद्वा एतस्यजगतःईहितमिति ॥ १८ ॥ अपियदिअंघ्रिमूलेचरणोपांतेअवहितंसंयतंकृपाऽमृतेनआर्द्रयादृशामामीक्षिताद्रक्ष्य ति तर्हिसपद्येवविनष्टाखिलकल्मषःपरांमुदंवोढाप्राप्स्यामीति ॥ १९ ॥

अथमांपरिरप्स्यतेआलिंगिष्यतियदातदैवमेआत्मादेहःतीर्थीक्रियतेअतिपवित्रीकरिष्यते उच्छ्वसितिश्लथोभविष्यति अतोदेहात् ॥ ॥ २० ॥ ततओस्तातेति तदाजन्मभृतःसफलजन्मानःअन्यथातज्जन्मैवनभवतीत्याह महीयसेति महीयसाश्रीकृष्णेनयोनादृतःअमुष्य तस्यजंतोस्तज्जन्मधिक् ॥ २१ ॥ ननुसुहृदादिषुपरिष्वंगसंप्रश्नादयोजीवधर्माः कथमीश्वरेसंगच्छंतेऽतआह नतस्येति दयितःप्रियस्त द्विपरीतोऽप्रियःसुहृत्तमोहिततमः तद्विपरीतोद्वेष्यःएतत्सर्वव्यतिरिक्तउपेक्ष्यइति दयितादयोनसंतीतिसत्यम् तथाऽपिभक्तान्भजते तद्यथ थायेभक्तास्तांस्तथाभजते येयथामांप्रपद्यंतेतांस्तथैवभजाम्यहमितिभगवद्वचनात् अविषमत्वेऽपिभक्तेभ्यएवफलंददातीत्यत्रदृष्टांतः

सुहृत्तमंज्ञातिमनन्यदैवतंदोर्भ्यांबृहद्भ्यांपरिरप्स्यतेऽथमां॥आत्माहितीर्थीक्रियतेतदैवमेबंधश्चकर्मात्मकउ
च्छ्वसित्यतः॥ २० ॥लब्धांगसंगंप्रणतंकृतांजलिंमांवक्ष्यतेऽक्रूरततेत्युरुश्रवाः॥तदावयंजन्मभृतोमहीयसा
नैवादृतोयोधिगमुष्यजन्मतत्॥ २१॥ नतस्यकश्चिद्दयितःसुहृत्तमोनचाप्रियोद्वेष्यउपेक्ष्यएववा॥तथाऽपि
भक्तान्भजतेयथातथासुरद्रुमोयद्वदुपाश्रितोऽर्थदः॥ २२॥किंवाग्रजोमाऽवनतंयदूत्तमःस्मयन्परिष्वज्यगृ
हीतमंजलौ॥गृहंप्रवेश्याप्तसमस्तसत्कृतंसंप्रक्ष्यतेकंसकृतंस्वबंधुषु॥२३॥ श्रीशुकउवाच इतिसंचिंतयन्कृ
ष्णंश्वफल्कतनयोऽध्वनि॥रथेनगोकुलंप्राप्तःसूर्यश्चास्तगिरिंनृप॥ २४ ॥ पदानितस्याखिललोकपालकि
रीटजुष्टामलपादरेणोः॥ददर्शगोष्ठेक्षितिकौतुकानिविलक्षितान्यब्जयवांकुशाद्यैः॥२५॥ तद्दर्शनाल्हादवि
वृद्धसंभ्रमःप्रेम्णोर्ध्वरोमाऽश्रुकलाकुलेक्षणः॥ रथादवस्कंद्यसतेष्वचेष्टतप्रभोरमून्यंघ्रिरजांस्यहोइति॥२६

यद्वत्सुरद्रुमइति ॥ २२ ॥ योमयांऽजलिःकरिष्यतेतस्मिन्नेवांजलौगृहीतंमाम् आप्तानिसमस्तानिअर्घादिसत्कृतानियेनतंमाम् ॥ २३ ॥ सतुमार्गमपिनवेदतथाऽपिरथेनप्राप्तइति ॥ २४ ॥ अखिलैर्लोकपालैः किरीटेषुजुष्टाअमलाःपादरेणवोयस्यतस्य क्षितिकौतुकानिक्षितेरलंकाररूपाणि ॥ २५ ॥ तद्दर्शनेनयआल्हादस्तेनविवृद्धःसंभ्रमोयस्यसः प्रेम्णाऊर्ध्वानिरोमाणियस्यसः अश्रूणांकलाभिर्लेशैः आकुलेईक्षणेयस्यसः अवस्कंद्यअवप्लुत्यतेषुपदेषुसोऽक्रूरः अचेष्टतव्यलुठत् अहोइति दुर्लभतांभावयन् ॥ २६ ॥

ननुकिमर्थमेवंव्यलुठत् नास्तिमिमसंभ्रमेफलोद्देशइत्याह देहभृतामिति देहभाजामेतावानेवपुरुषार्थः कंसस्यसंदेशादारभ्यहरेर्लिंगदर्शन श्रवणादिभिर्योऽयमक्रूरस्यवर्णितइति संदेशआद्योयस्यार्थस्यसयावानक्रूरस्य जातइतिवा॥२७॥ततःकृष्णंरामंचददर्श गावःदुह्यंतेऽस्मिन्निति गोदोहनंतत्स्थानंगतौप्राप्तौ ॥ २८ ॥ २९ ॥ अनुक्रोशोऽनुकंपातद्विलसितस्मितयुक्तमीक्षणंययोस्तौ ॥ ३० ॥ उदाररुचिराक्रीडाययोस्तौस्रग्विणौरत्नस्रग्भिरलंकृतौ ॥ ३१ ॥ प्रधानभूतौपुरुषौप्रकृतिपुरुषात्मकौवा कुतः आद्यौ तदपिकुतः जगद्धेतू जगत्कारणौ अतएवजगत्पती विपरीतोवाचतुर्णांपदानांहेतुहेतुमद्भावः जगत्यर्थेपृथिव्याभारापनयनायस्वांशेनमूर्त्तिभेदेनबलकेशवौसंगतौ॥३२॥

देहभृतामियानर्थोहित्वादंभंभियंशुचम्॥ संदेशाद्योहरेर्लिंगदर्शनश्रवणादिभिः॥ २७॥ ददर्शकृष्णंरामं चव्रजेगोदोहनंगतौ॥पीतनीलांबरधरौशरदंबुरुहेक्षणौ॥२८॥किशोरौश्यामलश्वेतौश्रीनिकेतौबृहद्भुजौ॥ सुमुखौसुंदरवरौबालद्विरदविक्रमौ ॥ २९ ॥ ध्वजवज्रांकुशांभोजैश्चिह्नितैरंघ्रिभिर्व्रजं ॥ शोभयंतौमहात्मानौसानुक्रोशस्मितेक्षणौ॥ ३०॥ उदाररुचिरक्रीडौस्रग्विणौवनमालिनौ॥ पुण्यगंधानुलिप्तांगौस्नातौ विरजवाससौ॥३१॥प्रधानपुरुषावाद्यौजगद्धेतूजगत्पती॥ अवतीर्णौजगत्यर्थेस्वांशेनबलकेशवौ॥३२॥ दिशोवितिमिराराजन्कुर्वाणौप्रभयास्वया॥यथामारकतःशैलोरौप्यश्चकनकाचितौ॥३३॥रथात्तूर्णमवप्लुत्यसोऽक्रूरःस्नेहविह्वलः॥पपातचरणोपांतेदंडवद्रामकृष्णयोः॥ ३४॥ भगवद्दर्शनाल्हादबाष्पपर्याकुलेक्षणः॥ पुलकाचितांगऔत्कंठ्यात्स्वाख्यानेनाशकन्नृप॥ ३५॥ भगवांस्तमभिप्रेत्यरथांगांकितपाणिना॥ परिरेभेऽभ्युपाकृष्यप्रीतःप्रणतवत्सलः॥३६॥ संकर्षणश्चप्रणतमुपगुह्यमहामनाः॥ गृहीत्वापाणिनापाणी अनयत्सानुजोगृहम्॥ ३७॥

स्वप्रभयाविगततिमिरादिशःकुर्वाणौ कनकाचितौसुवर्णव्याप्तावितिसालंकारयोःशैलसादृश्यार्थमुक्तम् ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ भगवद्दर्शनाल्हादेनयद्बाष्पंतेनपर्याकुलेईक्षणेयस्यसः पुलकैराचितंव्याप्तमंगंयस्यसः स्वाख्याने अक्रूरोहंनमस्करोमीतिकथनेनाशक्नोत् ॥ ३५ ॥ अभिप्रेत्याक्रूरोऽयमेतदर्थमागतइतिज्ञात्वाकंसहननसामर्थ्यद्योतयन्निवरथांगेनचक्रेणांकितोयःपाणिस्तेनाभ्युपाकृष्यतमालिंगितवान् ॥ ३६ ॥ पाणीअंजलिरूपेणसंहतावेवगृहीत्वा ॥ ३७ ॥

मधुपर्कएवार्हणंतस्मिन्वायदुषितमर्हणमाहरत् आनीयसमर्प्पितवानित्यर्थः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ सत्कृतंसंमानितम् निरनुग्रहेक्रूरे कथंकेनप्रकारेणस्थजीवथेत्यर्थः सौनःपशुघातीसएवपालकोयेषामवीनांमेषाणांतइवततुल्याइत्यर्थः ॥४१ ॥निरनुग्रहतामाह योऽव धीदिति तोकान्तोकानि असुतृप्असूनेवतर्पयतियः अतःखलः तस्यकंसस्यप्रजानां हेअक्रूरयेषांजीवनमात्रमपिदुर्लभं तेषांवःकिं नुकुशलंविचारयामइति॥ ४२ ॥ मधुरयावाचाइत्थंसत्कृतः तथैववाचापरिपृष्टेनप्रश्नेनअध्वपरिश्रमंसंसारश्रमम् ॥ ४३ ॥ इतिदशमे

पृष्ट्वाऽथंस्वागतंतस्मैनिवेद्यचवरासनम्॥ प्रक्षाल्यविधिवत्पादौमधुपर्कार्हणमाहरत्॥ ३८॥ निवेद्यगांचा तिथयेसंवाह्यश्रांतमादृतः॥ अन्नंबहुगुणंमेध्यंश्रद्धयोपाहरद्विभुः॥ ३९॥ तस्मैभुक्तवतेप्रीत्यारामःपरमध र्मवित्॥ मुखवासैर्गंधमाल्यैःपरांप्रीतिंव्यधात्पुनः॥ ४०॥ पप्रच्छसत्कृतंनंदःकथंस्थनिरनुग्रहे॥ कंसेजीव तिदाशार्हसौनपालाइवावयः॥ ४१॥ योऽवधीत्स्वस्वसुस्तोकान्क्रोशंत्याअसुतृप्खलः॥ किंनुस्वित्तत्प्रजा नांवःकुशलंविमृशामहे॥ ४२॥ इत्थंसूनृतयावाचानंदेनसुसभाजितः॥ अक्रूरःपरिपृष्टेनजहावध्वपरिश्र मम्॥ ४३॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेअक्रूरागमनंनामअष्टत्रिंशत्तमोध्यायः॥ ३८॥ श्री शुकउवाच सुखोपविष्टःपर्यंकेरामकृष्णोरुमानितः॥ लेभेमनोरथान्सर्वान्पथियान्सचकारह॥ १॥ किमलभ्यंभगवतिप्रसन्नेश्रीनिकेतने॥ तथापितत्परराजन्नहिवांछंतिकिंचन॥ २॥ सायंतनाशनंकृ त्वाभगवान्देवकीसुतः॥ सुहृत्सुवृत्तंकंसस्यपप्रच्छान्यच्चिकीर्षितम्॥३॥ श्रीभगवानुवाच तातसौ म्यागतःकच्चित्स्वागतंभद्रमस्तुवः॥ अपिस्वज्ञातिबंधूनामनमीवमनामयम्॥ ४॥

टीकायांअष्टत्रिंशत्तमोध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥ ॥ ९ ॥ नवत्रिंशेपुरींगच्छत्यच्युतेगोपिकोक्तयः ॥ अक्रूरेणाथकालिंद्यांविष्णु लोकस्यदर्शनं ॥ १ ॥ भक्तानांमनोरथाःसत्याभवंतीतिद्योतयन्नाह सुखोपविष्टइति रामकृष्णाभ्यामुरुअधिकंमानितः ॥ १ ॥ २ ॥ ॥३ ॥ हेतातहेसौम्य स्वागतंयथातथाआगतःस्वज्ञातिबंधूनांस्वेसुहृदःज्ञातयः सपिंडाःबंधवःअसपिंडाःसंबंधिनःतेषामपिकिमनमीवम पापमदुःखमितियावत् अनामयमारोग्यं ॥ ४ ॥

एवंप्रश्नोऽपिमनसा तिसंगतइत्याह किन्विति अंगहेअक्रूर पृच्छेपृच्छामि नःअस्माकंकुलस्यामयेरोगेनोमातुलइतिनामयस्यतस्मिन्नूनः स्वानांज्ञातीनां तस्यप्रजासुच ॥ ५ ॥ अस्मत्अस्मन्निमित्तंरजिनंदुःखं आर्ययोःनिरपराधयोः यद्धेतोर्यःअहमेवहेतुःतस्मात् ॥ ६ ॥ हे सौम्यस्वानांवोदर्शनमद्यममसंजातंतत्दिष्ट्याभद्रं ॥ ७ ॥ माधवःमधोर्वंशजः ॥ ८ ॥ यःधनुर्मखच्छद्मासंदेशोयस्य ॥ यदर्थंचाणूरादिभिर्घातनार्थं अस्यकंसस्य स्वअन्मकृष्णजन्मआनकदुंदुभेःसकाशात् ॥ ९ ॥ विजज्ञतुः विशेषणज्ञापयामासतुः ॥ १० ॥ सोऽपिनंदोगोपान्समादिशत् तदेवदर्शयति गृह्यतामित्यादिना गोरसःक्षीरादिःउपायनानिवस्तूनि ॥ ११ ॥ रसान्घृतादीन् शब्दच्छलेनेदंसूचयति अचिकित्स्यस्यरोगस्यचिकित्सार्थं रसान्दास्यामइति क्षत्ताव्रजरक्षाऽधिकृतेनआघोषयत् सर्वतोघोषितवान् ॥ १२ ॥ ताःकृष्णैकजीवनाःगोप्यः तत्तदाअक्रूरमागतमुपश्रुत्येति॥ १३ ॥ व्यथालिंगान्याहपंचभिः काश्चिदिति तेनश्रवणेनकृतोयोहृत्तापस्तेनयःश्वासस्तेनम्लानामुखश्रीर्यासांताः बभूवुरिति दुकूलानिचवलयानिचकेशग्रंथयश्चस्रंसंतोदुकूलादयोयासांतथाभूताः काश्चनबभूवुरिति ॥१४॥ तस्यश्रीकृष्णस्यानुध्यानेननिवृत्ताऽशेषाक्षुरादिवृत्तयोयासांताःइमंलोकंदेहमपिनजानंतिस्ममुक्ताइवेति ॥ १५॥

किंनुनःकुशलंपृच्छेएधमानेकुलामये॥ कंसेमातुलनाम्न्यंगस्वानांनस्तत्प्रजासुच॥ ५ ॥ अहोअस्मदभूद्भूरिपित्रोर्वृजिनमार्ययोः॥ यद्धेतोःपुत्रमरणंयद्धेतोर्बंधनंतयोः॥६॥ दिष्ट्याऽद्यदर्शनंस्वानांमह्यंवःसौम्यकांक्षितम्॥ संजातंवर्ण्यतांताततवागमनकारणम्॥ ७॥ श्रीशुकउवाच पृष्टोभगवतासर्वंवर्णयामास माधवः॥ वैरानुबंधंयदुषुवसुदेववधोद्यमम्॥ ८ ॥ यत्संदेशोयदर्थंवादूतःसंप्रेषितःस्वयम्॥यदुक्तंनारदेनास्यस्वजन्मानकदुंदुभेः॥ ९ ॥ श्रुत्वाऽक्रूरवचःकृष्णोबलश्चपरवीरहा॥प्रहस्यनंदंपितरंराज्ञादिष्टंविजज्ञतुः॥ ॥ १० ॥गोपान्समादिशत्सोऽपिगृह्यतांसर्वगोरसः॥ उपायनानिगृह्णीध्वंयुज्यंतांशकटानिच॥ ११ ॥यास्यामःश्वोमधुपुरींदास्यामोनृपतेरसान्॥ द्रक्ष्यामःसुमहत्पर्वयांतिजानपदाःकिल॥ एवमाघोषयत्क्षत्त्रानंदगोपःस्वगोकुले॥ १२ ॥ गोप्यस्तास्तदुपश्रुत्यबभूवुर्व्यथिताभृशम् ॥ रामकृष्णौपुरींनेतुमक्रूरंव्रजमागतम्॥ १३ ॥ काश्चित्तत्कृतहृत्तापश्वासम्लानमुखश्रियः॥ स्रंसद्दुकूलवलयकेशग्रंथ्यश्चकाश्चन॥ १४ ॥ अन्याश्चतदनुध्याननिवृत्ताशेषवृत्तयः॥नाभ्यजानन्निमंलोकमात्मलोकंगताइव ॥ १५॥

अपराःस्त्रियःशौरेःगिरःस्मरंत्यः संमुमुहुः कथंभूताः अनुरागेणयत्स्मितंतेनईरिताःहृदिस्पृशंतीतिहृदिस्पृशःमनोज्ञाः चित्राणिपदानि यासुताः ॥ १६ ॥ १७॥ विरहेणकातराविव्हलाः अच्युतेआशयश्चित्तंयासांताः ॥ १८ ॥ कृष्णसंगतिंविधाय विघट्टयतीतिविधाता रंप्रत्येवमाक्रोशंत्यआहुः अहोइति मैत्र्याहिताचरणेनप्रणयेमस्नेहेनच अकृतार्थान् अप्राप्तभोगानपितान्वियुनंक्षिवियोजयसि तस्मा त्तवदया बालिशोऽपित्वमित्याहुः अपार्थकमिति ॥ १९ ॥ विगर्हितंतवेदंकर्मेत्याहुः यस्त्वमिति शोकमपनुदतीतिशोकापनोदः सचासौस्मितलेशश्चगूढहासःतेनसुंदरंमुकुंदस्यवक्त्रं सकृत्प्रदर्श्यपुनस्तस्यपारोक्ष्यमदृश्यतांकरोषि अतस्तवकृतंकर्मअसाधुनिंद्यमित्यर्थः

स्मरंत्यश्चापराःशौरेरनुरागस्मितेरिताः ॥ हृदिस्पृशश्चित्रपदागिरःसंमुमुहुःस्त्रियः॥ १६॥ गतिंसुललितांचे ष्टांस्निग्धहासावलोकनम्॥ शोकापहानिनर्माणिप्रोद्दामचरितानिच॥ १७॥ चिंतयंत्योमुकुंदस्यलीलावि रहकातराः॥ समेताःसंघशःप्रोचुरश्रुमुख्योऽच्युताशयाः॥ १८॥ गोप्यऊचुः अहोविधातस्तवनक्वचि द्दयासंयोज्यमैत्र्याप्रणयेनदेहिनः॥ तांश्चाकृतार्थान्वियुनंक्ष्यपार्थकंविक्रीडितंतेऽर्भकचेष्टितंयथा॥ १९ ॥ यस्त्वंप्रदर्श्यासितकुंतलावृतंमुकुंदवक्त्रंसुकपोलमुन्नसम् ॥ शोकापनोदस्मितलेशसुंदरंकरोषिपारोक्ष्यम साधुतत्कृतं॥ २० ॥ क्रूरस्त्वमक्रूरसमाख्ययास्मनश्चक्षुर्हिदत्तंहरसेबताज्ञवत् ॥ येनैकदेशेऽखिलसर्गसौष्ठवं त्वदीयमद्राक्ष्मवयंमधुद्विषः॥ २१॥ ननंदसूनुःक्षणभंगसौहृदःसमीक्षतेनःस्वकृतातुराबत॥ विहायगेहान् स्वजनान्सुतान्पतींस्तद्दास्यमद्धोपगतानवप्रियः॥ २२॥

॥ २० ॥ किंच दत्तापहारित्वेनातिक्रूरस्त्वमित्याहुः क्रूरस्त्वमिति नन्वक्रूरोहरतिनाहमितिचेदतआहुः अक्रूरसमाख्ययेति नह्येवंकर्तुम न्यःप्रभवतिअतोनामांतरेणस्मध्रुवंत्वमेवागतोऽसि कृष्णंहरामिनयुष्मच्चक्षुरितिचेन्न येनत्वद्दत्तेनचक्षुषामधुद्विषःएकदेशेनेत्रवक्त्रादौत्वदी यंसमस्तसृष्टिनैपुणमद्राक्ष्मदृष्टवत्योवयं तच्चक्षुःअयंभावः ममसर्वरहस्यमाभिज्ञातमितिअमर्षेणेवकृष्णंवियोजयन्नस्मानंधीकरोषीतिच ॥ २१ ॥ विधातारंविहायपरस्परमूचुः ननंदसूनुरिति बतेतिखेदे क्षणभंगंअस्थिरंसौहृदंयस्यसःगृहादीन्विहायअद्धासाक्षात्तस्यैवदास्य मुपागताः स्वकृतातुराः तत्कृतेनैवस्मितादिनापरवशाअपिनः अस्मान्नसमीक्षते नवंनवंप्रियंयस्यसः अतएनंनिवारयामइतिभावः॥ २२॥

सेर्ष्यमूचुः सुखंप्रभातेति व्रजस्पतेःश्रीकृष्णस्यमुखंपास्यंति आदरेणद्रक्ष्यंति कथंभूतंकुटिलापांगेननेत्रप्रांतेनउत्कलितमुज्जृंभितंस्मितमेवा सवोरसोयस्मिन्तत् यद्वा अपांगोत्कलितस्मितेनासवरूपंयन्मुखम् ततश्चपानंमुख्यमेवसंभावयंति ॥२३॥ननुद्वित्राणिदिनानितथाभव तुनामतथाऽप्यस्मत्स्नेहाकृष्टःपित्रादिभिश्चपरावर्तितःआगमिष्यतीत्याशंक्याहुः हेअबलाः तासांमधुवन्मंजुभिर्भाषितैर्वशीकृतचित्तस्त थातासांसलज्जस्मितैर्विभ्रमैर्भ्रमन् परवान्पित्रादिपरतंत्रोऽपि यद्वा व्रजेपरेअन्येबंधवःसंतियस्य तथामनस्वीधीरोऽपिग्राम्याःअविदग्धा नःकथंप्रतियास्यतेप्रत्येष्यतेनकथंचिदित्यर्थः ॥ २४ ॥ किंच अस्मदुत्सवभाजोऽन्यएवाद्यभविष्यंतीत्याहुः अद्येति तत्रपुरेदाशार्हादी नांदृशःदृष्टेर्महानुत्सवोभविष्यतेभविष्यति येदेवकीसुतंद्रक्ष्यंति तथायेचाध्वनिगच्छंतंद्रक्ष्यंतितेषामपिदृशोभविष्यतीति यद्वा दृशइति

सुखंप्रभातारजनीयमाशिषःसत्याबभूवुःपुरयोषितांध्रुवं ॥ याःसंप्रविष्टस्यमुखंव्रजस्पतेःपास्यंत्यपांगोत्क लितस्मितासवं॥२३॥तासांमुकुंदोमधुमंजुभाषितैर्गृहीतचित्तःपरवान्मनस्व्यपि॥ कथंपुनर्नःप्रतियास्यते ऽबलाग्राम्याःसलज्जस्मितविभ्रमैर्भ्रमन्॥२४॥अद्यध्रुवंतत्रदृशोभविष्यतेदाशार्हभोजांधकवृष्णिसात्वतां॥ महोत्सवःश्रीरमणंगुणास्पदंद्रक्ष्यंतियेचाध्वनिदेवकीसुतं ॥ २५ ॥ मैतद्विधस्याकरुणस्यनामभूदक्रूरइत्ये तदतीवदारुणः॥ योसावनाश्वास्यसुदुःखितंजनंप्रियात्प्रियंनेष्यतिपारमध्वनः॥ २६॥ अनार्द्रधीरेषस मास्थितोरथंतमन्वमीचत्वरयंतिदुर्मदाः॥गोपाअनोभिःस्थविरैरुपेक्षितंदैवंचनोऽद्यप्रतिकूलमीहते ॥२७॥

द्वितीया तेषांदृशोनेत्राणिमहोत्सवोभविष्यतेप्राप्स्यंति प्राप्त्यर्थस्यभवतेरात्मनेपदित्वात् ॥ २५ ॥ अक्रूरंशपंत्यआहुः मैतद्विधस्येति एषाविधाविधानंकर्मयस्य अतएवनिष्कृपस्यअक्रूरइतिशोभनंनाममाभूत्तत्रहेतुः अतीवदारुणइत्यादि प्रियात्प्राणादपिप्रियतरंकृष्ण मध्वनःपारमस्मद्दृगगोचरत्वादतिदूरंदेशंनेष्यति ॥ २६॥ अहोधिगस्मज्जीवितमित्याहुः अनार्द्रधीरिति अनार्द्राकठिनाधीर्यस्यसःतावदे वकृष्णोरथमधिरूढः अस्याविनयमालक्ष्यस्थविरैश्चोपेक्षितं तेननिवारितवंतइत्यर्थः किंच दैवंचेति अयंभावःयदिदैवमस्माकमनुकूलं भवेतर्हिविघ्नैःकश्चिदेषांमध्येप्रतिहन्येत अकस्मात्वज्रपातोभवेत् अन्यद्वाकिंचिदनिष्टंस्यान्नतुतत्किंचिदस्तीति ॥ २७ ॥

परस्परंसमंश्यसाहसमधिरुह्याहुः निवारयामइति अकरिष्यन् करिष्यंति निमिषार्द्धंदुस्त्यजात्मुकुंदसंगात् विध्वंसितानिवियोजितानि अतएवदीनानिचेतांसियासामेवंभूतानामस्माकंनमृत्योरपिभयमित्यर्थः ॥ २८ ॥ इतोऽपिकारणादवश्यंसाहसमेवावलंबनीयमित्याहुः हेगोप्यःयस्यललितंस्मितंचवल्गुमंत्रश्चलीलाऽवलोकश्चपरिरंभणंचानुरागेणैतानियस्यांरासगोष्ठ्यांरासक्रीडासभायां नःअस्माभिः क्षणदाः रात्रयः क्षणमिवनीताः तममुंकृष्णंविनादुरंतंतमः विरहदुःखंकथंनुअतितरेम नकथंचिदित्यर्थः ॥ २९ ॥ किंच आस्तांतावत्तमोऽतितरणं जीवनमेवकथंस्यादित्याहुः यइति अह्नःक्षयेदिनावसाने खुररजोभिःछुरिताधूसराअलकाःस्रजश्चयस्यसः व्रजंविशन्स्मिते

निवारयामःसमुपेत्यमाधवंकिंनोऽकरिष्यन्कुलवृद्धबांधवाः ॥ मुकुंदसंगान्निमिषार्द्धदुस्त्यजाद्दैवेनविध्वंसितदीनचेतसां ॥ २८ ॥ यस्यानुरागललितस्मितवल्गुमंत्रलीलाऽवलोकपरिरंभणरासगोष्ठ्यां ॥ नीताःस्मनःक्षणमिवक्षणदाविनातंगोप्यःकथंन्वतितरेमतमोदुरंतं ॥ २९ ॥ योऽह्नःक्षयेव्रजमनंतसखःपरीतोगोपैर्विशन्खुररजश्छुरितालकस्रक् ॥ वेणुंक्वणन्स्मितकटाक्षनिरीक्षणेनचित्तंक्षिणोत्यमुमृतेनुकथंभवेम ॥३०॥ श्रीशुकउवाच एवंब्रुवाणाविरहातुराभृशंव्रजस्त्रियःकृष्णविषक्तमानसाः ॥ विसृज्यलज्जांरुरुदुःस्मसुस्वरंगोविंददामोदरमाधवेति ॥ ३१ ॥ स्त्रीणामेवंरुदंतीनामुदितेसवितर्यथ ॥ अक्रूरश्चोदयांमासकृतमैत्रादिकोरथं ॥ ३२ ॥ गोपास्तमन्वसज्जंतनंदाद्याःशकटैस्ततः ॥ आदायोपायनंभूरिकुंभान्गोरससंभृतान् ॥ ३३ ॥ गोप्यश्चदयितंकृष्णमनुव्रज्यानुरंजिताः ॥ प्रत्यादेशंभगवतःकांक्षंत्यश्चावतस्थिरे ॥ ३४ ॥ तास्तथातप्यतीर्वीक्ष्यस्वप्रस्थानेयदूत्तमः ॥ सांत्वयामाससप्रेमैरायास्यइतिदौत्यकैः ॥ ३५ ॥ यावदालक्ष्यतेकेतुर्यावद्रेणूरथस्यच ॥ अनुप्रस्थापितात्मानोलेख्यानीवोपलक्षिताः ॥ ३६ ॥

नयन्कटाक्षनिरीक्षणंतेननश्चित्तंक्षिणोतिहरति अमुंकृष्णंविनाकथंभवेमजीवेम ॥ ३० ॥ कृष्णेविषक्तानिमानसानियासाम् सुस्वरमुच्चैः ॥ ३१ ॥ क्रूरमक्रूरतःश्रुत्वाकंसंकंसनिषूदनः ॥ गोपीमनोरथारामःसरामःस्वपुरंययौ ॥ स्त्रीणामिति ताअनादृत्यकृतमैत्रादिकः मैत्रंमित्रदैवतंसंध्योपासनं तदादिकर्मकृतंयेनसः ॥ ३२ ॥ अन्वसज्जंत अन्वगच्छन् ॥ ३३ ॥ अनुरंजिताः परावृत्त्यनिरीक्षणादिभिः किंचिदानंदिताः प्रत्यादेशंप्रत्याख्यानम् ॥ ३४ ॥ तप्यतीः संतप्यमानाः आयास्येशीघ्रमागमिष्यामीतिदूतवाक्यैः ॥ ३५ ॥ कृष्णमनुप्रस्थापिताः आत्मानश्चित्तानियाभिस्ताः लेख्यमयपुत्तिकाइवनिश्चलाः ॥ ३६ ॥

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ वृक्षाणांखंडंसमूहमुपव्रज्य ॥ ३९ ॥ शत्रुभ्यःशंकितःसन् रथोपरिनिवेश्य ॥ ४० ॥ ब्रह्मवेदंजपन् केमौबालौकृतौम छाविति शंकितचेतसेअक्रूरायजलेरूपमत्याश्चर्यंव्यदर्शयत् ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ सिद्धादिभिःस्तूयमानम् ॥ ४४ ॥ सहस्रंशिरांसि यस्यतम् सहस्रफणेषुमौलयोयस्यसंतीतितथातम् नीलेअंबरेयस्यतम् बिसवत्कमलनालवत्श्वेतं शृंगैःशिखरैः श्वेतंकैलासमिवस्थित म् ॥ ४५ ॥ तस्योत्संगेकुंडलीकृतदेहार्द्धे विलोक्येत्येकादशेनश्लोकेनान्वयः ॥ ४६ ॥ शोभनेभ्रुवौयस्यउन्नतानासिकायस्यतंचतंच

तानिराशानिववृतुर्गोविंदविनिवर्त्तने ॥ विशोकाअहनीनिन्युर्गायंत्यःप्रियचेष्टितं ॥ ३७ ॥ भगवानपिसं प्राप्तोरामाक्रूरयुतोनृप ॥ रथेनवायुवेगेनकालिंदीमघनाशिनीम् ॥ ३८ ॥ तत्रोपस्पृश्यपानीयंपीत्वामृष्टंम णिप्रभम् ॥ वृक्षखंडमुपव्रज्यसरामोरथमाविशत् ॥ ३९ ॥ अक्रूरस्तावुपामंत्र्यनिवेश्यचरथोपरि ॥ कालिं द्याह्रदमागत्यस्नानंविधिवदाचरत् ॥ ४० ॥ निमज्ज्यतस्मिन्सलिले जपन्ब्रह्मसनातनं ॥ तावेवददृशेऽक्रूरोरा मकृष्णौसमन्वितौ ॥ ४१ ॥ तौरथस्थौकथमिहसुतावानकदुंदुभेः ॥ तर्हिंस्वित्स्यंदनेनस्तइत्युन्मज्ज्यव्यचष्टसः ॥ ४२ ॥ तत्रापिचयथापूर्वमासीनौपुनरेवसः ॥ न्यमज्जद्दर्शनंयन्मेमृषाकिंसलिलेतयोः ॥ ४३ ॥ भूयस्तत्रा पिसोऽद्राक्षीत्स्तूयमानमहर्निशं ॥ सिद्धचारणगंधर्वैरसुरैर्नतकंधरैः ॥ ४४ ॥ सहस्रशिरसंदेवंसहस्रफणमौ लिनं ॥ नीलांबरंबिसश्वेतंशृंगैःश्वेतमिवस्थितं ॥ ४५ ॥ तस्योत्संगेघनश्यामंपीतकौशेयवाससं ॥ पुरुषंचतुर्भु जंशांतंपद्मपत्रारुणेक्षणं ॥ ४६ ॥ प्रसन्नचारुवदनंचारुहासनिरीक्षणं ॥ सुभ्रून्नसंचारुकर्णंसुकपोलारु णाधरं ॥ ४७ ॥ प्रलंबपीवरभुजंतुंगांसोरस्थलश्रियं ॥ कंबुकंठंनिम्ननाभिंवलिमत्पल्लवोदरं ॥ ४८ ॥ बृहत्क टितटश्रोणिकरभोरुद्वयान्वितं ॥ चारुजानुयुगंचारुजंघायुगलसंयुतं ॥ ४९ ॥

शोभनौकपोलौयस्य अरुणौअधरौयस्यतंचतंच ॥ ४७ ॥ तुंगौअंसौयस्यउरस्थलेश्रीर्यस्यतंचतंच वलिमत्पल्लवोदरंवलयःतिर्यङ्नि म्नारेखायस्यसंतितद्वलिमत्तच्चतत्पल्लववत् अश्वत्थदलसदृशमुदरंयस्यतम् ॥ ४८ ॥ कटितटंचश्रोणिश्चकरभसदृशमूरुद्वयंच बृहच्चतत् कटितटश्रोणिकरभोरुद्वयंचतेनान्वितम् यद्वा बृहद्भ्यांकटितटश्रोणिभ्यांकरभोरुद्वयेनचान्वितम् ॥ ४९ ॥

तुंगौईषदुन्नतौगुल्फौअरुणनखव्राताश्चतेषांदीधितिभिः तथानवाः कोमलाअंगुल्यः अंगुष्ठौचतान्येवदलानि तैश्चविलसच्छोभमानंपाद पंकजंयस्यतम् ॥ ५० ॥ महार्हामणिव्रातायेषुतैःकिरीटादिभिः ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ पृथक्पृथक् भावोऽभिप्रायोयेषांतैस्तत्रपार्षदैःस्वामी तिस्तूयमानं सनकादिभिर्ब्रह्मेति ब्रह्माद्यैर्महेश्वरइति मरीच्यादिभिर्द्विजोत्तमैः परः प्रजापतिरिति॥५३ ॥वसुरुपरिचरः प्रल्हादनारदवसवः प्रमुखामुख्यायेषांतैः परंदैवतमितिचश्रेष्ठैर्वचोभिः पृथग्भावैर्वचोभिरितिवा ॥ ५४ ॥ विद्याविद्येजीवानांमुक्तिसंसृतिहेतूमायातयोः कारणंशक्तिर्ह्लादिनीसंविज्ज्ञानमाभिरन्याभिश्चनिषेवितम् ॥ ५५॥ विलोक्यसुभृशंप्रीतः अस्मत्कृष्णोऽसावेवंभूतःपरमेश्वरइतिज्ञात्वे

तुंगगुल्फारुणनखव्रातदीधितिभिर्वृतं ॥ नवांगुल्यंगुष्ठदलैर्विलसत्पादपंकजं ॥ ५० ॥ सुमहार्हमणिव्रातकिरीटकटकांगदैः ॥ कटिसूत्रब्रह्मसूत्रहारनूपुरकुंडलैः ॥ ५१ ॥भ्राजमानंपद्मकरंशंखचक्रगदाधरं ॥ श्रीवत्सवक्षसंभ्राजत्कौस्तुभंवनमालिनं ॥ ५२ ॥ सुनंदनंदप्रमुखैःपार्षदैःसनकादिभिः ॥ सुरेशैर्ब्रह्मरुद्राद्यैर्नवभिश्च द्विजोत्तमैः॥५३॥ प्रल्हादनारदवसुप्रमुखैर्भागवतोत्तमैः ॥ स्तूयमानंपृथग्भावैर्वचोभिरमलात्मभिः॥५४॥ श्रियापुष्ट्यागिराकांत्याकीर्त्यातुष्ट्येलयोर्ज्जया ॥ विद्ययाऽविद्ययाशक्त्यामायथाचनिषेवितं ॥ ५५॥ विलोक्यसुभृशंप्रीतोभक्त्यापरमयायुतः॥ हृष्यत्तनूरुहोभावपरिक्लिन्नात्मलोचनः ॥५६॥ गिरागद्गदयाऽस्तौषीत्सत्त्वमालंब्यसात्वतः॥ प्रणम्यमूर्ध्नाऽवहितःकृतांजलिपुटःशनैः॥५७॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेऽक्रूरप्रतियानेएकोनचत्वारिंशोऽध्यायः॥३९॥ ॥छ॥ अक्रूरउवाच नतोऽस्म्यहंत्वाखिलहेतुहेतुंनारायणंपूरुषमाद्यमव्ययं॥ यन्नाभिजातादरविंदकोशाद्ब्रह्माऽविरासीद्यतएषलोकः॥ १ ॥

ति ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ इतिदशमेटीकायामेकोनचत्वारिंशः ॥ ३९ ॥ ॥छ॥ चत्वारिंशेततोऽक्रूरःकृष्णंमत्वेश्वरेश्वरम्॥प्रणम्यभक्त्यातुष्टावसगुणागुणभेदतः ॥ १ ॥ श्रीकृष्णंप्रणमतिनतोऽस्मीति हेकृष्णत्वात्वांनतोऽस्मि त्वमस्मत्पितृव्यः कुतोमांबालंनतोऽसितत्राह आद्यंत्वव्ययंचानादिनिधनमित्यर्थः कुतएतत्अखिलहेतूनांहेतुम् सतुनारायणःनाहमितिचेत्तत्राह नारायणंत्वाम् किंनारायणइतिमांकाऽत्रस्तुतिः सत्यमेवेत्याह यन्नाभिजातादितियतोब्रह्मणः ॥ १ ॥

॥ ३ ॥ हेतुहेतुत्वंप्रपंचयति भूरिति खस्यादिरहंकारः अजामाया तस्याआदिःपुरुषः एतेयेजगतोहेतवस्तेसर्वेतवअंगभूताः अंगात्त्वत्तः उद्भाविताः उंपसर्जनभूतावा ॥ २ ॥ नन्वतिस्तुतिःकथंक्रियते अहमेवाम्यतउत्पन्नंस्तत्परतंत्रश्चेत्याशंक्यतवैषामाया त्वत्पारमार्थ्यंतुनयस्यांवेदत्याहै नैतइति एतेअजाआदिर्येषांते आत्मनस्तेस्वरूपंनविदुः अनात्मतयाजडत्वेनकारणेन जडत्वेहेतुः गृहीताः प्रत्यक्षादिभिर्दृष्टाः नह्यजडोदृग्गोचरइतिभावः ननुजडामांमाजानंतु जीवस्तुज्ञास्यतीत्यतआह अजइति सअजोब्रह्माऽपि अजायागुणैरनुबद्धः आवृतः गुणातीतंतेतवस्वरूपंनवेद अन्यःकुतोज्ञास्यतीति यद्वा प्रकृत्यादयः आत्मनःस्वरूपंतवस्वरूपंचनविदुः जडत्वादेव जीवतस्तुतान् आत्मानंचवेत्ति नपुनस्त्वत्स्वरूपमिमि यथोक्तंहंसगुह्ये देहोऽसवोऽक्षामनवोभूतमात्रानात्मानमन्यंचविदुःपरंयत्॥ सर्वंपुमान्वेदगुणांश्चतज्ज्ञोनवेदसर्वज्ञमनंतमीडइति॥ ३ ॥

भूस्तोयमग्निःपवनःखमादिर्महानजादिर्मनइंद्रियाणि ॥ सर्वेंद्रियार्थाविबुधाश्चसर्वेयेहेतवस्तेजगतोऽगभूताः॥ २ ॥ नैतेस्वरूपंविदुरात्मनस्तेह्यजादयोऽनात्मतयागृहीताः॥ अजोऽनुबद्धःसगुणैरजायागुणात्परंवेदनतेस्वरूपं॥ ३॥ त्वांयोगिनोयजंत्यद्धामहापुरुषमीश्वरं ॥ साध्यात्मंसाधिभूतंचसाधिदैवंचसाधवः ॥ ४॥ त्रय्याचविंद्ययाकेचित्त्वांवैवैतानिकाद्विजाः॥ यजंतेविततैर्यज्ञैर्नानारूपामराख्यया ॥ ५ ॥ एकेत्वाऽखिलकर्माणिसंन्यस्योपशमंगताः॥ ज्ञानिनोज्ञानयज्ञेनयजंतिज्ञानविग्रहं॥ ६॥

ननुयदिकेऽपिनजानंतिकथंतर्हिसंसारनिवृत्तिर्जीवानामित्याशंक्य साक्षादगोचरत्वेऽपियेनकेनापिमार्गेणभजतांत्वंगम्योऽसीत्याह त्वांयोगिनइति हैरण्यगर्भादयोऽध्यात्माधिभूताधिदैवसाक्षिणंमहापुरुषंतदंतर्यामीश्वरंनियंतारंचयजंति ॥ ॥ ४ ॥ तदेवंसांख्ययोगौएकीकृत्योक्तौ त्रयीमार्गंकर्मज्ञानभेदेनदर्शयति त्रय्याचेतिश्लोकद्वयेन वैतानिकाःकर्मयोगिनः त्वांवैत्वामेवयजंते ननुतेइंद्रवरुणवाय्वादीन्यजंते नतुमामिति अतआह नानावज्रहस्तादीनिरूपाणियेषांतेयेऽमरास्तेषामाख्ययानाम्नात्वामेवयजंतइति अयंभावः ऐंद्रवारुणादिसूक्तैरिंद्रादयःसर्वैश्वर्येणप्रकाश्यंते नचसर्वेश्वराबहवःसंभवंति अतोनामभेदेनत्वामेवयजंतइति तथा चश्रुतिः सप्रथमःसप्रकृतिर्विश्वकर्मासप्रथमोमित्रावरुणोऽग्निः सप्रथमोबृहस्पतिश्चिकित्वानूतस्माइंद्रायहविराजुहोतीति ॥ ५ ॥ ज्ञानयज्ञेनसमाधिना ॥ ६.॥

सांख्ययोगत्रयीमार्गाउक्ताःवैष्णवशैवमार्गावाहद्वयेन अन्येचेति संस्कृतात्मानः वैष्णवशैवदीक्षयादीक्षिताःसंतःतेत्वयाभिहितेनपंचरा
त्रविधिनात्वन्मयाःत्वन्मयत्वेनात्मानंचिंतयंतःत्वदेकप्रधानाइतिवा वासुदेवसंकर्षणप्रद्युम्नानिरुद्धभेदेन बहुमूर्तिंनारायणरूपेणैकमूर्तिकं
च त्वामेवयजंति ॥ ७ ॥ बह्वाचार्यविभेदेनेति नानाभेदंपाशुपतादिमार्गेण ॥ ८ ॥ येऽपिक्षुद्रदेवताभक्तास्तेऽपित्वामेवयजंतीत्याह स
र्वएवेति हेसर्वदेवमय नन्वेतेपरस्परदेवताऽधिक्षेपकलहव्याकुलचित्ताः कथमेकमेवयजंतीत्युच्यतेतत्राह यद्यप्यन्यधियइति बुद्धिमात्र
भेदोनवस्तुभेदइत्यर्थः ॥ ९ ॥ तस्मात्सर्वेमार्गास्त्वय्येवपर्यवस्यंतीतिसदृष्टांतमाह यथेति अद्रेःसकाशात् सर्वतः प्रभवंतियानद्यः ताःपुनः
पर्जन्येनापूरिताः बहुस्रोतसःसत्यः सर्वतःसिंधुमेवविशंतियथा तद्वदेतागतयोमार्गाअंततस्त्वामेवविशंतीति ॥ १० ॥ अत्रहेतुमाह सत्व

अन्येचसंस्कृतात्मानोविधिनाऽभिहितेनते ॥ यजंतित्वन्मयास्त्वांवैबहुमूर्त्त्यैकमूर्त्तिकम् ॥ ७ ॥ त्वामेवान्ये
शिवोक्तेनमार्गेणशिवरूपिणम् ॥ बह्वाचार्यविभेदेनभगवन्समुपासते ॥ ८ ॥ सर्वएवयजंतित्वांसर्वदेवम
येश्वरम् ॥ येऽप्यन्यदेवभक्तायद्यप्यन्यधियःप्रभो ॥ ९ ॥ यथाऽद्रिप्रभवानद्यःपर्जन्यापूरिताःप्रभो ॥ विशं
तिसर्वतःसिंधुंतद्वत्त्वांगतयोंऽततः ॥ १० ॥ सत्वंरजस्तमइतिभवतःप्रकृतेर्गुणाः ॥ तेषुहिप्राकृताप्रोताआब्र
ह्मस्थावरादयः ॥ ११ ॥ तुभ्यंनमस्तेऽस्त्वविषक्तदृष्टयेसर्वात्मनेसर्वधियांचसाक्षिणे ॥ गुणप्रवाहोऽयमविद्य
याकृतःप्रवर्त्ततेदेवनृतिर्यगात्मसु ॥ १२ ॥

मिति भवतःशक्तिर्याप्रकृतिस्तस्याः सत्वादयोगुणाः अतः प्राकृताःप्रकृतिकार्योपाधयोब्रह्मपर्यंताः स्थावरादयोजीवाःस्वोपाधिद्वारा
तेषुगुणेषुप्रोताः प्रविष्टाः तेचप्रकृतौ साचत्वयीति अतःक्रमेणोपाधिलयात्सर्वेऽपित्वामेवविशंतीति यद्वा भवतः प्रकृतेर्गुणेषुप्रोताःब्रह्मा
दयोभवद्व्यतिरिक्तानसंति अतस्त्वमेवसर्वदेवमयइति ॥ ११ ॥ ननुभवतःप्रकृतेरित्तिवदन् ममापिप्रकृतिसंबंधंब्रवीषिततश्चतेषांममचको
षःस्यादित्याशंक्य विशेषमाह तुभ्यमिति अविषक्तदृष्टये अलिप्तबुद्धये कुतः सर्वात्मनेस्वव्यतिरिक्ताभावादविषक्तदृष्टित्वमित्यर्थः
सर्वधियांसाक्षिणेसर्वबुद्धिसाक्षित्वान्नक्वापिबुद्धिलेपइत्यर्थः इतरेतुसंसरंतीत्याह गुणप्रवाहइति देवनृतिर्यंचः आत्मानोयेषांतेषुदे
हाभिमानिष्वित्यर्थः अविद्याकृतोऽयंगुणप्रवाहः प्रवर्त्तते अतोमहान्विशेषइत्यर्थः ॥ १२ ॥

॥ ३६ ॥ हे गाव्यस्त्रष्टा रुद्रादयः सर्वे ग्रामादयः यनेनोक्तंसगुणंस्तौति अग्निर्मुखमितिद्वाभ्यां अग्न्यादीननूद्येश्वरावयवताविधीयते योऽयमग्निः सतुतवमुखमित्यादिवर्चबव्य गचक्षुः श्रुतिः श्रवणेंद्रियम् कंमूर्द्धाप्राणश्चबलंचतत् ॥ १३ ॥ अद्रयःपरस्यतेऽस्थिनखानि ॥ १४ ॥ नकेवलमेतावत्किंतुस एवंचरत्वदवयवभूतएवेतिवदन्नेवंसत्यपिप्रपंचस्यषड्जन्मादयोविकारास्त्वयिनप्रसज्यंतेतस्यत्वयिकल्पितत्वादित्याह त्वयीति निपुरुषेपूर्णेलोकादयः संजिहतेप्रचलंति हेअव्ययात्मन्इतिवा कथंभूतेत्वयि मनोमये मनःप्रधाने मनोवृत्तिव्यंग्येदृश्यतेत्व

आग्नर्मुखंतेऽवनिरंघ्रिरीक्षणंसूर्योनभोनाभिरथोदिशःश्रुतिः॥द्यौःकंसुरेंद्रास्तवबाहवोऽर्णवाःकुक्षिर्मरुत्प्राणबलंप्रकल्पितम्॥१३॥रोमाणिवृक्षौषधयःशिरोरुहामेघाःपरस्यास्थिनखानितेऽद्रयः॥निमेषणंरात्र्यहनीप्रजापतिर्मेढ्रस्तुवृष्टिस्तववीर्यमिष्यते॥१४॥त्वय्यव्ययात्मन्पुरुषेप्रकल्पितालोकाःसपालाबहुजीवसंकुलाः॥यथाजलेसंजिहतेजलौकसोऽप्युदुंबरेवामशकामनोमये॥१५॥यानियानीहरूपाणिक्रीडनार्थंबिभर्षिहि॥तैरामृष्टशुचोलोकामुदागायंतितेयशः॥१६॥नमःकारणमत्स्यायप्रलयाब्धिचरायच॥हयशीर्ष्णेनमस्तुभ्यंमधुकैटभमृत्यवे॥१७॥अकूपारायबृहतेनमोमंदरधारिणे॥क्षित्युद्धारविहारायनमःसूकरमूर्त्तये॥१८॥नमस्तेऽद्भुतसिंहायसाधुलोकभयापह॥वामनायनमस्तुभ्यंक्रांतत्रिभुवनायच॥१९॥नमोभृगूणांपतयेदृप्तक्षत्रवनच्छिदे॥नमस्तेरघुवर्यायरावणांतकरायच॥२०॥नमस्तेवासुदेवायनमःसंकर्षणायच॥प्रद्युम्नायानिरुद्धायसात्वतांपतयेनमः॥२१॥

य्ययाबुध्यामनसैवानुद्रष्टव्यमित्यादिश्रुतेः जलेयथाजलौकसः सूक्ष्मप्राण्यंडराशयः यथाचउदुंबरांतःकेसरेषुमशकाः परस्परवार्त्तानभिज्ञाएवमनंतानिब्रह्मांडानित्वयिसंचरंतीत्यर्थः॥ १५ ॥तस्मादेवंभूतंतवस्वरूपंदुरवगाहमितित्वदवतारकथामृतमेवसंतःसेवंतइत्याह यानि यानीति आमृष्टापरिमार्जिताशुक्शुचोयेषांते॥ १६ ॥ अतःस्वयमप्यवतारान्नमस्यति नमइति हयशीर्ष्णेहयग्रीवाय मधुकैटभयोर्मृत्यवेहंत्रे ॥ १७ ॥ अकूपारायकूर्मायक्षित्युद्धारोविहारोयस्यतस्मै ॥ १८ ॥ १९ ॥ भृगूणांपतयेपरशुरामाय ॥ २० ॥ संकर्षणंरामम् ॥ चतुर्व्यूहरूपेणप्रणमति नमस्तेवासुदेवायेति ॥ २१ ॥

॥ २२ ॥ एवंस्तुत्वाबंधमोक्षंप्रार्थयितुमाह भगवन्निति असतिदेहादौग्राहः आग्रहोयस्यसः असन्ग्राहोग्रहोयस्येतिवा ॥ २३ ॥ नकेवलमयंलोकः अहमपितथैवेत्याह अहंचेति ॥ २४ ॥ मूढत्वमेवप्रकटयति विपर्ययमतिरिति अनित्येकर्मफलेनित्यमिति अनात्मनिदेहे आत्मेतिदुःखरूपेगृहादौसुखमतिविपरीतमतिरित्यर्थः द्वंद्वेषुसुखदुःखादिषुआरमतेक्रीडतीतितथासः ननुदुःखेकुतोरतिस्तत्राह तमोविष्टः तमसाव्याप्तः आत्मनःप्रियंप्रेमास्पदंत्वांनजानइत्यर्थः ॥ २५ ॥ सदृष्टांतमाह यथेति तस्माज्जलादुद्भवानितृणानितैस्तथामायाच्छन्नंत्वात्वामहंहित्वापराङ्मुखोदेहाभिमुखोवर्तइति ॥ २६ ॥ नन्वेवंजानतः कुतोविषयाभिमुखतातत्राह नोत्सहइति कृपणावासनायुक्ता

नमोबुद्धायशुद्धायदैत्यदानवमोहिने ॥ म्लेच्छप्रायक्षत्रहंत्रेनमस्तेकल्किरूपिणे ॥ २२ ॥ भगवन्जीवलोकोयंमोहितस्तवमायया ॥ अहंममेत्यसद्ग्राहोभ्राम्यतेकर्मवर्त्मसु ॥ २३ ॥ अहंचात्मात्मजागारदारार्थस्वजनादिषु ॥ भ्रमामिस्वप्नकल्पेषुमूढःसत्यधियाविभो ॥ २४ ॥ अनित्यानात्मदुःखेषुविपर्ययमतिर्ह्यहं ॥ द्वंद्वारामस्तमोविष्टोनजानेत्वात्मनःप्रियं ॥ २५ ॥ यथाबुधोजलंहित्वाप्रतिच्छन्नंतदुद्भवैः ॥ अभ्येतिमृगतृष्णांवैतद्वत्त्वाऽहंपराङ्मुखः ॥ २६ ॥ नोत्सहेऽहंकृपणधीःकामकर्महतंमनः ॥ रोद्धुंप्रमाथिभिश्चाक्षैर्ह्रियमाणमितस्ततः ॥ २७ ॥ सोऽहंतवांघ्र्युपगतोऽस्म्यसतांदुरापंतच्चाप्यहंभवदनुग्रहईशमन्ये ॥ पुंसोभवेद्यर्हिसंसरणापवर्गस्त्वय्यब्जनाभसदुपासनयामतिःस्यात् ॥ २८ ॥

धीर्यस्यसः अतएवकामकर्मभ्यांहतंक्षुभितमिंद्रियैश्चबलिभिः ...यसंयुक्तैरितस्ततआकृष्यमाणंमनोरोद्धुंनियमयितुं नशक्नोमीति ॥ २७ ॥ तदेवमस्वतंत्रोयःसोऽहंतवांघ्रिमुपगतः शरणंप्राप्तः नन्विदं परतंत्रस्यैतदपिकुतः तत्राह तच्चापीति हेईश अंतर्यामिन् त्वदंघ्र्युपगमनंचासतांदुरापम् अतोभवतोऽनुग्रहएवेत्यहंमन्ये अनुग्रहेसति ननुसतांसेवयाइदंभवतीतिकिमदनुग्रहेणेत्यत्रआह पुंसइति जीवस्यसंसारस्यापवर्गःसमाप्तिर्यदात्वत्कृपयाभवेत्संभावनास्पदं हे अब्जनाभ तदासदुपासनासंपद्यते तयैवत्वयिमतिर्भवेत् त्वत्कृपांविनानसत्सेवानस्तुतरांत्वन्मतिः नतुमांमुक्तिरित्यर्थः ॥ २८ ॥

पतन्प्रार्थयते नमइतिद्वयेन विज्ञानमेवमात्रामूर्तिर्यस्यतस्मै अतएवसर्वप्रत्ययहेतवे समस्तज्ञानकारणाय किंचपुरुषस्ययेईशाः त्वादिप्रापकाःकालकर्मस्वभावादयस्तेषांप्रधानायनियंत्रे कुतः ब्रह्मणेपरिपूर्णाय किंच अनंतशक्तये अनंताःशक्तयोयस्य अनंतामायाख्याशक्तिर्यस्यतस्मै अथवाप्रधानंप्रकृतिः पुरुषस्तत्प्रवर्त्तकः ईशःकालःएतत्रितयात्मनेब्रह्मणे वक्ष्यतिचभगवान् तिर्ब्रह्मस्योपादानमाधारःपुरुषःपरःसतोऽभिव्यंजकःकालोब्रह्मतत्रितयंत्वहमिति ॥ २९ ॥ सर्वप्रत्ययहेतुत्वमभिव्यंजयंस्तौति नमस्ते वासुदेवायाधिष्ठात्रे सर्वभूतक्षयायक्षयःआश्रयःअहंकारश्चप्राणिनामाश्रयः ततश्चाहंकाराधिष्ठात्रेसंकर्षणायेत्यर्थः हृषीकेशेति बुद्धिमनसोरधिष्ठात्रोःप्रद्युम्नानिरुद्धयोरेकीकृत्यग्रहणम् शरणागतंमांपाहीतिप्रार्थना ॥ ३० ॥ इतिदशमेटीकायांचत्वारिंशोध्यायः

नमोविज्ञानमात्रायसर्वप्रत्ययहेतवे ॥ पुरुषेशप्रधानायब्रह्मणेऽनंतशक्तये॥ २९॥ नमस्तेवासुदेवायसर्वभूतक्षयायच ॥ हृषीकेशनमस्तुभ्यंप्रपन्नंपाहिमांप्रभो ॥ ३० ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेअक्रूरस्तुतिर्नामचत्वारिंशत्तमोध्यायः ॥ ४० ॥ ॥छ॥ श्रीशुकउवाच स्तुवतस्तस्यभगवान्दर्शयित्वाजलेवपुः ॥ भूयःसमाहरत्कृष्णोनटोनाट्यमिवात्मनः ॥ १ ॥ सोऽपिचांतर्हितंवीक्ष्यजलादुन्मज्जयसत्वरः ॥ कृत्वाचावश्यकंसर्वंविस्मितोरथमागमत् ॥ २ ॥ तमपृच्छद्धृषीकेशःकिंतेदृष्टमिवाद्भुतं ॥ भूमौवियतितोयेवातथात्वांलक्षयामहे ॥ ३ ॥ अक्रूरउवाच अद्भुतानीहयावंतिभूमौवियतिवाजले ॥ त्वयिविश्वात्मकेतानिकिंमेऽदृष्टंविपश्यतः ॥ ४ ॥ यत्राद्भुतानिसर्वाणिभूमौवियतिवाजले ॥ तंत्वाऽनुपश्यतोब्रह्मन्किंमेदृष्टमिवाद्भुतं ॥ ५ ॥

॥ ४० ॥ एकचत्वारिंशकेऽह्नूरजकंप्रविशन्पुरीम् ॥ ततोवरानदात्तुष्टःसुदाम्नोवायकस्यच ॥ १ ॥ सशंकमक्रूरमनःप्रबोध्यस्वधामसंदर्शनसत्कृपातः ॥ स्वराजधानींमथुरामपश्यदलंकृतानंतमहोत्सवाढ्याम् ॥ २ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ भूमौवियतिजलेवायावंतिअद्भुतानितानित्वय्येवसंतितंचत्वांपश्यतोमेकिमद्भुतमदृष्टम् अपितुसर्वंदृष्टमित्यर्थः ॥ ४ ॥ ननुमत्प्राप्तेःपूर्वमेवत्वंविस्मितमुखोलक्षितोऽसि अतोभूमौवियतिजलेवाकिमप्यद्भुतंदृष्टमेवेतिचेदतआह यत्राद्भुतानीति यत्रत्वयिसर्वाण्यद्भुतानिसंतितंत्वामिहपश्यतोमेअन्यत्रभूम्यादौकिमद्भुतंदृष्टंत्वांविनानतर्हिकिंचिदद्भुतमित्यर्थः ब्रह्मन् हेपरमेश्वरेत्यर्थः ब्रह्मेतिवापाठः ॥ ५ ॥

गांदिनीसुतोऽक्रूरः ॥ ६ ॥ दृष्टिनाददुःपर्यंतएवस्थिताइत्यर्थः ॥ ७ ॥ रामकृष्णागमनंप्रतीक्षमाणाःस्थिताइत्यर्थः ॥ ८ ॥ प्रश्रितंविनीतं ॥ ९ ॥ स्वगृहंचप्रविशतांअवमुच्यउत्तार्यविश्राम्येत्यर्थः ॥ १० ॥ ११ ॥ साग्रजःसहगोपालैरित्यर्थः ॥ १२ ॥ यच्छौचेनयस्यपादरजसःक्षालनोदकेनगृहांगणस्थितेन ॥ १३ ॥ श्लोक्यःपुण्यकीर्त्यर्हः एकांतभक्तानांयागतिस्तांचलेभे ॥ १४ ॥ अपुनन् पवित्रितव

इत्युक्त्वानोदयामासस्यंदनंगांदिनीसुतः ॥ मथुरामनयद्रामंकृष्णंचैवदिनात्यये ॥ ६ ॥ मार्गेग्रामजनाराजंस्तत्रतत्रोपसंगताः ॥ वसुदेवसुतौवीक्ष्यप्रीतादृष्टिंनचाददुः ॥ ७ ॥ तावद्व्रजौकसस्तत्रनंदगोपादयोऽग्रतः ॥ पुरोपवनमासाद्यप्रतीक्षंतोऽवतस्थिरे ॥ ८ ॥ तान्समेत्याहभगवानक्रूरंजगदीश्वरः ॥ गृहीत्वापाणिनापाणिं प्रश्रितंप्रहसन्निव ॥ ९ ॥ भवान्प्रविशतामग्रेसहयानःपुरींगृहं ॥ वयंत्विहावमुच्याथततोद्रक्ष्यामहेपुरीं ॥ १० ॥ अक्रूरउवाच नाहंभवद्भ्यांरहितःप्रवेक्ष्येमथुरांप्रभो ॥ त्यक्तुंनार्हसिमांनाथभक्तंतेभक्तवत्सल ॥ ११ ॥ आगच्छयामगेहान्नःसनाथान्कुर्वधोक्षज ॥ सहाग्रजःसगोपालैःसुहृद्भिश्चसुहृत्तम ॥ १२ ॥ पुनीहिपादरजसागृहान्नोगृहमेधिनां ॥ यच्छौचेनानुतृप्यंतिपितरःसाग्नयःसुराः ॥ १३ ॥ अवनिज्यांघ्रियुगलमासीत्श्लोक्योबलिर्महान् ॥ ऐश्वर्यमतुलंलेभेगतिंचैकांतिनांतुया ॥ १४ ॥ आपस्तेंऽघ्र्यवनेजन्यस्त्रींल्लोकान्शुचयोऽपुनन् ॥ शिरसाधत्तयाःशर्वःस्वर्याताःसगरात्मजाः ॥ १५ ॥ देवदेवजगन्नाथपुण्यश्रवणकीर्त्तन ॥ यदूत्तमोत्तमश्लोकनारायणनमोस्तुते ॥ १६ ॥ श्रीभगवानुवाच आयास्येभवतोगेहमहमार्यसमन्वितः ॥ यदुचक्रद्रुहंहत्वावितरिष्येसुहृत्प्रियं ॥ १७ ॥ एवमुक्तोभगवतासोऽक्रूरोविमनाइव ॥ पुरींप्रविष्टःकंसायकर्मावेद्यगृहंययौ ॥ १८ ॥ अथापराह्णेभगवान्कृष्णःसंकर्षणान्वितः ॥ मथुरांप्राविशद्गोपैर्दिदृक्षुःपरिवारितः ॥ १९ ॥

याभिरद्भिःस्वःस्वर्गंप्राप्ताः ॥ १५ ॥ प्रार्थयमानोनमस्करोति देवदेवेति अतःपरमन्यत्श्रेयोनास्तीतिमत्वाबहुधासंबोधयति ॥ ॥ आदौतावद्यदुचक्रीयद्रुह्यतीतियदुचक्रध्रुक् तंकंसंहत्वा सुहृदांप्रियंवितरिष्ये दास्यामि ॥ १७ ॥ रामकृष्णावानीताविति कंसायनिवेद्येति ॥ १८ ॥ गोपैःपरिवारितः प्राविशत् ॥ १९ ॥

अ० ४१

टीका—ष्टांपुरीमनुवर्णयतिद्वाभ्यां दृशताभिः ददर्शतामिति स्फाटिकानितुंगानिगोपुराणिगृहद्वाराणिचयस्यांताम् बृहंतिहेममयानिकपाटानि निचयस्यांताम् तामंचअट्टाआरःआरकूटश्चतन्मयाः कोष्ठाधान्यागाराश्चशालादयोयस्यांतांपरिखाःपरितःखातगर्त्तास्ताभिः दुरासमां उद्यानानिदूरस्थानिवनानिरम्याणिउपवनानिचनिकटानितैरुपशोभिताम् ॥ २० ॥ सौवर्णाःशृंगाटकाश्चतुष्पथाःहर्म्याणिधनांगृहाणिचनिष्कुटाः गृहोचिताआरामाश्चतैः श्रेणीनामेकरूपशिल्पोपजीविनांसभाभिः उपवेशस्थानैरन्यैश्चभवनैःगृहैरुपस्कृतालंकृतांअमलाःस्फाटिकाःहरितःमारकताः वैदूर्यादिरत्नैर्जुष्टेषुवलभ्यादिषुआविष्टैः उपविष्टैःपारावतैर्बर्हिभिश्चनादितांतत्रवलभ्यःगृह

ददर्शतांस्फाटिकतुंगगोपुरद्वारांबृहद्धेमकपाटतोरणां ॥ ताम्रारकोष्ठांपरिखादुरासदामुद्यानरम्योपवनोपशोभितां ॥ २० ॥ सौवर्णशृंगाटकहर्म्यनिष्कुटैःश्रेणीसभाभिर्भवनैरुपस्कृताम् ॥ वैदूर्यवज्रामलनीलविद्रुमैर्मुक्ताहरिद्भिर्वलभीषुवेदिषु ॥ २१ ॥ जुष्टेषुजालामुखरंध्रकुट्टिमेष्वाविष्टपारावतबर्हिनादिताम् ॥ संसिक्तरथ्यापणमार्गचत्वरांप्रकीर्णमाल्यांकुरलाजतंदुलाम् ॥ २२ ॥ आपूर्णकुंभैर्दधिचंदनोक्षितैःप्रसूनदीपावलिभिःसपल्लवैः ॥ सवृंतरंभाक्रमुकैःसकेतुभिःस्वलंकृतद्वारगृहांसपट्टिकैः ॥ २३ ॥ तांसंप्रविष्टौवसुदेवनंदनौवृतौवयस्यैर्नरदेववर्त्मना ॥ द्रष्टुंसमीयुस्त्वरिताःपुरस्त्रियोहर्म्याणिचैवारुरुहुर्नृपोत्सुकाः ॥ २४ ॥

पुरोभागेषुवक्रदारुच्छादनानि वेदयः वलभीनामधोदेशेविरचिताअवष्टंभवेदिकाः ॥ २१ ॥ जालामुखरंध्राणिगवाक्षछिद्राणि कुट्टिमानिमणिबद्धाभूमयःतेष्विति रथ्याराजमार्गाः आपणाःपण्यवीथयःमार्गाअन्येचचत्वराणिअंगनानिसंसिक्तानिरथ्यादीनियस्यांतां प्रकीर्णामाल्यादयोयस्यांतां ॥ २२ ॥ तथास्वलंकृतानिद्वाराणियेषांतेगृहायस्यांतां कैःआपूर्णैः कुंभैर्दध्नाचंदनेनचउक्षितैःसिक्तैःप्रसूनानांदीपानांचावलयोयेषुतैःवृंतैःफलगुच्छैःउपलक्षितारंभाः क्रमुकाश्चतत्सहितैःसकेतुभिःकेतवोध्वजास्तत्सहितैः पट्टिकावितस्तिविस्तारपट्टवस्त्राणितत्सहितैःतत्रेयंरीतिःद्वारेषूभयतस्तंडुलानामुपरिकुंभास्तत्परितः प्रसूनावलयःकंठपट्टिकामुखेचूतादिपल्लवाः तदुपरिपात्रांतरे दीपावलयस्तत्सन्निधौरंभाःक्रमुकाः केतवस्तोरणानिचेति ॥ २३ ॥ नरदेवानांवर्त्मनाराजमार्गेणतांपुरींसंप्रविष्टौइतिद्वितीयांतम् ॥ २४ ॥ ॥१३॥

औत्सुक्यमेवाहद्वयेन काश्चिदिति विपर्यक् विपरीतंधृतानिवस्त्राणिभूषणानिचयाभिस्ताः युगलेषुथार्येषुकुंडलकंकणादिषुएकंविस्मृत्यसमीयुः कृतमेकमेवपत्रंययोस्तेश्रवणेयासां एकमेवनूपुरंचरणाभरणंयासांताश्चताश्च नांक्ता अनंक्ताएकस्मिन्नेवलोचनेअंजनंनिधायेत्यर्थः ॥ २५ ॥ तद्भोजनंत्यक्त्वा अभ्यज्यमानाःसखीभिः क्रियमाणतैलाभ्यंगाः अकृतस्नानाः अर्भबालकंअपोह्यनिरस्य ॥२६॥ प्रगल्भायालीलास्ताभिर्हसितानिनिरीक्षणानिचतैःश्रियंरमयतीतिश्रीरमणः तेनात्मनावपुषातासांदृशामुत्सवंददत्मनांसिजहार॥ २७ ॥

काश्चिद्विपर्यग्धृतवस्त्रभूषणाविस्मृत्यचैकंयुगलेष्वथापराः ॥ कृतैकपत्रश्रवणैकनूपुरानांक्ताद्वितीयंत्वपराश्चलोचनं॥ २५॥ अश्नंत्यएकास्तदपास्यभोजनंअभ्यज्यमानाअकृतोपमज्जनाः॥ स्वपंत्यउत्थायनिशम्यनिःस्वनंप्रपाययंत्योऽर्भमपोह्यमांतरः॥२६॥ मनांसितासामरविंदलोचनःप्रगल्भलीलाहसितावलोकैः॥ जहारमत्तद्विरदेंद्रविक्रमोदृशांददच्छ्रीरमणात्मनोत्सवं ॥ २७॥ दृष्ट्वामुहुःश्रुतमनुद्रुतचेतसस्तंतत्प्रेक्षणोत्स्मितसुधोक्षणलब्धमानाः ॥ आनंदमूर्त्तिमुपगुह्यदृशात्मलब्धंहृष्यत्त्वचोजहुरनंतमरिंदमाधिं ॥ २८ ॥ प्रासादशिखरारूढाःप्रीत्युत्फुल्लमुखांबुजाः॥ अभ्यवर्षन्सौमनस्यैःप्रमदाबलकेशवौ॥ २९॥ दध्यक्षतैःसोदपात्रैःस्रग्गंधैरभ्युपायनैः॥ तावानर्चुःप्रमुदितास्तत्रतत्रद्विजातयः॥ ३० ॥ ऊचुःपौराअहोगोप्यस्तपःकिमचरन्महत्॥ याह्येतावनुपश्यंतिनरलोकमहोत्सवौ॥३१ ॥रजकंकंचिदायांतंरंगकारंगदाग्रजः॥दृष्ट्वाऽयाचतवासांसिधौतान्यत्युत्तमानिच॥३२॥देह्यावयोःसमुचितान्यंगवासांसिचार्हतोः॥भविष्यतिपरंश्रेयोदातुस्तेनात्रसंशयः॥३३॥सयाचितोभगवतापरिपूर्णेनसर्वतः॥साक्षेपंरुषितःप्राहभृत्योराज्ञःसुदुर्मदः॥३४॥

ःश्रुत्वातद्रुतचेतसः सद्यस्तंदृष्ट्वातस्यप्रेक्षणंचोत्स्मितंचतदेवसुधातयाउक्षणंसेचनंतेनलब्धोमानोयाभिस्ताः दृशाउद्घाटितेननेत्रद्वारेणमनसिलब्धंप्राप्तंपरिष्वज्यतदप्राप्तिजनितमनंतमाधिमानसींव्यथांजहुः हेअरिंदमनिर्जितकामेतिसंबोधनंशृंगाररसेनिमग्नोमा॥ २८ ॥ सौमनस्यैःशोभनगंधकुसुमसमूहैः शोभनमनोभावैर्वा ॥ २९ ॥ ३० ॥ पौराःपुरस्त्रियः ॥ ३१ ॥ रजकोवस्त्रनिर्णेजकःगुणारंगमपिकुर्वन्रंगकारः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ रुषितःकुपितः ॥ ३४ ॥

गिरौवनेचरथयेनित्यंतेयूयंपरिधत्तेतिसंभावनायांलोट् अभीप्सथप्रार्थयध्वम् ॥ ३५॥ राजकुलानिराजकीयाः लुंपंति निः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ वासःकोशान् वस्त्रपुटकान् ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ वायकः तंतुवायविशेषः वेषमलंकारम् चैलेयैर्वस्त्रमयैराकल्पैः ॥ ४० ॥ पर्वणि उत्सवे ॥ ४१ ॥ इहलोकेपरमांश्रियंचबलंचऐश्वर्यंचस्मृतिंचइंद्रियंचतत्पाटवंचप्रादात्.॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥

ईदृशान्येववासांसिनित्यंगिरिवनेचराः॥ परिधत्तकिमुद्वृत्ताराजद्रव्याण्यभीप्सथ ॥ ३५॥याताशुबालिशामैवंप्रार्थ्यंयदिजिजीविषा॥ बध्नंतिघ्नंतिलुंपंतिदृप्तंराजकुलानिवै॥ ३६॥ एवंविकत्थमानस्यकुपितोदेवकीसुतः॥ रजकस्यकराग्रेणशिरःकायादपातयत्॥ ३७ ॥ तस्यानुजीविनःसर्वेवासःकोशान्विसृज्यवै॥ दुद्रुवुःसर्वतोमार्गंवासांसिजगृहेऽच्युतः॥ ३८॥ वसित्वात्मप्रियेवस्त्रेकृष्णःसंकर्षणस्तथा॥ शेषाण्यादत्तगोपेभ्योविसृज्यभुविकानिचित्॥ ३९ ॥ ततस्तुवायकःप्रीतस्तयोर्वेषमकल्पयत् ॥ विचित्रवर्णैश्चैलेयैराकल्पैरनुरूपतः॥ ४० ॥ नानालक्षणवेषाभ्यांकृष्णरामौविरेजतुः॥ स्वलंकृतौबालगजौपर्वणीवसितेतरौ॥४१ ॥ तस्यप्रसन्नोभगवान्प्रादात्सारूप्यमात्मनः॥ श्रियंचपरमांलोकेबलैश्वर्यस्मृतींद्रियम्॥ ४२ ॥ ततःसुदाम्नोभवनंमालाकारस्यजग्मतुः॥ तौदृष्ट्वाससमुत्थायननामशिरसाभुवि ॥ ४३ ॥ तयोरासनमानीयपाद्यंचार्घ्यार्हणादिभिः॥ पूजांसानुगयोश्चक्रेस्रक्तांबूलानुलेपनैः॥ ४४॥ प्राहनःसार्थकंजन्मपावितंचकुलंप्रभो॥ पितृदेवर्षयोमह्यंतुष्टाह्यागमनेनवाम्॥ ४५ ॥ भवंतौकिलविश्वस्यजगतःकारणंपरं ॥ अवतीर्णाविहांशेनक्षेमायचभवायच ॥ ४६॥नहिवांविषमादृष्टिःसुहृदोर्जगदात्मनोः॥ समयोःसर्वभूतेषुभजंतंभजतोरपि ॥ ४७॥ तावाज्ञापयतंभृत्यंकिमहंकरवाणिवां॥ पुंसोऽत्यनुग्रहोह्येषभवद्भिर्यन्नियुज्यते॥ ४८ ॥

॥ ४५ ॥ क्षेमायअभयाय भवायउद्भवाय ॥ ४६ ॥ रजकवधेनवायकानुग्रहेणच युवयोर्विषमदृष्टितयाअनीश्वरतानाशंकनीयेत्याह नहिवामिति अत्रहेतुः समयोरिति अत्रापिहेतुद्वयं सुहृदोरिति जगदात्मनोरितिच ॥ ४७ ॥ ४८ ॥

इत्यभिप्रेत्यइत्येवंविज्ञापितवान् अभिप्रेत्य तन्मतंज्ञात्वा ॥४९॥५०॥५१॥अन्वयवर्द्धिनींवंशेवृद्धिमतीमित्यर्थः अप्रार्थितंश्रीप्रभृतिकंच दत्वाततोनिर्जगामेति ॥५२॥ स्वैरंचरन्मधुपुरेरजकंनिकृत्यकृष्णःप्रदायचवरानथवायकाय॥मालाकृतंसमनुकंप्यचकारकुब्जामृज्वींधनुश्चसहसानमयन्बभंज॥१॥इति०भा०म०द०टी०एकचत्वारिंशोध्यायः ॥४१॥ ॥छ॥ द्विचत्वारिंशकेकुब्जोन्नमनंधनुषोभिदा ॥ वधस्तद्रक्षिणांकंसारिष्टंरंगोत्सवादिच॥१॥अंगविलेपाश्चंदनादयःगृहीतान्यंगविलेपानांभाजनानियया ताम् रसप्रदःसुखप्रदः ॥१॥ हेअं

इत्यभिप्रेत्यराजेंद्रसुदामाप्रीतमानसः॥ शस्तैःसुगंधैःकुसुमैर्मालांविरचितांददौ॥४९॥ताभिःस्वलंकृतौप्रीतौकृष्णरामौसहानुगौ॥ प्रणतायप्रपन्नायददतुर्वरदौवरान् ॥ ५० ॥ सोऽपिवव्रेऽचलांभक्तिंतस्मिन्नेवाखिलात्मनि॥ तद्भक्तेषुचसौहार्दंभूतेषुचदयांपरां ॥ ५१ ॥ इतितस्मैवरंदत्वाश्रियंचान्वयवर्द्धिनीं॥ बलमायुर्यशःकांतिंनिर्जगामसहाग्रजः॥ ५२॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेपुरप्रवेशोनामएकचत्वारिंशोध्यायः॥ ४१ ॥ ॥छ॥ श्रीशुकउवाच अथव्रजन्राजपथेनमाधवःस्त्रियंगृहीतांगविलेपभाजनां॥ विलोक्यकुब्जांयुवतींवराननांपप्रच्छयांतींप्रहसन्रसप्रदः॥ १ ॥ कात्वंवरोर्वेतदुहानुलेपनंकस्यांगनेवाकथयस्वसाधुनः॥देह्यावयोरंगविलेपमुत्तमंश्रेयस्ततस्तेनचिराद्भविष्यति॥२॥सैरंध्र्युवाच दास्यस्म्यहंसुंदरकंससंमतात्रिवक्रनामात्यनुलेपकर्मणि ॥ मद्भावितंभोजपतेरतिप्रियंविनायुवांकोऽन्यतमस्तदर्हति॥ ३ ॥ रूपपेशलमाधुर्यहसितालापवीक्षितैः॥ धर्षितात्माददौसांद्रमुभयोरनुलेपनम् ॥ ४ ॥ ततस्तावंगरागेणस्ववर्णेतरशोभिना॥ संप्राप्तपरभागेनशुशुभातेऽनुरंजितौ॥ ५ ॥

गने हेवरोरुइतिसोपहासंसंबोध्यापृच्छति त्वंकाएतदनुलेपनंकस्य वाउहइतिनिपातोभ्रूविक्षेपयुक्तेवितर्के अस्मत्सेवासद्यःफलत्येवेत्याह चिरादिति ॥२॥ तिस्रःपीवोरःकट्योवक्राइतित्रिवक्रेतिनामयस्याःसा अनुलेपसाधनक्रियायांकंसस्यबहुमतादास्यस्मि ॥३॥ रूपंच सौष्ठवंचपेशलंच सौकुमार्यंमाधुर्यंचरसिकताचहसितंच आलापाश्चवीक्षितंच तैर्धर्षितात्मामोहितचित्ता सांद्रंघनम् ॥४॥ स्ववर्णेतरशोभिना रामकृष्णयोर्वर्णाभ्यामितरःपीतादिवर्णस्तेनशोभितुंशीलंयस्यतेन संप्राप्तपरभागेनसंप्राप्तःपरोनाभेरुपरितनोभागोयेनसः परभागःशोभाऽतिशयोयेनेतिवातेनानुरंजितौ ॥५॥

(३८ र्गौ) ःफलंदर्शयन् ॥ ६ ॥ तस्याःप्रपदेपादाग्रद्वयं पद्भ्यामापीड्यद्वेअंगुल्यावुत्तानेउन्नतेयस्मिन्पाणौतेनचुबुकेमुखस्याधोभागेधृ
ध्यात्मिंदेहमुन्नमयामास ॥ ७ ॥ तदैवऋजुसमानमंगंयस्याःबृहत्यौश्रोणीपयोधरौचयस्याःसा मुकुंदस्पर्शनादितिमुख्यंकारणम्
॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ आधिविकर्शनंमनःपीडाशमनम् कंसवधेनस्वयंसाधितःअर्थःसुहृदांप्रयोजनंयेनसः अगृहाणामकृतदारा

इः प्रसन्नोभगवान्कुब्जांत्रिवक्रांरुचिराननाम् ॥ ऋज्वींकर्तुंमनश्चक्रेदर्शयन्दर्शनेफलं ॥ ६ ॥ पद्भ्यामाक्रम्य प्रपदेद्व्यंगुल्युत्तानपाणिना ॥ प्रगृह्यचुबुकेऽध्यात्ममुदनीनमदच्युतः ॥ ७ ॥ सातदर्जुसमानांगीबृहच्छ्रोणिपयोधरा ॥ मुकुंदस्पर्शनात्सद्योबभूवप्रमदोत्तमा ॥ ८ ॥ ततोरूपगुणौदार्यसंपन्नाप्राहकेशवं ॥ उत्तरीयांतमाकृष्यस्मयंतीजातहृच्छया ॥ ९ ॥ एहिवीरगृहंयामोनत्वांत्यक्तुमिहोत्सहे ॥ त्वयोन्मथितचित्तायाःप्रसीदपुरुषर्षभ ॥ १० ॥ एवंस्त्रियायाच्यमानःकृष्णोरामस्यपश्यतः ॥ मुखंवीक्ष्यानुगोपानांप्रहसंस्तामुवाचह ॥ ११ ॥ एष्यामितेगृहंसुभ्रूःपुंसामाधिविकर्शनम् ॥ साधितार्थोऽगृहाणांनःपांथानांत्वंपरायणम् ॥ १२ ॥ विसृज्यमाध्व्यावाण्यातांव्रजन्मार्गेवणिक्पथैः ॥ नानोपायनतांबूलस्रग्गंधैःसाग्रजोऽर्चितः ॥ १३ ॥ तद्दर्शनस्मरक्षोभादात्मानंनाविदन्स्त्रियः ॥ विस्रस्तवासःकबरवलयालेख्यमूर्तयः ॥ १४ ॥ ततःपौरान्पृच्छमानोधनुषःस्थानमच्युतः ॥ तस्मिन्प्रविष्टोददृशेधनुरैंद्रमिवाद्भुतं ॥ १५ ॥ पुरुषैर्बहुभिर्गुप्तमर्चितंपरमर्द्धिमत् ॥ वार्यमाणोनृभिःकृष्णःप्रसह्यधनुराददे ॥ १६ ॥ करेणवामेनसलीलमुद्धृतंसज्यंचकृत्वानिमिषेणपश्यतां ॥ नृणांविकृष्यप्रबभंजमध्यतोयथेक्षुदंडंमदकर्युरुक्रमः ॥ १७ ॥ धनुषोभज्यमानस्यशब्दःखंरोदसीदिशः ॥ पूरयामासयंश्रुत्वाकंसस्त्रासमुपागमत् ॥ १८ ॥

णांपांथानांप्रवासिनांपरमयनमाश्रयस्त्वम् ॥ १२ ॥ मधुरयागिरातां प्रस्थाप्यव्रजन्वणिक्पथैः वणिग्भिरर्चितः ॥ १३ ॥ लेख्याश्चित्रन्यस्ताइवमूर्तयोयासांताः ॥ १४ ॥ धनुर्मखशालांपृच्छन् ॥ १५ ॥ प्रसह्यबलात् ॥ १६ ॥ निमिषेणातिशीघ्रम् मदकरीमत्तहस्ती ॥ १७ ॥ १८ ॥

गृह्णतांबध्यतामितिवदंतोजिघृक्षवः आततवंतः ॥ १९ ॥ नकेवलंक्रुद्धौकिंतुभग्नस्यधनुषःशकलेगृहीत्वाजघ्नतुश्चेति ॥ २० ॥ परतःप्रा तर्गंतव्यमितिशालामुखादेवपुनःनिष्क्रम्य ॥ २१ ॥ तेजःप्रभावं प्रागल्भ्यंधृष्टतां ॥ २२ ॥ शकटंशकटावमोचनस्थानं ॥ २३ ॥ मुकुंद स्यविगमेव्रजान्निर्गमनसमयेयाआशिषःआशासनसुखेनप्रभातारजनीयं अद्यध्रुवंतत्रदृशोभविष्यतइत्यादियदुक्तवत्यःताःकृताःसत्याःब भूवुः पुरुषभूषणस्यश्रीकृष्णगात्रस्यदेहस्यलक्ष्मींशोभां कथंभूतस्यगात्रस्य नुअहोइतरान्ब्रह्मादीन्हित्वायदयनमाश्रयंश्रीःकामयामा

तद्रक्षिणःसानुचराःकुपिताआततायिनः॥ गृहीतुकामाआवव्रुर्गृह्यतांबध्यतामिति॥ १९ ॥अथतान्दुरभि प्रायान्विलोक्यबलकेशवौ॥ क्रुद्धौधन्वनआदायशकलेतांश्चजघ्नतुः॥ २० ॥ बलंचकंसप्रहितंहत्वाशाला मुखात्ततः॥ निष्क्रम्यचेरतुर्हृष्टौनिरीक्ष्यपुरसंपदः॥ २१ ॥ तयोस्तदद्भुतंवीर्यंनिशम्यपुरवासिनः॥तेजःप्राग ल्भ्यंरूपंचमेनिरेविबुधोत्तमौ॥ २२ ॥तयोर्विचरतोःस्वैरमादित्योऽस्तमुपेयिवान्॥कृष्णरामौवृतौगोपैःपुरा च्छकटमीयतुः॥ २३ ॥ गोप्योमुकुंदविगमेविरहातुरायाआशासताशिषऋतामधुपुर्यभूवन्॥ संपश्यतांपु रुषभूषणगात्रलक्ष्मींहित्वेतरान्नुभजतश्चकमेऽयनंश्रीः॥ २४॥अवनिक्तांघ्रियुगलौभुक्त्वाक्षीरोपसेचनम्॥ ऊषतुस्तांसुखंरात्रिंज्ञात्वाकंसचिकीर्षितं॥ २५॥ कंसस्तुधनुषोभंगंरक्षिणांस्वबलस्यच ॥ वधंनिशम्यगो विंदरामविक्रीडितंपरं॥ २६॥ दीर्घप्रजागरोभीतोदुर्निमित्तानिदुर्मतिः॥बहून्याचष्टोभयथामृत्योर्दौत्यक राणिच॥ २७॥ अदर्शनंस्वशिरसःप्रतिरूपेचसत्यपि॥ असत्यपिद्वितीयेचद्वैरूप्यंज्योतिषांतथा॥ २८॥

यांगात्रलक्ष्मीमितिवा ॥२४॥ अवनिक्तंक्षालितमंघ्रियुगलंययोस्तौक्षीरमिश्रमन्नंभक्त्वासुखंन्यवसतां॥२५ ॥ परंकेवलंगोविंदरामयो क्रीडितंतत् नतुपराक्रमःकश्चित् ॥ २६ ॥ उभयथास्वप्नजागरितभेदेनप्रत्येकंमृत्योर्दौत्यकराणिच तथाचमंत्रः इत्थाउलूकश्वापद्यन् प्राक्षोअयोमुखः॥रक्षसांदूतआगतइत्यादिः तथायदेतद्भूतान्यन्वाविश्यदैवींवाचंवदसीत्यादिश्च॥ २७ ॥ तानिदर्शयतिश्लोकद्वयेन प्रतिरूपेदृश्यमानेऽपिस्वशिरसस्तत्रादर्शनं असत्यपिद्वितीयेचक्षुषोंऽगुल्यादौज्योतिषांचंद्रादीनांद्वित्वम्॥ २८॥

र पद त्रीविवेछिद्रप्रतीतिः। पिहितकर्णपुटस्ययोंऽतःश्रूयमाणोध्वनिः सप्राणघोषस्तस्याश्रवणं वृक्षेषुस्वर्णवर्णप्रतीतिः रजःकर्दमा पदानामदर्शनम् एतानिजागरितानिदुर्निमित्तानि ॥ २९ ॥ स्वाम्नान्याह स्वंमइति प्रेतैःमृतैःपरिष्वंगः खरमारुह्ययानम् विषभक्ष नलदमालीजपाकुसुममाली यायादितियत् तदप्येकंदुर्निमित्तमिति ॥ ३० ॥ ३१ ॥ कष्टेनकथंचित्प्रभातायांपुनःसूर्येचाद्भ्यःसमु

छिद्रप्रतीतिश्छायायांप्राणघोषानुपश्रुतिः ॥ स्वर्णप्रतीतिर्वृक्षेषुस्वपदानामदर्शनम् ॥ २९ ॥ स्वप्नेप्रेतपरिष्वंगःखरयानंविषादनं ॥ यायान्नलदमाल्येकस्तैलाभ्यक्तोदिगंबरः ॥ ३० ॥ अन्यानिचेत्थंभूतानिस्वप्नजागरितानिच ॥ पश्यन्मरणसंत्रस्तोनिद्रांलेभेनचिंतया ॥ ३१ ॥ व्युष्टायांनिशिकौरव्यसूर्येचाद्भ्यःसमुत्थिते ॥ कारयामासवैकंसोमल्लक्रीडामहोत्सवं ॥ ३२ ॥ आनर्चुःपुरुषारंगंतूर्यभेर्यश्चजघ्निरे ॥ मंचाश्चालंकृताःस्रग्भिःपताकाचैलतोरणैः ॥ ३३ ॥ तेषुपौराजानपदाब्रह्मक्षत्रपुरोगमाः ॥ यथोपजोषंविविशूराजानश्चकृतासनाः ॥ ३४ ॥ कंसस्तुसंवृतोऽमात्यैराजमंचउपाविशत् ॥ मंडलेश्वरमध्यस्थोहृदयेनविदूयता ॥ ३५ ॥ वाद्यमानेषुतूर्येषुमल्लतालोत्तरेषुच ॥ मल्लाःस्वलंकृतादृप्ताःसोपाध्यायाःसमागताः ॥ ३६ ॥ चाणूरोमुष्टिकःकूटःशलस्तोशलएवच ॥ तआसेदुरुपस्थानंवल्गुवाद्यप्रहर्षिताः ॥ ३७ ॥ नंदगोपादयोगोपाभोजराजसमाहुताः ॥ निवेदितोपायनास्तेएकस्मिन्मंचआविशन् ॥ ३८ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेमल्लरंगोपवर्णनंनाम द्विचत्वारिंशोध्यायः ॥ ४२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

त्थितइति तथाचश्रुतिःयउदगान्महतोऽर्णवात् विभ्राजमानःसलिलस्यमध्यात् समामृषभोलोहिताक्षःसूर्योविपश्चिन्मनसापुनात्विति ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ यथोपजोषंयथासुखम् ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ मल्लतालउत्तरउपरिउच्चैःश्रूयतेयेषुतेषुतूर्येषु उपाध्यायाः मल्लाचार्याः ॥ ३६ ॥ उपस्थानंमल्लरंगम् ॥ ३७ ॥ समाहुताःसमाहूताः निवेदितान्युपायनानियैस्ते ॥ ३८ ॥ इतिदशमेटीकायांद्विचत्वारिंशोध्यायः ॥ ४२ ॥

चित्वारिंशके हत्वा गजेंद्रं रामकृष्णयोः ॥ रंगप्रवेशसौभाग्यं चाणूरेण च भाषणं ॥ १ ॥ पूर्वेद्युरेव कृतशौचं शुद्धत्वं निरपराधत्वं याभ्यां तौ एतद्दु कंसभवति धनुर्भंगादिना आवाभ्यां निजैश्वर्ये सूचितेऽपि पितरौ न मुंचति आवां च पुनर्जिघांसति अतोऽस्य मातुलस्याऽपि वधेनावयोर्दोषइव्वे वं कृतापराधपरिहाराविति मल्लानां दुंदुभीनां च निर्घोषं मल्लनाल दुंदुभि निर्घोषं वा ॥ १ ॥ अंबष्ठो हस्तिपस्तेन चोदितं ॥ २ ॥ परिकरं युद्धोचितपरि धानं कृत्वा समुन्नि बध्य ॥ ३ ॥ ४ ॥ अंतको मृत्युः कालस्तन्निमित्तं यमस्तन्नियंता तैरुपमा यस्य तम् ॥ ५ ॥ विगलितो विच्युतः मुष्टिना निहत्याऽलीयत अदृशो बभूव ॥ ६ ॥ अचक्षाणः अपश्यन् घ्राणमव घ्राणं तेन दृष्टिर्दर्शनं यस्य सः लोचनागोचरमपि हि पशवो घ्राणेन जानं

श्रीशुकउवाच अथ कृष्णश्च रामश्च कृतशौचौ परंतप ॥ मल्लदुंदुभिनिर्घोषं श्रुत्वा द्रष्टुमुपेयतुः ॥ १ ॥ रंगद्वा रं समासाद्य तस्मिन्नागमवस्थितं ॥ अपश्यत्कुवलयापीडं कृष्णोऽबष्ठप्रचोदितं ॥ २ ॥ बध्वा परिकरं शौरिः स मुह्य कुटिलालकान् ॥ उवाच हस्तिपं वाचा मेघनादगभीरया ॥ ३ ॥ अंबष्ठांबष्ठ मार्गं नौ देह्यपक्रम माचिरम् ॥ नो चेत्सकुंजरं त्वाऽद्य नयामि यमसादनम् ॥ ४ ॥ एवं निर्भर्त्सितोऽबष्ठः कुपितः कोपितं गजम् ॥ चोदयामास कृष्णाय कालांतकयमोपमम् ॥ ५ ॥ करींद्रस्तमभिद्रुत्य करेण तरसाऽग्रहीत् ॥ कराद्विगलितः सोमुं निहत्यांघ्रि ष्वलीयत ॥ ६ ॥ संक्रुद्धस्तमचक्षाणो घ्राणदृष्टिः स केशवम् ॥ परामृशत्पुष्करेण स प्रसह्य विनिर्गतः ॥ ७ ॥ पु च्छे प्रगृह्यातिबलं धनुषः पंचविंशतिम् ॥ विचकर्ष यथा नागं सुपर्ण इव लीलया ॥ ८ ॥ स पर्यावर्तमानेन सव्य दक्षिणतोऽच्युतः ॥ बभ्राम भ्राम्यमाणेन गोवत्सेनेव बालकः ॥ ९ ॥ ततोभिमुखमभ्येत्य पाणिनाऽऽहत्य वार णम् ॥ प्राद्रवन्पातयामास स्पृश्यमानः पदे पदे ॥ १० ॥

तीति प्रसिद्धं परामृशद्धृतवान् पुष्करेण शुंडाग्रेण सः कृष्णः प्रसह्य बलेन ॥ ७ ॥ धनुषः धनुषां पंचविंशतिर्यावत् तावंतं देशं विचकर्ष आकृष्य नी तान् कंकइव विचकर्ष यथा नागं सर्पं वद्वर्त्तमानं गजं सुपर्णवत्स्वयमिति आविरासीद्यथा प्राच्यां दिशींदुरिव पुष्कलइतिवत् ॥ ८ ॥ सप र्त्तमानेनेति पुच्छग्राहिणं श्रीकृष्णं गृहीतुं यदि दक्षिणतः परिवर्त्तते गजस्तर्हि सव्यतो भ्रामयति यदा सव्यतः परिवर्त्तते तदा दक्षिणतो भ्रा तः सह बभ्राम गोवत्सेन भ्राम्यमाणेन बालकः स एव कृष्णो यथाऽन्यो बालकइवेति ॥ ९ ॥ वारणं गजम् प्राद्रवन् प्रकर्षेणा समंततो धाव मानः यथा पतति तथा तं वंचयन् प्राद्रवदित्यर्थः ॥ १० ॥

पट० बभ्मिति अहनत् अर्हन् ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ रंगंसमाविशत् . तदांवीरश्रियावभौकथंभूतः अंसेन्यस्तं विषाणंगजदं तःअसृजोरक्तस्यमदस्यविंदुभिः परितोऽंकितः ॥ १५ ॥ विरूढाउद्गताः स्वेदकणिकास्ताभिरुपलक्षितंवदनांबुरुहंयस्यसः नकेव कःसमाविशत् किंतुवृतौगोपैरिति ॥ १६॥ तत्रशृंगारादिसर्वरसकदंबमूर्त्तिर्भगवांस्तत्तदभिप्रायानुसारेणबभौ नसाकल्येनसर्वेषामि ह मल्लानामितिमल्लादीनामज्ञानांद्रष्टृणामशन्यादिरूपेणदशधाविदितःसन्सापजोरंगंगतइत्यन्वयः मल्लादिष्वभिव्यक्ताःरसाः क्रमेण

सधावन्क्रीडयाभूमौपतित्वासहसोत्थितः ॥ तंमत्वापतितंक्रुद्धोदंताभ्यांसोहनत्क्षितिम्॥ ११ ॥ स्वविक्रमे प्रतिहतेकुंजरेंद्रोऽत्यमर्षितः ॥चोद्यमानोमहामात्रैःकृष्णमभ्यद्रवद्रुषा॥ १२॥तमापतंतमासाद्यभगवान्मधु सूदनः॥निगृह्यपाणिनाहस्तंपातयामासभूतले॥ १३॥पतितस्यपदाक्रम्यमृगेंद्रइवलीलया॥दंतमुत्पाट्यतेने भंहस्तिपांश्चाहनद्धरिः॥ १४॥मृतकंद्विपमुत्सृज्यदंतपाणिःसमाविशत् ॥अंसन्यस्तविषाणोऽसृङ्मदबिंदुभि रंकितः॥ १५॥विरूढस्वेदकणिकावदनांबुरुहोबभौ॥वृतौगोपैःकतिपयैर्बलदेवजनार्दनौ ॥रंगंविविशतूरा जन्गजदंतवरायुधौ॥ १६ ॥मल्लानामशनिर्नृणांनरवरःस्त्रीणांस्मरोमूर्त्तिमान्गोपानांस्वजनोऽसतांक्षिति भुजांशास्तास्वपित्रोःशिशुः ॥ मृत्युर्भोजपतेर्विराडविदुषांतत्त्वंपरंयोगिनांवृष्णीनांपरदेवतेतिविदितोरंगं गतःसाग्रजः ॥ १७॥हतंकुवलयापीडंदृष्ट्वातावपिदुर्जयौ॥कंसोमनस्व्यपितदाभृशमुद्विविजेनृप॥ १८॥तौरे जतूरंगगतौमहाभुजौविचित्रवेषाभरणस्रगंबरौ ॥ यथानटावुत्तमवेषधारिणौमनःक्षिपंतौप्रभयानिरीक्ष ताम्॥ १९ ॥निरीक्ष्यतावुत्तमपूरुषौजनामंचस्थितानागरराष्ट्रकानृपाः॥प्रहर्षवेगोत्कलितेक्षणाननाःपपुर्न तृप्तानयनैस्तदाननं॥ २० ॥

श्लोकेननिबध्यंते रौद्रोऽद्भुतशृंगारोहास्यंवीरोदयातथा॥भयानकश्चबीभत्सःशांतःसप्रेमभक्ति कः॥ अविदुषांविराट्विकलः अपर्याप्तोरांजतइतितथा अनेनबीभत्सरसउक्तः विकलत्वंचक्कवज्रसारसर्वांगाबित्यादिनावक्ष्यते॥ १७॥ उद्विविजेभीतोबभूव ॥ १८ ॥ यथानटावितिनिर्भयत्वंदर्शितं ॥ १९ ॥ प्रहर्षवेगेनउत्कलितानिउज्जृंभितानिईक्षणानिआननानिचयेषां तयोराननंपपुःपरंनतृप्ताःनिराकांक्षामबभूवुरित्यर्थः ॥ २० ॥

तदेवाह पिबंतइवेति श्लिष्यंतःपरिष्वंगंकुर्वंतइवलक्षिताइत्यर्थः॥२१॥ यथादृष्टंधनुर्भंगादियथाश्रुतंगोवर्द्धनोद्धारणादि तत्तदनतिक्रम्य तदनुरूपमित्यर्थः प्रत्यक्षंचतयोरूपंगजदंतादियुक्तम् गुणाःशौर्यादयः माधुर्यंहसितालापादिप्रागल्भ्यंधार्ष्ट्यंतैःस्मारिताइवस्मरणंप्रापिताइव ॥ २२ ॥ विस्मितानांवाक्यान्याह अष्टभिरेतावित्यादिभिः ॥ २३ ॥ किलेतिसर्वत्रान्वयः ॥ २४ ॥ गुह्यकः शंखचूडः

पिबंतइवचक्षुर्भ्यांलिहंतइवजिह्वया॥ जिघ्रंतइवनासाभ्यांश्लिष्यंतइवबाहुभिः॥ २१ ॥ ऊचुःपरस्परंतेवै यथादृष्टंयथाश्रुतं॥ तद्रूपगुणमाधुर्यप्रागल्भ्यस्मारिताइव॥ २२ ॥ एतौभगवतःसाक्षाद्धरेर्नारायणस्यहि॥ अवतीर्णाविहांशेनवसुदेवस्यवेश्मनि ॥ २३॥ एषवैकिलदेवक्यांजातोनीतश्चगोकुलं ॥ कालमेतंवसन् गूढोववृधेनंदवेश्मनि॥ २४॥ पूतनाऽनेननीतांऽतंचक्रवातश्चदानवः॥ अर्जुनौगुह्यकःकेशीधेनुकोऽन्येच तद्विधाः॥ २५॥गावःसपालाएतेनदावाग्नेःपरिमोचिताः॥ कालियोदमितःसर्पइंद्रश्चविमदःकृतः॥ २६॥सप्ताहमेकहस्तेनधृतोऽद्रिप्रवरोऽमुना॥ वर्षवाताशनिभ्यश्चपरित्रातंचगोकुलं ॥ २७ ॥ गोप्योऽस्यनित्यमुदितहसितप्रेक्षणंमुखं॥ पश्यंत्योविविधांस्तापांस्तरंतिस्माश्रमंमुदा ॥ २८ ॥ वदंत्यनेनवंशोऽयंयदोःसुबहुविश्रुतः॥ श्रियंयशोमहत्त्वंचलप्स्यतेपरिरक्षितः॥ २९ ॥ अयंचास्याग्रजःश्रीमान्रामःकमललोचनः॥ प्रलंबोनिहतोयेनवत्सकोयेबकादयः ॥ ३० ॥ जनेष्वेवंब्रुवाणेषुतूर्येषुनिनदत्सुच ॥ कृष्णरामौसमाभाष्य चाणूरोवाक्यमब्रवीत्॥ ३१ ॥ हेनंदसूनोहेरामभवंतौवीरसंमतौ॥ नियुद्धकुशलौश्रुत्वाराज्ञाहूतौदिदृक्षुणा ॥ ३२ ॥ प्रियंराज्ञःप्रकुर्वत्यःश्रेयोविंदंतिवैप्रजाः॥ मनसाकर्मणावाचाविपरीतमतोन्यथा॥ ३३॥

अघासुरादयः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ आश्रममीषच्छ्रमयुक्तंमुखम् अश्रमंसुखमितिवा यद्वाअश्रमंयथाभवतितथातरंतिस्मेति अनेनपरिरक्षितोयदोर्वंशः सुबहुविश्रुतःसन्श्रियादिलप्स्यतइतिवदंतीति ॥ २९ ॥ धेनुकबकवत्सासुरेषुविपर्ययोक्तिर्जनवादे ॥ ३० ॥ जनेष्वेवंब्रुवाणेषुतदसहमानश्चाणूरोऽब्रवीदिति ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

पट० कृष्णप्रीयं करवामेतिराज्ञिप्रीते भूतानि च प्रसीदेयुः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ यथोचितं नियुद्धं बाहुयुद्धं भवेत् मल्लसभासदः मल्ल कृतान् जनान् अधर्मो मास्पृशेत् नस्पृशेदित्यर्थः हेमल्लेतिवा ॥ ३८ ॥ सहस्रद्विपानां सत्वं बलं बिभर्तीति तथा ॥ ३९ ॥ बलिभिः सह अनयोऽधर्मः विक्रमपराक्रमं कुरु मुष्टिकोविक्रमतादिनुषंगः ॥ ४० ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेटीकायां त्रिच

नेत्यं प्रमुदिता गोपा वत्सपाला यथास्फुटम् ॥ वनेषु मल्लयुद्धेन क्रीडंतश्चारयंति गाः ॥ ३४ ॥ तस्माद्राज्ञः प्रियं यूयं वयं च करवामहे ॥ भूतानि नः प्रसीदंति सर्वभूतमयो नृपः ॥ ३५ ॥ तन्निशम्याब्रवीत्कृष्णो देशकालोचितं वचः ॥ नियुद्धमात्मनोऽभीष्टं मन्यमानोऽभिनंद्य च ॥ ३६ ॥ प्रजाभोजपतेरस्य वयं चापि वनेचराः ॥ करवाम प्रियं नित्यं तन्नः परमनुग्रहः ॥ ३७ ॥ बाला वयं तुल्यबलैः क्रीडिष्यामो यथोचितं ॥ भवेन्नियुद्धं माधर्मः स्पृशेन्मल्लसभासदः ॥ ३८ ॥ चाणूर उवाच न बालो न किशोरस्त्वं बलश्च बलिनां वरः ॥ लीलयेभो हतो येन सहस्रद्विपसत्वभृत् ॥ ३९ ॥ तस्माद्भवद्भ्यां बलिभिर्योद्धव्यं नानयोऽत्र वै ॥ मयि विक्रम वार्ष्णेय बलेन सह मुष्टिकः ॥ ४० ॥ इ० भा० द० कुवलयापीडवधो नाम त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

श्रीशुक उवाच एवं चर्चितसंकल्पो भगवान्मधुसूदनः ॥ आससादाथ चाणूरं मुष्टिकं रोहिणीसुतः ॥ १ ॥ हस्ताभ्यां हस्तयोर्बध्वा पद्भ्यामेव च पादयोः ॥ विचकर्षतुरन्योऽन्यं प्रसह्य विजिगीषया ॥ २ ॥ अरत्नी द्वे अरत्निभ्यां जानुभ्यां चैव जानुनी ॥ शिरः शीर्ष्णोरसोरस्तावन्योऽन्यमभिजघ्नतुः ॥ ३ ॥ परिभ्रामणविक्षेपपरिरंभावपातनैः ॥ उत्सर्पणापसर्पणैश्च अन्योऽन्यं प्रत्यरुंधतां ॥ ४ ॥

त्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥ चतुश्चत्वारिंशके तु मल्लकंसादिमर्दनम् ॥ कंसयोषित्समाश्वासस्ताभ्यां पित्रोश्च दर्शनम् ॥ १ ॥ चर्चितः निश्चित एव संकल्पो यस्य सः ॥ १ ॥ २ ॥ बाहुमध्यात् कनिष्ठांगुलिव्यतिरेकेण कृतमुष्टिर्हस्तोरत्निः ॥ ३ ॥ परिभ्रामणं हस्तादिषु गृहीत्वा परितश्चालनं विक्षेपो नोदनं परिरंभो बाहुभ्यः निष्पीडनं अवपातनमधःक्षेपः उत्सर्पणमुत्सृज्य पुरतो गमनं अपसर्पणं पृष्ठतो गमनं एतैः प्रत्यरुंधतां प्रत्यादनवंतौ ॥ ४

उत्थापनंजानुनीपादौर्वापिंडीकृत्यपतितस्योच्चाटनम् उन्नयनंहस्ताभ्यामुद्धृत्यनयनम् चालनंकंठादिलग्नस्यनिःसारणम् स्थापनंपादादि पिंडीकरणम् एवंपरस्परमात्मनोदेहस्यापचक्रतुः अपकारंकृतवंतौ ॥५॥ तद्युद्धंबलाबलवत् एकतोबलमन्यतोऽबलम् तद्युद्धंविषममित्यू चुरित्यर्थः यद्वा तद्बलाबलवतोर्युद्धंदृष्ट्वामहानयमधर्मइत्यूचुरित्यन्वयः ॥६॥ तदेवदर्शयति महानिति बालयोर्बलवतोश्चयुद्धंराजाचेत्प श्येत्स्वयंवारणीयः एतेराज्ञःपश्यतःस्वयमन्विच्छंतिअनुमन्यंतइतिमहानधर्मइत्यर्थः ॥ ७ ॥ बलाबलवद्युद्धतांप्रपंचयतिपंचभिः क्वेति व ज्रसाराणिवज्रवत्कठिनानिसर्वाण्यंगानिययोस्तौ ॥८॥ समाजस्यसभायाः ॥९॥ अपराऊचुः नसभामिति अब्रुवन्ज्ञात्वाऽपितूष्णींतिष्ठ

उत्थापनैरुन्नयनैश्चालनैःस्थापनैरपि॥ परस्परंजिगीषंतावपचक्रतुरात्मनः ॥ ५ ॥ तद्बलाबलवद्युद्धंसमे ताःसर्वयोषितः॥ ऊचुःपरस्परंराजन्सानुकंपावरूथशः ॥ ६ ॥ महानयंबताधर्मएषांराजसभासदां ॥ ये बलाबलवद्युद्धंराज्ञोऽन्विच्छंतिपश्यतः॥ ७ ॥ क्ववज्रसारसर्वांगौमल्लौशैलेंद्रसन्निभौ ॥ क्वचातिसुकुमारां गौकिशोरौनाप्तयौवनौ॥ ८ ॥ धर्मव्यतिक्रमोह्यस्यसमाजस्यध्रुवंभवेत् ॥ यत्राधर्मःसमुत्तिष्ठेन्नस्थेयंतत्र कर्हिचित्॥ ९ ॥नसभांप्रविशेत्प्राज्ञःसभ्यदोषाननुस्मरन्॥ अब्रुवन्विब्रुवन्नज्ञोनरःकिल्बिषमश्नुते॥ १० ॥ वल्गतःशत्रुमभितःकृष्णस्यवदनांबुजं॥ वीक्ष्यतांश्रमवार्युप्तंपद्मकोशमिवांबुभिः॥ ११॥ किंनपश्यतराम स्यमुखमाताम्रलोचनं॥ मुष्टिकंप्रतिसामर्षहाससंरंभशोभितं॥ १२॥पुण्याबतव्रजभुवोयदयंनृलिंगगूढःपु राणपुरुषोवनचित्रमाल्यः॥गाःपालयन्सहबलःक्वणयंश्चवेणुंविक्रीडयाऽचतिगिरित्ररमार्चितांघ्रिः॥१३॥

न् विब्रुवन्विपरीतंब्रुवन् अज्ञःनजानामीतिब्रुवन्अतः प्राज्ञोनसभांप्रविशेदिति ॥१०॥ वल्गतःशत्रु मभितइति शत्रोःसर्वतोधावतःकृष्णस्य श्रमवारिणाउप्तंव्याप्तंमुखांबुजंदृश्यताम् ॥११॥ अन्याऊचुःकिंनपश्यतइति सामर्षसक्रोधंहा सरंभआवेशस्तेनशोभितम् ॥१२॥ अन्याऊचुः पुण्याबतेति नृलिंगेनमनुष्यदेहेनगूढःवनस्थानिचित्राणिमाल्यानियस्यसः गिरित्रः रमाचताभ्यामर्चितावंघ्रीयस्यसः अयंभावः धिगिमांसभांयस्यामियंपराभूयते तास्तुव्रजभुवोधन्याः यत्यासुअयंकृष्णोविविध ऽवतिगच्छतीतिअहोकष्टमल्पपुण्यावयंयतोऽस्माभिरनवसरेदृष्टोयं ॥ १२ ॥

पत्र्पु ण्याइत्याहुस्त्रिभिः गोप्यइति अमुष्यश्रीकृष्णस्यरूपमंगलावण्येनसारंश्रेष्ठम् किंच असमोर्ध्वंनविद्यतेसमम्मूर्ध्वमधिकंच
ण्तु तदपिनअन्येनआभरणादिनासिद्धम् किंतुस्वतएवऐश्वरस्यऐश्वर्यस्यचएकांतधाम अव्यभिचारिस्थानम् पाठांतरेअमुष्यईश्व
येन्वयः एवंभूतंनित्यंनवीनंरूपंयानेत्रैःपश्यंतीति ॥१४॥ किंच यादोहनादिष्वेनंगायंतितावज्ञस्त्रियोधन्याः प्रेंखेंखनंदोलांदोलनम्
णंसेचनम् कथंभूताःउरुक्रमेचित्तमुरुक्रमचित्तं तेनैवयानंसर्वविषयप्राप्तिर्यासांताः पाठांतरेउरुक्रमांचितयंत्यइत्यर्थः कुतःअनुरक्त

गोप्यस्तपःकिमचरन्यदमुष्यरूपंलावण्यसारमसमोर्ध्वमनन्यसिद्धम् ॥ दृग्भिःपिबंत्यनुसवाभिनवंदुरापमेकांतधामयशसःश्रियऐश्वरस्य ॥ १४ ॥ यादोहनेऽवहननेमथनोपलेपप्रेंखेंखनार्भरुदितोक्षणमार्जनादौ ॥ गायंतिचैनमनुरक्तधियोऽश्रुकंठ्योधन्याव्रजस्त्रियउरुक्रमचित्तयानाः ॥ १५ ॥ प्रातर्व्रजाद्व्रजतआविशतश्चसायंगोभिःसमंक्वणयतोऽस्यनिशम्यवेणुम् ॥ निर्गम्यतूर्णमबलाःपथिभूरिपुण्याःपश्यंतिसस्मितमुखंसदयावलोकम् ॥ १६ ॥ एवंप्रभाषमाणासुस्त्रीपुयोगेश्वरोहरिः ॥ शत्रुंहंतुंमनश्चक्रेभगवान्भरतर्षभ ॥ १७ ॥ सभयाःस्त्रीगिरःश्रुत्वापुत्रस्नेहशुचातुरौ ॥ पितरावन्वतप्येतांपुत्रयोरबुधौबलं ॥ १८ ॥ तैस्तैर्नियुद्धविधिभिर्विविधैरच्युतेतरौ ॥ युयुधातेयथान्यायंतथैवबलमुष्टिकौ ॥ १९ ॥ भगवद्गात्रनिष्पातैर्वज्रनिष्पेषनिष्ठुरैः ॥ चाणूरोभज्यमानांगोमुहुर्ग्लानिमवापह ॥ २० ॥ सश्येनवेगउत्पत्यमुष्टीकृत्यकरावुभौ ॥ भगवंतंवासुदेवंक्रुद्धोवक्षस्यबाधत ॥ २१ ॥ नाचलत्तत्प्रहारेणमालाहतइवद्विपः ॥ बाह्वोर्निगृह्यचाणूरंबहुशोभ्रामयन्हरिः ॥ २२ ॥

धियः तत्रलिंगमश्रुकंठ्यः ॥१५॥ प्रातरिति या अबलाअस्यवेणुंनिशम्यगृहात्तूर्णंनिर्गम्यपथिसस्मितमुखंपश्यंति ताभूरिपुण्याइति ॥१६॥
एवंसभयंब्रुवाणासुस्त्रीषुतासांभयनिवृत्तमे कृष्णःशत्रुंहंतुंमनश्चक्रे ॥१७॥ सभयाः स्त्रीणांगिरःश्रुत्वा पुत्रयोःस्नेहेनयाशुक्तया आतुरौ
विव्हलौ पुत्रयोर्बलमजानंतौपितरावनुतापंप्राप्ताविति॥१८॥१९॥तदाभगवतोगात्राणामरत्निजान्वादीनांनिष्पातैः प्रहारैः वज्रस्यनिष्पे
षः तीव्रप्रतापः तद्वन्निष्ठुरैः भज्यमानांगः श्लथद्गात्रइत्यर्थः ॥२०॥ श्येनस्येववेगोयस्यसः चाणूरःअबाधतअताडयत् ॥२१॥२२॥

भूपृष्ठेभुवउपरि पोथयामासआस्फालयत् इंद्रध्वजोवज्रं यद्वा इंद्रध्वजोगौडेषुप्रसिद्धःकस्मिंश्चिदुत्सवेमहान्स्तंभोध्वजपताकाद्यलंकृ
तःपुरुषाकृतिःउच्छ्रीयतेसयथापततितद्वदपतदिति ॥२३॥२४॥ अर्दितःपीडितः उर्व्युपस्थेभूतले ॥२५॥२६॥२७॥२८॥ वल्गंतौनृत्यं

भूपृष्ठेपोथयामासतरसाक्षीणजीवितं ॥ विस्रस्ताकल्पकेशस्रक्इंद्रध्वजइवापतत् ॥ २३ ॥ तथैवमुष्टिकः
पूर्वंस्वमुष्ट्याभिहतेनवै ॥ बलभद्रेणबलिनातलेनाभिहतोभृशं ॥ २४ ॥ प्रवेपितःसरुधिरमुद्वमन्मुखतोऽर्दि
तः॥ व्यसुःपपातोर्व्युपस्थेवाताहतइवांघ्रिपः ॥ २५ ॥ ततःकूटमनुप्राप्तंरामःप्रहरतांवरः ॥ अवधील्लीलया
राजन्सावज्ञंवाममुष्टिना ॥ २६ ॥ तर्ह्येवहिशलःकृष्णपदापहतशीर्षकः ॥ द्विधाविदीर्णस्तोशलकउभावपि
निपेततुः ॥ २७ ॥ चाणूरेमुष्टिकेकूटेशलेतोशलकेहते ॥ शेषाःप्रदुद्रुवुर्मल्लाःसर्वेप्राणपरीप्सवः ॥ २८ ॥ गो
पान्वयस्यानाकृष्यतैःसंसृज्यविजह्रतुः ॥ वाद्यमानेषुतूर्येषुवल्गंतौधृतनूपुरौ ॥ २९ ॥ जनाःप्रजहृषुःसर्वे
कर्मणारामकृष्णयोः॥ऋतेकंसंविप्रमुख्याःसाधवःसाधुसाध्विति ॥ ३० ॥ हतेषुमल्लवर्येषुविद्रुतेषुचभोजरा
ट्॥ न्यवारयत्स्वतूर्याणिवाक्यंचेदमुवाचह ॥ ३१ ॥ निःसारयतदुर्वृत्तौवसुदेवात्मजौपुरात् ॥ धनंहरतगो
पानांनंदंबध्नीतदुर्मतिं॥३२॥वसुदेवस्तुदुर्मेधाहन्यतामाश्वसत्तमः ॥ उग्रसेनःपिताचापिसानुगःपरपक्षगः
॥३३॥एवंविकत्थमानेवैकंसेप्रकुपितोऽव्ययः॥लघिम्नोत्पत्यतरसामंचमुत्तुंगमारुहत् ॥ ३४ ॥ तमाविशंत
मालोक्यमृत्युमात्मनआसनात्॥मनस्वीसहसोत्थायजगृहेसोऽसिचर्मणी ॥३५॥तंखड्गपाणिंविचरंतमाशु
श्येनंयथादक्षिणसव्यमंबरे ॥ समग्रहीद्दुर्विषहोग्रतेजायथोरगंतार्क्ष्यसुतःप्रसह्य ॥ ३६ ॥ प्रगृह्यकेशेषुचल
त्किरीटंनिपात्यरंगोपरितुंगमंचात् ॥ तस्योपरिष्टात्स्वयमब्जनाभःपपातविश्वाश्रयआत्मतंत्रः ॥ ३७ ॥

नौ ॥२९॥ साधुसाधुइतिवदंतः ॥३०॥३१॥३२॥३३॥ अव्ययः अश्रमःलघिम्नालाघवेन ॥३४॥३५ ॥ दुर्विषहमविषह्यमुग्रंतेजो
यस्यसकृष्णः ॥३६॥ गरिष्ठत्वायविश्वाश्रयत्वमुक्तम् तत्रहेतुः अब्जनाभः कुतः तस्योपर्येवपपात यतःआत्मतंत्रःस्वतंत्रः ॥ ३७ ॥

पञ्च॥ निर्वेशोनिष्कृतिरानृण्यमित्यर्थः तत्कारिणःसंतः तेअभ्यधावन् ॥ ४०॥ तथातादृक्अतिरभसोवेगोयेषांतान्संयत्तान्उद्युक्तान् ॥४१॥४२॥४३॥ शोचंत्योविलापंचक्रुःशुचःअश्रूणि ॥ ४४॥ धर्मज्ञइत्यादीनि विलापेप्रेमसंबोधनानि तेत्वदीयावयम् ॥ ४५ ॥ त्वयाप

तंसंपरेतंविचकर्षभूमौहरिरियथेभंजगतोविपश्यतः ॥ हाहेतिशब्दःसुमहांस्तदाऽभूदुदीरितःसर्वजनैर्नरेंद्र॥ ॥ ३८ ॥ सनित्यदोद्विग्नधियातमीश्वरंपिबन्वदन्वाविचरन्स्वपन्श्वसन् ॥ ददर्शचक्रायुधमग्रतोयंतस्तदेवरूपंदुरवापमाप ॥ ३९ ॥ तस्याऽनुजाभ्रातरोऽष्टौकंकन्यग्रोधकादयः ॥ अभ्यधावन्नभिक्रुद्धाभ्रातुर्निर्वेशकारिणः ॥ ४० ॥ तथाऽतिरभसांस्तांस्तुसंयत्तान्रोहिणीसुतः॥ अहन्परिघमुद्यम्यपशूनिवमृगाधिपः॥ ४१ ॥ नेदुर्दुंदुभयोव्योम्निब्रह्मेशाद्याविभूतयः ॥ पुष्पैःकिरंतस्तंप्रीत्याशशंसुर्ननृतुःस्त्रियः ॥ ४२ ॥ तेषांस्त्रियोमहाराजसुहृन्मरणदुःखिताः ॥ तत्राभीयुर्विनिघ्नंत्यःशीर्षाण्यश्रुविलोचनाः ॥ ४३ ॥ शयानान्वीरशय्यायांपतीनालिंग्यशोचतीः ॥ विलेपुःसुस्वरंनार्योविसृजंत्योमुहुःशुचः ॥ ४४ ॥ हानाथप्रियधर्मज्ञकरुणानाथवत्सल ॥ त्वयाहतेननिहतावयंतेसगृहप्रजाः ॥ ४५ ॥ त्वयाविरहितापत्यापुरीयंपुरुषर्षभ ॥ नशोभतेवयमिवनिवृत्तोत्सवमंगला ॥ ४६ ॥ अनागसांत्वंभूतानांकृतवान्द्रोहमुल्बणं ॥ तेनेमांभोदशांनीतोभूतध्रुक्कोलभेतशं ॥ ४७ ॥ सर्वेषामिहभूतानामेषहिप्रभवाप्ययः ॥ गोप्ताचतदवध्यायीनक्वचित्सुखमेधते ॥ ४८ ॥ श्रीशुकउवाच राजयोषितआश्वास्यभगवाँल्लोकभावनः ॥ यामाहुर्लौकिकींसंस्थांहतानांसमवारयत् ॥ ॥ ४९ ॥ मातरंपितरंचैवमोचयित्वाऽथबंधनात् ॥ कृष्णरामौववंदातेशिरसास्पृश्यपादयोः ॥ ५० ॥

त्याविरहितापुरीयंनशोभतइतित्वदृष्ट्याभिधानम् ॥ ४६॥ अनागसामितितुपरमार्थाभिधानं॥ ४७ ॥ एषःकृष्णःप्रभवंत्यस्मादितिप्रभवः अपियंत्यस्मिन्नितिअप्ययःसचसच तदवध्यानमवज्ञातत्कर्तुंशीलंयस्यसः ॥ ४८॥ ४९ ॥ आस्पृश्यईषत्स्पृष्ट्वा ॥ ५० ॥

पुत्रभ्रांतिविहायजगदीश्वराविति ज्ञात्वा शंकितौनसस्वजातेनआलिंगितवंतौ किंतुबद्धांजलीतस्थतुरित्यर्थः प्रसस्रहत्वाहस्तींद्रंमल्लेंद्रान्म
ल्लीलया ॥बीभत्सचरितंकंसंसबीभत्सममारयत् ॥ ५१ ॥ इ० भा० म० द० चतुश्चत्वारिंशोध्यायः ॥ ४४ ॥ ७ ॥ पंचचत्वारिंशकेथपित्रृनं
दादिसांत्वनं॥उग्रसेनाभिषेकश्चगुरौवासात्पुरागमः ॥ १॥ उपलब्धार्थौविदित्वेतिअयमर्थः उपसमीपेआवयोःपुत्रबुध्यासांसारिकपरम
सुखभोगात्पूर्वमेवलब्धार्थौ आवामीश्वराविति लब्धःप्राप्तःपरमज्ञानरूपोऽर्थोयाभ्यांतौतथाभूतौज्ञात्वामयिप्रसन्नेसति अनयोर्ज्ञानंना
मकिंदुर्लभंस्यात् दुर्लभंतुमयिपुत्रतयाप्रेम अतइदानीमेवतज्ज्ञानंमाभूदितिनिजांस्वाधीनांमायांतयोःप्रसारितवानिति ॥ १ ॥तदेवदर्श
यति उवाचेत्यादिभिरष्टभिः प्रीणयन्सादरंब्रुवन्॥२॥अस्मत्तःअस्मन्निमित्तं नित्यमुत्कंठितयोरपियुवयोः पुत्राभ्यामावाभ्यांकृत्वाबाल्य

देवकीवसुदेवश्चविज्ञायजगदीश्वरौ ॥ कृतसंवंदनौपुत्रौसस्वजातेनशंकितौ ॥ ५१ ॥इ० भा० द० कंसवधो नामचतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः॥४४॥ ॥७॥ श्रीशुकउवाच पितरावुपलब्धार्थौविदित्वापुरुषोत्तमः॥मा भूदितिनिजांमायांततानजनमोहिनीं॥१॥उवाचपितरावेत्यसाग्रजःसात्वतर्षभः॥ प्रश्रयावनतःप्रीणन्नंब ताततिसादरं॥२॥नास्मत्तोयुवयोस्तातनित्योत्कंठितयोरपि॥बाल्यपौगंडकैशोराःपुत्राभ्यामभवन्क्वचित् ॥३॥नलब्धोदैवहतयोर्वासोनौभवदंतिके॥ यांबालाःपितृगेहस्थाविंदंतेलालितामुदं॥४॥ सर्वार्थसंभवोदेहोजनितःपोषितोयतः॥नतयोर्यातिनिर्वेशंपित्रोर्मर्त्यःशतायुषा॥५॥यस्तयोरात्मजःकल्पआत्मनाचधनेन च॥वृत्तिंनदद्यात्तंप्रेत्यस्वमांसंखादयंतिहि॥ ६ ॥मातरंपितरंवृद्धंभार्यांसाध्वीसुतंशिशुं॥गुरुंविप्रंप्रपन्नंचक ल्पोऽबिभ्रत्श्वसन्मृतः॥७॥तन्नावकल्पयोःकंसान्नित्यमुद्विग्नचेतसोः॥मोघमेतेव्यतिक्रांतादिवसावामन र्चतोः॥८॥

पौगंडकैशोरास्तत्तदवस्थाऽनुभवसुखानीत्यर्थः नाभवन्निति अस्मत्तःपुत्राभ्यामितिसामानाधिकरण्यंवा ॥ ३ ॥
किंचआवामेवदैवहीनावित्याह नलब्धइति पितृगेहस्थाबालायांमुदंविदंतेसाचनलब्धेति ॥ ४ ॥एवंतावत्श्लोकद्वयेनयुवयोरावयोश्चका
महानिर्जातेत्युक्तं आवयोः पुनर्युष्मत्परिचर्यालोपेनधर्महानिरपिजातेत्याह सर्वार्थसंभवइति सर्वेषांधर्माद्यर्थानांसंभवोयस्मिन्सदेहो
याभ्यांजनितःपोषितश्चतयोःपित्रोर्निर्वेशंनिष्कृतिमानृण्यंमर्त्यःशतसंवत्सरमात्रेणायुषानप्राप्नोति॥ ५॥तन्मध्येपितुर्यः पुत्रःकल्पःस
न्नपिपित्रोर्वृत्तिजीविकांनसंपादयेत्तंप्रेत्यलोकांतरेयमदूताःस्वस्यैवमांसंखादयंतीति॥ ६ ॥ किंचमात्रादिशुश्रूषामकुर्वन्विफलजी
वतीत्याह मातरमिति अबिभ्रत् अपुष्णन्श्वसन्नपिमृततुल्यएवेति ॥ ७॥ तत्तस्मान्नौआवयोःमोघंव्यर्थमनर्चतोःअपूजयतोः॥८॥

पत्नं संनं कृत्वा ॥ ९ ॥ १० ॥११ ॥ आश्वास्यसांत्वयित्वा ॥ १२ ॥ त्वमेवाज्ञापयेतिमावदेत्याह ययातिशापादिति तवतुयदव
मदाज्ञयानदोषइतिभावः ॥ १३ ॥ ममतादृशीशक्तिर्नास्तीतिचेत्तत्राह मयीति मत्प्रसादेनसर्वंभविष्यतीत्यर्थः ॥१४ ॥ स्वान्ज्ञा

क्षंतुमर्हथस्तातमातर्नौपरतंत्रयोः ॥ अकुर्वतोर्वांशुश्रूषांक्लिष्टयोर्दुर्हृदाभृशम् ॥ ९ ॥ श्रीशुकउवाच
इतिमायामनुष्यस्यहरेर्विश्वात्मनोगिरा ॥ मोहितावंकमारोप्यपरिष्वज्यापतुर्मुदम् ॥ १० ॥ सिंचंतावश्रु
धाराभिःस्नेहपाशेनचावृतौ ॥ नकिंचिदूचतूराजन्बाष्पकंठौविमोहितौ ॥ ११ ॥ एवमाश्वास्यपितरौभग
वान्देवकीसुतः ॥ मातामहंतूग्रसेनंयदूनामकरोन्नृपम् ॥ १२ ॥ आहचास्मान्महाराजप्रजाश्चाज्ञप्तुमर्हसि ॥
ययातिशापाद्यदुभिर्नासितव्यंनृपासने ॥ १३ ॥ मयिभृत्यउपासीनेभवतोविबुधादयः ॥ बलिंहरंत्यवनताः
किमुतान्येनराधिपाः ॥ १४ ॥ सर्वान्स्वान्ज्ञातिसंबंधान्दिग्भ्यःकंसभयाकुलान् ॥ यदुवृष्ण्यंधकमधुदाशा
र्हकुकुरादिकान् ॥ १५ ॥ सभाजितान्समाश्वास्यविदेशावासकर्शितान् ॥ न्यवासयत्स्वगेहेषुवित्तैःसंतर्प्य
विश्वकृत् ॥ १६ ॥ कृष्णसंकर्षणभुजैर्गुप्तालब्धमनोरथाः ॥ गृहेषुरेमिरेसिद्धाःकृष्णरामगतज्वराः ॥ १७ ॥ वी
क्षंतोऽहरहःप्रीतामुकुंदवदनांबुजम् ॥ नित्यंप्रमुदितंश्रीमत्सदयस्मितवीक्षणम् ॥ १८ ॥ तत्रप्रवयसोऽप्या
सन्युवानोऽतिबलौजसः ॥ पिबंतोऽक्षैर्मुकुंदस्यमुखांबुजसुधांमुहुः ॥ १९ ॥ अथनंदंसमासाद्यभगवान्दे
वकीसुतः ॥ संकर्षणश्चराजेंद्रपरिष्वज्येदमूचतुः ॥ २० ॥ पितर्युवाभ्यांस्निग्धाभ्यांपोषितौलालितौभृशम् ॥
पित्रोरभ्यधिकाप्रीतिरात्मजेष्वात्मनोऽपिहि ॥ २१ ॥ सपितासाचजननीयौपुष्णीतांस्वपुत्रवत् ॥ शिशू
न्बंधुभिरुत्सृष्टानकल्पैःपोषरक्षणे ॥ २२ ॥

तीन्संबंधांश्च दिग्भ्यआनाय्येति ॥ १५ ॥ १६ ॥ सिद्धाःपूर्णाःकृष्णरामाभ्यांगतोनिवृत्तोज्वरस्तापोयेषांते ॥ १७ ॥ सदयस्मितंवीक्षणंयस्मिन्तत्
॥ १८ ॥ प्रवयसोवृद्धाअपिअतिशयितंबलमोजश्चयेषांते ॥ १९ ॥ २० ॥ भृशमात्मनोऽप्याधिक्येनपोषितौ नचाश्चर्यमेतदित्याहपित्रोरिति
आत्मनोदेहादप्यात्मजेष्वभ्यधिकाहिप्रीतिरिति ॥ २१ ॥ देवकीवसुदेवयोःपुत्रौयुवां नास्मत्पुत्रावित्यपिनवाच्यमित्याह सपितेति ॥ २२ ॥

॥२३॥ सव्रजंव्रजवासिभिःसहितम् कुप्यानिस्वर्णरजतादिव्यतिरिक्तकांस्यपात्रादीनितत्प्रभृतिभिः ॥२४॥२५॥ पुरोधसागर्गाचार्येण द्विजसंस्कृतिमुपनयनं ॥२६॥ गावोगाः रुक्मस्यमालाविद्यंतेयासांताः क्षौमवस्त्रमालावतीः ॥२७॥ याःपूर्वंमनोदत्ताःआसन्ताएवाददात् ननुताःकंसेनापहृताःसत्यं राजगोष्ठादाच्छिद्यदत्ताइत्याह कंसेनाधर्मतइति ॥२८॥ गायत्रंव्रतंब्रह्मचर्यं ॥२९॥ प्रकर्षेणभवंत्याभ्यामिति प्रभवौअतएवसर्वज्ञौ स्वतःसिद्धममलंज्ञानंप्रच्छादयंतौनरचेष्टितैः॥ ३०॥३१॥ यथायथावत् उपसाद्यप्राप्यगुरौवृत्तिमन्यानग्राहयंतौ

यातयूयंव्रजंतातवयंचस्नेहदुःखितान्॥ ज्ञातीन्वोद्रष्टुमेष्यामोविहायसुहृदांसुखं ॥ २३ ॥ एवंसांत्वय्यभगवान्नंदंसव्रजमच्युतः॥ वासोलंकारकुप्याद्यैरर्हयामाससादरं ॥ २४ ॥ इत्युक्तस्तौपरिष्वज्यनंदःप्रणयविक्लवः॥ पूरयन्नश्रुभिर्नेत्रेसहगोपैर्व्रजंययौ ॥ २५॥ अथशूरसुतोराजन्पुत्रयोःसमकारयत्॥ पुरोधसाब्राह्मणैश्चयथावद्द्विजसंस्कृतिं॥२६॥ तेभ्योदाद्दक्षिणागावोरुक्ममाल्यःस्वलंकृताः॥ स्वलंकृतेभ्यःसंपूज्यसवत्साःक्षौममालिनीः॥ २७ ॥ याःकृष्णरामजन्मर्क्षेमनोदत्तामहामतिः ॥ ताश्चाददादनुस्मृत्यकंसेनाधर्मतोहृताः॥ २८ ॥ ततश्चलब्धसंस्कारौद्विजत्वंप्राप्यसुव्रतौ॥ गर्गाद्यदुकुलाचार्याद्गायत्रंव्रतमास्थितौ ॥ २९ ॥ प्रभवौसर्वविद्यानांसर्वज्ञौजगदीश्वरौ ॥ नान्यसिद्धामलज्ञानंगूहमानौनरेहितैः॥३०॥ अथोगुरुकुलेवासमिच्छंतावुपजग्मतुः॥ काश्यंसांदीपनिंनामत्व्यवंतिपुरवासिनम्॥ ३१॥ यथोपसाद्यतौदांतौगुरौवृत्तिमनिंदिताम्॥ ग्राहयंतावुपेतौस्मभक्त्यादेवमिवादृतौ ॥ ३२॥ तयोर्द्विजवरस्तुष्टःशुद्धभावानुवृत्तिभिः॥ प्रोवाचवेदानखिलान्सांगोपनिषदोगुरुः॥३३॥सरहस्यंधनुर्वेदंधर्मान्न्यायपथांस्तथा॥तथाचान्वीक्षिकींविद्यांराजनीतिंचषड्विधाम्॥ ३४ ॥ सर्वंनरवरश्रेष्ठौसर्वविद्याप्रवर्त्तकौ॥ सकृन्निगदमात्रेणतौसंजगृहतुर्नृप ३५

...यंतौ गुरुमुपेतौउपगतौ सेवितवंतावित्यर्थः॥३२॥ शुद्धोभावोयासुताभिरनुवृत्तिभिः सांगोपनिषदः अंगानिषडंगानिशिक्षादीनितैः ...षड्भिश्चसहितान् ॥३३॥सरहस्यंमंत्रदेवताज्ञानसहितं धर्मान्मन्वादिधर्मशास्त्राणि न्यायपथान्मीमांसादीन् आन्वीक्षिकींतर्कविद्यां ...संधिर्विग्रहोयानमासनंद्वैधमाश्रयइतिएवंषड्विधांराजनीतिम् ॥ ३४ ॥ सकृन्निगदमात्रेणएकवारंगुरोरुच्चारणमात्रेण ॥३५॥

अ०४५

॥ ३ ॥ पूर्वोक्तचतुःषष्टिकलाः तांश्चशैवतंत्रोक्तालिख्यंतेयथा गीतं १ वाद्यं २ नृत्यं ३ नाट्यं ४ आलेख्यं ५ विशेषकच्छेद्यं ६ तंडुलकुसु
मबलिविकाराः ७ पुष्पास्तरणं ८ दशनवसनांगरागाः ९ मणिभूमिकाकर्म १० शयनरचनं ११ उदकवाद्यं १२ उदकघातः १३ चि
त्रयोगाः १४ माल्यग्रथनविकल्पाः १५ शेखरापीडयोजनं १६ नेपथ्ययोगाः १७ कर्णपत्रभंगाः १८ सुगंधयुक्तिः १९ भूषणयोज
नं २० ऐंद्रजालं २१ कौचुमारयोगाः २२ हस्तलाघवं २३ चित्रशाकापूपभक्षविकारक्रिया २४ पानकरसरागासवयोजनं २५ सू
चीकर्म २६ सूत्रक्रीडा २७ प्रहेलिका २८ प्रतिमाला २९ दुर्वचकयोगाः ३० पुस्तकवाचनं ३१ नाटकाख्यायिकादर्शनं ३२ का
व्यसमस्यापूरणं ३३ पट्टिकावेत्रबाणविकल्पाः ३४ तर्ककर्माणि ३५ तक्षणं ३६ वास्तुविद्या ३७ रूप्यरत्नपरीक्षा ३८ धातुवादः

अहोरात्रैश्चतुःषष्ट्यासंयत्तौतावतीःकलाः॥ गुरुदक्षिणयाचार्यंछंदयामासतुर्नृप॥ ३६॥ द्विजस्तयोस्तंमहि
मानमद्भुतंसंलक्ष्यराजन्नतिमानुषींमतिं॥ संमंत्र्यपत्न्यासमहार्णवेमृतंबालंप्रभासेवरयांबभूवह॥ ३७॥ तथे
त्यथारुह्यमहारथौरथंप्रभासमासाद्यदुरंतविक्रमौ॥ वेलामुपव्रज्यनिषीदतुःक्षणंसिंधुर्विदित्वाऽर्हणमाहर
त्तयोः॥ ३८॥ तमाहभगवानाशुगुरुपुत्रःप्रदीयतां॥ योऽसाविहत्वयाग्रस्तोबालकोमहतोर्मिणा॥ ३९॥
समुद्रउवाच नैवाहार्षमहंदेवदैत्यःपंचजनोमहान्॥ अंतर्जलचरःकृष्णशंखरूपधरोऽसुरः॥ ४०॥ आस्ते
तेनाहृतोनूनंतच्छ्रुत्वासत्वरंप्रभुः॥ जलमाविश्यतंहत्वानापश्यदुदरेऽर्भकं॥ ४१॥

३९ मणिरागज्ञानं ४० आकरज्ञानं ४१ वृक्षायुर्वेदयोगाः ४२ मेषकुक्कुटलावकयुद्धविधिः ४३ शुकसारिकाप्रलापनं ४४ उत्सादनं ४५
केशमार्जनकौशलं ४६ अक्षरमुष्टिकाकथनं ४७ म्लेच्छितकतर्कविकल्पाः ४८ देशभाषाज्ञानं ४९ पुष्पशकटिकानिमित्तज्ञानं ५०
यंत्रमातृकाधारणमातृका ५१ संवाच्यं ५२ मानसीकाव्यक्रिया ५३ अभिधानकोशः ५४ छंदोज्ञानं ५५ क्रियाविकल्पाः ५६ छ
लितकयोगाः ५७ वस्त्रगोपनानि ५८ द्यूतविशेषः ५९ आकर्षक्रीडा ६० बालक्रीडनकानि ६१ वैनायिकीनाम् ६२ वैजयिकीनां
६३ वैतालिकीनांचविद्यानांज्ञानम् ६४ इतिचतुःषष्टिकलाःछंदयामासतुःउपलोभितवंतौ॥ ३६॥ प्रभासेक्षेत्रेमहार्णवेमृतंबालं वरयामा
स॥ ३७॥ ईश्वराविति विदित्वासमुद्रस्तयोरर्हणमाजहार॥ ३८॥ ३९॥ पंचजनस्त्वसुरोऽहार्षीत् सचमहान्ममासाध्यइत्यर्थः॥ ४०॥ ४१॥

॥ ४२ ॥ ४३ ॥ सपर्यांपूजाम् सर्वेषांभूतानामाशयाःअंतःकरणानि तान्यालयोनिवासोयस्यतम् ॥ ४४ ॥ निजंकर्मएवनिबंधनंय स्यतथाभूतमपिमदाज्ञापुरस्कारेणानयतः तेनदोषइत्यर्थः ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ वत्सेतिप्राधान्येनैकस्यसंबोधनम् गुरोर्निष्क्रयःगुरुदक्षिणायु ष्मद्विधयोर्गुरोर्ममकामानांमध्येकोऽनुकामोऽवशिष्यतेनकोपीति ॥ ४७ ॥ हेवीरौस्वगृहंगच्छतम् वांयुवयोः अयातयामानि अगत साराणि ॥ ४८ ॥ अनिलवद्रंहोवेगोयस्यतेन पर्जन्योमेघस्तद्वन्निनदोयस्यतेन ॥४९॥ नष्टमदृष्टंतत्पुनर्लब्ध्वंधनंयाभिस्ताइवेति॥ ५० ॥

नदंगप्रभवंशंखमादायरथमागमत् ॥ ततःसंयमनींनामयमस्यदयितांपुरीम् ॥ ४२ ॥ गत्वाजनार्दनःशं ..दध्मौसहलायुधः ॥ शंखनिर्ह्रादमाकर्ण्यप्रजासंयमनोयमः ॥ ४३ ॥ तयोःसपर्यांमहतींचक्रेभक्त्युप बृंहिताम् ॥ उवाचावनतःकृष्णंसर्वभूताशयालयम् ॥ ४४ ॥ लीलामनुष्यहेविष्णोयुवयोःकरवामकिम् ॥ श्रीभगवानुवाच गुरुपुत्रमिहानीतंनिजकर्मनिबंधनम् ॥ आनयस्वमहाराजमच्छासनपुरस्कृतः ॥ ४५ ॥ तथेतितेनोपानीतंगुरुपुत्रंयदूत्तमौ ॥ दत्वास्वगुरवेभूयोवृणीष्वेतितमूचतुः ॥ ४६ ॥ सम्यक्संपादितोवत्स भवद्भ्यांगुरुनिष्क्रयः ॥ कोनुयुष्मद्विधगुरोःकामोनामावशिष्यते ॥ ४७ ॥ गच्छतंस्वगृहंवीरौकीर्तिर्वामस्तु पाविनी ॥ छंदांस्ययातयामानिभवंत्विहपरत्रच ॥४८॥ गुरुणैवमनुज्ञातौरथेनानिलरंहसा ॥ आयातौस्वपु रंतातपर्जन्यनिनदेनवै ॥ ४९ ॥ समनंदन्प्रजाःसर्वादृष्ट्वारामजनार्दनौ ॥ अपश्यंत्योबह्वहानिनष्टलब्धध नाइव ॥ ५० ॥ इतिश्रीभागवतेमहापु राणेदशमस्कंधेपंचचत्वारिंशोध्यायः ॥ ४५ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच वृष्णीनांप्रवरोमंत्रीकृष्णस्यदयितःसखा ॥ शिष्योबृहस्पतेःसाक्षादुद्धवोबुद्धिसत्तमः ॥ १ ॥

.दशमस्कंधेटीकायांपंचचत्वारिंशोध्यायः ॥ ४५ ॥ ॥७॥ षट्चत्वारिंशकेघोषमुद्धवंप्रैष्यतद्गिरा ॥ यशोदानंदयोश्च ..ाःशोकापनोदनम् ॥ १ ॥ कामचारंद्विजातिःसन्परित्यज्यातिसंयतः ॥ गुरोर्ज्ञानमनुप्राप्यसखागोपीरुपादिशत् ॥२॥ गोपीनांसां ..द्देस्यंसन्मंत्रिसाध्यमितितदर्थमुद्धवंविशिनष्टि वृष्णीनामिति बुद्धिसत्तमः बुद्ध्याऽतिश्रेष्ठः ॥ १ ॥

पूर्वार्धे टी० ॥ गोपीनांविशेषतःसंदेशेकारणमाह ताइति मय्येवसंकल्पात्मकंमनोयासांताः अहमेवप्राणोयासांताः मदर्थेत्यक्तदैहिकाः त्रादयोयाभिस्ताः ततःकिमतआह येत्यक्तलोकधर्माइति मन्निमित्तंत्यक्तौलोकधर्मौइहामुत्रसुखेतत्साधनानिचयैस्तान्बिभर्मिसं यामिसुखयामीत्यर्थः ॥ ४ ॥ तासांबियोगाधिंदर्शयति द्वयेनमयिताइति ॥५॥ विरहेणऔत्कंठ्यंतेनविव्हलाःपरवशाः गोकुलान्नि मनसमयेशीघ्रमागमिष्यामीतियेप्रत्यागमनसंदेशास्तैः मेमदीयावल्लव्योगोप्यःमदात्मिकाइति तासामात्मायदिस्वदेहेस्यात्तर्हिविरह तापेनदग्धेतैव मयिवर्त्तमानत्वात्कथंचिज्जीवंतीतिभावः ॥६॥ संदेशंभवतीनांवियोगोमेनहिसर्वात्मनाक्वचिदित्यादिकं ॥ ७ ॥ निम्लोच

तमाहभगवान्प्रेष्ठंभक्तमेकांतिनंक्वचित् ॥ गृहीत्वापाणिनापाणिंप्रपन्नार्तिहरोहरिः ॥ २ ॥ गच्छोद्धवव्रजं सौम्यपित्रोर्नौप्रीतिमावह ॥ गोपीनांमद्वियोगाधिंमत्संदेशैर्विमोचय ॥ ३ ॥ तामन्मनस्कामत्प्राणामद् र्थेत्यक्तदैहिकाः ॥ येत्यक्तलोकधर्माश्चमदर्थेतान्बिभर्म्यहम् ॥ ४॥ मयिताःप्रेयसांप्रेष्ठेदूरस्थेगोकुलस्त्रियः ॥ स्मरंत्योऽगविमुह्यंतिविरहौत्कंठ्यविह्वलाः ॥ ५ ॥ धारयंत्यतिकृच्छ्रेणप्रायःप्राणान्कथंचन ॥ प्रत्यागम नसंदेशैर्वल्लव्योमेमदात्मिकाः ॥ ६॥ श्रीशुकउवाच इत्युक्तउद्धवोराजन्संदेशंभर्तुरादृतः ॥ आदायरथ मारुह्यप्रययौनंदगोकुलम् ॥ ७॥ प्राप्तोनंदव्रजंश्रीमान्निम्लोचतिविभावसौ ॥ छन्नयानःप्रविशतांपशूनां खुररेणुभिः ॥ ८ ॥ वासितार्थेऽभियुध्यद्भिर्नादितंशुष्मिभिर्वृषैः ॥ धावंतीभिश्चवास्राभिरूधोभारैःस्वव त्सकान् ॥ ९ ॥ इतस्ततोविलंघद्भिर्गोवत्सैर्मंडितंसितैः ॥ गोदोहशब्दाभिरवैर्वेणूनांनिःस्वनेनच ॥ १० ॥ गायंतीभिश्चकर्माणिशुभानिबलकृष्णयोः ॥ स्वलंकृताभिर्गोपीभिर्गोपैश्चसुविराजितं ॥ ११ ॥

तिअस्तंगच्छतिसति छन्नंयानंयस्येतितदागोपीभिरज्ञातत्वेननंदसंगंलब्धवानितिसूचयति ॥ ८ ॥ व्रजंवर्णयतिपंचभिः वासितार्थइत्या दिना वासिताः पुष्पवंत्योगावस्तन्निमित्तमभितोयुध्यद्भिः शुष्मिभिर्मत्तैर्वृषैर्नादितं वास्राभिर्धेनुभिःस्ववत्सकान्प्रति ॥ ९ ॥ विलंघद्भिःउ त्पतद्भिःगोदोहशब्दैःसह अभितोरवाःमुंचमामुंचनयआनयदेहिगृहाणेत्यादयोयस्मिन्तं वेणूनांनिःस्वनेनचमंडितं ॥ १० ॥ गायंतीभि र्गोपीभिर्गोपैश्चसुविराजितं ॥ ११ ॥

अभ्यार्चनान्वितैः गोपगृहैर्धूपादिभिश्चमनोरमम् ॥ १२ ॥ खंडंसमूहः ॥ १३ ॥ आर्चयत्पूजयामास ॥ १४ ॥ कशिपौशय्यायांसंविष्टम् ॥ १५ ॥ १६ ॥ साधूनामितिकर्मणिषष्ठी ॥ १७ ॥ गावोगाःगिरिंगोवर्द्धनम् ॥ १८ ॥ अप्यायास्यति आगमिष्यतिकिम् ॥ १९ ॥ श्रीकृष्णोपकारस्मरणादिभिरनुपमानंदेनाभिभूयमानआह दावाग्नेरित्यादिना वातात्वर्षाच्चेति वृषात्सर्पाच्चेति अन्येभ्यश्चदुरतिक्रमे

अभ्यर्कातिथिगोविप्रपितृदेवार्चनान्वितैः ॥ धूपदीपैश्चमाल्यैश्चगोपावासैर्मनोरमं ॥ १२ ॥ सर्वतःपुष्पितवनंद्विजालिकुलनादितं ॥ हंसकारंडवाकीर्णैःपद्मखंडैश्चमंडितं ॥ १३ ॥ तमागतंसमागम्यकृष्णस्यानुचरंप्रियं ॥ नंदःप्रीतःपरिष्वज्यवासुदेवधियार्चयत् ॥ १४ ॥ भोजितंपरमान्नेनसंविष्टंकशिपौसुखं ॥ गतश्रमंपर्यपृच्छत्पादसंवाहनादिभिः ॥ १५ ॥ कच्चिदंगमहाभागसखानःशूरनंदनः ॥ आस्तेकुशल्यपत्याद्यैर्युक्तोमुक्तःसुहृद्वृतः ॥ १६ ॥ दिष्ट्याकंसोहतःपापःसानुगःस्वेनपाप्मना ॥ साधूनांधर्मशीलानांयदूनांद्वेष्टियःसदा ॥ १७ ॥ अपिस्मरतिनःकृष्णोमातरंसुहृदःसखीन् ॥ गोपान्व्रजंचात्मनाथंगावोवृंदावनंगिरिम् ॥ ॥ १८ ॥ अप्यायास्यतिगोविंदःस्वजनान्सकृदीक्षितुं ॥ तर्हिद्रक्ष्यामतद्वक्त्रंसुनसंसुस्मितेक्षणं ॥ १९ ॥ दावाग्नेर्वातवर्षाच्चवृषसर्पाच्चरक्षिताः ॥ दुरत्ययेभ्योमृत्युभ्यःकृष्णेनसुमहात्मना ॥ २० ॥ स्मरतांकृष्णवीर्याणिलीलाऽपांगनिरीक्षितं ॥ हसितंभाषितंचांगसर्वानःशिथिलाःक्रियाः ॥ २१ ॥ सरिच्छैलवनोद्देशान्मुकुंदपदभूषितान् ॥ आक्रीडानीक्षमाणानांमनोयातितदात्मतां ॥ २२ ॥ मन्येकृष्णंचरामंचप्राप्ताविहसुरोत्तमौ ॥ सुराणांमहदर्थायगर्गस्यवचनंयथा ॥ २३ ॥ कंसंनागायुतप्राणंमल्लौगजपतिंतथा ॥ अवधिष्टांलीलयैवपशूनिवमृगाधिपः ॥ २४ ॥

मृत्युभ्यः श्रीकृष्णेनरक्षिताःस्म ॥ २० ॥ किंच स्मरतामिति लीलयाअपांगेननिरीक्षितम् अंगहेउद्धव ॥ २१ ॥ नकेवलंशिथिलाए तदर्शनैरुपरमंतीत्याह सरिच्छैलेति सरितश्चशैलाश्चवनोद्देशाश्चतान् आक्रीडान्क्रीडास्थानानि ॥ २२ ॥ सुराणामर्थाय महत्गर्गस्यवचनंयथा ॥ २३ ॥ नकेवलंतद्वचनानुसारेणैव व्यवहारसंवादादपीत्याह कंसमिति ॥ २४ ॥

त॰ टी॰ भवतालत्रयप्रमाणधनुर्बभंज ॥२५॥२६॥२७॥२८॥२९॥३०॥ अखिलगुरुत्वमेवजनकत्वेननियंतृत्वेनचाह एताविति मुकुंदश्चेत्येतौविश्वस्यबीजयोनीनिमित्तोपादाने ननुपुरुषप्रधानयोर्बीजयोनित्वंप्रसिद्धमतआह पुरुषःप्रधानमिति पुरुषोंऽशःप्रं शक्तिः अतःप्रधानपुरुषावप्येतावेवेत्यर्थः एवंजनकत्वमुक्तम् किंच अन्वीयभूतेषुअनुप्रविश्य भूतानांचतदुपहितस्य विलक्षणस्य नाभेदस्यज्ञानस्यजीवस्यचईशातेईश्वरौनियंतारौभवतः कुतःपुराणौअनादीअनादित्वात्कारणत्वंततश्चनियंतृत्वमित्यर्थः ॥ ३१ ॥

तालत्र्यंमहासारंधनुर्यष्टिमिवेभराट्॥ बभंजैकेनहस्तेनसप्ताहमदधाद्गिरिम् ॥ २५ ॥ प्रलंबोधेनुकोऽरिष्टस्तृणावर्त्तबकादयः॥ दैत्याःसुरासुरजितोहतायेनेहलीलया॥ २६ ॥ श्रीशुकउवाच इतिसंस्मृत्यसंस्मृत्यनंदःकृष्णानुरक्तधीः॥ अत्युत्कंठोऽभवत्तूर्ष्णीप्रेमप्रसरविह्वलः॥ २७ ॥ यशोदावर्ण्यमानानिपुत्रस्यचरितानिच॥ शृण्वंत्यश्रूण्यवास्राक्षीत्स्नेहस्नुतपयोधरा ॥ २८ ॥ तयोरित्थंभगवतिकृष्णेनंदयशोदयोः॥ वीक्ष्यानुरागंपरमंनंदमाहोद्धवोमुदा॥ २९ ॥ उद्धवउवाच युवांश्लाघ्यतमौनूनंदेहिनामिहमानद॥ नारायणेऽखिलगुरौयत्कृतामतिरीदृशी॥ ३० ॥ एतौहिविश्वस्यचबीजयोनीरामोमुकुंदःपुरुषःप्रधानम्॥ अन्वीयभूतेषुविलक्षणस्यज्ञानस्यचेशातइमौपुराणौ ॥ ३१ ॥ यस्मिञ्जनःप्राणवियोगकालेक्षणंसमावेश्यमनोविशुद्धम्॥ निर्हृत्यकर्माशयमाशुयातिपरांगतिंब्रह्ममयोऽर्कवर्णः॥ ३२ ॥ तस्मिन्भवंतावखिलात्महेतौनारायणेकारणमर्त्यमूर्त्तौ ॥ भावंविधत्तांनितरांमहात्मन्किंवाऽवशिष्टंयुवयोःसुकृत्यम् ॥ ३३॥ आगमिष्यत्यदीर्घेणकालेनव्रजमच्युतः॥ प्रियंविधास्यतेपित्रोर्भगवान्सात्वतांपतिः॥ ३४॥

ननुसृष्ट्यादिकर्मावेशान्मनुष्यादिजन्मदर्शनाच्चतस्यान्येभ्यःकोविशेषइत्याशंक्याह यस्मिन्निति द्वाभ्याम् कर्माशयंकर्मवासनांनिर्हृत्य त्यक्त्वा ब्रह्ममयःस्वरूपज्ञानवान् अर्कवर्णःशुद्धसत्वमूर्त्तिःसन्परांगतितत्पदंयाति ॥ ३२ ॥ अखिलस्यात्माचहेतुश्चतस्मिन्कारणेनमनुष्याकृतौ महात्मन्महात्मनिपरिपूर्णेभवंतौभक्तिकुरुतः अतःकृतकृत्यावित्यर्थः ॥ ३३ ॥ प्रस्तुतमाह आगमिष्यतीति पित्रोर्युवयोः यातयूयंव्रजंतातवयंचस्नेहदुःखितान् ज्ञातीन्वोद्रष्टुमेष्यामोविधायसुहृदांसुखमितियदाहकृष्णस्तत्सत्यंकरिष्यतीति ॥ ३४ ॥

॥३५॥ कालविलंबनमसहमानौप्रत्याह माखिद्यतमिति हेमहाभागौअंतिकेइदानीमेवसमीपेवा कुतइत्यतआह अंतर्हृदीति तर्हिसर्वैः किमितिनदृश्यतेतत्राह ज्योतिरिवैधसीति तद्यथामथनंविनानदृश्यतेतथाभक्तिंविनाकृष्णोऽपीतिभावः ॥ ३६ ॥ अहोआत्मेतत्तस्य त्विहागमनंत्वस्यातिप्रियान्पित्रादीन्विहायनसंगच्छतइतिमन्येतत्राह नह्यस्येति अस्यप्रियादयोनहिसंति तत्रहेतुअमानिनःसमानस्ये तिच ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ सोऽपिजन्मकर्मादिरहितोऽपिक्रीडाप्रयोजनःसन्साधूनांपरिपालनाय सदसन्मिश्रयोनिषुसात्विकराजसतामस योनिषु यद्वा देवादिमत्स्यादिनृसिंहादियोनिषुकल्पतेआविर्भवतीत्यर्थः ॥ २९ ॥ ननुजन्मकर्मादिरहितस्यकुतएतदित्यतआह सत्वमि

हत्वाकंसंरंगमध्येप्रतीपंसर्वसात्वतां ॥ यदाहवःसमागत्यकृष्णःसत्यंकरोतितत् ॥ ३५ ॥ माखिद्यतंमहाभागौद्रक्ष्यथःकृष्णमंतिके ॥ अंतर्हृदिसभूतानामास्तेज्योतिरिवैधसि ॥ ३६ ॥ नह्यस्यास्तिप्रियःकश्चिन्नाप्रियोऽवास्यमानिनः ॥ नोत्तमोनाधमोवाऽपिसमानस्यासमोऽपिवा ॥ ३७ ॥ नमातानपितातस्यनभार्यानसुतादयः ॥ नात्मीयोनपरश्चापिनदेहोजन्मएवच ॥ ३८ ॥ नचास्यकर्मवालोकेसदसन्मिश्रयोनिषु ॥ क्रीडार्थंसोपिसाधूनांपरित्राणायकल्पते ॥ ३९ ॥ सत्वंरजस्तमइतिभजतेनिर्गुणोगुणान् ॥ क्रीडन्नतीतोऽत्रगुणैःसृजत्यवतिहंत्यजः ॥ ४० ॥ यथाभ्रमरिकादृष्ट्याभ्राम्यतीवमहीयते ॥ चित्तेकर्तरितत्रात्माकर्तेवाहंधियास्मृतः ॥ ४१ ॥ युवयोरवनैवायमात्मजोभगवान्हरिः ॥ सर्वेषामात्मजोह्यात्मापितामातासईश्वरः ॥ ४२ ॥

ति क्रीडामतीतोऽपिक्रीडन्तथाऽपिमायागुणैःघटनइत्यर्थः ॥ ४० ॥ अत्राविद्योपाधेर्जीवस्यकर्तृत्वंदृष्टांतीतस्याविद्ययैवकर्तृत्वमितिसदृष्टांतमाह यथेति भ्रमरिकापरिभ्रमणंतयोपलक्षितयादृष्ट्याभूरपिभ्राम्यतीतियथाप्रतीयत एवंचित्ते इतितत्रविक्षिप्तेचित्तेऽहंधिया आत्माध्यासेनआत्माकर्त्तास्मृतोयथानद्वदिति ॥४१॥ किंच युवयोरेवनायमात्मजः किंतुसर्वेषामात्मजएवकिंतुशत्रुमित्रादिरूपोऽपीति सर्वात्मत्वनिरूपणेनमोहनिवृत्तयेसंबंधमनेकांतिकंकरोति युवयोरेवेतिद्वाभ्यां॥४२॥

तं नि नितरांतत्त्वतोवाच्यंनिर्वचनार्हंवस्तुनास्तीति ॥ ४३ ॥ दीपान्निरूप्यप्रज्वाल्य वास्तून्देहल्यादीन् ॥ ४४ ॥ मणिभिःकांच्या दिभिःरज्जूर्विकर्षत्सुभुजेषुकंकणानांस्रजोयासांताः चलंतोनितंबाः स्तनाहाराश्चयासांताः कुंडले स्त्विप्यंतःस्फुरंतः कपोलायासांता। नि कुंकुमानियेषुतानिआननानियासांताः एवंताश्चताश्च ॥४५॥४६॥४७॥ तदाव्रजौकसोगोप्यः सक्रोधमाहुः अक्रूरइति अर्थं साधितवान्इत्यर्थसाधकः तदाहुः येननीतइति ॥४८॥ कंसंघातयित्वापुनःकिमर्थमागतइत्याशंक्यस्वयमेवकारणंसंभावयति किमि

दृष्टंश्रुतंभूतभवद्भविष्यत्स्थास्नुश्चरिष्णुर्महदल्पकंच ॥ विनाऽच्युताद्वस्तुतरांनवाच्यंसएवसर्वंपरमार्थभूतः ॥ ४३ ॥ एवंनिशासाब्रुवतोर्व्यतीतानंदस्यकृष्णानुचरस्यराजन् ॥ गोप्यःसमुत्थायनिरूप्यदीपान्वास्तून्समभ्यर्च्यदधीन्यमंथन् ॥ ४४ ॥ तादीपदीप्तैर्मणिभिर्विरेजूरज्जूर्विकर्षद्भुजकंकणस्रजः ॥ चलन्नितंबस्तनहारकुंडलत्विष्यत्कपोलारुणकुंकुमाननाः ॥ ४५ ॥ उद्गायतीनामरविंदलोचनंव्रजांगनानांदिवमस्पृशध्वनिः ॥ दध्नश्चनिर्मथनशब्दमिश्रितोनिरस्यतेयेनदिशाममंगलम् ॥ ४६ ॥ भगवत्युदितेसूर्येव्रजद्वारिव्रजौकसः ॥ दृष्ट्वारथंशातकौंभंकस्यायमितिचाब्रुवन् ॥ ४७ ॥ अक्रूरआगतःकिंवायःकंसस्यार्थसाधकः ॥ येननीतोमधुपुरींकृष्णःकमललोचनः ॥ ४८ ॥ किंसाधयिष्यत्यस्माभिर्भर्तुःप्रीतस्यनिष्कृतिं ॥ इतिस्त्रीणांवदंतीनामुद्धवोऽगात्कृताह्निकः ॥ ४९ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेनंदशोकापनयनंनामषट्चत्वारिंशोध्यायः ॥ ४६ ॥ ॥ छ ॥ श्रीशुकउवाच तंवीक्ष्यकृष्णानुचरंव्रजस्त्रियः प्रलंबबाहुंनवकंजलोचनं ॥ पीतांबरंपुष्करमालिनंलसन्मुखारविंदंपरिमृष्टकुंडलं ॥ १ ॥

ति तदासाधितेनकार्येणप्रीतस्यतुष्टस्यभर्तुः पाठांतरेप्रेतस्यमृतस्यकंसस्यनिष्कृतिमौर्ध्वदैहिकमस्माभिःकृत्वासाधयिष्यतेकिम अस्मन्मांसैःपिंडान्कृत्वादास्यतीत्यर्थः इतिएवंवदंतीनांस्त्रीणांततस्तस्मिन्नवसरेकृताह्निकः कृतस्नानादिनियमःउद्धवआगतइति ॥ ४९ ॥ इतिदशमस्कंधटीकायांषट्चत्वारिंशोध्यायः ॥४६॥ सप्तचत्वारिंशकेथकृष्णादेशेनगोपिकाः ॥ बोधयित्वोद्धवस्तत्त्वमनुज्ञाप्यागमत्पुरीं ॥१॥१॥

अपीच्यंसुंदरंदर्शनंयस्यसः अच्युतस्येववेषोभूषणानिचयस्यसः कोऽयंकुतोवाकस्यचेतिवदंत्यस्तंपरिवव्रुः ॥२॥३॥ पार्षदंसेवकम् ॥४॥ पित्रोःप्रियचिकीर्षयेत्यत्रहेतुःस्नेहानुबंधइति ॥ ५ ॥ अन्यथागोव्रजेतस्येत्यत्रहेतुः अन्येष्विति अर्थकृताकार्यनिमित्ता विडंबनमनुकरणमात्रम् ननुतात्विकीमैत्रीपुंभिरितिदृष्टांतः ॥ ६ ॥ अस्यैवान्यार्थनिदर्शनैःप्रपंचःनिःस्वमित्यादिना दत्तादक्षिणायेनतंयाज्यम् ॥७॥ पक्षिणःविगतफलंवृक्षम् रतामनुक्तामतृप्तामित्यर्थः ॥ ८ ॥ त्यक्तलौकिकाःत्यक्तलोकव्यवहाराः ॥ ९ ॥ प्रियस्यकर्माणिगायंत्यःतथा

शुचिस्मिताःकोऽयमपीच्यदर्शनःकुतश्चकस्याच्युतवेषभूषणः ॥ इतिस्मसर्वाःपरिवव्रुरुत्सुकास्तमुत्तमश्लोकपदांबुजाश्रयं ॥ २ ॥ तंप्रश्रयेणावनताःसुसत्कृतंसव्रीडहासेक्षणसूनृतादिभिः ॥ रहस्यपृच्छन्नुपविष्टमासनेविज्ञायसंदेशहरंरमापतेः ॥ ३ ॥ जानीमस्त्वांयदुपतेःपार्षदंसमुपागतं ॥ भर्त्रेहप्रेषितःपित्रोर्भवान्प्रियचिकीर्षया ॥ ४ ॥ अन्यथागोव्रजेतस्यस्मरणीयंनचक्ष्महे ॥ स्नेहानुबंधोबंधूनांमुनेरपिसुदुस्त्यजः ॥ ॥ ५ ॥ अन्येष्वर्थकृतामैत्रीयावदर्थविडंबनं ॥ पुंभिःस्त्रीषुकृतायद्वत्सुमनस्स्विवषट्पदैः ॥ ६ ॥ निःस्वंत्यजंतिगणिकाअकल्पंनृपतिंप्रजाः ॥ अधीतविद्याआचार्यमृत्विजोदत्तदक्षिणं ॥ ७ ॥ खगावीतफलंवृक्षंभुक्त्वाचातिथयोगृहं ॥ दग्धंमृगास्तथाऽरण्यंजारोभुक्त्वारतांस्त्रियं ॥ ८ ॥ इतिगोप्योहिगोविंदेगतवाक्कायमानसाः ॥ कृष्णदूतेव्रजंयातेउद्धवेत्यक्तलौकिकाः ॥ ९ ॥ गायंत्यःप्रियकर्माणिरुदंत्यश्चगतह्रियः ॥ तस्यसंस्मृत्यसंस्मृत्ययानिकैशोरबाल्ययोः ॥ १० ॥ काचिन्मधुकरंदृष्ट्वाध्यायंतीकृष्णसंगमम् ॥ प्रियप्रस्थापितंदूतंकल्पयित्वेदमब्रवीत् ॥ ११ ॥

बाल्यकैशोरयोर्यानिकर्माणितानिसंस्मृत्यसंस्मृत्यगतह्रियःसत्योरुदंत्यश्चनमपृच्छन्नितिपूर्वक्रिययैवसंबंधः ॥१०॥ प्रियेणश्रीकृष्णप्रसादयितुंप्रस्थापितोऽयंदूतइतिकल्पयित्वाऽब्रवीत्यद्वा तस्मिन्नप्युद्धवेप्रियप्रस्थापितंदूतमितिदूतदृष्टिंकृत्वा मधुकरापदेशेनउवाचेदित्यर्थः ॥ ११ ॥

तै० वित्स्य धूर्तस्य बंधो नोऽस्माकं अंघ्रिं मास्पृश मामां नमस्कारेण प्रार्थयस्वेत्यर्थः तत्किमित्यपेक्षायां कृष्णवर्णस्य तस्य श्मश्रूणां लो
चारणमुत्प्रेक्षमाणाऽह सपत्न्याः कुचाभ्यां लुलिता संमर्दिता या कृष्णस्य वनमाला अतएव तस्याः कुंकुमं येषु तैः श्मश्रुभिः उपलक्षितः
तासामेव मानिनीनां प्रसादं मधुपतिर्वहतु किमस्मत्प्रसादनेन तस्य यद्दुसदसि विडंब्यमुपहासास्पदम् कुतः यस्य दूतस्त्वमीदृक् ईदृशः
॥ १२ ॥ ननु किमित्येवं तमवजानीथ किं वस्तेनापकृतमत आह सकृदिति भवादृक् त्वादृशः दुर्मनाः सुमनसः कुसुमानि यथा त्यजति तद्वत्
अहो बत अविज्ञस्य तस्य पादपद्मं श्रीः कथं सेवते विदितं मयेत्याह अपीति बतेति खेदे उत्तमश्लोकस्य जल्पैर्मिथ्याकथाभिः प्रलापैः प्रायो
हृतचेताः वयं तु न लक्ष्मीवत् अविचक्षणा इति भावः ॥ १३॥ झंकारान् बहुधा कुर्वंतमस्मत्प्रसादलाभाय कृष्णं गायतीं तमत्वाऽह किमिहेति

गोप्युवाच मधुपकितवबंधो मास्पृशांघ्रिं सपत्न्याः कुचविलुलितमालाकुंकुमश्मश्रुभिर्नः ॥ वहतु मधुपतिस्तन्मानिनीनां प्रसादं यदुसदसि विडंब्यं यस्य दूतस्त्वमीदृक् ॥ १२ ॥ सकृदधरसुधां स्वां मोहिनीं पाययित्वा सुमनस इव सद्यस्तत्यजेऽस्मान् भवादृक् ॥ परिचरति कथं तत्पादपद्मं तु पद्मा ह्यपि बत हृतचेता उत्तमश्लोकजल्पैः ॥ १३ ॥ किमिह बहु षडंघ्रे गायसि त्वं यदूनामधिपतिमगृहाणामग्रतो नः पुराणं ॥ विजयसखसखीनां गीयतां तत्प्रसंगः क्षपितकुचरुजस्ते कल्पयंतीष्टमिष्टाः ॥ १४ ॥ दिवि भुवि च रसायां काः स्त्रियस्तद्दुरापाः कपटरुचिरहासभ्रूविजृंभस्य याः स्युः ॥ चरणरज उपास्ते यस्य भूतिर्वयं का अपि च कृपणपक्षे ह्युत्तमश्लोकशब्दः ॥ १५ ॥

पुराणं पुरातनं बहुशोऽनुभूतम् विजयसखस्य श्रीकृष्णस्य मथुरांगनाः सख्यः तासामग्रतः तत्प्रसंगो गीयताम् इष्टाः कृष्णस्य प्रियाः तेन पूजिता इति वा तेनालिंगितेन क्षपिता कुचरुक् यासां ताः इष्टमपेक्षितं दास्यंतीति ॥ १४ ॥ भो मा तर्ह्येवं वोचस्त्वामनुरक्तयानंग विक्लवस्त्वां प्रसादयितुं मामादिष्टवानित्यत आह दिवीति दिवि भुवि रसातले च याः स्त्रियः स्युस्ताः कानाम दुरापा न काश्चन तदित्यव्ययं तस्येत्यर्थः कपटेन रुचिरेण हासेन भ्रूविजृंभो यस्य तस्य हे कपट इति वा किंच यस्य चरणरजः श्रीः सेवते तत्र वयं काः अपि च यद्यप्येवं तथाऽपि कृपणपक्षे कृपणानुकंपिनि पुंसि उत्तमश्लोकशब्दो भवतीति तथाकथनीयं त्वयेति भावः ॥ १५ ॥ ॥१०६

पादमूलेप्रविशंतंक्षमापयिष्यंतमिवमत्वाऽह शिरसिन्यस्तंपादंविसृज तथाप्यमुंचंतमाहवेद्मीति मुकुंदादभ्येत्यततःशिक्षित्वेत्यर्थः दौत्यैर्दूतकर्मभिश्चाटुकारैःप्रियोक्तिरचनाभिः अनुनयविदुषःप्रार्थनाचतुरस्यतेतवसर्वमहंवेद्मि मुकुंदवत्त्वमप्यविश्वसनीयइतिभावः ननुतेनकिमपराद्धंतत्राह स्वकृतइति स्वकृतेकृष्णकृतेतदर्थमेवविसृष्टाअपत्यपत्यन्यलोकाः अपत्यानिपतयश्चेतीहलोकाअन्यलोकाधर्मसाध्याश्चयाभिस्ताःनःअकृतचेताःअसंयतचित्तःयोव्यसृजत्अस्मिन्किनुसंधातव्यमिति ॥ १६ ॥ किंचकृष्णस्यपूर्वाणिकर्माण्यनुसंदधानाबिभेम्यहमस्मादित्याह मृगयुरिवेतिमृगयुर्लुब्धकइववयःकपींद्रंवालिनं विव्यधेअविध्यत् लुब्धधर्माक्रौर्यवान् अलुब्धधर्मेतिवा लुब्धकोहितन्मांसमत्तुकामोविध्यति अयंतुनतथा अतोवृथाकठिनइत्यर्थःतथास्त्रियंशूर्पणखाम् स्त्रीजितःसीतापरतंत्रःकामएवयानंप्राप्तिसाधनंयस्यास्तांविरूपांछिन्नकर्णनासिकामकरोत् दाशरथिरूपेण तथाबलिमपितद्दत्तंबलिमत्त्वाभक्षयित्वाध्वांक्षवत्काकवत्अवेष्टयत्बबंध वामनरूपेण बलिमंत्त्वाऽधःक्षिपत्विष्टपादितिपाठेबलिपूजांगृहीत्वाविष्टपात्स्वर्गात्अधोऽक्षिपदित्यर्थः तत्तस्मादसितस्यकृ

विसृजशिरसिपादंवेद्म्यहंचाटुकारैरनुनयविदुषस्तेऽभ्येत्यदौत्यैर्मुकुंदात् ॥ स्वकृतइहविसृष्टापत्यपत्यन्यलोकाव्यसृजदकृतचेताःकिंनुसंधेयमस्मिन् ॥ १६ ॥ मृगयुरिवकपींद्रंविव्यधेलुब्धधर्मास्त्रियमकृतविरूपांस्त्रीजितःकामयानां ॥ बलिमपिबलिमत्त्वाऽवेष्टयत्ध्वांक्षवद्यस्तदलमसितसख्यैर्दुस्त्यजस्तत्कथार्थः ॥ ॥ १७ ॥ यदनुचरितलीलाकर्णपीयूषविप्रुट्सकृददनविधूतद्वंद्वधर्माविनष्टाः ॥ सपदिगृहकुटुंबंदीनमुत्सृज्यदीनाबहवइहविहंगाभिक्षुचर्यांचरंति ॥ १८ ॥

ष्णस्यसख्यैरलम् एवंचेत्किमितितंनित्यंगायथतत्राह दुस्त्यजस्तुतस्यकथारूपोऽर्थइति ॥ १७ ॥ अपिचजानीमएवंतत्कथाऽपित्रिवर्गलतामूलोन्मूलनीति तथाऽपिनत्यक्तुंशक्नुमः किंकुर्मइत्याहयदनुचरितेति यस्यानुचरितंलीलातदेवकर्णपीयूषंतस्यविप्रुट्कणिकातस्याःसकृददनंसेवनंतेनविधूतानिरस्ताद्वंद्वधर्मारागादयोयेषांते अतएवविनष्टाःअसत्तुल्याः दीनंदुःखितंगृहकुटुंबंविहाय दीनाभोगहीनाविहंगाअपिभिक्षुचर्यांप्राणवृत्तिमात्रंचरंतिअतस्त्याज्यस्तथाऽपित्यक्तुंनशक्नुमइतिनिंदापरत्वेऽयंतावत्श्रौतोऽर्थः दुस्त्यजत्वेऽपिपारमार्थिकोऽयमर्थः विधूतद्वंद्वधर्माइत्यंतःसमासःपूर्ववत् ततस्तेचतेअविनष्टाश्चेतिसमासः इतरेगुनद्वंद्वधर्माणोविनष्टाएवसपदितत्क्षणमेवदीनंगृहसहितंकुटुंबंविहायदीनाइवआकिंचनाःधीराइतिवापाठः बहवोविहंगाहंसाइवसारासारविवेकचतुराःभिक्षुचर्यांपारमहंस्यंचरंतितदेवंपरमपुरुषार्थरूपत्वात्दुस्त्यजएवतत्कथार्थइति ॥ १८ ॥

त्वं भूषेपूर्वेत्वयैवसाकंरहसिकिमेवंनावोचदित्यतआह वयमिति हेउपमंत्रिन्दूत आस्तामियंवार्त्ता यतःकुलिकस्यमृगयोः रुतं
ज्ञायथाकृतंसत्यमितिश्रद्दधानाःकृष्णस्यहरिणस्यवध्वःभार्याहरिण्यः शरैःक्षताःसत्योरुजोददृशुः एवंजिह्मस्यकुटिलस्यतस्यव्या
हृतमिवश्रद्दधानाःस्पृहयंत्योवयमसकृत्एतद्ददृशिम कितत्तस्यनखैःस्पर्शस्तेनतीव्रःस्मरःतेनरुजःपीडाःतस्मादन्यावार्त्ताभण्यतांक
थ्यतामिति॥१९॥परावृत्त्यगत्वापुनरागतंप्रत्याह प्रियसखेति हेप्रियस्यसखे प्रेयसाकृष्णेनपुनःप्रेषितःकिंत्वमागतोऽसि अंगहेदूतमेमान
नीयःपूज्योऽसि अतोभवान्किमनुरुंधेप्राप्तुमिच्छतीत्यर्थःतद्वरयवृणीष्व संमानितंप्रत्याह नयसीति इहसतीः अस्मान्दुस्त्यजंद्वंद्वंमिथुनी

वयमृतमिवजिह्मव्याहृतंश्रद्दधानाःकुलिकरुतमिवाज्ञाःकृष्णवध्वोहरिण्यः॥ ददृशुरसकृदेतत्तन्नखस्पर्श
तीव्रस्मररुजउपमंत्रिन्भण्यतामन्यवार्त्ता॥ १९ ॥प्रियसखपुनरागाःप्रेयसाप्रेषितःकिंवरयकिमनुरुंधे
माननीयोऽसिमेंऽग॥ नयसिकथमिहास्मान्दुस्त्यजद्वंद्वपार्श्वंसततमुरसिसौम्यश्रीर्वधूःसाकमास्ते॥ २०
अपिबतमधुपुर्यामार्यपुत्रोऽधुनास्तेस्मरतिसपितृगेहान्सौम्यबंधूंश्चगोपान्॥ क्वचिदपिसकथानःकिंकरी
णांगृणीतेभुजमगुरुसुगंधंमूर्ध्न्यधास्यत्कदानु॥ २१ ॥ श्रीशुकउवाच अथोद्धवोनिशम्यैवंकृष्णद
र्शनलालसाः॥सांत्वयन्प्रियसंदेशैर्गोपीरिदमभाषत॥ २२॥ उद्धवउवाच अहोयूयंस्मपूर्णार्थाभ
वत्योलोकपूजिताः॥वासुदेवेभगवतियासामित्यर्पितंमनः॥२३॥दानव्रततपोहोमजपस्वाध्यायसंयमैः॥
श्रेयोभिर्विविधैश्चान्यैःकृष्णेभक्तिर्हिसाध्यते॥ २४ ॥ भगवत्युत्तमश्लोकेभवतीभिरनुत्तमा॥भक्तिःप्रव
र्त्तितादिष्ट्यामुनीनामपिदुर्लभा॥ २५॥

भावोयस्यतस्यपार्श्वंसमीपंकथंनयसिनेष्यसि तथाहिहेसौम्यश्रीर्नामवधूःसाकंसहैवसततमास्ते तत्रापिउरसिवक्षस्येव॥२०॥तेनसंमं
त्रितासतीब्रूतेअपिबतेति बतहर्षे हेसौम्य गुरुकुलादागत्यआर्यपुत्रःकृष्णःअधुनाकिंमधुपुर्यांवर्त्ततेकदाचिदपिनोऽस्माकंवार्त्ताःकिंब्रूते
अगुरुवत्सुगंधंभुजंनोमूर्ध्निकदानुधास्यतीति ॥ २१ ॥ श्रीकृष्णदर्शनोत्सुकगोपीःप्रियस्यसंदेशैःसांत्वयन्प्रथमंतावदिदमभाषत॥२२॥
तदाहषड्भिःअहोइति स्मनूनंयूयंपूर्णार्थाःकृतार्थाः ॥ २३ ॥श्रेयोभिःश्रेयःसाधनैः ॥२४॥ अनुत्तमाअतिश्रेष्ठा ॥२५॥

अवृणीतत्तत्वत्य:॥२६॥सर्वात्मभाव: एकांतभक्ति:अधिकृत:प्राप्त:भगवत्प्रेमसुखप्रदर्शनेनममैवमहाननुग्रह:कृतइति ॥२७॥ भर्तु:कृष्ण स्यरहस्कर:रहस्यकार्यकर्त्ता॥२८॥भवतीनांममेयासहवियोगोनास्ति कुत:सर्वात्मनासर्वस्योपादानकारणेन अतएवसर्वेषुमनआदिका र्येषुअहमनुगतत्वेनस्थितइतिसदृष्टांतमाह यथेति भूतेषुचराचरेषुमहाभूतानिवाय्वग्नि:वायुसहितोऽग्नि:वायुश्चाग्निश्चेत्यर्थ:॥२९॥तथाऽ हंचेति मनआदीनिकार्याणिगुणा:कारणंतेषामाश्रयत्वेनानुगतइत्यर्थ: ननुकारणत्वेचसर्वानुगतत्वेचकार्यकारणभेद:स्यादतआह आत्म न्येवेति ननुनित्यसिद्धस्यकुत:सृष्ट्यादिरूपताअतआह भूतेंद्रियगुणात्मना बुद्धींद्रियगुणाश्रयइतिवापाठ: तद्रूपेणआश्रयइति॥३०॥ तदे

दिष्ट्यापुत्रान्पतीन्देहान्स्वजनान्भवनानिच ॥ हित्वाऽवृणीतयूयंयत्कृष्णाख्यपुरुषंपरम् ॥ २६ ॥ सर्वा त्मभावोऽधिकृतोभवतीनामधोऽक्षजे ॥ विरहेणमहाभागामहान्मेऽनुग्रह:कृत: ॥ २७ ॥ श्रूयतांप्रियसंदे शोभवतीनांसुखावह: ॥ यमादायागतोभद्राअहंभर्तूरहस्कर: ॥ २८ ॥ श्रीभगवानुवाच भवतीनां वियोगोमेनहिसर्वात्मनाक्वचित् ॥ यथाभूतानिभूतेषुखंवाय्वग्निर्जलंमही ॥ २९ ॥ तथाहंचमन:प्राणभूतें द्रियगुणात्मना ॥ आत्मन्येवात्मनात्मानंसृजेहन्म्यनुपालये ॥ ३० ॥ आत्ममायाऽनुभावेनभूतेंद्रियगुणा त्मना ॥ ३१ ॥ आत्माज्ञानमय:शुद्धोव्यतिरिक्तोगुणान्वय: ॥ सुषुप्तिस्वप्नजाग्रद्भिर्मायावृत्तिभिरीयते ॥ ॥ ३२ ॥ येनेंद्रियार्थान्ध्यायेतमृषास्वप्नवदुत्थित: ॥ तन्निरुंध्यादिंद्रियाणिविनिद्र:प्रत्यपद्यत ॥ ३३ ॥

वाह आत्ममायाऽनुभावेनेति ॥३१॥ नन्वात्मनोभूतादिरूपत्वेतद्दोषप्रसंग:स्यात्तत्राह आत्मेति आत्मातुशुद्ध: कुत:अगुणान्वय: नगुणे ष्वन्वेतिइतितथा तत्कुत: व्यतिरिक्त:तदपिकुत: ज्ञानमय: ज्ञानस्वरूप: नन्वहंप्रत्ययेस्वसंवेद्यमेवात्मनोनानावस्थावत्त्वमिति कुत:शुद्धते त्राह सुषुप्तीति मायाकार्यमनोवृत्तिभिर्विश्वतैजसप्राज्ञरूपेणप्रतीयते नस्वतइत्यर्थ:॥३२॥ कुत:मनोनिरोधेतदभावादितिव्यतिरेकंद र्शयन्मनोनिरोधंविधत्ते येनेति उत्थित:पुमान्यथामिथ्याभूतमेवस्वप्नंध्यायति एवंबाधितानपिइंद्रियार्थान्शब्दादीन्येनमनसाध्याये त् ध्यायंश्चयेनेंद्रियाणिप्रत्यपद्यतप्राप तन्मन:विनिद्र: अनलस:सन्निरुंध्यान्नियच्छेदिति ॥ ३३ ॥

कृतार्थोऽभ ...... इति एषमनोनिरोधः अंतःसमाप्तिःफलंयस्यसः समाम्नायोवेदःसतत्रपर्यवस्यतीत्यर्थः योगोऽष्टां
ग्यमात्मानात्मविवेकः त्यागःसंन्यासः तपःस्वधर्मः दमइंद्रियदमनम् मार्गभेदेऽप्येकत्रपर्यवसानेदृष्टांतःसमुद्रांताआपगानद्यइवे
॥ ३४ ॥ ननुकिमन्यानिवास्मानात्मविषयाप्रलोभयसि वयंतुसर्वसुंदरसकलगुणगणालंकृतेनत्वयाविरहेणैवसहामइतिचेदतआह
त्वहमिति दृशांदूरेयद्वर्त्ते तत्मदनुध्यानार्थंतच्चध्यानंमनसःसन्निकर्षार्थमिति ॥ ३५ ॥ एतदुपपादयतित्रयेणयथादूरचरइति ॥३६॥
॥ ३७ ॥ उपैष्यथेतिमाधुर्यमात्रमितिचेदतआह याइति हेकल्याण्यःस्वभर्तृभिः प्रतिबद्धाःयाः वनेक्रीडतामयासहअलब्धक्रीडास्ताः

एतदंतःसमाम्नायोयोगःसांख्यंमनीषिणाम् ॥ त्यागस्तपोदमःसत्यंसमुद्रांताइवापगाः ॥ ३४ ॥ यत्त्वहंभ
वतीनांवैदूरवर्त्तेप्रियोदृशां ॥ मनसःसन्निकर्षार्थंमदनुध्यानकाम्यया ॥ ३५ ॥ यथादूरचरेप्रेष्ठेमनआ
विश्यवर्त्तते ॥ स्त्रीणांचनतथाचेतःसन्निकृष्टेऽक्षगोचरे ॥ ३६ ॥ मय्यावेश्यमनःकृत्स्नंविमुक्ताशेषवृत्तियत्
॥ अनुस्मरंत्योमांनित्यमचिरान्मामुपैष्यथ ॥ ३७ ॥ यामयाक्रीडताराज्यांवनेऽस्मिन्व्रजआस्थिताः ॥
अलब्धरासाःकल्याण्योमापुर्मद्वीर्यचिंतया ॥ ३८ ॥ श्रीशुकउवाच एवंप्रियतमादिष्टमाकर्ण्यव्रज
योषितः ॥ ताऊचुरुद्धवंप्रीतास्तत्संदेशागतस्मृतीः ॥ ३९ ॥ गोप्यऊचुः दिष्ट्याऽहितोहतःकंसोयदूनां
सानुगोऽघकृत् ॥ दिष्ट्याप्तैर्लब्धसर्वार्थैःकुशल्यास्तेऽच्युतोऽधुना ॥ ४० ॥ कच्चिद्गदाग्रजःसौम्यकरोतिपुर
योषिताम् ॥ प्रीतिंनःस्निग्धसव्रीडहासोदारेक्षणार्चितः ॥ ४१ ॥ कथंरतिविशेषज्ञःप्रियश्चवरयोषिताम् ॥
नानुबध्येततद्वाक्यैर्विभ्रमैश्चानुपूजितः ॥ ४२ ॥ अपिस्मरतिनःसाधोगोविंदःप्रस्तुतेक्वचित् ॥ गोष्ठीमध्येपुर
स्त्रीणांग्राम्याःस्वैरकथांतरे ॥ ४३ ॥

तदेवमामापुःप्रापुः ॥ ३८ ॥ तस्यसंदेशेनआगतास्मृतिर्यासांताः प्रथमार्थेद्वितीया ॥ ३९ ॥ यदूनामहितःशत्रुःअघकृत्दुःखदः दिष्ट्ये
त्यानंदेआप्तैःप्राप्तैःहितैर्वासह ॥ ४० ॥ अन्याऊचुःकच्चिदिति नोऽस्माकंकरणीयांप्रीतिंकच्चित्पुरयोषितांकरोति स्निग्धंचतत्सव्रीडहासे
नोदारमीक्षणंतेनार्चितःताभिरस्माभिर्वा ॥ ४१ ॥ अन्याऊचुःकथमिति तासांवाक्यैर्विभ्रमैश्चानुपूजितः ॥ ४२ ॥ पुनरन्याऊचुःकिम
नयाचिंतयाऽस्मान्क्वचित्प्रस्तुतेप्रस्तावेस्मरतिकिम् ग्राम्याअविदग्धाः ॥ ४३ ॥

अन्याऊचुः ताः किमिति कुमुदैः कुंदैः शशांकिनचरम्येवृंदावने क्वणंतिचरणनूपुराणियस्यांतस्यांरासगोष्ठ्यामस्माभिः प्रियाभिरीडितामनोज्ञाःकथायस्यसः तदायासुनिशासुरेमे ताःकदाचित्किंनुस्मरतिवानवेति ॥४४॥ स्वनिमित्तेनशोकेनतप्ताःनःअस्मान् गात्रैःकरस्पर्शादिभिःसंजीवयन्किंनुइहैष्यतीति॥४५॥ अन्याऊचुः कस्मादिति अनन्यगतित्वेनपूर्वमत्रावसत् संप्रतिमहदैश्वर्यंप्राप्तःकस्मादिहागमिष्यतीति ॥४६॥ अन्यास्तुपरमार्थमूचुः किमस्माभिरिति वनचरीभिरस्माभिरन्याभिर्वाराजकन्याभिर्महात्मनोधीरस्य किंचश्रीपतेः तद

ताःकिंनिशाःस्मरतियासुतदाप्रियाभिर्वृंदावनेकुमुदकुंदशशांकरम्ये ॥ रेमेक्वणच्चरणनूपुररासगोष्ठ्यामस्माभिरीडितमनोज्ञकथःकदाचित् ॥ ४४ ॥ अप्येष्यतीहदाशार्हस्तप्ताःस्वकृतयाशुचा ॥ संजीवयन्नुनोगात्रैर्यथेंद्रोवनमंबुदैः॥४५॥कस्मात्कृष्णइहायातिप्राप्तराज्योहताहितः॥ नरेंद्रकन्याउद्वाह्यप्रीतःसर्वसुहृद्वृतः ॥ ४६ ॥किमस्माभिर्वनौकोभिरन्याभिर्वामहात्मनः ॥ श्रीपतेराप्तकामस्यक्रियेतार्थःकृतात्मनः ॥ ४७ ॥ परंसौख्यंहिनैराश्यंस्वैरिण्यप्याहपिंगला ॥ तज्जानतीनांनःकृष्णेतथाऽप्याशादुरत्यया ॥४८॥ कउत्सहेतसंत्यक्तुमुत्तमश्लोकसंविदं ॥ अनिच्छतोऽपियस्यश्रीरंगान्नच्यवतेक्वचित् ॥ ४९ ॥ सरिच्छैलवनोद्देशागावोवेणुरवाइमे ॥ संकर्षणसहायेनकृष्णेनाचरिताःप्रभो ॥ ५० ॥ पुनःपुनःस्मारयंतिनंदगोपसुतंवत ॥ श्रीनिकेतैस्तत्पदकैर्विस्मर्तुंनैवशक्नुमः ॥ ५१ ॥ गत्याललितयोदारहासलीलाऽवलोकनैः ॥ माध्व्यागिराहृतधियःकथंतद्विस्मरामहे ॥ ५२ ॥ हेनाथहेरमानाथव्रजनाथार्त्तिनाशन ॥ मग्नमुद्धरगोविंदगोकुलंवृजिनार्णवे ॥ ॥५३॥ श्रीशुकउवाच ततस्ताःकृष्णसंदेशैर्व्यपेतविरहज्वराः॥ उद्धवंपूजयांचक्रुर्ज्ञात्वात्मानमधोक्षजम् ॥ ५४ ॥

स्तां स्वतएवाप्तकामस्यातएवकृतात्मनःपूर्णस्यकिं कोऽप्यर्थःक्रियेतनकश्चिदिति ॥४७॥ यतोऽघटमानायाकृष्णस्यसंगतिः सैवानूव्याकुलयति अतोनैराश्यमेवपरमंसुखं तच्चातिदुष्करमित्याहुः परंसौख्यमिति स्वैरिणीकामचारिणी ॥४८॥ संविदमेकांतवार्त्ताम् ॥ किंचतद्विस्मृतौनतावद्दुःखमस्तिसाऽपिनाऽस्माकंभवतीत्याहुः 'सरिच्छैलेतित्रिभिः आचरिताःसेविताः ॥ ५० ॥ ५१ ॥ हेउद्विस्मरामेति ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ श्रीकृष्णमधोऽक्षजंज्ञात्वातंचस्वात्मानंज्ञात्वा ॥ ५४ ॥

अप्रनयन् ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ सरिद्वनगिरिदर्यादिषुप्रत्येकंश्रीकृष्णंलीलासंप्रश्नादिभिःसंस्मारयन्रेमे ॥ ५७ ॥ कृष्णावेशेनात्मनो विक्लवंवैक्लव्यम् ताःगोपीर्नमस्यन्नमस्करिष्यन् ॥ ५८ ॥ उत्तमस्यात्मनोगोपस्त्रीनमस्कृतिरन्याय्यानभवतीतिदर्शयितुंतासाम वपंचभिर्जगौउवाच एताइति एताःपरंकेवलंतनुभृतःसफलजन्मानः रूढभावाःपरमप्रेमवत्यः यदितिर्यंरूढंभावं भवभियोमुमुक्षवो मुनयोमुक्ताअपिवांछंति वयंचभक्ताअपिअतोऽनंतस्यकथासुरसोरागोयस्यतस्यब्रह्मजन्मभिर्विप्रसंबंधिभिःशौक्लसावित्रयाज्ञिकैस्त्रि भिःकिंकोऽतिशयः यत्रतत्रजातःसएवसर्वोत्तमइत्यर्थः यद्वा अनंतकथासुरसोयस्यतस्यब्रह्मजन्मभिश्चतुर्मुखजन्मभिरपिकिमित्य

उवासकतिचिन्मासान्गोपीनांविनुदन्शुचः ॥ कृष्णलीलाकथांगायन्रमयामासगोकुलम् ॥ ५५ ॥ यावंत्यहानिनंदस्यव्रजेऽवात्सीत्सउद्धवः ॥ व्रजौकसांक्षणप्रायाण्यासन्कृष्णस्यवार्त्तया ॥ ५६ ॥ सरिद्वनगिरिद्रोणीर्वीक्षन्कुसुमितान्द्रुमान् ॥ कृष्णंसंस्मारयन्रेमेहरिदासोव्रजौकसाम् ॥ ५७ ॥ दृष्ट्वैवमादिगोपीनांकृष्णावेशात्मविक्लवम् ॥ उद्धवःपरमप्रीतस्तानमस्यन्निदंजगौ ॥ ५८ ॥ एताःपरंतनुभृतोभुविगोपवध्वोगोविंदएवनिखिलात्मनिरूढभावाः ॥ वांछंतियद्भवभियोमुनयोवयंचकिंब्रह्मजन्मभिरनंतकथारसस्य ॥ ५९ ॥ क्वेमास्त्रियोवनचरीर्व्यभिचारदुष्टाःकृष्णेक्वचैषपरमात्मनिरूढभावः ॥ नन्वीश्वरोऽनुभजतोऽविदुषोऽपिसाक्षाच्छ्रेयस्तनोत्यगदराजइवोपयुक्तः ॥ ६० ॥ नायंश्रियोऽगउनितांतरतेःप्रसादःस्वर्योषितांनलिनगंधरुचांकुतोऽन्याः ॥ रासोत्सवेऽस्यभुजदंडगृहीतकंठलब्धाशिषांयउदगाद्व्रजवल्लवीनाम् ॥ ६१ ॥

र्थः ॥ ५९ ॥ किंचईश्वरप्रसादोमहत्त्वेकारणंतस्यचनजातिराचारोज्ञानंवाकारणं किंतुकेवलंभजनमेवेत्याह क्वेमाइति साक्षाद्भजतःपुंसोननुअहोउपयुक्तः सेवितःअगदराजः अमृतंयथेति ॥ ६० ॥ अत्यंतापूर्वश्चायंगोपीषुभगवतःप्रसादइत्याह नायमिति अंगेवक्षसिउ अहो नितांतरतेःएकांतरतिमत्याःश्रियोऽपिनायंप्रसादोऽनुग्रहोऽस्ति नलिनस्येवगंधोरुक्कांतिश्चयासांतासांस्वर्गांगनानांअप्सरसामपि नास्ति अन्याःपुनर्दूरतोनिरस्ताः रासोत्सवेकृष्णभुजदंडाभ्यांगृहीतआलिंगितःकंठस्तेनलब्धाआशिषोयाभिःतासांगोपीनांयउदगात् आविर्बभूव ॥ ६१ ॥

किंचआस्तांतावद्गोपीनांभाग्यं ममत्वेतावत्प्रार्थ्यमित्याह आसामिति गोपीनांचरणरेणुभाजांगुल्मादीनांमध्येयत्किमप्यहंस्यामित्याशं सा कथंभूतानांयाइत्यादि आर्याणांमार्गंधर्मंचहित्वा ॥ ६२ ॥ पुनस्ताएवविशिनष्टियावाइति योगेश्वरैरप्यात्मन्येवार्चितंस्तनेषुन्यस्तं परिरभ्यतापंजहुरिति ॥६३॥ एवंमहत्त्वंप्रतिपाद्यनमस्करोतिवंदइति ॥६४॥ अनुज्ञाप्यअनुज्ञांयाचित्वा आमंत्र्यपृष्ट्वा ॥ ६५॥ ६६ ॥

आसामहोचरणरेणुजुषामहंस्यांवृंदावनेकिमपिगुल्मलतौषधीनां ॥ यादुस्त्यजंस्वजनमार्यपथंचहित्वाभेजुर्मुकुंदपदवींश्रुतिभिर्विमृग्यां ॥६२॥ यावैश्रियाऽर्चितमजादिभिराप्तकामैर्योगेश्वरैरपियदात्मनिरासगोष्ठ्यां ॥ कृष्णस्यतद्भगवतश्चरणारविंदंन्यस्तंस्तनेषुविजहुःपरिरभ्यतापं ॥ ६३ ॥ वंदेनंदव्रजस्त्रीणांपादरेणुमभीक्ष्णशः ॥ यासांहरिकथोद्गीतंपुनातिभुवनत्रयं ॥ ६४ ॥ श्रीशुकउवाच अथगोपीरनुज्ञाप्ययशोदांनंदमेवच ॥ गोपानामंत्र्यदाशार्होयास्यन्नारुरुहेरथं ॥ ६५ ॥ तंनिर्गतंसमासाद्यनानोपायनपाणयः ॥ नंदादयोऽनुरागेणप्रावोचन्नश्रुलोचनाः ॥ ६६ ॥ मनसोवृत्तयोनःस्युःकृष्णपादांबुजाश्रयाः ॥ वाचोऽभिधायिनीर्नाम्नांकायस्तत्प्रह्वणादिषु ॥ ६७ ॥ कर्मभिर्भ्राम्यमाणानांयत्रक्वापीश्वरेच्छया ॥ मंगलाचरितैर्दानैर्मतिर्नःकृष्णईश्वरे ॥ ६८ ॥ एवंसभाजितोगोपैःकृष्णभक्त्यानराधिप ॥ उद्धवःपुनरागच्छन्मथुरांकृष्णपालितां ॥ ६९ ॥ कृष्णायप्रणिपत्याहभक्त्युद्रेकंव्रजौकसां ॥ वसुदेवायरामायराज्ञेचोपायनान्यदात् ॥ ७० ॥ इ० भा० द० उद्धवप्रतियानेसप्तचत्वारिंशोध्यायः ॥ ४७ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच अथविज्ञाय भगवान्सर्वात्मासर्वदर्शनः ॥ सैरंध्र्याःकामतप्तायाःप्रियमिच्छन्गृहंययौ ॥ १ ॥

ऽस्माकंमनसोवृत्तयः कृष्णपादांबुजाश्रयाःस्युः अभिधायिनीःअभिधायिन्यः ॥६७॥६८॥६९॥ कृष्णादिभ्योभक्त्युद्रेकमाह उपायनादादिति ॥७०॥ इतिदशमेटीकायांसप्तचत्वारिंशोध्यायः ॥४७॥ ॥७॥ अष्टचत्वारिंशकेथकृष्णःकुब्जामरीरमत् ॥ अक्रूरस्यातंगजाह्वयमादिशत् ॥ १ ॥ सैरंध्रीकाममापूर्यपूरयित्वामनोरथान् ॥ अक्रूरस्यततःकृष्णस्तेनपार्थानसांत्वयत् ॥ २ ॥ १ ॥

आढ्यैरुपस्करैर्गृहोपस्करणैरन्वितं कामोपायैस्तदुद्दीपकैः सुरतबंधादिलेख्यैरुपबृंहितं ॥ २॥ यथायथोचितं॥३॥४॥ प्रसाधितोयोपादितआत्मादेहोययासा सव्रीडंयत्लीलयाउद्गतंस्मितंतत्येषुविभ्रमेषुतद्युक्तैरीक्षितैरुपलक्षिता॥५॥ अनुलेपार्पणादन्यत्तस्याःनास्तीतिदर्शयितुं पुण्यलेशयाइत्युक्तं नतुपुण्यस्याल्पत्वविवक्षया॥६॥ कुचादीनांरुजोमृजंतीतिजिघ्रंतीवचरणं॥७॥ काममेवप्राकृ

महार्होपस्करैराढ्यंकामोपायोपबृंहितं ॥ मुक्तादामपताकाभिर्वितानशयनादिभिः ॥ धूपैःसुरभिभिर्दीपैः स्रग्गंधैरपिमंडितं॥ २ ॥ गृहंतमायांतमवेक्ष्यसासनात्सद्यःसमुत्थायहिजातसंभ्रमा ॥ यथोपसंगम्यसखीभिरच्युतंसभाजयामाससदासनादिभिः॥ ३ ॥ तथोद्धवःसाधुतयाऽभिपूजितोन्यषीददुर्व्यामभिमृश्यचासनं॥ कृष्णोऽपितूर्णशयनंमहाधनंविवेशलोकाचरितान्यनुव्रतः ॥ ४ ॥ सामज्जनालेपदुकूलभूषणस्रग्गंधतांबूलसुधासवादिभिः॥ प्रसाधितात्मोपससारमाधवंसव्रीडलीलास्मितविभ्रमेक्षितैः॥ ५ ॥आहूयकांतांनवसंगमह्रियाविशंकितांकंकणभूषितेकरे ॥ प्रगृह्यशय्यामधिवेश्यरामयारेमेऽनुलेपार्पणपुण्यलेशया॥ ६ ॥ साऽनंगतप्तकुचयोरुरसस्तथाक्ष्णोर्जिघ्रंत्यनंतचरणेनरुजोमृजंती ॥ दोर्भ्यांस्तनांतरगतंपरिरभ्यकांतमानंदमूर्त्तिमजहाद्‌तिदीर्घतापं॥ ७ ॥ सैवंकैवल्यनाथंतंप्राप्यदुष्प्रापमीश्वरं ॥ अंगरागार्पणेनाहोदुर्भगेदमयाचत ॥ ८ ॥ आहोष्यतामिहप्रेष्ठदिनानिकतिचिन्मया ॥ रमस्वनोत्सहेत्यक्तुंसंगंतेऽम्बुरुहेक्षण ॥ ॥ ९ ॥ तस्यैकामवरंदत्वामानयित्वाचमानदः॥ सहोद्धवेनसर्वेशःस्वधामागमदर्चितः ॥ १० ॥ दुराराध्यंसमाराध्यविष्णुंसर्वेश्वरेश्वरं॥ योवृणीतेमनोग्राह्यमसत्त्वात्कुमनीष्यसौ॥ ११ ॥ अक्रूरभवनंकृष्णःसहरामोद्धवःप्रभुः॥ किंचिच्चिकीर्षयन्प्रागादक्रूरप्रियकाम्यया॥ १२॥सतान्नरवरश्रेष्ठानाराद्वीक्ष्यस्वबांधवान्॥ प्रत्युत्थायप्रमुदितःपरिष्वज्याभिनंद्यच॥ १३॥

तद्दृष्ट्याअयाचत नचगोप्यइवसातन्निष्ठेतिदुर्भगेत्युक्तं कृतार्थत्वेतुतस्यानसंदेहः॥८॥९॥ कामएववरस्तंदत्वा मानयित्वाचालंकारादिदानैः ॥१०॥ मनोग्राह्यंविषयसुखं असत्वात्तुच्छत्वात् ॥ ११ ॥ किंचिच्चिकीर्षयन् हास्तिनपुरप्रस्थापनंकारयितुमिच्छन्नित्यर्थः अक्रूरप्रियकाम्ययाच ॥१२॥ आराद्दूरादेव॥१३॥

॥१४॥ आअपइतिछेदः अपआसर्वतोधारयन्नित्यन्वयः ॥ १५॥१६॥ वांयुवयोरिदंकुलमुद्धृतंसमेधितंच ॥१७॥ वामिदंकुलमित्यादि व्यवहारदृष्ट्योक्तम् परमार्थमाह युवामिति जगन्मयौयुवाम् कुतःजगद्धेतू तदपिकुतःप्रधानपुरुषौतदात्मकौ अतोभवद्भ्यांविनापरंकारण मपरंकार्यंचनास्तीति ॥१८॥ ननुप्रत्यक्षादिसिद्धंकथंनास्तीत्युच्यतेअतआह आत्मसृष्टमिति हेब्रह्मन्परमेश्वर ब्रह्मेतिवापाठः रजआदि स्वशक्तिभिः आत्मनैवसृष्टमिदंविश्वमन्वाविश्य कारणत्वादननुप्रविष्टोऽप्यनुप्रविश्येवस्थितः श्रुतप्रत्यक्षगोचरंयथाभवतितथा बहुधाऽ

ननामकृष्णंरामंचसतैरप्यभिवादितः॥ पूजयामासविधिवत्कृतासनपरिग्रहान्॥ १४॥ पादावनेजनीरापोधारयंश्छिरसानृप॥अर्हणेनांबरैर्दिव्यैर्गंधस्रग्भूषणोत्तमैः॥ १५ ॥ अर्चित्वाशिरसानम्यपादावंकगतौमृजन्॥ प्रश्रयावनतोक्रूरःकृष्णरामावभाषत॥ १६ ॥ दिष्ट्यापापोहतःकंसःसानुगोवामिदंकुलं॥भवद्भ्यामुद्धृतंकृच्छ्राद्दुरंताच्चसमेधितं ॥ १७ ॥ युवांप्रधानपुरुषौजगद्धेतूजगन्मयौ॥ भवद्भ्यांनविनाकिंचित्परमस्तिनचापरं॥१८॥आत्मसृष्टमिदंविश्वमन्वाविश्यस्वशक्तिभिः॥ईयतेबहुधाब्रह्मन्श्रुतप्रत्यक्षगोचरं॥१९॥ यथाहिभूतेषुचराचरेषुमह्यादयोयोनिषुभांतिनाना ॥ एवंभवान्केवलआत्मयोनिष्वात्मात्मतंत्रोबहुधाविभाति ॥ २० ॥ सृजस्यथोलुंपसिपासिविश्वंरजस्तमःसत्त्वगुणैःस्वशक्तिभिः॥ नबध्यसेतद्गुणकर्मभिर्वाज्ञानात्मनस्तेक्वचबंधहेतुः॥ २१ ॥

वानेवप्रतीयते ॥ १९ ॥ एकस्यैवबहुधाप्रतीतिसदृष्टांतामाह यहीति योनिषुस्वस्यैवरूपांतरेणाभिव्यक्तिस्थानेषुचराचरेषुयथामहीप्रमुखानिकारणान्येवनानाभांति आत्मयोनिषुस्वकारणेषुभूतिकेषु जीवोऽपिनरमृगादिशरीरेषुबालयुवाद्यवस्थासुचतथातथाप्रतीयतइतितद्व्यवच्छेदार्थमात्मतंत्रग्रहणं ॥२०॥ ननुसृष्ट्यादिकत्वमर्मकिंजीववद्बंधउक्तः नहिनहीत्याह सृजसीति तद्गुणकर्मभिर्वातैर्गुणैःकर्मभिर्वेत्यर्थः यतःक्वचकदाचिदपि बंधहेतुरविद्यातव कुतइत्यतआह ज्ञानात्मनइति मायायाआश्रयात्नावरकत्वादितिभावः ॥ २१ ॥

...त्तांतावद्बंधशंका यतोविद्योपाधेर्जीवात्मनोऽपिनवस्तुतोबंधोऽस्तीत्याह देहाद्युपाधेरिति भवोजन्मतन्मूलाभिदाचसाक्षात्स्वरू
...स्यादिति ननुममबंधाभावंवदतात्वयाकिंमोक्षोऽगीक्रियते ओमितिचेत्तर्हिबंधाभावेमोक्षासंभवादापन्नोबंधोऽपीत्याशंक्याह अं
...त यतोनाविद्याअतोनबंधोमोक्षश्च एवमुभौनस्यातामित्यर्थः ननुउलूखलेमांबद्धंश्रुतवान् यमुनाह्रदेमुक्तंदृष्टवानसि अतःकथमुभ
...ास्यतआह निकामइति स्वाभिप्रायानुरूपस्त्वयिनोऽस्माकमविवेकएवपरमेवंभूतइति यद्वानोऽविवेकएवतवोभौस्यातामिति॥२२॥
ननुतर्हिममावतारास्तच्चरित्राणिचशुक्तिरजतवदविद्याकल्पितान्येवकिंनहिनहिइयंतुतवलीलेत्याहद्वयेन त्वयोदितइति ॥२३॥ सुरेतरां

देहाद्युपाधेरनिरूपितत्वाद्भवोनसाक्षान्नभिदात्मनःस्यात्॥ अतोनबंधस्तवनैवमोक्षःस्यातांनिकामस्त्वयिनोऽविवेकः॥ २२॥ त्वयोदितोऽयंजगतोहिताययदायदावेदपथःपुराणः॥ बाध्येतपाखंडपथैरसद्भिस्तदाभवान्सत्त्वगुणंबिभर्त्ति॥ २३॥ सत्वंप्रभोद्यवसुदेवगृहेऽवतीर्णःस्वांशेनभारमपनेतुमिहासिभूमेः॥ अक्षौहिणीशतवधेनसुरेतरांशराज्ञाममुष्यचकुलस्ययशोवितन्वन्॥ २४ ॥ अद्येशनोवसतयःखलुभूरिभागायःसर्वदेवपितृभूतनृदेवमूर्त्तिः॥यत्पादशौचसलिलंत्रिजगत्पुनातिसत्वंजगद्गुरुरधोक्षजयाःप्रविष्टः॥२५॥ कःपंडितस्त्वदपरंशरणंसमीयाद्भक्तप्रियादृतगिरःसुहृदःकृतज्ञात्॥ सर्वान्ददातिसुहृदोभजतोऽभिकामानात्मानमप्युपचयापचयौनयस्य ॥ २६ ॥ दिष्ट्याजनार्दनभवानिहनःप्रतीतोयोगेश्वरैरपिदुरापगतिःसुरेशैः॥ छिंध्याशुनःसुतकलत्रधनाप्तगेहदेहादिमोहरशनांभवदीयमायां ॥ २७॥ इत्यर्चितःसंस्तुतश्चभक्तेनभगवान्हरिः॥अक्रूरंसस्मितंप्राहगीर्भिःसंमोहयन्निव॥ २८ ॥ श्रीभगवानुवाच त्वंनोगुरुःपितृव्यश्चश्लाघ्योबंधुश्चनित्यदा॥ वयंतुरक्ष्याःपोष्याश्चअनुकंप्याःप्रजाहिवः॥ २९॥

शायेराजानस्तेषामक्षौहिणीशतानांवधेनभूमेर्भारमपनेतुंस्वांशेनरामेणसहावतीर्णोऽसि ॥२४॥ अतएवंभूतस्यतवागमनेनकृतार्थोऽस्मीत्याहत्रयेण अद्येति हेईशअद्यनोवसतयोगृहास्तपोवनादपिबहुपुण्याःकुतःयावसतीस्त्वंसाक्षात्प्रविष्टः कथंभूतःयस्यतवपादसलिलमेवगंगात्रिजगत्पुनाति यश्चत्वंपंचयज्ञदेवतामूर्त्तिःसत्वंजगद्गुरुरिति ॥२५॥ स्वमनोरथःपरिपूरितइतितुष्यन्नाह कःपंडितइति ऋतगिरःसत्यवाचःत्वत्तोपरंशरणंकःसमीयात्गच्छेत् यतोभवान्भजतःसर्वान् अभितःकामांश्चददाति आत्मानमपीति ॥२६॥ नोऽविवेकिनांतत्रापीहगृहएव ॥२७॥ २८॥ वोयुष्माकंप्रजाः पुत्राहिवयमिति ॥२९॥

ननुनृभिर्देवाःसेव्याइतिप्रसिद्धंतत्राह देवाइति स्वार्थाःस्वकार्यसाधनपराःसाधवस्तुकेवलंपरानुग्रहपराःपरमार्थतस्तुसाधवएवदेवाइति
तएवसेव्याइत्यर्थः ॥३०॥ तर्हिमृच्छिलादिमयाःकिंदेवादयोनैवेत्यतआह नहीति अम्मयानितीर्थानि मृन्मयाःशिलामयाश्चदेवानंभ
वंतीतिन अपितुभवंत्येव तथाऽपिसाधूनांतेषांचमहदंतरमित्याह तेपुनंतीति ॥३१॥ किंचिच्चिकीर्षयन्प्रागादितियदुक्तंतत्कार्यमादिश
ति सइति नःसुहृदांमध्येभवान्श्रेष्ठः अतःपांडवानांश्रेयश्चिकीर्षयागजाह्वयंगच्छस्वगच्छेति यद्वा स्वेतिपृथक्पदंहेस्व आत्मीयेत्यर्थः
॥३२॥ राज्ञाधृतराष्ट्रेणवसंतेनिवसंति शुश्रुमश्रुतवंतोवयम् ॥३३॥ दुष्टायेस्वपुत्रादुर्योधनादयस्तद्वशेनगच्छतीतितथा यतःअंधदृक् अं

भवद्विधामहाभागानिषेव्याअर्हसत्तमाः॥ श्रेयस्कामैर्नृभिर्नित्यंदेवाःस्वार्थानसाधवः ॥ ३० ॥नह्यम्मया
नितीर्थानिनदेवामृच्छिलामयाः॥ तेपुनंत्युरुकालेनदर्शनादेवसाधवः॥ ३१ ॥ सभवान्सुहृदांवैनःश्रेया
न्श्रेयश्चिकीर्षया॥ जिज्ञासार्थंपांडवानांगच्छस्वत्वंगजाह्वयम्॥ ३२ ॥ पितर्युपरतेबालाःसहमात्रासुदुः
खिताः॥ आनीताःस्वपुरंराज्ञावसंतइतिशुश्रुम ॥३३॥तेषुराजांऽबिकापुत्रोभ्रातृपुत्रेषुदीनधीः॥ समोनव
र्ततेनूनंदुष्पुत्रवशगोंऽधदृक्॥ ३४ ॥ गच्छजानीहितद्वृत्तमधुनासाध्वसाधुवा ॥ विज्ञायतद्विधास्यामोय
थाशंसुहृदांभवेत्॥ ३५ ॥ इत्यक्रूरंसमादिश्यभगवान्हरिरीश्वरः॥ संकर्षणोद्धवाभ्यांवैततःस्वभवनंययौ
॥ ३६ ॥ इ० भा० द० अष्टचत्वारिंशोध्यायः॥ ४८ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच सगत्वाहास्तिनपुरं
पौरवेंद्रयशोंऽकितं ॥ ददर्शतत्रांबिकेयंसभीष्मंविदुरंपृथां ॥ १ ॥ सहपुत्रंचबाल्हीकंभारद्वाजंसगौतमं ॥
कर्णंसुयोधनंद्रौणिंपांडवान्सुहृदोपरान् ॥ २ ॥ यथावदुपसंगम्यबंधुभिर्गांदिनीसुतः ॥ संपृष्टस्तैःसुहृद्वा
र्तांस्वयंचापृच्छदव्ययम्॥ ३ ॥ उवासकतिचिन्मासान्राज्ञोवृत्तविवित्सया ॥ दुष्प्रजस्याल्पसारस्यखल
च्छंदानुवर्त्तिनः॥ ४॥

धनेत्रःधृतराष्ट्रः ॥३४॥३५॥३६॥ इ० भा० द० अष्टचत्वारिंशोध्यायः ॥४८॥ ॥७॥
पंचाशत्तमेत्तुगत्वाऽक्रूरोगजाह्वयं॥राज्ञःस्वभ्रातृपुत्रेषुबुध्वावैषम्यमागमत् ॥१॥ पौरवेंद्राणांयशोभिस्तत्कृतदेवब्राह्मणायतनादिभिरं
ऽ ॥१॥ बाल्हीकपुत्रःसोमदत्तःभारद्वाजोद्रोणःगौतमःकृपः ॥२॥ अव्ययंकुशलम् ॥३॥ दुष्प्रजस्यअसत्पुत्रस्यअल्पसारस्यमंदधृतेः
ःकर्णादीनांछंदमिच्छामनुवर्त्तितुंशीलमस्येतितथातस्य ॥ ४ ॥

१,भावः ओजः शस्त्रादिनैपुणम् वीर्यंशौर्यम् नसहद्भिःअसहमानैश्चिकीर्षितमितउपरिकर्तुमिष्टम् ॥ ५ ॥ गरस्यविषस्यदानादिअप न्याय्यं तेजओजइत्यादिसर्वंकथयामास ॥६॥ तत्कथनात्पूर्वतरंपृथायाःवृत्तमाह पृथात्विति अश्रूणांकलाःलेशाः ययोस्तेईक्षणे यस्याःसा ॥७॥ अपि किंजामयःकुलस्त्रियः ॥ ८ ॥ पैतृष्वस्रेयान्मत्पुत्रान् ॥ ९ ॥ शोचंतींमांवाक्यैःसांत्वयिष्यतिकिम् ॥१०॥ हेमहायोगिन्महान्योगउपायोमायाख्योऽस्यास्तीति हेविश्वात्मन्सर्वांतर्यामिन् हेविश्वभावनविश्वपालक प्रपन्नांशरणागताम् अवसीदंतीं

तेजओजोबलंवीर्यंप्रश्रयादींश्चसद्गुणान् ॥ प्रजानुरागंपार्थेषुनसहद्भिश्चिकीर्षितं ॥ ५ ॥ कृतंचधार्त्तराष्ट्रैर्यद्गरदानाद्यपेशलम् ॥ आचख्यौसर्वमेवास्मैपृथाविदुरएवच ॥ ६ ॥ पृथातुभ्रातरंप्राप्तमक्रूरमुपसृत्यतं ॥ उवाचजन्मनिलयंस्मरंत्यश्रुकलेक्षणा ॥ ७ ॥ अपिस्मरंतिनःसौम्यपितरौभ्रातरश्चमे ॥ भगिन्योभ्रातृपुत्राश्चजामयःसख्यएवच ॥ ८ ॥ भ्रात्रेयोभगवान्कृष्णःशरण्योभक्तवत्सलः ॥ पैतृष्वस्रेयान्स्मरतिरामश्चांबुरुहेक्षणः ॥ ९ ॥ सपत्नमध्येशोचंतींवृकाणांहरिणीमिव ॥ सांत्वयिष्यतिमांवाक्यैःपितृहीनांश्चबालकान् ॥ १० ॥ कृष्णकृष्णमहायोगिन्विश्वात्मन्विश्वभावन ॥ प्रपन्नांपाहिगोविंदशिशुभिश्चावसीदतीं ॥ ११ ॥ नान्यत्तवपदांभोजात्पश्यामिशरणंनृणां ॥ बिभ्यतांमृत्युसंसारादीश्वरस्यापवर्गिकात् ॥ १२ ॥ नमःकृष्णायशुद्धायब्रह्मणेपरमात्मने ॥ योगेश्वरायोगायत्वामहंशरणंगता ॥ १३ ॥ श्रीशुकउवाच इत्यनुस्मृत्यस्वजनंकृष्णंचजगदीश्वरं ॥ प्रारुदद्दुःखिताराजन्भवतांप्रपितामही ॥ १४ ॥ समदुःखसुखोऽक्रूरोविदुरश्चमहायशाः ॥ सांत्वयामासतुःकुंतींतत्पुत्रोत्पत्तिहेतुभिः ॥ १५ ॥

क्लिश्यंतीम् ॥ ११ ॥ आपवर्गिकात्मोक्षप्रदात् ॥ १२ ॥ शुद्धायधर्मात्मनेब्रह्मणेअपरिच्छिन्नायपरमात्मनेजीवसखाय योगेश्वरायअणिमादियुक्ताय योगायज्ञानात्मने ॥ १३ ॥ प्रपितामही प्रपितामहःपांडुस्तस्यभार्यारुरोद ॥ १४ ॥ पृथयासहसमंदुःखंसुखंचयस्यसः तस्याःपुत्राणामुत्पत्तिहेतुभिर्जनकैर्धर्मानिलेंद्रादिभिस्तत्कथनैरित्यर्थः ॥ १५ ॥

बंधुभिः रामकृष्णादिभिः सौहृदेनउदितमुक्तंयत्तदवददिति ॥ १६ ॥ भ्रातर्युपरतइति पांडोःपुत्रेषुसत्सुराजासनंत्वमास्थितइतिकटाक्षः ॥ १७ ॥ भवतुतथाऽप्येवंवर्त्तमानःश्रेयोऽवाप्स्यसीत्याह धर्मेणेति ॥ १८ ॥ तमोनरकमिहचमहद्दुःखमितिभावः ॥ १९ ॥ नन्वात्मजानामात्मजादिषुकथंसमत्वंस्यात्तत्राह नेहचेति अत्यंतंनित्यंसंवासःसम्यक्स्थितिः ॥ २० ॥ तत्रतावदुत्पत्तिमरणयोःसुखदुःखयोश्चकेनापिसाहित्यंनास्तीत्याह एकइति ॥ २१ ॥ किंच यदाचसहसंवसतिस्तदाऽपिक्लेशोपार्जितवित्तापहारितयापुत्रानामशत्रवएववज्ञेयाइत्यर्था

यास्यन्राजानमभ्येत्यविषमंपुत्रलालसम् ॥ अवदत्सुहृदांमध्येबंधुभिःसौहृदोदितम् ॥ १६ ॥ अक्रूर उवाच भोभोवैचित्रवीर्यत्वंकुरूणांकीर्त्तिवर्द्धन ॥ भ्रातर्युपरतेपांडावधुनासनमास्थितः ॥ १७ ॥ धर्मेणपालयन्नुर्वींप्रजाःशीलेनरंजयन् ॥ वर्त्तमानःसमःस्वेषुश्रेयःकीर्त्तिमवाप्स्यसि ॥ १८ ॥ अन्यथात्वाचरँलोकेगर्हितोयास्यसेतमः ॥ तस्मात्समत्वेवर्त्तस्वपांडवेष्वात्मजेषुच ॥ १९ ॥ नेहचात्यंतसंवासःकर्हिचित्केनचित्सह ॥ राजन्स्वेनापिदेहेनकिमुजायात्मजादिभिः ॥ २० ॥ एकःप्रसूयतेजंतुरेकएवप्रलीयते ॥ एकोऽनुभुंक्तेसुकृतमेकएवचदुष्कृतम् ॥ २१ ॥ अधर्मोपचितंवित्तंहरंत्यन्येऽल्पमेधसः ॥ संभोजनीयापदेशैर्जलानीवजलौकसः ॥ २२ ॥ पुष्णातियानधर्मेणस्वबुद्ध्यातमपंडितम् ॥ तेऽकृतार्थंप्रहिण्वंतिप्राणारायःसुतादयः ॥ २३ ॥ स्वयंकिल्बिषमादायतैस्त्यक्तोनार्थकोविदः ॥ असिद्धार्थोविशत्यंधंस्वधर्मविमुखस्तमः ॥ ॥ २४ ॥ तस्माल्लोकमिमंराजन्स्वप्नमायामनोरथम् ॥ वीक्ष्यायम्यात्मनात्मानंसमःशांतोभवप्रभो ॥ २५ ॥

अधर्मेति संभोजनीयाःपोष्याः पुत्रादयइतिव्यपदेशैः अल्पमेधसोमूढस्यवित्तंहरंति जलौकसोमत्स्यस्यजीवनभूतानिजलानियथाहरंतितद्वदिति ॥ २२ ॥ किंच यानेवंपुष्णातितेधनमादायमृताजीवंतोऽपिवातंपरित्यजंतीत्याह पुष्णातीति स्वबुद्ध्यास्वीयाइत्यनेन रायोऽर्थाः अकृतार्थमप्राप्तभोगम् ॥ २३ ॥ सपुनःपापैकपाथेयोनरकंविशतीत्याह स्वयमिति असिद्धार्थोऽपूर्णमनोरथः ॥ ॥ स्वप्नश्चमायाचमनोरथश्चतत्तेनतुल्यम् आयम्यनियम्य शांतःसन्समोभवेति ॥ २५ ॥

पृतेअक्रूर नतृप्यामिअलंमितिनमन्ये ॥ २६ ॥ सूनृताप्रियाबाक्चलेअस्थिरेहृदिनस्थीयतेनतिष्ठतीत्यर्थः सुदामापर्वतः तत्रभवा व तस्मिन्स्फटिकशिलामयेसहसैवातिस्फुरिताविद्युद्यथालीयतेतद्वदित्यर्थः यद्वा सुदामामालातस्याइयंसौदामनी मालाकारे ॥ २७ ॥ नन्वेवंजानतोऽपिकथमयंमोहइतिचेदतआह ईश्वरस्येति विधिविधानंमायामितियावत् ॥ २८ ॥ अतस्तमेवनमस्यति

धृतराष्ट्रउवाच यथावदतिकल्याणींवाचंदानपतेभवान् ॥ तथाऽनयानतृप्यामिमर्त्यःप्राप्ययथाऽमृतम् ॥ २६ ॥ तथाऽपिसूनृतासौम्यहृदिनस्थीयतेचले ॥ पुत्रानुरागविषमेविद्युत्सौदामनीयथा ॥ २७ ॥ ईश्वरस्यविधिंकोऽनुविधुनोत्यन्यथापुमान् ॥ भूमेर्भारावताराययोवतीर्णोयदोःकुले ॥ २८ ॥ योदुर्विमर्शपथयानिजमाययेदंसृष्ट्वागुणान्विभजतेतदनुप्रविष्टः ॥ तस्मैनमोदुरवबोधविहारतंत्रसंसारचक्रगतयेपरमेश्वराय ॥ २९ ॥ श्रीशुकउवाच इत्यभिप्रेत्यनृपतेरभिप्रायंसयादवः ॥ सुहृद्भिःसमनुज्ञातःपुनर्यदुपुरीमगात् ॥ ३० ॥ शशंसरामकृष्णाभ्यांधृतराष्ट्रविचेष्टितम् ॥ पांडवान्प्रतिकौरव्ययदर्थंप्रेषितःस्वयम् ॥ ३१ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांदशमस्कंधेएकोनपंचाशत्तमोध्यायः ॥ ४९ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु पूर्वार्धसमाप्तिमगमत् ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

यइति दुर्विमर्शपथयाअवितर्क्यमार्गया गुणान्कर्माणितत्फलानिचविभजतेविविच्यददाति दुरवबोधोयोविहारस्तस्यक्रीडा सएवतंत्रं प्रधानंमुख्यंकारणं यस्यसंसारचक्रस्यअतएवतस्यगतिर्यस्मात्तस्मैनमइति ॥ २९ ॥ अभिप्रेत्यज्ञात्वा ॥ ३० ॥ ३१ ॥ इतिश्रीभागवते भावार्थदीपिकायांदशमस्कंधटीकायामेकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कंधे पूर्वार्धः समाप्तः ॥

॥ अथ श्रीमद्भागवते दशमस्कंधोत्तरार्धं प्रारभ्यते ॥

...नमः ततः पश्चाद्यत्तमेतुजरासंधभयादिव॥कारयित्वाबुधौदुर्गंतंनिनायनिजंजनं ॥ १ ॥ कपटान्कपटैरेवहत्वादैत्याननंतरं ॥
यच्चजरासंधंधर्मेणैवतुधार्मिकं ॥२॥ अस्तिप्राप्तिसंज्ञिके ईयतुःजग्मतुः ॥ १ ॥ २ ॥ कंसेशोकः कृष्णेचामर्षः ताभ्यांयुतः ॥ ३ ॥ न्यरुण
द्रोध ॥ ४ ॥ तस्यबलंसैन्यमुद्वेलंलंघितमर्यादंसागरमिव तेनतस्यबलेनसंरुद्धं ॥ ५ ॥ किंबलमेवहन्मिनमागधंमागधंवाहत्वाबलंयद्वा
यद्वासमागधंसर्वंहन्मीतिचिंतयामास ननुप्रथमंकथंजेष्यामीत्येवंचिंतयितुंयुक्तंतत्राह कारणमानुषइति भूभारावतारकारणेनमानु

श्रीशुकउवाच अस्तिःप्राप्तिश्चकंसस्यमहिष्यौभरतर्षभ ॥ मृतेभर्त्तरिदुःखार्तेईयतुःस्मपितुर्गृहान् ॥ १ ॥
पित्रेमगधराजायजरासंधायदुःखिते ॥ वेदयांचक्रतुःसर्वमात्मवैधव्यकारणं ॥ २ ॥ सतदप्रियमाकर्ण्य
शोकामर्षयुतोनृप ॥ अयादवींमहींकर्तुंचक्रेपरममुद्यमं ॥ ३ ॥ अक्षौहिणीभिर्विंशत्यातिसृभिश्चापिसंवृ
तः॥ यदुराजधानींमथुरांन्यरुणत्सर्वतोदिशं ॥ ४ ॥ निरीक्ष्यतद्बलंकृष्णउद्वेलमिवसागरं॥ स्वपुरंतेनसंरुद्धं
स्वजनंचभयाकुलं॥५॥ चिंतयामासभगवान्हरिःकारणमानुषः॥ तद्देशकालानुगुणंस्वावतारप्रयोजनं॥६॥
हनिष्यामिबलंह्येतद्भुविभारंसमाहितं ॥ मागधेनसमानीतंवश्यानांसर्वभूभुजां ॥ ७ ॥ अक्षौहिणीभिःसं
ख्यातंभटाश्वरथकुंजरैः॥ मागधस्तुनहंतव्योभूयःकर्ताबलोद्यमं॥ ८ ॥ एतदर्थोऽवतारोयंभूभारहरणायमे॥
संरक्षणायसाधूनांकृतोऽन्येषांवधायच ॥ ९ ॥ अन्योऽपिधर्मरक्षायैदेहःसंभ्रियतेमया ॥ विरामायाप्यध
र्मस्यकालेप्रभवतःक्वचित् ॥ १० ॥ एवंध्यायतिगोविंदआकाशात्सूर्यवर्चसौ॥ रथावुपस्थितौसद्यःससूतौ
सपरिच्छदौ ॥ ११ ॥ आयुधानिचदिव्यानिपुराणानियदृच्छया ॥ दृष्ट्वातानिहृषीकेशःसंकर्षणमथाब्र
वीत्॥ १२ ॥

षःनतुतत्त्वतइति ॥६॥ एवंत्रिधाविचिंत्य प्रथमंपक्षंनिर्धारितवान् तदाहचतुर्भिःहनिष्यामीति ॥ ७ ॥ बलोद्यमंकर्ताकरिष्यतीति ॥ ८ ॥
नन्वतएवहंतव्यस्तत्राह एतदर्थइति एतच्छब्दार्थंस्पष्टयति भूभारहरणायेति ॥ ९ ॥ अयमेतदर्थोऽवतारइत्युपलक्षणमित्याह अन्योऽ
पीति प्रभवतःउद्भवतः ॥ १० ॥ ससूतौसारथिसहितौ परिच्छदः परिकरोध्वजकवचादिस्तत्सहितौ ॥ ११ ॥ १२ ॥

तवेन अग्रमूलसकोनाथोविपत्तेयेषांतेत्वावंतःतेषां ॥ १३ ॥ १४ ॥ दंशितौबद्धकवचौ ॥ १५ ॥ स्वायुधाढ्यौशार्ङ्गनायुधसंपन्नौ १६॥ पुरुषाअधमायस्मादितिबालबोऽर्थः हेपुरुषोत्तमेति ॥१७॥ गुप्तेनसर्वांतरत्वाद्दर्शनानर्हेण हेऽमंद बध्नातीतिबंधुरविद्यातांहंतीतितथा हे अविद्यानिरसनेति ॥ १८ ॥ याहिप्रामुहि अच्छेद्यदेहोऽसाविति स्वयमेवमत्वाऽपरितोषात्पक्षांतरमाह यद्वामांजहीति ॥ १९ ॥ यथाश्रु

पश्यार्यव्यसनंप्राप्तंयदूनांत्वावतांप्रभो ॥ एषतेरथआयातोदयितान्यायुधानिच ॥ १३ ॥ यानमास्थायजं
ह्येतद्व्यसनात्स्वान्समुद्धर ॥ एतदर्थंहिनौजन्मसाधूनामीशशर्मकृत् ॥ १४ ॥ त्रयोविंशत्यनीकाख्यंभूमे
र्भारमपाकुरु ॥ एवंसंमंत्र्यदाशार्हौदंशितौरथिनौपुरात् ॥ १५ ॥ निर्जग्मतुःस्वायुधाढ्यौबलेनाल्पीयसावृ
तौ ॥ शंखंदध्मौविनिर्गत्यहरिर्दारुकसारथिः ॥ १६ ॥ ततोऽभूत्परसैन्यानांहृदिवित्रासवेपथुः ॥ तावाहमा
गधोवीक्ष्यहेकृष्णपुरुषाधम ॥ १७ ॥ नत्वयायोद्धुमिच्छामिबालेनैकेनलज्जया ॥ गुप्तेनहित्वयामंदनयो
त्स्येयाहिबंधुहन् ॥ १८ ॥ तवरामयदिश्रद्धायुध्यस्वधैर्यमुद्वह ॥ हित्वावामच्छरैश्छिन्नंदेहंस्वर्याहिमांजहि ॥ १९
श्रीभगवानुवाच नवैशूराविकत्थंतेदर्शयंत्येवपौरुषं ॥ नगृह्णीमोवचोराजन्नातुरस्यमुमूर्षतः ॥ २० ॥
श्रीशुकउवाच जरासुतस्तावभिसृत्यमाधवौमहाबलौघेनबलीयसावृणोत् ॥ ससैन्ययानध्वजवाजिसा
रथीसूर्यानलौवायुरिवाभ्ररेणुभिः ॥ २१ ॥ सुपर्णतालध्वजचिह्नितौरथावलक्षयंत्योहरिरामयोर्मृधे ॥ स्त्रि
यःपुराट्टालकहर्म्यगोपुरंसमाश्रिताःसंमुमुहुःशुचार्दिताः ॥ २२ ॥ हरिःपरानीकपयोमुचांमुहुःशिलीमुखा
त्युल्बणवर्षपीडितं ॥ स्वसैन्यमालोक्यसुरासुरार्चितंव्यस्फूर्जयच्छार्ङ्गशरासनोत्तमं ॥ २३ ॥

र्थग्रहणेनभगवतउत्तरं नवैशूराइति विकत्थंतेश्लाघंते ॥ २० ॥ माधवौमधुवंशभवौमहतासैन्यसमूहेनावृतवान् वायुरभ्रैःसूर्यम् रेणु
भिरग्निमेत्यदर्शनमात्रमेवावरणमितिसूचितम् ॥ २१ ॥ २२ ॥ परस्यानीकानिसैन्यानितान्येवपयोमुचोमेघाःतेषांशिलीमुखाबा
णास्तेषामुल्बणंवर्षंतेनपीडितं व्यस्फूर्जयत् उज्जृंभितवान् ॥ २३ ॥

[illegible] गुणसंदधत् गुणमाकृष्य नृशितबाणसमूहान्मुचन्नानघ्नन्प्रहरन् पत्तिःपदातिः निरंतर
रं हणादिक्रियाविशेषणं ज्वलत्काष्ठभ्रमणेयथाचक्रवद्भ्रवर्तितद्वत्व्यस्फूर्जयदिति ॥ २४ ॥ हताअश्वाःध्वजाःसूताःनाथकारथि
वेषुते ॥ २५ ॥ संछिद्यमानाद्विपदाइभावाजिनश्चतेषामंगेभ्यःप्रसूताअसृगापगाःरुधिरनद्यः परस्परंप्रवर्तिताइतितृतीयेनान्वयः
सिद्धनदीरूपकमाह भुजाएवअहयोयासुताः पुरुषाणांशीर्षाण्येवकच्छपायासुताः द्विपाएवद्वीपाअंतर्वर्तितटानि हयाएवग्रहाया

गृह्णन्निषंगादथसंदधच्छरान्विकृष्यमुंचन्शितबाणपूगान् ॥ निघ्नन्रथान्कुंजरवाजिपत्तीन्निरंतरंयद्वदलातचक्रं ॥ २४ ॥ निर्भिन्नकुंभाःकरिणोनिपेतुरनेकशोऽश्वाःशरवृक्णकंधराः ॥ रथाहताश्वध्वजसूतनायकाःपदातयश्छिन्नभुजोरुकंधराः ॥ २५ ॥ संछिद्यमानद्विपदेभवाजिनामंगप्रसूताःशतशोऽसृगापगाः ॥ भुजाऽहयःपूरुषशीर्षकच्छपाहतद्विपद्वीपहयग्रहाकुलाः ॥ २६ ॥ करोरुमीनानरकेशशैवलाधनुस्तरंगायुधगुल्मसंकुलाः ॥ अच्छूरिकावर्तभयानकामहामणिप्रवेकाभरणाश्मशर्कराः ॥ २७ ॥ प्रवर्तिताभीरुभयावहामृधेमनस्विनांहर्षकरीःपरस्परं ॥ विनिघ्नताऽरीन्मुसलेनदुर्मदान्संकर्षणेनापरिमेयतेजसा ॥ २८ ॥ बलंतदंगार्णवदुर्गभैरवंदुरंतपारंमगधेंद्रपालितं ॥ क्षयंप्रणीतंवसुदेवपुत्रयोर्विक्रीडितंतज्जगदीशयोःपरं ॥ २९

हास्तैश्चाकुलाःव्याप्ताः ॥ २६ ॥ कराउरवश्चमीनायासुताः नराणांकेशाएवशैवलंयासुताः धनूंष्येवतरंगाआयुधान्येवगुल्मास्तैश्चतैश्चसं
कुलाः अच्छूरिकाश्चर्माणिचक्राणिवातान्येवावर्ताः तैर्भयानकाःमहामणीनांप्रवेकाःउत्तमाआभरणानिचं यथायथमश्मानःशर्करा
श्चयासुताः ॥ २७ ॥ भीरूणांभयावहाः मनस्विनांधीराणांहर्षकर्यः ॥ २८ ॥ संकर्षणेनापितद्बलंक्षयंप्रणीतम् अंगहेराजन् अर्णववत्
दुर्गंदुर्गमं भैरवंभयंकरंचयतोदुरंतपारं अंतोऽत्रतलं पारमवधिः दुःशब्दौनिषेधे विक्रमेणागाधदेशतश्चनिरवधिकमित्यर्थः किंचमगधें
द्रेणचपालितंबलम् यदेवंभूतंरामकृष्णयोःकर्मोक्तंतत्परंकेवलंतयोर्विक्रीडितंनतुपराक्रमः ॥ २९ ॥

नचैतदाश्चर्यमित्याह स्थित्युद्भवांतमिति तर्हि किमित्याश्चर्यमिववर्णितंतत्राह तथाऽपीति मर्त्याननुविधत्तेअनुकरोतीतिमर्त्यानुविधस्तस्य ॥ ३० ॥ किंचजग्राहेति हतान्यनीकानियस्यअवशिष्टाअसवएवयस्यतंचतंच ॥ ३१ ॥ हताबहुशः अरातयोयेन तथाभूतमपिजरासंधंबध्यमानंवारयामासेति॥ ३२॥३ ३॥पवित्रार्थानिधर्मोपदेशपराणिपदानियेषुतैर्वाक्यैः नयनैर्नीतिभिः प्राकृतैर्लौकिकैस्तत्रलौकिकन्यायमाहुः स्वकर्मेति यदुभिरल्पकैःकृत्वातेमहतःपराभवःकेवलंकर्मबंधेनप्राप्तःअतस्त्वयानलज्जितव्यमिति॥ ३४॥ बार्हद्रथोजरासंधः

स्थित्युद्भवांतंभुवनत्रयस्ययःसमीहतेऽनंतगुणःस्वलीलया ॥ नतस्यचित्रंपरपक्षनिग्रहस्तथाऽपिमर्त्यानुविधस्यवर्ण्यते॥ ३०॥जग्राहविरथंरामोजरासंधंमहाबलं॥हतानीकावशिष्टासुंसिंहःसिंहमिवौजसा॥ ३१॥ बध्यमानंहताराातिपाशैर्वारुणमानुषैः॥ वारयामासगोविंदस्तेनकार्यचिकीर्षया॥ ३२॥ समुक्तोलोकनाथाभ्यांव्रीडितोवीरसंमतः॥ तपसेकृतसंकल्पोवारितःपथिराजभिः ॥ ३३ ॥ वाक्यैःपवित्रार्थपदैर्नयनैःप्राकृतैरपि॥ स्वकर्मबंधप्राप्तोऽयंयदुभिस्तेपराभवः ॥ ३४॥ हतेषुसर्वानीकेषुनृपोबार्हद्रथस्तदा॥ उपेक्षितोभगवतामगधान्दुर्मनाययौ ॥ ३५ ॥ मुकुंदोऽप्यक्षतबलोनिस्तीर्णारिबलार्णवः॥ विकीर्यमाणःकुसुमैस्त्रिदशैरनुमोदितः॥ ३६॥ माथुरैरुपसंगम्यविज्वरैर्मुदितात्मभिः॥उपगीयमानविजयःसूतमागधवंदिभिः॥ ३७ शंखदुंदुभयोनेदुर्भेरीतूर्याण्यनेकशः॥ वीणावेणुमृदंगानिपुरंप्रविशतिप्रभौ॥ ३८॥ सिक्तमार्गांहृष्टजनांपताकाभिरलंकृतां॥ निर्घुष्टांब्रह्मघोषेणकौतुकाबद्धतोरणां ॥ ३९॥ निचीयमानोनारीभिर्माल्यदध्यक्षतांकुरैः॥ निरीक्ष्यमाणःसस्नेहंप्रीत्युत्कलितलोचनैः॥ ४०॥

३५॥ मुकुंदोऽपिययावित्यनुषंगः नक्षतंबलंयस्यसः तस्यैवामृतवृष्ट्याक्षतप्रतिसंधानादितिभावः निस्तीर्णःअनायासेनैवतीर्णोऽरिबलार्णवोयेन साधुसाधुइत्यनुमोदितश्च॥ ३६॥प्रत्युद्यतैर्मथुरावासिभिर्जनैःअभिसंगम्यमिलित्वा॥ ३७॥ तदाप्रभौपुरंप्रविशतिसतिशंखाः ॥ ३८॥ कथंभूतांपुरंतत्राह सिक्तमार्गामितिब्रह्मघोषेणवेदघोषेणनिर्घुष्टांनिनादितां कौतुकेनउत्सवेन आसर्वतोबद्धानितोरणानियस्यां ॥ ३९॥ निचीयमानःविकीर्यमाणः प्रविवेशेतिविपरिणताऽनुषंगः॥ ४०॥

...नरणभूमिस्तत्रस्थंवित्तंवीराणांभूषणं ॥ ४१ ॥ तावतीतिछेदः तावतिपराजयेवर्तमानेऽपिअक्षौहिण्योबलंयस्यसः सप्तदशकृ...
...दशचारान्युयुधे ॥ ४२ ॥ अक्षिण्वन्क्षयंनिन्युः ॥ ४३ ॥ अष्टादशमेअष्टादशेसंग्रामेभाव्येतन्मध्येऽकस्मात्कालयवनःप्राप्तः
...४ ॥ आत्मसंमितान्स्वतुल्यान् ॥ ४५ ॥ वृजिनंदुःखमुभयतः यवनाज्जरासंधाच्च ॥ ४६ ॥ तदाहयद्वयेन निरुंधेनिरुणद्धि ॥ ४७ ॥
...स्यअनेन ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ समुद्रमध्येदुर्गंतन्मध्येनगरं कृत्स्नाद्भुतंसर्वाश्चर्यमयं अचीकरत्कारयामास ॥ ५० ॥ त्वष्टाविश्वकर्मातदी

आयोधनगतंवित्तमनंतंवीरभूषणं॥ यदुराजायतत्सर्वमाहृतंप्रादिशत्प्रभुः ॥ ४१ ॥ एवंसप्तदशकृत्वस्ताव
त्यक्षौहिणीबलः ॥ युयुधेमागधोराजायदुभिःकृष्णपालितैः॥ ४२ ॥ अक्षिण्वंस्तद्बलंसर्वंवृष्णयःकृष्णतेज
सा॥ हतेषुस्वेष्वनीकेषुत्यक्तोऽयादरिभिर्नृपः॥ ४३॥ अष्टादशमेसंग्रामआगामिनितदंतरा॥नारदप्रेषितो
वीरोयवनःप्रत्यदृश्यत ॥ ४४ ॥ रुरोधमथुरामेत्यतिसृभिर्म्लेच्छकोटिभिः ॥ नृलोकेचाप्रतिद्वंद्वोवृष्णीन्श्रु
त्वात्मसंमितान्॥ ४५॥ तंदृष्ट्वाऽचिंतयत्कृष्णःसंकर्षणसहायवान्॥ अहोयदूनांवृजिनंप्राप्तंह्युभयतोमहत्
॥ ४६ ॥ यवनोऽयंनिरुंधेऽस्मानद्यतावन्महाबलः ॥ मागधोऽप्यद्यवाश्वोवापरश्वोवागमिष्यति ॥ ४७ ॥
आवयोर्युध्यतोरस्ययद्यागंताजरासुतः॥बंधून्वधिष्यत्यथवानेष्यतेस्वपुरंबली॥ ४८ ॥ तस्माद्यविधास्या
मोदुर्गंद्विपददुर्गमं ॥ तत्रज्ञातीन्समाधाययवनंघातयामहे ॥४९॥ इतिसंमंत्र्यभगवान्दुर्गंद्वादशयोजनं॥
अंतःसमुद्रेनगरंकृत्स्नाऽद्भुतमचीकरत् ॥ ५० ॥ दृश्यंतेयत्रहित्वाष्ट्रंविज्ञानंशिल्पनैपुणं ॥ रथ्याचत्वरवीथी
भिर्यथावास्तुविनिर्मितं ॥ ५१ ॥ सुरद्रुमलतोद्यानविचित्रोपवनान्वितं ॥ हेमशृंगैर्दिविस्पृग्भिःस्फाटिका
ट्टालगोपुरैः॥ ५२ ॥

यंशिल्पनैपुण्यंचक्रियाकौशलं तदाहसार्द्धैस्त्रिभिः रथ्येति रथ्याराजमार्गाःपुरतः वीथ्यः उपमार्गाःपश्चिमतः उभयतोऽपिचत्वराण्यंगना
नितन्मध्येकोष्ठास्ततोऽप्यंतःसुवर्णभवनानितदुपरिस्फाटिकाट्टालिकास्तदुपरिहेमकुंभाइति बहुभूमिकं यथावास्तु वास्तुगृहादिनिर्माण
स्थानंतदनतिक्रम्यविनिर्मितं ॥ ५१॥ सुराणांद्रुमालताश्चयेषुतान्युद्यानानिविचित्रोपवनानिचतैरन्वितं हेममयानिशृंगाणियेषुतैःदिवि ॥ ३ ॥
स्पृग्भिः अत्युच्चैः स्फाटिकाअट्टालाउपरिभूमिकागोपुराणिचद्वाराणितैर्निर्मितमित्युत्तरेणान्वयः ॥ ५२ ॥

राजतारकूटैः रजतंचआरकूटंचपीतलोहंताभ्यांनिर्मितैः कोष्ठैःअश्वशालान्नशालादिभिः कथंभूतैर्हैमकुंभैः अलंकृतैःतथारत्नकूटैः प
द्मरागादिशिखरैः हैमैःसौवर्णैः महामरकतमयानिस्थलानियेषुतैर्गृहैश्च ॥ ५३ ॥ किंचनगरद्वारादौवास्तोष्पतीनांदेवानांचगृहैर्वलभी
भिश्चंद्रशालिकाभिश्चनिर्मितं यदुदेवगृहैराजगृहैरुल्लसत्शोभमानं ॥ ५४॥ पारिजातंचप्राहिणोत्प्रस्थापयामासेतिशुकपरीक्षित्संवादा
त्पूर्वभावित्वाद्भूतनिर्देशः मर्त्यधर्मैःक्षुत्पिपासादिषडूर्मिभिः ॥ ५५ ॥ निधिपतिःकुबेरः अष्टौकोशान्निधीन् पद्मश्चैवमहापद्मोमत्स्यकू
र्मौतथौदकः नीलोमुकुंदःशंखश्चनिधयोऽष्टौप्रकीर्तिताइतिप्रसिद्धान् निजोदयान्निजविभूतीः ॥ ५६ ॥ अन्येचसिद्धादयोभगवतास्वा

राजतारकूटैःकोष्ठैर्हैमकुंभैरलंकृतैः ॥ रत्नकूटैर्गृहैर्हैमैर्महामरकतस्थलैः ॥ ५३ ॥ वास्तोष्पतीनांचगृहैर्वलभी
भिश्चनिर्मितं ॥ चातुर्वर्ण्यजनाकीर्णंयदुदेवगृहोल्लसत् ॥ ५४ ॥ सुधर्मांपारिजातंचमहेंद्रःप्राहिणोद्धरेः ॥ य
त्रचावस्थितोमर्त्योमर्त्यधर्मैर्नयुज्यते ॥ ५५ ॥ श्यामैककर्णान्वरुणोहयांच्छुक्लान्मनोजवान् ॥ अष्टौनिधि
पतिःकोशान्लोकपालोनिजोदयान् ॥ ५६ ॥ यद्यद्भगवतादत्तमाधिपत्यंस्वसिद्धये ॥ सर्वंप्रत्यर्पयामासु
र्हरौभूमिगतेनृप ॥ ५७ ॥ तत्रयोगप्रभावेननीत्वासर्वजनंहरिः ॥ प्रजापालेनरामेणकृष्णःसमनुमंत्रितः ॥
निर्जगामपुरद्वारात्पद्ममाल्लीनिरायुधः ॥ ५८ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेदुर्गनिवेशनंना
मपंचाशत्तमोध्यायः ॥ ५० ॥ ॥ छ ॥ श्रीशुकउवाच तंविलोक्यविनिष्क्रांतमुज्जिहा
नमिवोडुपं ॥ दर्शनीयतमंश्यामंपीतकौशेयवाससं ॥ १ ॥ श्रीवत्सवक्षसंभ्राजत्कौस्तुभामुक्तकंधरं ॥ पृथुदी
र्घचतुर्बाहुंनवकंजारुणेक्षणं ॥ २ ॥

धिकारसिद्धयेयद्यदाधिपत्यंदत्तमासीत्तत्सर्वंप्रत्यर्पयामासुरिति ॥ ५७ ॥ यथाकालयवनोनवेत्तिनचासौजनः तथायोगप्रभावेननीत्वात्वम
स्थित्वाप्रजाःपालयअहंपलायिष्यइति समनुमंत्रितःकृतानुमंत्रइत्यर्थः ॥ ५८ ॥ इ० भा० द० पंचाशत्तमोध्यायः ॥ ५० ॥ ॥ छ ॥ एकपंचा
शेहन्मुचुकुंददृशाहरिः ॥ यवनंमुचुकुंदेनस्तुतःसन्नन्वकंपत ॥ १ ॥ यवनेंद्रसुतात्कालयवनाद्यदुभीषणात् हरिर्हरगिरःस्वैरंपालनाया
त ॥ २ ॥ यदागार्ग्यःश्यालेनषंढइत्युक्तस्तदायादवैरुपहसितेक्रुद्धोऽसौश्रीमहेशंप्रसाद्ययदुभीषणंपुत्रंवरंलब्धवान् ततश्चयवनेंद्रे
णक्षेत्रेपुत्रोत्पादनायप्रार्थितोगार्ग्यःकालयवनमजीजनदितिपुराणप्रसिद्धं पुरद्वारान्निष्क्रांतं उज्जिहानमुद्गच्छंतं ॥ १ ॥ २ ॥

दितमित्यादिमुखारविंदविशेषणं ॥ ३ ॥ ४ ॥ नारदोक्तैरेतैर्लक्षणैरयंपुमान्वासुदेवएवनान्योभवितुमर्हति अयंचनिरायुधः अ
पद्भ्यामेवचलन्निरायुधोऽहंयोत्स्यामीतिनिश्चित्यतंपराङ्मुखंप्राद्रवंतमन्वधावदित्यन्वयः ॥ ५ ॥ ६ ॥ आत्मानंहस्तप्राप्तमिवदर्श

नित्यप्रमुदितंश्रीमत्सुकपोलंशुचिस्मितं ॥ मुखारविंदंबिभ्राणंस्फुरन्मकरकुंडलं ॥ ३ ॥ वासुदेवोह्ययमिति पुमान्श्रीवत्सलांछनः ॥ चतुर्भुजोऽरविंदाक्षोवनमाल्यतिसुंदरः ॥ ४ ॥ लक्षणैर्नारदप्रोक्तैर्नान्योभवितुमर्हति ॥ निरायुधश्चलन्पद्भ्यांयोत्स्येऽनेननिरायुधः ॥ ५ ॥ इतिनिश्चित्ययवनःप्राद्रवंतंपराङ्मुखं ॥ अन्वधावज्जिघृक्षुस्तंदुरापमपियोगिनां ॥ ६ ॥ हस्तप्राप्तमिवात्मानंहरिणासपदेपदे ॥ नीतोदर्शयतादूरंयवनेशोऽद्रिकंदरं ॥ ७ ॥ पलायनंयदुकुलेजातस्यतवनोचितं ॥ इतिक्षिपन्ननुगतोनैनंप्रापाहताशुभः ॥ ८ ॥ एवंक्षिप्तोऽपिभगवान्प्राविशद्गिरिकंदरं ॥ सोऽपिप्रविष्टस्तत्रान्यंशयानंददृशेनरं ॥ ९ ॥ नन्वसौदूरमानीयशेतेमामिहसाधुवत् ॥ इतिमत्वाऽच्युतंमूढस्तंपदासमताडयत् ॥ १० ॥ सउत्थायचिरंसुप्तःशनैरुन्मील्यलोचने ॥ दिशोविलोकयन्पार्श्वेतमद्राक्षीदवस्थितं ॥ ११ ॥ सतावत्तस्यरुष्टस्यदृष्टिपातेनभारत ॥ देहजेनाग्निनादग्धोभस्मसादभवत्क्षणात् ॥ १२ ॥ राजोवाच कोनामसपुमान्ब्रह्मन्कस्यकिंवीर्यएवंच ॥ कस्माद्गुहांगतःशिश्येकिंतेजोयवनार्दनः ॥ १३ ॥ श्रीशुकउवाच- सइक्ष्वाकुकुलेजातोमांधातृतनयोमहान् ॥ मुचुकुंदइतिख्यातोब्रह्मण्यःसत्यसंगरः ॥ १४ ॥ सयाचितःसुरगणैरिंद्राद्यैरात्मरक्षणे ॥ असुरेभ्यःपरित्रस्तैस्तद्रक्षांसोऽकरोच्चिरं ॥ १५ ॥ लब्ध्वागुहंतेस्वःपालंमुचुकुंदमथाब्रुवन् ॥ राजन्विरमतांकृच्छ्राद्भवान्नःपरिपालनात् ॥ १६ ॥

यतादूरंनीतइत्यन्वयः ॥ ७ ॥ अहताशुभःअक्षीणकर्मा ॥ ८ ॥ ९ ॥ तंशयानमच्युतंमत्वाअताडयदिति ॥ १० ॥ ११ ॥ तस्यक्रुद्धस्य दृष्टिपातेनसंदीप्तोयःस्वदेहजोऽग्निस्तेन ॥ १२ ॥ यवनमर्दयतिहिनस्तीतितथासकस्यवंश्यःकिंवीर्यः कीदृक्प्रभाववान् किंतेजःकस्यवीर्यपुत्रइत्यर्थः शिश्येअशयिष्ट ॥ १३ ॥ सत्यःसंगरोयुद्धप्रतिज्ञावायस्यसः ॥ १४ ॥ १५ ॥ गुहंकार्तिकेयं स्वःपालं स्वर्गपालकंसेनान्यं ॥ १६ ॥

उज्झितास्त्यक्तागताइत्यर्थः ॥ १७ ॥ किंच सुताइति तुल्यकालीयाः त्वत्समानकालीनाः कालिताःविचालिताः ॥ १८ ॥ ननुप्रजाःको ऽन्यःकालयेदितिचेत्तत्राह कालइति कालयतेइतस्ततश्चालयति ॥१९॥ तस्यकैवल्यस्य ॥२०॥२१॥ गुहायांप्रविष्टःशेतेस्म ॥२१॥

नरलोकेपरित्यज्यराज्यंनिहतकंटकं ॥ अस्मान्पालयतोवीरकामास्तेसर्वउज्झिताः ॥ १७॥ सुतामहिष्योभवतोज्ञातयोऽमात्यमंत्रिणः ॥ प्रजाश्चतुल्यकालीयानाऽधुनासंतिकालिताः ॥ १८ ॥ कालोबलीयान्बलिनांभगवानीश्वरोऽव्ययः ॥ प्रजाःकालयतेक्रीडन्पशुपालोयथापशून् ॥ १९ ॥ वरंवृणीष्वभद्रंतेऋतेकैवल्यमद्यनः ॥ एकएवेश्वरस्तस्यभगवान्विष्णुरव्ययः ॥ २० ॥ एवमुक्तःसवैदेवानभिवंद्यमहायशाः ॥ निद्रामेवततोवव्रेसराजाश्रमकर्षितः ॥ २१ ॥ यःकश्चिन्ममनिद्रायाभंगंकुर्यात्सुरोत्तमाः ॥ सहिभस्मीभवेदाशुतथोक्तश्चसुरैस्तदा ॥ अशयिष्टगुहाविष्टोनिद्रयादेवदत्तया॥२२॥ स्वापंयातंयस्तुमध्येबोधयेत्त्वामचेतनः॥ सत्वयादृष्टमात्रस्तुभस्मीभवतुतत्क्षणात् ॥२३॥ यवनेभस्मसान्नीतेभगवान्सात्वतर्षभः॥ आत्मानंदर्शयामासमुचुकुंदायधीमते ॥ २४ ॥ तमालोक्यघनश्यामंपीतकौशेयवाससं॥ श्रीवत्सवक्षसंभ्राजत्कौस्तुभेनविराजितं॥ २५॥ चतुर्भुजंरोचमानंवैजयंत्याचमालया॥ चारुप्रसन्नवदनंस्फुरन्मकरकुंडलं॥२६॥ प्रेक्षणीयंनृलोकस्यसानुरागस्मितेक्षणं॥ अपीच्यवयसंमत्तमृगेंद्रोदारविक्रमं ॥ २७ ॥ पर्यपृच्छन्महाबुद्धिस्तेजसातस्यधर्षितः॥ शंकितःशनकैराजादुर्धर्षमिवतेजसा ॥ २८॥ मुचुकुंदउवाच कोभवानिहसंप्राप्तोविपिनेगिरिगह्वरे॥ पद्भ्यांपद्मपलाशाभ्यांविचरस्युरुकंटके॥२९॥ किंस्वित्तेजस्विनांतेजोभगवान्वाविभावसुः॥ सूर्यःसोमोमहेंद्रोवालोकपालोपरोपिवा ॥ ३० ॥ मन्येत्वांदेवदेवानांत्रयाणांपुरुषर्षभं॥ यद्बाधसेगुहाध्वांतंप्रदीपःप्रभयायथा ॥ ३१ ॥

॥ २३॥२४॥२५॥२६॥२७॥ धर्षितःअभिभूतः दुर्धर्षमप्रधृष्यं ॥२८॥ विपिनेअरण्येतत्रापिगिरेःगह्वरेदुःप्रवेशस्थानेतत्रापिउरुकंटकेपद्मपलाशसदृशाभ्यांपद्भ्यांविचरसीति ॥२९॥ तेजःमूर्तिःप्रभावोदीप्तिर्वा ॥ ३० ॥ सर्वत्रापरितोषादाह मन्यइति पुरुषर्षभंश्रीविष्णुं गुहाध्वांतमंतस्तमः ॥ ३१ ॥

॥ ३२ ॥ वयंत्विति वंश्याभिप्रायेणबहुवचनं तेष्वहंमुचुकुंदइतिप्रोक्तइतियुवनाश्वोमांधातुःपिताअतोमांधातायौवनाश्वः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ क्वचित्कदाचित्कश्चित्यद्यपिरजांस्यपिविममेगणितवान् तथापिजन्मानिकर्माणिनविमिमीते ॥ ३९ ॥

शुश्रूषतामव्यलीकमस्माकंनरपुंगव ॥ स्वजन्मकर्मगोत्रंवाकथ्यतांयदिरोचते ॥ ३२ ॥ वयंतुपुरुषव्याघ्रऐक्ष्वाकाःक्षत्रबंधवः ॥ मुचुकुंदइतिप्रोक्तोयौवनाश्वात्मजःप्रभो ॥ ३३ ॥ चिरप्रजागरश्रांतोनिद्रयापहतेंद्रियः ॥ शयेऽस्मिन्विजनेकामंकेनाप्युत्थापितोऽधुना ॥ ३४ ॥ सोऽपिभस्मीकृतोनूनमात्मीयेनैवपाप्मना ॥ अनंतरंभवान्श्रीमांल्लक्षितोऽमित्रशातनः ॥ ३५ ॥ तेजसातेऽविषह्येणभूरिद्रष्टुंनशक्नुमः ॥ हतौजसोमहाभागमाननीयोऽसिदेहिनां ॥ ३६ ॥ एवंसंभाषितोराज्ञाभगवान्भूतभावनः ॥ प्रत्याहप्रहसन्वाण्यामेघनादगंभीरया ॥ ३७ ॥ श्रीभगवानुवाच जन्मकर्माभिधानानिसंतिमेंऽगसहस्रशः ॥ नशक्यंतेऽनुसंख्यातुमनंतत्वान्मयाऽपिहि ॥ ३८ ॥ क्वचिद्रजांसिविममेपार्थिवान्युरुजन्मभिः ॥ गुणकर्माभिधानानिनमेजन्मानिकर्हिचित् ॥ ३९ ॥ कालत्रयोपपन्नानिजन्मकर्माणिमेनृप ॥ अनुक्रमंतोनैवांतंगच्छंतिपरमर्षयः ॥ ४० ॥ तथाप्यद्यतनान्यंगश्रृणुष्वगदतोमम ॥ विज्ञापितोविरिंच्येनपुराऽहंधर्मगुप्तये ॥ भूमेर्भारायमाणानामसुराणांक्षयायच ॥ ४१ ॥ अवतीर्णोयदुकुलेगृहआनकदुंदुभेः ॥ वदंतिवासुदेवेतिवसुदेवसुतंहिमां ॥ ४२ ॥ कालनेमिर्हतःकंसःप्रलंबाद्याश्चसद्द्विषः ॥ अयंचयवनोदग्धोराजंस्तेतिग्मचक्षुषा ॥ ४३ ॥ सोऽहंतवानुग्रहार्थंगुहामेतामुपागतः ॥ प्रार्थितःप्रचुरंपूर्वंत्वयाहंभक्तवत्सलः ॥ ४४ ॥ वरान्वृणीष्वराजर्षेसर्वान्कामान्ददामिते ॥ मांप्रपन्नोजनःकश्चिन्नभूयोऽर्हतिशोचितुं ॥ ४५ ॥

॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ तेतिग्मचक्षुषानिमित्तेनमयैवदग्धः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ अपूर्णोऽहमितिशोचितुं यद्वा अन्यैर्दत्तेषुवरेषुक्षीयमाणेषु यथाशोचति नैवंमांप्रपन्नःमद्दत्तवराणामक्षय्यत्वादितिभावः ॥ ४५ ॥

अष्टाविंशतिमेयुगेभगवानवतरिष्यतीतिवृद्धगर्गवाक्यमनुस्मरन्नित्यर्थः ॥ ४६ ॥ त्वद्भक्तिरेवकेवलंदुर्लभा कामास्तुतुच्छानवरणयोग्या इत्याशयेनाभक्तानांसंसारमष्टभिःप्रपंचयन्स्तौति विमोहितइति हेईश योषित्पुरुषश्चेतिद्विविधोऽप्ययंजनःत्वदीययामायया विमोहितोतोनर्थदृक् अनर्थेसंसारेदृक्दृष्टिर्यस्यासौ यद्वाअर्थंपरमार्थस्वरूपंत्वांनपश्यतीतितथा अतस्त्वांनभजति किंतुपरस्परंवंचितःसन् सुखेच्छयादुःखानामेवप्रभवोयेषुतेषुगृहेष्वेवसज्जतइति ॥ ४७ ॥ किंच कामसुखंसूकरादिष्वपिसंभवति भगवद्भजनंतुनमानुषजन्मव्यतिरेकेणेतिमानुषत्वंप्राप्यत्वामभजन्नतिमूढइत्याह लब्ध्वेति अत्रकर्मभूमौदुर्लभमुग्रमकोटिभिरपिदुःप्रापं अव्यंगमविकलांगं किंचअसत्विषयसुखेमतिर्यस्यसःगृहमेवांधकूपस्तस्मिन्निपतितःयथापशुस्तृणलुब्धोअंधकूपेपततीति ॥ ४८ ॥ नकेवलमस्यजनस्येयंगतिःकिं

श्रीशुकउवाच इत्युक्तस्तंप्रणम्याहमुचुकुंदोमुदान्वितः ॥ ज्ञात्वानारायणंदेवंगर्गवाक्यमनुस्मरन् ॥ ॥४६॥ मुचुकुंदउवाच विमोहितोऽयंजनईशमाययात्वदीययात्वांनभजत्यनर्थदृक् ॥ सुखायदुःखप्रभवेषुसज्जतेगृहेषुयोषित्पुरुषश्चवंचितः ॥ ४७॥ लब्ध्वाजनोदुर्लभमत्रमानुषंकथंचिदव्यंगमयत्नतोऽनघ ॥ पादारविंदंनभजत्यसन्मतिर्गृहांधकूपेपतितोयथापशुः ॥४८॥ ममैषकालोऽजितनिष्फलोगतोराज्यश्रियोन्नद्धमदस्यभूपतेः ॥ मर्त्यात्मबुद्धेःसुतदारकोशभूष्वासज्जमानस्यदुरंतचिंतया ॥ ४९ ॥ कलेवरेऽस्मिन्घटकुड्यसंनिभेनिरूढमानोनरदेवइत्यहं ॥ वृतोरथेभाश्वपदात्यनीकपैर्गांपर्यटंस्त्वाऽगणयन्सुदुर्मदः ॥ ५० ॥ प्रमत्तमुच्चैरितिकृत्यचिंतयाप्रवृद्धलोभंविषयेषुलालसं ॥ त्वमप्रमत्तःसहसाभिपद्यसेक्षुल्लेलिहानोऽहिरिवाखुमंतकः ॥ ५१ ॥

तुममापितथैवेत्याह ममैषइति मर्त्येशरीरेआत्मबुद्धिर्यस्यतस्यममअतएवसुतादिषुआसज्जमानस्य ॥ ४९ ॥ उन्नद्धमदत्वंप्रपंचयति कलेवरइति घटकुड्यादिसदृशेदृश्येअनात्मनियतएवंसुदुर्मदोऽभवमतोममैषकालोनिष्फलोगतइति ॥ ५० ॥ त्वामगणयंतंत्वमाक्रमसीत्याह प्रमत्तमिति प्रमत्तमनवहितंत्वामंतकमविगणय्यदेहादिष्वासक्तमितियावत्कुतःप्रमत्तं इतिकृत्यचिंतया एवमेवंकरणीयमितिमनोरथपरंपरया मनोरथेभ्योऽग्रेऽपिविषयेषुलालसमुत्सुकं प्राप्तेऽपिपुनःप्रवृद्धोलोभस्तृष्णायस्यतं अंतकस्त्वमभिपद्यसेअभिभवसीत्यर्थः क्षुधास्टक्किणीलेलिहानोऽहिराखुंमूषकमिवेति ॥ ५१ ॥

किंच कालात्मनात्वयाऽभिपन्नोदेहएवंभवतीत्याह पुरेति श्वसृगालादिभिर्भक्षितोविट्संज्ञितः तैरभक्षितःकृमिसंज्ञितःदग्धोभस्मसंज्ञितोभवतितीबुध्याविचार्यैवंभूतशरीरेममतांकुर्वंतोजनाहरिनाराधयंतितेआत्मनिशत्रुभूताःज्ञेयाः सततंयतःयोनेःसहस्राणिबहूनिगत्वा दुःखेनलब्ध्वापिचमानुषत्वं सुखावहंयेनभजंतिविष्णुंतेवैमनुष्यात्मनिशत्रुभूताइति ॥ ५२ ॥ किंचअंतकप्राप्तेःप्रागपिदिग्विजयिनोराज्ञोऽपिपारतंत्र्यदुःखंतदवस्थमेवेत्याह निर्जित्येति अभूतविग्रहःअविद्यमानसंग्रामःपूर्वंयेसमानाराजानस्तैराजभिर्वंदितोऽपि मिथुनीभावःसुरतमेवपरंयेषुतेषुयोषितांगृहेषुक्रीडामृगइवइतस्ततोनीयते ॥ ५३॥ किंच अतितृष्णाकुलस्यनभोगक्षणःकश्चिदस्तीत्याह करोती

पुरारथैर्हेमपरिष्कृतैश्चरन्मतंगजैर्वानरदेवसंज्ञितः ॥ सएवकालेनदुरत्ययेनतेकलेवरोविट्कृमिभस्मसंज्ञितः ॥ ५२ ॥ निर्जित्यदिक्चक्रमभूतविग्रहोवरासनस्थःसमराजवंदितः ॥ गृहेषुमैथुन्यसुखेषुयोषितांक्रीडामृगःपूरुषईशनीयते ॥ ५३ ॥ करोतिकर्माणितपःसुनिष्ठितोनिवृत्तभोगस्तदपेक्षयाददत् ॥ पुनश्चभूयेयमहंस्वराडितिप्रवृद्धतर्षोनसुखायकल्पते ॥ ५४ ॥ भवापवर्गोभ्रमतोयदाभवेज्जनस्यतर्ह्यच्युतसत्समागमः ॥ सत्संगमोयर्हितदैवसद्गतौपरावरेशेत्वयिजायतेमतिः ॥ ५५ ॥ मन्येममानुग्रहईशतेकृतोराज्यानुबंधापगमोयदृच्छया ॥ यःप्रार्थ्यतेसाधुभिरेकचर्ययावनंविविक्षद्भिरखंडभूमिपैः ॥ ५६ ॥ नकामयेऽन्यंतवपादसेवनादकिंचनप्रार्थ्यतमाद्वरंविभो ॥ आराध्यकस्त्वांह्यपवर्गदंहरेवृणीतआर्योवरमात्मबंधनं ॥ ५७॥

ति तपसिअधःशयनब्रह्मचर्यादौ निष्ठितःपुनश्चस्वराडिंद्रःस्यामिति यद्वाजन्मांतरेप्येवमेवचक्रवर्तीस्यामिति ॥५४॥ तदेवमष्टभिःश्लोकैरीशबहिर्मुखानांसंसृ... [illegible] त्यार्तान्निवृत्तिक्रममाह भवापवर्गइति भोअच्युतभ्रमतःसंसरतोजनस्य यदात्वदनुग्रहेणभवस्यबंधस्यअपवर्गःअंतोभवेत् प्रथमकालःस्यात्तदासतांसंगमोभवे... [illegible] यदाचसत्संगमोभवेत्तदासर्वसंगनिवृत्त्याकार्यकारणनियंतरित्वयिभक्तिर्भवतिततोमुच्यतइत्यर्थः ॥ ५५ ॥ ममतु [illegible] यादिसंगविच्छेदोजातःसोऽयंत्वयामहाननुग्रहःकृतइत्याह मन्यइति तत्वयासाधुभिर्विवेकिभिस्तपसेवनंप्रवेष्टुमि... [illegible] ॥ ५६ ॥ तदेवंविषयसेवामार्गंभगवत्सेवामार्गंचविविच्यबरान्वृणीष्वेतियदुक्तंतत्रोत्तरमाह नकामयइति अकिंचनानांनिवृत्ताभिमानानां आर्योविवेकी ॥५७॥

मत्तेनमयैवदग्धः ॥ ५२ ॥ ५४ ॥ तइति

रजस्तमःसत्वगुणैरनुबध्यंतइतितथाताःऐश्वर्यादिशत्रुमरणादिधर्मादिरूपाः विसृज्यपरंपुरुषमीश्वरंज्ञप्तिमात्रंज्ञानघनं कुतःनिरंजनंतत्कुतःनिर्गुणंतदपिकुतःअद्वयं अतएवअक्षरंत्वांशरणंव्रजामीति ॥५८॥भुंक्ष्वतावत्भोगान्कैवल्यंतुकरस्थमेवेतिपुनर्वरैःप्रलोभयंतंश्रीकृष्णं पादोपग्रहणेनप्रार्थयते चिरमिति वृजिनैःकर्मफलैः आर्तःपुनस्तद्वासनाभिस्तप्यमानस्तथापिअवितृपषडमित्रःतृडेवतृषातृष्णा नविगततृषाःषडमित्राःशत्रवःइंद्रियलक्षणायस्यसः अतएवालब्धशांतिःकथंचिद्दैववशेनलब्धशांतिरितिवा शरणंस्वज्ञानंतद्ददातीतितथाहे

तस्माद्विसृज्याशिषईशसर्वतोरजस्तमःसत्वगुणानुबंधनाः ॥ निरंजनंनिर्गुणमद्वयंपरंत्वांज्ञप्तिमात्रंपुरुषंव्रजाम्यहं ॥ ५८ ॥ चिरमिहवृजिनार्तस्तप्यमानोऽनुतापैरवितृषषडमित्रोऽलब्धशांतिःकथंचित् ॥ शरणदसमुपेतस्त्वत्पदाब्जंपरात्मन्नभयमृतमशोकंपाहिमापन्नमीश ॥ ५९ ॥ श्रीभगवानुवाच सार्वभौममहाराजमतिस्तेविमलोर्जिता ॥ वरैःप्रलोभितस्यापिनकामैर्विहतायतः ॥ ६० ॥ प्रलोभितोवरैर्यत्त्वमप्रमादायविद्धितत् ॥ नधीर्मय्येकभक्तानामाशीर्भिर्भिद्यतेक्वचित् ॥ ६१ ॥ युंजानानामभक्तानांप्राणायामादिभिर्मनः ॥ अक्षीणवासनंराजन्दृश्यतेपुनरुत्थितं ॥ ६२ ॥ विचरस्वमहींकामंमय्यावेशितमानसः ॥ अस्त्वेवनित्यदातुभ्यंभक्तिर्मय्यनपायिनी ॥ ६३ ॥ क्षात्रधर्मस्थितोजंतून्न्यवधीर्मृगयादिभिः ॥ समाहितस्तत्तपसाजह्यघंमदुपाश्रितः ॥ ६४ ॥ जन्मन्यनंतरेराजन्सर्वभूतसुहृत्तमः ॥ भूत्वाद्विजवरस्त्वंवैमामुपैष्यसिकेवलं ॥ ६५ ॥ इतिश्रीभा०म०द०उ०मुचुकुंदस्तुतिर्नामैकपंचाशत्तमोध्यायः ॥ ५१ ॥ ॥ छ ॥ श्रीशुक उवाच इत्थंसोऽनुगृहीतोऽगकृष्णेनेक्ष्वाकुनंदनः ॥ तंपरिक्रम्यसंनम्यनिश्चक्रामगुहामुखात् ॥ १ ॥

शरणद समुपेतःप्राप्तोऽहंअशोकत्वेहेतुःअभयंतत्रापिहेतुःऋतंसत्यं आपन्नमापदाव्याप्तंपाहीति॥५९॥६०॥अप्रमादायप्रमादायनभवति एवंकुतइत्यतआह नधीरिति एकांतभक्तानांधीराशीर्भिःप्राप्ताभिरपिनभिद्यतेनासज्जतइत्यर्थः ॥६१॥ व्यतिरेकमाह युंजानानामिति उत्थितंविषयाभिमुखं॥६२॥तुभ्यंतव॥६३॥युक्त्याभासेनभीषयंस्तपसिलोकसंग्रहेप्रवर्तयति क्षात्रधर्मेति॥६४॥६५॥ इ०भा०द०टी०एकपंचाशत्तमोध्यायः ॥५१॥ ॥छ॥ द्विपंचाशंत्तमेधावन्भयादिवगतःपुरीं ॥ अन्वमोदतसंदेशंरुक्मिण्याद्विजवर्णितं ॥१॥ १ ॥

किंच कालात्मनात्वयाऽभिपन्नोदेहएवंभवतीत्याह पुरेति। श्वसृगालादिभिर्भक्षितोविट्संज्ञितः तैरभक्षितःकृमिसंज्ञितःदग्धोभस्मसंज्ञितोभवतितीबुध्याविचार्यैवंभूतशरीरेममतां कुर्वंतोजनाहरिनाराधयंतितेआत्मनिशत्रुभूताःज्ञेयाः सततंयतःयोनेःसहस्राणिबहूनिगत्वा दुःखेनलब्ध्वापिचमानुषत्वं सुखावहंयेनभजंतिविष्णुंतेवैमनुष्यात्मनिशत्रुभूताइति ॥ ५२ ॥ किंचअंतकप्राप्तेःप्रागपिदिग्विजयिनोराज्ञोऽपिपारतंत्र्यदुःखंतदवस्थमेवेत्याह निर्जित्येति अभूतविग्रहःअविद्यमानसंग्रामःपूर्वंयेसमानाराजानस्तैराजभिर्वंदितोऽपि मिथुनीभावःसुरतमेवपरंयेषुतेषुयोषितांगृहेषुक्रीडामृगइवइतस्ततोनीयते ॥ ५३॥ किंच अतितृष्णाकुलस्यनभोगक्षणःकश्चिदस्तीत्याह करोती

पुरारथैर्हेमपरिष्कृतैश्चरन्मतंगजैर्वानरदेवसंज्ञितः ॥ सएवकालेनदुरत्ययेनतेकलेवरोविट्कृमिभस्मसंज्ञितः ॥ ५२ ॥ निर्जित्यदिक्चक्रमभूतविग्रहोवरासनस्थःसमराजवंदितः ॥ गृहेषुमै[illegible]सुखेषुयोषितांक्रीडामृगःपूरुषईशनीयते ॥ ५३ ॥ करोतिकर्माणितपःसुनिष्ठितोनिवृत्तभोगस्तदपेक्षयाददत् ॥ पुनश्चभूयेयमहंस्वराडितिप्रवृद्धतर्षोनसुखायकल्पते ॥ ५४ ॥ भवापवर्गोभ्रमतोयदाभवेज्जनस्यतर्ह्यच्युतसत्समागमः ॥ सत्संगमोयर्हितदैवसद्गतौपरावरेशेत्वयिजायतेमतिः ॥ ५[illegible] ॥ मन्येममानुग्रहईशतेकृतोराज्यानुबंधापगमोयदृच्छया ॥ यःप्रार्थ्यतेसाधुभिरेकचर्ययावनंविविक्षद्भिरखंडभूमिपैः ॥ ५६ ॥ नकामयेऽन्यंतवपादसेवनादकिंचनप्रार्थ्यतमाद्वरंविभो ॥ आराध्यकस्त्वांह्यपवर्गदंहरेवृणीतआर्योवरमात्मबंधनं ॥ ५७ ॥

ति तपसिअधःशयनब्रह्मचर्यादौसुनिष्ठितःपुनश्चस्वराडिंद्रःस्यामिति यद्वाजन्मांतरेप्येवमेवचक्रवर्तीस्यामिति ॥५४॥ तदेवमष्टभिःश्लोकैरीशबहिर्मुखानांसंसारंप्रपंच्य भक्त्यातन्निवृत्तिक्रममाह भवापवर्गइति भोअच्युतभ्रमतःसंसरतोजनस्य यदात्वदनुग्रहेणभवस्यबंधस्यअपवर्गःअंतोभवेत् प्राप्तकालःस्यात्तदासतांसंगमो[illegible]वेत् यदाचसत्संगमोभवेत्तदासर्वसंगनिवृत्त्याकार्यकारणनियंतरित्वयिभक्तिर्भवतितिततोमुच्यतइत्यर्थः ॥ ५५ ॥ ममतु[illegible] [illegible]यादिसंगविच्छेदोजातःसोऽयंत्वयामहाननुग्रहःकृतइत्याह मन्यइति तेत्वयासाधुभिर्विवेकिभिस्तपसेवनंप्रवेष्टु[illegible]मित्तेनमयैवत्[illegible]धः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ अपूर्व[illegible] ॥ ५६ ॥ तदेवंविषयसेवामार्गंभगवत्सेवामार्गंचविविच्यवरान्वृणीष्वेतियदुक्तंतत्रोत्तरमा[illegible]ध्यत्वादितिभाव. ॥ ४५ ॥ [illegible]ः आर्योविवेकी ॥५७॥

रजस्तमःसत्वगुणैरनुबध्यंतइतितथाताःऐश्वर्यादिशत्रुमरणादिधर्मादिरूपाः विसृज्यपरंपुरुषमीश्वरंज्ञप्तिमात्रंज्ञानघनं कुतःनिरंजनंतत्कुतःनिर्गुणंतदपिकुतःअद्वयं अतएवअक्षरंत्वांशरणंव्रजामीति ॥५८॥भुंक्ष्वतावत्भोगान्कैवल्यंतुकरस्थमेवेतिपुनर्वरैःप्रलोभयंतंश्रीकृष्णंप्रादोपपहणेनप्रार्थयते चिरमिति वृजिनैःकर्मफलैः आर्तःपुनस्तद्वासनाभिस्तप्यमानस्तथापिअवितृषषडमित्रःतृडेवतृषातृष्णा नविगततृषाःषडमित्राःशत्रवःइंद्रियलक्षणायस्यसः अतएवालब्धशांतिःकथंचिद्दैववशेनलब्धशांतिरितिवा शरणंस्वज्ञानंतद्ददातीतितथाहे

तस्माद्विसृज्याशिषईशसर्वतोरजस्तमःसत्वगुणानुबंधनाः ॥ निरंजनंनिर्गुणमद्वयंपरंत्वांज्ञप्तिमात्रंपुरुषंव्रजाम्यहं ॥ ५८ ॥ चिरमिहवृजिनार्तस्तप्यमानोऽनुतापैरवितृषषडमित्रोऽलब्धशांतिःकथंचित् ॥ शरणदसमुपेतस्त्वत्पदाब्जंपरात्मन्नभयमृतमशोकंपाहिमापन्नमीश ॥ ५९ ॥ श्रीभगवानुवाच सार्वभौममहाराजमतिस्तेविमलोर्जिता ॥ वरैःप्रलोभितस्यापिनकामैर्विहतायतः ॥ ६० ॥ प्रलोभितोवरैर्यत्त्वमप्रमादायविद्धितत् ॥ नधीर्मय्येकभक्तानामाशीर्भिर्भिद्यतेक्वचित् ॥ ६१ ॥ युंजानानामभक्तानांप्राणायामादिभिर्मनः ॥ अक्षीणवासनंराजन्दृश्यतेपुनरुत्थितं ॥ ६२ ॥ विचरस्वमहींकामंमय्यावेशितमानसः ॥ अस्त्वेवनित्यदातुभ्यंभक्तिर्मय्यनपायिनी ॥ ६३ ॥ क्षात्रधर्मस्थितोजंतून्न्यवधीर्मृगयादिभिः ॥ समाहितस्तत्तपसाजह्यघंमदुपाश्रितः ॥ ६४ ॥ जन्मन्यनंतरेराजन्सर्वभूतसुहृत्तमः ॥ भूत्वाद्विजवरस्त्वंवैमामुपैष्यसिकेवलं ॥ ६५ ॥ इतिश्रीभा०म०द०उ०मुचुकुंदस्तुतिर्नामैकपंचाशत्तमोध्यायः ॥५१॥ ॥छ॥ श्रीशुक उवाच इत्थंसोऽनुगृहीतोंऽगकृष्णेनेक्ष्वाकुनंदनः ॥ तंपरिक्रम्यसंनम्यनिश्चक्रामगुहामुखात् ॥ १ ॥

शरणद समुपेतःप्राप्तोऽहंअशोकत्वेहेतुःअभयंतत्रापिहेतुःऋतंसत्यं आपन्नमापदाव्याप्तंपाहीति॥५९॥६०॥अप्रमादायप्रमादायनभवति एवंकुतइत्यतआह नधीरिति एकांतभक्तानांधीराशीर्भिःप्राप्ताभिरपिनभिद्यतेनासज्जतइत्यर्थः ॥६१॥ व्यतिरेकमाह युंजानानामिति उत्थितंविषयाभिमुखं॥६२॥तुभ्यंतव॥६३॥युक्त्याभासेनभीषयंस्तपसिलोकसंग्रहेप्रवर्तयति क्षात्रधर्मेति॥६४॥६५॥ इ०भा०द०टी०एकपंचाशत्तमोध्यायः ॥५१॥ ॥छ॥ द्विपंचाशंत्तमेधावन्भयादिवगतःपुरीं ॥ अन्वमोदतसंदेशंरुक्मिण्याद्विजवर्णितं ॥१॥ १ ॥

 क्षुल्लकान् अल्पप्रमाणान् ॥२॥ तपसिश्रद्धायुतः ॥३॥ तत्रंचबदर्याश्रमं ॥४॥ निन्ये नयन्मार्गेचलतिस्म ॥५॥६॥ रभसंवेगोद्रेकं॥७॥भी
रुभीतवत् भीरोरपिभीतवत्अतिभीतवदित्यर्थः चेलतुःपलायेतांबहुयोजनंदेशं ॥ ८ ॥ अप्रमाणवित् प्रमाणमियत्तातन्नवेत्तीतितथा॥

सवीक्ष्यक्षुल्लकान्मर्त्यान्पशून्वीरुद्वनस्पतीन्॥ मत्वाकलियुगंप्राप्तंजगामदिशमुत्तरां॥ २॥ तपःश्रद्धायुतो धीरोनिःसंगोमुक्तसंशयः॥ समाधायमनःकृष्णेप्राविशद्गंधमादनं॥३॥ बदर्याश्रममासाद्यनरनारायणालयं॥ सर्वद्वंद्वसहःशांतस्तपसाराधयद्धरिं॥४॥ भगवान्पुनराव्रज्यपुरींयवनवेष्टितां॥हत्वाम्लेच्छबलंनिन्ये तदीयंद्वारकांधनं ॥ ५ ॥ नीयमानेधनेगोभिर्नृभिश्चाच्युतचोदितैः॥ आजगामजरासंधस्त्रयोविंशत्यनीकपः ॥६॥ विलोक्यवेगरभसंरिपुसैन्यस्यमाधवौ॥ मनुष्यचेष्टामापन्नौराजन्दुद्रुवतुर्द्रुतं॥ ७॥ विहायवित्तंप्रचुरमभीतौभीरुभीतवत्॥ पद्भ्यांपद्मपलाशाभ्यांचेलतुर्बहुयोजनं॥ ८॥ पलायमानौतौदृष्ट्वामागधःप्रहसन्बली॥ अन्वधावद्रथानीकैरीशयोरप्रमाणवित् ॥ ९ ॥ प्रद्रुत्यदूरंसंश्रांतौतुंगमारुहतांगिरिं ॥ प्रवर्षणाख्यंभगवान्नित्यदायत्रवर्षति॥ १० ॥ गिरौनिलीनावाज्ञायनाधिगम्यपदंनृप ॥ ददाहगिरिमेधोभिःसमंतादग्निमुत्सृजन् ॥ ११ ॥ ततउत्पत्यतरसादह्यमानतटादुभौ॥ दशैकयोजनोत्तुंगान्निपेततुरधोभुवि॥ १२॥ अलक्ष्यमाणौरिपुणासानुगेनयदूत्तमौ॥ स्वपुरंपुनरायातौसमुद्रपरिखांनृप॥१३॥ सोऽपिदग्धावितिमृषामन्वानोबलकेशवौ॥ बलमाकृष्यसुमहन्मगधान्मागधोययौ॥ १४॥ आनर्ताधिपतिःश्रीमान्रैवतोरेवतीं सुतां॥ ब्रह्मणाचोदितःप्रादाद्बलायेतिपुरोदितं ॥ १५ ॥ भगवानपिगोविंदउपयेमेकुरूद्वह ॥ वैदर्भींभीष्मकसुतांश्रियोमात्रांस्वयंवरे॥ १६॥

॥९॥ तुंगमेकादशयोजनोन्नतं प्रकर्षेणवर्षत्यस्मिन्निति प्रवर्षणइत्याख्यायस्यतं तदाह भगवानिति भगवानिंद्रः ॥१०॥ तत्र विचिन्वन्नपितयोःपदंनिलयस्थानमनधिगम्य ॥११॥ ततोगिरेःदशचैकंचयोजनानि तावदुत्तुंगान्मागधसंरोधदेशमतिक्रम्यपरतोऽधोनिपेततुः ॥
॥१२॥१३॥१४॥ श्रीकृष्णस्यविवाहंनिरूपयितुंबलदेवविवाहंनवमस्कंधोक्तमनुस्मारयति आनर्तेति ॥१५॥ मात्रांकलां ॥ १६ ॥

गरुडोयथोदवान् प्रमथ्यसुधामहरत् तथेति॥ १७॥ राक्षसोयुद्धहरणादितिस्मृतेः राज्ञःप्रमथ्येतिचत्वर्दुत्त्या राक्षसेनविधानेनोपयेमेपरिणीतवानितिश्रुतं पूर्वमेववासामान्यतएवश्रुतं॥ १८॥विशेषंतुश्रोतुमिच्छामः॥ १९॥श्रवणौत्सुक्यमाविष्करोतिब्रह्मन्निति पुण्याःमहाफलाः

प्रमथ्यतरसाराज्ञःशाल्वादींश्चैद्यपक्षगान्॥ पश्यतांसर्वलोकानांतार्क्ष्यपुत्रःसुधामिव॥ १७॥ राजोवाच भगवान्भीष्मकसुतांरुक्मिणींरुचिराननां॥ राक्षसेनविधानेनउपयेमइतिश्रुतं॥ १८॥ भगवन्श्रोतुमिच्छामःकृष्णस्यामिततेजसः॥ यथामागधशाल्वादीन्जित्वाकन्यामुपाहरत्॥ १९॥ ब्रह्मन्कृष्णकथाःपुण्यामाध्वीर्लोकमलापहाः॥ कोऽनुतृप्येतशृण्वानःश्रुतज्ञोनित्यनूतनाः॥ २०॥ श्रीशुकउवाच राजासीद्भीष्मकोनामविदर्भाधिपतिर्महान्॥ तस्यपंचाभवन्पुत्राःकन्यैकाचवरानना॥ २१॥ रुक्म्यग्रजोरुक्मरथोरुक्मबाहुरनंतरः॥रुक्मकेशोरुक्ममालीरुक्मिण्येषांस्वसासती॥ २२॥सोपश्रुत्यमुकुंदस्यरूपवीर्यगुणश्रियः॥ गृहागतैर्गीयमानास्तंमेनेसदृशंपतिं॥ २३॥ तांबुद्धिलक्षणौदार्यरूपशीलगुणाश्रयां॥ कृष्णश्चसदृशींभार्यांसमुद्वोढुंमनोदधे॥ २४॥ बंधूनामिच्छतांदातुंकृष्णायभगिनींनृप॥ ततोनिवार्यकृष्णद्विट्रुक्मीचैद्यममन्यत॥ २५॥ तदवेत्यासितापांगीवैदर्भीदुर्मनाभृशं॥ विचिंत्याप्तंद्विजंकंचित्कृष्णायप्राहिणोद्द्रुतं॥ २६॥ द्वारकांससमभ्येत्यप्रतीहारैःप्रवेशितः॥ अपश्यदाद्यंपुरुषमासीनंकांचनासने॥ २७॥ दृष्ट्वाब्रह्मण्यदेवस्तमवरुह्यनिजासनात्॥ उपवेश्यार्हयांचक्रेयथात्मानंदिवौकसः॥ २८॥ तंभुक्तवंतंविश्रांतमुपगम्यसतांगतिः॥ पाणिनाऽभिमृशन्पादावव्यग्रस्तमपृच्छत॥ २९॥ कच्चिद्द्विजवरश्रेष्ठधर्मस्तेवृद्धसंमतः॥ वर्ततेनातिकृच्छ्रेणसंतुष्टमनसःसदा॥ ३०॥

माध्वीःश्रुतिसुखाःलोकस्यमलापहाश्चशृण्वानःशृण्वन्नित्यर्थः श्रुतज्ञः श्रुतसारवित् नित्यनूतनाःप्रतिक्षणमाश्चर्यवत्प्रतीयमानाः॥ २०॥ ॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ चैद्यममन्यततस्यावरमित्यर्थः॥ २५॥ अवेत्यज्ञात्वाअसितापांगीसुनीलकटाक्षा कृष्णायकृष्णमानेतुंप्रेषयामास॥ २६॥ प्रतीहारैर्द्वारपालैः॥ २७॥ आत्मानंश्रीकृष्णं॥ २८॥ अभिमृशन् शनैःसंमर्दयन्॥ २९॥ ३०॥

सधर्मोऽस्यब्राह्मणस्याखिलकामदोग्धाभवतियद्वा सब्राह्मणोऽस्यविश्वस्याखिलकामधुक्इति॥ ३१ ॥ लोकानामोति लोकाल्लोकां तरंपर्यटतिनैकत्रनिर्वृतस्तिष्ठतीत्यर्थः नामोतीतिपाठेसुरेश्वरोऽपिभूत्वालोकान्नामोत्युत्तमलोकान्प्राप्नोऽप्यप्राप्तइवक्लिश्यतीत्यर्थः शेतेसुखमास्तेइत्यर्थः तदेवाह सर्वेष्वंगेषुवाक्पाण्यादिषुविज्वरस्तापरहितः॥३२॥ स्वलाभःस्वतएवप्राप्तोलाभःआत्मलाभोवातेनसंतुष्टान्पूर्णान्साधून्स्वधर्मनिष्ठान्॥३३॥ यस्यराज्ञोविषयेदेशे॥ ३४॥ यतःस्थानात् यदिच्छयायत्कार्येच्छया दुर्गंसमुद्रं॥ ३५॥ संपृष्टःसंप्र

संतुष्टोयर्हिवर्तेतब्राह्मणोयेनकेनचित्॥ अहीयमानःस्वाद्धर्मात्सह्यस्याखिलकामधुक्॥ ३१ ॥ असंतुष्टोऽसकृल्लोकानाप्नोत्यपिसुरेश्वरः॥ अकिंचनोऽपिसंतुष्टःशेतेसर्वांगविज्वरः॥३२॥ विप्रान्स्वलाभसंतुष्टान्साधून्भूतसुहृत्तमान्॥ निरहंकारिणःशांतान्नमस्येशिरसाऽकृत्॥ ३३॥ कच्चिद्वःकुशलंब्रह्मन्राजतोयस्यहिप्रजाः॥ सुखंवसंतिविषयेपाल्यमानाःसमेप्रियः॥३४॥ यतस्त्वमागतोदुर्गंनिस्तीर्येहयदिच्छया॥ सर्वंनोब्रूह्यगुह्यंचेत्किंकार्यंकरवामते॥ ३५॥ एवंसंपृष्टसंप्रश्नोब्राह्मणःपरमेष्ठिना॥ लीलागृहीतदेहेनतस्मैसर्वमवर्णयत्॥३६॥ रुक्मिण्युवाच श्रुत्वागुणान्भुवनसुंदरशृण्वतांतेनिर्विश्यकर्णविवरैर्हरतोंऽगतापं॥ रूपंदृशांदृशिमतामखिलार्थलाभंत्वय्यच्युताविशतिचित्तमपत्रपंमे॥ ३७॥

श्नःप्रष्टव्योऽर्थोयंसःपरमेष्ठिनापरमेश्वरेण बंधूनामनभिप्रेतंरुक्मिणश्चेष्टितमित्यादिसर्वं॥३६॥ रुक्मिण्यास्वयमेकांतेलिखित्वादत्तपत्रिकां॥मुद्रामुन्मुच्यकृष्णायप्रेमचिन्हामदर्शयत् ब्राह्मणःश्रीकृष्णानुज्ञयावाचयति श्रुत्वेति अयमर्थःहेअच्युतहेभुवनसुंदरेति औत्सुक्यंद्योतयति कतवमहिमाक्वचाहंरूपकुलशीलादियुक्तापितथाऽपिअपगतात्रपायस्मात्तन्मेचित्तं त्वयिआविशतिआसज्जते तत्कुतस्तत्राह शृण्वतांकर्णविवरैरंतःप्रविश्य अंगतापं अंगेतिपृथक्संबोधनंवाहरतस्तवगुणान्श्रुत्वा तथादृशिमतांचक्षुष्मतांदृशामखिलार्थलाभात्मकं रूपंचश्रुत्वेति॥ ३७॥

अहोकुलकन्यानामिदमतिधार्ष्ट्यमितिमाशंकस्वेत्याह कात्वेति हेमुकुंदनृसिंहनरश्रेष्ठ कानामकन्याकुलवतीतथामहतीपुरुगुणोदारात थाधीरैधृतिमतीत्वात्वांपतिंनवृणीत मय्येवकेयंदोषशंकेतिभावः कथंभूतं गुणशीलादिभिरात्मनैवतुल्यंनिरुपममित्यर्थः द्रविणंद्रव्यसंपत् धामप्रभावः तथानरलोकस्यमनसामभिरामोऽभिरमणंयस्मात्तं किंच कालेविवाहावसरे ॥ ३८ ॥ हेविभोतत्तस्मान्मेमयाभवान् खलुपतिर्वृतः ॥ आत्माचभवतोऽर्पितः अतस्त्वमत्रागत्यमांभवतोजायांविधेहि विपक्षेबाधकंद्योतयंत्याह मावीरभागमिति वीरस्यतवभागमाराच्छीघ्रमेत्यागत्यचैद्योमाभिमर्शतुमास्पृशतुमृगपतेर्बलिंगोमायुवत् गोमायुःसृगालइवेति ॥ ३९ ॥ अनेकजन्मकृतैःसुकृतैरिदमे

कात्वामुकुंदमहतीकुलशीलरूपविद्यावयोद्रविणधामभिरात्मतुल्यं ॥ धीरापतिंकुलवतीनवृणीतकन्याकालेनृसिंहनरलोकमनोभिरामं ॥ ३८ ॥ तन्मेभवान्खलुवृतःपतिरंगजायामात्मार्पितश्चभवतोऽत्रविभोविधेहि ॥ मावीरभागमभिमर्शतुचैद्यआराद्गोमायुवन्मृगपतेर्बलिमंबुजाक्ष ॥ ३९ ॥ पूर्तेष्टदत्तनियमव्रतदेवविप्रगुर्वर्चनादिभिरलंभगवान्परेशः ॥ आराधितोयदिगदाग्रजएत्यपाणिंगृह्णातुमेनदमघोषसुतादयोऽन्ये ॥ ४० ॥ श्वोभाविनित्वमजितोद्वहनेविदर्भान्गुप्तःसमेत्यपृतनापतिभिःपरीतः ॥ निर्मथ्यचैद्यमगधेंद्रबलंप्रसह्यमांराक्षसेनविधिनोद्वहवीर्यशुल्कां ॥ ४१ ॥ अंतःपुरांतरचरीमनिहत्यबंधूंस्त्वामुद्वहेकथमितिप्रवदाम्युपायं ॥ पूर्वेद्युरस्तिमहतीकुलदेवियात्रायस्यांबहिर्नववधूर्गिरिजामुपेयात् ॥ ४२ ॥

वभूयादितिप्रार्थयतेपूर्तेति पूर्तंकूपादिइष्टमग्निहोत्रादिदत्तंहिरण्यादिनियमस्तीर्थाटनादिःव्रतंकृच्छ्रादिः ॥ ४० ॥ चैद्यायंबंधुभिरर्पितायांत्वयिकिमधुनाकरणीयमित्यपेक्षायामाह श्वोभाविनीति हेअजितश्वोभाविनिउद्वहनेविवाहे प्रथमंगुप्तःअलक्षितएवागत्यपश्चात्पृतनापतिभिःपरिवृतःसन् चैद्यादिबलंनिर्मथ्यप्रसह्यबलाद्वीर्यप्रभावदर्शनमेवंशुल्कंवैवाहिकंदेयंयस्यास्तांमां अनेनराक्षसविधिनोद्वहेतिउपदेशरहस्यं ॥ ४१ ॥ ननुभवतुशिशुपालादिबलप्रमथनं अंतःपुरमध्यगतायास्तवहरणेत्वद्बंधुवधोऽपिप्रसज्जेतेत्यतआह अंतःपुरेति पुराद्बहिर्वर्तमानांगिरिजामंबिकां अंबिकागृहाद्देवममहरणंसुकरमितिभावः ॥ ४२ ॥

ननुकिमनेनानर्थकारिणानिर्बंधेनचैद्योऽपितावत्प्रख्यातगुणकर्मायोग्यएववरइतितत्राह यस्येति हेअंबुजाक्ष: यस्यभवतोऽघ्रिपंकजरजोभि:स्नपनमात्मनस्तमसोऽपहत्यैउमापतिरिवमहांतोवांच्छंति तस्यभवत:प्रसादंयर्ह्यहंनलभेयनप्राप्नुयांतर्हि व्रतैरुपवासादिभि:कृशान्असून्प्राणान् जह्यांत्यजेयं तत:किमित्यतआह शतजन्मभिरिति एवमेववारंवारंजह्यांयावच्छतजन्मभिरपितवप्रसाद:स्यादिति ॥४३॥ अत्रयत्कर्तुंकरणीयंतद्विमृश्यक्रियतांतच्चानंतरमेवक्रियतामिति ॥४४॥ इतिश्रीभा०म०द०द्विपंचाशत्तमोऽध्याय:॥५२॥छ॥

यस्यांघ्रिपंकजरज:स्नपनंमहांतोवांच्छंत्युमापतिरिवात्मतमोऽपहत्यै ॥ यर्ह्यंबुजाक्षनलभेयभवत्प्रसादंजह्यामसून्व्रतकृशान्शतजन्मभि:स्यात्॥४३॥ ब्राह्मणउवाच इत्येतेगुह्यसंदेशायदुदेवमयाहृता:॥विमृश्यकर्तुंयच्चात्रक्रियतांतदनंतरं॥४४॥ इति०भा०द०रुक्मिण्युद्वाहेद्विपंचाशत्तमोऽध्याय:॥५२॥ ॥छ॥

श्रीशुकउवाच वैदर्भ्या:सतुसंदेशंनिशम्ययदुनंदन:॥ प्रगृह्यपाणिनापाणिंप्रहसन्निदमब्रवीत्॥१॥ श्रीभगवानुवाच तथाहमपितच्चित्तोनिद्रांचनलभेनिशि॥ वेदाहंरुक्मिणाद्वेषान्ममोद्वाहोनिवारित: ॥ २ ॥ तामानयिष्यउन्मथ्यराजन्यापसदान्मृधे॥ मत्परामनवद्यांगीमेधसोऽग्निशिखामिव॥ ३ ॥ श्रीशुकउवाच उद्वाहर्क्षंचविज्ञायरुक्मिण्यामधुसूदन:॥ रथ:संयुज्यतामाशुदारुकेत्याहसारथिं॥ ४॥ सचाश्वै:शैब्यसुग्रीवमेघपुष्पबलाहकै:॥ युक्तंरथमुपानीयतस्थौप्रांजलिरग्रत: ॥ ५ ॥ आरुह्यस्यंदनंशौरिर्द्विजमारोप्यतूर्णगै:॥ आनर्तादेकरात्रेणविदर्भानगमद्धयै:॥ ६॥ राजासकुंडिनपति:पुत्रस्नेहवशंगत: ॥ शिशुपालायस्वांकन्यांदास्यन्कर्माण्यकारयत्॥७॥

त्रिपंचाशत्तमेगत्वाविदर्भानद्भुतेहित:॥ रुक्मिणीमहरत्कृष्णोमिषतांद्विषतांबलात्॥१॥१॥ निद्रायाअलाभेकारणांतरंवेदेति तयाअकथितमप्यहंजानामीति ॥२॥ आनयिष्येआनेष्यामिराजन्यापसदान्राजसुहीनान् उन्मथ्यानयनेदृष्टांत:एधसइति ॥ ३ ॥ उद्वाहर्क्षमिति परश्वोरात्रौविवाहनक्षत्रमितिविज्ञाय तस्यांरात्र्यांप्रस्थायप्रातर्विदर्भदेशान्अगमत् श्वोभाविनित्वमजितोद्वहनेविदर्भान्गुप्त:समेत्येतिरुक्मिणीसंदेशात् ॥ ४ ॥ शैब्यइत्यादीनिचत्वारिअश्वनामानि ॥५॥६॥ पुत्रस्यरुक्मिण: ॥१॥
स्नेहेनतद्वशमनुगच्छतीतितथा अनेनशिशुपालेऽनभिरुचिंद्योतयति कर्माणिपुरालंकारपितृदेवार्चनादीनि ॥ ७ ॥

तान्येवाहुपुरमित्यादिचतुर्भिः संमृष्टाः संसिक्ताश्चमार्गादयोयस्मिन्तत् चित्राध्वजेषुपताकास्ताभिः समलंकृतमकारयत ॥८॥ स्रग्गंधमाल्याभरणैरित्यत्रमत्वर्थोद्रष्टव्यः यद्वा स्रग्गंधमाल्यानिआबिभ्रतीतितथातैः तथाविरजोंऽबरैः भूषितैश्चस्त्रीपुरुषैर्जुष्टंतथाश्रीमद्भिर्गृहैश्च जुष्टं ॥९॥ यथान्यायमन्यांश्चकन्यांप्रतिमंगलंवाचयामास ॥१०॥ कृतंकौतुकेनविवाहसूत्रेणमंगलंयस्यास्तां अहतंमवीनं भूषणोत्तमै

पुरंसंमृष्टसंसिक्तमार्गरथ्याचतुष्पथं॥ चित्रध्वजपताकाभिस्तोरणैःसमलंकृतं ॥ ८ ॥ स्रग्गंधमाल्याभरणैर्विरजोंऽवरभूषितैः॥ जुष्टंस्त्रीपुरुषैःश्रीमद्गृहैरगुरुधूपितैः ॥ ९ ॥ पितॄन्देवान्समभ्यर्च्यविप्रांश्चविधिवन्नृप॥ भोजयित्वायथान्यायंवाचयामासमंगलं॥ १० ॥ सुस्नातांसुदतींकन्यांकृतकौतुकमंगलां ॥ अहतांशुकयुग्मेनभूषितांभूषणोत्तमैः॥ ११ ॥ चक्रुःसामर्ग्यजुर्मंत्रैर्वध्वारक्षांद्विजोत्तमाः ॥ पुरोहितोऽथर्वविद्वैजुहावग्रहशांतये॥ १२॥ हिरण्यरूप्यवासांसितिलांश्चगुडमिश्रितान्॥ प्रादाद्धेनूश्चविप्रेभ्योराजाविधिविदांवरः॥ १३॥ एवंचेदिपतीराजादमघोषःसुतायवै॥ कारयामाससंमंत्रज्ञैःसर्वमभ्युदयोचितं॥ १४॥ मदच्युद्भिर्गजानीकैःस्यंदनैर्हेममालिभिः॥ पत्त्यश्वसंकुलैःसैन्यैःपरीतःकुंडिनंययौ ॥ १५ ॥ तंवैविदर्भाधिपतिः समभ्येत्याभिपूज्यच॥ निवेशयामासमुदाकल्पितान्यनिवेशने॥ १६॥तत्रशाल्वोजरासंधोदंतवक्त्रोविदूरथः॥ आजग्मुश्चैद्यपक्षीयाःपौंड्रकाद्याःसहस्रशः॥ १७॥ कृष्णरामद्विषोयत्ताःकन्यांचैद्यायसाधितुं॥ यद्यागत्यहरेत्कृष्णोरामाद्यैर्यदुभिर्वृतः॥ १८॥ योत्स्यामःसंहतास्तेनइतिनिश्चितमानसाः॥ आजग्मुर्भूभुजःसर्वेसमग्रबलवाहनाः॥ १९॥ श्रुत्वैतद्भगवान्रामोविपक्षीयनृपोद्यमं॥ कृष्णंचैकंगतंहर्तुंकन्यांकलहशंकितः॥ ॥ २०॥ वलेनमहतासार्धंभ्रातृस्नेहपरिप्लुतः॥ त्वरितःकुंडिनंप्रागाद्गजाश्वरथपत्तिभिः॥ २१॥

श्चभूषितां ॥११॥ वध्वास्तस्याः कन्यायाः अथर्ववित् अथर्वणमंत्रवित् ॥ १२ ॥ १३ ॥ अभ्युदयेउचितं ॥ १४॥ ततश्चतुरंगसैन्यैःपरीतःपरिवृतःकुंडिनंभीष्मकस्यपुरंययौ मदंच्यवंतेइतिमदच्युतस्तैःस्यंदनैःरथैःहेमरचितामालाविद्यंतेयेषुतैः॥१५॥ कल्पितंनिर्मितंयदन्यनिवेशनंतस्मिन् ॥ १६ ॥ १७ ॥ यदिश्रीकृष्णोहरेदितिशंकिताः कन्यांसाधयितुमित्यर्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

सूर्योदयात्पूर्वमेवौत्सुक्येन रुक्मिण्यचिंतयदित्याह भीष्मकन्येति प्रत्यापत्तिप्रत्यागमनं ॥२२॥ त्रियामारात्रिस्तावन्मात्रेणांतरितः अल्पराधसः मंदभाग्यायाः ॥ २३ ॥ जुगुप्सितं धार्ष्ट्यादि अपीतिशंकायां नायातिहिकृतोद्यमइति अयमर्थः आर्द्रीकृतोद्यमत्वात्तं नप्रस्थापितवान् प्रस्थानावसरेच किंचिन्मयि जुगुप्सितं मत्वा प्रत्याचष्टे अतः सोऽपि द्विजो नूनं नायातीति ॥२४॥ यद्वा ततो निर्गतोऽपि श्रीकृष्णो मद्दैववैमुख्यात् क्वचित्प्रतिबद्धोभवेदित्याह दुर्भगायाइति ॥२५॥ कालज्ञानाधुनापि गोविंदागमनकालइतिमन्वाना किंचिदाश्वस्तचित्ता सतीचिंतास्तब्धेलोचनेनिमीलितवतीत्यर्थः ॥२६॥ प्रियभाषिणः प्रियसूचकाः ॥२७॥ पुरोपवनंप्राप्तेन श्रीकृष्णेन विनिर्दिष्टः प्राप्तंमांक

भीष्मकन्यावरारोहाकांक्षंत्यागमनंहरेः ॥ प्रत्यापत्तिमपश्यंतीद्विजस्याचिंतयत्तदा ॥ २२ ॥ अहोत्रियामांतरितउद्वाहोमेऽल्पराधसः ॥ नागच्छत्यरविंदाक्षोनाहंवेद्म्यत्रकारणं ॥ २३ ॥ सोऽपिनावर्ततेऽद्यापिमत्संदेशहरोद्विजः ॥ अपिमय्यनवद्यात्मादृष्ट्वाकिंचिज्जुगुप्सितं ॥ मत्पाणिग्रहणेनूनंनायातिहिकृतोद्यमः ॥ २४ ॥ दुर्भगायनमेधातानानुकूलोमहेश्वरः ॥ देवीवाविमुखागौरीरुद्राणीगिरिजासती ॥ २५ ॥ एवंचिंतयतीबालागोविंदहृतमानसा ॥ न्यमीलयतकालज्ञानेत्रेचाश्रुकलाकुले ॥ २६ ॥ एवंवध्वाःप्रतीक्षंत्यागोविंदागमनंनृप ॥ वामऊरुर्भुजोनेत्रमस्फुरन्प्रियभाषिणः ॥ २७ ॥ अथकृष्णविनिर्दिष्टःसएवद्विजसत्तमः ॥ अंतःपुरचरींदेवींराजपुत्रींददर्शह ॥ २८ ॥ सातंप्रहृष्टवदनमव्यग्रात्मगतिंसती ॥ आलक्ष्यलक्षणाभिज्ञासमपृच्छच्छुचिस्मिता ॥ २९ ॥ तस्याआवेदयत्प्राप्तंशशंसयदुनंदनं ॥ उक्तंचसत्यवचनमात्मोपनयनंप्रति ॥ ३० ॥ तमागतंसमाज्ञायवैदर्भीहृष्टमानसा ॥ नपश्यंतीब्राह्मणायप्रियमन्यन्ननामसा ॥ ३१ ॥

थयेत्यादिष्टः ॥२८॥ नव्यग्राआत्मनोदेहस्यगतिर्यस्यतं लक्षणाभिज्ञादूतस्यलक्षणंतत्तत्कार्यसूचकमभिजानातीतितथा ॥ २९॥ तस्यैप्राप्तंयदुनंदनंआवेदितवान् तच्चशशंस आत्मोपनयनंप्रति आत्मनः स्वयंश्रीकृष्णस्यानयनंप्रति तेनद्विजेनसत्यवचनंप्रोक्तमिति आत्मनः प्राणेश्वरस्येतिवा यद्वाआत्मनस्तस्याउपनयनंप्रतिश्रीकृष्णेनयदुक्तंसत्यवचनंतामानयिष्यइत्यादि तच्चशशंस अवर्णयदित्यर्थः ॥ ३० ॥ तंश्रीकृष्णं अस्मिन्कार्ये सर्वस्वार्पणमपि अपर्याप्तमिति तदुचितंप्रियमपश्यंतीतदाकेवलंननाम पश्चाद्बहुददावित्यर्थः यद्वा मांश्रियंयेनमंतितेतावत्सर्वसंपदामास्पदंभवंति किंपुनर्मयिप्रणतायामिति ततोऽधिकमन्यत्प्रियमपश्यंतीननामेति ॥ ३१ ॥

॥ ३२॥३३॥ महामतिरित्यनेनश्रीकृष्णोबाढंकन्यामुद्वोढुमेवागतःस्यादिति वरोचितेनविधिना समपूजयदितिसूचितं ॥ ३४ ॥ यथाय थावत्समेतानांराज्ञांमध्येवीर्याद्यनतिक्रम्यतंतंसमर्हितवानित्यर्थः ॥ ३५ ॥ श्रीकृष्णेभाविकर्मसूचकंजनानुरागंदर्शयंति कृष्णमागम मितित्रिभिः॥ ३६॥अस्यैवरुक्मिण्येवार्हत्येवअसावेवभैष्म्याएवसमुचितएवेतिषडवधारणानितत्रैकस्मिन् व्यतिरकप्रदर्शनमुपलक्षणा

प्राप्तौश्रुत्वास्वदुहितुरुद्वाहप्रेक्षणोत्सुकौ॥ अभ्ययात्तूर्यघोषेणरामकृष्णौसमर्हणैः ॥ ३२ ॥ मधुपर्कमुपानीयवासांसिविरजांसिच॥ उपायनान्यभीष्टानिविधिवत्समपूजयत् ॥ ३३ ॥ तयोर्निवेशनंश्रीमदुपकल्प्य महामतिः॥ ससैन्ययोःसानुगयोरातिथ्यंविदधेयथा ॥ ३४ ॥ एवंराज्ञांसमेतानांयथावीर्यंयथावयः॥ यथाबलंयथावित्तंसर्वैःकामैःसमर्हयत्॥३५॥ कृष्णमागतमाकर्ण्यविदर्भपुरवासिनः॥ आगत्यनेत्रांजलिभिःपपुस्तन्मुखपंकजं॥३६॥ अस्यैवभार्याभवितुंरुक्मिण्यर्हतिनापरा॥ असावप्यनवद्यात्माभैष्म्याःसमुचितःपतिः॥३७॥ किंचित्सुचरितंयन्नस्तेनतुष्टस्त्रिलोककृत्॥अनुगृह्णातुगृह्णातुवैदर्भ्याःपाणिमच्युतः॥३८॥ एवंप्रेमकलाबद्धावदंतिस्मपुरौकसः॥ कन्याचांतःपुरात्प्रागाद्भटैर्गुप्तांऽबिकालयं ॥ ३९ ॥ पद्भ्यांविनिर्ययौद्रष्टुंभवान्याःपादपल्लवं॥ साचानुध्यायतीसम्यङ्मुकुंदचरणांबुजं॥ ४० ॥यतवाङ्मातृभिःसार्धंसखीभिःपरिवारिता॥ गुप्ताराजभटैःशूरैःसन्नद्धैरुद्यतायुधैः॥ मृदंगशंखपणवास्तूर्यभेर्यश्चजघ्निरे॥ ४१ ॥ नानोपहारबलिभिर्वारमुख्याःसहस्रशः॥ स्रग्गंधवस्त्राभरणैर्द्विजपत्न्यःस्वलंकृताः ॥ ४२ ॥ गायंतश्चस्तुवंतश्चगायकावाद्यवादकाः॥ परिवार्यवधूंजग्मुःसूतमागधवंदिनः॥ ४३॥

र्थं नापरेति नचवाक्यभेददोषःअनुद्यविधेयभेदेनविभिन्नानामेववाक्यानांसहप्रयोगात् यहंसंमार्ष्टीत्यादिवदिति॥ ३७॥अयमेवानुग्रह इतिनिर्दिशंति गृह्णात्विति ॥ ३८॥ प्रेम्णःकलालेशःतेनबद्धावदंतिस्मसंपूर्णप्रेमतेषांहृद्येवाऽवर्ततइत्यर्थः ॥ ३९ ॥ तस्याआगमनंविशिनष्टि द्वयेनपद्भ्यामिति ॥ ४० ॥ अपिचमृदंगेत्यादि जघ्निरेआहताः वादिताइत्यर्थः ॥ ४१॥ वारमुख्याःगणिकोत्तमाः ॥ ४२ ॥ ४३॥

उपस्पृश्यआचम्य ॥ ४४ ॥ प्रायसोवृद्धाःभवान्वितामिति भवस्योपसर्जनत्वंस्त्रीकर्मौचितमुक्तं ॥ ४५ ॥ नमस्यइतिरुक्मिण्यातदेवदृष्टोऽयंमंत्रः स्वसंतानयुतांगणेशादिसहितां आत्मारामोसौकथंत्वत्पतिर्भवेदितिचेदतआह तदनुमोदतामिति भवतीश्रीकृष्णएववा॥ ४६॥ वासःस्रग्गंधादिभिरंबिकांसमपूजयत् ॥ ४७॥ तथाविप्रस्त्रियोऽपितैर्द्रव्यैर्लवणादिभिश्चसमपूजयन्निति ॥ ४८॥ शेषांनिर्माल्यं ॥ ४९ ॥

आसाद्यदेवीसदनंधौतपादकरांबुजा ॥ उपस्पृश्यशुचिःशांताप्रविवेशांबिकांऽतिकं ॥ ४४ ॥ तांवैप्रवयसोबालांविधिज्ञाविप्रयोषितः ॥ भवानींवंदयांचक्रुर्भवपत्नींभवान्वितां ॥ ४५ ॥ नमस्येत्वांबिकेऽभीक्ष्णंस्वसंतानयुतांशिवां॥भूयात्पतिर्मेभगवान्कृष्णस्तदनुमोदतां॥४६॥अद्भिर्गंधाक्षतैर्धूपैर्वासःस्रङ्माल्यभूषणैः॥ नानोपहारबलिभिःप्रदीपावलिभिःपृथक् ॥ ४७ ॥ विप्रस्त्रियःपतिमतीस्तथातैःसमपूजयन् ॥ लवणापूपतांबूलकंठसूत्रफलेक्षुभिः ॥ ४८॥ तस्यैस्त्रियस्ताःप्रददुःशेषांयुयुजुराशिषः ॥ ताभ्योदेव्यैनमश्चक्रेशेषांचजगृहेवधूः ॥ ४९ ॥ मुनिव्रतमथत्यक्त्वानिश्चक्रामांबिकागृहात् ॥ प्रगृह्यपाणिनाभृत्यांरत्नमुद्रोपशोभिना ॥ ५० ॥ तांदेवमायामिववीरमोहिनींसुमध्यमांकुंडलमंडिताननां ॥ श्यामांनितंबार्पितरत्नमेखलांव्यंजत्स्तनींकुंतलशंकितेक्षणां ॥ ५१ ॥ शुचिस्मितांबिंबफलाधरद्युतिशोणायमानद्विजकुंदकुड्मलां ॥ पदाचलंतींकलहंसगामिनींसिंजत्कलानूपुरधामशोभिना ॥ ५२ ॥ विलोक्यवीरामुमुहुःसमागतायशस्विनस्तत्कृतहृच्छयार्दिताः ॥ ५३ ॥ यांवीक्ष्यतेनृपतयस्तदुदारहासव्रीडाऽवलोकहृतचेतसउज्झितास्त्राः ॥ पेतुःक्षितौगजरथाश्वगताविमूढायात्राछलेनहरयेऽर्पयतींस्वशोभां ॥ ५४ ॥

मुनिव्रतंमौनादिभृत्यांसखीं ॥५०॥ तांविलोक्यवीरामुमुहुरितितृतीयेनान्वयः श्यामामजातरजस्कां कुंतलेभ्यः शंकितेइवचपलेईक्षणे यस्यास्तां॥ ५१॥द्विजाएवकुंदानांकुड्मलानिमुकुलानि बिंबफलवत् योऽधरस्तस्यद्युतिभिः शोणायमानानियस्यस्तां कलाशोभातद्युक्तं नूपुरंशिंजच्चतत्कलानूपुरंचतस्यधामदीप्तिः तेनशोभितुंशीलमस्यतेनपदाचलंतीं ॥५२॥५३॥ नकेवलंमुमुहुःपेतुश्चेत्याह यामिति यात्रामिषेणहरयेस्वलावण्यंसमर्पयंतींयांवीक्ष्यक्षितौपेतुः सातान्नृन्ह्रियाऐक्षत तदेवाच्युतंचददर्शेत्युत्तरेणान्वयः ॥ ५४ ॥

चलत्पद्मकोशतुल्यौचरणौचालयंती॥५५॥ सुपर्णलक्षणंगरुडध्वजंहरिःसिंहः॥५६॥असहमानानांतेषामाक्रोशमाह अहोधिगस्मान् यतोऽस्माकंयशोगोपैर्हृतमिति॥५७॥इ०भा०द०उ०त्रिपंचाशत्तमोध्यायः॥५३॥७॥ चतुःपंचाशत्तमेतुजित्वाराज्ञोऽरिपक्षगान्॥रुक्मिणं चविरूप्याथभैष्म्याःपाणिपुरेग्रहीत्॥१॥इतीति अहोधिगस्मानित्येवंवदंतःसुसंरब्धाःक्रोधाविष्टाःदंशिताःकृतसन्नाहाः परिक्रांताःपरिवृ

सैवंशनैश्चलयतीचलपद्मकोशौप्राप्तिंतदाभगवतःप्रसमीक्षमाणा॥ उत्सार्यवामकरजैरलकानपांगैःप्राप्तान्ह्रियैक्षतनृपान्ददृशेऽच्युतंसा ॥ ५५ ॥ तांराजकन्यांरथमारुरुक्षतींजहारकृष्णोद्विषतांसमीक्षतां ॥ रथंसमारोप्यसुपर्णलक्षणंराजन्यचक्रंपरिभूयमाधवः ॥ ततोययौरामपुरोगमैःशनैःसृगालमध्यादिवभागहृद्धरिः॥५६॥ तंमानिनःस्वाभिभवंयशःक्षयंपरेजरासंधवशानसेहिरे ॥ अहोधिगस्मान्यशआत्तधन्विनांगोपैर्हृतंकेसरिणांमृगैरिव॥५७॥इ०भा०द०उ०रुक्मिणीहरणंनामत्रिपंचाशत्तमोऽध्यायः॥५३॥७॥ श्रीशुक उवाच इतिसर्वेसुसंरब्धावाहनारुह्यदंशिताः ॥ स्वैःस्वैर्बलैःपरिक्रांताअन्वीयुर्धृतकार्मुकाः ॥ १ ॥ तानापतत आलोक्ययादवानीकयूथपाः ॥ तस्थुस्तत्संमुखाराजन्विस्फूर्ज्यस्वधनूंषिते ॥ २ ॥ अश्वपृष्ठेगजस्कंधेरथोपस्थेचकोविदाः ॥ मुमुचुःशरवर्षाणिमेघाअद्रिष्वपोयथा ॥ ३॥ पत्युर्बलंशरासारैश्छन्नंवीक्ष्यसुमध्यमा ॥ सव्रीडमैक्षत्तद्वक्रंभयविह्वललोचना॥ ४॥ प्रहस्यभगवानाहमास्मभैर्वामलोचने॥ विनंक्ष्यत्यधुनैवैतत्तावकैःशात्रवंबलं ॥ ५ ॥ तेषांतद्विक्रमंवीरागदसंकर्षणादयः ॥ अमृष्यमाणानाराचैर्जघ्नुर्हयगजान्रथान् ॥ ६ ॥ पेतुःशिरांसिरथिनामश्विनांगजिनांभुवि ॥ सकुंडलकिरीटानिसोष्णीषाणिचकोटिशः ॥ ७॥ हस्ताःसासिगदेष्वासाःकरभाऊरवोंऽघ्रयः॥ अश्वाश्वतरनागोष्ट्रखरमर्त्यशिरांसिच॥८॥हन्यमानबलानीकावृष्णिभिर्जयकांक्षिभिः॥राजानोविमुखाजग्मुर्जरासंधपुरःसराः॥९॥

ताःअन्वीयुः अन्वधावन्॥१॥विस्फूर्ज्यटंकारयित्वा॥२॥परेषां शराणांवाहुल्येयदेवानामचलत्वेदृष्टांतःमेघाइति॥३॥ऐक्षत् ऐक्षत॥४॥मास्मभैःमाभयंकुरु हेवामलोचनेवराक्षितावकैःत्वदीयैःकृत्वा॥ ॥५॥सर्वासौविक्रमश्चतं॥६॥उष्णीषाणिशिरोऽवतंसवस्त्राणितत्सहितानिशिरांसि॥७॥करभाःप्रकोष्ठाःविस्तृतकरा;ऊरुविशेषणंवा॥८॥९॥

 अप्राप्तदारमेवतं हृतदारमिवातुरं ॥१०॥ निष्ठास्थैर्यं ॥११॥ कुहकोनर्तयितातस्येच्छयादुःखेऽपीहमानत्वेनपारवश्यंव्यक्तंदर्शितं ॥१२॥
अत्रचाहमेतद्दृष्टांतइत्याह जर संधःशौरेरितिकृष्णात्सकाशात् परंसंयुगंपरंकेवलमंतिमंवाजिग्येजितवानहं ॥१३॥ देवमदृष्टंतद्युक्तेन॥

शिशुपालंसमभ्येत्यहृतदारमिवातुरं॥ नष्टत्विषंगतोत्साहंशुष्यद्वदनमब्रुवन्॥ १० ॥ भोभोःपुरुषशार्दूलदौर्मनस्यमिदंत्यज ॥ नप्रियाप्रिययोराजन्निष्ठादेहिषुदृश्यते॥ ११॥यथादारुमयीयोषिन्नृत्यतेकुहकेच्छया॥ एवमीश्वरतंत्रोयमीहतेसुखदुःखयोः ॥ १२ ॥ शौरेसप्तदशाहंवैसंयुगानिपराजितः॥ त्रयोविंशतिभिःसैन्यैर्जिग्यएकमहंपरं॥ १३॥ तथाऽप्यहंनशोचामिनप्रहृष्यामिकर्हिचित्॥ कालेनदैवयुक्तेनजानन्विद्रावितंजगत् ॥ १४ ॥ अधुनापिवयंसर्वेवीरयूथपयूथपाः ॥ पराजिताःफल्गुतंत्रैर्यदुभिःकृष्णपालितैः॥ १५॥ रिपवोजिग्युरधुनाकालआत्मानुसारिणि॥ तदावयंविजेष्यामोयदाकालःप्रदक्षिणः ॥ १६॥ एवंप्रबोधितोमित्रैश्चैद्योगात्सानुगःपुरं॥ हतशेषाःपुनस्तेऽपिययुःस्वंस्वंपुरंनृपाः ॥ १७॥ रुक्मीतुराक्षसोद्वाहंकृष्णद्विडसहन्स्वसुः॥ पृष्ठतोऽन्वगमत्कृष्णमक्षौहिण्यावृतोबली ॥ १८॥ रुक्म्यमर्षीसुसंरब्धःशृण्वतांसर्वभूभुजां॥ प्रतिजज्ञेमहाबाहुर्दंशितःसशरासनः ॥ १९॥ अहत्वासमरेकृष्णमप्रत्यूह्यचरुक्मिणीम् ॥ कुंडिनंनप्रवेक्ष्यामिसत्यमेतद्ब्रवीमिवः ॥ २०॥ इत्युक्त्वारथमारुह्यसारथिंप्राहसत्वरः॥ नोदयाश्वान्यतःकृष्णस्तस्यमेसंयुगंभवेत्॥ २१॥ अद्याहंनिशितैर्बाणैर्गोपालस्यसुदुर्मतेः॥ नेष्येवीर्यमदंयेनस्वसामेप्रसभंहृता॥२२॥ विकत्थमानःकुमतिरीश्वरस्याप्रमाणवित्॥ रथेनैकेनगोविंदंतिष्ठतिष्ठेत्यथाह्वयत् ॥ २३॥ धनुर्विकृष्यसुदृढंजघ्नेकृष्णंत्रिभिःशरैः॥ आहचात्रक्षणंतिष्ठयदूनांकुलपांसन॥ २४॥

॥१४॥ फल्गुतंत्रैः स्वल्पसैन्यैः॥१५॥प्रदक्षिणःअनुकूल.स्यात्॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥ गोपालस्यवेदपालकस्येतिवास्तवोऽर्थः तथासुदुर्मतेरिति शोभनाअनुग्रहवतीदुष्टेष्वपिमतिर्यस्यतस्येति ॥२२॥२३॥ यदूनांकुलपांसनकुलदूषण वस्तुतस्तुयदूनांकुलस्यपक्षे हे अंसनस्त्वयंचरिपुहननचतुरअंससमाघातइत्यस्माद्धातोः कर्तरिल्युट्प्रत्ययोनंद्यादिविहितः ॥ २४॥

ध्वांक्षः काकः सयथाहविर्मुष्णातितद्वत् वस्तुतस्तुअध्वांक्षवदितिच्छेदः सहस्राक्षवदित्यर्थः हेमंदस्थिरेत्यर्थः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ परित्रासेनविकंपितानिअंगानियस्यास्तया शुचाशोकेनावशुष्यन्मुखंयस्याः रुद्धःकंठो

कुत्रयासिस्वसारंमेमुषित्वाध्वांक्षवद्धविः॥ हरिष्येऽद्यमदंमंदमायिनःकूटयोधिनः ॥ २५ ॥ यावन्नमेहतो बाणैःशयीथामुंचदारिकां ॥ स्मयन्कृष्णोधनुश्छित्वाषड्भिर्विव्याधरुक्मिणं ॥ २६ ॥ अष्टभिश्चतुरोवाहान् द्वाभ्यांसूतंध्वजंत्रिभिः॥ सचान्यद्धनुरादायकृष्णंविव्याधपंचभिः ॥ २७ ॥ तैस्ताडितःशरौघैस्तुचिच्छेदध नुरच्युतः॥ पुनरन्यदुपादत्ततदप्यच्छिनदव्ययः ॥ २८ ॥ परिघंपट्टिशंशूलंचर्मासीशक्तितोमरौ॥ यद्यदायु धमादत्ततत्सर्वंसोऽच्छिनद्धरिः॥ २९॥ ततोरथादवप्लुत्यखड्गपाणिर्जिघांसया॥ कृष्णमभ्यद्रवत्क्रुद्धःपतंग इवपावकं॥३०॥ तस्यचापततःखड्गंतिलशश्चर्मचेषुभिः॥ छित्वासिमाददेतिग्मंरुक्मिणंहंतुमुद्यतः॥३१॥ दृष्ट्वाभ्रातृवधोद्योगंरुक्मिणीभयविह्वला॥ पतित्वापादयोर्भर्तुरुवाचकरुणंसती ॥ ३२ ॥ योगेश्वराप्रमे यात्मन्देवदेवजगत्पते ॥ हंतुंनार्हसिकल्याणभ्रातरंमेमहाभुज ॥ ३३ ॥ श्रीशुकउवाच तयापरित्रास विकंपितांगयाशुचावशुष्यन्मुखरुद्धकंठया॥कातर्यविस्रंसितहेममालयागृहीतपादःकरुणोन्यवर्तत॥३४ चैलेनवध्वातमसाधुकारिणंसश्मश्रुकेशंप्रवपन्व्यरूपयत् ॥ तावन्ममर्दुःपरसैन्यमद्भुतंयदुप्रवीरानलिनीं यथागजाः॥ ३५ ॥ कृष्णांतिकमुपव्रज्यददृशुस्तत्ररुक्मिणं॥ तथाभूतंहतप्रायंदृष्ट्वासंकर्षणोविभुः॥ विमु च्यवद्धंकरुणोभगवान्कृष्णमब्रवीत् ॥ ३६ ॥ असाध्विदंत्वयाकृष्णकृतमस्मज्जुगुप्सितं॥ वपनंश्मश्रुकेशा नांवैरूप्यंसुहृदोवधः॥ ३७॥

यस्याः साचसाच तथाकातर्येणवैक्लव्येनविस्रंसिताहेममयीमालायस्यास्तया गृहीतौपादौयस्यसः॥ ३४ ॥ सश्मश्रुकेशंकेशसहितानिस्थानेस्थानेअवशिष्टानिश्मश्रूणिकेशाश्चयथाभवंतितथा तेनैवासिना प्रवप न्मुंडयन् व्यरूपयत्विरूपमकरोत् ॥ ३५ ॥ तथाभूतंहतप्रायमित्युत्तरवाक्येऽप्यनुषंगः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

रुक्मिण्यां सांत्वयतिमैवास्मानिति ॥ ३८ ॥ पुनःकृष्णमाक्षिपति बंधुरिति ॥ ३९ ॥ पुनर्देवीप्रत्याह क्षत्रियाणामिति येनधर्मेणभ्राताऽपि भ्रातरंहन्यात् ततस्तस्मात्घोरतरः अतिदारुणः धर्मश्चअतः कोऽस्माकमपराधइतिभावः ॥ ४० ॥ पुनःश्रीकृष्णंप्रत्याह राज्यस्येति तथा ऽप्यस्माकमेतदनुचितमितिभावः ॥ ४१ ॥ पुनर्देवीप्रत्याह तवेयमिति सर्वभूतेषुदुर्हृदामहितानांभ्रातॄणामज्ञवद्यद्भद्रंमन्यसेइच्छसि इयं तवविषमाअसमीचीनाबुद्धिःकुतः यतस्तदेवसुहृदामभद्रमिति यद्वा सर्वभूतेषुदुर्हृदामपिस्वसुहृदांभद्रमेवदंडरूपंमुंडनमभद्रंयन्मन्यसेत

मैवास्मान्साध्व्यसूयेथाभ्रातुर्वैरूप्यचिंतया ॥ सुखदुःखदोनचान्योऽस्तियतःस्वकृतभुक्पुमान् ॥ ३८ ॥ बंधुर्वधार्हदोषोऽपिनबंधोर्वधमर्हति ॥ त्याज्यःस्वेनैवदोषेणहतःकिंहन्यतेपुनः ॥ ३९ ॥ क्षत्रियाणामयंधर्मःप्रजापतिविनिर्मितः ॥ भ्राताऽपिभ्रातरंहन्याद्येनघोरतमस्ततः ॥ ४० ॥ राज्यस्यभूमेर्वित्तस्यस्त्रियोमानस्यतेजसः ॥ मानिनोऽन्यस्यवाहेतोःश्रीमदांधाःक्षिपंतिहि ॥ ४१ ॥ तवेयंविषमाबुद्धिःसर्वभूतेषुदुर्हृदां ॥ यन्मन्यसेसदाभद्रंसुहृदांभद्रमज्ञवत् ॥ ४२ ॥ आत्ममोहोनृणामेषकल्प्यतेदेवमायया ॥ सुहृद्दुर्हृदुदासीनइतिदेहात्ममानिनां ॥ ४३ ॥ एकएवपरोह्यात्मासर्वेषामपिदेहिनां ॥ नानेवगृह्यतेमूढैर्यथाज्योतिर्यथानभः ॥ ४४ ॥ देहआद्यंतवानेषद्रव्यप्राणगुणात्मकः ॥ आत्मन्यविद्ययाकॢप्तःसंसारयतिदेहिनं ॥ ४५ ॥

वेयंविषमाबुद्धिरिति अथवा सर्वभूतेषुमध्येदुर्हृदांशिशुपालादीनामभद्रंसुहृदांभद्रंचयन्मन्यसेतवेयंविषमाबुद्धिः समानभवति अज्ञवत् अज्ञानामिव ॥ ४२ ॥ कुतइत्यतआह आत्ममोहइति ॥ ४३ ॥ परमार्थमाह एकएवेति परःशुद्धःज्योतिश्चंद्रादिर्यथोदकेषु नभोयथाघटादिष्विति ॥ ४४ ॥ कुतस्तर्हिनचंद्रादिवदात्मानमेकंशुद्धंप्रतीमःतत्राह देहइति द्रव्यमधिभूतंप्राणाइंद्रियाण्यध्यात्मं गुणशब्देनाधिदैवंत त्रितयात्मकःदेहोपाधिनाशुद्धोनप्रतीयतइत्यर्थः ॥ ४५ ॥

ननुदेहसंबंधेऽप्यपि संसारेसतिशुद्धत्वंगतमेवतत्राह नात्मनइति द्वेसति अन्येनअधिभूतादिना आत्मनः संयोगवियोगौनस्तः कुतःअसतः असत्वादन्यस्येत्यर्थः कुतोऽसत्वंतत्राह तद्धेतुत्वादिति तस्यान्यस्य भूतेंद्रियादेःप्रसिद्धेः प्रकाशस्यतद्धेतुत्वादात्महेतुत्वात् ननुदेवैरधिष्ठि तेभ्यइंद्रियेभ्योभूतानांप्रतीतिःप्रसिद्धाभूतप्रतीत्याचतत्प्रसिद्धिर्नात्मनइत्यतआह दृग्रूपाभ्यांयथारवेः यथाप्रकाश्यप्रकाशकत्वेनवर्तमा नयोरपिचक्षूरूपयोःरवेःसकाशात्प्रसिद्धिःद्वयोरपितैजसत्वात्तदभेदश्चतथाभूतेंद्रियादीनांपरस्परंसिद्धानामपिचैतन्याधीनएवप्रकाशः तत्कार्यत्वात्तद्व्यतिरेकेणासत्त्वंचेत्यर्थः तथाचद्वादशेवक्ष्यति दीपश्चक्षुश्चरूपंचज्योतिषोनपृथक्भवेत्॥एवंधीःखानिमात्राश्चनस्युरन्य तमादृतादिति यद्वारवेःप्रसिद्धाभ्यामेवदृग्रूपाभ्यांपरस्परंप्रसिद्धिर्यथाभवतितद्वदिति ॥ ४६ ॥ देहसंबंधाभावादेवनात्मनोजन्मादयोऽपी

नात्मनोऽन्येनसंयोगोवियोगश्चसतःसति॥ तद्धेतुत्वात्तत्प्रसिद्धेर्दृग्रूपाभ्यांयथारवेः॥ ४६॥ जन्मादयस्तुदेह स्यविक्रियानात्मनःक्वचित्॥ कलानामिवनैवेंदोर्मृतिर्ह्यस्यकुहूरिव ॥ ४७॥ यथाशयानआत्मानंविषया न्फलमेवच॥ अनुभुंक्तेऽप्यसत्यर्थेतथाप्नोत्यबुधोभवं ॥ ४८ ॥ तस्मादज्ञानजंशोकमात्मशोषविमोहनं॥ तत्त्वज्ञानेननिर्हृत्यस्वस्थाभवशुचिस्मिते॥ ४९॥ श्रीशुकउवाच एवंभगवतातन्वीरामेणप्रतिबोधि ता॥ वैमनस्यंपरित्यज्यमनोबुद्ध्यासमादधे ॥ ५० ॥ प्राणावशेषउत्सृष्टोद्विड्भिर्हतबलप्रभः॥ स्मरन्विरूप करणंवितथात्ममनोरथः॥ ५१ ॥

तिवकुंजन्मादीनांदेहधर्मत्वमाह जन्मादयस्त्विति कथंतर्हिजातोऽहंबालोहंवृ द्धोऽहमितिआत्मनिजन्मादिप्रतीतिःदेहजन्मादिनाएवेतिसदृष्टांतमाह कलानामिवेति इंदोःकलानामेवजन्मादयोनैवेंदोःयथातद्वत् ाचकलानाशादेवकुहूरमावास्याइंदुक्षयउच्यते तद्वदस्यआत्मनोदेहनाशादेवमृतिव्यवहारइत्यर्थः ॥४७॥ नन्वात्मनोदेहादिसंबंधा कथंभोक्तृभोग्यभोगप्रतीतिरित्याशंक्यसदृष्टांतेनसमर्थयति यथाशयानइति आत्मानंभोक्तारंविषयान्भोग्यान्फलंभोगं अ सत्यप्यर्थेअनुभुंक्तेतथाऽबुधःसंसारंप्राप्नोति ॥ ४८ ॥ आत्मानंशोषयतिविमोहयतिचेतितथाभूतं निर्हृत्यअपाकृत्य ॥ ४९ ॥ समादधे समाहितमकरोत् ॥ ५० ॥ रुक्मिणस्त्वेवंश्रुतवतोनाज्ञानंनिवृत्तमितिदर्शयन्नाह प्राणावशेषइति ॥ ५१ ॥

अहत्वा अज्ञात्वा अदुर्मतिमितिर्निसत्योऽर्थः अप्रत्यूह्य अनादृत्य अप्रतिबुध्येति तु सत्यं यवीयसीं स्वसारं यत्र विहूणितस्तत्रैवावसत् तत्र भोजकटं नाम पुरमभवत् ॥५२॥५३॥५४॥ वरयोः वरवध्वोः पारिबर्हं देयमुपस्करं॥५५॥ उत्तम्भितैरिंद्रकेतुभिर्ध्वजविशेषैः उपकृप्तानि मंगलानि लाजांकुरपुष्पप्रकारादीनि तैः ॥५६॥ आहूताः प्रेष्ठाः भूभुजः तेषां गजैः परामृष्टाउच्छ्रिताः रंभाश्च पूगाश्च तैरुपशोभिता यद्वा तैरेव गजैः परामृष्टाः संस्पृष्टाः रंभाश्च पूगाश्च तैरुपशोभिता ॥५७॥ संभ्रमादौत्सुक्यात्परिधावतां बंधूनां मध्ये मिथः समेत्य मुदं प्रापुः॥५८॥५९॥

अहत्वादुर्मतिंकृष्णमप्रत्यूह्ययवीयसीं॥ कुंडिनंनप्रवेक्ष्यामीत्युक्त्वातत्रावसद्रुषा॥५२॥भगवान्भीष्मकसुतामेवंनिर्जित्यभूमिपान्॥पुरमानीयविधिवदुपयेमेकुरूद्वह ॥ ५३ ॥ तदामहोत्सवोनॄणांयदुपुर्यांगृहेगृहे ॥ अभूदनन्यभावानांकृष्णेयदुपतौनृप ॥ ५४ ॥ नरानार्यश्चमुदिताःप्रमृष्टमणिकुंडलाः॥पारिबर्हमुपाजह्रुर्वरयोश्चित्रवाससोः ॥ ५५ ॥ सावृष्णिपुर्युत्तभितेंद्रकेतुभिर्विचित्रमाल्यांबररत्नतोरणैः॥ बभौप्रतिद्वार्युपकॢप्तमंगलैरापूर्णकुंभागुरुधूपदीपकैः ॥ ५६ ॥ सिक्तमार्गामदच्युद्भिराहूतप्रेष्ठभूभुजां ॥ गजैर्द्वास्सुपरामृष्टरंभापूगोपशोभिता ॥ ५७ ॥ कुरुसृंजयकैकेयविदर्भयदुकुंतयः॥ मिथोमुमुदिरेतस्मिन्संभ्रमात्परिधावतां ॥ ५८ ॥ रुक्मिण्याहरणंश्रुत्वागीयमानंततस्ततः॥ राजानोराजकन्याश्चबभूवुर्भृशविस्मिताः ॥ ५९ ॥ द्वारकायामभूद्राजन्महामोदःपुरौकसां॥ रुक्मिण्यारमयोपेतंदृष्ट्वाकृष्णंश्रियःपतिं॥६०॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेउ० रुक्मिण्युद्वाहोत्सवेचतुःपंचाशत्तमोध्यायः॥ ५४ ॥ ॥ ७॥ श्रीशुकउवाच कामस्तुवासुदेवांशोदग्धःप्राग्रुद्रमन्युना॥ देहोपपत्तयेभूयस्तमेवप्रत्यपद्यत॥ १ ॥

॥६०॥ इतिदशमेटीकायांचतुःपंचाशत्तमोध्यायः ॥ ५४॥ ७ ॥ पंचपंचाशत्तमेतुप्रद्युम्नोऽजनिकृष्णतः ॥ शंबरेणहृतःसोऽथहत्वार्तैकांतयाऽगमत् ॥१॥ प्रद्युम्नहानिलाभाद्यैःशंबराहरणादिना॥कुटुंबिनामपत्यादिसुखदुःखमसूसुचत्॥२॥ जांबवत्यादिविवाहेभ्यःप्रागेवप्रद्युम्नजन्म ततो विवाहाः ततः शंबरागारात्प्रद्युम्नप्रत्यागमनं अतः पुत्रकथनप्रस्तावेऽपि प्रद्युम्नस्य जातमात्रस्य शंबरेण हरणं निरूप्यते प्रत्यागमनं तु उत्तरकालीनमपि कथापर्यवसानायात्रोक्तमिति वासुदेवाधिष्ठितचित्तप्रभवत्वाद्वासुदेवांशः सृष्टिहेतुत्वाच्च देहोपपत्तये देहप्राप्तये॥१॥

अनवमः अन्यूनः ॥२॥सः प्रसिद्धः कामशत्रुः शंबरस्तमात्मनः शत्रुं विदित्वा हृत्वा समुद्रे प्रास्य प्रक्षिप्य गृहमगादिति ॥ ३ ॥ निर्जगारगिलितवान् ॥ ४ ॥ स्वधितिनाशस्त्रिकया अवद्यन् अवाद्यन् खंडितवंतः ॥५॥ तत्त्वंकामोयंतवभर्तेति उत्पत्तिश्रीकृष्णाद्रुक्मिण्यामुत्पन्नइति ॥६॥ यशस्विनीपतिव्रता भर्तृदेहप्राप्तिप्रतीक्षमाणा ॥ ७ ॥ तंशिशुंकामदेवंबुध्वाविज्ञाय ॥ ८ ॥ विभ्रमंसंमोहं ॥ ९ ॥ अंगहेराजन् सौ

सएवजातोवैदर्भ्यांकृष्णवीर्यसमुद्भवः ॥ प्रद्युम्नइतिविख्यातःसर्वतोऽनवमःपितुः ॥ २ ॥ तंशंबरःकामरूपी हृत्वातोकमनिर्दशं ॥ सविदित्वात्मनःशत्रुंप्रास्योदन्वत्यगाद्गृहं ॥ ३ ॥ तंनिर्जगारबलवान्मीनःसोऽप्यपरैः सह ॥ वृतोजालेनमहतागृहीतोमत्स्यजीविभिः ॥ ४ ॥ तंशंबरायकैवर्ताउपाजन्हुरुपायनं ॥ सूदामहानसं नीत्वाऽवद्यन्स्वधितिनाऽद्भुतं ॥५॥ दृष्वातदुदरेबालंमायावत्यैन्यवेदयन् ॥ नारदोऽकथयत्सर्वंतस्याःशंकितचेतसः ॥ बालस्यतत्त्वमुत्पत्तिंमत्स्योदरनिवेशनं ॥ ६ ॥ साचकामस्यवैपत्नीरतिर्नामयशस्विनी ॥ पत्युर्निर्दग्धदेहस्यदेहोत्पत्तिंप्रतीक्षती ॥ ७॥ निरूपिताशंबरेणसासूपौदनसाधने ॥ कामदेवंशिशुंबुध्वाचक्रेस्नेहंतदाऽर्भके ॥ ८ ॥ नातिदीर्घेणकालेनसकार्ष्णीरूढयौवनः ॥ जनयामासनारीणांवीक्षंतीनांचविभ्रमं ॥ ९ ॥ सातंपतिंपद्मदलायतेक्षणंप्रलंबबाहुंनरलोकसुंदरं ॥ सव्रीडहासोत्तभितभ्रुवेक्षतीप्रीत्योपतस्थेरतिरंगसौरतैः ॥ १० ॥ तामाहभगवान्कार्ष्णिर्मातस्तेमतिरन्यथा ॥ मातृभावमतिक्रम्यवर्तसेकामिनीयथा ॥ ११ ॥ रतिरुवाच भवान्नारायणसुतःशंबरेणाहृतोगृहात् ॥ अहंतेऽधिकृतापत्नीरतिःकामोभवान्प्रभो ॥ १२ ॥ एषत्वाऽनिर्दशंसिंधावक्षिपच्छंबरोऽसुरः ॥ मत्स्योऽग्रसीत्तदुदरादिहप्राप्तोभवान्प्रभो ॥ १३ ॥ तमिमंजहिदुर्धर्षंदुर्जयंशत्रुमात्मनः ॥ मायाशतविदंत्वंचमायाभिर्मोहनादिभिः ॥ १४ ॥ परिशोचतितेमाताकुररीवगतप्रजा ॥ पुत्रस्नेहाकुलादीनाविवत्सागौरिवातुरा ॥ १५ ॥

तर्भार्वैःउपकस्थेअभजत् ॥ १० ॥ ११ ॥ अधिकृतापत्नीत्यत्रहेतुःरतिरहंभवान्कामइति ॥ १२ ॥ १३ ॥ दुर्जयत्वेहेतुःमायाशतविदमिति कथंतर्हिहंतव्यस्तत्राह मायाभिरिति ॥ १४ ॥ नचात्रविलंबःकार्यइत्याह परिशोचतिरोदितीत्यर्थः ॥ १५ ॥

॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ वज्रस्य निष्पेषे निर्घाते यथा निष्ठुरस्तीव्रो नादो भवति तथाभूतं नादं व्यनदत् सामान्यविशेष्यतया व्याप्यव्यापकत्व मोदनं पाकं प्रवर्तीतिवत् अतिनिष्ठुरं नादमकरोदित्यर्थः ॥ १९ ॥ २० ॥ वैहायसः आकाशे स्थितः ॥ २१॥ सत्वात्मिकां सत्वगुणमयीं प्रायुं

प्रभाष्यैवं ददौ विद्यां प्रद्युम्नाय महात्मने ॥ मायावतीं महामायां सर्वमायाविनाशिनीं ॥ १६॥ स च शंबरमभ्येत्य संयुगाय समाह्वयत् ॥ अविषह्यैस्तमाक्षेपैः क्षिपन्संजनयन्कलिं ॥ १७॥ सोऽधिक्षिप्तो दुर्वचोभिः पदाहत इवोरगः ॥ निश्चक्राम गदापाणिरमर्षात्ताम्रलोचनः ॥ १८॥ गदामाविध्य तरसा प्रद्युम्नाय महात्मने ॥ प्रक्षिप्य व्यनदन्नादं वज्रनिष्पेषनिष्ठुरं ॥ १९ ॥ तामापतन्तीं भगवान्प्रद्युम्नो गदया गदां ॥ अपास्य शत्रवे क्रुद्धः प्राहिणोत्स्वगदां नृप ॥ २० ॥ स च मायां समाश्रित्य दैतेयीं मयदर्शितां ॥ मुमुचेऽस्त्रमयं वर्षं कार्ष्णौ वैहायसोऽसुरः ॥ २१ ॥ बाध्यमानोऽस्त्रवर्षेण रौक्मिणेयो महारथः ॥ सत्त्वात्मिकां महाविद्यां सर्वमायोपमर्दिनीं ॥ २२॥ ततो गौह्यकगांधर्वपैशाचोरगराक्षसीः ॥ प्रायुंक्त शतशो दैत्यः कार्ष्णिर्व्यधमयत्स ताः॥ २३॥ निशातमसिमुद्यम्य सकिरीटं सकुंडलं ॥ शंबरस्य शिरः कायात्ताम्रश्मश्र्वोजसाऽहरत् ॥ २४ ॥ आकीर्यमाणो दिविजैः स्तुवद्भिः कुसुमोत्करैः ॥ भार्यया वरचारिण्या पुरीं नीतो विहायसा ॥ २५ ॥ अंतःपुरवरं राजन्ललनाशतसंकुलं ॥ विवेश पत्न्या गगनाद्विद्युतेव बलाहकः ॥ २६ ॥ तं दृष्ट्वा जलदश्यामं पीतकौशेयवाससं ॥ प्रलंबबाहुं ताम्राक्षं सुस्मितं रुचिराननं ॥ २७॥ स्वलंकृतमुखांभोजं नीलवक्रालकादिभिः ॥ कृष्णं मत्वा स्त्रियो ह्रीता निलिल्युस्तत्र तत्र ह ॥ २८ ॥ अवधार्य शनैरीषद्वैलक्षण्येन योषितः ॥ उपजग्मुः प्रमुदिताः सस्त्रीरत्नं सुविस्मिताः ॥ २९॥ अथ तत्रासितापांगी वैदर्भी वल्गुभाषिणी ॥ अस्मरत्स्वसुतं नष्टं स्नेहस्नुतपयोधरा ॥ ३० ॥

केत्युत्तरस्यानुषंगः ॥ २२ ॥ ताः मायाः व्यधमयत् व्यनाशयत् ॥ २३ ॥ ताम्राणि श्मश्रूणि यस्मिन् तत् ओजसा तेजसा बलेनेति वा ॥ २४॥ ॥ २५॥ विद्युता सह बलाहको मेघ इव ॥ २६ ॥ २७ ॥ नीलाश्च वक्राश्च ये अलकास्त एवालयस्तैः ह्रीता लज्जिताः ॥ २८॥ श्रीकृष्णो न भवतीत्यवधार्य सस्त्रीरत्नं श्रेष्ठा रतिस्तत्सहितं ॥ २९ ॥ ३० ॥

सुतंस्मरंतीआह कोऽन्वयमिति नरवैदूर्यःपुरुषश्रेष्ठः ॥ ३१ ॥ एतेनतुल्यंवयोरूपंचयस्यसभवेदिति ॥ ३२ ॥ तस्यस्वपुत्रत्वंसंभावयंत्याह कथंत्विति ॥ ३३ ॥ तदेवाधिकंसंभावयति सएवेति ॥ ३४ ॥ देवक्यानकदुंदुभ्यांदेवक्यानकदुंदुभिभ्यामित्यर्थः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ अतिसौंदर्येणप्रद्युम्नंवर्णयति यमिति पिताश्रीकृष्णःतत्सरूपेतत्सदृशेप्रद्युम्नेनिजआत्मीयईशःभर्त्तेतिभावोभावनायासां

कोऽन्वयंनरवैदूर्यःकस्यवाकमलेक्षणः ॥ धृतःकयावाजठरेकेयंलब्धात्वनेनवा ॥ ३१ ॥ ममचाप्यात्मजो नष्टोनीतोयःसूतिकागृहात् ॥ एतत्तुल्यवयोरूपोयदिजीवतिकुत्रचित् ॥ ३२ ॥ कथंत्वनेनसंप्राप्तंसारूप्यंशार्ङ्गधन्वनः ॥ आकृत्याऽवयवैर्गत्यास्वरहासावलोकनैः ॥ ३३ ॥ सएववाभवेन्नूनंयोमेगर्भेधृतोऽर्भकः ॥ अमुष्मिन्प्रीतिरधिकावामःस्फुरतिमेभुजः ॥ ३४ ॥ एवंमीमांसमानायांवैदर्भ्यांदेवकीसुतः ॥ देवक्यानकदुंदुभ्यामुत्तमश्लोकआगमत् ॥ ३५ ॥ विज्ञातार्थोऽपिभगवान्तूष्णीमासजनार्दनः ॥ नारदोऽकथयत्सर्वंशंबराहरणादिकं ॥ ३६ ॥ तच्छ्रुत्वामहदाश्चर्यंकृष्णांतःपुरयोषितः ॥ अभ्यनंदन्बहूनब्दान्नष्टंमृतमिवागतं ॥ ॥ ३७ ॥ देवकीवसुदेवश्चकृष्णरामौतथास्त्रियः ॥ दंपतीतौपरिष्वज्यरुक्मिणीचययुर्मुदं ॥ ३८ ॥ नष्टंप्रद्युम्नमायातमाकर्ण्यद्वारकौकसः ॥ अहोमृतइवायातोबालोदिष्ट्येतिहाब्रुवन् ॥ ३९ ॥ यंवैमुहुःपितृसरूपनिजेशभावास्तन्मातरोयदभजन्रहरूढभावाः ॥ चित्रंनतत्खलुरमास्पदबिंबबिंबेकामेस्मरेऽक्षिविषयेकिमुतान्यनार्यः ॥ ४० ॥ इतिश्रीभागवतेम० दशमस्कंधेउ० पंचपंचाशत्तमोध्यायः ॥ ५५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

तास्तन्मातरः कृष्णपत्न्योऽपिरहसिनिरूढभावाःसत्योयमभजन्निति यदानखलुचित्रं कथंसति स्मरेस्मर्यमाणत्वेनैवक्षोभकेकामेअक्षिविषयेसति किंच रमास्पदंश्रीकृष्णस्तस्यबिंबंश्रीमूर्तिस्तस्यबिंबेपुत्रेतदाकिंनुवक्तव्यमन्यनार्योभेजुरिति ॥ ४० ॥ इतिदशमेटीकायां उ० पंचपंचाशत्तमोध्यायः ॥ ५५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

षट्पंचाशत्तमे मिथ्याऽभियोगे मणिमाहरत् ॥ कन्यां जांबवतः प्राप कृष्णः सत्राजितस्ततः ॥ १ ॥ पुत्रादिकामसौख्यस्य निष्ठामुक्त्वाऽतिचंचलां ॥ अर्थस्यानर्थतामाह स्यमंतहरणादिना ॥ २ ॥ सत्यभामाजांबवत्योर्विवाहप्रस्तावाय स्यमंतकाख्यानमाह सत्राजित इत्यकारांतः क्वचिच्चत कारांतोऽप्यन्वयानुसारेण द्रष्टव्यः कृतापराधस्तच्छांतये स्वयमेवोद्यमं कृत्वा मणिना सह प्रादादिति ॥ १ ॥ २ ॥ भक्तस्य सत्राजितः सूर्यः स्वाम्यपि सखेवासीदित्यर्थः स च तुष्टस्तस्मै स्यमंतकं नाम मणिं प्रादात् प्रीतः स्निग्धः ॥ ३ ॥ नोपलक्षितः सत्राजितोऽसावित्यविज्ञातः ॥ ४ ॥ दीव्यते

श्रीशुकउवाच सत्राजितः स्वतनयां कृष्णाय कृतकिल्बिषः ॥ स्यमंतकेन मणिना स्वयमुद्यम्य दत्तवान् ॥ १ ॥ राजोवाच सत्राजितः किमकरोद्ब्रह्मन्कृष्णस्य किल्बिषं ॥ स्यमंतकः कुतस्तस्य कस्माद्दत्ता सुता हरेः ॥ २ ॥ श्रीशुकउवाच आसीत्सत्राजितः सूर्यो भक्तस्य परमः सखा ॥ प्रीतस्तस्मै मणिं प्रादात्सूर्यस्तुष्टः स्यमंतकं ॥ ३ ॥ स तं बिभ्रन्मणिं कंठे भ्राजमानो यथा रविः ॥ प्रविष्टो द्वारकां राजंस्तेजसा नोपलक्षितः ॥ ४ ॥ तं विलोक्य जना दूरात्तेजसा मुष्टदृष्टयः ॥ दीव्यतेऽक्षैर्भगवते शशंसुः सूर्यशंकिताः ॥ ५ ॥ नारायण नमस्तेऽस्तु शंखचक्रगदाधर ॥ दामोदरारविंदाक्ष गोविंद यदुनंदन ॥ ६ ॥ एष आयाति सविता त्वां दिदृक्षुर्जगत्पते ॥ मुष्णन्गभस्तिचक्रेण नृणां चक्षूंषि तिग्मगुः ॥ ७ ॥ नन्वन्विच्छंति ते मार्गं त्रिलोक्यां विबुधर्षभाः ॥ ज्ञात्वाऽद्य गूढं यदुषु द्रष्टुं त्वां यात्यजः प्रभो ॥ ८ ॥ श्रीशुकउवाच निशम्य बालवचनं प्रहस्यांबुजलोचनः ॥ प्राह नासौ रविर्देवः सत्राजिन्मणिना ज्वलन् ॥ ९ ॥ सत्राजित्स्वगृहं श्रीमत्कृतकौतुकमंगलं ॥ प्रविश्य देवसदने मणिं विप्रैर्न्यवेशयत् ॥ १० ॥

क्रीडते सूर्योऽयमिति शंकिताः संतः कथयामासुरिति ॥ ५ ॥ सूर्यं नमस्कारार्थमागतं कल्पयित्वोद्रिक्तभक्तीनां संबोधनानि नारायणेत्यादीनि ॥ ६ ॥ गभस्तिचक्रेण रश्मिजालेन मुष्णन्प्रतिघ्नन् तिग्मास्तीक्ष्णा गावो रश्मयो यस्य सः ॥ ७ ॥ न चेदमघटमानमित्याहुः नन्विति अन्विच्छंति मृगयंते अजः सूर्यः ॥ ८ ॥ बालानामज्ञानां वचनं ज्वलन् विद्योतमानः ॥ ९ ॥ कृतानि कौतुकेनोत्सवेन मंगलानि यस्मिन्तत् विप्रैः कृत्वा ॥ १० ॥

भारप्रमाणंच चतुर्भिर्व्रीहिभिर्गुंजंगुंजान्पंचपणंपणान्॥अष्टौधरणमष्टौचकर्षंतांश्चतुरःपलं॥तुलांपलंशतंप्राहुर्भारःस्याद्विंशतिस्तुलाइति मारीनाममअकालमृत्युः अरिष्टमभद्रं अशुभाःदुःखहेतवः ॥११॥ क्वापिकदाचित् अनेनभगवत्यसमर्प्यस्वयमयभोजिकः सर्वानिष्टनिवर्तकमपिअनिष्टहेतुरेवभवतीतिसूचितं ॥ १२ ॥ तदेवदर्शयितुमाह तमेकदेति प्रतिमुच्यबध्वा प्रसेनःसत्राजिद्भ्राता ॥ १३ ॥ आच्छिद्य

दिनेदिनेस्वर्णभारानष्टौसस्तृजतिप्रभो॥ दुर्भिक्षमार्य्यरिष्टानिसर्पाधिव्याधयोऽशुभाः ॥ ११ ॥ नसंतिमा यिनस्तत्रयत्रास्तेऽभ्यर्चितोमणिः ॥ सयाचितोमणिंक्वापियदुराजायशौरिणा ॥ नैवार्थकामुकःप्रादाद्या ञाभंगमतर्कयत्॥ १२॥ तमेकदामणिंकंठेप्रतिमुच्यमहाप्रभं ॥ प्रसेनोहयमारुह्यमृगयांव्यचरद्वने॥ १३॥ प्रसेनंसहयंहत्वामणिमाच्छिद्यकेसरी॥ गिरिंविशन्जांबवतानिहतोमणिमिच्छता ॥ १४॥ सोऽपिचक्रे कुमारस्यमणिंक्रीडनकंबिले॥ अपश्यन्भ्रातरंभ्रातासत्राजित्पर्यतप्यत॥ १५॥ प्रायःकृष्णेननिहतोमणि ग्रीवोवनंगतः॥ भ्राताममेतितच्छ्रुत्वाकर्णेकर्णेऽजपन्जनाः॥ १६॥ भगवांस्तदुपश्रुत्यदुर्यशोलिप्तमात्म नि॥ मार्ष्टुंप्रसेनपदवीमन्वपद्यतनागरैः॥ १७॥ हतंप्रसेनमश्वंचवीक्ष्यकेसरिणावने ॥ तंचाद्रिपृष्ठेनिहतमृ क्षेणददृशुर्जनाः ॥ १८ ॥ ऋक्षराजबिलंभीममंधेनतमसावृतं ॥ एकोविवेशभगवानवस्थाप्यबहिःप्रजाः ॥ १९ ॥ तत्रदृष्ट्वामणिश्रेष्ठंबालक्रीडनकंकृतं॥ हर्तुंकृतमतिस्तस्मिन्नवतस्थेऽर्भकांतिके ॥ २० ॥ तमपूर्वंन रंदृष्ट्वाधात्रीचुक्रोशभीतवत्॥ तच्छ्रुत्वाऽभ्यद्रवत्क्रुद्धोजांबवान्बलिनांवरः ॥ २१ ॥ सवैभगवतातेनयुयुधे स्वामिनात्मनः॥ पुरुषंप्राकृतंमत्वाकुपितोनानुभाववित् ॥ २२ ॥ द्वंद्वयुद्धंसुतुमुलमुभयोर्विजिगीषतोः ॥ आयुधाश्मद्रुमैर्दोर्भिःक्रव्यार्थेश्येनयोरिव ॥ २३ ॥ आसीत्तदष्टाविंशाहमितरेतरमुष्टिभिः ॥ वज्रनिष्पे षपरुषैरविश्रममहर्निशं ॥ २४ ॥

आकृष्यगृहीत्वा ॥१४॥ १५॥ अजपन्उपांशुअवोचन् ॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥ क्रव्यार्थेआमिषार्थे ॥ २३ ॥ अष्टाविंशाहं अष्टचविंशतिश्चदिनानियस्मिंस्तदष्टाविंशाहं विंशतिशब्देतिलोपआर्षः वज्रस्यनिष्पेषोनिर्घातस्तद्वत्परुषैर्निष्ठुरैः ॥ २४ ॥

श्रीकृष्णस्यमुष्टीनांविनिष्पातैःआघातैःविनिष्पिष्टानिश्लथानिअंगानामुरूणिबंधनानिसंधिस्थानानियस्यसः
त्तोबलीयानितिविस्मितःसन्विमृश्याह जानेइति सर्वभूतानांयःप्राणःतत्रयदोजःसहोबलंचइंद्रियहृदयदेहबलानितत्सर्वंत्वमित्यहंजाने ॥२५॥ लोकेकोऽदायंम
कथंतथात्वमतआह विष्णुमित्यादि॥२६॥ पुराणत्वेहेतुः त्वंहीति स्रष्टानिमित्तंयच्चसत्उपादानं अतःपुराणं प्रभविष्णुत्वेहेतुः कालइति
अधीश्वरस्त्वमप्यतएवेत्याह ईशःपरइति नचतदवस्थइत्याह आत्मनामात्मेति ॥ २७ ॥ यतएवंभूतःअतोममेष्टदैवंरघुनाथएवत्वमित्या

कृष्णमुष्टिविनिष्पातनिष्पिष्टांगोरुबंधनः ॥ क्षीणसत्वःस्विन्नगात्रस्तमाहातीवविस्मितः ॥ २५ ॥ जानेत्वां
सर्वभूतानांप्राणओजःसहोबलं ॥ विष्णुंपुराणपुरुषंप्रभविष्णुमधीश्वरं ॥ २६ ॥ त्वंहिविश्वसृजांस्रष्टासृज्या
नामपियच्चसत् ॥ कालःकलयतामीशःपरआत्मातथात्मनां ॥ २७ ॥ यस्येषदुत्कलितरोषकटाक्षमोक्षैर्वर्त्मा
दिशत्क्षुभितनक्रतिमिंगिलोऽब्धिः ॥ सेतुःकृतःस्वयशउज्ज्वलिताचलंकारक्षःशिरांसिभुविपेतुरिषुक्षतानि
॥ २८ ॥ इतिविज्ञातविज्ञानमृक्षराजानमच्युतः ॥ व्याजहारमहाराजभगवान्देवकीसुतः ॥ २९ ॥ अभिमृ
श्यारविंदाक्षःपाणिनाशंकरेणतं ॥ कृपयापरयाभक्तंप्रेमगंभीरयागिरा ॥ ३० ॥ मणिहेतोरिहप्राप्तावयमृ
क्षपतेबिलं ॥ मिथ्याऽभिशापंप्रमृजन्नात्मनोमणिनाऽमुना ॥ ३१ ॥ इत्युक्तःस्वांदुहितरंकन्यांजांबवतींमु
दा ॥ अर्हणार्थंसमणिनाकृष्णायोपजहारह ॥ ३२ ॥ अदृष्ट्वानिर्गमंशौरेःप्रविष्टस्यबिलंजनाः ॥ प्रतीक्ष्यद्वा
दशाहानिदुःखिताःस्वपुरंययुः ॥ ३३ ॥

ह यस्येति ईषदुत्कलितउद्दीपितोयोरोषस्तेनकटाक्षमोक्षास्तैःक्षुभितानक्रग्राहास्तिमिंगिलामहामत्स्याश्चयस्मिन् सोऽब्धिर्वर्त्ममार्गमा
दिशत्दत्तवान् तथाऽपितस्मिन् येनत्वयास्वयशएवसेतुः कृतःउज्ज्वलिताचदग्धायस्येषुभिःक्षतानिछिन्नानिरक्षसोदशग्रीवस्यशिरांसि
भुविपेतुः सएवत्वमितिजाने ॥ २८ ॥ इतिविज्ञापितंविज्ञानंयेनतंविज्ञानशब्दःकरणसाधनः कार्यसाधनोवा ऋक्षराजंप्रतिउक्तवान्
॥ २९ ॥ ३० ॥ वयंत्विहबहवोबिलद्वारंप्राप्तास्तत्रमिथ्याभिशापममुनामणिनाप्रमृजन्प्रमार्ष्टुमहमंतर्बिलमिहप्राप्तइत्यर्थः ॥ ३१ ॥
पूजांकृत्वा । समर्पयामास ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

भारप्रमाणंच स्वप्राप्तयेचंद्रभागांनामदुर्गामभजन् ॥ ३५ ॥ सचकृष्णस्तेषांप्रादुर्बभूव आसवइतिपाठे असवइंद्रियाणितेषांप्रेष्ठइत्य र्थः कदादेव्याउपस्थानात् तयाताम्प्रतिआदिष्टादत्तायाआशीःकृष्णंद्रक्ष्यथेतितयासहैव ॥ ३६ ॥ यदिलोकेजनाःकथंचिन्मृतंबंधुंपुन रागतमुपलभंतेतद्वदुपलभ्यसर्वेजातमहोत्सवाआसन्निति ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ पाप्मना अपराधेनानुतप्यमानः ॥ ३९ ॥ अघंदोषं आत्म

निशम्यदेवकीदेवीरुक्मिण्यानकदुंदुभिः ॥ सुहृदोज्ञातयोशोचन्विलाकृष्णमनिर्गतं ॥ ३४ ॥ सत्राजितं शपंतस्तेदुःखितादारकौकसः ॥ उपतस्थुर्महामायांदुर्गांकृष्णोपलब्धये ॥ ३५ ॥ तेषांतुदेव्युपस्थानात्प्रत्यादि ष्टाशिषासच ॥ प्रादुर्बभूवसिद्धार्थःसदारोहर्षयन्हरिः ॥ ३६ ॥ उपलभ्यहृषीकेशंमृत्वापुनरिवागतं ॥ सहप त्न्यामणिग्रीवंसर्वेजातमहोत्सवाः ॥ ३७ ॥ सत्राजितंसमाहूयसभायांराजसन्निधौ ॥ प्राप्तिंचाख्यायभग वान्मणितस्मैन्यवेदयत् ॥ ३८ ॥ सचातिव्रीडितोरत्नंगृहीत्वावाङ्मुखस्ततः ॥ अनुतप्यमानोभवनमगमत्स्वे नपाप्मना ॥ ३९ ॥ सोऽनुध्यायंस्तदेवाघंबलवद्विग्रहाकुलः ॥ कथंमृजाम्यात्मरजःप्रसीदेद्वाऽच्युतःकथं ॥ ॥ ४० ॥ किंकृत्वासाधुमह्यंस्यान्नशपेद्वाजनोयथा ॥ अदीर्घदर्शनंक्षुद्रंमूढंद्रविणलोलुपं ॥ ४१ ॥ दास्येदुहि तरंतस्मैस्त्रीरत्नंरत्नमेवच ॥ उपायोऽयंसमीचीनस्तस्यशांतिर्नचान्यथा ॥ ४२ ॥ एवंव्यवसितोबुद्ध्यासत्रा जित्स्वसुतांशुभां ॥ मणिंचस्वयमुद्यम्यकृष्णायोपजहारह ॥ ४३ ॥ तांसत्यभामांभगवानुपयेमेयथाविधि ॥ बहुभिर्याचितांशीलरूपौदार्यगुणान्वितां ॥ ४४ ॥ भगवानाहनमणिंप्रतीच्छामोवयंनृप ॥ तवास्तांदेवभ क्तस्यवयंचफलभागिनः ॥ ४५ ॥ इ० भा० म० दशमस्कंधेषट्पंचाशत्तमोध्यायः ॥ ५६ ॥ ॥छ॥

रजःमलमपराधमिति ॥ ४० ॥ किंकृत्वाकस्मिन्कृतेइत्यर्थः साधुभद्रं अदीर्घदर्शनमविचारकं मांक्षुद्रंकृपणं मूढंमंदमिति ॥ ४१ ॥ एवंध्यायन्नुपायंनिश्चिनोति दास्यइति स्त्रीरत्नंदुहितरंतावद्दास्यामितदनंतरंपारिवर्हत्वेनरत्नमर्पीति ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ बहुभिःकृतवर्मादि भिः ॥ ४४ ॥ मणिनप्रतीच्छामः नस्वीकुर्मः देवःसूर्यःतद्भक्तस्येतिकटाक्षः फलभागिनइतितवापुत्रत्वात्त्वदीयंधनमस्माकमेवेतिगूढोऽभि प्रायः ॥ ४५ ॥ इतिदशमेटीकायांषट्पंचाशत्तमोध्यायः ॥ ५६ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥

सप्तपंचाशस्समेतुपुनःशतधन्नोर्वधे॥ प्राप्तंस्मदुर्यशोमार्ष्टिकृष्णोऽक्रूराद्धृतान्मणेः ॥१॥ अक्रूरमुररीकृत्यमणेःपात्रमथाच्युतः ॥उपामंत्र्यत मेकांतिसरामोऽगाद्गजाव्हयं ॥ २ ॥ सत्राजितःश्रीकृष्णाज्ञाभंगफलंव्यक्तीकर्तुमाह विज्ञातार्थोपीति पांडवाबिलद्वारेणजतुगृहान्निर्गता इत्येवंविज्ञातोऽर्थोयेनसः कुंतींचदग्धामाकर्ण्य कुल्यकरणेकुलोचितसंव्यवहारार्थं ॥ १ ॥ अन्येषांतद्वाहदुःखाभावात् भीष्मादीन्संग

श्रीशुकउवाच विज्ञातार्थोऽपिगोविंदोदग्धानाकर्ण्यपांडवान् ॥ कुंतींचकुल्यकरणेसहरामोययौकुरून् ॥ १ ॥ भीष्मंकृपंसविदुरंगांधारींद्रोणमेवच ॥ तुल्यदुःखौचसंगम्यहाकष्टमितिहोचतुः ॥ २ ॥ लब्ध्वैतदंतरं राजन्शतधन्वानमूचतुः ॥ अक्रूरकृतवर्माणौमणिःकस्मान्नगृह्यते ॥ ३ ॥ योऽस्मभ्यंसंप्रतिश्रुत्यकन्यारत्नं विगर्ह्यनः ॥ कृष्णायादान्नसत्राजित्कस्माद्भ्रातरमन्वियात् ॥ ४ ॥ एवंभिन्नमतिस्ताभ्यांसत्राजितमसत्तमः ॥ शयानमवधील्लोभात्सपापःक्षीणजीवितः ॥ ५ ॥ स्त्रीणांविक्रोशमानानांक्रंदंतीनामनाथवत् ॥ हत्वापशून्सौनिकवन्मणिमादायजग्मिवान् ॥ ६ ॥ सत्यभामाचपितरंहतंवीक्ष्यशुचार्पिता ॥ व्यलपत्तातताततिहाहतास्मीतिमुह्यती ॥ ७ ॥ तैलद्रोण्यांमृतंप्रास्यजगामगजसाह्वयं ॥ कृष्णायविदितार्थायतप्ताचख्यौपितुर्वधं ॥ ८ ॥ तदाकर्ण्येश्वरौराजन्ननुसृत्यनृलोकतां ॥ अहोनःपरमंकष्टमित्यस्राक्षौविलेपतुः ॥ ९ ॥ आगत्यभगवांस्तस्मात्सभार्यःसाग्रजःपुरं ॥ शतधन्वानमारेभेहंतुंहर्तुंमणिंततः ॥ १० ॥ सोपिकृष्णोद्यमंज्ञात्वाभीतःप्राणपरीप्सया ॥ साहाय्येकृतवर्माणमयाचतसचाब्रवीत् ॥ ११ ॥ नाहमीश्वरयोःकुर्यांहेलनंरामकृष्णयोः ॥ कोनुक्षेमायकल्पेततयोर्वृजिनमाचरन् ॥ १२ ॥ कंसःसहानुगोऽपीतोयद्द्वेषात्त्याजितःश्रिया ॥ जरासंधःसप्तदशसंयुगान्विरथोगतः ॥ १३ ॥

म्येत्युक्तं ॥ २ ॥ ३ ॥ ननुजीवन्सत्राजित्कथंमणिंदास्यतीतितत्रोचतुः योऽस्मभ्यमिति भ्रातरंप्रसेनंमृतंकस्माचान्वियात् नानुगच्छेत् म्रियतामित्यर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ एवंभिन्नमतिरिति [illegible] असत्तमः [illegible] ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ हेलनंप्रतिकूलं वृजिनमपराधं ॥ १२ ॥ अपीतोमृतः सप्तदशसंख्याकान् संयुगान् ॥ १३ ॥

॥ १४ ॥ तौरामकृष्णावेकमेवतत्त्वमित्यभिप्रेत्याह यइदमिति अजयामाययामोहिनाऽजयेतिसंधिरार्षः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ अंतर्यामिकृष्णनियुक्तस्तस्मिन्नक्रूरेमणिंन्यस्ययपौअपलायत ॥ १८ ॥ गुरुः श्वशुरः तद्धंतारं ॥ १९ ॥ शतयोजनमात्रंगमित्वात्तत्परंगं

प्रत्याख्यातःसचाक्रूरंपार्ष्णिग्राहमयाचत ॥ सोप्याहकोविरुध्येतविद्वानीश्वरयोर्बलं ॥ १४ ॥ यइदंलीलयाविश्वंसृजत्यवतिहंतिच ॥ चेष्टांविश्वसृजोयस्यनविदुर्मोहिताजया ॥ १५ ॥ यःसप्तहायनःशैलमुत्पाट्यैकेनपाणिना ॥ दधारलीलयाबालउच्छिलींध्रमिवार्भकः ॥ १६ ॥ नमस्तस्मैभगवतेकृष्णायाद्भुतकर्मणे ॥ अनंतायादिभूतायकूटस्थायात्मनेनमः ॥ १७ ॥ प्रत्याख्यातःसतेनापिशतधन्वामहामणिं ॥ तस्मिन्न्यस्याश्वमारुह्यशतयोजनगंययौ ॥ १८ ॥ गरुडध्वजमारुह्यरथंरामजनार्दनौ ॥ अन्वयातांमहावेगैरश्वैराजन्गुरुद्रुहं ॥ १९ ॥ मिथिलायामुपवनेविसृज्यपतितंहयं ॥ पद्भ्यामधावत्संत्रस्तःकृष्णोऽप्यन्वद्रवद्रुषा ॥ २० ॥ पदातेर्भगवांस्तस्यपदातिस्तिग्मनेमिना ॥ चक्रेणशिरउत्कृत्यवाससोर्व्यचिनोन्मणिं ॥ २१ ॥ अलब्धमणिरागत्यकृष्णआहाग्रजांतिकं ॥ वृथाहतःशतधनुर्मणिस्तत्रनविद्यते ॥ २२ ॥ ततआहबलोनूनंसमणिःशतधन्वना ॥ कस्मिंश्चित्पुरुषेन्यस्तस्तमन्वेषपुरंव्रज ॥ २३ ॥ अहंविदेहमिच्छामिद्रष्टुंप्रियतमंमम ॥ इत्युक्त्वामिथिलांराजन्विवेशयदुनंदनः ॥ २४ ॥ तंदृष्ट्वासहसोत्थायमैथिलःप्रीतमानसः ॥ अर्हयामासविधिवदर्हणीयंसमर्हणैः ॥ उवासतस्यांकतिचिन्मिथिलायांसमाविभुः ॥ २५ ॥ ततोऽशिक्षद्गदांकालेधार्त्तराष्ट्रःसुयोधनः ॥ मानितःप्रीतियुक्तेनजनकेनमहात्मना ॥ २६ ॥ केशवोद्वारकामेत्यनिधनंशतधन्वनः ॥ अप्राप्तिंचमणेःप्राहप्रियायाःप्रियकृद्विभुः ॥ २७ ॥

तुमशक्तस्तत्रपतितंतंहयंविसृज्य ॥ २० ॥ व्यचिनोन्मृगयामास अक्रूरेमणिरस्तीतिसर्वज्ञतयाविदितार्थोऽपिरामवंचनायतथाकृतवानितिभावः ॥ २१ ॥ २२ ॥ अन्वेषअन्विच्छ ॥ २३ ॥ सर्वज्ञस्यैवंविचेष्टितंमद्वंचनायेतिमत्वागूढमन्युराह अहमिति ॥ २४ ॥ कतिचित्समाःसंवत्सरान् ॥ २५ ॥ प्रासंगिकमाह ततइति ॥ २६ ॥ सत्यभामामप्यवंचयदितिसूचयन्नाह केशवइति ॥ २७ ॥

बंधोःसत्राजितः सांपराय्यिकाःपारलौकिकाः ॥ २८ ॥ व्यूषतुःद्वारकायाःसकाशात् क्वापिपलायितौ प्रयोजकौमणिहरणेशतधन्वनः प्रवर्तकौ.तत्राक्रूरःकृष्णानुमतेनैवगतः कृतवर्मातुभक्तपक्षपातप्राकट्यभयादिवोपेक्षितइतिगम्यते कथमन्यथासर्वज्ञेश्वरवंचनंतयोःसंभवतीति ॥ २९ ॥ तदेवंवाराणस्यांदानपतिसमाख्ययामणिहस्तेअक्रूरेरुक्मवेदिकैर्महाध्वरैर्यजमानेनिवसतिपुनःश्रीकृष्णेनैवप्रस्थापितोऽक्रूरइतिकर्णेकर्णेजपतिजनेसत्यभामारामादीनामप्यविश्वासे जनसंग्रहायाक्रूरंसमाहूयसाक्षेपंश्रीकृष्णःप्राह इदंचभगवन्मतंसंगोप्य केचनऋषयोऽन्यत्कारणमक्रूरानयनेवर्णयंतितद्यथाश्रुतंदूषयितुमनुवदति अक्रूरेप्रोषितइति ॥ ३० ॥ दूषयतिइतीति अंगहेराजन् श्री

ततःसकारयामासक्रियांबंधोर्हतस्यवै ॥ साकंसुहृद्भिर्भगवान्यायाःस्युःसांपरायिकाः ॥ २८ ॥ अक्रूरःकृतवर्माचश्रुत्वाशतधनोर्वधं ॥ व्यूषतुर्भयवित्रस्तौद्वारकायाःप्रयोजकौ ॥ २९ ॥ अक्रूरेप्रोषितेऽरिष्टान्यासन्वैद्वारकौकसां ॥ शारीरामानसास्तापामुहुर्दैविकभौतिकाः ॥ ३० ॥ इत्यंगोपदिशंत्येकेविस्मृत्यप्रागुदाहृतं ॥ मुनिवासनिवासेकिंघटेतारिष्टदर्शनं ॥ ३१ ॥ देवेऽवर्षतिकाशीशःश्वफल्कायगतायवै ॥ स्वसुतांगांदिनीं प्रादात्ततोऽवर्षत्स्मकाशिषु ॥ ३२ ॥ तत्सुतस्तत्प्रभावोऽसावक्रूरोयत्रयत्रह ॥ देवोऽभिवर्षतेतत्रनोपतापानमारिकाः ॥ ३३ ॥ इतिवृद्धवचःश्रुत्वानैतावदिहकारणं ॥ इतिमत्वासमानाय्यप्राहाक्रूरंजनार्दनः ॥ ३४ ॥ पूजयित्वाऽभिभाष्यैनंकथयित्वाप्रियाःकथाः ॥ विज्ञाताखिलचित्तज्ञःस्मयमानउवाचह ॥ ३५ ॥ ननुदानपतेन्यस्तस्त्वय्यास्तेशतधन्वनां ॥ स्यमंतकोमणिःश्रीमान्विदितःपूर्वमेवनः ॥ ३६ ॥

कृष्णमाहात्म्यंविस्मृत्येति तदेवाह मुनिवासनिवासइतिमुनीनांवासोयस्मिन्सःश्रीकृष्णस्तस्यनिवासेसति अक्रूरापगममात्रेणारिष्टदर्शनं किंघटेत तदिच्छांविनानघटेतेत्यर्थः ॥ ३१ ॥ पुनस्तन्मतमेवानुवर्णयति देवइति काशिषुदेशेषुदेवेमघवति अवर्षतिसति ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ इत्येवंभूतमक्रूरमहिमप्रतिपादनपरंवृद्धानांवाक्यंश्रुत्वासत्यमेवंतथाप्येतावदेवकारणंनभवतिकिंतुमणेरप्यपगमइतिमत्वेत्येतदंतंपरमतं ॥ ॥ ३४ ॥ विज्ञातमखिलंयेनसचासौअतएवचित्तज्ञश्च अयंभावः महाभागवतस्यास्यमयादत्तेऽपिमणावपेक्षानास्त्येव यस्मादाहूतोमणिनासहैवागतइतिज्ञात्वेति ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ॥ ११ ॥

ततः किमत आह सत्राजित इति अपः पिंडांश्च निनीय दत्वा ऋणं च विमुच्यापाकृत्य शेषितमवशिष्टं दायं दुहितुः सत्यभामायाः सुता गृह्णीयुरिति शास्त्रं तथाच स्मरंति पत्नी दुहितरश्चैव पितरौ भ्रातरस्तथा तत्सुता गोत्रजा बंधुशिष्यसब्रह्मचारिण इति ॥ ३७ ॥ अग्रजोऽपि न प्रत्येति न विश्वसितीति ॥ ३८ ॥ नास्तीति न वक्तव्यं यतः अव्युच्छिन्नाः संततामखा वर्तंत इति ॥ ३९ ॥ आलब्धउक्तः हृदि स्पृष्ट इति वा ॥ ४० ॥ रजः मिथ्याभिशापं संमृज्य अन्यैर्दुर्धर इत्यादि मिषेण प्रीत्या भूयस्तस्मै प्रत्यर्पितवानिति ॥ ४१ ॥ दुष्कीर्तितन्मूलं दुरितं चेति ॥ ४२ ॥ इति

सत्राजितोऽनपत्यत्वाद्गृह्णीयुर्दुहितुः सुताः ॥ दायं निनीयापः पिंडान्विमुच्यर्णं च शेषितं ॥ ३७ ॥ तथापि दुर्धरस्त्वन्यैस्त्वय्यास्तां सुव्रते मणिः ॥ किंतु मामग्रजः सम्यङ्न प्रत्येति मणिं प्रति ॥ ३८ ॥ दर्शयस्व महाभाग बंधूनां शांतिमावह ॥ अव्युच्छिन्ना मखास्तेऽद्य वर्तंते रुक्मवेदयः ॥ ३९ ॥ एवं सामभिरालब्धः श्वफल्कतनयो मणिं ॥ आदाय वाससाच्छन्नं ददौ सूर्यसमप्रभं ॥ ४० ॥ स्यमंतकं दर्शयित्वा ज्ञातिभ्यो रज आत्मनः ॥ विमृज्य मणिना भूयस्तस्मै प्रत्यर्पयत्प्रभुः ॥ ४१ ॥ यस्त्वेतद्भगवत ईश्वरस्य विष्णोर्वीर्याढ्यं वृजिनहरं सुमंगलं च ॥ आख्यानं पठति शृणोत्यनुस्मरेद्वा दुष्कीर्तिं दुरितमपोह्य याति शांतिं ॥ ४२ ॥ इति० भा० द० उ० स्यमंतकोपाख्याने सप्तपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुक उवाच . एकदा पांडवान्द्रष्टुं प्रतीतान्पुरुषोत्तमः ॥ इंद्रप्रस्थं गतः श्रीमान्युयुधानादिभिर्वृतः ॥ १ ॥ दृष्ट्वा तमागतं पार्था मुकुंदमखिलेश्वरं ॥ उत्तस्थुर्युगपद्वीराः प्राणा मुख्यमिवागतं ॥ २ ॥ परिष्वज्याच्युतं वीरा अंगसंगहतैनसः ॥ सानुरागस्मितं वक्त्रं वीक्ष्य तस्य मुदं ययुः ॥ ॥ ३ ॥ युधिष्ठिरस्य भीमस्य कृत्वा पादाभिवंदनं ॥ फाल्गुनं परिरभ्याथ यमाभ्यां चाभिवंदितः ॥ ४ ॥ परमासन आसीनं कृष्णा कृष्णमनिंदिता ॥ नवोढा व्रीडिता किंचिच्छनैरेत्याभ्यवंदत ॥ ५ ॥

श्रीभा० म० द० सप्तपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥ ॥ ७ ॥ अष्टपंचाशत्तमे तु कृष्णः पंच करेऽग्रहीत् ॥ कालिंदीं मित्रविंदां च सत्यां भद्रां च लक्ष्मणां ॥ १ ॥ कालिंदीं निजलाभाय तपः परमुपेयुषीं ॥ परिणेष्यन्प्रियावासमिंद्रप्रस्थमथागमत् ॥ २ ॥ प्रतीतान् नष्टान् पिला लाक्षागारे द्रुपदगृहे पुनः सर्वैर्दृष्टान् युयुधानः सात्यकिः ॥ १ ॥ प्राणा इंद्रियाणि मुख्यं पंचवृत्तिप्राणमिव ॥ २ ॥ ३ ॥ ज्येष्ठयोः प्रणामं कृत्वा समेनालिंगितः कनिष्ठाभ्यामभिवंदितो बभूव ॥ ४ ॥ कृष्णा द्रौपदी बहुभार्या सत्यपि निंदारहिता पार्थैर्नवमचिरमूढा परिणीता ॥ ५ ॥

॥ ६ ॥ अतिहार्देनस्नेहेनआर्द्रेसजलेदृशौयस्यास्तयापरिष्वक्तः तयापरिपृष्टाबांधवायस्यसः ॥ ७ ॥ प्रेम्णावैक्लव्यंतेनरुद्धःकंठोयस्याः
क्लेशापायेआत्मनिदर्शनंयस्यतं भजगांक्लेशापायेआत्मानंदर्शयतीतिवा ॥ ८ ॥ ज्ञातीन्बंधूंश्चनःअस्मान्यदाभ्राताअक्रूरःप्रेषितः ॥ ९ ॥
९०॥ ज्ञातीनितिवचनात्मामंमोहंवारयंतीस्तौति नतेऽस्तीति तत्रहेतुः विश्वस्येति सुहृच्चआत्माचतस्य हंसिनाशयसि ॥ १० ॥ कुमेधसांविष

तथैवसात्यकिःपार्थैःपूजितश्चाभिवंदितः ॥ निषसादासनेऽन्येचपूजिताःपर्युपासिताः ॥ ६ ॥ पृथांसमागत्यकृताभिवादनस्तयातिहार्दार्द्रदृशाऽभिरंभितः ॥ आपृष्टवांस्तांकुशलंसहस्नुषांपितृष्वसारंपरिपृष्टबांधवः ॥ ७ ॥ तमाहप्रेमवैक्लव्यरुद्धकंठाश्रुलोचना ॥ स्मरंतीतान्बहून्क्लेशान्क्लेशापायात्मदर्शनं ॥ ८ ॥ तदैवकुशलंनोभूत्सनाथास्तेकृतावयं ॥ ज्ञातीन्नःस्मरताकृष्णभ्रातामेप्रेषितस्त्वया ॥ ९ ॥ नतेऽस्तिस्वपरभ्रांतिर्विश्वस्यसुहृदात्मनः ॥ तथाऽपिस्मरतांशश्वत्क्लेशान्हंसिहृदिस्थितः ॥ १० ॥ युधिष्ठिरउवाच किंनआचरितंश्रेयोनवेदाहमधीश्वर ॥ योगेश्वराणांदुर्दर्शोयन्नोदृष्टःकुमेधसां ॥ ११ ॥ इतिवैवार्षिकान्मासान्राज्ञासोऽभ्यर्थितःसुखं ॥ जनयन्नयनानंदमिंद्रप्रस्थौकसांविभुः ॥ १२ ॥ एकदारथमारुह्यविजयोवानरध्वजं ॥ गांडीवंधनुरादायतूणौचाक्षयसायकौ ॥ १३ ॥ साकंकृष्णेनसन्नद्धोविहर्त्तुंगहनंवनं ॥ बहुव्यालमृगाकीर्णंप्राविशत्परवीरहा ॥ १४ ॥ तत्राविध्यच्छरैर्व्याघ्रान्सूकरान्महिषान्रुरून् ॥ शरभान्गवयान्खड्गान्हरिणान्शशशल्लकान् ॥ १५ ॥ तान्निन्युःकिंकराराज्ञेमेध्यान्पर्वण्युपागते ॥ तट्परीतःपरिश्रांतोबीभत्सुर्यमुनामगात् ॥ १६ ॥ तत्रोपस्पृश्यविशदंपीत्वावारिमहारथौ ॥ कृष्णौददर्शतुःकन्यांचरंतींचारुदर्शनां ॥ १७ ॥ तामासाद्यवरारोहांसुद्विजांरुचिराननां ॥ पप्रच्छप्रेषितःसख्याफाल्गुनःप्रमदोत्तमां ॥ १८ ॥

यासक्तचित्तानांदृष्टोऽसि ॥ ११ ॥ सुखमवसदितिशेषः सुखमभ्यर्थितइतिवाक्रियासमाप्तिः ॥ १२ ॥ कालिंदीदर्शनप्रसंगमाह एकदेति अक्षयाःसायकाययोस्तौतूणौइषुधी ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ राज्ञेयुधिष्ठिराय मेध्यान्कर्मार्हान् बीभत्सुरर्जुनः ॥ १६ ॥ १७ ॥
सख्याश्रीकृष्णेन ॥ १८ ॥

॥१९॥२०॥अयंमांकामयेदित्याशंकायामाह नान्यमिति॥२१॥२२॥आदावेवतद्विद्वान्॥२३॥प्रसंगात्तत्कालीनंचरित्रांतरमाह यदेवेति पार्थैर्यदैवसंदिष्टोविज्ञापितःश्रीकृष्णस्तदैवतेषांविश्वकर्मणादेवशिल्पिनानगरंकारयामास ॥२४॥ किंच भगवान्निरतिशयैश्वर्यगुणवानपिअर्जुनस्यधनुरादिलाभायसारथिरास खांडवंनामेंद्रस्यवनं॥२५॥अक्षयौअक्षयसायकौ॥२६॥खांडवदाहकवन्हेः सख्येअर्जुनायय

कात्वंकस्यासिसुश्रोणिकुतोऽसिकिंचिकीर्षसि॥ मन्येत्वांपतिमिच्छंतींसर्वंकथयशोभने ॥१९॥ कालिंद्युवाच अहंदेवस्यसवितुर्दुहितापतिमिच्छती॥ विष्णुंवरेण्यंवरदंतपःपरममास्थिता ॥२०॥ नान्यंपतिंवृणेवीरतमृतेश्रीनिकेतनं॥ तुष्यतांमेसभगवान्मुकुंदोऽनाथसंश्रयः॥ २१ ॥ कालिंदीतिसमाख्यातावसामियमुनाजले॥ निर्मितेभवनेपित्रायावदच्युतदर्शनं॥२२॥ तथाऽवदद्गुडाकेशोवासुदेवायसोऽपितां॥ रथमारोप्यतद्विद्वान्धर्मराजमुपागमत्॥२३॥ यदैवकृष्णःसंदिष्टःपार्थानांपरमाद्भुतं॥कारयामासनगरंविचित्रंविश्वकर्मणा॥२४॥भगवांस्तत्रनिवसन्स्वानांप्रियचिकीर्षया॥अग्नयेखांडवंदातुमर्जुनस्याससारथिः॥२५॥ सोऽग्निस्तुष्टोधनुरदाद्धयान्श्वेतान्रथंनृप॥ अर्जुनायाक्षयौतूणौवर्मचाभेद्यमस्त्रिभिः॥२६॥ मयश्चमोचितोवन्हेःसभांसख्यउपाहरत्॥ यस्मिन्दुर्योधनस्यासीज्जलस्थलदृशिभ्रमः॥ २७॥ सतेनसमनुज्ञातःसुहृद्भिश्चानुमोदितः॥ आययौद्वारकांभूयःसात्यकिप्रमुखैर्वृतः॥२८॥ अथोपयेमेकालिंदींसुपुण्यर्त्वृक्षऊर्जिते॥ वितन्वन्परमानंदंस्वानांपरममंगलं॥२९॥ विंदानुविंदावावंत्यौदुर्योधनवशानुगौ॥ स्वयंवरेस्वभगिनींकृष्णेसक्तांन्यषेधतां॥३०॥ राजाधिदेव्यास्तनयांमित्रविंदांपितृष्वसुः॥ प्रसह्यहृतवान्कृष्णोराजन्राज्ञांप्रपश्यतां॥३१॥नग्नजिन्नामकौसल्यआसीद्राजाऽतिधार्मिकः॥तस्यसत्याऽभवत्कन्यादेवीनाग्नजितीनृप॥३२

स्मिन्निति सामान्यतोनिर्देशः जलस्थलयोर्दृशोर्भ्रमः यद्वा जलेस्थलवत्दृक्दृष्टिर्यस्मिन्‌तत् जलस्थलदृक् तस्मिन् भ्रमआसीदिति॥ २७॥ ॥२८॥सुपुण्यर्तुःऋक्षंचयस्मिन्॥२९॥पंचमंमित्रविंदाविवाहमाह विंदानुविंदावितिद्वाभ्यां आवंत्यौअवंत्याराजानौ॥३०॥३१॥षष्ठमाह नग्नजिदिति कौसल्यःअयोध्यापतिःतस्यसत्यानामकन्याऽभवत्आसीत् देवीकांतिमतीनाग्नजितीतिपितृनाम्नाप्रसिद्धेत्यर्थः॥३२॥

वीरस्यगंधमपिनसहंतेइतितथातान्खलान्दुर्वृत्तान्॥३३॥वृषान्जयतियःतेनलभ्यां॥३४॥प्रतिनंदितःतंप्रतिनंदितवान्श्रीकृष्णेनवासप्रति नंदितः॥३५॥३६॥३७॥३८॥३९॥ हेनरेंद्र राजन्यबंधोःक्षत्रियस्य शुल्कदाःद्रव्यादिप्रदाः ॥४०॥ गुणानामेकमेवधामस्थानंतथाभूतंस्य

नतांशेकुर्नृपावोढुमजित्वासप्तगोवृषान् ॥ तीक्ष्णशृंगान्सुदुर्धर्षान्वीरगंधासहान्खलान् ॥ ३३ ॥ तांश्रुत्वा वृषजिल्लभ्यांभगवान्सात्वतांपतिः ॥ जगामकौसल्यपुरंसैन्येनमहतावृतः ॥ ३४ ॥ सकोसलपतिःप्रीतःप्रत्युत्थानासनादिभिः ॥ अर्हणेनापिगुरुणाऽपूजयत्प्रतिनंदितः ॥ ३५ ॥ वरंविलोक्याभिमतंसमागतंनरेंद्रकन्याचकमेरमापतिं ॥ भूयादयंमेपतिराशिषोऽमलाःकरोतुसत्यायदिमेधृतोव्रतैः ॥ ३६ ॥ यत्पादपंकजरजःशिरसाबिभर्तिश्रीरब्जजःसगिरिशःसहलोकपालैः॥ लीलातनूःस्वकृतसेतुपरीप्सयेशःकालेदधत्सभगवान्ममकेनतुष्येत् ॥ ३७॥ अर्चितंपुनरित्याहनारायणजगत्पते ॥ आत्मानंदेनपूर्णस्यकरवाणिकिमल्पकः॥३८॥ श्रीशुकउवाच तमाहभगवान्हृष्टःकृतासनपरिग्रहः॥मेघगंभीरयावाचासस्मितंकुरुनंदन॥३९॥ श्रीभगवानुवाच नरेंद्रयाञ्ञाकविभिर्विगर्हिताराजन्यबंधोर्निजधर्मवर्तिनः॥तथाऽपियाचेतवसौहृदेच्छयाकन्यांत्वदीयांनहिशुल्कदावयं॥४०॥ राजोवाच कोन्यस्तेऽभ्यधिकोनाथकन्यावरइहेप्सितः॥गुणैकधाम्नोयस्यांगेश्रीर्वसत्यनपायिनी॥ ४१ ॥किमस्माभिःकृतःपूर्वंसमयःसात्वतर्षभ॥पुंसांवीर्यपरीक्षार्थंकन्यावरपरीप्सया॥ ४२ ॥ सप्तैतेगोवृषावीरदुर्दांतादुरवग्रहाः ॥ एतैर्भग्नाःसुबहवोभिन्नगात्रानृपात्मजाः ॥ ४३ ॥ यदीमेनिगृहीताःस्युस्त्वयैवयदुनंदन ॥ वरोभवानभिमतोदुहितुर्मेश्रियःपतेः ॥ ४४ ॥ एवंसमयमाकर्ण्यबध्वापरिकरंप्रभुः ॥ आत्मानंसप्तधाकृत्वान्यगृह्णाल्लीलयैवतान् ॥ ४५ ॥ बध्वातान्दामभिःशौरिर्हतदर्पान्हतौजसः ॥ व्यकर्षल्लीलयाबद्धान्बालोदारुमयान्यथा ॥४६॥ यस्यतवांगे॥४१॥४२॥दुर्दांताःअशिक्षिताःदुरवग्रहाःअपरायत्ताःकुतःतदाह एतैरिति भग्नाःभंगंप्राप्ताः॥४३॥एतान्योनिगृह्णाति तस्यकन्येतिसमयःकृतः यदीमेगोवृषाःनिगृहीताःदमिताःमथिताइति यावत्॥४४॥सप्तधाकृत्वेतिबह्वीनांयोषितांसंपूर्णएवाहंसंभोगयोग्यःस्यामितिसत्यांप्रत्यसापत्न्यदर्शनार्थमात्मनःसप्तधाकरणं॥४५॥४६

॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ निष्कग्रीवाश्वेताःसुवाससश्चतासांयुवतीनांचदासीनांत्रिसाहस्रमदादिति ॥५०॥ नागात्नागेभ्यः शतगुणान्नव लक्षाणि रथात्रथेभ्यःशतगुणान्नवकोटीः अश्वात्अश्वेभ्यःशतगुणान्नवपद्मानि ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ यदुभिर्गोवृषैश्चभग्नवीर्याअपिसुदुर्मर्षाःअसहनशीलाःरुरुधुः ॥५३॥ अस्यतःक्षिपतःप्रयुंजानानितियावत् ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ सप्तमंविवाहमाह श्रुतकीर्तेरिति श्रुतकीर्तिर्ना

ततःप्रीतःसुतांराजाददौकृष्णायविस्मितः ॥ तांप्रत्यगृह्णाद्भगवान्विधिवत्सदृशींप्रभुः ॥ ४७॥ राजपत्न्यश्च दुहितुःकृष्णंलब्ध्वाप्रियंपतिं ॥ लेभिरेपरमानंदंजातश्चपरमोत्सवः ॥ ४८॥ शंखभेर्यानकानेदुर्गीतवाद्यद्विजाशिषः ॥ नरानार्यःप्रमुदिताःसुवासःस्रगलंकृताः ॥ ४९ ॥ दशधेनुसहस्राणिपारिबर्हमदाद्विभुः ॥ युवतीनांत्रिसाहस्रंनिष्कग्रीवसुवाससां ॥ ५० ॥ नवनागसहस्राणिनागाच्छतगुणान्रथान् ॥ रथाच्छतगुणानश्वानश्वाच्छतगुणान्नरान् ॥ ५१ ॥ दंपतीरथमारोप्यमहत्यासेनयावृतौ ॥ स्नेहप्रक्लिन्नहृदयोयापयामास कोसलः ॥ ५२ ॥ श्रुत्वैतद्रुरुधुर्भूपानयंतंपथिकन्यकां ॥ भग्नवीर्याःसुदुर्मर्षायदुभिर्गोवृषैःपुरा ॥५३॥ तानस्यतःशरव्रातान्बंधुप्रियकृदर्जुनः ॥ गांडीवीकालयामाससिंहःक्षुद्रमृगानिव ॥ ५४ ॥ पारिबर्हमुपागृह्यद्वारकामेत्यसत्यया ॥ रेमेयदूनामृषभोभगवान्देवकीसुतः ॥ ५५॥ श्रुतकीर्तेःसुतांभद्रामुपयेमेपितृष्वसुः ॥ कैकेयींभ्रातृभिर्दत्तांकृष्णःसंतर्दनादिभिः ॥ ५६ ॥ सुतांचमद्राधिपतेर्लक्ष्मणांलक्षणैर्युतां ॥ स्वयंवरेजहारैकःससुपर्णःसुधामिव ॥ ५७॥ अन्याश्चैवंविधाभार्याःकृष्णस्यासन्सहस्रशः ॥ भौमंहत्वातन्निरोधादाहृताश्चारुदर्शनाः ॥ ५८ ॥ इति० म० द० उ० अष्टमहिष्युद्वाहोनामाष्टपंचाशत्तमोध्यायः ॥ ५८ ॥ ॥ ७ ॥

मयापितृष्वसा तस्याःसुतांभद्रांनामकैकेयींतद्देशजां ॥ ५६ ॥ अष्टमविवाहमाह सुतांचेति एकएवसःश्रीकृष्णोलक्ष्मणांजहार ॥५७॥ तस्यनिरोधोंतःपुरंतस्मात् ॥ ५८ ॥ भैष्मीजांबवतीभामासत्याभद्राचलक्ष्मणा कालिंदीमित्रविंदाचेत्यष्टौपट्टमहास्त्रियः १ इतिदशमे टीकायांउ० अष्टपंचाशत्तमोध्यायः ॥ ५८ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ५ ॥

ऊनषष्टितमेभौमंहत्वातनाहृताहरिः ॥ कन्याःसहस्रशःप्रापपारिजातंदिवोऽहरत् ॥१॥ परिणीयततस्ताभिस्तन्मनोरथपूरणैः॥ आत्मारामो ऽप्यसौरेमेतद्गेहेषुगृहस्थवत् ॥२॥ येनतास्त्रियोनिरुद्धाःसभौमः चकारायेनकारणेनहतः तदाचक्ष्वेति ॥ १ ॥ इंद्रेणभौमविचेष्टितंज्ञापितःसन्प्राग्ज्योतिषपुरंभौमनगरंययावित्यन्वयः किंभूतेनहृतंछत्रंयस्यतेनलोकपालप्रधानत्वादिंद्रस्यवरुणछत्रहरणेऽपिमानभंगइतितथोक्तं हृतेकुंडलेयस्याःसा अदितिर्बंधुर्मातायस्यतेनहृतममराद्रेःस्थानंमणिपर्वतलक्षणंयस्यतेनसत्यभामायागृहेभगवंतमिंद्रआगत्य विज्ञापितवान् तदातस्याःकौतुकायतयाभार्ययासहययाविति यद्वा त्वदनुज्ञयैवत्वत्पुत्रंहनिष्यामीतिइतिहासोक्तंभूम्यैवरंदत्तंसत्यंकर्तुं

राजोवाच यथाहतोभगवताभौमोयेनचताःस्त्रियः॥निरुद्धाएतदाचक्ष्वविक्रमंशार्ङ्गधन्वनः॥ १ ॥ श्रीशुकउवाच इंद्रेणहृतछत्रेणहृतकुंडलबंधुना॥हृतामराद्रिस्थानेनज्ञापितोभौमचेष्टितं॥सभार्योगरुडारूढः प्राग्ज्योतिषपुरंययौ॥ २॥गिरिदुर्गैःशस्त्रदुर्गैर्जलाग्न्यनिलदुर्गमं॥मुरपाशायुतैर्घोरैर्दृढैःसर्वतआवृतं॥ ३॥ गदयानिर्बिभेदाद्रीन्शस्त्रदुर्गाणिसायकैः॥चक्रेणाग्निंजलंवायुंमुरपाशांस्तथाऽसिना॥४॥ शंखनादेनयंत्राणिहृदयानिमनस्विनां॥प्राकारंगदयागुर्व्यानिर्बिभेदगदाधरः॥५॥पांचजन्यध्वनिंश्रुत्वायुगांताशनिभीषणं॥मुरःशयानउत्तस्थौदैत्यःपंचशिराजलात्॥६॥ त्रिशूलमुद्यम्यसुदुर्निरीक्षणोयुगांतसूर्यानलरोचिरुल्बणः॥ग्रसंस्त्रिलोकीमिवपंचभिर्मुखैरभ्यद्रवत्तार्क्ष्यसुतंयथोरगः॥७॥आविध्यशूलंतरसागरुत्मतेनिरस्यवक्त्रैर्व्यनदत्सपंचभिः॥सरोदसीसर्वदिशोऽवरंमहानापूरयन्नंडकटाहमावृणोत्॥८॥तदापतद्वैत्रिशिखंगरुत्मतेहरिःशराभ्यामभिनत्त्रिधौजसा॥मुखेषुतंचापिशरैरताडयत्तस्मैगदांसोऽपिरुषाव्यमुंचत॥९॥तामापतंतींगदयागदांमृधेगदाग्रजोनिर्बिभिदेसहस्रधा॥उद्यम्यबाहूनभिधावतोऽजितःशिरांसिचक्रेणजहारलीलया॥१०

सत्यभामायाभूम्यंशत्वात्तयासहययौ यद्वा नारदानीतपारिजातैककुसुमेरुक्मिण्यैदत्तेसति कुपितांसत्यभामांसांत्वयतातुभ्यंपारिजातमेवदास्यामीतिश्रीकृष्णेनप्रतिश्रुतमितिहरिवंशेप्रसिद्धंतदर्थंतांनीतवानिति ॥ २ ॥ गरुडेनयानेकारणंगिरिदुर्गैरित्यादि तैरुपलक्षितंजलाग्न्यनिलैश्चसर्वतोवर्तमानैर्दुर्गमं ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ युगांताशनेर्ध्वनिवद्भीषण परिखायाजलात् ॥ ६ ॥ ७ ॥ आविध्यआतोल्य स महान्नादइत्यन्वयः ॥ ८ ॥ तस्मैश्रीकृष्णायगदांव्यमुंचत व्यक्षिपत् ॥ ९ ॥ १० ॥

इंद्रतेजस्रावज्रेण प्रतिक्रियया हेतुभूतया अमर्षजुषः ॥ ११ ॥ पीठंपीठनामानं निरगन्निरगमन् ॥ १२ ॥ कृत्तानिशीर्षादीनियेषांतान् ॥१३॥१४॥ शतघ्नीशक्तिविशेषां ॥१५॥ विचित्रावाजाः पत्राणियेषांतैर्बाणैर्निकृत्ताःबाहवः ऊरवःशिरोधाःकंधराःविग्रहाःदेहाश्चंय

व्यसुःपपातांभसिकृत्तशीर्षोनिकृत्तशृंगोद्रिरिवेंद्रतेजसा ॥ तस्यात्मजाःसप्तपितुर्वधातुराःप्रतिक्रियामर्ष जुषःसमुद्यताः॥ ११ ॥ ताम्रोंतरिक्षःश्रवणोविभावसुर्वसुर्नभस्वानरुणश्चसप्तमः॥पीठंपुरस्कृत्यचमूपतिंमृधेभौमप्रयुक्तानिरगन्धृतायुधाः ॥ १२ ॥ प्रायुंजतासाद्यशरानसीन्गदाःशक्त्यृष्टिशूलान्यजितेरुषोल्वणाः॥ तच्छस्त्रकूटंभगवान्स्वमार्गणैरमोघवीर्यस्तिलशश्चकर्तह॥ १३ ॥ तान्पीठमुख्याननयद्यमालयंनिकृत्तशीर्षोरुभुजांघ्रिवर्मणः॥ स्वानीकपानच्युतचक्रसायकैस्तथानिरस्तान्नरकोधरासुतः॥ १४ ॥ निरीक्ष्यदुर्मर्षणआस्रवन्मदैर्गजैःपयोधिप्रभवैर्निराक्रमत् ॥ दृष्ट्वासभार्यंगरुडोपरिस्थितंसूर्योपरिष्टात्सतडिद्घनंयथा॥ कृष्णंसतस्मैव्यसृजच्छतघ्नींयोधाश्चसर्वेयुगपत्स्मविव्यधुः॥ १५ ॥ तद्भौमसैन्यंभगवान्गदाग्रजोविचित्रवाजैर्निशितैःशिलीमुखैः ॥ निकृत्तबाहूरुशिरोध्रविग्रहंचकारतर्ह्येवहताश्वकुंजरं॥ १६ ॥ यानियोधैःप्रयुक्तानिशस्त्रास्त्राणिकुरूद्वह ॥ हरिस्तान्यच्छिनत्तीक्ष्णैःशरैरेकैकशस्त्रिभिः ॥ १७॥ उह्यमानःसुपर्णेनपक्षाभ्यांनिघ्नतागजान्॥ गरुत्मताहन्यमानास्तुंडपक्षनखैर्गजाः॥ १८॥ पुरमेवाविशन्नार्त्तानरकोयुध्ययुध्यत॥ दृष्ट्वाविद्रावितंसैन्यंगरुडेनार्दितंस्वकं॥ १९ ॥ तंभौमःप्राहरच्छक्त्यावज्रःप्रतिहतोयतः॥ नाकंपततयाविद्धोमालाहतइवद्विपः॥ २०॥

स्मिन्तत् तत्रैव तंयदाविव्यधुःतस्मिन्नेवक्षणे ॥ १६ ॥ अत्याश्चर्यंकुरूद्वहेतिसंबोधनं तथाहितैर्यानिप्रयुक्तानिशस्त्रास्त्राणितत्प्राप्तेःपूर्वमेवतत्सर्वंसैन्यंहत्वापश्चात्तानिशस्त्राण्यस्त्राणिचचिच्छेद तत्राप्येकैकंशस्त्रमस्त्रंचत्रिभिःशरैरित्याश्चर्यं ॥ १७ ॥ किंचगरुत्मतेति ॥१८॥ ॥ १९ ॥ यतःययाशक्त्यावज्रःप्रतिहतःअसौगरुडस्तुनाकंपत ॥ २० ॥

गरुडे वितथोद्यमः सन् शूलं त्रिशूलं आददे धृतवान् ॥ २१ ॥ २२ ॥ प्रतप्तेजांबूनदे यानि रत्नानि तैः भास्वरे मेर्वंशभूतं मंदरशिखरं महामणिं
चार्पयदिति ॥ २३ ॥ २४ ॥ ऐश्वर्यं ज्ञात्वा भूमिः स्तौति नमस्त इति परमात्मन् देवायंतर्यामिन् ॥ २५ ॥ येन मंत्रेण कुंत्याः प्रसन्नः पूर्वमा
 सीत्तेन मंत्रेण नमस्यति नम इति पंकजं नाभौ यस्य तस्मै जगत्कारणायेत्यर्थः अतएव सत्कीर्तिमयी पंकजमाला विद्यते यस्य तस्मै एवंभूतं
ध्यायतां पंकजवत्सुप्रसन्ने तापोपशमने नेत्रे यस्य तस्मै पंकजवत्सुसेव्यौ पंकजांकितौ वांऽघ्री यस्य तस्मै नम इति ॥२६॥ किंच भगवते निर
तिशयैश्वर्याय वासुदेवाय सर्वभूताश्रयाय अतएव विष्णवे व्यापिने नहि सर्वभूताश्रयत्वं परिच्छिन्नस्य संभवतीति कुतः सर्वाश्रयत्वं तत्राह

शूलं भौमोऽच्युतं हंतुमाददे वितथोद्यमः ॥ तद्विसर्गात्पूर्वमेव नरकस्य शिरो हरिः ॥ अपाहरद्गजस्थस्य चक्रेण क्षुरनेमिना ॥ २१ ॥ सकुंडलं चारुकिरीटभूषणं बभौ पृथिव्यां पतितं समुज्ज्वलत् ॥ हाहेति साध्वित्यृषयः सुरेश्वरा माल्यैर्मुकुंदं विकिरंत ईडिरे ॥ २२ ॥ ततश्च भूः कृष्णमुपेत्य कुंडले प्रतप्तजांबूनदरत्नभास्वरे ॥ सवैजयंत्या वनमालयाऽर्पयत्प्राचेतसं छत्रमथो महामणिं ॥ २३ ॥ अस्तौषीदथ विश्वेशं देवी देववरार्चितं ॥ प्रांजलिः प्रणता राजन्भक्तिप्रवणया धिया ॥ २४ ॥ भूमिरुवाच नमस्ते देवदेवेश शंखचक्रगदाधर ॥ भक्तेच्छोपात्तरूपाय परमात्मन्नमोऽस्तु ते ॥ २५ ॥ नमः पंकजनाभाय नमः पंकजमालिने ॥ नमः पंकजनेत्राय नमस्ते पंकजांघ्रये ॥ २६ ॥ नमो भगवते तुभ्यं वासुदेवाय विष्णवे ॥ पुरुषायादिबीजाय पूर्णबोधाय ते नमः ॥ २७ ॥ अजाय जनयित्रेऽस्य ब्रह्मणेऽनंतशक्तये ॥ परावरात्मन्भूतात्मन्परमात्मन्नमोऽस्तु ते ॥ २८ ॥

पुरुषाय सर्वस्मात्कार्यात्पूर्वमेव सते पूर्वमेवाहमिहासमिति तत्पुरुषस्य पुरुषत्वमिति श्रुतेः एतदपि कुतः आदिबीजाय आदेर्जगत्कारणस्यापि कारणाय ॥ एवमपि नमृदादिवज्जाड्यमित्याह पूर्णबोधायेति ॥ २७ ॥ नन्वेवमपि स्वकारणात्पूर्वं सत्वं न स्यादत आह अजायेति स्वयमजाय अस्य च जगतः जनयित्रे उभयत्रापि क्रमेण हेतुद्वयं ब्रह्मणे बृहते अनंतशक्तय इति च बृहत्त्वादजत्वमनंतशक्तित्वात्तज्जनयितृत्वमित्यर्थः ननु पित्रादयः पुत्रादीनां जनकास्तेषां च तत्पूर्वे तेषां च भूतानि तेषां च स्वकर्मद्वारेण जीवाः किमत्राहं तत्राह परावरात्मन्नित्यादि पित्राद्यात्मकत्वात्त्वमेव जनक इत्यर्थः ॥ २८ ॥

ननुगुणाविश्वोत्पत्त्यादिहेतवः तेचप्रधानस्यैवतस्यचपुरुषःक्षोभकःतत्रचकालोनिमित्तमितिप्रसिद्धं किमत्राहंतत्राह त्वंवाइति तमसो धारणेऽप्यसंवृतएव स्थानायपालनायजगतःसृष्ट्याद्यर्थमुत्कटंरजआदित्वमेवबिभर्षिसत्त्वजसीत्यर्थः कालप्रधानपुरुषाश्चत्वद्व्यतिरिक्तान संतित्वंतुपरःसर्वव्यतिरिक्तः अतस्त्वमेवजनयितेत्यर्थः ॥ २९ ॥ कार्यकारणप्रपंचस्यतदव्यतिरेकंतस्यचसर्वव्यतिरेकमुपपादयति अह मिति अहंभूमिःमात्राणीतिदेवामनइंद्रियाणीतिचत्रिविधाहंकारकार्याणिकर्ताऽहंकारः॥३०॥ एवंस्तुत्वाप्रार्थयतेतस्येति हेप्रपन्नार्तिहर

त्वंवैसिसृक्षूरजउत्कटंप्रभोतमोनिरोधायविभर्ष्यसंवृतः ॥ स्थानायसत्त्वंजगतोजगत्पतेकालःप्रधानंपुरु षोभवान्परः ॥ २९ ॥ अहंपयोज्योतिरथानिलोनभोमात्राणिदेवामनइंद्रियाणि ॥ कर्तामहानित्यखिलंच राचरंत्वय्यद्वितीयेभगवन्नयंभ्रमः ॥ ३० ॥ तस्यात्मजोऽयंतवपादपंकजंभीतःप्रपन्नार्तिहरोपसादितः ॥ त त्पालयैनंकुरुहस्तपंकजंशिरस्यमुष्याखिलकल्मषापहं ॥ ३१ ॥ श्रीशुकउवाच इतिभूम्यार्थितोवाग्भिर्भ गवान्भक्तिनम्रया ॥ दत्वाभयंभौमगृहंप्राविशत्सकलर्द्धिमत् ॥ ३२ ॥ तत्रराजन्यकन्यानांषट्सहस्राधिका युतं ॥ भौमाहृतानांविक्रम्यराजभ्योददृशेहरिः ॥ ३४ ॥ तंप्रविष्टंस्त्रियोवीक्ष्यनरवीरंविमोहिताः ॥ मनसाव व्रिरेऽभीष्टंपतिंदैवोपसादितं ॥ ३४ ॥ भूयात्पतिरयंमह्यंधातातदनुमोदतां ॥ इतिसर्वाःपृथक्कृष्णेभावेनह दयंदधुः ॥ ३५ ॥ ताःप्राहिणोद्द्वारवतींसुमृष्टविरजोंबराः ॥ नरयानैर्महाकोशान्रथाश्वान्द्रविणंमहत् ॥ ॥ ३६ ॥ ऐरावतकुलेभांश्चचतुर्दंतांस्तरस्विनः ॥ पांडुरांश्चचतुःषष्टिंप्रेषयामासकेशवः ॥ ३७ ॥

तस्यनरकस्यअयंभगदत्तोनामभीतः अतएवमयातवपादपंकजमुपसादितः ॥ ३१ ॥ अभयंदत्वा ॥३२॥ शताधिकमित्यपिज्ञातव्यं य थाहश्रीपराशरः कन्यापुरेसकन्यानांषोडशातुलविक्रमः ॥ शताधिकानिददृशेसहस्राणिमहामतइति राजभ्यइत्युपलक्षणंसिद्धादीनाम पि तथाचतेनैवोक्तं देवसिद्धासुरादीनांनृपाणांचजनार्दन॥हृत्वाहिसोऽसुरःकन्यारुरोधनिजमंदिरइति ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ प्राहिणो त्स्थापयामास सुमृष्टाः कमनीयाश्चताविरजोंऽबराश्चताः नरयानैःशिबिकादिभिः अपिचमहाकोशानिति ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

सप्रियः सत्यभामासहितः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ गृहोद्यानंनिष्कुटंतदुपशोभयतियः ॥ ४० ॥ सेंद्रान्विबुधान्निर्जित्येतींद्रकृष्णयोःसंग्रामउक्तः तत्रननुकथंप्रसाधितस्वमनोरथेनश्रीकृष्णेनमहेंद्रस्यसंग्रामइत्याह ययाचइति अच्युतमर्थसाधनमितिच कर्मद्वयंयाचतिधातोः विगृह्यतेविग्रहंकुरोतिमहानपितमःक्रोधः आढ्यतांधनिकतांधिगिति ॥४१॥ यथायथावत् अनेनदेवक्यादिबंधुजनसमागमोऽपिप्रतिगृहंयौगपद्येनसूचितः अव्ययःसर्वत्रापिसंपूर्णएव ॥४२॥ अहोभाग्यंनारीणामित्याहत्रिभिः गृहेष्विति अतर्क्याणिकर्माणिकरोतितथा

गत्वासुरेंद्रभवनंदत्वाऽदित्यैचकुंडले ॥ पूजितस्त्रिदशेंद्रेणसहेंद्राण्याचसप्रियः ॥ ३८ ॥ नोदितोभार्ययोत्पाट्यपारिजातंगरुत्मति ॥ आरोप्यसेंद्रान्विबुधान्निर्जित्योपानयत्पुरं ॥ ३९ ॥ स्थापितःसत्यभामायागृहोद्यानोपशोभनः ॥ अन्वगुर्भ्रमराःस्वर्गात्तद्गंधासवलंपटाः ॥ ४० ॥ ययाचआनम्यकिरीटकोटिभिःपादौस्पृशन्नच्युतमर्थसाधनं ॥ सिद्धार्थएतेनविगृह्यतेमहानहोसुराणांचतमोधिगाढ्यतां ॥ ४१ ॥ अथोमुहूर्तएकस्मिन्नानागारेषुताःस्त्रियः ॥ यथोपयेमेभगवांस्तावद्रूपधरोव्ययः ॥ ४२ ॥ गृहेषुतासामनपाय्यतर्क्यकृन्निरस्तसाम्यातिशयेष्ववस्थितः ॥ रेमेरमाभिर्निजकामसंप्लुतोयथेतरोगार्हकमेधिकांश्चरन् ॥ ४३ ॥ इत्थंरमापतिमवाप्यपतिंस्त्रियस्ताब्रह्मादयोऽपिनविदुःपदवींयदीयां ॥ भेजुर्मुदाऽविरतमेधितयाऽनुरागहासावलोकनवसंगमजल्पलज्जाः ॥ ४४ ॥ प्रत्युद्गमासनवरार्हणपादशौचतांबूलविश्रमणवीजनगंधमाल्यैः ॥ केशप्रसारशयनस्नपनोपहार्यैर्दासीशताअपिविभोर्विदधुःस्मदास्यं ॥ ४५ ॥ इतिश्रीभागवतेमहा० दश० उ० पारिजातहरणनरकवधोनामएकोनषष्टितमोध्यायः ॥ ५९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

सः निरस्तंसाम्यमतिशयश्चयैरन्येषांतेषुगृहेषुअनपायीअवस्थितःरमाभिः लक्ष्म्याअंशभूताभिःनिजकामसंप्लुतःस्वानंदपरिपूर्णः गार्हकमेधिकान्गृहस्थधर्मान् ॥ ४३ ॥ अनुरागहाससहितमवलोकंचतत्पूर्वकंनवसंगमंचतद्वतंजल्पंचतस्मिन् लज्जांचभेजुः ॥ ४४ ॥ विश्रमणंपादसंवाहनं केशप्रसारः केशप्रसाधनं दासीनांशतानिविद्यंतेयासांतथाभूताअपिस्वयंविभोर्दास्यंविदधुः ॥४५॥ इतिदशमेटीकायां उत्त० एकोनषष्टितमोध्यायः ॥ ५९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

अथषष्टितमेकृष्णःपरिहासेनरुक्मिणीं॥ कोपयित्वाततःप्रेमकलहेतामसांत्वयत् ॥१॥ रामारामजनानंदमहोदयविडंबनैः॥रुक्मिण्याप्रेमकलहच्छद्मनैश्वर्यमीर्यते ॥२॥ स्वतल्पस्थंस्वपर्यंकस्थं ॥ १ ॥ वक्ष्यमाणंरुक्मिण्याःश्रीकृष्णेपरमंप्रेमसंभावयितुंतस्योक्तमेवतत्त्वमनुस्मारयति यस्त्विति ॥ २ ॥ आदौतावत्त्रिभिःश्लोकैर्मंदिरमनुवर्णयति तस्मिन्निति तच्छब्देनातिप्रसिद्धमाह भ्राजंतिमुक्तादामानितेषांविलंबाःसंतियस्मिन्तेनवितानेनविराजिते तृतीयांतानांविराजितपदेनान्वयः ॥ ३॥ सुगंधितयाद्विरेफकुलैर्नादितेप्रविशद्भिश्चंद्ररश्मिभिः ॥४॥ निर्गच्छद्भिरगुरुसंभवैर्धूपैश्चातिमनोहरत्वंदर्शितं॥५॥ पयसःक्षीरस्यफेनइवमृदुनिपर्यंकस्थेकशिपूत्तमेहंसतूलिकायामुपतस्थेअसे

श्रीशुकउवाच कर्हिचित्सुखमासीनंस्वतल्पस्थंजद्गुरुं॥ पतिंपर्यचरद्भैष्मीव्यजनेनसखीजनैः॥ १ ॥ यस्त्वेतल्लीलयाविश्वंसृजत्यत्त्यवतीश्वरः॥ सहिजातःस्वसेतूनांगोपीथाययदुष्वजः ॥ २ ॥ तस्मिन्नंतर्गृहेभ्राजन्मुक्तादामविलंबिना॥ विराजितेवितानेनदीपैर्मणिमयैरपि॥३॥ मल्लिकादामभिःपुष्पैर्द्विरेफकुलनादिते॥ जालरंध्रप्रविष्टैश्चगोभिश्चंद्रमसोऽमलैः ॥ ४ ॥ पारिजातवनामोदवायुनोद्यानशालिना ॥ धूपैरगुरुजैराजन्जालरंध्रविनिर्गतैः॥५॥ पयःफेननिभेशुभ्रेपर्यंकेकशिपूत्तमे ॥ उपतस्थेसुखासीनंजगतामीश्वरंपतिं॥ ॥ ६ ॥ वालव्यजनमादायरत्नदंडंसखीकरात्॥ तेनवीजयतीदेवीउपासांचक्रईश्वरं ॥ ७ ॥ सोपाच्युतंक्वणयतीमणिनूपुराभ्यांरेजेंऽगुलीयवलयव्यजनाग्रहस्ता ॥ वस्त्रांतगूढकुचकुंकुमशोणहारभासानितंबधृतयाचपरार्ध्यकांच्या॥८ ॥ तांरूपिणींश्रियमनन्यगतिंनिरीक्ष्ययालीलयाधृततनोरनुरूपरूपा ॥ प्रीतःस्मयन्नलककुंडलनिष्ककंठवक्त्रोल्लसत्स्मितसुधांहरिराबभाषे ॥ ९ ॥

वत ॥ ६ ॥ तदेवाभिनयतिवालव्यजनमिति ॥७॥ उपाच्युतमच्युतस्यसमीपेसामणिनूपुराभ्यांरेजे क्वणयतीमणिमयौनूपुरौकूजयंतीतथा अंगुलीयवलयव्यजनान्यग्रहस्तेहस्ताग्रेयस्याःसा वस्त्रांतेनगूढौस्थगितौकुचौतयोःकुंकुमंतेनशोणोहारस्तस्यभासा तथानितंबेधृतायापरार्ध्याअमूल्याकांचीतयारेजे ॥८॥ तांनिरीक्ष्यप्रीतःसन्स्मयमानोहरिराबभाषे कथंभूतां यालीलयाधृतनरतनोस्तस्यअनुरूपरूपाऽनुरूपंरूपंयस्यास्तां यथोक्तंश्रीपराशरेण देवत्वेदेवदेहेयंमनुष्यत्वेचमानुषी॥ विष्णोर्देहानुरूपांवैकरोत्येषात्मनस्तनुमिति किंचाऽलकैःकुंडलाभ्यांनिष्केणपदकेनचालंकृतकंठेनचतुर्दिक्षुशोभितेवक्त्रेउल्लसंतीस्मितसुधायस्यास्तां ॥ ९ ॥

सर्वगुणयुक्तायाअपितवबुद्धिर्मंदेत्याशयेनाह राजपुत्रीत्याद्येकादशभिः हेराजपुत्रिलोकपालानामिवविभूतिरैश्वर्यंयेषांतैः तथामहा नुभावैःमहाप्रभावैः श्रीमद्भिःआढ्यैरूपादिभिरूर्जितैश्चपूर्वमीप्सितासि ॥ १० ॥ तान्हित्वानोऽस्मान् असमानान्कस्माद्वृतवत्यसि त्वं ॥ ११ ॥ किंचप्रायशःराजभ्योजरासंधादिभ्योबिभ्यतः भयंप्राप्नुवतःत्यक्तनृपासनान् ॥ १२ ॥ अस्पष्टवर्त्मनामविज्ञाताचाराणांअलो. कपथमस्त्रीपारतंत्र्यं पदवींमार्गं आस्थिताःअनुसृताः ॥ १३ ॥ किंच निष्किंचनाइति ॥१४॥ आत्मसमंपरस्परमनुरूपंजन्मैश्वर्याभ्यां

श्रीभगवानुवाच राजपुत्रीप्सिताभूपैर्लोकपालविभूतिभिः ॥ महानुभावैःश्रीमद्भीरूपौदार्यबलोर्जितैः ॥ ॥१०॥ तान्प्राप्तानर्थिनोहित्वाचैद्यादीन्स्मरदुर्मदान् ॥ दत्ताभ्रात्रास्वपित्राचकस्मान्नोववृषेऽसमान् ॥११॥ राजभ्योबिभ्यतःसुभ्रूःसमुद्रंशरणंगतान् ॥ बलवद्भिःकृतद्वेषान्प्रायस्त्यक्तनृपासनान् ॥१२॥ अस्पष्टवर्त्मनांपुंसामलोकपथमीयुषां ॥ आस्थिताःपदवींसुभ्रूःप्रायःसीदंतियोषितः ॥ १३॥ निष्किंचनावयंशश्वन्निष्किंचनजनप्रियाः ॥ तस्मात्प्रायेणनह्याढ्यामांभजंतिसुमध्यमे ॥ १४ ॥ ययोरात्मसमंवित्तंजन्मैश्वर्याकृतिर्भवः ॥ तयोर्विवाहोमैत्रीचनोत्तमाधमयोःक्वचित् ॥ १५ ॥ वैदर्भ्येतदविज्ञायत्वयाऽदीर्घसमीक्षया ॥ वृतावयंगुणैर्हीनाभिक्षुभिःश्लाघितामुधा ॥ १६ ॥ अथात्मनोऽनुरूपंवैभजस्वक्षत्रियर्षभं ॥ येनत्वमाशिषःसत्याइहामुत्रचलप्स्यसे ॥ १७ ॥ चैद्यशाल्वजरासंधदंतवक्रादयोनृपाः ॥ ममद्विषंतिवामोरुरुक्मीचापितवाग्रजः ॥ १८ ॥ तेषांवीर्यमदांधानांदृप्तानांस्मयनुत्तये ॥ आनीतासिमयाभद्रेतेजोऽपहरतासतां ॥ १९ ॥ उदासीनावयंनूनंनस्त्र्यपत्यार्थकामुकाः ॥ आत्मलब्ध्यास्महेपूर्णागेहयोर्ज्योतिरक्रियाः ॥ २० ॥

सहिताआकृतिःरूपंजातिर्वासमा भवः आयतिः ॥१५॥ नदीर्घासमीक्षाविचारोयस्याःतया ॥१६॥ अथइदानीमपि ॥ १७ ॥ तर्हि किमित्यानीताहमितिचेत्तत्राह चैद्यशाल्वजरासंधेति ममामांद्विषंति ॥१८॥ स्मयनुत्तयेगर्वापनयनाय ॥ १९ ॥ स्त्रीणामतिदुःसहमौदासीन्यमकामत्वंचाह उदासीनाइति गेहयोर्देहगेहयोरुदासीनाअतएवज्योतिरक्रियाः ज्योतिःप्रदीपादिःतद्वत्साक्षिमात्रतयाक्रियारहिताआस्महेवर्तामहइति ॥ २०॥

अविश्लेषाद्धेतोः आत्मानमेववल्लभामित्येवार्थेइवशब्दः ॥ २१ ॥ २२ ॥ चिंतालक्षणमाह पदेति नखैररुणाश्रीःकांतिर्यस्यतेनसुजाते नसुकोमलेनपदा ॥ २३ ॥ सुदुःखंअप्रियश्रवणात् भयं त्यागशंकया शोकःअनुतापःतैर्विनष्टाबुद्धिर्यस्यास्तस्याः श्लथंतिपतंति.वलयानियस्माद्धस्तात् देहश्चपपात विक्लवाअवशाधीर्यस्मास्तस्याः ॥ २४ ॥ हास्यस्यप्रौढिगांभीर्यं ॥ २५ ॥ चतुर्भुजइतिउत्थापनाश्ले

श्रीशुकउवाच एतावदुक्त्वाभगवानात्मानंवल्लभामिव ॥ मन्यमानामविश्लेषात्तद्दर्पघ्नउपारमत् ॥ २१ ॥ इतित्रिलोकेशपतेस्तदात्मनःप्रियस्यदेव्यश्रुतपूर्वमप्रियं ॥ आश्रुत्यभीताहृदिजातवेपथुश्चिंतांदुरंतांरुदती जगामह ॥ २२ ॥ पदासुजातेननखारुणश्रियाभुवंलिखंत्यश्रुभिरंजनासितैः ॥ आसिंचतीकुंकुमरूषितौस्तनौतस्थावधोमुख्यतिदुःखरुद्धवाक् ॥ २३ ॥ तस्याःसुदुःखभयशोकविनष्टबुद्धेर्हस्ताच्छ्लथद्वलयतोव्यजनंपपात ॥ देहश्चविक्लवधियःसहसैवमुह्यन्रंभेववायुविहताप्रविकीर्यकेशान् ॥ २४ ॥ तद्दृष्ट्वाभगवान्कृष्णः प्रियायाःप्रेमबंधनं ॥ हास्यप्रौढिमजानंत्याःकरुणःसोऽन्वकंपत ॥ २५ ॥ पर्यंकादवरुह्याशुतामुत्थाप्यचतुर्भुजः ॥ केशान्समुह्यतद्वक्त्रंप्रामृजत्पद्मपाणिना ॥ २६ ॥ प्रमृज्याश्रुकलेनेत्रेस्तनौचोपहतौशुचा ॥ आश्लिष्यबाहुनाराजन्ननन्यविषयांसतीं ॥ २७ ॥ सांत्वयामाससांत्वज्ञःकृपयाकृपणांप्रभुः ॥ हास्यप्रौढिभ्रमच्चित्तामतदर्हांसतांगतिः ॥ २८ ॥ श्रीभगवानुवाच मामावैदर्भ्यसूयेथाजानेत्वांमत्परायणां ॥ त्वद्वचः श्रोतुकामेनक्ष्वेल्याचरितमंगने ॥ २९ ॥ मुखंचप्रेमसंरंभस्फुरिताधरमीक्षितुं ॥ कटाक्षेपारुणापांगसुंदरभ्रुकुटीतटं ॥ ३० ॥

षणवक्त्रपरिमार्जनाद्यर्थमाविष्कृतचतुर्भुजइत्यर्थः समुह्यनिरुध्य ॥ २६ ॥ अश्रुकले अश्रुभिः शोभिते शुचाशोकाश्रुभिः ॥ २७ ॥ सांत्वयामास अनुनीतवान् ॥ २८ ॥ मामांत्वद्वचःकिंनुवदिष्यसीतिश्रोतुकामेनश्रोतुमिच्छता क्ष्वेल्यानर्मणाएवमाचरितमुक्तं नतत्त्वतः हेअंगनेसुंदरि ॥ २९ ॥ प्रेमसंरंभेणप्रणयकोपेनस्फुरितःकंपितोऽधरोयस्मिन्तत् कटशब्देनकटाक्षास्तैराक्षेपैररुणावपांगौयस्मिन्तत् अतएवसुंदरंकुटिलंभ्रुकुटीतटंयस्मिन्तत् ॥ ३० ॥

ननुकलेहींककौतुकंसुखंवाअतआह अयंहींति नर्मैः नर्मभिःहास्यवचनैः यामः कालः ॥ ३१॥३२॥ भगवतस्तस्यऐश्वर्ययुक्तंमुखंसव्री
डहासेनरुचिरेणस्निग्धेनापांगेनवीक्षमाणा॥३३॥ असमत्वंभयंदुर्गाश्रयणंप्रबलैःकलिः॥ अराजत्वमविज्ञातालौकिकेहाऽवसादनं॥ नि
ष्किंचनत्वंतत्प्रीतिराढ्यानादरणीयता॥ अनौचित्यंनिर्गुणत्वंवृथाश्लाघाचभिक्षुभिः॥ औदासीन्यमकामत्वंस्वदोषान्षोडशासतः॥ अज्ञ
त्वादीर्घदर्शित्वैर्भैम्याराज्ञांवहून्गुणान्॥कृष्णनर्मोदितान्भैष्मीन्यषेधत्तद्गुणस्तवैः॥भगवतास्वनिंदापराणीवयानिवचनानितानिसर्वोत्कर्ष
परतयाव्याचक्षाणाप्रतिभाषते तत्रयदुक्तंकस्मान्नोवव्रेऽसमानिति तत्रासाम्यंसत्यमेवेत्याह नन्वेवमिति हेअरविंदलोचन त्र्यधीशः त्र
याणांब्रह्मादीनामप्यधीशोनियंताऽत्वंकक्वाहंगुणप्रकृतिः त्रिगुणस्वभावाप्राकृतागुणमयीप्रकृतिर्वा ननुत्वमेवाधीश्वरीश्रीःसर्वैरुपास्य

अयंहिपरमोलाभोगृहेषुगृहमेधिनां॥ यन्नर्मैर्नीयतेयामःप्रिययाभीरुभामिनि॥३१॥ श्रीशुकउवाच सै
वंभगवताराजन्वैदर्भीपरिसांत्विता॥ ज्ञात्वातत्परिहासोक्तिंप्रियत्यागभयंजहौ॥ ३२॥ वभाषऋषभंपुंसां
वीक्षंतीभगवन्मुखं॥ सव्रीडहासरुचिरस्निग्धापांगेनभारत॥ ३३॥ रुक्मिण्युवाच नन्वेवमेतदरविंद
विलोचनाहयद्वैभवान्भगवतोसदृशीविभूम्नः॥क्वस्वेमहिम्न्यभिरतोभगवांस्त्र्यधीशःक्वाहंगुणप्रकृतिरज्ञगृही
तपादा॥ ३४॥ सत्यंभयादिवगुणेभ्यउरुक्रमांतःशेतेसमुद्रउपलंभनमात्रआत्मा॥ नित्यंकदिंद्रियगणैःकृ
तविग्रहस्त्वंत्वत्सेवकैर्नृपपदंविधुतंतमोऽधं॥ ३५॥

त्वादितिचेदतआह अज्ञैःसकामैः गृहीतौपादौयस्याःसा ॥ ३४॥ यदुक्तंराजभ्योविभ्यतःसुभूःसमुद्रंशरणंगतानितितत्राह सत्यमिति
हेउरुक्रमेतिभयाभावंदर्शयति गुणाःशब्दादयएवराजंतइतिराजानस्तेभ्योभयादिवेति अंतःहृदयेसमुद्रेतद्वदगाधेविषयाकारैरपरिच्छि
न्नइत्यर्थःशेतेनिश्चलतयाप्रकाशते उपलंभनमात्रःचैतन्यघनः आत्माभवानितिवलवद्भिःकृतद्वेषानितियदुक्तंतदपिसत्यमित्याह नित्य
मिति कदिंद्रियगणैःकुत्सितैर्बहिर्मुखैरिंद्रियगणैः इत्यभिप्रायेणवहुवचनं कुत्सितइंद्रियगणोयेषामितिवा तैस्त्वंनित्यंकृतविग्रहः तेषुन
वाप्रतीतः यदुक्तंत्यक्तनृपासनामितितदपियुक्तमेवेत्याह त्वत्सेवकैरिति नृपाणांपदमासनमंधंगाढंतमएवतत् अविवेकबहुलत्वात् त्वत्से
वकैरेवतत्त्यक्तंकिंपुनर्वक्तव्यंत्वयात्यक्तमिति॥ ३५॥

अस्पष्टवर्त्मनांपुंसामलोकपथमीयुषामितियदुक्तंतदपितथैवेत्याह त्वत्पादेति नृपशुभिर्नराकारैःपशुभिःकिंपुनर्वक्तव्यंतववर्त्मास्फुटमिति किंचयस्माद्येभवंतमनुवर्ततेतेषामपीहितमलौकिकमिव अथोअतःकिमुवक्तव्यंतवेश्वरस्येहितमलौकिकमित्यर्थः आर्तस्थताःपदवींसुभूः प्रायःसीदंतियोषितइत्यस्यपरिहारंवक्ष्यति यद्वांछयेतिपंचमश्लोके ॥ ३६॥ निष्किंचनावयंशश्वन्निष्किंचनजनप्रियाः तस्मात्प्रायेण नह्याढ्यामांभजंतिसुमध्यमेइत्येतच्छ्लोकोक्तंदोषत्रयंपरिहरति निष्किंचनइति दरिद्रतालक्षणंनिष्किंचनत्वंतुतवनघटतइत्याह यस्मादिति अन्यतोबलिभुजः पूज्याअपिब्रह्मादयोयस्मैभगवतेबलिंहरंति तस्यसर्वेश्वरस्यभवतोदरिद्रतानघटतइत्यर्थः निष्किंचनजनप्रियाइ

त्वत्पादपद्ममकरंदजुषांमुनीनांवर्त्मास्फुटंनृपशुभिर्ननुदुर्विभाव्यं ॥ यस्मादलौकिकमिवेहितमीश्वरस्यभूमंस्तवेहितमथोअनुयेभवंतं ॥ ३६॥ निष्किंचनोननुभवान्नयतोऽस्तिकिंचिद्यस्मैबलिंबलिभुजोऽपिहरंत्यजाद्याः ॥ नत्वाविदंत्यसुतृपोंऽतकमाढ्यतांधाःप्रेष्ठोभवान्बलिभुजामपितेऽपितुभ्यं ॥ ३७॥ त्वंवैसमस्तपुरुषार्थमयःफलात्मायद्वांछयासुमतयोविसृजंतिकृत्स्नं ॥ तेषांविभोसमुचितोभवतःसमाजःपुंसःस्त्रियाश्चरतयोःसुखदुःखिनोर्न ॥ ३८ ॥

त्यत्रतत्पुरुषेणबहुव्रीहिणावानिंदास्यादितित्वयमप्युभयथास्तौति प्रेष्ठोभवानिति बलिभुजांब्रह्मादीनांलोकेश्वराणांत्वंप्रेष्ठः तेऽपितुभ्यंतथेति तस्मात्प्रायेणनह्याढ्यामांभजंतीतितस्योत्तरं नत्वाविदंतीति आढ्यतयांऽधाःत्वात्वामंतकंनविदंति अतस्तेअसुतृपः असूनेवतर्पयंतिनत्वांभजंतीत्यर्थः ॥ ३७ ॥ बलिभुजामपिभवान्प्रेष्ठइत्यत्रहेतुंवदंतीययोरेवसमंवित्तमित्यनेनोक्तमनौचित्यंपरिहरति त्वंवाइति फलात्मापरमानंदरूपः एतस्यैवानंदस्यान्यानिभूतानिमात्रामुपजीवंतीतिश्रुतेः समाजःसेव्यसेवकलक्षणसंबंधःनतुपुंसःस्त्रियाश्चमिथोरतयोः अतएवतत्कृतसुखदुःखिनोःतदाकुलयोरित्यर्थः ॥ ३८ ॥

भिक्षुभिःश्लाघितामुधेत्यस्यपरिहारः त्वमिति भिक्षुपदव्याख्यानं न्यस्तदंडैर्मुनिभिरिति मुधेत्यस्यपरिहारः आत्मेति यदर्थंसर्वंप्रियंतस्य अ० ६०
जगतामात्मनस्तववरणंनवृथेत्यर्थः किंचआत्मदइति वैदर्भ्येतदविज्ञायत्वयादीर्घसमीक्षयेतिस्वस्मिन्नुक्तंदोषद्वयंपरिहरति इतीति इतिज्ञा
॥ ७ ॥ त्वैवमेमयावृतोऽसीतिअज्ञानपरिहारः हित्वेत्यदीर्घसमीक्षापरिहारः भवतोभ्रुवःसकाशादुदीरितोयःकालस्तस्यवेगस्तेनध्वस्ताआशि
षोयेषांतान् ब्रह्मादीनपिविहाय कुतोऽन्येवराकाइत्यर्थः ॥ ३९ ॥ स्वाज्ञानंपरिहृत्यपुरुषांतरगुणवर्णनप्रद्दीप्तकोपसंरंभेणतस्मिन्नेवाज्ञा
नमापादयति जाड्यमिति सिंहोयथापशून्विद्राव्यस्वबलिंहरति तथाशार्ङ्गधनुर्निनादेनैवजरासंधादीन्विद्राव्यमांस्वभागंश्रियंयस्त्वंहृत
वानसि तस्यतवराजभ्योभयाद्दुदधिप्रपन्नइतियद्वचोभाषणंतज्जाड्यंमांद्यं नघटतइत्यर्थः ॥ ४० ॥ यच्चान्यदस्पष्टवर्त्मनामित्यादिना

त्वंन्यस्तदंडमुनिभिर्गदितानुभावआत्मात्मदश्चजगतामितिमेवृतोऽसि ॥ हित्वाभवद्भ्रुवउदीरितकालवेग
ध्वस्ताशिषोऽब्जभवनाकपतीन्कुतोऽन्ये ॥ ३९ ॥ जाड्यंवचस्तवगदाग्रजयस्तुभूपान्विद्राव्यशार्ङ्गनिनदेनज
हर्थमांत्वं ॥ सिंहोयथास्वंबलिमीशपशून्स्वभागंतेभ्योभयाद्यदुदधिंशरणंप्रपन्नः ॥ ४० ॥ यद्वांछयानृपशि
खामणयोऽगवैन्यजायंतनाहुषगयादयऐकपत्यं ॥ राज्यंविसृज्यविविशुर्वनमंबुजाक्षसीदंतितेनुपदवींत
इहास्थिताःकिं ॥ ४१ ॥ काऽन्यंश्रयेततवपादसरोजगंधमाघ्रायसन्मुखरितंजनताऽपवर्गं ॥ लक्ष्म्यालयंत्व
विगणय्यगुणालयस्यमर्त्यासदोरुभयमर्थविविक्तदृष्टिः ॥ ४२ ॥

अर्थात्त्वांभजंतःसीदंतीत्यवसादनंश्रमावहत्वमुक्तं तदपिमंदमेवेत्याह यद्वांछयेति यस्यतवभजनवांछयानृपोत्तमाः अंगोवेनस्यपिता
वैन्यःपृथुः जायंतोभरतः नाहुषोययातिः गयश्चादिर्येषांते यएतेतवपदवींमार्गमाश्रितास्तेकिंसीदंतिनसीदंत्येव अपितुत्वत्पदंप्राप्ताइत्य
र्थः एवंकोपावेशेनावसादनस्यपरिहारादस्पष्टवर्त्मनामित्येतदानंतर्यंविहायअत्रोत्कर्षः ॥ ४१ ॥ यच्चोक्तमथात्मनोऽनुरूपमितितत्राह का
न्यमिति श्लोकद्वयेन गुणानामालयस्यतव पादसरोजगंधंजनतायाअपवर्गंमोक्षरूपंलक्ष्म्याआलयंतत्सेव्यंसद्भिर्मुखरितंवर्णितमाघ्रायत
मविगणय्य मर्त्यामरणधर्मिकासदाउरुभयंयस्यतमन्यंकास्त्रीश्रयेतसेवेत अर्थेविविक्तादृष्टिर्यस्याःसा गुणालयस्येत्यनेनगुणैर्हीनाइ ॥ २७ ॥
तियदुक्तंतदपास्तं ॥ ४२ ॥

अतस्त्वामेवाहमभजमित्याह तंत्वेति किंचप्रार्थयतेस्यादिति अरणंशरणं स्तुतिभिर्देवतिर्यगादिभिर्जन्मभिः पाठांतरेत्वर्थवादबहुलक र्मश्रवणैरित्यर्थः कथंभूतस्यतव यस्त्वमनृतस्यसंसारस्यअपवर्गोनाशोयस्मात्सः भजंतमुपयाति आत्मसात्करोति तस्यतवांघ्रिरिति भीत स्यहिशरणमेवानुरूपंभजनयोग्यमतस्त्वामहमभजमित्यर्थः ॥ ४३ ॥ येचोक्ताराज्ञांबहवोगुणाराजपुत्र्यासिताभूपैर्लोकपालविभूति भिरित्यादिना तत्रसेर्ष्यसशापंसांगुलिभंगंचाहद्वाभ्यां तस्याःस्युरिति खराइवकेवलंभारवाहाः गावोबलीवर्दाइवनित्यंव्यापारक्लिष्टाः श्वानइवावमताः बिडालाइवकृपणाःहिंस्राश्चभृत्याइवकिंकराः नृपास्तस्यादुर्भगायाःपतयःस्युः यस्याःकर्णपथंत्वत्कथानप्रामुया दिति ॥ ४४ ॥ तथाहि तेपदाब्जमकरंदमजिघ्रतीसतीयास्त्रीविमूढासा कांतोऽयमितिमतिर्यस्याःसाकांतमतिःजीवच्छवंभजति त्वगा

तंत्वाऽनुरूपमभजंजगतामधीशमात्मानमत्रचपरत्रचकामपूरं ॥ स्यान्मेतवांघ्रिरणंस्तुतिभिर्भ्रमंत्यायोवै भजंतमुपयात्यनृतापवर्गः ॥ ४३ ॥ तस्याःस्युरच्युतनृपाभवतोपदिष्टाःस्त्रीणांगृहेषुखरगोश्वबिडालभृत्याः ॥ यत्कर्णमूलमरिकर्षणनोपयायाद्युष्मत्कथामृडविरिंचसभासुगीता ॥ ४४ ॥ त्वक्श्मश्रुरोमनखकेशपिन द्धमंतर्मांसास्थिरक्तकृमिविट्कफपित्तवातं ॥ जीवच्छवंभजतिकांतमतिर्विमूढायातेपदाब्जमकरंदमजि घ्रतीस्त्री ॥ ४५ ॥ अस्त्वंबुजाक्षममतेचरणानुरागआत्मन्रतस्यमयिचानतिरिक्तदृष्टेः ॥ यर्ह्यस्यवृद्धयउपा त्तरजोऽतिमात्रोमामीक्षसेतदुहनःपरमाऽनुकंपा ॥ ४६ ॥ नैवालीकमहंमन्येवचस्तेमधुसूदन ॥ अंबायाइ वहिप्रायःकन्यायाःस्याद्रतिःक्वचित् ॥ ४७ ॥

दिभिर्बहिःपिनद्धंछन्नमंतर्मांसादिमयमिति ॥ ४५ ॥ यदुक्तमुदासीनावयमित्यादिनातत्राह अस्त्विति यद्यपित्वंनिरपेक्षःतथाऽपिमम तेचरणानुरागोऽस्तु मयिचमय्यपिनअतिरिक्ताअतिशयवतीदृष्टिर्यस्यतस्यते आत्मन् आत्मन्येवरतस्य तर्हितवतेनकोलाभः त्वच्चरणानु रागएवमहान्लाभः किंच यर्हिअस्यविश्वस्यवृद्धयउपात्तारजसोऽतिमात्राऔत्कंठ्येनसः तथाभूतःसन्मामीक्षसे उएवार्थे हहर्षे तदेवनःपरमानुकंपाअत्यनुग्रहइति ॥ ४६ ॥ तदेवंसर्वंतदुक्तंप्रतिव्याख्यायप्रसन्नचित्तामंत्रमुपदिशंतीआह द्वाभ्यां नैवेति अथात्म नोऽनुरूपमित्यादिनेवचः अलीकंमिथ्येतिनैवमन्ये यतोलोकेकन्यायाएवक्वचिद्रतिर्भवति यथाकाशिराजकन्यानामंबाऽवालिकाऽंबि कानांतिसृणांमध्ये अंबायाःकन्यायाएवशाल्वेरतिर्जातातद्वत् ममरतिस्तुत्वय्येवपर्यवस्यतीत्यभिप्रायः ॥ ४७ ॥

व्यूढायाःपरिणीतायाअपीतिउभयस्मादिहपरलोकद्वयाच्युतःभ्रष्टइति ॥४८॥ प्रलंभिताउपहासिता अन्वात्थअन्वाख्यातवती ॥४९॥ मयिएकांतभक्तायास्तेकामाःसंत्येव अकामायकामनिवृत्तयेमोक्षपर्यवसायिनइत्यर्थः ॥ ५० ॥ अनुवादेनवरान्दत्वातामभिनंदति उपलब्धमिति यद्यस्मान्मयिवर्तमानाधीः नापकर्षितानान्यविषयाजाता ॥ ५१ ॥ एकांतभक्तिमभिनंद्यतामेवदृढांकर्तुंसकामान्भक्ता न्निंदति येमामिति दांपत्येदंपत्युपभोगसुखार्थं ॥ ५२ ॥ मायामोहितत्वमेवोपपादयति मांप्राप्येति अपवर्गेणसहसंपदोयस्मिंस्तंमां प्राप्यप्रसाद्ययेकेवलंसंपदएवविषयान्वांच्छंति नतुमांतत्पतितासांसंपदामपियोहमेवपतिःतं तथायेविषयानिरयेऽपिअतिनिकृष्टयोनाव

व्यूढायाश्चापिपुंश्चल्यामनोऽभ्येतिनवंनवं ॥ वुधोऽसतींनविभृयात्तांविभ्रदुभयच्युतः ॥ ४८ ॥ श्रीभगवानुवाच साध्व्येतच्छ्रोतुकामैस्त्वंराजपुत्रिप्रलंभिता ॥ मयोदितंयदन्वात्थसर्वंतत्सत्यमेवहि ॥ ४९ ॥ याऽन्यान्कामयसेकामान्मय्यकामायभामिनि ॥ संतिह्येकांतभक्तायास्तवकल्याणिनित्यदा ॥ ५० ॥ उपलब्धंपतिप्रेमपातिव्रत्यंचतेऽनघे ॥ यद्वाक्यैश्चाल्यमानायानधीर्मय्यपकर्षिता ॥ ५१ ॥ येमांभजंतिदांपत्येतपसाव्रतचर्यया ॥ कामात्मानोऽपवर्गेशंमोहितामममायया ॥ ५२ ॥ मांप्राप्यमानिन्यपवर्गसंपदंवांच्छंतियेसंपदएवतत्पतिं ॥ तेमंदभाग्यानिरयेऽपियेनृणांमात्रात्मकत्वान्निरयःसुसंगमः ॥ ५३ ॥ दिष्ट्यागृहेश्वर्यसकृन्मयित्वयाकृताऽनुवृत्तिर्भवमोचनीखलैः ॥ सुदुष्कराऽसौसुतरांदुराशिषोह्यसुंभरायानिकृतिंजुषःस्त्रियाः ॥ ५४ ॥ नत्वादृशींप्रणयिनींगृहिणींगृहेषुपश्यामिमानिनिययास्वविवाहकाले ॥ प्राप्तान्नृपानवगणय्यरहोहरोमेप्रस्थापितोद्विजउपश्रुतसत्कथस्य ॥ ५५ ॥

पिस्युःतान् किंच तेषांपुंसांमात्रात्मकत्वाद्विषयात्मकत्वान्निरयः सुसंगमः शोभनसंगमएवस्यादतोमंदभाग्याएवतेइत्यर्थः॥ ५३॥तस्मा द्गृहेश्वरित्वयामयिभवमोचनीनिष्कामाऽनुवृत्तिःकृताएतद्दिष्ट्याभद्रं कथंभूताखलैःसुदुष्करा दुराशिषोदुरभिप्रायायाः अतएवअसुंभरायाः प्राणतर्पणपरायाः निकृतिजुषोवंचनपरायाः स्त्रियाः सुतरामसावनुवृत्तिर्दुष्करेति॥ ५४ ॥किंचसंतिनिष्कामाप्रेम्णैवमय्यनुवर्तमानाबह्व्यः किंतुत्वयासदृशींकापिनपश्यामीतितस्याभक्तिबहुमानेनाभिनंदति नत्वादृशीमितित्रिभिः उपश्रुताःसत्यःकथायस्यमे॥ ५५॥

प्रोद्वाहपर्वणि अत्रानिरुद्धविवाहे अक्षगोष्ठ्यां द्यूतसभायांतस्यभ्रातुर्वधंतस्मिन्कालेकालांतरेतदनुस्मरणतः पुनःपुनःसमुत्थंदुःखमस्मा भिरयोगेवियोगस्तद्भीत्याअसहः सोढवत्यसि अनेनैवानिरुद्धविवाहानंतर्यमस्यज्ञातव्यं ॥ ५६ ॥ अपिचदूतइति आत्मलभनेमत्यादिर्थं मयिचिरायतिश्वोभाविनिविवाहेआगंतव्यमितिकृतेसमयेकथंचिदप्राप्तवतिसति एतद्विश्वंशून्यंमत्वाइदमनन्ययोग्यंअंगंजिहासेत्यकुमिच्छामित्यक्षामीत्येवंदूतःप्रस्थापितः तथाह्युक्तंत्वया यद्यंबुजाक्षनलभेयभवत्प्रसादंजह्यामसून्व्रतकृशानुशतजन्मभिःस्यादिति य द्वा अजिहासइतिच्छेदःत्यक्तुमैच्छइत्यर्थः तत्तवकर्मत्वय्येवतिष्ठेत् नतत्प्रतिकर्तुंशक्यमित्यर्थः किंतुकेवलंत्वांप्रतिनंदयामोहर्षयामइति

भ्रातुर्विरूपकरणंयुधिनिर्जितस्यप्रोद्वाहपर्वणिचतद्वधमक्षगोष्ठ्यां॥ दुःखंसमुत्थमसहोऽस्मदयोगभीत्यानैवाब्रवीःकिमपितेनवयंजितास्ते ॥ ५६ ॥ दूतस्त्वयात्मलभनेसुविविक्तमंत्रःप्रस्थापितोमयिचिरायतिशून्यमेतत्॥ मत्वाजिहासइदमंगमनन्ययोग्यंतिष्ठेततत्त्वयिवयंप्रतिनंदयामः ॥ ५७ ॥ श्रीशुकउवाच एवंसौरतसंलापैर्भगवान्जगदीश्वरः॥ स्वरतोरमयारेमेनरलोकंविडंबयन्॥ ५८ ॥ तथाऽन्यासामपिविभुर्गृहेषुगृहवानिव॥ आस्थितोगृहमेधीयान्धर्मांल्लोकगुरुर्हरिः ॥ ५९ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेउ०कृष्णरुक्मिणीसंवादोनामषष्टितमोऽध्यायः॥ ६०॥ ॥ ६१ ॥ श्रीशुकउवाच एकैकशस्ताः कृष्णस्यपुत्रान्दशदशाबलाः॥ अजीजनन्ननवमान्पितुःसर्वात्मसंपदा॥ १ ॥ गृहादनपगंवीक्ष्यराजपुत्र्योऽच्युतंस्थितं॥ प्रेष्ठंन्यमंसतस्वंस्वंनतत्तत्त्वविदःस्त्रियः॥ २ ॥ चार्वब्जकोशवदनायतबाहुनेत्रसप्रेमहासरसवीक्षितवल्गुजल्पैः॥ संमोहिताभगवतोनमनोविजेतुंस्वैर्विभ्रमैःसमशकन्वनिताविभूम्नः॥ ३ ॥

॥ ५७ ॥ सौरतसंलापैःसुरतनर्मगोष्ठीभिः॥ ५८ ॥ ५९ ॥ इतिदशमेटी०उ०षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥ ६१ ॥ एकषष्टितमेशौरेःपुत्रपौत्रादिसंततिः॥ अनिरुद्धविवाहेचरुक्मिणोरामतोवधः ॥ १ ॥ अष्टाधिकशतद्व्यष्टसहस्रस्त्रीसमुद्भवान्॥कोटिशःपुत्रपौत्रादीन्हरिर्दारैरयोजयत् ॥ २ ॥ तदेतद्वक्तुमाह एकैकशइति कृष्णस्यअबलाभार्याः सर्वायाआत्मनिसंपत् तयापितुःसकाशादनवमान् अन्यूनान् ॥ १ ॥ प्रेष्ठंन्यमंसत अच्युतस्यप्रियतमंप्रत्येकंस्वंस्वंमेनिरे नतस्यतत्त्वमात्मारामत्वंविदंतिताः ॥ २ ॥ आत्मारामत्वंव्यनक्तिद्वयेन चार्विति चार्वब्जकोशवद्वदनंच आयतानिबाहुनेत्राणिच सप्रेम्णाहासरसेनवीक्षितानिच वल्गुजल्पाश्चभगवतः एतैःसंमोहिताःवनिताः स्वैस्वैरनेकैर्विभ्रमैः तस्यश्रीकृष्णस्यमनोविजेतुंहर्तुंनसमशकन् नशक्ताबभूवुः विभूम्नः परिपूर्णस्य ॥ ३ ॥

तासांविभ्रमान्वर्णयन्नेतद्विवृणोति स्मायेति स्मायोगूढहसितंतद्युक्तः अवलोकलवःकटाक्षस्तेनदर्शितःसूचितोभावोऽभिप्रायः तेन हारिमनोहरणशीलंयत् भ्रूमंडलंतेनप्रहिताः प्रस्थापितायेसौरतामंत्राः तेषुशौंडैः प्रगल्भैः अनंगस्यबाणैः शरैरन्यैश्चकरणैः कामशास्त्रप्रसिद्धैः यस्येंद्रियंमनोविमथितुंक्षोभयितुंषोडशसहस्रमपिपत्न्योनशेकुरिति॥ ४॥अनुरागेणहासोऽवलोकश्च नवसंगमेलालसंऔत्सुक्यंच तेआद्यायस्यविभ्रमकदंबस्यतंभेजुः अनुरागहासावलोकनवसंगमलालसात् यंभेजुरितिवा तस्यमनोविजेतुंनशेकुरितिच ॥ ५ ॥ किं

स्मायावलोकलवदर्शितभावहारिभ्रूमंडलप्रहितसौरतमंत्रशौंडैः॥ पत्न्यस्तुषोडशसहस्रमनंगबाणैर्यस्येंद्रियंविमथितुंकरणैर्नशेकुः॥ ४ ॥इत्थंरमापतिमवाप्यपतिंस्त्रियस्ताब्रह्मादयोऽपिनविदुःपदवींयदीयां ॥ भेजुर्मुदाऽविरतमेधितयानुरागहासावलोकनवसंगमलालसाद्यं ॥ ५ ॥ प्रत्युद्गमासनवरार्हणपादशौचतांबूलविश्रमणवीजनगंधमाल्यैः॥ केशप्रसारशयनस्नपनोपहार्यैर्दासीशताअपिविभोर्विदधुःस्मदास्यं ॥६॥ तासांयादशपुत्राणांकृष्णस्त्रीणांपुरोदिताः॥ अष्टौमहिष्यस्तत्पुत्रान्प्रद्युम्नादीन्गृणामिते ॥७॥ चारुदेष्णःसुदेष्णश्चचारुदेहश्चवीर्यवान्॥ सुचारुश्चारुगुप्तश्चभद्रचारुस्तथापरः॥ ८ ॥ चारुचंद्रोविचारुश्चचारुश्चदशमोहरेः॥ प्रद्युम्नप्रमुखाजातारुक्मिण्यांनावमाःपितुः ॥ ९ ॥ भानुःसुभानुःस्वर्भानुःप्रभानुर्भानुमांस्तथा॥ चंद्रभानुर्बृहद्भानुरतिभानुस्तथाऽष्टमः॥ १० ॥ श्रीभानुःप्रतिभानुश्चसत्यभामात्मजादश॥ सांबःसुमित्रःपुरुजिच्छतजिच्चसहस्रजित्॥ ११ ॥ विजयश्चित्रकेतुश्चवसुमान्द्रविडःक्रतुः॥ जांबवत्याःसुताह्येतेसांबाद्याःपितृसंमताः॥ १२॥ वीरश्चंद्रोऽश्वसेनश्चचित्रगुर्वेगवान्वृषः ॥आमःशंकुर्वसुःश्रीमान्कुंतिर्नाग्नजितेःसुताः॥ १३॥ श्रुतःकविर्वृषोवीरःसुबाहुर्भद्रएकलः॥ शांतिर्दर्शःपूर्णमासःकालिंद्याःसोमकोऽवरः॥ १४॥

तुप्रत्युद्गमादिभिः विभोस्तस्यदास्यंनित्यंविदधुरितिप्रौढभावेऽपिनवसंगमाद्यभिधानमगतसारत्वेनौत्सुक्येनचतथाप्रतीतेः तेषामेवश्लोकानांप्रस्तावांतरेपुनःपुनरावृत्तिःसौंदर्यात् ॥ ६ ॥ प्रासंगिकमुक्त्वाप्रस्तुतमाह तासामिति दशदशपुत्रायासांतासांमध्येअष्टौमहिष्योयाः प्रागुक्तास्तत्पुत्रानिति ॥ ७॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ श्रीमानितिवसोःकुंतेर्वाविशेषणं ॥ १३ ॥ भद्रोनामएकलः एकः सोमकः अवरः कनीयान् एतेकालिंद्याःसुताइति ॥ १४ ॥

माद्रयाःलक्ष्मणायाः॥ १५॥ क्षुधिश्चदशमः एतेमित्रविंदात्मजाः ॥ १६॥ संग्रामजित्प्रमुखाःसत्यकांताःभद्रायाःसुताः शैब्यानामापिसैव रोहिण्याःसुतानामुक्तिरन्यासामुपलक्षणार्थं ॥ १७॥१८ ॥ एतेषामिति अन्येषामपिश्रीकृष्णपुत्राणांशतसंख्यस्त्रीषुपुत्राःपौत्राश्चकोटिशोबभूवुः तत्रहेतुत्वेनश्रीकृष्णपत्नीनांबाहुल्यमनुस्मारयति मातरःकृष्णजातानामिति चशब्देनाधिकाश्चेत्युक्तं॥ १९॥यःकृष्णंहंतुंरंध्रंप्रतीक्षतेसकथंप्रादादिति वैवाहिकंविवाहनिमित्तं ॥२०॥ रुक्मिणोऽभिप्रायंकथंजानीमइतिचेदतआह अनागतमिति अतींद्रियमस्मदादीं

प्रघोषोगात्रवान्सिंहोबलःप्रबलऊर्ध्वगः॥ माद्र्याःपुत्रामहाशक्तिःसहओजोऽपराजितः ॥ १५॥ वृकोहर्षोऽनिलोगृध्रोवर्धनोन्नादएवच॥ महाशःपावनोवह्निर्मित्रविंदात्मजाःक्षुधिः ॥१६॥ संग्रामजिद्बृहत्सेनःशूरःप्रहरणोऽरिजित्॥ जयःसुभद्रोभद्राय्यावामआयुश्चसत्यकः ॥ १७॥ दीप्तिमांस्ताम्रतप्ताद्यारोहिण्यास्तनयाहरेः॥ प्रद्युम्नाच्चानिरुद्धोऽभूद्रुक्मवत्यांमहाबलः ॥ १८॥ पुत्र्यांतुरुक्मिणोराजन्नाम्नाभोजकटेपुरे॥ एतेषांपुत्रपौत्राश्चबभूवुःकोटिशोनृप॥ मातरःकृष्णजातानांसहस्राणिचषोडश॥१९॥ राजोवाच कथंरुक्म्यरिपुत्रायप्रादाद्दुहितरंयुधि॥ कृष्णेनपरिभूतस्तंहंतुंरंध्रंप्रतीक्षते॥ एतदाख्याहिमेविद्वन्द्विषोर्वैवाहिकंमिथः॥२०॥ अनागतमतीतंचवर्तमानमतींद्रियं॥ विप्रकृष्टंव्यवहितंसम्यक्पश्यंतियोगिनः॥ २१॥ श्रीशुकउवाच वृतःस्वयंवरेसाक्षादनंगोऽगयुतस्तया॥ राज्ञःसमेतान्निर्जित्यजहारैकरथोयुधि॥ २२॥ यद्यप्यनुस्मरन्वैरंरुक्मीकृष्णावमानितः॥ व्यतरद्भागिनेयायसुतांकुर्वन्स्वसुःप्रियं ॥ २३ ॥ रुक्मिण्यास्तनयांराजन्कृतवर्मसुतोबली॥ उपयेमेविशालाक्षींकन्यांचारुमतींकिल॥ २४॥ दौहित्रायानिरुद्धायपौत्रींरुक्म्यदाद्धरेः॥ रोचनांबद्धवैरोऽपिस्वसुःप्रियचिकीर्षया॥ जानन्नधर्मंतद्यौनंस्नेहपाशानुबंधनः॥ २५॥

द्रियागोचरं विप्रकृष्टंदूरस्थं व्यवहितंकुड्याद्यंतरितं ॥२१॥ तत्रोत्तरं स्वयंवरेरुक्मवत्यावृतःसन्राज्ञोनिर्जित्यजहारेति ॥२२॥ यद्यपिश्रीकृष्णावमानितःतथाऽपिवैरमनुस्मरन्नपिव्यतरत् प्रदात् अन्वमोदतेत्यर्थः॥२३॥ सर्वासामपिएकैकाकन्या तत्सर्वविवाहोपलक्षणार्थंज्येष्ठकन्याविवाहमाह रुक्मिण्याइति ॥ २४॥ यौनंविवाहःतद्यौनमधर्मंजानन्निति द्विषदन्नंनभोक्तव्यंद्विषंतंनैवभोजयेदितिलोकविरोधात् अस्वर्ग्यंलोकविद्विष्टंधर्ममप्याचरेन्नत्वितिनिषेधाच्चेत्यर्थः ॥ २५ ॥

॥२६॥ लोकविरुद्धाचरणफलं वक्तुमाह तस्मिन्निति ॥२७॥ अदीव्यत क्रीडितवान् ॥२८॥२९॥ निष्काणां लक्षं ग्लहं पणं कृतवान् कैतवं कपटं ॥३०॥ न्यर्बुदं दशकोटीः ग्लहं क्षुभितो रामआददे ॥३१॥ छलमाश्रितो रुक्मी मया जितमित्याह ॥३२॥३३॥३४॥३५॥ नृम्णसंसत्

तस्मिन्नभ्युदयेराजन्रुक्मिणीरामकेशवौ ॥ पुरंभोजकटंजग्मुःसांबप्रद्युम्नकादयः ॥ २६ ॥ तस्मिन्निवृत्त उद्वाहेकालिंगप्रमुखानृपाः ॥ दृप्तास्तेरुक्मिणंप्रोचुर्बलमक्षैर्विनिर्जय ॥ २७ ॥ अनक्षज्ञोह्ययंराजन्नपितद्व्यसनंमहत् ॥ इत्युक्तोबलमाहूयतेनाक्षैरुक्म्यदीव्यत ॥ २८ ॥ शतंसहस्रमयुतंरामस्तत्राददेपणं ॥ तंतुरुक्म्यजयत्तत्रकालिंगःप्राहसद्बलं ॥ दंतान्संदर्शयन्नुच्चैर्नामृष्यत्तद्धलायुधः ॥ २९ ॥ ततोलक्षंरुक्म्यगृह्णान्ग्लहंतत्राजयद्बलः ॥ जितवानहमित्याहरुक्मीकैतवमाश्रितः ॥ ३० ॥ मन्युनाक्षुभितःश्रीमान्समुद्रइवपर्वणि ॥ जात्यारुणाक्षोऽतिरुषान्यर्बुदंग्लहमाददे ॥ ३१ ॥ तंचापिजितवान्रामोधर्मेणच्छलमाश्रितः ॥ रुक्मीजितंमयात्रेमेवदंतुप्राश्निकाइति ॥ ३२ ॥ तदाऽब्रवीन्नभोवाणीबलेनैवजितोग्लहः ॥ धर्मतोवचनेनैवरुक्मीवदतिवैमृषा ॥ ३३ ॥ तामनादृत्यवैदर्भोदुष्टराजन्यचोदितः ॥ संकर्षणंपरिहसन्बभाषेकालनोदितः ॥ ३४ ॥ नैवाक्षकोविदायूयंगोपालावनगोचराः ॥ अक्षैर्दीव्यंतिराजानोबाणैश्चनभवादृशाः ॥ ३५ ॥ रुक्मिणैवमधिक्षिप्तोराजभिश्चोपहासितः ॥ क्रुद्धःपरिघमुद्यम्यजघ्नेतंनृम्णसंसदि ॥ ३६ ॥ कलिंगराजंतरसागृहीत्वादशमेपदे ॥ दंतानपातयत्क्रुद्धोयोऽहसद्विवृतैर्द्विजैः ॥ ३७ ॥ अन्येनिर्भिन्नबाहूरुशिरसोरुधिरोक्षिताः ॥ राजानोदुद्रुवुर्भीताबलेनपरिघार्दिताः ॥ ३८ ॥ निहतेरुक्मिणिश्यालेनाब्रवीत्साध्वसाधुवा ॥ रुक्मिणीबलयोराजन्स्नेहभंगभयाद्धरिः ॥ ३९ ॥ ततोऽनिरुद्धंसहसूर्ययावरंरथंसमारोप्याययुःकुशस्थलीं ॥ रामादयोभोजकटाद्दशार्हाःसिद्धाखिलार्थामधुसूदनाश्रयाः ॥ ४० ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेअनिरुद्धविवाहेरुक्मिवधोनामैकषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥ ॥ ७ ॥

दिमंगलसभायां ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ सूर्यया नवोढया सिद्धा अखिला अर्था अभ्युदय शत्रुवधादयो येषां ते ॥ ४० ॥ इति दशमे टीकायामेकषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥ ॥ ७ ॥

द्वियुक्षष्टितमेप्रोक्तमनिरुद्धस्यरोधनं ॥ कन्ययारममाणस्यबाणेनबहुबाहुना ॥ १ ॥ अनिरुद्धोद्वहेऽन्यस्मिन्‌वाणयादवसंयुगे ॥ श्रीकृष्ण श्रीहरंजित्वाबाणबाहूनथाच्छिनत् ॥ २ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ पुराधिपंपुरपालकं ॥ ५ ॥ ६ ॥ कामान्पूरयतीतिकामपूरः सचासाव

राजोवाच बाणस्यतनयामूषामुपयेमेयदूत्तमः ॥ तत्रयुद्धमभूद्घोरंहरिशंकरयोर्महत् ॥ एतत्सर्वंमहायोगिन्समाख्यातुंत्वमर्हसि ॥ १ ॥ श्रीशुकउवाच बाणःपुत्रशतज्येष्ठोवलेरासीन्महात्मनः ॥ येनवामनरूपायहरयेऽदायिमेदिनी ॥ २ ॥ तस्यौरसःसुतोबाणःशिवभक्तिरतःसदा ॥ मान्योवदान्योधीमांश्वसत्यसंधोदृढव्रतः ॥ ३ ॥ शोणिताख्येपुरेरम्येसराज्यमकरोत्पुरा ॥ तस्यशंभोःप्रसादेनकिंकराइवतेऽमराः ॥ सहस्रबाहुर्वाद्येनतांडवेतोषयन्मृडं ॥ ४ ॥ भगवान्सर्वभूतेशःशरण्योभक्तवत्सलः ॥ वरेणच्छंदयामाससतंववेपुराधिपं ॥ ५ ॥ सएकदाहगिरिशंपार्श्वस्थंवीर्यदुर्मदः ॥ किरीटेनार्कवर्णेनसंस्पृशंस्तत्पदांबुजं ॥ ६ ॥ नमस्येत्वांमहादेवलोकानांगुरुमीश्वरं ॥ पुंसामपूर्णकामानांकामपूरामरांघ्रिपं ॥ ७ ॥ दोःसहस्रंत्वयादत्तंपरंभारायमेऽभवत् ॥ त्रिलोक्यांप्रतियोद्धारंनलभेत्वदृतेसमं ॥ ८ ॥ कंडूत्यानिभृतैर्दोर्भिर्युयुत्सुर्दिग्गजानहं ॥ आद्यायांचूर्णयन्नद्रीन्भीतास्तेऽपिप्रदुद्रुवुः ॥ ९ ॥ तच्छ्रुत्वाभगवान्क्रुद्धःकेतुस्तेभज्यतेयदा ॥ त्वद्दर्पघ्नंभवेन्मूढसंयुगंमत्समेनते ॥ १० ॥ इत्युक्तःकुमतिर्हृष्टःस्वगृहंप्राविशन्नृप ॥ प्रतीक्षन्गिरिशादेशंस्ववीर्यनशनंकुधीः ॥ ॥ ११ ॥ तस्योषानामदुहितास्वप्नेप्राद्युम्निनारतिं ॥ कन्याऽलभतकांतेनप्रागदृष्टश्रुतेनच ॥ १२ ॥ सातत्रतमपश्यंतीक्वासिकांतेतिवादिनी ॥ सखीनांमध्यउत्तस्थौविह्वलाव्रीडिताभृशं ॥ १३ ॥ बाणस्यमंत्रीकुंभांडश्चित्रलेखाचतत्सुता ॥ सख्यपृच्छत्सखीमूषांकौतूहलसमन्विता ॥ १४ ॥

मरांघ्रिपःकल्पतरुः तंत्वां ॥ ७ ॥ ८ ॥ हेआद्य निभृतैर्भरितैर्दोर्भिरद्रींश्चूर्णयन् अयामगच्छं ॥ ९ ॥ १० ॥ स्ववीर्यस्यनशनंनाशनं केतुभंगंप्रतीक्षमाणः ॥ ११ ॥ श्रीमहेशादिष्टसंग्रामस्यप्रसंगमाह तस्योषेति प्राद्युम्निनाऽनिरुद्धेन तत्रापिस्वप्ने ॥ १२ ॥ तंकांतमपश्यंतीसाउत्तस्थौ ॥ १३ ॥ ततःकिंवृत्तंतदाह बाणस्येति ॥ १४ ॥

हस्तग्राहंभर्त्तारं ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ त्वयादृष्टएषांमध्येकोवाभवेदितिदेवादीन्यथावत् पटेअलिखत् ॥ १९ ॥ प्रद्युम्नंलिखितंवीक्ष्यश्वशुरोऽयमितिलज्जिता ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ शोणितपुरंनीत्वा ॥ २३ ॥ पुंभिःदुष्प्रेक्षेप्रेक्षितुमशक्ये ॥ २४ ॥ सचपरा

॥ ३१ ॥

कंत्वंमृगयसेसुभ्रूःकीदृशस्तेमनोरथः ॥ हस्तग्राहंनतेऽद्यापिराजपुत्र्युपलक्षये ॥ १५ ॥ ऊषोवाच दृष्टः कश्चिन्नरःस्वप्नेश्यामःकमललोचनः ॥ पीतवासाबृहद्बाहुर्योषितांहृदयंगमः ॥ १६ ॥ तमहंमृगयेकांतंप्राययित्वाऽधरंमधु ॥ क्वापियातःस्पृहयतींक्षिप्त्वामांवृजिनार्णवे ॥ १७ ॥ चित्रलेखोवाच व्यसनंतेऽपकर्षामित्रिलोक्यांयदिभाव्यते ॥ तमानेष्येनरंयस्तेमनोहर्तातमादिश ॥ १८ ॥ इत्युक्त्वादेवगंधर्वसिद्धचारणपन्नगान् ॥ दैत्यविद्याधरान्यक्षान्मनुजांश्चयथाऽलिखत् ॥ १९ ॥ मनुजेषुचसावृष्णीन्शूरमानकदुंदुभिं ॥ व्यलिखद्रामकृष्णौचप्रद्युम्नंवीक्ष्यलज्जिता ॥ २० ॥ अनिरुद्धंविलिखितंवीक्ष्योषावाङ्मुखीह्रिया ॥ सोऽसावसावितिप्राहस्मयमानामहीपते ॥ २१ ॥ चित्रलेखातमाज्ञायपौत्रंकृष्णस्ययोगिनी ॥ ययौविहायसाराजन्द्वारकांकृष्णपालितां ॥ २२ ॥ तत्रसुप्तंसुपर्यंकेप्राद्युम्निंयोगमास्थिता ॥ गृहीत्वाशोणितपुरंसख्यैप्रियमदर्शयत् ॥ २३ ॥ साचतंसुंदरवरंविलोक्यमुदितानना ॥ दुष्प्रेक्षेस्वगृहेपुंभीरेमेप्राद्युम्निनासमं ॥ २४ ॥ परार्ध्यवासःस्रग्गंधधूपदीपासनादिभिः ॥ पानभोजनभक्ष्यैश्चवाक्यैःशुश्रूषयाऽर्चितः ॥ २५ ॥ गूढःकन्यापुरेशश्वत्प्रवृद्धस्नेहयातया ॥ नाहर्गणान्सबुबुधेऊषयापहृतेंद्रियः ॥ २६ ॥ तांतथायदुवीरेणभुज्यमानांहतव्रतां ॥ हेतुभिर्लक्षयांचक्रुराप्रीतांदुरवच्छदैः ॥ २७ ॥ भटाआवेदयांचक्रूराजंस्तेदुहितुर्वयं ॥ विचेष्टितंलक्षयामःकन्यायाःकुलदूषणं ॥ २८ ॥

प्रसः ॥ ४० ॥

र्ध्यैरमूल्यैर्वासःस्रगादिभिःशुश्रूषणपूर्वकमर्चितःसन् ॥ २५ ॥ तयाऽपहृतेंद्रियोऽहर्गणान्दिनसमूहान्नबुबुधे ॥ २६ ॥ आप्रीतामतिहृष्टां दुरवच्छदैः छादयितुमशक्यैः ॥ २७ ॥ विचेष्टितंविरुद्धाचरणं ॥ २८ ॥

॥ ३१ ॥

अनपायिभिः अपायःअपसर्पणंप्रमादोवा तद्रहितैः पाठांतरेदुष्टप्रेष्यासखीयस्यास्तस्याःपुंभिर्दूषणंकुतोवेतिनजानीमइत्यर्थः ॥२९॥ ॥ ३० ॥ कामस्यात्मनोदेहाज्जातं ॥ ३१ ॥ अभिनृणमयासर्वमंगलयातस्याअंगसंगेनस्तनकुंकुमंयस्यांस्रजि तांवाङ्घोर्मध्येवक्षसिदधानं मधुमल्लिकाः वसंतभवामल्लिकाः तदाश्रितां तस्याग्रइत्यार्षःसंधिः तस्याअग्रइत्यर्थः ॥ ३२ ॥ आततायिभिरुद्यतशस्त्रैः माधवोऽ

अनपाय्यिभिरस्माभिर्गुप्तायाश्चगृहेप्रभो॥ कन्यायादूषणंपुंभिर्दुष्प्रेक्षायानविद्महे ॥ २९॥ ततःप्रव्यथितोवाणोदुहितुःश्रुतदूषणः॥ त्वरितःकन्यकाऽगारंप्राप्तोऽद्राक्षीद्यदूद्वहं॥ ३० ॥ कामात्मजंतंभुवनैकसुंदरंश्यामंपिशंगांवरमंवुजेक्षणं॥ बृहद्भुजंकुंडलकुंतलत्विषास्मितावलोकेनचमंडिताननं॥ ३१ ॥ दीव्यंतमक्षैःप्रिययाऽभिनृम्णयातदंगसंगस्तनकुंकुमस्रजं॥ वाह्वोर्दधानंमधुमल्लिकाश्रितांतस्याग्रआसीनमवेक्ष्यविस्मितः॥ ३२ ॥ सतंप्रविष्टंवृतमाततायिभिर्भटैरनीकैरवलोक्यमाधवः॥ उद्यम्यमौर्वंपरिघंव्यवस्थितोयथांऽतकोदंडधरोजिघांसया॥ ३३ ॥ जिघृक्षयातान्परितःप्रसर्पतःशुनोयथासूकरयूथपोऽहनत् ॥ तेहन्यमानाभवनाद्विनिर्गतानिर्भिन्नमूर्द्धोरुभुजाःप्रदुद्रुवुः॥ ३४ ॥ तंनागपाशैर्वलिनंदनोवलीघ्नंतंस्वसैन्यंकुपितोबबंध ह॥ ऊपाभृशंशोकविषादविह्वलाबद्धंनिशम्याश्रुकलाक्ष्यरौदिषीत्॥३५॥ इतिश्रीभा०म०द०श०उ०अनिरुद्धबंधोनामद्विषष्टितमोध्यायः॥६२॥ ॥छ॥ श्रीशुकउवाच अपश्यतांचानिरुद्धंतद्बंधूनांचभारत॥चत्वारोवार्षिकामासाव्यतीयुरनुशोचतां॥१॥नारदात्तदुपाकर्ण्यवार्तांवद्धस्यकर्मच॥प्रययुःशोणितपुरंवृष्णयःकृष्णदेवताः॥२॥प्रद्युम्नोयुयुधानश्चगदःसांवोऽथसारणः॥ नंदोपनंदोभद्राद्यारामकृष्णानुवर्तिनः॥३॥

निरुद्धः मौर्वंमुरुर्लोहविशेषस्तन्निर्मितं ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ शोकविषादाभ्यांविह्वलाअवशा अश्रूणांकलाबिंदवोययोस्ते अक्षिणीयस्याः सा ॥ ३५ ॥ इतिदशमेटीकायांद्विषष्टितमोध्यायः ॥ ६२ ॥ ॥ छ ॥ त्रियुक्षष्टितमेचाथबाणयादवसंगरे ॥ स्तुतिर्ज्वरेणरुद्रेणबाणबाहुभिदोहरेः ॥ १ ॥ १ ॥ कर्मचयुद्धादिकं ॥ २ ॥ रामकृष्णानुवर्तिनइति तौपुरतोनिर्गतावित्यर्थः ॥ ३ ॥

सर्वतोदिशमित्यस्योत्तरेणान्वयः ॥ ४॥ भज्यमानानिपुरोद्यानादीनि द्वंद्वैकवद्भावः अट्टालाःप्राकारादुपरितनान्युन्नतस्थानानि अभिनिर्ययौबाणः ॥५॥ सुतःस्कंदःतत्सहितैःप्रमथगणैःरामकृष्णाभ्यां युयुधे ॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥ प्रत्यस्त्राण्येवाह ब्रह्मास्त्रस्येति नैर्ज

॥३२॥ अक्षौहिणीभिर्द्वादशभिःसमेताःसर्वतोदिशं ॥ रुरुधुर्बाणनगरंसमंतात्सात्वतर्षभाः ॥४॥ भज्यमानंपुरोद्यानप्राकाराट्टालगोपुरं ॥ प्रेक्षमाणोरुषाविष्टस्तुल्यसैन्योऽभिनिर्ययौ ॥ ५ ॥ बाणार्थेभगवान्रुद्रःससुतैःप्रमथैर्वृतः ॥ आरुह्यनंदिवृषभंयुयुधेरामकृष्णयोः ॥ ६ ॥ आसीत्सुतुमुलंयुद्धमद्भुतंरोमहर्षणं ॥ कृष्णशंकरयोराजन्प्रद्युम्नगुहयोरपि ॥ ७॥ कुंभांडकूपकर्णाभ्यांबलेनसहसंयुगः ॥ सांबस्यबाणपुत्रेणबाणेनसहसात्यकेः ॥ ८ ॥ ब्रह्मादयःसुराधीशामुनयःसिद्धचारणाः ॥ गंधर्वाप्सरसोयक्षाविमानैर्द्रष्टुमागमन् ॥ ९ ॥ शंकरानुचरान्शौरिर्भूतप्रमथगुह्यकान् ॥ डाकिनीर्यातुधानांश्चवेतालान्सविनायकान् ॥ १० ॥ प्रेतमातृपिशाचांश्चकूष्मांडान्ब्रह्मराक्षसान् ॥ द्रावयामासतीक्ष्णाग्रैःशरैःशार्ङ्गधनुश्च्युतैः ॥ ११ ॥ पृथग्विधानिप्रायुंक्तपिनाक्यस्त्राणिशार्ङ्गिणे ॥ प्रत्यस्त्रैःशमयामासशार्ङ्गपाणिरविस्मितः ॥ १२॥ ब्रह्मास्त्रस्यचब्रह्मास्त्रंवायव्यस्यचपार्वतं ॥ आग्नेयस्यचपार्जन्यंनैजंपाशुपतस्यच ॥ १३ ॥ मोहयित्वातुगिरिशंजृंभणास्त्रेणजृंभितं ॥ बाणस्यपृतनांशौरिर्जघानासिगदेषुभिः ॥ १४॥ स्कंदःप्रद्युम्नबाणौघैरर्द्यमानःसमंततः ॥ असृग्विमुंचन्गात्रेभ्यःशिखिनाऽपाक्रमद्रणात् ॥ १५ ॥ कुंभांडःकूपकर्णश्चपेततुर्मुसलार्दितौ ॥ दुद्रुवुस्तदनीकानिहतनाथानिसर्वतः ॥ १६॥ विशीर्यमाणंस्वबलंदृष्ट्वाबाणोऽत्यमर्षणः ॥ कृष्णमभ्यद्रवत्संख्येरथीहित्वैवसात्यकिं ॥ ॥ १७॥ धनूंष्याकृष्ययुगपद्बाणःपंचशतानिवै ॥ एकैकस्मिन्शरौद्वौद्वौसंदधेरणदुर्मदः ॥ १८ ॥ तानिचिच्छेदभगवान्धनूंषियुगपद्धरिः । सारथिंरथमश्वांश्चहत्वाशंखमपूरयत् ॥ १९ ॥ तन्माताकोटरानामनग्नामुक्तशिरोरुहा ॥ पुरोऽवतस्थेकृष्णस्यपुत्रप्राणरिरक्षया ॥ २० ॥

नारायणास्त्रं ॥ १३ ॥ १४ ॥ शिखिनामयूरेणवाहनेन ॥१५॥ तयोरनीकानि हतौनाथौयेषांतानि ॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥

अनिरीक्षमाणस्तिर्यङ्मुखोबभूवेति ॥ २१ ॥ ज्वरस्तुयोद्धुमभ्यधावदिति ॥ २२ ॥ श्रीनारायणःशीतंज्वरमसृजत् ॥ माहेश्वरःसमाक्रंदन्युयुधे ॥ २३ ॥ २४ ॥ आत्मानंपरमशक्तिमंतंमन्यमानः श्रीकृष्णंतापयितुंप्रवृत्तःस्वयमेवतप्तःसन् तंपरमेश्वरंज्ञात्वास्तुवन्नमस्करोति नमामीति त्वात्वामनंतशक्तिंनमामिकुतः परेषांब्रह्मादीनामीशं तत्रहेतुःसर्वात्मानंचेतयितारं तत्कुतःकेवलंशुद्धं ज्ञप्तिमात्रंचैतन्यघनं तं देवंसर्वचेतयितृत्वेनपरमेश्वरत्वमुक्तं किंचविश्वसृष्ट्यादिहेतुत्वादपीत्याह विश्वोत्पत्तीति नन्वेवंभूतंब्रह्मप्रसिद्धंनाहमितितत्राह यत्तद्ब्रह्मेति यद्ब्रह्मतदेवत्वमित्यर्थः किंतद्ब्रह्मेत्यतआह ब्रह्मलिंगं ब्रह्मणावेदेनलिंग्यतेद्योत्यतइति तत्कुतःप्रशांतं सर्वविक्रियारहितत्वान्नसाक्षा

ततस्तिर्यङ्मुखोनग्नामनिरीक्षन्गदाग्रजः ॥ बाणश्चतावद्विरथश्छिन्नधन्वाऽविशत्पुरं ॥ २१ ॥ विद्राविते भूतगणेज्वरस्तुत्रिशिरास्त्रिपात् ॥ अभ्यधावतदाशार्हंदहन्निवदिशोदश ॥ २२ ॥ अथनारायणोदेवस्तंदृष्ट्वाव्यसृजज्ज्वरं ॥ माहेश्वरोवैष्णवश्चयुयुधातेज्वरावुभौ ॥ २३ ॥ माहेश्वरःसमाक्रंदन्वैष्णवेनबलार्दितः ॥ अलब्ध्वाभयमन्यत्रभीतोमाहेश्वरोज्वरः ॥ शरणार्थीहृषीकेशंतुष्टावप्रयतांजलिः ॥ २४ ॥ ज्वरउवाच नमामित्वाऽनंतशक्तिंपरेशंसर्वात्मानंकेवलंज्ञप्तिमात्रं ॥ विश्वोत्पत्तिस्थानसंरोधहेतुंयत्तद्ब्रह्मब्रह्मलिंगंप्रशांतं ॥ २५ ॥ कालोदैवंकर्मजीवःस्वभावोद्रव्यंक्षेत्रंप्राणआत्माविकारः ॥ तत्संघातोबीजरोहप्रवाहस्त्वन्मायैषातन्निषेधंप्रपद्ये ॥ २६ ॥

द्वाच्यमितिभावः ॥ २५ ॥ किंचयावत्सविशेषंवस्तुतत्रवयंप्रभवामः त्वयितुसर्वविशेषातीतेनकस्यापिप्रभुत्वं किंतुत्वमेवसर्वप्रभुरिति ज्ञप्तिमात्रत्वंविवृण्वन्स्तौति कालइति कालःक्षोभकःकर्मनिमित्तं तदेवफलाभिमुखमभिव्यक्तंदैवं स्वभावस्तत्संस्कारः जीवस्तद्वान् द्रव्यंभूतसूक्ष्माणि क्षेत्रंशरीरं प्राणःसूत्रं आत्माअहंकारःविकारएकादशेंद्रियाणिमहाभूतानिचेतिषोडशकः तत्संघातोलिंगदेहएतस्यच बीजरोहवत्प्रवाहः रोहोंऽकुरःदेहाद्बीजरूपंकर्मततोंऽकुररूपोदेहःततःपुनरेवमितिप्रवाहः एषात्वन्माया तस्यानिषेधःअपोहोयस्मिन् तंत्वांनिषेधावधिभूतंप्रपद्येभजइति ॥ २६ ॥

ननुदेवकीतनयस्यमेकथमेवंभूतत्वंतत्राह भानाभावैरिति सर्वोपाधिविनिर्मुक्तएवत्वंयथालीलयास्वीकृतैर्मत्स्याद्यवतारैःदेवान्बिभर्षिपालयसि तदर्थंलोकसेतून्वर्णाश्रमधर्मान् तदर्थंतदनुष्ठातॄन्साधून्तदंगत्वेनउन्मार्गान्दैत्यादीन्हंसिसंहरसि एवमेतदपितवजन्मभूमेर्भारहरणायलीलावतारोऽयंनकस्यापित्वंतनयइत्यर्थः ॥ २७ ॥ अतोऽज्ञानतस्त्वदभिभवेप्रवृत्तंमांतत्परंरक्षेत्याशयेनाह तमोऽहमिति तेतेजसात्वत्सृष्टेनज्वरेणशांतोग्रेणशीतज्वरेण परसंतापकस्ययुक्तएवतापइतिचेत्तत्राह तावदिति सेवायांप्रवृत्तानामनुचितइतिभावः

नानाभावैर्लीलयैवोपपन्नैर्देवान्साधून्लोकसेतून्बिभर्षि ॥ हंस्युन्मार्गान्हिंसयावर्तमानान्जन्मैतत्तेभारहारायभूमेः ॥ २७ ॥ तमोऽहंतेतेजसादुःसहेनशांतोग्रेणात्युल्बणेनज्वरेण ॥ तावत्तापोदेहिनांतेऽघ्रिमूलंनोसेवेरन्यावदाशानुबद्धाः ॥ २८ ॥ श्रीभगवानुवाच त्रिशिरस्तेप्रसन्नोऽस्मिव्येतुतेमज्ज्वराद्भयं ॥ योनौस्मरतिसंवादंतस्यत्वन्नभवेद्भयं ॥ २९ ॥ इत्युक्तोऽच्युतमानम्यंगतोमाहेश्वरोज्वरः ॥ बाणस्तुरथमारूढःप्रागाद्योत्स्यन्जनार्दनं ॥ ३० ॥ ततोबाहुसहस्रेणनानायुधधरोऽसुरः ॥ मुमोचपरमक्रुद्धोबाणांश्चक्रायुधेनृप ॥ ३१ ॥ तस्यास्यतोऽस्त्राण्यसकृच्चक्रेणक्षुरनेमिना॥ चिच्छेदभगवान्बाहून्शाखाइववनस्पतेः॥ ३२॥ बाहुषुच्छिद्यमानेषुबाणस्यभगवान्भवः ॥ भक्तानुकंप्युपव्रज्यचक्रायुधमभाषत ॥ ३३॥ श्रीरुद्रउवाच त्वंहिब्रह्मपरंज्योतिर्गूढंब्रह्मणिवाङ्मये ॥ यंपश्यंत्यमलात्मानआकाशमिवकेवलं ॥ ३४ ॥

॥ २८॥ हेत्रिशिरःव्येतुअपयातु मदाज्ञापालकःसन्सुखंविचर काऽसावाज्ञातामाह यइति नौआवयोरिमंसंवादंयःस्मरेत्तस्यत्वत्तःनभयंभवेत्त्वयाभयंनोत्पादनीयमित्यर्थः ॥ २९॥ ३०॥ ३१॥ ३२ ॥ ३३ ॥ भक्तरक्षणार्थंश्रीरुद्रोभगवंतंस्तौति त्वंहीति अयमर्थः त्वामज्ञात्वाअयंयुध्यतइतिनचित्रं यतस्त्वंवाङ्मयेब्रह्मण्यपिगूढंब्रह्मअभिधाविषयत्वात् कुतःपरंज्योतिःज्योतिषामपिप्रकाशकत्वादविषयइत्यर्थः कथंतर्हिप्रतीतिरतआह यमिति अमलात्मनांस्वतःप्रकाशसइत्यर्थः ॥ ३४॥

आस्तांतावन्निर्गुणस्यतवज्ञानंलीलयाऽधिष्ठितस्त्वयायोविराट्विग्रहः सोऽपिनज्ञायतेउदुंबरफलांतर्वर्तिमशकैरिवोदुंबरफलमित्याशये नविराट्रूपेणस्तौतिद्वाभ्यां नाभिरिति यस्यनभआदयोनाभ्याद्यवयवाः सभवान् लोककल्पःपुरुषइत्युत्तरेणान्वयः नभोयस्यनाभिः अग्निर्मुखं अंबुरेतःद्यौःशीर्षं आशादिशः श्रुतिःश्रवणेंद्रियं उर्वीअंघ्रिः चंद्रोमनः अर्कोदृक् अहंश्रीशिवः आत्माअहंकारः समुद्रोजठरं इंद्रःभुजाबाहुःइंद्रादयोलोकपालाबाहवइत्यर्थः ॥ ३५ ॥ औषधयोरोमाणि यच्छब्दावृत्तिःस्पष्टतार्था अंबुवाहाःकेशाः विरिंचोधिषणाबुद्धिः प्रजापतिर्विसर्गोमेढ्रं धर्मोहृदयं लोकैःकल्प्यते अवकल्प्यतइतिलोककल्पः ॥ ३६ ॥ ननुतत्त्वतःप्रादेशिकशरीरस्यकथं नभोनाभित्वादीत्यतआह तवेति हेअकुंठधामन् अप्रच्युतस्वरूप भवायाभ्युदयाय नकेवलमेतावत् किंतुअस्मदनुग्रहार्थमपीत्याह वयं

नाभिर्नभोग्निर्मुखमंबुरेतोद्यौःशीर्षमाशाःश्रुतिरंघ्रिरुर्वी ॥ चंद्रोमनोयस्यदृगर्कआत्माअहंसमुद्रोजठरंभुजेंद्रः ॥ ३५ ॥ रोमाणियस्यौषधयोऽम्बुवाहाःकेशाविरिंचोधिषणाविसर्गः ॥ प्रजापतिर्हृदयंयस्यधर्मःसवैभवान्पुरुषोलोककल्पः ॥ ३६ ॥ तवावतारोऽयमकुंठधामन्धर्मस्यगुप्त्यैजगतोभवाय ॥ वयंचसर्वेभवतानुभाविताविभावयामोभुवनानिसप्त ॥ ३७ ॥ त्वमेकआद्यःपुरुषोद्वितीयस्तुर्यःस्वदृग्घेतुरहेतुरीशः ॥ प्रतीयसेऽथापियथाविकारंस्वमाययासर्वगुणप्रसिद्ध्यै ॥ ३८ ॥

चेति सर्वेलोकपालाःत्वयापालिताःसप्तापिभुवनानिपालयामइति ॥ ३७ ॥ ननुयदिविभावयितारोयूयंविभाव्यानिचभुवनानिसंति तर्हिकथमुक्तंत्वंहिब्रह्मेति नहिब्रह्मत्वेममसजातीयविजातीयभेदःसंभवतीत्यतआह त्वमिति एकःसजातीयभेदरहितः कुतःआद्यःपुरुषः पुरुषाणामवस्थात्रयवतामाद्यःप्रकृतिभूतपुरुषः कुतःतुरीयःशुद्धइत्यर्थःतदपिकुतःस्वदृक् स्वप्रकाशज्ञानरूपः शुद्धादेवह्युपाधियोगात् जीवाजायंते यथाऽग्नेःक्षुद्राविस्फुलिंगाव्युच्चरंत्येवमेवास्मादात्मनःसर्वएवआत्मानोव्युच्चरंतीतिश्रुतेः अतःसजातीयरहितः किंच अद्वितीयःविजातीयरहितोऽपिकुतः हेतुःसर्वस्य तथास्वयंहेतुरहितश्चेति कथंतर्हिप्रतिशरीरंजीवभेदःप्रतीयतेऽतआह प्रतीयसइति सर्वगुणप्रसिद्ध्यैसर्वविषयप्रकाशनाय ॥ ३८ ॥

तर्हि किमहमेवैकः संसारीत्युच्यते नहिनहीति सदृष्टांतमाह यथैवेति हेभूमन् स्वयाछायया मेघलक्षणया परदृष्ट्या पिहितः छादितोऽपि सूर्यः छायां मेघं च रूपाणि च मेघांतरिवान् घटादीनपि संचकास्ति प्रकाशयति एवं गुणेनाहंकारेण स्वकार्येण जीवावरकेण तद्दृष्ट्यापिहितोऽपि गुणान् सत्वादीनुपाधीन् गुणिनश्च उपहितान् जीवानपि चकास्ति आत्मप्रदीपः स्वप्रकाशः अतः सर्वसाक्षिणस्तव न संसार इत्यर्थः ॥ ३९ ॥ किंच मायाश्रयस्त्वं अन्यान्मोहयन् कस्तव कुतः संसृतिरित्याशयेनाह यन्मायेति पुत्रादिषु प्रसक्ताः वृजिनार्णवे दुःखसागरे उन्मज्जंति देवादि योनिषु निमज्जंति स्थावरादिषु तदुक्तं वायवीये विपर्ययश्च भवति ब्रह्मत्वस्थावरत्वयोरिति ॥ ४० ॥ एवं जीवेश्वरव्यवस्थां निरूप्य इदानी

यथैव सूर्यः पिहितः स्वछायया छायां च रूपाणि च संचकास्ति ॥ एवं गुणेनापिहितो गुणांस्त्वमात्मप्रदीपो गुणिनश्च भूमन् ॥ ३९ ॥ यन्मायामोहितधियः पुत्रदारगृहादिषु ॥ उन्मज्जंति निमज्जंति प्रसक्ता वृजिनार्णवे ॥ ४० ॥ देवदत्तमिमं लब्ध्वा नृलोकमजितेंद्रियः ॥ यो नाद्रियेत त्वत्पादौ स शोच्यो ह्यात्मवंचकः ॥ ४१ ॥ यस्त्वां विसृजते मर्त्य आत्मानं प्रियमीश्वरं ॥ विपर्ययेंद्रियार्थार्थं विषमत्त्यमृतं त्यजन् ॥ ४२ ॥ अहं ब्रह्माऽथ विबुधा मुनयश्चामलाशयाः ॥ सर्वात्मना प्रपन्नास्त्वामात्मानं प्रेष्ठमीश्वरं ॥ ४३ ॥ तं त्वा जगत्स्थित्युदयांतहेतुं समं प्रशांतं सुहृदात्मदैवं ॥ अनन्यमेकं जगदात्मकेतं भवापवर्गाय भजाम देवं ॥ ४४ ॥ अयं ममेष्टो दयितोऽनुवर्ती मयाऽभयं दत्तममुष्य देव ॥ संपाद्यतां तद्भवतः प्रसादो यथा हि ते दैत्यपतौ प्रसादः ॥ ४५ ॥ श्रीभगवानुवाच यदात्थ भगवंस्त्वन्नः करवाम प्रियं तव ॥ भवता यद्व्यवसितं तन्मे साध्वनुमोदितं ॥ ४६ ॥

भजनं तन्निंदतिद्वाभ्यां देवेति देवेन त्वया कर्माध्यक्षेण दत्तं नृदेहमिमं लब्ध्वाऽपीति ॥ ४१ ॥ शोच्यत्वे हेतुः यस्त्वामिति विपर्ययाः विपरीताः अनात्मप्रियाऽनीश्वरा ये इंद्रियार्थाः पुत्रादयस्तदर्थं ॥ ४२ ॥ अहमन्ये च शुद्धमनसस्त्वामेव भक्ता इत्याह अहमिति ॥ ४३ ॥ भगवतो भजनीयत्वे हेतून्वदंस्तद्भक्तिं प्रार्थयते तंत्वेति समत्वे हेतुः प्रशांतमिति सुसेव्यत्वमाह सुहृदात्मदैवं सुहृद्बुद्धिप्रवर्तकत्वात् आत्मा च सर्वात्मकत्वात् एवंभूतदेवमीश्वरं त्वां नचान्यो भजनीयोऽस्तीत्याह अनन्यमेकं समानासमानजातीयरहितं तत्कुतः जगतामात्मनां च केतमधिष्ठानं ॥ ४४ ॥ स्वयं भक्तिमाशास्य स्वभक्तस्याभीष्टमाशास्ते अयमिति दैत्यपतौ प्रल्हादे ॥ ४५ ४६ ॥

वैरोचनिर्बलिः मद्भक्तस्तत्सुतत्वादवध्यस्तावत् किंचप्रह्लादार्थेनि अन्वयोवंशः ॥ ४७ ॥ तर्हिकिमित्येवंकृतंतत्राह दर्पोपशमनायेति ॥ ॥ ४८ ॥ अनुगृह्णाति चत्वारइति ॥ ४९ ॥ सहवध्वाऊषया ॥ ५० ॥ रुद्रानुमोदितइति तदभिप्रेतस्यैवबाणभुजभंगस्यकृतत्वात् ॥ पौरादिभिरभ्युद्यतःअभिमुखमागत्यसत्कृतः ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ इतिदशमेटीकायांत्रिषष्टितमोध्यायः ॥ ६३ ॥ ॥ ॐ ॥ चतुःष

अवध्योऽयंममाप्येषवैरोचनसुतोऽसुरः ॥ प्रह्लादायवरोदत्तोनवध्योमेतवान्वयः ॥ ४७ ॥ दर्पोपशमनायास्यप्रवृक्णाबाहवोमया ॥ सूदितंचबलंभूरियच्चभारायितंभुवः ॥ ४८ ॥ चत्वारोऽस्यभुजाःशिष्टाभविष्यत्यजरामराः ॥ पार्षदमुख्योभवतोनकुतश्चिद्भयोऽसुरः ॥ ४९ ॥ इतिलब्ध्वाऽभयंकृष्णंप्रणम्यशिरसाऽसुरः ॥ प्राद्युम्निंरथमारोप्यसवध्वासमुपानयत् ॥ ५० ॥ अक्षौहिण्यापरिवृतंसुवासःसमलंकृतं ॥ सपत्नीकंपुरस्कृत्यययौरुद्रानुमोदितः ॥ ५१ ॥ स्वंराजधानींसमलंकृतांध्वजैःसतोरणैरुक्षितमार्गचत्वरां ॥ विवेशशंखानकदुंदुभिस्वनैरभ्युद्यतःपौरसुहृद्द्विजातिभिः ॥ ५२ ॥ यएवंकृष्णविजयंशंकरेणचसंयुगं ॥ संस्मरेत्प्रातरुत्थायनतस्यस्यात्पराजयः ॥ ५३ ॥ इतिश्रीभा०म०द०उ०त्रिषष्टितमोध्यायः ॥ ६३ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच एकदोपवनंराजन्जग्मुर्यदुकुमारकाः ॥ विहर्तुंसांबप्रद्युम्नचारुभानुगदादयः ॥ १ ॥ क्रीडित्वासुचिरंतत्रविचिन्वंतःपिपासिताः ॥ जलंनिरुदकेकूपेददृशुःसत्वमद्भुतं ॥ २ ॥ कृकलासंगिरिनिभंवीक्ष्यविस्मितमानसाः ॥ तस्यचोद्धरणेयत्नंचक्रुस्तेकृपयान्विताः ॥ ३ ॥ चर्मजैस्तांतवैःपाशैर्बध्वापतितमर्भकाः ॥ नाशक्नुवन्समुद्धर्तुंकृष्णायाचख्युरुत्सुकाः ॥ ४ ॥ तत्रागत्यारविंदाक्षोभगवान्विश्वभावनः ॥ वीक्ष्योज्जहारवामेनतंकरेणसलीलया ॥ ५ ॥ सउत्तमश्लोककराभिमृष्टोविहायसद्यःकृकलासरूपं ॥ संतप्तचामीकरचारुवर्णःस्वर्ग्यद्भुतालंकरणांबरस्रक् ॥ ६ ॥

ष्टितमेकृष्णोनृगंशापादमोचयत् ॥ ब्रह्मस्वहारिदोषोक्त्याराज्ञोदृप्तानशिक्षयत् ॥ १ ॥ विभूतिभाग्यभोगादिमदोन्नद्धमनोरथान् ॥ अम्वशासद्यदून्कृष्णोनृगोद्धारप्रसंगतः ॥ २ ॥ १ ॥ पिपासिताःतृषिताजलंविचिन्वंतःसत्त्वंजीवं ॥ २ ॥ तंचकृकलासंवीक्ष्य ॥ ३ ॥ चर्मजैः चर्ममयैःपाशैःतांतवैस्तंतुमयैश्च ॥ ४ ॥ ५ ॥ संतप्तचामीकरंसुवर्णं तद्वद्वर्णोयस्यसः अद्भुताअलंकारांबरस्रजोयस्यसः स्वर्गीदेवोबभूवेति ॥ ६ ॥

१०९०

॥ ७ ॥ यत्यदिक्षमंयोग्यं ॥८॥९॥ यदितेकर्णमस्पृशमिति असंदेहेसंदेहवचनंयदिवेदाःप्रमाणंस्युरितिवत् कर्णपथंनूनंप्राप्तःस्यामित्य

॥३२ ५॥ र्थः ॥१०॥ किंचकिन्विति सर्वेषांभूतानामात्मनोबुद्धेःसाक्षिणस्तेअविदितंकिन्नुनकिंचित् ॥११॥१२॥१३॥ ऋतव्रतेभ्यः अदंभाचारे

पप्रच्छविद्वानपितन्निदानंजनेषुविख्यापयितुंमुकुंदः ॥ कस्त्वंमहाभागवरेण्यरूपोदेवोत्तमंत्वांगणयामि नूनं ॥ ७ ॥ दशामिमांवाकतमेनकर्मणासंप्रापितोऽस्यतदर्हःसुभद्र ॥ आत्मानमाख्याहिविवित्सतांनोयन्मन्यसेनःक्षममत्रवक्तुं ॥ ८ ॥ श्रीशुकउवाच इतिस्मराजासंपृष्टःकृष्णेनानंतमूर्तिना ॥ माधवंप्रणिपत्याहकिरीटेनार्कवर्चसा ॥ ॥ ९ ॥ नृगउवाच नृगोनामनरेंद्रोऽहमिक्ष्वाकुतनयःप्रभो ॥ दानिष्वाख्यायमानेषुयदितेकर्णमस्पृशं ॥ १० ॥ किंनुतेविदितंनाथसर्वभूतात्मसाक्षिणः ॥ कालेनाव्याहतदृशोवक्ष्येऽथापितवाज्ञया ॥ ११ ॥ यावंत्यःसिकताभूमेर्यावंत्योदिवितारकाः ॥ यावंत्योवर्षधाराश्चतावतीरददंस्मगाः ॥ १२ ॥ पयस्विनीस्तरुणीःशीलरूपगुणोपपन्नाःकपिलाहेमशृंगीः ॥ न्यायार्जितारूप्यखुराःसवत्सादुकूलमालाभरणाददावहं ॥ १३ ॥ स्वलंकृतेभ्योगुणशीलवद्भ्यःसीदत्कुटुंबेभ्यऋतव्रतेभ्यः ॥ तपःश्रुतब्रह्मवदान्यसद्भ्यःप्रादांयुवभ्योद्विजपुंगवेभ्यः ॥ १४ ॥ गोभूहिरण्यायतनाश्वहस्तिनःकन्याःसदासीस्तिलरूप्यशय्याः ॥ वासांसिरत्नानिपरिच्छदान्रथानिष्टंचयज्ञैश्चरितंचपूर्तं ॥ १५ ॥ कस्यचिद्द्विजमुख्यस्यभ्रष्टागौर्ममगोधने ॥ संपृक्ताविदुषासाचमयादत्ताद्विजातये ॥ १६ ॥ तांनीयमानांतत्स्वामीदृष्ट्वोवाचममेतितं ॥ ममेतिप्रतिग्राह्याहनृगोमेदत्तवानिति ॥ १७ ॥ विप्रौविवदमानौमामूचतुःस्वार्थसाधकौ ॥ भवान्दाताऽपहर्तेतितच्छ्रुत्वामेऽभवद्भ्रमः ॥ १८ ॥

भ्यःतपसाश्रुताः प्रख्याताश्चतेब्रह्मणि वदान्याअत्युदाराःअध्यापनशीलाश्चतेसंतश्चतेभ्यः ॥१४॥ पूर्तंवापीकूपादिचरितं ॥१५॥ एवंव ॥३५॥
र्तमानस्यममसंकटंकिंचिदापन्नंशृणिवत्याह कस्यचिदिति द्विजमुख्यस्यप्रतिग्रहनिवृत्तस्य संपृक्तामिलिताअविदुषाब्राह्मणस्येयमित्य
जानता ॥ १६ ॥ १७ ॥ प्रतिग्राहिणोक्तंदातेतिस्वामिनोक्तमपहर्तेति अभवद्भ्रमःव्याकुलोऽभवमित्यर्थः ॥ १८ ॥

तदाउभावपिप्रत्येकमनुनीतौप्रार्थितौ कथंतदाह गवामितिसार्धेन ॥ १९ ॥ २० ॥ अपरःप्रतिग्राही दुराग्रहोयल्लक्षंत्वयोक्तमन्यदपि गवामयुतंयदितदपीमांविहायनेच्छामीत्युक्त्वागांत्यक्त्वाययावित्यर्थः ॥ २१ ॥ एतस्मिन्नंतरइति इतःपूर्वपापाभावान्नेतुमसमर्थइति भावः ॥२२॥ उताहोइत्येकंपदं अथवापूर्वंशुभमिति नांतमितियमस्यस्वस्यवावाक्यं पश्यपश्यामि॥२३॥ हेदेवयमपूर्वमशुभंभुंजइतिम योकेसयमःपतेतिप्राह ॥२४॥२५॥ दुर्घटेनश्रीकृष्णदर्शनेनविस्मितःसन्नात्मनोभाग्यमभिनंदति सत्वमिति हेविभो सत्वंममअक्षिपथः

अनुनीतावुभौविप्रौधर्मकृच्छ्रगतेनवै ॥ गवांलक्षंप्रकृष्टानांदास्याम्येषाप्रदीयतां॥१९॥ भवंतावनुगृह्णीतां किंकरस्याविजानतः॥ समुद्धरतमांकृच्छ्रात्पतंतंनिरयेऽशुचौ ॥ २० ॥ नाहंप्रतीच्छेवैराजन्नित्युक्त्वास्वाम्य पाक्रमत्॥ नान्यद्गवामप्ययुतमिच्छामीत्यपरोययौ ॥ २१ ॥ एतस्मिन्नंतरेयाम्यैर्दूतैर्नीतोयमक्षयं ॥ यमे नपृष्टस्तत्राहंदेवदेवजगत्पते ॥ २२ ॥ पूर्वंत्वमशुभंभुंक्षेउताहोनृपतेशुभं ॥ नांतंदानस्यधर्मस्यपश्येलोकस्य भास्वतः॥ २३ ॥ पूर्वंदेवाशुभंभुंजइतिप्राहपतेतिसः॥ तावदद्राक्षमात्मानंकृकलासंपतन्प्रभो ॥ २४ ॥ ब्र ह्मण्यस्यवदान्यस्यतवदासस्यकेशव ॥ स्मृतिर्नाद्यापिविध्वस्ताभवत्संदर्शनार्थिनः॥ २५॥ सत्वंकथंममवि भोऽक्षिपथःपरात्मायोगेश्वरैःश्रुतिदृशाऽमलहृद्विभाव्यः॥ साक्षादधोक्षजउरुव्यसनांधबुद्धेःस्यान्मेऽनुदृश्य इहयस्यभवाऽपवर्गः ॥२६॥ देवदेवजगन्नाथगोविंदपुरुषोत्तम ॥ नारायणहृषीकेशपुण्यश्लोकाच्युताव्य य ॥ २७॥ अनुजानीहिमांकृष्णयांतंदेवगतिंप्रभो ॥ यत्रक्वापिसतश्चेतोभूयान्मेत्वत्पदास्पदं॥ २८ ॥

लोचनगोचरःसन् कथंसाक्षात्प्रत्यक्षोऽसीत्यर्थः किमत्राश्चर्यंतदाह परःआत्मा अतएवयोगेश्वरैरपिश्रुतिदृशाउपनिषच्चक्षुषाअमलेहृदि विभाव्यश्चिंत्यः यतोअधोक्षजः अक्षजमैंद्रियकंज्ञानंतत् अधःअर्वागेवयस्मात्सः यस्येहभवापवर्गोभवेत्तस्यभवाननुदृश्यःस्यात् उरुव्य सनेनकृकलासभवदुःखेनांधबुद्धेस्तुममैतच्चित्रमित्यर्थः॥२६॥ उद्रिक्तभक्तिर्बहुधासंबोधयन्नाह देवदेवेति ॥२७॥ अनुज्ञापयतिअनुजा नीहीति देवलोकेऽपिसतःवर्तमानस्यात्मनोमनसःसन्निधिंप्रार्थयते यत्रक्वापीति त्वत्पादमास्पदंविषयोयस्यतथाभूतंभूयादिति ॥२८॥

यास्यन्नमस्यति नमइति सर्वभावायसर्वस्यभावोजन्मयेनतस्मैब्रह्मणे कर्तृत्वेऽप्यविकारायकुतःअनंतशक्तये अनंतामायाख्याश क्तिर्यस्यतस्मैवासुदेवायसर्वभूताश्रयायेत्युपादानत्वमुक्तं श्रीकृष्णायसदानंदरूपायेतिपुरुषार्थत्वमुक्तं कृषिर्भूवाचकःशब्दोणश्चनिर्वृ तिवाचकः ॥ तयोरैक्यंपरंब्रह्मकृष्णइत्यभिधीयतइतिस्मृतेः किंच योगानामिष्टापूर्तादिकर्मणांपतये फलदात्रे अयंभावः एवंभूतं त्वांविहायगंतुमनिच्छुरपिगमिष्यामित्वद्दत्तकर्मफलभोगायेति ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ मनागीषदपिभुक्तंसत् अग्नेःअग्निसदृशस्यते

नमस्तेसर्वभावायब्रह्मणेऽनंतशक्तये॥ कृष्णायवासुदेवाययोगानांपतयेनमः॥ २९ ॥ इत्युक्त्वातंपरिक्रम्य पादौस्पृष्ट्वास्वमौलिना॥अनुज्ञातोविमानाग्र्यमारुहत्पश्यतांनृणां॥३०॥ कृष्णःपरिजनंप्राहभगवान्देवकी सुतः॥ब्रह्मण्यदेवोधर्मात्माराजन्याननुशिक्षयन्॥३१॥ दुर्जरंबतब्रह्मस्वंभुक्तमग्नेर्मनागपि॥ तेजीयसोऽपि किमुतराज्ञामीश्वरमानिनां॥ ३२ ॥ नाहंहालाहलंमन्येविषंयस्यप्रतिक्रिया॥ब्रह्मस्वंहिविषंप्रोक्तंनास्यप्रति विधिर्भुवि॥ ३३ ॥ हिनस्तिविषमत्तारंवह्निरद्भिःप्रशाम्यति॥ कुलंसमूलंदहतिब्रह्मस्वारणिपावकः॥ ३४ ॥ ब्रह्मस्वंदुरनुज्ञातंभुक्तंहंतित्रिपूरुषं॥ प्रसह्यतुबलाद्भुक्तंदशपूर्वान्दशापरान्॥ ३५ ॥ राजानोराजलक्ष्म्याऽ धानात्मपातंविचक्षते ॥ निरयंयेऽभिमन्यंतेब्रह्मस्वंसाधुबालिशाः ॥ ३६ ॥गृह्णंतियावतःपांसून्क्रंदतामश्रु बिंदवः॥ विप्राणांहृतवृत्तीनांवदान्यानांकुटुंबिनां ॥३७॥ राजानोराजकुल्याश्चतावतोऽब्दान्निरंकुशाः॥ कुंभीपाकेषुपच्यंतेब्रह्मदायापहारिणः ॥ ३८ ॥ स्वदत्तांपरदत्तांवाब्रह्मवृत्तिंहरेच्चयः ॥ षष्टिवर्षसहस्राणिवि ष्ठायांजायतेकृमिः ॥ ३९ ॥

जीयसः अतितेजस्विनोऽपिदुर्जरं ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ किंचविषादपिघोरमित्याह हिनस्तीति संसर्गेणमारकत्वादग्नितुल्यतास्यात् तदपिने त्याह वह्निरिति अपिचसमूलमिति वह्निर्मूलान्यवशेषयति ब्रह्मस्वलक्षणारणिजःपापपावकस्तु कुलंतदपिसमूलमिति ॥३४॥ दुरनु ज्ञातंयथावदननुज्ञातंत्रिपुरुषंकुलंयत्स्वयंपुत्रंपौत्रंच प्रसह्यहठात्बलात्राजाद्याश्रयात् ॥ ३५ ॥ राजाद्याश्रयतः येब्रह्मस्वमभिमन्यं तेइच्छंति तेंनिरयमेवाभिमन्यंते अतोबालिशाःअज्ञाः आत्मपातंनविचक्षतइति ॥ ३६ ॥ अपिचगृह्णंतीति ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥

गृत्वाअभिकांक्ष्य ॥४०॥४१॥ प्रणमेनमामि ॥४२॥ नकेवलमर्थवादबिभीषिकेयंकिंतुप्रत्यक्षमित्याह ब्राह्मणार्थइति ॥ ४३ ॥ ४४ ॥
इतिदशमेटीकायांचतुःषष्टितमोध्यायः ॥ ६४ ॥ ॥ ७ ॥ पंचषष्टितमेरामश्चक्रेगोकुलमागतः ॥ रममाणस्तुगोपीभिःकालिंद्याः
कर्षणमदात् ॥१॥ रामस्यचरितंचित्रंकालिंद्याकर्षणादियत् ॥ पौंड्रकांतादिकृष्णस्यपृथगुक्तमतःपरं ॥२॥१॥ आशीर्भिरभिनंदितोबभूव ॥

नमेब्रह्मधनंभूयाद्यद्गृत्वाऽल्पायुषोनृपाः ॥ पराजिताश्च्युताराज्याद्भवंत्युद्वेजिनोऽहयः ॥ ४० ॥ विप्रंकृतागसमपिनैवद्रुह्यतमामकाः ॥ घ्नंतंबहुशपंतंवानमस्कुरुतनित्यशः ॥ ४१ ॥ यथाहंप्रणमेविप्राननुकालंसमाहितः ॥ तथानमतयूयंचयोऽन्यथामेसदंडभाक् ॥ ४२ ॥ ब्राह्मणार्थोह्यपहृतोहर्तारंपातयत्यधः ॥ अजानंतमपिह्येनंनृगंब्राह्मणगौरिव ॥ ४३ ॥ एवंविश्राव्यभगवान्मुकुंदोद्वारकौकसः ॥ पावनःसर्वलोकानांविवेशनिजमंदिरं ॥ ४४ ॥ इतिश्रीभा०म०द०उ०नृगोपाख्यानंनामचतुःषष्टितमोध्यायः ॥ ६४ ॥ ॥ ७ ॥

श्रीशुकउवाच बलभद्रःकुरुश्रेष्ठभगवान्रथमास्थितः ॥ सुहृद्दिदृक्षुरुत्कंठःप्रययौनंदगोकुलं ॥ १ ॥ परिष्वक्तश्चिरोत्कंठैर्गोपैर्गोपीभिरेवच ॥ रामोऽभिवाद्यपितरावाशीर्भिरभिनंदितः ॥ २ ॥ चिरंनःपाहिदाशार्हसानुजोजगदीश्वरः ॥ इत्यारोप्यांकमालिंग्यनेत्रैःसिषिचतुर्जलैः ॥ ३ ॥ गोपवृद्धांश्चविधिवद्यविष्ठैरभिवंदितः ॥ यथावयोयथासख्यंयथासंबंधमात्मनः ॥ ४ ॥ समुपेत्याथगोपालान्हास्यहस्तग्रहादिभिः ॥ विश्रांतंसुखमासीनंपप्रच्छुःपर्युपागताः ॥ ५ ॥ पृष्टाश्चानामयंस्वेषुप्रेमगद्गदयागिरा ॥ कृष्णेकमलपत्राक्षेसंन्यस्ताखिलराधसः ॥ ६ ॥ कच्चिन्नोबांधवारामसर्वेकुशलमासते ॥ कच्चित्स्मरथनोरामयूयंदारसुतान्विताः ॥ ॥ ७ ॥ दिष्ट्याकंसोहतःपापोदिष्ट्यामुक्ताःसुहृज्जनाः ॥ निहत्यनिर्जित्यरिपून्दिष्ट्यादुर्गंसमाश्रिताः ॥ ८ ॥

॥ २ ॥ तदाहचिरमिति ॥ ३ ॥ गोपवृद्धांश्चविधिवदभिवंद्ययविष्ठैरभिवंदितोबभूवेत्यर्थः अपिचयथावयइति ॥ ४ ॥ तेसर्वेस्वेषुयादवेषुतंरामंमनामयमारोग्यंपप्रच्छुः ॥ ५ ॥ तेचतेनपृष्टाइति कृष्णेकृष्णप्राप्त्यर्थंसंन्यस्ताखिलराधसः त्यक्तसर्वविषयाः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

तर्हितद्गमनेयुष्माभिःप्रतिबंधःकिंनकृतःतद्वाक्यविश्वासात्इतिचेत् ननुविश्वा
रामस्यसंदर्शनेनआदृताःसादराः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥
सःकिमितिकृतःतत्राहुःकथंन्विति वक्तृबहुत्वान्नानाविधानिवाक्यानि ॥ १२ ॥ तत्रान्याऊचुः कथंनुगृह्णंतीति अन्याऊचुःगृह्णंतिवाइ
ति चित्रकथस्यचित्रकथाकथनकोविदस्य किंचसुंदरंस्मितंयस्मिन् तेनावलोकनेनउच्छ्वसितः क्षुभितोयःस्मरस्तेनातुराः ॥ १३ ॥

कच्चित्स्मरतिवाबंधू
गोप्योहसंत्यःपप्रच्छूरामसंदर्शनादृताः ॥ कच्चिदास्तेसुखंकृष्णःपुरस्त्रीजनवल्लभः ॥ ९ ॥
न्पितरंमातरंचसः ॥ अप्यसौमातरंद्रष्टुंसकृदप्यागमिष्यति ॥ अपिवास्मरतेऽस्माकमनुसेवांमहाभुजः ॥
॥ १० ॥ मातरंपितरंभ्रातॄन्पतीन्पुत्रान्स्वसॄरपि ॥ यदर्थेजहिमदाशार्हदुस्त्यजान्स्वजनान्प्रभो ॥ ११ ॥ ता
न:सद्यःपरित्यज्यगतःसंछिन्नसौहृदः ॥ कथंनुतादृशंस्त्रीभिर्नश्रद्धीयेतभाषितं ॥ १२ ॥ कथंनुगृह्णंत्यन
वस्थितात्मनोवचःकृतघ्नस्यबुधाःपुरस्त्रियः ॥ गृह्णंतिवैचित्रकथस्यसुंदरस्मितावलोकोच्छ्वसितस्मरातुराः
॥ १३ ॥ किंनस्तत्कथयागोप्यःकथाःकथयतापराः ॥ यात्यस्माभिर्विनाकालोयदितस्यतथैवनः ॥ १४ ॥
इतिप्रहसितंशौरेर्जल्पितंचारुवीक्षितं ॥ गतिंप्रेमपरिष्वंगंस्मरंत्योरुरुदुःस्त्रियः ॥ १५ ॥ संकर्षणस्ताःकृ
ष्णस्यसंदेशैर्हृदयंगमैः ॥ सांत्वयामासभगवान्नानाऽनुनयकोविदः ॥ १६ ॥ द्वौमासौतत्रचावात्सीन्मधुं
माधवमेवच ॥ रामःक्षपासुभगवान्गोपीनांरतिमावहन् ॥ १७ ॥ पूर्णचंद्रकलामृष्टेकौमुदीगंधवायु
ना ॥ यमुनोपवनेरेमेसेवितेस्त्रीगणैर्वृतः ॥ १८ ॥

इतिध्वनितं ॥ १४ ॥ १५ ॥
अन्याऊचुःकिंनइति कालस्तावत् तस्यचास्माकंचयात्येव किंतुतस्यसुखेनअस्माकंतुदुःखेनेत्येतावानेवविशेषइ
नानाविधेष्वनुनयेषुकोविदः ॥ १६ ॥ मधुंचैत्रंमाधवंवैशाखं गोपीनांरतिमिति श्रीकृष्णक्रीडासमयेऽनुत्पन्नानामतिबालानामन्यासा
मित्यभियुक्तप्रसिद्धिः ॥ १७ ॥ पूर्णचंद्रस्यकलाभिर्मरीचिभिरामृष्टेउज्वले कौमुदीगंधवायुनाकुमुद्वतीनांगंधवातेनसेविते यद्वाकौमु
दीशब्देनतद्विकासितानिकुमुदानिलक्ष्यंतेकुमुदगंधवातेनेत्यर्थः ॥ १८ ॥

वारुणीसुधयासहोत्पन्नामदिरा ॥ १९ ॥ २० ॥ क्षीबोमत्तः ॥ २१ ॥ स्वेदएवप्रालेयंहिमंतेनभूषितं ॥ २२ ॥ मत्तोऽयमित्यनादृत्याना गतामापगांनदीं ॥ २३ ॥ आंहुताआहूतायद्यस्मान्नागच्छसितस्मान्नेष्येगमयिष्यामि ॥ २४ ॥ चकिताकंपिता ॥ २५ ॥ एकांशेनशे षाख्येन ॥ २६ ॥ विजगाहअवगाहनंकृतवान् ॥ २८ ॥ उत्तीर्णायनिर्गतायअसितांबरादीनिकांतिर्ददौ कांतिर्लक्ष्मीः यथोक्तंवैष्णवे

वरुणप्रेषितादेवीवारुणीवृक्षकोटरात् ॥ पतंतीतद्वनंसर्वंस्वगंधेनाध्यवासयत् ॥ १९ ॥ तंगंधंमधुधारायावा युनोपहृतंबलः ॥ आघ्रायोपगतस्तत्रललनाभिःसमंपपौ ॥ २० ॥ उपगीयमानचरितोवनिताभिर्हलायु धः ॥ वनेषुव्यचरत्क्षीबोमदविह्वललोचनः ॥ २१ ॥ स्रग्व्येककुंडलोमत्तोवैजयंत्याचमालया ॥ बिभ्रत्स्मि तमुखांभोजंस्वेदप्रालेयभूषितं ॥ २२ ॥ सआजुहावयमुनांजलक्रीडार्थमीश्वरः ॥ निजंवाक्यमनादृत्यमत्त इत्यापगांबलः ॥ अनागतांहलाग्रेणकुपितोविचकर्षह ॥ २३ ॥ पापेत्वंमामवज्ञाययन्नायासिमयाहुता ॥ नेष्येत्वांलांगलाग्रेणशतधाकामचारिणीं ॥ २४ ॥ एवंनिर्भर्त्सिताभीतायमुनायदुनंदनं ॥ उवाचचकिता वाचंपतितापादयोर्नृप ॥ २५ ॥ रामराममहाबाहोनजानेतवविक्रमं ॥ यस्यैकांशेनविधृताजगतीजग तःपते ॥ २६ ॥ परंभावंभगवतोभगवन्मामजानतीं ॥ मोक्तुमर्हतिविश्वात्मन्प्रपन्नांभक्तवत्सल ॥ २७ ॥ ततोव्यमुंचद्यमुनांयाचितोभगवान्बलः ॥ विजगाहजलंस्त्रीभिःकरेणुभिरिवेभराट् ॥ २८ ॥ कामंविहृत्य सलिलादुत्तीर्णायासितांबरे ॥ भूषणानिमहार्हाणिददौकांतिःशुभांस्रजं ॥ २९ ॥ वसित्वावाससीनीलेमा लमामुच्यकांचनीं ॥ रेजेस्वलंकृतोलिप्तोमाहेंद्रइववारणः ॥ ३० ॥ अद्यापिदृश्यतेराजन्यमुनाकृष्टवर्त्मना ॥ बलस्यानंतवीर्यस्यवीर्यंसूचयतीवहि ॥ ३१ ॥

जातरूपमयंचैकंकुंड वरुणप्रहिताचास्मैमालामम्लानपंकजां ॥ समुद्राभेतथावस्त्रेनीलेलक्ष्मीरयच्छतेति हरिवंशेचबलंप्रतिलक्ष्मीवाक्यं लंवज्रभूषणं ॥ आदिपद्मंचपद्माख्यंदिव्यश्रवणभूषणं ॥ देवेमांप्रतिगृह्णीष्वपौराणींभूषणक्रियामित्यादि ॥ २९ ॥ वसित्वापरिधाय आमु च्यकंठेनिधायचंदनादिभिरालिप्तः ॥ ३० ॥ ३१ ॥

एकेवएकैव निशायथातथामाधुर्यैःविलासैः ॥३२॥ इतिदशमेटीकायांपंचषष्टितमोध्यायः ॥ ६५ ॥ ॥छ॥ षड्युक्षष्टितमेकाशींगत्वाऽहन्पौंड्रकंहरिः ॥ तन्मित्रंचततोदृत्तंसुदक्षिणवधादिकं ॥ १ ॥ १ ॥ प्रस्तोभितः प्रोत्साहितःस्तुत्या बालैरज्ञैः ॥ २ ॥ बालकृतोनृपःबालैर्नृपत्वेनक्रीडायांपरिकल्पितः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ हेमूढउत्स्रक्ष्येत्वयिप्रक्षेप्स्यामि येःसहत्वमेवंविकत्थसे तेष्वपीत्यर्थः यद्वायैःकृत्रि

एवंसर्वानिशायाताएकेवरमतोव्रजे ॥ रामस्याक्षिप्तचित्तस्यमाधुर्यैर्व्रजयोषितां ॥ ३२ ॥ इति० भा० द० उ० बलदेवविजयेयमुनाकर्षणंनामपंचषष्टितमोध्यायः ॥ ६५ ॥ ॥छ॥ श्रीशुकउवाच नंदव्रजंगतेरामेकरूषाधिपतिर्नृप ॥ वासुदेवोऽहमित्यज्ञोदूतंकृष्णायप्राहिणोत् ॥ १ ॥ त्वंवासुदेवोभगवानवतीर्णोजगत्पतिः ॥ इतिप्रस्तोभितोबालैर्मेनआत्मानमच्युतं ॥ २ ॥ दूतंचप्राहिणोन्मंदःकृष्णायाव्यक्तवर्त्मने ॥ द्वारकायांयथाबालोनृपोबालकृतोबुधः ॥ ३ ॥ दूतस्तुद्वारकामेत्यसभायामास्थितंप्रभुं ॥ कृष्णंकमलपत्राक्षंराजसंदेशमब्रवीत् ॥ ४ ॥ वासुदेवोऽवतीर्णोहमेकएवनचापरः ॥ भूतानामनुकंपार्थंत्वंतुमिथ्याऽभिधांत्यज ॥ ५ ॥ यानित्वमस्मच्चिन्हानिमौढ्याद्बिभर्षिसात्वत ॥ त्यक्त्वैहिमांत्वंशरणंनोचेद्देहिममाहवं ॥ ६ ॥ श्रीशुकउवाच कत्थनंतदुपाकर्ण्यपौंड्रकस्याल्पमेधसः ॥ उग्रसेनादयःसभ्याउच्चकैर्जहसुस्तदा ॥ ७ ॥ उवाचदूतंभगवान्परिहासकथामनु ॥ उत्स्रक्ष्येमूढचिन्हानियैस्त्वमेवंविकत्थसे ॥ ८ ॥ मुखंतदपिधायाज्ञकंकगृध्रवटैर्वृतः ॥ शयिष्यसेहतस्तत्रभविताशरणंशुनां ॥ ९ ॥ इतिदूतस्तदाक्षेपंस्वामिनेसर्वमाहरत् ॥ कृष्णोऽपिरथमास्थायकाशीमुपजगामह ॥ १० ॥ पौंड्रकोऽपितदुद्योगमुपलभ्यमहारथः ॥ अक्षौहिणीभ्यांसंयुक्तोनिश्चक्रामपुराद्द्रुतं ॥ ११ ॥ तस्यकाशीपतिर्मित्रंपार्ष्णिग्राहोऽन्वयान्नृप ॥ अक्षौहिणीभिस्तिसृभिरपश्यत्पौंड्रकंहरिः ॥ १२ ॥

मैःसुदर्शनादिभिस्त्वमेवंश्लाघसेतान्युत्स्रक्ष्येत्याजयिष्यामीत्यर्थः ॥ ८ ॥ मांशरणमेहीत्यस्योत्तरं मुखमिति वटाःकंकादिवत्पक्षिविशेषाः तत्रनदाशुनांशरणमाश्रयोभविनासि ॥ ९ ॥ काशीमितिपौंड्रकस्यापितदामित्रपुरेऽवस्थानात् ॥ १० ॥ ११ ॥ पार्ष्णिग्राहःपृष्ठतोरक्षकः ॥ १२ ॥

॥ १२ ॥ गरुडः कृत्रिमोध्वजेयस्यतं अमूल्योअनर्घ्योमौलिराभरणंचयस्यतं ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ गजस्यंदनादिचतुरंगबलमर्दितवान् पृथक्प्रजाः चतुर्विधंभूतग्रामंयथायुगांताग्निरिति ॥ १७॥ आयोधनंरणस्थानं अरिणाचक्रेणचितमाकीर्णं आक्रीडनमिवकल्पां

शंखार्यसिगदाशार्ङ्गश्रीवत्साद्युपलक्षितं ॥ बिभ्राणंकौस्तुभमणिंवनमालाविभूषितं ॥ १३ ॥ कौशेयवाससीपीतेवसानंगरुडध्वजं ॥ अमूल्यमौल्याभरणंस्फुरन्मकरकुंडलं ॥ १४ ॥ दृष्ट्वातमात्मनस्तुल्यवेषंकृत्रिममास्थितं ॥ यथानटंरंगगतंविजहासभृशंहरिः ॥ १५ ॥ शूलैर्गदाभिःपरिघैःशक्त्यृष्टिप्रासतोमरैः॥ असिभिःपट्टिशैर्बाणैःप्राहरन्नरयोहरिं ॥ १६ ॥ कृष्णस्तुतत्पौंड्रककाशिराजयोर्बलंगजस्यंदनवाजिपत्तिमत् ॥ गदासिचक्रेषुभिरार्दयद्भृशंयथायुगांतेहुतभुक्पृथक्प्रजाः ॥ १७ ॥ आयोधनंतद्रथवाजिकुंजरद्विपत्खरोष्ट्रैररिणावखंडितैः ॥ बभौचितंमोदवहंमनस्विनामाक्रीडनंभूतपतेरिवोल्बणं ॥ १८ ॥ अथाहपौंड्रकंशौरिर्भोभोपौंड्रकयद्भवान् ॥ दूतवाक्येनमामाहतान्यस्त्राण्युत्सृजामिते ॥ १९ ॥ त्याजयिष्येभिधानंमेयत्त्वयाज्ञमृषाधृतं ॥ व्रजामिशरणंतेद्ययदिनेच्छामिसंयुगं ॥ २० ॥ इतिक्षिप्त्वाशितैर्बाणैर्विरथीकृत्यपौंड्रकं ॥ शिरोऽवृश्चद्रथांगेनवज्रेणेंद्रोयथागिरेः ॥ २१ ॥ तथाकाशीपतेःकायाच्छिरउत्कृत्यपत्रिभिः ॥ न्यपातयत्काशिपुर्यांपद्मकोशमिवानिलः ॥ २२ ॥ एवंमत्सरिणंहत्वापौंड्रकंससखंहरिः ॥ द्वारकामाविशत्सिद्धैर्गीयमानकथामृतः ॥ २३ ॥ सनित्यंभगवद्ध्यानप्रध्वस्ताखिलबंधनः ॥ बिभ्राणश्चहरेराजन्स्वरूपंतन्मयोऽभवत् ॥ २४ ॥ शिरःपतितमालोक्यराजद्वारेसकुंडलं ॥ किमिदंकस्यवावक्रमितिसंशयिरेजनाः ॥ २५ ॥ राज्ञःकाशिपतेर्ज्ञात्वामहिष्यःपुत्रबांधवाः ॥ पौराश्चहाहताराजन्नाथनाथेतिप्रारुदन् ॥ २६ ॥

तेरुद्रस्यक्रीडास्थानमिव ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ गिरेःशृंगंयथेति ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ प्रथमंकिमिदमितिपश्चाद्वक्रमितिविज्ञाय्यकस्यवेति संशयिरेसंशयंकृतवंतइति ॥ २५ ॥ २६ ॥

संस्थाविधिमुत्तरक्रियामपचितिंनिष्कृतिं ॥ २७ ॥ आत्मनाऽभिसंधायबुध्ध्याव्यवस्यसुदक्षिणःअत्युदारः ॥ २८ ॥ वरमदात्. वृणीष्वे त्युक्तवानित्यर्थः ॥ २९ ॥ ऋत्विजमृत्विजमिवस्वनियोगकारिणं यज्ञस्यदेवमृत्विजमितिश्रुतेः ॥ ३० ॥ अब्रह्मण्येप्रयोजितइति कृष्णे प्रयोजितोविपरीतोभविष्यतीतिसूचितं अभिचरन्अभिचारंकुर्वन् व्रतीगृहीतनियमः ॥ ३१ ॥ तप्ततांम्रमिवशिखाश्मश्रूणिचयस्यसः

सुदक्षिणस्तस्यसुतःकृत्वासंस्थाविधिंपितुः॥निहत्यपितृहंतारंयास्याम्यपचितिंपितुः॥२७॥इत्यात्मनाऽभि संधायसोपाध्यायोमहेश्वरं॥सुदक्षिणोऽर्चयामासपरमेणसमाधिना॥२८॥ प्रीतोऽविमुक्तोभगवांस्तस्मै वरमदाद्भवः॥ पितृहंतृवधोपायंसवव्रेवरमीप्सितं॥२९॥ दक्षिणाग्निंपरिचरब्राह्मणैःसममृत्विजं ॥ अभि चारविधानेनसचाग्निःप्रमथैर्वृतः॥ ३० ॥ साधयिष्यतिसंकल्पमब्रह्मण्येप्रयोजितः ॥ इत्यादिष्टस्तथाचक्रे कृष्णायाभिचरन्व्रती॥ ३१ ॥ ततोऽग्निरुत्थितःकुंडान्मूर्तिमानतिभीषणः॥तप्ततामशिखाश्मश्रुरंगारोद्गारि लोचनः॥ ३२ ॥दंष्ट्रोग्रभ्रुकुटीदंडकठोरास्यःस्वजिह्वया॥आलिहन्सृक्किणीनग्नोविधुन्वंस्त्रिशिखंज्वलत्॥ ॥ ३३ ॥पद्भ्यांतालप्रमाणाभ्यांकंपयन्नवनीतलं॥सोऽभ्यधावद्वृतोभूतैर्द्वारकांप्रदहन्दिशः ॥ ३४ ॥ तमा भिचारदहनमायांतंद्वारकौकसः॥ विलोक्यतत्रसुःसर्वेवनदाहेमृगायथा॥ ३५॥ अक्षैःसभायांक्रीडंतंभग वंतंभयातुराः॥ त्राहित्राहित्रिलोकेशवन्हेःप्रदहतःपुरं ॥ ३६ ॥ श्रुत्वातज्जनवैक्लव्यंदृष्ट्वास्वानांचसाध्वसं ॥ शरण्यःसंप्रहस्याहमाभैष्टेत्यवितास्म्यहं॥ ३७॥ सर्वस्यांतर्बहिःसाक्षीकृत्यांमाहेश्वरींविभुः ॥ विज्ञायतद्वि घातार्थंपार्श्वस्थंचक्रमादिशत्॥३८॥ तत्सूर्यकोटिप्रतिमंसुदर्शनंजाज्वल्यमानंप्रलयानलप्रभं॥स्वतेजसा खंककुभोऽथरोदसीचक्रंमुकुंदास्त्रमथाग्निमार्दयत् ॥ ३९ ॥

अंगारोद्गारीणिलोचनानियस्यसः ॥ ३२ ॥ दंष्ट्राभिश्चउग्रैः भ्रुकुटीदंडैश्चकठोरंक्रूरमास्यंयस्यसः त्रिशिखंत्रिशूलं ॥ ३३ ॥ दिशःप्रदहन् ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ त्राहित्राहीत्याहुरितिशेषः ॥ ३६ ॥ अहमवितास्मिरक्षिष्यामीति ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ रोदसीचप्रकाशयदितिशेषः यद्वा स्वतेजसाखादीन्प्रतिजाज्वल्यमानमत्यर्थंप्रकाशमानमित्यर्थः आर्दयत् अपीडयत् ॥ ३९ ॥

अदिंतोऽग्निर्यत्कृतवानतदाह कृत्याऽनलइति सहर्त्विग्भिःअन्यैश्चवर्त्तमानं अभिचर्यतेमार्यतेऽनेनेत्यभिचारःकृत्यानलः ॥ ४० ॥ अट्टा दिसहितां अट्टामंचाः ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ इतिद० टी० षट्षष्टितमोध्यायः ॥ ६६ ॥ ॥ ७ ॥ सप्तषष्टितमेरामोगिरौरैवतके मदात् ॥ स्वैरंयुवतिभिःक्रीडन्नवधीद्विविदंखलं ॥ १ ॥ कालिंदीविदारणानंतरंरामचरितेद्विविदवधादिसंगतमप्यनुक्तात्तत्पूर्वभावित्वेनपौ

कृत्यानलःप्रतिहतःसरथांगपाणेरस्त्रौजसासनृपभग्नमुखोनिवृत्तः॥ वाराणसींपरिसमेत्यसुदक्षिणंतंसर्त्वि कृजनंसमदहत्स्वकृतोऽभिचारः॥ ४० ॥ चक्रंचविष्णोस्तदनुप्रविष्टंवाराणसींसाट्टसभालयापणां ॥ सगोपु राट्टालककोष्ठसंकुलांसकोशहस्त्यश्वरथान्नशालां ॥ ४१ ॥ दग्ध्वावाराणसींसर्वांविष्णोश्चक्रंसुदर्शनं ॥ भू यःपार्श्वमुपातिष्ठत्कृष्णस्याक्लिष्टकर्मणः ॥ ४२ ॥ यएनंश्रावयेन्मर्त्यउत्तमश्लोकविक्रमं ॥ समाहितोवाशृणु यात्सर्वपापैःप्रमुच्यते ॥ ४३ ॥ इतिश्रीभा०म०दश०उ०पौंड्रकादिवधोनामषट्षष्टितमोध्यायः ॥ ६६ ॥

राजोवाच भूयोऽहंश्रोतुमिच्छामिरामस्याद्भुतकर्मणः ॥ अनंतस्याप्रमेयस्ययदन्यत्कृतवान्प्रभुः ॥ १ ॥ श्रीशुकउवाच नरकस्यसखाकश्चिद्द्विविदोनामवानरः ॥ सुग्रीवसचिवःसोऽथभ्रातामैंदस्यवीर्यवान् ॥ २ ॥ सख्युःसोऽपचितिंकुर्वन्वानरोराष्ट्रविप्लवं ॥ पुरग्रामाकरान्घोषानदहद्वह्निमुत्सृजन् ॥ ३ ॥ क्वचित्सशै लानुत्पाट्यतैर्देशान्समचूर्णयत् ॥ आनर्तान्सुतरामेवयत्रास्तेऽमित्रहाहरिः ॥ ४ ॥ क्वचित्समुद्रमध्यस्थोदो र्भ्यामुत्क्षिप्यतज्जलं ॥ देशान्नागायुतप्राणोवेलाकूलानमज्जयत् ॥ ५ ॥

ड्रकवधादिनिरूप्येदानींतदेवप्रस्तौति भूयोऽहमित्यादिना रामचरितश्रवणेच्छायामद्भुतकर्मत्वंहेतुः तत्रचानंतत्वंतत्राप्यप्रमेयत्वमिति ॥ १ ॥ नरकस्यसखेतिहरिणावैरेकारणं सुग्रीवसचिवइतितस्यमंत्रबलं मैंदस्यभ्रातेतिरामायणेतिप्रसिद्धत्वेनवीर्याधिक्यमुक्तमिति ॥ २ ॥ सख्युर्नरकस्यापचितिमानृण्यं राष्ट्रस्यविप्लवोनाशोयथाभवतितथापुरादीनदहदिति ॥ ३ ॥ किंच क्वचिदितिकदाचित्सद्विविदः मित्रहा सखिहंता ॥ ४ ॥ तस्यसमुद्रस्यजलंबाहुभ्यामुत्क्षिप्यवेलायाःकूलेवर्तमानान्देशान्प्लावयामासेति ॥ ५ ॥

आश्रमस्थान्वनस्पतीन्भंक्त्वा आहवनीयाद्यग्निषु मूत्रादिकृतवान् ॥६॥ अप्यधात् पिदधे पेशस्कारी भ्रमरः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ प्रभिन्नंम त्तं ॥ १० ॥ ११ ॥ जात्या स्वभावेनैव चापलं यासां ताः ॥ १२ ॥ हेलयामास अवजज्ञे निरीक्षतो निरीक्षमाणस्य तमनादृत्येत्यर्थः ॥१३॥

आश्रमानृषिमुख्यानांकृत्वाभग्नवनस्पतीन्॥ अदूषयच्छकृन्मूत्रैरग्नीन्वैतानिकान्खलः ॥ ६ ॥ पुरुषान्यो षितोदृप्तःक्ष्माभृद्द्रोणीगुहासुसः ॥ निक्षिप्यचाप्यधाच्छैलैःपेशस्कारीवकीटकं ॥ ७॥ एवंदेशान्विप्रकुर्वन्दूष यंश्चकुलस्त्रियः ॥ श्रुत्वासुललितंगीतंगिरिंरैवतकंययौ ॥ ८ ॥ तत्रापश्यद्यदुपतिंरामंपुष्करमालिनं ॥ सुदर्श नीयसर्वांगंललनायूथमध्यगं ॥ ९ ॥ गायंतंवारुणींपीत्वामदविह्वललोचनं ॥ विभ्राजमानंवपुषाप्रभिन्न मिववारणं ॥ १० ॥ दुष्टःशाखामृगःशाखामारूढःकंपयन्द्रुमान्॥ चक्रेकिलकिलाशब्दमात्मानंसंप्रदर्शयन् ॥ ११ ॥ तस्यधार्ष्ट्यंकपेर्वीक्ष्यतरुण्योजातिचापलाः ॥ हास्यप्रियाविजहसुर्बलदेवपरिग्रहाः ॥ १२ ॥ ताहे लयामासकपिर्भ्रूक्षेपैःसंमुखादिभिः ॥ दर्शयन्स्वगुदंतासांरामस्यचनिरीक्षतः ॥ १३ ॥ तंग्राव्णाप्राहरत्क्रु द्धोबलःप्रहरतांवरः ॥ सवंचयित्वाग्रावाणंमदिराकलशंकपिः ॥ १४ ॥ गृहीत्वाहेलयामासधूर्तस्तंकोपयन्ह सन् ॥ निर्भिद्यकलशंधृष्टोवासांस्यास्फालयद्बलं ॥ कदर्थीकृत्यबलवान्विप्रचक्रेमदोद्धतः ॥ १५ ॥ तंतस्याविन यंदृष्ट्वादेशांश्चतदुपद्रुतान् ॥ क्रुद्धोमुसलमादत्तहलंचारिजिघांसया ॥ १६ ॥ द्विविदोऽपिमहावीर्यःशालमु द्यम्यपाणिना ॥ अभ्येत्यतरसातेनबलंमूर्धन्यताडयत् ॥ १७ ॥ तंतुसंकर्षणोमूर्ध्निपतंतमचलोयथा ॥ प्रतिज ग्राहबलवान्सुनंदेनाहनच्चतं ॥ १८ ॥ मुसलाहतमस्तिष्कोविरेजेरक्तधारया ॥ गिरिर्यथागैरिकयाप्रहारंनानु चिंतयन् ॥ १९ ॥ पुनरन्यंसमुत्क्षिप्यकृत्वानिष्पत्रमोजसा ॥ तेनाहनत्सुसंक्रुद्धस्तंबलःशतधाऽच्छिनत् ॥ २०

॥ १४ ॥ आस्फालयत् योषितां वासांस्याकृष्य पाटितवान् विप्रचक्रे एवमपकृतवान् ॥ १५ ॥ १६ ॥ शालं वृक्षं ॥ १७ ॥ सुनंदेन मुसलेनाहनत् अहन्नित्यर्थः तं वानरं ॥१८॥ मस्तिष्कं मस्तकावयवविशेषः गैरिकया लोहितधातुना नानुचिंतयन् अगणयन् ॥१९॥२०॥

॥ २१ ॥ २२ ॥ अहरुजत्ताडयामास ॥ २३ ॥ यादवेंद्रः संकर्षणः क्रुद्धः सन् जत्रौ कंठबाहुमूले ॥ २४ ॥ टंकाः सतोयविवराणि तत्सहितः ॥ २५ ॥ २६ ॥ जगतो व्यतिकरं नाशं मावहतीति तथा तं ॥ २७ ॥ इति ० टी ० सप्तषष्टितमोध्यायः ॥ ६७ ॥ ॥ छ ॥ अष्टषष्टितमे सांबे निरुद्धे कौरवैर्यु

ततोऽन्येन रुषा जघ्ने तं चापि शतधाऽच्छिनत् ॥ एवं युध्यन् भगवता भग्ने भग्ने पुनः पुनः ॥ २१ ॥ आकृष्य सर्वतो वृक्षान्निर्वृक्षमकरोद्वनं ॥ ततोऽमुंचच्छिलावर्षं बलस्योपर्यमर्षितः ॥ तत्सर्वं चूर्णयामास लीलया मुशलायुधः ॥ २२ ॥ स बाहू तालसंकाशौ मुष्टीकृत्य कपीश्वरः ॥ आसाद्य रोहिणीपुत्रं ताभ्यां वक्षस्यरूरुजत् ॥ २३ ॥ यादवेंद्रोपि तं दोर्भ्यां त्यक्त्वा मुशललांगले ॥ जत्रावभ्यर्दयत्क्रुद्धः सोऽपतद्रुधिरं वमन् ॥ २४ ॥ चकंपे तेन पतता सटंकः सवनस्पतिः ॥ पर्वतः कुरुशार्दूल वायुना नौरिवांभसि ॥ २५ ॥ जयशब्दो नमःशब्दः साधु साध्विति चांबरे ॥ सुरसिद्धमुनींद्राणामासीत्कुसुमवर्षिणां ॥ २६ ॥ एवं निहत्य द्विविदं जगद्व्यतिकरावहं ॥ संस्तूयमानो भगवाञ्जनैः स्वपुरमाविशत् ॥ २७ ॥ इति श्रीभा ० म ० द ० उ ० द्विविदवधो नाम सप्तषष्टितमोध्यायः ॥ ६७ ॥ ॥ छ ॥

श्रीशुक उवाच दुर्योधनसुतां राजन् लक्ष्मणां समितिंजयः ॥ स्वयंवरस्थामहरत्सांबो जांबवतीसुतः ॥ १ ॥ कौरवाः कुपिता ऊचुर्दुर्विनीतोयमर्भकः ॥ कदर्थीकृत्य नः कन्यामकामामहरद्बलात् ॥ २ ॥ बध्नीतेमं दुर्विनीतं किं करिष्यंति वृष्णयः ॥ येऽस्मत्प्रसादोपचितां दत्तां नो भुंजते महीं ॥ ३ ॥ निगृहीतं सुतं श्रुत्वा यद्येष्यंतीह वृष्णयः ॥ भग्नदर्पाः शमं यांति प्राणा इव सुसंयताः ॥ ४ ॥ इति कर्णः शलो भूरिर्यज्ञकेतुः सुयोधनः ॥ सांबमारेभिरे बद्धुं कुरुवृद्धानुमोदिताः ॥ ५ ॥ दृष्ट्वानुधावतः सांबो धार्तराष्ट्रान्महारथः ॥ प्रगृह्य रुचिरं चापं तस्थौ सिंह इवैकलः ॥ ६ ॥ तं तं जिघृक्षवः क्रुद्धास्तिष्ठ तिष्ठेति भाषिणः ॥ आसाद्य धन्विनो बाणैः कर्णाग्रण्यः समाकिरन् ॥ ७ ॥

धि ॥ तद्विमोक्षाय रामेण गजाह्वयविकर्षणं ॥ १ ॥ रामचरित्रांतरं निरूपयितुमाह दुर्योधनसुतामिति समितिंजयः संग्रामजित् ॥ १ ॥ २ ॥ नोऽस्माकं महीं अस्माभिर्दत्तां न ते भूपतय इति भावः ॥ ३ ॥ यांति यास्यंति प्राणा इंद्रियाणीव सुसंयताः प्राणायामादिभिर्दमिताः ॥ ४ ॥ कुरुवृद्धो भीष्मस्तेनानुमोदिताः तत्सहिताः षडेते इत्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ कर्णोऽग्रणीर्येषां ते ॥ ७ ॥

नअमृष्यत् अचिंत्यस्यभगवतोऽर्भोऽर्भकः अचिंत्यश्चासावर्भश्चेतिवा ॥ ८ ॥ ९ ॥ तत्प्रपंचयति चतुर्भिश्चतुरइत्यत्रवीप्साऽनुसंधेया त
त्कर्मतेसंमानितवंतः ॥ १० ॥ ११ ॥ स्वस्यदुर्योधनस्यकन्यांचनीत्वेतिशेषः ॥ १२ ॥ १३ ॥ यतःकलिंनैच्छत् अतःसांत्वयित्वाजगामे

सोऽपविद्धःकुरुश्रेष्ठकुरुभिर्यदुनंदनः॥ नामृष्यत्तदचिंत्यार्भःसिंहःक्षुद्रमृगैरिव ॥ ८ ॥ विस्फूर्ज्यरुचिरंचा
पंसर्वान्विव्याधसायकैः॥ कर्णादीन्षड्रथान्वीरतावद्भिर्युगपत्पृथक् ॥ ९॥ चतुर्भिश्चतुरोवाहानेकैकेनचसा
रथीन्॥ रथिनश्चमहेष्वासांस्तस्यतत्तेऽभ्यपूजयन्॥ १०॥ तंतुतेविरथंचक्रुश्चत्वारश्चतुरोहयान्॥ एकस्तुसा
रथिंजघ्नेचिच्छेदान्यःशरासनं॥ ११ ॥ तंबध्वाविरथीकृत्यकृच्छ्रेणकुरवोयुधि ॥ कुमारंस्वस्यकन्यांचस्वपुरं
जयिनोऽविशन्॥ १२ ॥ तच्छ्रुत्वानारदोक्तेनराजन्संजातमन्यवः॥ कुरून्प्रत्युद्यमंचक्रुरुग्रसेनप्रचोदिताः॥
॥ १३ ॥ सांत्वयित्वातुतान्रामःसन्नद्धान्वृष्णिपुंगवान्॥ नैच्छत्कुरूणांवृष्णीनांकलिंकलिमलापहः॥ १४॥
जगामहास्तिनपुरंरथेनादित्यवर्चसा॥ ब्राह्मणैःकुलवृद्धैश्चवृतश्चंद्रइवग्रहैः॥ १५॥ गत्वागजाह्वयंरामोबा
ह्योपवनमास्थितः॥ उद्धवंप्रेषयामासधृतराष्ट्रंबुभुत्सया ॥ १६॥ सोभिवंद्यांबिकापुत्रंभीष्मंद्रोणंचबाह्लि
कं॥ दुर्योधनंचविधिवद्राममागतमब्रवीत् ॥ १७ ॥ तेऽतिप्रीतास्तमाकर्ण्यप्राप्तंरामंसुहृत्तमं ॥ तमर्चयि
त्वाभिययुःसर्वेमंगलपाणयः॥ १८॥ तंसंगम्ययथान्यायंगामर्घ्यंचन्यवेदयन्॥ तेषांयेतत्प्रभावज्ञाःप्रणेमुः
शिरसाबलं॥ १९॥ बंधून्कुशलिनःश्रुत्वापृष्ट्वाशिवमनामयं ॥परस्परमथोरामोबभाषेऽविक्लवंवचः॥ २०॥
उग्रसेनःक्षितीशेशोयद्वआज्ञापयत्प्रभुः॥ तदव्यग्रधियःश्रुत्वाकुरुध्वंमाविलंबितं॥ २१॥ यद्यूयंबहवस्त्वेकं
जित्वाऽधर्मेणधार्मिकं॥ अबध्नीताथतन्मृष्येबंधूनामैक्यकाम्यया॥ २२ ॥

ति ॥ १४॥ १५॥ धृतराष्ट्रंप्रतिबुभुत्सयेति अभिप्रायजिज्ञासयेत्यर्थः ॥ १६॥ विधिवदभिवंद्य ॥ १७॥ तमुद्धवमर्चयित्वासत्कृत्य मंगलपाण
यःउपायनहस्ताः ॥ १८॥ वृद्धाअपिप्रणेमुः ॥ १९॥ २०॥ २१॥ यद्यूयमित्युग्रसेनवाक्यं मृष्येसहे अथाशुतमानीयसमर्पयतेतिशेषः ॥ २२॥

वीर्यंप्रभावः शौर्यमुत्साहः बलंसत्वं तैरुन्नद्धमुच्छृंखलं कथमात्मनःशक्तेःसममनुरूपं ॥२३॥ उपानत्पादरक्षाशिरआरोढुमिच्छतीतिही नाअस्मानाज्ञापयंतीत्यर्थः॥२४॥ अस्यैवप्रपंचः एतइतिचतुर्भिः यौनेनपृथायाविवाहेन॥ २५॥ किंचचामरव्यजनेइति भुंजंतिउपभुं जतइत्यर्थः अस्मदुपेक्षयाअस्माकमनादरेण ॥२६॥ अलमिति अतःपरंतानिअपहरिष्यामइत्यर्थः ॥२७॥ अवरुंधीतस्वीकुर्याद्उरणःमेषः

वीर्यशौर्यबलोन्नद्धमात्मशक्तिसमंवचः॥ कुरवोबलदेवस्यनिशम्योचुःप्रकोपिताः॥ २३॥ अहोमहच्चित्रमिदंकालगत्यादुरत्यया॥ आरुरुक्षत्युपानद्वैशिरोमुकुटसेवितं॥ २४॥ एतेयौनेनसंबद्धाःसहशय्यासनाशनाः॥ वृष्णयस्तुल्यतांनीताअस्मद्दत्तनृपासनाः॥ २५॥ चामरव्यजनेशंखमातपत्रंचपांडुरं॥ कीरीटमासनंशय्यांभुंजंत्यस्मदुपेक्षया॥ २६॥ अलंयदूनांनरदेवलांछनैर्दातुःप्रतीपैःफणिनामिवामृतं॥ येऽस्मत्प्रसादोपचिताहियादवाआज्ञापयंत्यद्यगतत्रपावत॥ २७॥ कथमिंद्रोऽपिकुरुभिर्भीष्मद्रोणार्जुनादिभिः॥ अदत्तमवरुंधीतसिंहग्रस्तमिवोरणः॥ २८॥ श्रीशुकउवाच जन्मबंधुश्रियोन्नद्धमदास्तेभरतर्षभ॥ आश्राव्यरामंदुर्वाच्यमसभ्याःपुरमाविशन्॥ २९॥ दृष्ट्वाकुरूणांदौःशील्यंश्रुत्वाऽवाच्यानिचाच्युतः॥ अवोचत्कोपसंरब्धोदुष्प्रेक्ष्यःप्रहसन्मुहुः॥ ३०॥ नूनंनानामदोन्नद्धाःशांतिनेच्छंत्यसाधवः॥ तेषांहिप्रशमोदंडःपशूनांलगुडोयथा॥ ३१॥ अहोयदून्सुसंरब्धान्कृष्णंचकुपितंशनैः॥सांत्वयित्वाहमेतेषांशममिच्छन्निहागतः॥ ३२॥ तइमेमंदमतयःकलहाभिरताःखलाः॥ तंमामवज्ञायमुहुर्दुर्भाषान्मानिनोऽब्रुवन्॥ ३३॥ नोग्रसेनःकिलविभुर्भोजवृष्ण्यंधकेश्वरः॥ शक्रादयोलोकपालायस्यादेशानुवर्तिनः॥ ३४॥ सुधर्माक्रम्यतेयेनपारिजातोमरांघ्रिपः॥ आनीयभुज्यतेसोऽसौनकिलाध्यासनार्हणः॥ ३५॥

॥२८॥ जन्मनाबंधुभिश्चोपलक्षितयाश्रियाउन्नद्धउत्कटोमदोयेषांते दुर्वाच्यंपरुषंवाक्यं असभ्यादुर्जनाः ॥२९॥३०॥ नानाधनाभिजनादिमदैरुन्नद्धाःतेषांदंडएवप्रशमः प्रकर्षेणशमयतीतितथा यथालगुडःदंडः ॥३१॥३२॥ दुर्भाषान् अवाच्यशब्दान् ॥३३॥ दुर्भाषणमनुस्मरतिषड्भिःनोग्रसेनइति विभुःआज्ञापयितुंसमर्थः॥३४॥अहोधृष्टाःश्रीकृष्णमप्यधिक्षिपंतीतिकुपितआह सुधर्मेत्यादिभिस्त्रिभिः॥३५॥

॥ ३६ ॥ मौल्युत्तमैः मौलियुक्तैरुत्तमांगैः उत्तमैर्मौलिभिरितिवा उपासितानितीर्थानियैर्योगिभिःतेषामपितीर्थं यद्वाउपासितंसर्वैःसेवितंतीर्थंगंगांतस्याःतीर्थतीर्थत्वनिमित्तं किंचब्रह्माभवःश्रीश्चाहमपिउद्वहेम कथंभूतावयं यस्यकलायांअंशस्यकलाअंशस्यकलाअंशाः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ मत्तानामिवमद्यादिनारूक्षाःपरुषाः अनुशासितास्वयंदंडधरःसन् ॥ ३९ ॥ ४० ॥ लांगलाग्रेणदक्षिणतःप्राकार

यस्यपादयुगंसाक्षाच्छ्रीरुपास्तेऽखिलेश्वरी ॥ सनार्हतिकिलश्रीशोनरदेवपरिच्छदान् ॥ ३६ ॥ यस्यांघ्रिपंकजरजोऽखिललोकपालैर्मौल्युत्तमैर्धृतमुपासिततीर्थतीर्थं ॥ ब्रह्माभवोऽहमपियस्यकलाःकलायाःश्रीश्चोद्वहेमचिरमस्यनृपासनंक्क ॥ ३७ ॥ भुंजतेकुरुभिर्दत्तंभूखंडंवृष्णयःकिल ॥ उपानहःकिलवयंस्वयंतुकुरवःशिरः ॥ ३८ ॥ अहोऐश्वर्यमत्तानांमत्तानामिवमानिनां ॥ असंबद्धागिरोरूक्षाःकःसहेतानुशासिता ॥ ३९ ॥ अद्यनिष्कौरवींपृथ्वींकरिष्यामीत्यमर्षितः ॥ गृहीत्वाहलमुत्तस्थौदहन्निवजगत्त्रयं ॥ ४० ॥ लांगलाग्रेणनगरमुद्विदार्यगजाह्वयं ॥ विचकर्षसगंगायांप्रहरिष्यन्नमर्षितः ॥ ४१ ॥ जलयानमिवाघूर्णगंगायांनगरंपतत् ॥ आकृष्यमाणमालोक्यकौरवाजातसंभ्रमाः ॥ ४२ ॥ तमेवशरणंजग्मुःसकुटुंबाजिजीविषवः ॥ सलक्ष्मणंपुरस्कृत्यसांबंप्रांजलयःप्रभुं ॥ ४३ ॥ रामरामाखिलाधारप्रभावंनविदामते ॥ मूढानांनःकुबुद्धीनांक्षंतुमर्हस्यतिक्रमं ॥ ४४ ॥ स्थित्युत्पत्त्यप्ययानांत्वमेकोहेतुर्निराश्रयः ॥ लोकान्क्रीडनकानीशक्रीडतस्तेवदंतिहि ॥ ४५ ॥ त्वमेवमूर्ध्नीदमनंतलीलयाभूमंडलंबिभर्षिसहस्रमूर्धन् ॥ अंतेचयःस्वात्मनिरुद्धविश्वःशेषेद्वितीयःपरिशिष्यमाणः ॥ ४६ ॥ कोपस्तेखिलशिक्षार्थंनद्वेषान्नचमत्सरात् ॥ बिभ्रतोभगवन्सत्वंस्थितिपालनतत्परः ॥ ॥ ४७ ॥ नमस्तेसर्वभूतात्मन्सर्वशक्तिधराव्यय ॥ विश्वकर्मन्नमस्तेस्तुत्वांवयंशरणंगताः ॥ ४८ ॥

लेनिखातेन उद्विदार्यउत्पाट्य ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ जिजीविषवइत्यक्षराधिक्यंसोढव्यं ॥ ४३ ॥ मूढानांप्रभावानभिज्ञानांअतिक्रममपराधं ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ शेषेशयनंकरोषि शेषपर्यंकेपरिशिष्यमाणोयःसचत्वमेवेतिवा ॥ ४६ ॥ अस्मासुकोपश्चतवानुचितएवेत्याहुःकोपस्तइति स्थितिपालनेतत्परःतात्पर्यवान्कोपःपाठांतरेसंबोधनं ॥ ४७ ॥ विश्वंकर्मकृत्यंयस्यसत्वमितिसंबोधनं ॥ ४८ ॥

वेपमानमयनंपुरंयेषांतैः ॥ ४९ ॥ तुरंगमांश्चद्वादशायुतानि ॥५०॥५१॥ सुहृद्भिःकौरवैः ॥५२॥ मध्येसभायांसभामध्ये ॥५३॥ ५४ ॥
इतिदशमेटीकायामष्टषष्टितमोऽध्यायः ॥६८॥ ॥ ७ ॥ एकोनसप्ततितमेगार्हस्थ्यंप्रतिमंदिरं ॥ कृष्णस्यनारदोदृष्ट्वाविस्मितोऽगा
न्नतःस्तुवन् ॥१॥१॥ दिदृक्षामभिनयेनाह चित्रमिति द्व्यष्टसहस्रंस्त्रियःउदावहत् परिणीतवान् ॥ २ ॥ तांद्वारवतीमनुवर्णयतिपुष्पितेतिसा

श्रीशुकउवाच एवंप्रपन्नैःसंविग्नैर्वेपमानायनैर्बलः ॥ प्रसादितःसुप्रसन्नोमाभैष्टेत्यभयंददौ ॥ ४९ ॥ दु
र्योधनःपारिबर्हंकुंजरान्षष्टिहायनान् ॥ ददौचद्वादशशतान्ययुतानितुरंगमान् ॥ ५० ॥ रथानांषट्सहस्रा
णिरौक्मणांसूर्यवर्चसां ॥ दासीनांनिष्ककंठीनांसहस्रंदुहितृवत्सलः ॥ ५१ ॥ प्रतिगृह्यतुतत्सर्वंभगवान्सा
त्वतर्षभः ॥ ससुतःसस्नुषःप्रायात्सुहृद्भिरभिनंदितः ॥ ५२ ॥ ततःप्रविष्टःस्वपुरंहलायुधःसमेत्यबंधूननुरक्त
चेतसः ॥ शशंससर्वंयदुपुंगवानांमध्येसभायांकुरुषुस्वचेष्टितं ॥ ५३ ॥ अद्यापिचपुरंह्येतत्सूचयद्रामवि
क्रमं ॥ समुन्नतंदक्षिणतोगंगायामनुदृश्यते ॥ ५४ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणे दशम०उ०हास्ति
नपुरकर्षणसंकर्षणविजयोनामाष्टषष्टितमोऽध्यायः ॥६८॥ ॥७॥ श्रीशुकउवाच नरकंनिहतंश्रुत्वात
थोद्वाहंचयोषितां ॥ कृष्णेनैकेनबह्वीनांतद्दिदृक्षुःस्मनारदः ॥ १ ॥ चित्रंबतैतदेकेनवपुषायुगपत्पृथक् ॥ गृहेषु
द्व्यष्टसाहस्रंस्त्रियएकउदावहत् ॥ २ ॥ इत्युत्सुकोद्वारवतींदेवर्षिर्द्रष्टुमागमत् ॥ पुष्पितोपवनारामद्विजालिकुल
नादितां ॥ ३ ॥ उत्फुल्लेंदीवरांभोजकह्लारकुमुदोत्पलैः ॥ छुरितेषुसरस्सूच्चैःकूजितांहंससारसैः ॥ ४ ॥ प्रासाद
लक्षैर्नवभिर्जुष्टांस्फाटिकराजतैः ॥ महामरकतप्रख्यैःस्वर्णरत्नपरिच्छदैः ॥ ५ ॥ विभक्तरथ्यापथचत्वरापणैः
शालासभाभीरुचिरांसुरालयैः ॥ संसिक्तमार्गांगणवीथिदेहलींपतत्पताकाध्वजवारितातपां ॥ ६ ॥

द्विजत्रयेण पुष्पितेषूपवनेषु आरामेषुउद्यानेषुच द्विजानामलीनांचकुलानितैर्नादितां ॥ ३ ॥ छुरितेषुव्याप्तेषु ॥ ४ ॥ महामरकतैः प्रख्यायं
तेप्रकाशंतइतितथातैः स्वर्णरत्नमयाःपरिच्छदाः परिकरायेषुतैः ॥५॥ पतंत्यःप्रचलंत्यःपताकायेषुतैर्ध्वजैर्वारितःआतपोयस्यांतां ॥ ६ ॥

तस्यांद्वारकायांसर्वैर्धिष्ण्यपैःलोकपालैरर्चितं ॥ ७ ॥ षोडशभिःसद्मसहस्रैःसमलंकृतं हरेरंतःपुरंविवेश तत्रचतस्यशौरेःपत्नीनांभवने षुएकतमंविवेशेत्यन्वयः यत्रस्वकौशलंत्वष्ट्रादर्शितमित्यंतःपुरभवनयोर्विशेषणं ॥ ८ ॥ तदनुवर्णयतिचतुर्भिः विष्टब्धमिति ॥ विद्रुमस्तं भैर्विष्टब्धंधृतं वैदूर्यमयानिफलकोत्तमानिस्तंभाश्रयणानिछादनानितैःइंद्रनीलमयैःकुड्यादिभिश्चोपलक्षितं जगत्याभूमिकयाचइंद्रनी

तस्यामंतःपुरंश्रीमदर्चितंसर्वधिष्ण्यपैः॥ हरेःस्वकौशलंयत्रत्वष्ट्राकार्त्स्न्येनदर्शितं ॥ ७ ॥ तत्रषोडशभिःसद्म सहस्रैःसमलंकृतं ॥ विवेशैकतमंशौरेःपत्नीनांभवनंमहत् ॥ ८ ॥ विष्टब्धंविद्रुमस्तंभैर्वैदूर्यफलकोत्तमैः ॥ इं द्रनीलमयैःकुड्यैर्जगत्याचाहतत्विषा ॥ ९ ॥ वितानैर्निर्मितैस्त्वष्ट्रामुक्तादामविलंबिभिः ॥ दांतैरासनपर्य कैर्मण्युत्तमपरिष्कृतैः ॥ १० ॥ दासीभिर्निष्ककंठीभिःसुवासोभिरलंकृतं ॥ पुंभिःसकंचुकोष्णीषसुवस्त्र मणिकुंडलैः ॥ ११ ॥ रत्नप्रदीपनिकरद्युतिभिर्निरस्तध्वांतंविचित्रवलभीषुशिखंडिनोऽग ॥ नृत्यंतियत्र विहितागुरुधूपमक्षैर्निर्यातमीक्ष्यघनबुद्धयउन्नदंतः ॥ १२ ॥ तस्मिन्समानगुणरूपवयःसुवेषदासीसह स्रयुतयाऽनुसवंगृहिण्या ॥ विप्रोददर्शचमरव्यजनेनरुक्मदंडेनसात्वतपतिंपरिवीजयंत्या ॥ १३ ॥ तंस न्निरीक्ष्यभगवान्सहसोत्थितःश्रीपर्यंकतःसकलधर्मभृतांवरिष्ठः ॥ आनम्यपादयुगलंशिरसाकिरीटजुष्टे नसांजलिरवीविशदासनेस्वे ॥ १४ ॥

लमय्या नहताल्विट्यस्याःतया ॥ ९ ॥ मुक्तादाम्नां विलंबाःविविधानिलंबनानिविद्यंतेयेषुतैःमण्युत्तमैःपरिष्कृतैर्भूषितैः ॥ १० ॥ ११ ॥ ईक्ष्यसमीक्ष्य घनोमेघोऽयमितिबुद्धिर्येषांने ॥ १२ ॥ अनुसवंसर्वकालं आत्मनासमानानिगुणरूपवयांसिसुवेषोऽलंकारश्चयस्यतेनदा सीसहस्रेण युतयागृहिण्यासह ॥ १३ ॥ श्रियःरुक्मिण्याःपर्यंकतः अवीविशत् उपवेशयामास ॥ १४ ॥

अबिभत् [illegible] :दधारेत्यर्थः बिभ्रदितिशत्रंतंवा तदासंपूज्याभिभाष्यचप्राहेत्युत्तरेणान्वयः कथंभूतः यस्यचरणशौचंगंगाअशेषतीर्थं सः अतएव [illegible] दुरुतरोऽपिसतांधर्मभृतांपतित्वादेवमकरोदित्यर्थः सतांपतित्वेहेतुःब्रह्मण्यदेवइति यत्गुणकृतंनामतस्यैवयतोयुक्तंसमंज समतस्तद्धर्मप्रवर्तनायैवमाचरणमित्यर्थः ॥ १५ ॥ अभिभाष्यदिष्ट्याऽत्रत्वदागमनमित्यादिप्रियमुक्त्वा ॥ १६ ॥ भगवतास्वस्यअर्हणम नर्हंमन्यमानस्तत्संभावयन्नाह नैवेति सर्वमित्रत्वादेवमर्हणंनतुममगौरवात् तर्हिकथंकंसादिष्वमैत्रीतत्राह खलानांदमध्येनैवाद्भुतमिति

तस्यावनिज्यचरणौतदपःस्वमूर्ध्नाबिभ्रज्जगद्गुरुतरोपिसतांपतिर्हि ॥ ब्रह्मण्यदेवइतियद्गुणनामयुक्तंतस्यैव यच्चरणशौचमशेषतीर्थं ॥ १५॥ संपूज्यदेवऋषिवर्यमृषिःपुराणोनारायणोनरसखोविधिनोदितेन॥वाण्या भिभाष्यमितयामृतमिष्टयातंप्राहप्रभोभगवतेकरवामहेकिं॥ १६॥ नारदउवाच नैवाऽद्भुतंतवविभोऽखि ललोकनाथमैत्रीजनेषुसकलेषुदमःखलानां ॥ निःश्रेयसायहिजगत्स्थितिरक्षणाभ्यांस्वैरावतारउरुगाय विदामसुष्ठु॥ १७॥ दृष्टंतवांघ्रियुगलंजनतापवर्गंब्रह्मादिभिर्हृदिविचिंत्यमगाधबोधैः॥संसारकूपपतितोत्त रणावलंबंध्यायंश्चराम्यनुगृहाणयथास्मृतिःस्यात् ॥ १८ ॥ ततोऽन्यदाविशद्गेहंकृष्णपत्न्याःसनारदः ॥ यो गेश्वरेश्वरस्यांगयोगमायाविवित्सया॥ १९॥दीव्यंतमक्षैस्तत्रापिप्रिययाचोद्धवेनच॥ पूजितःपरयाभक्त्या प्रत्युत्थानासनादिभिः ॥ २० ॥ पृष्टश्चाविदुषेवासौकदायातोभवानिति ॥क्रियतेकिंनुपूर्णानामपूर्णैरस्मदा दिभिः॥ २१ ॥ अथापिब्रूहिनोब्रह्मजन्मैतच्छोभनंकुरु॥ सतुविस्मितउत्थायतूष्णीमन्यदगाद्गृहं ॥ २२॥

कुतः जगतःस्थितिर्धारणंरक्षणंपालनंताभ्यांसहतस्यनिःश्रेयसाय तवायंस्वेच्छावतारइतिवयंसुष्ठुसम्यग्विद्मःअतःखलदमःसाधुसंमान नंचयुक्तमितिभावः ॥ १७ ॥ यदुक्तंप्रभोकिंकरवामेतितत्राह दृष्टमिति भक्तजनतायाअपवर्गरूपं किंचअतिदुर्लभतयाब्रह्मादिभिर्यो गेश्वरैरपिहृदिविचिंत्यं किंचसंसारकूपेपतितानामुत्तरणायावलंबमाश्रयं एवंभूतंतवांघ्रियुगलंमयादृष्टं अतःकृतकृत्योऽस्मि तथात्वत्स्मृ तिर्यथास्यात्तथाऽनुगृहाण ततस्तंध्यायन्नेवनित्यंचरामीति ॥ १८॥ १९॥ अक्षैर्दीव्यंतमित्यादौददर्शेतिज्ञातव्यं ॥२०॥२१॥२२॥

॥ २३ ॥ वितानाग्नीनाहवनीयादीन् अग्निहोत्रेणपंचभिर्मखैः महायज्ञैर्यजंतं ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥३०॥३१॥ कालेतत्तत्समयेविधिनाउपयापनंप्रापणंविवाहमित्यर्थः कल्पयंतंघटयंतं विभूतिभिर्विभवैः॥३२॥ प्रस्थापनंदुहितृजामात्रादीनांस्वगृहा

तत्राप्यचष्टगोविंदंलालयंतंसुतान्शिशून ॥ ततोऽन्यस्मिन्गृहेऽपश्यन्मज्जनायकृतोद्यमं ॥ २३ ॥ जुह्वंतंच वितानाग्नीन्यजंतंपंचभिर्मखैः ॥ भोजयंतंद्विजान्क्वापिभुंजानमवशेषितं ॥ २४ ॥ क्वापिसंध्यामुपासीनंजपंतंब्रह्मवाग्यतं ॥ एकत्रचासिचर्मभ्यांचरंतमसिवर्त्मसु ॥ २५ ॥ अश्वैर्गजैरथैःक्वापिविचरंतंगदाग्रजं ॥ क्वचिच्छयानंपर्यंकेस्तूयमानंचवंदिभिः ॥ २६ ॥ मंत्रयंतंचकस्मिंश्चिन्मंत्रिभिश्चोद्धवादिभिः ॥ जलक्रीडारतंक्वापिवारमुख्याऽबलावृतं ॥ २७ ॥ कुत्रचिद्द्विजमुख्येभ्योददतंगाःस्वलंकृताः ॥ इतिहासपुराणानिशृण्वंतंमंगलानिच ॥ २८ ॥ हसंतंहास्यकथयाकदाचित्प्रिययागृहे ॥ क्वापिधर्मंसेवमानमर्थकामौचकुत्रचित् ॥ २९ ॥ ध्यायंतमेकमासीनंपुरुषंप्रकृतेःपरं ॥ शुश्रूषंतंगुरून्क्वापिकामैर्भोगैःसपर्यया ॥ ३० ॥ कुर्वंतंविग्रहंकैश्चित्संधिंचान्यत्रकेशवं ॥ कुत्रापिसहरामेणचिंतयंतंसतांशिवं॥३१॥ पुत्राणांदुहितॄणांचकालेविध्युपयापनं ॥ दारैर्वरैस्तत्सदृशैःकल्पयंतंविभूतिभिः ॥ ३२ ॥ प्रस्थापनोपानयनैरपत्यानांमहोत्सवान् ॥ वीक्ष्ययोगेश्वरेशस्ययेषांलोकाविसिस्मिरे ॥ ३३ ॥ यजंतंसकलान्देवान्क्वापिक्रतुभिरूर्जितैः ॥ पूर्तयंतंक्वचिद्धर्मंकूपाराममठादिभिः ॥ ३४ ॥ चरंतंमृगयांक्वापिहयमारुह्यसैंधवं ॥ घ्नंतंततःपशून्मेध्यान्परीतंयदुपुंगवैः ॥ ३५ ॥ अव्यक्तलिंगंप्रकृतिष्वंतःपुरगृहादिषु ॥ क्वचिच्चरंतंयोगेशंतत्तद्भावबुभुत्सया ॥ ३६ ॥

द्गृहंप्रतिनयनं उपानयनंतत्तद्गृहात्पुनरानयनं तैर्महोत्सवान्कल्पयंतं योगेश्वरेशस्यतेषामपत्यानांमहोत्सवान्वीक्ष्यलोकाःसर्वेविसिस्मिविस्मयंचक्रुः तथाभूतान्कल्पयंतं ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ अव्यक्तलिंगवेषांतरेणच्छन्नं ॥ ३६ ॥

।३७॥ हेयोगेश्वर आत्मन् आत्मनिमनसितवस्वरूपेवानिर्भाताःप्रतीतास्तवयोगमायाः केवलंविदामविद्मः नतुत्वत्परमार्थमितिभावः॥ ॥ ३८ ॥ त्वन्मानुष्यनाट्येनमुह्यामिअतोमांप्रस्थापयेत्याह अनुजानीहीति॥ ३९॥ तत्तस्माल्लोकंशिक्षयन्निमंधर्ममास्थितः नतुतस्त्वतः हेपुत्रमाखिद मोहंमाप्राप्नुहिइति ॥ ४० ॥ इत्येवमनुगृहीतस्तमेकमेवसंतंददर्शेति ॥ ४१ ॥ मुहुर्मुहुर्दृष्ट्वाजातकौतुकोमुनिर्विस्मितोऽभू

अथोवाचहृषीकेशंनारदःप्रहसन्निव॥ योगमायोदयंवीक्ष्यमानुषीमीयुषोगतिं॥ ३७॥ विदामयोगमाया स्तेदुर्दर्शाअपिमायिनां॥ योगेश्वरात्मन्निर्भाताभवत्पादनिषेवया ॥ ३८॥ अनुजानीहिमांदेवलोकांस्तेय शसाप्लुतान्॥ पर्यटामितवोद्गायन्लीलाभुवनपावनीं॥ ३९॥ श्रीभगवानुवाच ब्रह्मन्धर्मस्यवक्ताऽहं कर्तातदनुमोदिता॥ तच्छिक्षयँल्लोकमिममास्थितःपुत्रमाखिद॥ ४०॥ श्रीशुकउवाच इत्याचरंतंसद्ध र्मान्पावनान्गृहमेधिनां॥ तमेवसर्वगेहेषुसंतमेकंददर्शह॥ ४१॥ कृष्णस्यानंतवीर्यस्ययोगमायामहोदयं॥ मुहुर्दृष्ट्वाऋषिरभूद्विस्मितोजातकौतुकः॥ ४२॥ इत्यर्थकामधर्मेषुकृष्णेनश्रद्धितात्मना॥ सम्यक्सभाजितः प्रीतस्तमेवानुस्मरन्ययौ॥ ४३॥ एवंमनुष्यपदवीमनुवर्तमानोनारायणोऽखिलभवायगृहीतशक्तिः॥ रेमें ऽगषोडशसहस्रवरांगनानांसव्रीडसौहृदनिरीक्षणहासजुष्टः॥ ४४॥ यानीहविश्वविलयोद्भववृत्तिहेतुःक र्माण्यनन्यविषयाणिहरिश्चकार ॥ यस्त्वंगगायतिशृणोत्यनुमोदतेवाभक्तिर्भवेद्भगवतिह्यपवर्गमार्गे ॥ ॥ ४५॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेएकोनसप्ततितमोऽध्यायः॥ ६९॥ ॥ ७॥

दिति ॥ ४१ ॥ श्रद्धितः श्रद्धयायुक्तःआत्मायस्यतेन ॥ ४३ ॥ नारददृष्टांश्रीकृष्णलीलांनिगमयति एवमिति अखिलस्यभवायउद्भवा य गृहीताःशक्तयोनानामूर्त्तयोयेनसः सव्रीडंचतत्सौहृदंचतेननिरीक्षणंहासश्च ताभ्यांजुष्टः॥ ४४ ॥ अनन्यविषयाणिअसाधारणानि अपवर्गमार्गेमोक्षप्रदे॥ ४५॥ इतिदशमेटीकायांएकोनसप्ततितमोऽध्यायः॥ ६९॥ ॥ ७॥

ततस्तुसम्तितमेकृष्णस्याह्निककर्मणि॥दूतनारदयोःकार्यैकार्यमंत्रविचारणं ॥१॥ जगन्मंगलचारित्रमाह्निकंजगदीशितुः॥नारदेनकचि त्किंचित्दृष्टमाहयथाक्रमं ॥ २ ॥ अथेति अर्थधर्मकामेषुश्रीकृष्णेनश्रद्धितात्मनेतिप्रस्तुतस्यश्रीकृष्णस्याह्निकस्याधिकारेऽथशब्दः उप वृत्तायामासन्नायां पतिभिः श्रीकृष्णैः माधव्योमाधवस्यभार्याः ॥ १ ॥ वंदिनइवश्रीकृष्णंबोधयंतिसंतिवयांसिपक्षिणोअरुरुवन् अ तिशयेनाकूजन् मंदारवनवायुभिर्गायत्स्वलिष्वनिद्राणिनिद्रारहितानिवयांसि ॥ २ ॥ वैदर्भीत्युपलक्षणं परिरंभणविश्लेषात्तंपर्यालो

श्रीशुकउवाच अथोषस्युपवृत्तायांकुक्कुटान्कूजतोशपन्॥गृहीतकंठ्यःपतिभिर्माधव्योविरहातुराः॥१॥ वयांस्यरुरुवन्कृष्णंबोधयंतीवबंदिनः॥गायत्स्वलिष्वनिद्राणिमंदारवनवायुभिः॥ २ ॥मुहूर्तंतंतुवैदर्भीना मृष्यदतिशोभनं॥परिरंभणविश्लेषात्प्रियबाह्वंतरंगता ॥ ३ ॥ ब्राह्मेमुहूर्तउत्थायवार्युपस्पृश्यमाधवः ॥ द ध्यौप्रसन्नकरणआत्मानंतमसःपरं॥ ४ ॥एकंस्वयंज्योतिरनन्यमव्ययंस्वसंस्थयानित्यनिरस्तकल्मषं ॥ ब्र ह्माख्यमस्योद्भवनाशहेतुभिःस्वशक्तिभिर्लक्षितभावनिर्वृतिं ॥ ५ ॥ अथाप्लुतोंऽभस्यमलेयथाविधिक्रिया कलापंपरिधायवाससी॥चकारसंध्योपगमादिसत्तमोहुतानलोब्रह्मजजापवाग्यतः॥६॥उपस्थायार्कमु द्यंतंतर्पयित्वात्मनःकलाः॥देवानृषीन्पितॄन्वृद्धान्विप्रानभ्यर्च्यचात्मवान् ॥ ७ ॥ धेनूनांरुक्मशृंगीणां साध्वीनांमौक्तिकस्रजां॥पयस्विनीनांगृष्टीनांसवत्सानांसुवाससां॥ ८ ॥

च्य ॥३॥४॥एकमखंडं तत्रहेतुः अनन्यंनिरुपाधि अतएवअव्ययंनित्यंस्वयंज्योतिष्ट्वेहेतुः नित्यनिरस्तंनित्यनिवृत्तंकल्मषमविद्यायस्मा त्तं उपलक्षणमाह अस्येति अस्यविश्वस्यलक्षितभावश्चासौनिर्वृतिश्च भावःसत्ता निर्वृतिरानंदः तथाहि गुणक्षोभात् पूर्वंसत्तामात्रंयः सदेवसौम्येदमग्रआसीत्इत्यादिश्रुतेः सएवानंदश्च विज्ञानमानंदमित्यादिश्रुतेः तंसदानंदमित्यर्थः ॥ ५ ॥ आप्लुतःस्नातः संध्यायाउपग मउपासनमादिर्यथाभवतितथा क्रियाकलापंचकार काण्वत्वादुदयात्पूर्वमेवहुतानलः ब्रह्मगायत्रींजजाप ॥ ६ ॥ कलाःअंशान् ऋषी न्पितॄंश्चतर्पयित्वा ॥ ७ ॥ गृष्टीनांप्रथमप्रसूतानां ॥ ८ ॥

बद्धमिति हिरण्येनपरीवृतान्कृष्णान्शुक्लदतोमृगान् मष्णारेभरतोऽददाच्छनंबद्धानिसप्तचेतिश्रुत्युक्तानि सप्तोत्तरशतंबद्धान्येकीकृत्यपुरा णेचतुर्दशलक्षत्वेनगणितानि यथोक्तंभरतमेवाधिकृत्यनवमस्कंधे मृगान्शुक्लदतःकृष्णान्सुवर्णेनपरिष्कृतान्॥अदात्कर्मणिमष्णारेनियुता निचतुर्दशेति ततश्चेयंबद्धसंख्याश्लोकेनसंगृह्यते चतुर्दशानांलक्षाणांसप्ताधिकशतांशकः॥बद्धंचतुरशीत्यग्रसहस्राणित्रयोदशेति दिनेदिने

ददौरूप्यखुराग्राणांक्षौमाजिनतिलैःसह॥ अलंकृतेभ्योविप्रेभ्योबद्धंबद्धंदिनेदिने ॥ ९ ॥ गोविप्रदेवतावृद्ध गुरून्भूतानिसर्वशः ॥ नमस्कृत्यात्मसंभूतीर्मंगलानिसमस्पृशत् ॥ १० ॥ आत्मानंभूषयामासनरलोकवि भूषणं ॥ वासोभिर्भूषणैःस्वीयैर्दिव्यस्रगनुलेपनैः ॥ ११ ॥ अवेक्ष्याज्यंतथादर्शंगोवृषद्विजदेवताः ॥ का मांश्चसर्ववर्णानांपौरांतःपुरचारिणां ॥ प्रदाप्यप्रकृतीःकामैःप्रतोष्यप्रत्यनंदत ॥ १२ ॥ संविभज्याग्रतो विप्रान्स्रक्तांबूलानुलेपनैः ॥ सुहृदःप्रकृतीर्दारानुपायुंक्ततःस्वयं ॥ १३ ॥ तावत्सूतउपानीयस्यंदनंप रमाद्भुतं ॥ सुग्रीवाद्यैर्हयैर्युक्तंप्रणम्यावस्थितोग्रतः ॥ १४ ॥ गृहीत्वापाणिनापाणीसारथेस्तमथारुहत् ॥ सात्यक्युद्धवसंयुक्तःपूर्वाद्रिमिवभास्करः ॥ १५ ॥ ईक्षितोऽतःपुरस्त्रीणांसव्रीडप्रेमवीक्षितैः ॥ कृच्छ्राद्वि सृष्टोनिरगाज्जातहासोहरन्मनः ॥ १६ ॥ सुधर्माख्यांसभांसर्वैर्वृष्णिभिःपरिवारितः ॥ प्राविशद्यन्निविष्टा नांनसंत्यंगषडूर्मयः ॥ १७॥ तत्रोपविष्टःपरमासनेविभुर्बभौस्वभासाककुभोवभासयन् ॥ वृतोनृसिंहैर्यदु भिर्यदूत्तमोयथोडुराजोदिवितारकागणैः ॥ १८ ॥

चप्रतिगृहंचेति ॥९॥ आत्मसंभूतीः स्वविभूतीः मंगलानिकपिलादीनि॥१०॥ नरलोकस्यविभूषणरूपमात्मानं स्वीयैः पीतांबरकौस्तुभा दिभिः ॥ ११ ॥ कामानभिलषितानर्थान् ॥ १२ ॥ विप्रादीन्स्रगादिभिः संविभज्यतेभ्यस्तानिदत्वेत्यर्थः उपायुंक्तभोगार्थमग्रहीत् ॥ ॥ १३ ॥ १४ ॥ पाणीकृतेंऽजलौगृहीत्वा ॥ १५ ॥ सव्रीडप्रेमवीक्षितैः कृच्छ्राद्विसृष्टोनिरगादिति ॥१६॥ एवंसर्वगृहेभ्यः पृथक्पृथक् निर्गत्य अनंतरमेकएवसन् सुधर्मांप्राविशत् यन्निविष्टानांयत्रप्रविष्टानां ॥ १७ ॥ नृसिंहैः नृषुश्रेष्ठैः ॥ १८ ॥

पमंत्रिणः परिहासकाः पृथक्पृथक्स्वस्वसमुदायैः ॥ १९ ॥ मृदंगादयः प्रसिद्धाः दरःशंखः सूतादयस्तुष्टुवुः ॥ २० ॥ ब्राह्मणाःब्रह्मवे माहुर्मंत्रान्व्याचक्षतेत्यर्थः वादिनः वादनचतुराः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ गिरिव्रजेतत्संज्ञकेदुर्गेरुद्धाआसन् तेषांचदुःखमावेदयदित्य न्वयः ॥ २४ ॥ कृष्णकृष्णेतिषट्श्लोकैराज्ञांविज्ञप्तिः तत्रप्रथमेनशरणाश्रयणं त्रिभिर्भयानुवादः द्वाभ्यांप्रार्थनमिति पृथग्धियःपृथग्द र्शिनः ॥ २५ ॥ पृथग्दर्शिनोलोकस्यभवभयंविदृण्वंतोनमंति लोकइति विकर्मनिषिद्धंकाम्यंचतस्मिन्नितरांरतःस्वेकुशलेधर्मे भवतोऽ नेत्वयाउदिते पंचरात्रेसामान्यतश्चगीतासु यत्करोषियदश्नासियज्जुहोषिददासियत् ॥यत्तपस्यसिकौंतेयतत्कुरुष्वमदर्पणमिति प्रमत्तो

तत्रोपमंत्रिणोराजन्नानाहास्यरसैर्विभुं ॥ उपतस्थुर्नटाचार्यानर्तक्यस्तांडवैःपृथक् ॥ १९ ॥ मृदंगवीणामु रजवेणुतालदरस्वनैः ॥ ननृतुर्जगुस्तुष्टुवुश्चसूतमागधवंदिनः ॥ २० ॥ तत्राहुर्ब्राह्मणाःकेचिदासीनाब्रह्मवा दिनः ॥ पूर्वेषांपुण्ययशसांराज्ञांचाकथयन्कथाः ॥ २१ ॥ तत्रैकःपुरुषोराजन्नागतोपूर्वदर्शनः ॥ विज्ञापि तोभगवतेप्रतीहारैःप्रवेशितः ॥ २२ ॥ सनमस्कृत्यकृष्णायपरेशायकृतांजलिः ॥ राज्ञामावेदयद्दुःखंजरासं धनिरोधजं ॥ २३ ॥ येचदिग्विजयेतस्यसंनतिंनययुर्नृपाः ॥ प्रसह्यरुद्धास्तेनासन्नयुतेद्वेगिरिव्रजे ॥ २४ ॥ कृष्णकृष्णाप्रमेयात्मन्प्रपन्नभयभंजन ॥ वयंत्वांशरणंयामोभवभीताःपृथग्धियः ॥ २५ ॥ लोकोविकर्मनि रतःकुशलेप्रमत्तःकर्मण्ययंत्वदुदितेभवदर्चनेस्वे ॥ यस्तावदस्यबलवानिहजीविताशांसद्यश्छिनत्त्यनिमि षायनमोऽस्तुतस्मै ॥ २६ ॥ लोकेभवान्जगदिनःकलयाऽवतीर्णःसद्रक्षणायखलनिग्रहणायचान्यः ॥ क श्चित्त्वदीयमतियातिनिदेशमीशकिंवाजनःस्वकृतमृच्छतितन्नविद्मः ॥ २७ ॥

नवहितोयावदयंलोकः तावदेवास्यलोकस्ययःसद्योजीविताशांछिनत्ति तस्मैतुभ्यमनिमिषायकालात्मनेनमइति ॥ २६ ॥ सेयंलोक स्यगतिः वयंतुत्वद्भक्ताः अतोऽस्माकंकुतएतद्दुःखमापन्नमित्याश्चर्येणाहुः लोकइति भोईश जगतःइनःईश्वरः त्वयिसद्रक्षणार्थमवतीर्णे ऽपिचेदस्माकंदुःखंस्यात्तर्हिकिमन्यः कश्चिज्जरासंधादिस्त्वदाज्ञामपिलंघयति किंचत्वयारक्ष्यमाणोऽपिजनः स्वकर्मजंदुःखंप्राप्नोत्ये तिनविद्मः नचैतदुभयमपियुक्तमितिभावः ॥ २७ ॥

किंदुःखंतदाहुःस्वमायितमिति स्वप्नवज्ज्ञातंनृपसुखं नृपोचितंसुखं यतःपरतंत्रंविषयसाध्यं किंचसंप्रतिशश्वद्भयंयस्मिन् तेनमृतकतुल्ये नशरीरेणधुरंपुत्रदारादिचिंतांकेवलंवहामः अहोकष्टंनः येवयमितःपूर्वमेवनिष्कामाःसंतः त्वांनाश्रिताइत्याहुःहित्वेति त्वत्त्वत्तःपदनी हेःनिष्कामैर्लभ्यमात्मनिस्वतःसिद्धंसुखंतद्धित्वाक्लिश्यामइति ॥२८॥त्वन्मायाकृतंकर्मबंधंत्वमेवनिवर्तयेतिप्रार्थयंते तन्नइति विमुंक्ष्वमो चय मगधोजरासंधःतत्संज्ञकात्कर्मपाशात् भवद्भिरेवविक्रम्यततोनिर्गम्यतामितिचेदतआहुःयइति एकएवायुतमतंगजानांवीर्यंविभ्र

स्वप्नायितंनृपसुखंपरतंत्रमीशशश्वद्भयेनमृतकेनधुरंवहामः ॥ हित्वातदात्मनिसुखंत्वदनीहलभ्यंक्लिश्यामहेऽतिकृपणास्तवमाययेह ॥ २८ ॥ तन्नोभवान्प्रणतशोकहरांघ्रियुग्मोबद्धान्वियुंक्ष्वमगधाह्वयकर्मपाशात् ॥ योभूभुजोऽयुतमतंगजवीर्यमेकोबिभ्रद्रुरोधभवनेमृगराडिवावीः ॥ २९ ॥ योवैत्वयाद्विनवकृत्वउदात्तचक्रभग्नोमृधेखलुभवंतमनंतवीर्यं ॥ जित्वानृलोकनिरतंसकृदूढदर्पोयुष्मत्प्रजारुजतिनोऽजिततद्विधेहि ॥ ३० ॥ दूतउवाच इतिमागधसंरुद्धाभवद्दर्शनकांक्षिणः ॥ प्रपन्नाःपादमूलंतेदीनानांशंविधीयतां ॥ ३१ ॥ श्रीशुकउवाच राजदूतेब्रुवत्येवंदेवर्षिःपरमद्युतिः ॥ बिभ्रत्पिंगजटाभारंप्रादुरासीद्यथारविः ॥ ३२ ॥ तंदृष्ट्वाभगवान्कृष्णःसर्वलोकेश्वरेश्वरः ॥ ववंदउत्थितःशीर्ष्णाससभ्यःसानुगोमुदा॥३३॥सभाजयित्वाविधिवत्कृतासनपरिग्रहं ॥ बभाषेसूनृतैर्वाक्यैःश्रद्धयातर्पयन्मुनिं ॥ ३४ ॥ अपिस्विदद्यलोकानांत्रयाणामकुतोभयं॥ ननुभूयान्भगवतोलोकान्पर्यटनोगुणः॥ ३५ ॥

त्सन् स्वभवनेभूभुजोऽस्मान्रुरोध सिंहोमेषीरिव ॥ २९ ॥ किंचयुष्मदीयावयमित्यस्मानधिकंबाधतइत्याहुः योवाइति हेउदात्तचक्रउद्यतसुदर्शन योवैद्विनवकृत्वःअष्टादशवारान् त्वयासहमृधेवर्तमानेतत्रसप्तदशकृत्वः त्वयाखलुभग्नःपराजितः पश्चादनंतवीर्यमपि नृलोके निरतंनरशरीरविनोदंभवंतंसकृज्जित्वाऊढदर्पःप्राप्तगर्वःयुष्मत्प्रजानःरुजतिपीडयति तत्तत्रयद्युक्तंतद्विधेहीत्यर्थः ॥३०॥ दूतआह इतीति ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ भूयान्महान्गुणोलाभोऽयमस्माकंसर्वलोकवृत्तांतज्ञानमिति ॥ ३५ ॥

ईश्वरःकर्तायेषांतेषु ॥ ३६ ॥ एवमविदुषेवसर्वज्ञेनजरासंधवधार्थमेवपांडवचिकीर्षितंपृष्टोनारदोमाययामातज्ञात्वाह दृष्टाइतात्राभः
विश्वसृजश्चब्रह्मणोऽपिमायिनोमोहकस्यतेस्वशक्तिभिर्विद्यादिभिः भूतेष्वंतर्यामितयाचरतोवर्तमानस्य यद्यहंभूतेषुवर्तेतर्हिभूतानिमांकि
 नपश्यंति तत्राहवन्हेरिवच्छन्नरुचइति स्वशक्तिभिरेवच्छन्नारुक्प्रकाशोयस्यतस्य अतस्तवेदंप्रश्नादिनमेऽद्भुतं ॥ ३७ ॥ इदंजगत्कथं
भूतंअसदेवयत्तवमाययाविद्यमानात्मतयाऽवभासते तज्जगत्सृजतः किंतुकेवलंतुभ्यंनमनमेवशक्यमित्याह तस्मैनमइति कुतःस्वेनरूपे
णसर्वतोविलक्षणात्मनेअचिंत्यायेत्यर्थः ॥ ३८ ॥ नन्वेवंभूतस्यकिंमायाचेष्टितैरित्यतआह जीवस्येति अविद्यातमसाप्टतत्वेनअनर्थप्रा

नहितेऽविदितंकिंचिल्लोकेष्वीश्वरकर्तृषु ॥ अथपृच्छामहेयुष्मन्पांडवानांचिकीर्षितं ॥ ३६ ॥ श्रीनारदउवा
च दृष्टामयातेबहुशोदुरत्ययामायाविभोविश्वसृजश्चमायिनः ॥ भूतेषुभूमंश्चरतःस्वशक्तिभिर्वह्नेरिवच्छ
न्नरुचोनमेऽद्भुतं ॥ ३७॥ तवेहितंकोऽर्हतिसाधुवेदितुंस्वमाययेदंसृजतोनियच्छतः ॥ यद्विद्यमानात्मतयाऽ
वसीयतेतस्मैनमस्तेस्वविलक्षणात्मने ॥ ३८ ॥ जीवस्ययःसंसरतोविमोक्षणंनजानतोऽनर्थवहाच्छरीरतः॥
लीलावतारैःस्वयशःप्रदीपकंप्राज्वालयत्त्वातमहंप्रपद्ये ॥ ३९ ॥ अथाप्याश्रावयेब्रह्मन्नरलोकविडंबनं ॥ रा
ज्ञःपैतृष्वस्रेयस्यभक्तस्यचचिकीर्षितं ॥ ४० ॥ यक्ष्यतित्वांमखेंद्रेणराजसूयेनपांडवः॥ पारमेष्ठ्यकामोनृपति
स्तद्भवाननुमोदतां ॥ ४१ ॥ तस्मिन्देवक्रतुवरेभवंतंवैसुरादयः॥ दिदृक्षवःसमेष्यंतिराजानश्चयशस्विनः॥
॥ ४२ ॥ श्रवणात्कीर्तनाद्ध्यानात्पूयंतेऽतेवसायिनः॥ तवब्रह्ममयस्येशकिमुतेक्षाऽभिमर्शिनः॥ ४३॥

पकात् शरीरात्संसरतः तेनैवतमसातस्माच्छरीरात्विमोक्षोपायमजानतः प्राज्वालयत्प्रदीपितवान् तंत्वात्वां यशःश्रवणादिभिर्जीवस्य
मोक्षार्थमित्यर्थः ॥ ३९ ॥ आश्रावयेश्रावयिष्यामि नरलोकविडंबनंब्रह्मत्वां ब्रह्मन्निितिपाठेऽपिहेब्रह्मन्नरलोकानुकारिणंत्वांश्रावयि
ष्यामीति ॥४०॥४१॥ नचात्रैवानुमोदनंकार्यंकिंतुतत्रागंतव्यमित्याशयेनाह तस्मिन्निति ॥४२॥ तत्रागताश्चसर्वेत्वद्दर्शनादिनापूताभ ॥४७॥
विष्यंतीत्याह श्रवणादिति अंतेवसायिनःश्वपचाअपि ब्रह्ममयस्यब्रह्मघनमूर्तेः ईक्षाचअभिमर्शः स्पर्शनंच तौविद्येतेयेषां ॥ ४३ ॥

कैमुत्यमतिशयेनाह यस्येति हेभुवनानांमंगलरूपदिविपातालेभूमौचप्रथितंयस्ययशोविश्वंपुनाति कथंप्रथितंदिग्वितानंदिग्गवनानांवि तानवदलंकरणं तथाचरणांबुचप्रथितंपुनाति कथंतत्प्रथितंदिविमंदाकिनीतिअधश्चभोगवतीतिइहचभूमौगंगेति तस्यतवागमनात्सर्वंमं गलंपवित्रंचभविष्यतीतिभावः ॥ ४४ ॥ तत्रैवंनारदोक्तेतेषुवर्तमानेष्वात्मीयपक्षेषुयादवेषुजरासंधस्यजिगीषयाअगृद्धत्सुअमन्यमाने पुवाचःपेशैःपेशलवाग्भिरित्यर्थः ॥ ४५ ॥ चक्षुस्त्वेहेतुःमंत्रार्थानांमंत्रसाध्यानांतत्त्वविदितिपरिपाकविदिति ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ इतिद

यस्यामलंदिवियशःप्रथितंरसायांभूमौचतेभुवनमंगलदिग्वितान॥ मंदाकिनीतिदिविभोगवतीतिचाधो गंगेतिचेहचरणांबुपुनातिविश्वं ॥ ४४ ॥ श्रीशुकउवाच तत्रतेष्वात्मपक्षेष्वगृद्धत्सुविजिगीषया ॥ वाचःपेशैःस्मयन्भृत्यमुद्धवंप्राहकेशवः ॥ ४५ ॥ श्रीभगवानुवाच त्वंहिनःपरमंचक्षुःसुहृन्मंत्रार्थत त्त्ववित्॥ तथाऽत्रब्रूह्यनुष्ठेयंश्रद्दध्मःकरवामतत्॥ ४६॥ इत्युपामंत्रितोभर्त्रासर्वज्ञेनापिमुग्धवत्॥ निदेशं शिरसाधायउद्धवःप्रत्यभाषत॥ ४७॥ इतिश्रीभागवतेम०द०उ० भगवद्यानेसप्ततितमोध्यायः॥ ७० ॥ श्रीशुकउवाच इत्युदीरितमाकर्ण्यदेवर्षेरुद्धवोऽब्रवीत्॥ सभ्यानांमतमाज्ञायकृष्णस्यचमहामतिः॥ १॥ उद्धवउवाच यदुक्तमृषिणादेवसाचिव्यंयक्ष्यतस्त्वया॥ कार्यंपैतृष्वस्रेयस्यरक्षाचशरणैषिणां॥ २ ॥य ष्टव्यंराजसूयेनदिक्चक्रजयिनाविभो॥ अतोजरासुतजयउभयार्थोमतोमम ॥ ३॥ अस्माकंचमहानर्थो ह्येतेनैवभविष्यति॥ यशश्चतवगोविंदराज्ञोबद्धान्विमुंचतः ॥ ४॥

शमेटीकायांसप्ततितमोध्यायः॥७०॥ ॥७१॥ अथैकसप्ततितमउद्धवस्यतुमंत्रतः॥ इंद्रप्रस्थंगतेकृष्णेपार्थानांपरमोत्सवः॥ १॥ राजसू अभिषेकृत्वाभीमदुर्योधनादिषु॥ कलिमुत्पाद्यतद्द्वाराभूभारमहरत्प्रभुः ॥ २॥ देवर्षेर्मतंराजसूयगमनं सभ्यानांमतंराजरक्षाकृष्णस्यतूभयं ॥१॥ यक्ष्यतःयागंकरिष्यतः पैतृष्वस्रेयस्यपितृष्वसुःपुत्रस्यसाचिव्यंसाहाय्यंतच्चकार्यं तथाशरणार्थिनांराज्ञांरक्षाचकार्या॥२॥ तत्रप्रथ मंराजसूयार्थंगंतव्यं ततोराजरक्षाकर्तव्येत्याह यष्टव्यमित्यष्टभिः अतःदिग्विजयहेतोःउभयार्थःराजसूयार्थःशरणागतरक्षार्थश्च॥३॥४॥

अत्युत्सुकतयासद्यएवजरासंधंहंतुमिच्छतोयादवानालक्ष्याह सवाइति १अन्येषांततोबलिनामपियद्यपिसमबलएवभीमस्तथापितंवि ना भीमादेवतस्यमृत्युर्विहितइतिभावः ॥ ५ ॥ ननुस्वबलसाम्येपिसेनाबलंतस्याधिकमितिचेदतआह द्वैरथइति द्वंद्वयुद्धेशतेनाक्षौहि णीभिर्युतोमागधोमानंजेतव्यइत्यर्थः नन्वसौस्वसैन्यमेवयुद्धायनियुंजीतकुतस्तेनद्वैरथमितितत्राह ब्रह्मण्यइति नप्रत्याख्यातिननिराक रोति ॥ ६ ॥ भिक्षेतद्वंद्वयुद्धंयाचेतां तथाऽपिसमबलत्वात्साम्यमेवस्यादतआह तवसन्निधाविति ॥७॥ ननुअंकिंचित्कुर्वतोममसन्निधा नात्किंस्यादतआह॥निमित्तमिति अयमर्थः यथातवारूपस्यकालात्मनोविश्वसर्गेनिमित्तंकेवलंहिरण्यगर्भःतथाशर्वश्चतन्निरोधेतथाऽत्र त्वमेवसन्निधिमात्रेणहंताभीमोनिमित्तमात्रमिति ॥८॥ अतोऽनेनोपायेनत्वयासशीघ्रंहंतव्यइत्याशयेनाह गायंतीति जरासंधधृतानांरा

सर्वैर्दुर्विषहोराजानागायुतसमोबले॥ बलिनामपिचान्येषांभीमंसमबलंविना ॥ ५ ॥ द्वैरथेसतुजेतव्योमा शताक्षौहिणीयुतः॥ ब्रह्मण्योऽभ्यर्थितोविप्रैर्नप्रत्याख्यातिकर्हिचित् ॥ ६ ॥ ब्रह्मवेषधरोगत्वातंभिक्षेतवृकोदरः॥ हनिष्यतिनसंदेहोद्वैरथेतवसन्निधौ॥ ७॥ निमित्तंपरमीशस्यविश्वसर्गनिरोधयोः॥ हिरण्यगर्भःशर्वश्चकालस्यारूपिणस्तव ॥ ८ ॥ गायंतितेविशदकर्मगृहेषुदेव्योराज्ञांस्वशत्रुवधमात्मविमोक्षणंच ॥ गोप्यश्चकुंजरपतेर्जनकात्मजायाःपित्रोश्चलब्धशरणामुनयोवयंच॥ ९ ॥ जरासंधवधःकृष्णभूर्यर्थायोपकल्प्यते ॥ प्रायःपाकविपाकेनतवचाभिमतःक्रतुः ॥ १० ॥

ज्ञांदेव्यःपत्न्यः तेविशदंकर्मस्वगृहेषुबालकलालनादौगायंति किंतत्कर्मस्वशत्रोःजरासंधस्यवधमात्मनांपतीनांविमोक्षणंच वत्समारो ऽसौ:करुणार्णवःश्रीकृष्णएवंकरिष्यतीति अत्रदृष्टांतःगोप्यश्चेत्यादयः यथागोप्यःशंखचूडवधंस्वमोक्षंचगायंति अवतारांतरगजेंद्रःकुंजरप तेर्नक्रात् जनकात्मजायाश्चरावणात् पित्रोश्चकंसगृहान्मोक्षं अतएवंभूतानांतासांकृपया त्वयातथैवकर्तव्यमितिभावः ॥ ९ ॥ किं चजरासंधवधइति भूर्यर्थायेति ततःशिशुपालवधादयोऽपिसुखसाध्याभविष्यंतीतिभावः एतच्चसर्वंभविष्यत्येवेतिसंभावयन्नाह प्राय इति पच्यतइतिपाकःकर्मतस्यविपाकःफलंतेनराज्ञांपुण्यविपाकेनजरासंधादीनांपापविपाकेनेति पाठांतरेतस्यजरासंधस्यपापविपा केनेति तेनायंक्रतुस्तवाभिप्रेतः तत्रगतेत्वयिसर्वंभविष्यतीत्यर्थः ॥ १० ॥

अच्युतमुपपस्यावृद्धं यदुवृद्धाइतिवदन्ननिरुद्धादयस्तथानापूजयन्निति सूचितं ॥ ११ ॥ अनुज्ञाप्यअनुज्ञांप्रार्थ्य गुरून्वसुदेवादीन् ॥ ॥ १२ ॥ अवरोधान् स्वान्दारान् निर्गमय्यप्रयाणंकारयित्वा ॥ १३ ॥ भटाःपदातयः सादिनः अश्वारोहाः रथादिनायकैःकरालया तीव्रयाआत्मसेनयापरिवृतोनिराक्रमत् निरगात् कुतःसकाशात् मृदंगादिभिर्वाद्यैःप्रघोषेणघोषितायाः ककुभः ॥ १४ ॥ नृवाजीति नृ

श्रीशुकउवाच इत्युद्धववचोराजन्सर्वतोभद्रमच्युतं ॥ देवर्षिर्यदुवृद्धाश्चकृष्णश्चप्रत्यपूजयन् ॥ ११ ॥ अथादिश्यप्रयाणायभगवान्देवकीसुतः ॥ भृत्यान्दारुकजैत्रादीननुज्ञाप्यगुरून्विभुः ॥ १२ ॥ निर्गमय्यावरोधान्स्वान्ससुतान्सपरिच्छदान् ॥ संकर्षणमनुज्ञाप्ययदुराजंचशत्रुहन् ॥ सूतोपनीतंस्वरथमारुहद्गरुडध्वजं ॥ १३ ॥ ततोरथद्विपभटसादिनायकैःकरालयापरिवृतआत्मसेनया ॥ मृदंगभेर्यानकशंखगोमुखैः प्रघोषघोषितककुभोनिराक्रमत् ॥ १४ ॥ नृवाजिकांचनशिबिकाभिरच्युतंसहात्मजाःपतिमनुसुव्रताययुः ॥ वरांबराभरणविलेपनस्रजःसुसंवृतानृभिरसिचर्मपाणिभिः ॥ १५ ॥ नरोष्ट्रगोमहिषखराश्वतर्यनःकरेणुभिःपरिजनवारयोषितः ॥ स्वलंकृताःकटकुटिकंबलांबराद्युपस्कराययुरधियुज्यसर्वतः ॥ १६ ॥ बलंबृहद्ध्वजपटछत्रचामरैर्वरायुधाभरणकिरीटवर्मभिः ॥ दिवांऽशुभिस्तुमुलरवंबभौरवेर्यथाऽर्णवःक्षुभिततिमिंगिलोर्मिभिः ॥ १७ ॥ अथोमुनिर्यदुपतिनासभाजितःप्रणम्यतंहृदिविदधद्विहायसा ॥ निशम्यतद्व्यवसितमाहृतार्हणोमुकुंदसंदर्शननिर्वृतेंद्रियः ॥ १८ ॥

वाजिभिः नरयानैःअश्वैश्चकांचनशिबिकाभिश्च अच्युतंपतिमनुययुः सुव्रताःपतिव्रताः वराण्यंबरादीनियासांताः ॥ १५ ॥ नरोष्ट्रादिभिर्यानैः अश्वतरीगर्दभ्यामश्वाज्जाता अनःशकटं करेणुर्गजी परिजनयोषितोवारयोषितश्च कटकुटयःउशीरादितृणनिर्मितगृहाः कंबलांबरादयश्चोपस्कराः कुड्यादिरूपायासांताः अधियुज्यबलीवर्दादिषुतानुपस्कारान् दृढंसन्नह्य ॥ १६ ॥ रवेरंशुभिश्चतद्बलंदिवाबभौ कथंभूतंतुमुलरवमाकुलस्वनं क्षुभितैस्तिमिंगिलैःऊर्मिभिश्च ॥ १७ ॥ मुनिर्नारदोविहायसाययाविति शेषः ॥ १८ ॥

॥भिष्टेतिबहुत्वंराजाभिप्रायेण ॥ १९ ॥ प्रत्यैक्षन्प्रत्यैक्षंत यत्यस्मात्मुमुक्षवः ॥ २० ॥ आनर्तादयोमार्गस्थदेशाः तान्तीर्त्वाअतिक्र्य विनशनंकुरुक्षेत्रं अतीयाय अतिक्रम्यययौ ॥ २१ ॥ शक्रप्रस्थंइंद्रप्रस्थं ॥ २२ ॥ २३ ॥ प्राणाइंद्रियाणिप्राणंमुख्यंप्राणमिव ॥

राजदूतमुवाचेदंभगवान्प्रीणयन्गिरा ॥ माभैष्टदूतभद्रंवोघातयिष्यामिमागधं ॥ १९ ॥ इत्युक्तःप्रस्थितो दूतोयथावदवदन्नृपान् ॥ तेऽपिसंदर्शनंशौरेःप्रत्यैक्षंश्चमुमुक्षवः ॥ २० ॥ आनर्तसौवीरमरूंस्तीर्त्वाविनशनंहरिः ॥ गिरीन्नदीरतीयायपुरग्रामव्रजाकरान् ॥ २१ ॥ ततोदृषद्वतींतीर्त्वामुकुंदोऽथसरस्वतीं ॥ पंचालानथ मत्स्यांश्चशक्रप्रस्थमथागमत् ॥ तमुपागतमाकर्ण्यप्रीतोदुर्दर्शनंनृणां ॥ २२ ॥ अजातशत्रुर्निरगात्सोपाध्यायःसुहृद्वृतः ॥ २३ ॥ गीतवादित्रघोषेणब्रह्मघोषेणभूयसा ॥ अभ्ययात्सहृषीकेशंप्राणाःप्राणमिवादृतः ॥२४॥ दृष्ट्वाविक्लिन्नहृदयःकृष्णंस्नेहेनपांडवः ॥ चिराद्दृष्टंप्रियतमंसस्वजेथपुनःपुनः ॥ २५ ॥ दोर्भ्यांपरिष्वज्यरमामलालयंमुकुंदगात्रंनृपतिर्हताशुभः ॥ लेभेपरांनिर्वृतिमश्रुलोचनोहृष्यत्तनुर्विस्मृतलोकविभ्रमः ॥ ॥२६॥ तंमातुलेयंपरिरभ्यनिर्वृतोभीमःस्मयन्प्रेमजवाकुलेंद्रियः ॥ यमौकिरीटीचसुहृत्तमंमुदाप्रवृद्धबाष्पाः परिरेभिरेऽच्युतं ॥ २७ ॥ अर्जुनेनपरिष्वक्तोयमाभ्यामभिवादितः ॥ ब्राह्मणेभ्योनमस्कृत्यवृद्धेभ्यश्चयथाऽर्हतः ॥ २८ ॥ मानितोमानयामासकुरुसृंजयकैकयान् ॥ सूतमागधगंधर्वान्वंदिनश्चोपमंत्रिणः ॥ २९ ॥ मृदंगशंखपटहवीणापणवगोमुखैः ॥ ब्राह्मणाश्चारविंदाक्षंतुष्टुवुर्ननृतुर्जगुः ॥ ३० ॥ एवंसुहृद्भिःपर्यस्तःपुण्यश्लोकशिखामणिः ॥ संस्तूयमानोभगवान्विवेशालंकृतंपुरं ॥ ३१ ॥ संसिक्तवर्त्मकरिणांमदगंधतोयैश्चित्रध्वजैः कनकतोरणपूर्णकुंभैः ॥ मृष्टात्मभिर्नवदुकूलविभूषणस्रग्गंधैर्नृभिर्युवतिभिश्चविराजमानं ॥ ३२ ॥

॥ २४ ॥ सस्वजेपरिरेभे ॥ २५ ॥ रमायाअमलंनिर्दोषमालयं विस्मृतोलोकव्यवहारोयेनसः ॥ २६ ॥ २७ ॥ अर्जुनेनसमत्वात् परिष्वक्तएवकेवलं पादौनमस्कुर्वन्नर्जुनःकृष्णेनभुजाभ्यांधृतइतिभावः यमाभ्यांत्वभिवादितश्चेति ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ चित्रध्वजादिभिर्विराजमानं ॥ ३२ ॥

प्रतिसद्मउद्दीप्तैः दीपैर्बलिभिःपुष्पादिप्रकरैश्चजुष्टं जालेभ्योगवाक्षेभ्योनिर्गतैः धूपैरुचिरं विलसंत्यःपताकायस्मिन्तत् मूर्धन्याः मूर्ध्नि भवाहेमकलशायेषांतैः रजतमयानिरूप्यमयानिउरूणिस्थूलानिश्रृंगाणिकलशाधस्तनभूमिकायेषांतैर्भवनैर्जुष्टं कुरुराजस्यधामपुरंद दर्श ॥ ३३ ॥ नराणांलोचनानितेषांपानस्यसादरवीक्षणस्यपात्रंविषयं किंपुनर्नारीणामित्यर्थः ॥ ३४ ॥ सुष्ठुस्वागतंतत्प्रश्नादिकंप्रिय

उद्दीप्तदीपबलिभिःप्रतिसद्मजालनिर्यातधूपरुचिरंविलसत्पताकं॥ मूर्धन्यहेमकलशैरजतोरुशृंगैर्जुष्टंददर्श भवनैःकुरुराजधाम ॥ ३३ ॥ प्राप्तंनिशम्यनरलोचनपानपात्रमौत्सुक्यविश्लथितकेशदुकूलबंधाः॥ सद्यो विसृज्यगृहकर्मपतींश्चतल्पेद्रष्टुंययुर्युवतयःस्मनरेंद्रमार्गे॥ ३४ ॥ तस्मिन्सुसंकुलइभाश्वरथद्विपद्भिःकृष्णं सभार्यमुपलभ्यगृहाधिरूढाः॥ नार्योविकीर्यकुसुमैर्मनसोपगुह्यसुस्वागतंविदधुरुत्स्मयवीक्षितेन ॥ ३५॥ ऊचुःस्त्रियःपथिनिरीक्ष्यमुकुंदपत्नीस्तारायथोडुपसहाःकिमकार्यमूभिः ॥ यच्चक्षुषांपुरुषमौलिरुदारहास लीलाऽवलोककलयोत्सवमातनोति॥ ३६ ॥ तत्रतत्रोपसंगम्यपौरामंगलपाणयः ॥ चक्रुःसपर्यांकृष्णाय श्रेणीमुख्याहतैनसः॥ ३७ ॥ अंतःपुरजनैःप्रीत्यामुकुंदःफुल्ललोचनैः ॥ ससंभ्रमैरभ्युपेतःप्राविशद्राजमंदि रं॥ ३८॥ पृथाविलोक्यभ्रात्रेयंकृष्णंत्रिभुवनेश्वरं ॥ प्रीतात्मोत्थायपर्यंकात्सस्नुषापरिषस्वजे॥ ३९ ॥ गो विंदंगृहमानीयदेवदेवेशमादृतः॥ पूजायांनाविदत्कृत्यंप्रमोदोपहतोनृपः ॥ ४० ॥ पितृष्वसुर्गुरुस्त्रीणांकृ ष्णश्चक्रेऽभिवादनं॥ स्वयंचकृष्णयाराजन्भगिन्याचाभिवंदितः ॥ ४१ ॥ श्वश्र्वासंचोदिताकृष्णाकृष्णप त्नीश्चसर्वशः॥ आनर्चरुक्मिणींसत्यांभद्रांजांबवतींतथा ॥ ४२ ॥

मुत्स्मयवीक्षितेनैवविदधुः ॥ ३५ ॥ उडुपसहाः चंद्रसहचराइत्यर्थः अमूभिः किंपुण्यमकारि ॥ ३६ ॥ श्रेण्यःएकशिल्पोपजीविनांसं घास्तेषुमुख्याश्च ॥ ३७ ॥ अभ्युपेतःअभिगमनेनसत्कृतः ॥ ३८ ॥ सस्नुषाद्रौपदीसहिता ॥ ३९ ॥ कृत्यंप्रकारविशेषंप्रमोदेनोपहतोऽ भिभूतः ॥ ४० ॥ गुरुस्त्रीणांच कृष्णयाद्रौपद्याभगिन्यासुभद्रया ॥ ४१ ॥ आनर्चअर्चितवती ॥ ४२ ॥

न्याश्चयाः कृष्णपत्न्योऽभ्यागताःताअपि ॥ ४३ ॥ प्रत्यहंनवंनवंयथाभवतितथासुखंनिवासयामास ॥ ४४ ॥ कथंभूतं यःप्रेम्णानि फाल्गुनेनसंयुतः अतएवतस्यसहायेनसता येनखांडवेनवह्निंतर्पयित्वा तत्रचमयंमोचयित्वामयंप्रयुज्ययुधिष्ठिरायदिव्यासभाकृ तंजनार्दनं अनेनराज्ञःकृष्णोपकारानुस्मरणं दिव्यत्वात्सभायायथामनोरथंसर्वावकाशसंपादनंचदर्शितं ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ इतिदश टीकायामेकसप्ततितमोध्यायः ॥ ७१ ॥ ॥ ७ ॥ ततोद्विसप्ततितमेराज्ञाकार्येनिवेदिते ॥ दुर्जयंमागधंबुध्वाभीमेनाघातयद्धरिः ॥

कालिंदींमित्रविंदांचशैब्यांनाग्नजितींसतीं ॥ अन्याश्चाभ्यागतायास्तुवासःस्रग्मंडनादिभिः ॥ ४३ ॥ सुखंनिवासयामासधर्मराजोजनार्दनं ॥ ससैन्यंसानुगामात्यंसभार्यंचनवंनवं ॥ ४४॥ तर्पयित्वाखांडवेनवह्निंफाल्गुनसंयुतः ॥ मोचयित्वामयंयेनराज्ञेदिव्यासभाकृता ॥ ४५ ॥ उवासकतिचिन्मासान्राज्ञःप्रियचिकीर्षया ॥ विहरन्रथमारुह्यफाल्गुनेनभटैर्वृतः ॥ ४६ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेउ० एकसप्ततितमोध्यायः ॥ ७१ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच एकदातुसभामध्यआस्थितोमुनिभिर्वृतः ॥ ब्राह्मणैःक्षत्रियैर्वैश्यैर्भ्रातृभिश्चयुधिष्ठिरः ॥ १ ॥ आचार्यैःकुलवृद्धैश्चज्ञातिसंबंधिबांधवैः ॥ शृण्वतामेवचैतेषामाभाष्येदमुवाचह ॥ २॥ युधिष्ठिरउवाच क्रतुराजेनगोविंदराजसूयेनपावनीः ॥ यक्ष्येविभूतीर्भवतस्तत्संपादयनःप्रभो ॥ ३ ॥ त्वत्पादुकेअविरतंपरियेचरंतिध्यायंत्यभद्रनशनेशुचयोगृणंति ॥ विंदंतितेकमलनाभभवापवर्गमाशासतेयदितआशिषईशनान्ये ॥ ४ ॥

१ ॥ आस्थितः आसनमितिशेषः ॥ १ ॥ शृण्वतामेवेति यत्प्रसन्नःकृष्णःकरोति ननदन्यःकश्चिदपिकर्तुंसमर्थइतिनिश्चित्य सर्वानेव ानादृत्यकृष्णमुवाचेत्यर्थः आभाष्यभोभोकृष्णभक्तवत्सलेत्येवंसंबोध्य ॥ २ ॥ विभूतीः अंशान् ॥ ३ ॥ एपचक्रवर्तिनांमनोरथः कथंत्वयाक्रियतइतिचेदतआह त्वत्पादुकेइति परियेचरंतीतियच्छब्दव्यवधानमार्षं येपरिचरंतिदेहेनध्यायंतिमनसा अभद्रस्यनशने ाशके गृणंतिवाचा तेभवस्यापवर्गंमोक्षंविंदंति यदिआशासतेतर्हि आशिषोऽपितएवविंदंति नान्येचक्रवर्तिनोऽपि ॥ ४ ॥

भगवतोभक्तपक्षपातमाविष्कारयन्नाह तद्देवदेवेति तत्तस्मात्पश्यतुसाक्षात्एवंनिश्चितेपियेकर्मादिप्रधानाःकेचित्कुरुसंजयाः भगवद्भक्तिमनबहुमन्यंतेतेषांमोहनिवृत्तयेयेत्वांभजंति यदिवानभजंतितेषामुभयेषांनिष्ठांस्थितिंप्रदर्शय ॥५॥ ननुरागादिरहितेमयिकथमिदंवैषम्यंस्यात्तत्राह नेति स्वःपरइतिभेदमतिस्तवनस्यादेवकुतः ब्रह्मणःनिरुपाधेःकिंचसर्वस्यात्मनःअतःसमदृशःकिंचस्वसुखानुभूतेः अतोरागाद्यभावादितिभावः तथाऽपिसंसेवमानानामेवत्वत्प्रसादोनान्येषां तत्राऽपिसेवाऽनुरूपमुदयःफलंनत्वत्रविपर्ययोन्यथाभावः यथाकल्पद्रुमस्यरागादिराहित्येऽपिसेवकेष्वेवफलजनकत्वंनान्येषु ॥ ६ ॥ सत्यंमद्भक्तानामेवकैवल्यादिनान्येषामित्यनुमोदमानआह सम्यगि

तद्देवदेवभवतश्चरणारविंदसेवानुभावमिहपश्यतुलोकएषः ॥ येत्वांभजंतिनभजंत्युतवोभयेषांनिष्ठांप्रदर्शयविभोकुरुसंजयानां॥५॥नब्रह्मणःस्वपरभेदमतिस्तवस्यात्सर्वात्मनःसमदृशःस्वसुखानुभूतेः॥संसेवतांसुरतरोरिवतेप्रसादःसेवाऽनुरूपमुदयोनविपर्ययोऽत्र॥६॥ श्रीभगवानुवाच सम्यग्व्यवसितंराजन्भवताशत्रुकर्शन॥कल्याणीयेनतेकीर्तिर्लोकाननुभविष्यति॥७॥ऋषीणांपितृदेवानांसुहृदामपिनःप्रभो॥सर्वेषामपिभूतानामीप्सितःक्रतुराडयं॥८॥ विजित्यनृपतीन्सर्वान्कृत्वाचजगतींवशे ॥संभृत्यसर्वसंभारानाहरस्वमहाक्रतुं॥ ९ ॥ एतेतेभ्रातरोराजन्लोकपालांशसंभवाः॥जितोस्म्यात्मवतातेऽहंदुर्जयोयोऽकृतात्मभिः ॥१०॥ नकश्चिन्मत्परंलोकेतेजसायशसाश्रिया॥ विभूतिभिर्वाऽभिभवेद्देवोऽपिकिमुपार्थिवः॥११॥ श्रीशुकउवाच निशम्यभगवद्गीतंप्रीतःफुल्लमुखांबुजः॥ भ्रातॄन्दिग्विजयेऽयुंक्तविष्णुतेजोपबृंहितान्॥१२॥

ति शत्रुकर्शनेतिसंबोधयन् सर्वराजविजयशक्तिसंचारयति अनुभविष्यति सर्वलोकव्याप्ताभविष्यंतीत्यर्थः ॥ ७ ॥ ८ ॥ किमत्रमयाऽन्येनवासंपादनीयं तवतुसुकरएवराजसूयइत्याह विजित्येति जगतींसर्वांपृथ्वीं संभारान्यज्ञोपस्करान् संभृत्यसंपाद्य आहरस्व अनुतिष्ठेत्यर्थः ॥ ९ ॥ ननुनृपतिविजयादिकथंशक्यंस्यादतआह एतइति किंचआत्मवताजितेंद्रियेणतेत्वयाअहंचजितोस्मिवशीकृतोस्मि अकृतात्मभिःअजितेंद्रियैः ॥ १० ॥ आस्तांतावदेवंमत्स्यतवपरैरभिभवशंका अकिंचनमपिमत्परंकोऽपिनाभिभवितुंप्रभवतीत्याह नकश्चिदिति तेजसाप्रभावेण विभूतिभिः सैन्यादिसामग्रीभिः ॥ ११ ॥ अयुंक्तनियुक्तवान् विष्णोस्तेजसाउपबृंहितान्संवर्द्धितान् तेजोपबृंहितान्इतिसंधिरार्षः ॥ १२ ॥

कुलादीनांमत्स्यादिभिःसहायैर्यथासंख्येनसंबंधः सहदेवंसृंजयैःसह भीमंमत्स्यैः नकुलंकैकयैः सव्यसाचिनंमद्रकैरिति ॥ १३॥ कथं तायक्ष्यतेयागंकरिष्यते ॥ १४ ॥ आद्योहरिःश्रीकृष्णः ॥ १५ ॥ ब्रह्मलिंगधराःब्राह्मणलिंगधारिणः यतःयत्रबृहद्रथसुतोजरासंधः १६ ॥ गृहेषुवर्तमानंसमयाचेरन् सम्यक्अयाचंतेत्यर्थः ॥ १७ ॥ १८ ॥ नन्विदंकामयामहइतिविशेषोनिर्दिश्यतां अन्यथायस्यपुदेर्वियोगोदुःसहःसकथंदद्यः तथाराजमंडनंकिरीटाद्यदेयंयत्तत्भिक्षुभ्यःकथंदेयं तथातिरम्यंरत्नाभरणादिपुत्रादियोग्यंकथंपरस्मैदेमितिचेदतआहुः किंदुर्मर्षमित्यादि अथदृष्टांतत्वेनार्थांतरमाहुः किमकार्यमिति यथासाधूनामकार्यंनास्ति तथातितिक्षूणांदुर्मर्षंदुःसहंनास्ति वदान्यानामत्युदाराणामदेयंनास्ति समदर्शिनांपरश्चनास्ति अतःकिंविशेषनिर्देशेनेत्यर्थः ॥ १९ ॥ किंचआर्थिनेधारेणमुद्गलादि

सहदेवंदक्षिणस्यामादिशत्सहसृंजयैः॥ दिशिप्रतीच्यांनकुलमुदीच्यांसव्यसाचिनं॥ प्राच्यांवृकोदरंमत्स्यैः कैकयैःसहमद्रकैः॥ १३ ॥ तेविजित्यनृपान्वीराआजह्रुर्दिग्भ्यओजसा ॥ अजातशत्रवेभूरिद्रविणंनृपयक्ष्यते॥ १४॥ श्रुत्वाजितंजरासंधंनृपतेर्ध्यायतोहरिः॥ आहोपायंतमेवाद्यउद्धवोयमुवाचह॥ १५ ॥ भीमसेनोऽर्जुनःकृष्णोब्रह्मलिंगधरास्त्रयः॥ जग्मुर्गिरिव्रजंतातबृहद्रथसुतोयतः ॥ १६ ॥ तेगत्वातिथ्यवेलायांगृहेषुगृहमेधिनं॥ ब्रह्मण्यंसमयाचेरन्राजन्याब्रह्मलिंगिनः॥ १७ ॥ राजन्विद्ध्यतिथीन्प्राप्तानर्थिनोदूरमागतान्॥ तन्नःप्रयच्छभद्रंतेयद्वयंकामयामहे॥ १८॥ किंदुर्मर्षंतितिक्षूणांकिमकार्यमसाधुभिः॥ किंनदेयंवदान्यानांकःपरःसमदर्शिनां॥१९॥ योऽनित्येनशरीरेणसतांगेयंयशोध्रुवं॥नाचिनोतिस्वयंकल्पःसवाच्यःशोच्यएवसः॥२०॥ हरिश्चंद्रोरंतिदेवउंछवृत्तिःशिबिर्बलिः॥ व्याधःकपोतोबहवोह्यध्रुवेणध्रुवंगताः॥ २१ ॥

न् प्राणाअपिनवंचनीयाइत्याशयेनाहुः योऽनित्येनेति नाचिनोतिनसंपादयति सवाच्यःसनिंद्यः ॥२०॥ विश्वामित्रार्थानृण्यायहरिश्चंद्रोभार्यात्मजादिसर्वंविक्रीयस्वयंचांडालतांप्राप्तोप्यनिर्विण्णःसहायोध्यावासिभिर्जनैःस्वर्गंगतः रंतिदेवःसकुटुंबोऽष्टचत्वारिंशद्दिनान्यलब्धोदकोऽपिकथंचिल्लब्धान्नोदकाद्यर्थिभ्योदत्वाब्रह्मलोकंगतः उंछवृत्तिर्मुद्गलःषण्मासंसीदत्कुटुंबोऽपिआतिथ्यदानेनब्रह्मलोकंगतः शिबिःशरणागतकपोतरक्षणायस्वमांसंश्येनायदत्वादिवंगतः बलिःसर्वस्वंब्राह्मणवेषधारिणेहरयेदत्वातमेवात्मसाच्चकार कपोतश्चातिथयेव्याधायकपोत्यासहआत्ममांसंदत्वाविमानेनदिवंगतः व्याधस्तयोःसत्त्वंवीक्ष्यस्वयमतिनिर्विण्णोमहाप्रस्थानेवनाग्निदग्धदेहोनिष्कल्मषोदिवमारुरोह एवमन्येचबहवोऽध्रुवेणशरीरेणध्रुवंगताइति ॥ २१ ॥

ज्याहतैःज्याघातकिणांकितैःभुजैःदृष्टपूर्वान्द्रौपदीस्वयंवरादिषु ॥२२॥२३॥ इंद्रस्य श्रियंजिहीर्षता विप्रव्याजेनविष्णुनाध्वंशितस्यापि बलेर्नुअहोनेतिपाठेश्रूयतेकिं अपितुश्रूयतइति ॥२४॥ तंश्लाघते विष्णवइति शुक्रेणवार्यमाणोऽपिअतएवविष्णुरितिजानन्नपि ॥२५॥ पतमानेनपतताक्षत्रबंधुनादेहेनब्राह्मणार्थायविपुलंयशोनेहतानेहमानेनअसंपादयताकोन्वर्थः नकोऽपीत्यर्थः ॥ २६ ॥ एवंनिश्चित्या

श्रीशुकउवाच स्वरैराकृतिभिस्तांस्तुप्रकोष्ठैर्ज्याहतैरपि॥राजन्यबंधून्विज्ञायदृष्टपूर्वानचिंतयत्॥२२॥राजन्यबंधवोह्येतेब्रह्मलिंगानिबिभ्रति ॥ददामिभिक्षितंतेभ्यआत्मानमपिदुस्त्यजं॥ २३॥ बलेर्नुश्रूयतेकीर्तिर्वितताद्दिक्ष्वकल्मषा॥ऐश्वर्याद्भ्रंशितस्यापिविप्रव्याजेनविष्णुना ॥२४॥श्रियंजिहीर्षतेंद्रस्यविष्णवेद्विजरूपिणे॥जानन्नपिमहींप्रादाद्वार्यमाणोपिदैत्यराट्॥२५॥ जीवताब्राह्मणार्थायकोऽन्वर्थःक्षत्रबंधुना॥ देहेनपतमानेननेहताविपुलंयशः॥२६॥ इत्युदारमतिःप्राहकृष्णार्जुनवृकोदरान्॥हेविप्राव्रियतांकामोददाम्यात्मशिरोऽपिवः॥२७॥ श्रीभगवानुवाच युद्धंनोदेहिराजेंद्रद्वंद्वशोयदिमन्यसे॥युद्धार्थिनोवयंप्राप्ताराजन्यानान्नकांक्षिणः॥ २८॥ असौवृकोदरःपार्थस्तस्यभ्राताऽर्जुनोह्ययं॥ अनयोर्मातुलेयंमांकृष्णंजानीहितेरिपुं ॥ ॥२९॥ एवमावेदितोराजाजहासोच्चैःस्ममागधः॥आहचामर्षितोमंदायुद्धंतर्हिददामिवः॥३०॥नत्वयाभीरुणायोत्स्येयुधिविक्लवचेतसा॥मथुरांस्वपुरींत्यक्त्वासमुद्रंशरणंगतः॥३१॥ अयंतुवयसातुल्योनातिसत्त्वोनमेसमः॥ अर्जुनोनभवेद्योद्धाभीमस्तुल्यबलोमम ॥ ३२॥ इत्युक्त्वाभीमसेनायप्रादायमहतींगदां॥द्वितीयांस्वयमादायनिर्जगामपुराद्बहिः॥३३॥ ततःसमेखलेवीरौसंयुक्तावितरेतरौ॥ जघ्नतुर्वज्रकल्पाभ्यांगदाभ्यांरणदुर्मदौ॥ ३४॥ मंडलानिविचित्राणिसव्यंदक्षिणमेवच॥ चरतोःशुशुभेयुद्धंनटयोरिवरंगिणोः॥ ३५॥

ह हेविप्राइति ॥२७॥२८॥ राजन्यतामेवप्रपंचयतिअसाविति २९॥३०॥ यतोमद्भियासमुद्रंशरणंगतः ॥३१॥ वयसाप्यतुल्यःनातिसत्त्वोनातिबलश्चनचदेहेनमयासमः अतोर्जुनोयोद्धानभवेत् भीमस्तुभवेत् यतोममतुल्यबलः ॥३२॥ प्रादायदत्त्वेत्यर्थः ॥३३॥ समेखले युद्धांगणे ॥३४॥ मंडलानिगदायुद्धगतिभेदान् सव्यंदक्षिणंचयथाभवतितथारंगिणोःरंगगतयोःनटयोरिवेतिनिर्भयत्वेनोपमा ॥ ३५ ॥

टचटेतिगदयोःपरस्पराघातशब्दानुकरणं वज्रस्यनिष्पेषःपातःतत्सदृशःयुध्यतोर्दंतिनोर्दंताघातशब्दइवशुशुभे ॥ ३६ ॥ अंसंकट्यादी पेत्यदीप्तौमन्युर्ययोः तयोर्द्विरदयोर्गजयोरर्कशाखाभ्यांसमंयुध्यतोस्तेयथाचूर्णीभवतस्तद्वत् ॥ ३७ ॥ अपिष्टांचूर्णीचक्रतुः ॥ ३८ ॥
२॥ शिक्षाअभ्यासःबलंसत्वमोजःप्रभावःसमानितानियोस्तयोः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ जन्मशकलरूपं मृतिःपुनःशकलीभावः तेबि

ततश्चटचटाशब्दोवज्रनिष्पेषसन्निभः॥ गदयोःक्षिप्तयोराजन्दंतयोरिवदंतिनोः॥३६॥ तेवैगदेभुजजवेन निपात्यमानेअन्योऽन्यतोंऽसकटिपादकरोरुजत्रून्॥ चूर्णीबभूवतुरुपेत्ययथार्कशाखेसंयुध्यतोर्द्विरदयोरिवदीप्तमन्व्योः॥ ३७॥ इत्थंतयोःप्रहतयोर्गदयोर्नृवीरौक्रुद्धौस्वमुष्टिभिरयःस्पर्शैरपिष्टां॥शब्दस्तयोःप्रहरतोरिभयोरिवासीन्निर्घातवज्रपरुषस्तलताडनोत्थः॥ ३८॥ तयोरेवंप्रहरतोःसमशिक्षाबलौजसोः॥ निर्विशेषमभूद्युद्धमक्षीणजवयोर्नृप॥३९॥ एवंतयोर्महाराजयुध्यतोःसप्तविंशतिः॥ दिनानिनिरगंस्तत्रसुहृद्वन्निशितिष्ठतोः॥४०॥ एकदामातुलेयंवैप्राहराजन्वृकोदरः॥नशक्तोऽहंजरासंधंनिर्जेतुंयुधिमाधव ॥ ४१ ॥ शत्रोर्जन्ममृतीविद्वान्जीवितंचजराकृतं॥ पार्थमाप्याययत्स्वेनतेजसाचिंतयद्धरिः॥४२॥ संचिंत्यारिवधोपायंभीमस्यामोघदर्शनः॥दर्शयामासविटपंपाटयन्निवसंज्ञया॥४३॥तद्विज्ञायमहासत्वोभीमःप्रहरतांवरः॥ गृहीत्वापादयोःशत्रुंपातयामासभूतले ॥४४॥ एकंपादंपदाक्रम्यदोर्भ्यामन्यंप्रगृह्यसः॥ गुदतःपाटयामासशाखामिवमहागजः ॥ ४५ ॥ एकपादोरुवृषणकटिपृष्ठस्तनांसके॥ एकबाह्वक्षिभ्रूकर्णेशकलेददृशुःप्रजाः॥ ४६ ॥ हाहाकारोमहानासीन्निहतेमगधेश्वरे॥ पूजयामासतुर्भीमंपरिरभ्यजयाच्युतौ ॥ ४७॥

द्वान् जानन्जरानामराक्षसी तत्कृतं अचिंतयत् कथमसौशकलीभवेदिति ॥ ४२ ॥ विटपंशाखां करेणविटपंगृहीत्वाहरिःभीमस्यय थाऽहंविटपंपाटयामितथात्वमेनंविपाटयेतिसंज्ञयासंकेतेनअरिवधोपायंदर्शयामासेत्यर्थः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ एकैकःपादादिर्य योस्तेशकले ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ॥५२॥

दुर्वृत्तत्वादसौहृतः ननुराज्याभिलाषेणेतिदर्शयन्नाह सहदेवमिति ॥४८॥ इतिदशमे० टी० द्विसप्ततितमोध्यायः ॥ ७२ ॥ ॥ ७ ॥
ततस्त्रिसप्ततितमेमोचयित्वानृपान्हरिः ॥ राजार्हभोगैःस्वान्देशान्प्रस्थाप्यपुनरागमत् ॥१॥ अत्यन्तबद्धजरासंधवधात्तद्बद्धभूपतीन् ॥विमो
क्ष्यकृपयाकृष्णोनिजरूपमदर्शयत् ॥ २ ॥ येनिर्जिताजरासंधेननिरुद्धाश्चगिरिद्रोण्यांतितोनिर्गताःसंतोघनश्याममद्दशुरित्युत्तरेणान्वयः
॥ १ ॥ क्षुधाक्षामाः कृशाः संरोधेनपरिकर्शिताः क्लेशिताः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ भ्राजत्भ्राजमानोवरमणिः कौस्तुभोयया सायीवायस्य

सहदेवंतत्तनयंभगवान्भूतभावनः ॥ अभ्यषिंचदमेयात्मामगधानांपतिंप्रभुः ॥ मोचयामासराजन्यान्सं
रुद्धामागधेनये ॥ ४८ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेजरासंधवधोनामद्विसप्ततितमोऽध्यायः
॥ ७२ ॥ ॥ ३ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच अयुतेद्वेशतान्यष्टौलीलयायुधिनिर्जिताः ॥ तेनिर्गतागि
रिद्रोण्यांमलिनामलवाससः ॥ १ ॥ क्षुत्क्षामाःशुष्कवदनाःसंरोधपरिकर्शिताः ॥दद्दशुस्तेघनश्यामंपीतकौ
शेयवाससं ॥ २ ॥ श्रीवत्सांकंचतुर्बाहुंपद्मगर्भारुणेक्षणं ॥ चारुप्रसन्नवदनंस्फुरन्मकरकुंडलं ॥ ३ ॥ पद्महृ
स्तंगदाशंखरथांगैरुपलक्षितं ॥ किरीटहारकटककटिसूत्रांगदांचितं ॥ ४ ॥ भ्राजद्वरमणिग्रीवंनिवीतंवन
मालया ॥ पिबंतइवचक्षुर्भ्यांलिहंतइवजिह्वया ॥ ५ ॥ जिघ्रंतइवनासाभ्यांरंभंतइवबाहुभिः ॥ प्रणेमुर्हतपा
प्मानोमूर्धभिःपादयोर्हरेः ॥ ६ ॥ कृष्णसंदर्शनाल्हादध्वस्तसंरोधनक्लमाः ॥ प्रशशंसुर्हृषीकेशंगीर्भिःप्रांजल
योनृपाः ॥ ७ ॥ राजानऊचुः नमस्तेदेवदेवेशप्रपन्नार्तिहराव्यय ॥ प्रपन्नान्पाहिनःकृष्णनिर्विण्णान्घोरसं
सृतेः ॥ ८ ॥ नैनंनाथानुसूयामोमागधंमधुसूदन ॥ अनुग्रहोयद्भवतोराज्ञांराज्यच्युतिर्विभो ॥ ९ ॥

तं.निवीतंकंठलंबितयाग्धाम्न पिबंतइवेत्यादीनांहरेःपादयोः प्रणेमुरित्युत्तरेणान्वयः ॥ रंभंतः परिरंभमाणाइव ॥ ६ ॥ कृष्णदर्शनाह्लादे
नध्वस्तः संरोधनक्लमोयेषांते ॥ ७ ॥ संरोधात् रक्षितानस्मान्घोरायाःसंसृतेरपिपाहि मोचय ॥ ८ ॥ ननुभवंतोजरासंधासूयाविष्टाइ
हामुत्रभोगासक्ताश्चकथंसंसृतेर्मोचनीयाइत्याशंक्य संप्रतिनवयंतथाभूताइत्याहुः नैनमित्यष्टभिः हेनाथ वयमेनंनानुसूयामः अत्रतु
दोषदृष्ट्यांनपश्यामः कुतइत्यतआहुः अनुग्रहइति यद्यस्मात् ॥ ९ ॥

एतदेवव्यतिरेकेणोपपादयति राज्यैश्वर्येति राज्यैश्वर्याभ्यांमदस्तेनोन्नद्धउच्छृंखलोनित्याअचलाश्वसंपदोमन्यते यद्वा अनित्याःसत्यः अचलाःशाश्वतीर्मन्यते ॥ १० ॥ किंच अवस्तुसद्वस्तुतयापश्यंतीत्याहुः मृगतृष्णामिति वैकारिकींसृष्ट्यादिविकारापन्नां अयुक्ताअविवेकिनः ॥ ११ ॥ राज्यस्ययोगवियोगयोरनर्थावहत्वमस्मास्वेवदृष्टमित्याहुः वयमितिद्वाभ्यां श्रीमदेननष्टादृष्टिर्येषांते अस्याःपृथिव्याः इतरेतरस्पृधः परस्परंस्पर्धमानाः पुरःपुरतः त्वांमृत्युमविगणय्य पुरायेदुर्मदावयं ॥१२॥ हेकृष्ण तएववयमद्यविनष्टदर्पास्तेचर

राज्यैश्वर्यमदोन्नद्धोनश्रेयोविंदतेनृपः ॥ त्वन्मायामोहितोनित्यामन्यतेसंपदोऽचलाः ॥ १० ॥ मृगतृष्णांयथाबालामन्यंतउदकाशयं ॥ एवंवैकारिकींमायामयुक्तावस्तुचक्षते ॥ ११ ॥ वयंपुराश्रीमदनष्टदृष्ट्योजिगीषयास्याइतरेतरस्पृधः ॥ घ्नंतःप्रजास्वाअतिनिर्घृणाःप्रभोमृत्युंपुरस्त्वाविगणय्यदुर्मदाः ॥ १२॥ तएवकृष्णाद्यगभीररंहसादुरंतवीर्येणविचालिताःश्रियः ॥ कालेनतन्वाभवतोनुकंपयाविनष्टदर्पाश्चरणौस्मरामते ॥ १३ ॥ अथोनराज्यंमृगतृष्णिरूपितंदेहेनशश्वत्पततारुजांभुवा ॥ उपासितव्यंस्पृहयामहेविभोक्रियाफलंप्रेत्यंचकर्णरोचनं ॥ १४ ॥ तंनःसमादिशोपायंयेनतेचरणाब्जयोः ॥ स्मृतिर्यथानविरमेदपिसंसरतामिह ॥ कृष्णायवासुदेवायहरयेपरमात्मने ॥ प्रणतक्लेशनाशायगोविंदायनमोनमः ॥ १६ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ संस्तूयमानोभगवान्राजभिर्मुक्तबंधनैः ॥ तानाहकरुणस्तातशरण्यःश्लक्ष्णयागिरा ॥ १७॥

णौस्मरामःस्मर्तुमाशास्महेकथंभूताः भवतस्तन्वामूर्त्याकालेनश्रियोविचालिताः विभ्रंशिताः अतोराज्यच्युतिर्भवदनुग्रहएवेत्यर्थः॥ १३ अतएवअथोअनंतरंमृगतृष्णिसदृशंराज्यंशश्वत्पततात्प्रतिक्षणंक्षीयमाणेन तथारुजांरोगाणांभुवाजन्मक्षेत्रेणदेहेन उपासितव्यंसेव्यंनस्पृहयामहेप्रेत्यपरलोकेचक्रियाफलंस्वर्गादिभोगमुपासितव्यंनस्पृहयामहे कथंभूतं कर्णयोःरोचनंरुचिजनकमात्रं तत्रगतस्यस्पर्धाद्यनपगमेनसुखाभावादित्यर्थः ॥ १४ ॥ यद्येवंभूतायूयंतर्हिममचरणौस्मरततताऽनायासेनमुक्तिर्भविष्यतीतिकिंमदपेक्षयेतिचेदतआहुः तन्नइतित्वच्चरणस्मृतिरपित्वत्प्रसादफलमेवेत्यर्थः ॥ १५ ॥ १६ ॥ श्लक्ष्णयामंजुलया ॥ १७ ॥

यथाभवद्भिराशंसितंबाढंनिश्चितं वोमयिभक्तिर्जायतेजायतामित्यर्थः ॥ १८ ॥ हेभूपाः मद्भजनमेवकर्तव्यमितिभवद्भिर्व्यवसितंसंकल्पितंदिष्ट्याभद्रं भवद्भिरुक्तंचसत्यमेवेत्याह भवंतइति श्रीश्चऐश्वर्यंचताभ्यांमदस्तेनोन्नाहमुद्धंधनंस्वैराचारमित्यर्थः पश्ये पश्यामि ॥ ॥१९॥ तदेवाह हैहयइति हैहय. कार्तवीर्यश्चक्रवर्तीनरेश्वरः पितुःकामधेनुहरणात्परशुरामेणसपुत्राहतः नहुषोदेवेंद्रतांप्राप्तःउन्मत्तःशचीसंगायब्राह्मणान्शिबिकांवाहयन्तैरेवततोभ्रंशितोऽजगरत्वमवाप वेनोप्युन्मत्तोब्राह्मणान्अधिक्षिपंस्तैरेवहुंकृतैर्हतः रावणोराक्षसे

श्रीभगवानुवाच अद्यप्रभृतिवोभूपामय्यात्मन्यखिलेश्वरे॥सुदृढाजायतेभक्तिर्बाढमाशंसितंतथा॥१८॥ दिष्ट्याव्यवसितंभूपाभवंतऋतभाषिणः॥श्रियैश्वर्यमदोन्नाहंपश्यउन्मादकंनृणां॥ १९ ॥ हैहयोनहुषोवेनो रावणोनरकोपरे॥श्रीमदाद्भ्रंशिताःस्थानाद्देवदैत्यनरेश्वराः ॥ २० ॥ भवंतएतद्विज्ञायदेहाद्युत्पाद्यमंतवत्॥ मांयजंतोऽध्वरैर्युक्ताःप्रजाधर्मेणरक्षथ॥ २१ ॥ संतन्वंतःप्रजातंतून्सुखंदुःखंभवाभवौ ॥ प्राप्तंप्राप्तंचसेवंतोमच्चित्ताविचरिष्यथ॥ २२॥ उदासीनाश्चदेहादावात्मारामाधृतव्रताः॥ मय्यावेश्यमनःसम्यङ्मामंतेब्रह्मयास्यथ॥ २३॥ श्रीशुकउवाच इत्यादिश्यनृपान्कृष्णोभगवान्भुवनेश्वरः॥ तेषांन्ययुंक्तपुरुषान्स्त्रियोमज्जनकर्मणि॥ २४॥ सपर्यांकारयामाससहदेवेनभारत॥ नरदेवोचितैर्वस्त्रैर्भूषणैःस्रग्विलेपनैः ॥ २५ ॥ भोजयित्वावरान्नेनसुस्नातान्समलंकृतान्॥ भोगैश्चविविधैर्युक्तान्तांबूलाद्यैर्नृपोचितैः॥ २६॥ तेपूजितामुकुंदेनराजानोमृष्टकुंडलाः॥ विरेजुर्मोचिताःक्लेशात्प्रावृडंतेयथाग्रहाः॥ २७॥

श्वरःसीतामभिलषन्राघवेणहतः नरकोदैत्येश्वरोदितिकुंडलाद्याहरणान्मयैवहतः अपरेऽपिश्रीमदात्स्थानाद्भ्रंशिताः ॥२० ॥ यदुत्पाद्यंदेहादितदंतवत् एवंविज्ञाययुक्ताअप्रमत्तारक्षथरक्षतेत्यर्थः ॥ २१ ॥ प्रजातंतून्पुत्रादिसंततीः प्राप्तंप्राप्तंसमत्वेनसेवमानाः ॥ २२॥ मांब्रह्मयास्यथ ॥ २३ ॥ स्त्रियश्चतेषांमज्जनकर्मणिअभ्यंगस्नानादौन्ययुंक्त ॥ २४ ॥ २५ ॥ सुस्नातान्सम्यगलंकृतान् भोगैश्चयुक्तान्वरेणान्नेनभोजयित्वांपुनस्तेषांसपर्यांसहदेवेनकारयामास ॥ २६ ॥ ग्रहाश्चंद्रादयोयथा ॥ २७ ॥

प्रीणय्य नंदयित्वा ॥ २८ ॥ २९ ॥ जगदुः ऊचुः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ खांडवप्रस्थमिंद्रप्रस्थं दुर्हदां दुर्योधनादीनां ॥ ३२ ॥ शांतमृतं आप्त मनोरथो बभूव ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ इतिदशमेटीकायांत्रिसप्ततितमोध्यायः ॥ ७३ ॥ ॥ ७ ॥ चतुर्युक्सप्ततितमेराजसूयक्रियाद्विजैः ॥ अग्रपूजाप्रसंगेनचैद्यघातादिवर्ण्यते ॥ १ ॥ राजसूयमुखेहत्वाजरासंधंतदंतरे ॥ चैद्यंतदंतेकुर्वंतंबीजंकलिमिवावपत् ॥ २ ॥

रथान्सदश्वानारोप्यमणिकांचनभूषितान् ॥ प्रीणय्य सूनृतैर्वाक्यैः स्वदेशान्प्रत्ययापयत् ॥ २८ ॥ तएवंमोचिताःकृच्छ्रात्कृष्णेनसुमहात्मना ॥ ययुस्तमेवध्यायंतःकृतानिचजगत्पतेः ॥ २९ ॥ जगदुःप्रकृतिभ्यस्तेमहापुरुषचेष्टितं ॥ यथाऽन्वशासद्भगवांस्तथाचक्रुरतंद्रिताः ॥ ३० ॥ जरासंधंघातयित्वाभीमसेनेनकेशवः ॥ पार्थाभ्यांसंयुतःप्रायात्सहदेवेनपूजितः ॥ ३१ ॥ गत्वातेखांडवप्रस्थंशंखान्दध्मुर्जितारयः ॥ हर्षयंतःस्वसुहृदो दुर्हृदांचासुखावहाः ॥ ३२ ॥ तच्छ्रुत्वाप्रीतमनसइंद्रप्रस्थनिवासिनः ॥ मेनिरेमागधंशांतंराजाचाप्तमनोरथः ॥ ३३ ॥ अभिवंद्याथराजानंभीमार्जुनजनार्दनाः ॥ सर्वमाश्रावयांचक्रुरात्मनायदनुष्ठितं ॥ ३४ ॥ निशम्यधर्मराजस्तत्केशवेनानुकंपितं ॥ आनंदाश्रुकलांमुंचन्प्रेम्णानोवाचकिंचन ॥ ३५ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेत्रिसप्ततितमोध्यायः ॥ ७३ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीशुकउवाच. एवंयुधिष्ठिरोराजाजरासंधवधंविभोः ॥ कृष्णस्यचानुभावंतंश्रुत्वाप्रीतस्तमब्रवीत् ॥ १ ॥ युधिष्ठिरउवाच येस्युस्त्रैलोक्यगुरवः सर्वेलोकमहेश्वराः ॥ वहंतिदुर्लभंलब्ध्वाशिरसैवानुशासनं ॥ २ ॥ सभवानरविंदाक्षोदीनानामीशमानिनां ॥ धत्तेऽनुशासनंभूमंस्तदत्यंतविडंबनं ॥ ३ ॥

कृष्णस्यचानुभावमितिचकारात् तस्यत्वाज्ञाऽनुविधायित्वंचालक्ष्येत्यर्थः ॥ १ ॥ तदाह येस्युरिति येत्रैलोक्यस्यापिगुरवःस्युःसनकादयः सर्वेचलोकाः लोकपालाश्च तेशिरसैवतवानुशासनंवहंति दुर्लभंलब्ध्वेति भाग्येनैतल्लब्धमितिबहुमानेनेत्यर्थः ॥ २ ॥ सभवान्परमेश्वरोऽस्माकमनुशासनंधत्ते तदत्यंतविडंबनं अननुरूपमनुकरणंत्वनेजोहानिप्रसंगादित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथवातवपरिपूर्णस्याज्ञापनाज्ञाधारणाभ्यांनतेजसोहानिवृद्धी अतःकृपयासर्वैसंगच्छतइत्याह नह्येकस्याद्वितीयस्येति समानासमान रहितस्यब्रह्मणस्तवोभयंमाया परमात्मनइति सर्वजीवनियंतुस्तवनियम्यत्वंसुतरांनवास्तवं अतःपरानुपहार्थैरेतैःकर्मभिस्तवतेजोनवर्द्धते नचन्हसति रवेरिवोदयास्तमयादिकर्मभिरित्यर्थः तथाचश्रुतिः नकर्मणावर्धतेनोकनीयानिति ॥ ४ ॥ नन्वेवमप्यहंपरमेश्वरः ममेदंनीचं कर्मायोग्यमितिमनसिकथंनभवेदतआह नवैतइति हेअजित तवभक्तानामेतावदियंनानार्थीभेदमतिर्नास्ति यथापशूनामज्ञानांवैकृता

नह्येकस्याद्वितीयस्यब्रह्मणःपरमात्मनः ॥ कर्मभिर्वर्धतेतेजोन्हसतेचयथारवेः ॥ ४ ॥ नवैतेऽजितभक्तानां ममाहमितिमाधव ॥ त्वंतवेतिचनानाधीःपशूनामिववैकृता ॥ ५ ॥ श्रीशुकउवाच इत्युक्त्वायाज्ञियेका लेववेयुक्तान्सकृत्विजः ॥ कृष्णानुमोदितःपार्थोब्राह्मणान्ब्रह्मवादिनः ॥ ६ ॥ द्वैपायनोभरद्वाजःसुमंतुर्गौत मोसितः ॥ वसिष्ठश्च्यवनःकण्वोमैत्रेयःकवषस्त्रितः ॥ ७ ॥ विश्वामित्रोवामदेवःसुमतिर्जैमिनिःक्रतुः ॥ पै लःपराशरोगर्गोवैशंपायनएवच ॥ ८ ॥ अथर्वाकश्यपोधौम्योरामोभार्गवआसुरिः ॥ वीतिहोत्रोमधुछंदा वीरसेनोऽकृतव्रणः ॥ ९ ॥ उपहूतास्तथाचान्येद्रोणभीष्मकृपादयः ॥ धृतराष्ट्रःसहसुतोविदुरश्चमहामतिः ॥ ॥ १० ॥ ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्याःशूद्रायज्ञदिदृक्षवः ॥ तत्रेयुःसर्वराजानोराज्ञांप्रकृतयोनृप ॥ ११ ॥ ततस्ते देवयजनंब्राह्मणाःस्वर्णलांगलैः ॥ कृष्वातत्रयथाम्नायंदीक्षयांचक्रिरेनृपं ॥ १२ ॥ हैमाःकिलोपकरणावरुण स्ययथापुरा ॥ इंद्रादयोलोकपालाविरिंचभवसंयुताः ॥ १३ ॥

शरीरविषया तवतुनास्तीतिकिंपुनर्वक्तव्यमित्यर्थः ॥ ५ ॥ याज्ञियेयज्ञोचिते वसंतादिकाले युक्तान् अभियुक्तान्युधिष्ठिरः ऋत्विजोहो तृप्रमुखान्ववे वृतवान् ॥ ६ ॥ तानाह द्वैपायनइतित्रिभिः ॥ ७ ॥ ८ ॥ अकृतव्रणांतानेतानृत्विगुपद्रष्ट्रादिभेदेनववे ॥ ९ ॥ अन्येचोपहू तायज्ञदिदृक्षवस्तत्रेयुरित्यन्वयः ॥ १० ॥ ११ ॥ देवयजनंयज्ञभूमिं कृष्वाकर्षणादिभिःसंशोध्य दीक्षयांचक्रिरेदीक्षासंस्कारयुक्तमकुर्व न् ॥ १२ ॥ उपकरणाउपस्कराःवरुणस्यराजसूयेयथाआसन्निति शेषः किंचइंद्रादयोदेवमणाः ॥ १३ ॥

॥ १४ ॥ यत्रराजादयःसमाहूतास्तत्रसमीयुःस्म ॥१५॥ तेसर्वेकृष्णभक्तस्यपांडुसुतस्यराज्ञःयुधिष्ठिरस्य राजसूयमविस्मिताःसंतः सूपपन्नंसुसंपन्नंमेनिरेइत्यन्वयः याजकाऋत्विजः ॥ १६ ॥ सौत्येहनि सोमाभिषवदिने ॥१७॥ आग्र्याईणमग्रपूजातस्याईयोग्यं अनेकांत्यात् योग्यानांबहुत्वेनैकस्यानिश्चयात् ॥ १८ ॥१९॥ सांख्यंज्ञानं योगउपासना ॥ २० ॥ ननुसांख्यंकेवलपरं योगःसविशेषणपरः कथमुभयोरेकपरत्वंतत्राह एकएवाद्वितीयोऽसौअतःसांख्यस्यैतत्परत्वंयुक्तं विशेषणभूतस्यसर्वप्रपंचस्यतन्मयत्वात्सविशेषणविषयस्य

सगणाःसिद्धगंधर्वाविद्याधरमहोरगाः॥ मुनयोयक्षरक्षांसिखगकिन्नरचारणाः॥ १४॥ राजानश्चसमाहूताराजपत्न्यश्चसर्वशः॥ राजसूयंसमीयुःस्मराज्ञःपांडुसुतस्यवै ॥ १५ ॥ मेनिरेकृष्णभक्तस्यसूपपन्नमविस्मिताः॥ अयाजयन्महाराजंयाजकादेववर्चसः॥ राजसूयेनविधिवत्प्राचेतसमिवामराः॥ १६॥ सौत्येहन्यवनीपालोयाजकान्सदसस्पतीन्॥ अपूजयन्महाभागान्यथावत्सुसमाहितः॥१७॥ सदस्याग्र्यार्हणार्हंवैविमृशंतःसभासदः॥ नाध्यगच्छन्ननैकांत्यात्सहदेवस्तदाब्रवीत् ॥ १८ ॥ अर्हतिह्यच्युतःश्रैष्ठ्यंभगवान्सात्वतांपतिः॥ एषवैदेवताःसर्वादेशकालधनादयः॥ १९ ॥ यदात्मकमिदंविश्वंक्रतवश्चयदात्मकाः॥ अग्निराहुतयोमंत्राःसांख्यंयोगश्चयत्परः॥ २० ॥ एकएवाद्वितीयोऽसावैतदात्म्यमिदंजगत् ॥ आत्मनात्माश्रयःसभ्याःसृजत्यवतिहंत्यजः॥ २१॥ विविधानीहकर्माणिजनयन्यदवेक्षया ॥ईहतेयदयंसर्वःश्रेयोधर्मादिलक्षणं॥ २२॥ तस्मात्कृष्णायमहतेदीयतांपरमार्हणं॥ एवंचेत्सर्वभूतानामात्मनश्चार्हणंभवेत्॥ २३॥

योगस्यापियुक्तमद्वितीयपरत्वमित्याह एतदात्म्यमिति एषःश्रीकृष्णःआत्मायस्यतत्एतदात्म तस्यभावएतदात्म्यं भवितव्येचभावनिर्देशः ऐतदात्म्यमिदंसर्वमितिश्रुतेःअत्रहेतुःआत्मनेति हेसभ्याःआत्माश्रयःअन्यनिरपेक्षःस्वयमजइदंजगत्सृजति अवतिहंतिचेति॥२१॥ किंचविविधानीति यस्यावेक्षयाअनुग्रहेणविविधानिनानाप्रकाराणिकर्माणिततोयोगादीनिजनयन्कुर्वन् यत्यस्मात् अयंसर्वोऽपिजनःधर्मादिलक्षणंश्रेयईहते साधयति कर्माणितत्फलानिचयदधीनानीत्यर्थः॥ २२ ॥ २३ ॥

ननुआत्मनाक्रियमाणमर्हणमात्मनःकथंस्यात्तत्राह सर्वभूतानामात्मभूताय अनन्यदर्शिनेनिरस्तभेदमतये ॥ २४ ॥ श्रीकृष्णानुभाववित् सहदेवइत्युक्त्वातूष्णीमभूत् ॥ २५ ॥ द्विजेरितंसाधुसाध्विति घोषंश्रुत्वा हार्दमभिप्रायं ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ हेसदसस्पतयःसर्वेबालस्यभाषितंमामन्यध्वं माजानीतमागृह्णीत किंतत् यत्यतःकृष्णोऽर्हणेअग्रपूजायांसंमतःतत् ॥ ३२ ॥ ३३ ॥अ

सर्वभूतात्मभूतायकृष्णायानन्यदर्शिने ॥ देयंशांतायपूर्णायदत्तस्यानंत्यमिच्छता ॥ २४॥ इत्युक्त्वासहदेवोऽभूत्तूष्णींकृष्णानुभाववित् ॥ तच्छ्रुत्वातुष्टुवुःसर्वेसाधुसाध्वितिसत्तमाः ॥ २५॥ श्रुत्वाद्विजेरितंराजाज्ञात्वाहार्दंसभासदां ॥ समर्हयत्हृषीकेशंप्रीतःप्रणयविह्वलः ॥ २६॥ तत्पादाववनिज्यापःशिरसालोकपावनीः॥ सभार्यःसानुजामात्यःसकुटुंबोवहन्मुदा ॥ २७॥ वासोभिःपीतकौशेयैर्भूषणैश्चमहाधनैः ॥अर्हयित्वाऽश्रुपूर्णाक्षोनाशकत्समवेक्षितुं॥ २८॥ इत्थंसभाजितंवीक्ष्यसर्वेप्रांजलयोजनाः॥नमोजयेतिनेमुस्तंनिपेतुःपुष्पवृष्टयः ॥ २९ ॥ इत्थंनिशम्यदमघोषसुतःस्वपीठादुत्थायकृष्णगुणवर्णनजातमन्युः॥ उत्क्षिप्यबाहुमिदमाहसदस्यमर्षीसंश्रावयन्भगवतेपरुषाण्यभीतः ॥ ३० ॥ ईशोदुरत्ययःकालइतिसत्यवतीश्रुतिः॥ वृद्धानामपियद्बुद्धिर्बालवाक्यैर्विभिद्यते ॥ ३१ ॥ यूयंपात्रविदांश्रेष्ठामामन्यध्वंबालभाषितं॥सदसस्पतयःसर्वेकृष्णोयत्संमतोऽर्हणे॥ ३२ ॥ तपोविद्याव्रतधरान्ज्ञानविध्वस्तकल्मषान्॥ परमर्षीन्ब्रह्मनिष्ठान्लोकपालैश्चपूजितान् ॥ ३३॥ सदस्पतीनतिक्रम्यगोपालःकुलपांसनः ॥ यथाकाकःपुरोडाशंसपर्यांकथमर्हति ॥ ३४ ॥

स्यैववास्तवोऽर्थःपूर्ववदुन्नेयःगोपालइति वेदेपृथिव्यादिपालकइत्यर्थः कुत्सितंवेदविपरीतंलपंतीतिकुलपाःपाखंडास्तान् अंसतेसमाघातयतीतितथासः अकाकःकंचअकंचकाकेसुखदुःखेतेनवियेतेयस्यसः अकाकः आप्तकामइत्यर्थः सयथाआप्तकामोदेवयोग्यंकेवलंपुरोडाशमात्रंनार्हति अपितुसर्वस्वमपि तथाऽयंश्रीकृष्णोऽपिब्रह्मर्षियोग्यंसपर्यामात्रंकथमर्हति किंत्वात्मसमर्पणमप्यर्हतीत्यर्थः ॥ ३४॥

वर्णाश्रमकुलेभ्योऽपेतोब्रह्मत्वात् अनामगोत्रमितिश्रुतेः अतएवानधिकारित्वात् सर्वैधर्मैःबहिष्कृतः स्वैरवर्तीपरमेश्वरत्वात् अतएवनिर्गुणःतमआदिरहितःएवंभूतोजीवानांयोग्यंतुच्छंसपर्यामात्रंकथमर्हतीत्यर्थः ॥ ३५ ॥ अपिचकथंवर्णनीयोमादृशैरेषांयदूनांमहिमा यस्मादेषांकुलंययातिनाशप्तमपिकिंसद्भिःबहिष्कृतमपितुशिरसाधृतं किंचअस्मदादिकुलवत्किंवृथापानरतमपित्वतिनियताचारमित्यर्थः अहोयदूनामेवतावदीदृशंमाहात्म्यं यदुकुलवृद्धस्यययातेःशापोनप्राभूदित्यादि अयंतुसाक्षादीश्वरःअतःसपर्यामात्रंकथमर्हतीत्यर्थः ॥ ३६ ॥ किंचयेराजानोदुष्टानुच्चाटयंति तदर्थंकीकटादिदेशानप्याश्रयंति एतेतुब्रह्मर्षिसेवितानेवदेशानाश्रित्याब्रह्मवर्चसंसमुद्रं

वर्णाश्रमकुलापेतःसर्वधर्मबहिष्कृतः॥ स्वैरवर्तीगुणैर्हीनःसपर्यांकथमर्हति ॥ ३५॥ ययातिनैषांहिकुलंशप्तंसद्भिर्बहिष्कृतं॥ वृथापानरतंशश्वत्सपर्यांकथमर्हति॥ ३६॥ ब्रह्मर्षिसेवितान्देशान्हित्वैतेब्रह्मवर्चसं॥ समुद्रंदुर्गमाश्रित्यबाधंतेदस्यवःप्रजाः॥ ३७॥ एवमादीन्यभद्राणिबभाषेनष्टमंगलः॥ नोवाचकिंचिद्भगवान्यथासिंहःशिवारुतं॥ ३८॥ भगवन्निंदनंश्रुत्वादुःसहंतत्सभासदः ॥ कर्णौपिधायनिर्जग्मुःशपंतश्चेदिपंरुषा॥ ३९॥ निंदांभगवतःशृण्वंस्तत्परस्यजनस्यवा॥ ततोनापैतियःसोऽपियात्यधःसुकृताच्च्युतः॥ ४०॥ ततःपांडुसुताःक्रुद्धामत्स्यकैकयसृंजयाः ॥ उदायुधाःसमुत्तस्थुःशिशुपालजिघांसवः ॥ ४१ ॥ ततश्चैद्यस्त्वसंभ्रांतोजगृहेखड्गचर्मणी॥ भर्त्सयन्कृष्णपक्षीयान्राज्ञःसदसिभारत॥ ४२॥ तावदुत्थायभगवान्स्वान्निवार्यस्वयंरुषा॥ शिरःक्षुरांतचक्रेणजहारापततोरिपोः॥ ४३॥

दुर्गमपिहित्वा हामयित्वेत्यर्थः बाधंतेतथायाःदस्यवःप्रजाःताश्च अयमर्थः वेदतदर्थाभियोगोब्रह्मवर्चसंतद्विरुद्धमब्रह्मवर्चसंसमुद्रं मुद्राब्रलिंगंतत्सहितंसमुद्रं वेदविरुद्धंलिंगधारणंपाखंडमित्यर्थः तल्लिंगंत्याजयित्वाबाधंतेदंडयंति कथंभूतंदुर्गंधर्मवत्प्रतीतेरधर्मतयादुर्ज्ञेयमित्यर्थः तथादस्यवःदस्यूनपिप्रजावेषेणवर्तमानान्दंडयंति अतोयदुभ्योऽन्यःकोनामधार्मिकोऽस्तीति पारुष्यंतुउक्तार्थमेव ॥ ३७ ॥ शिवाफेरुःतस्यारुतंश्रुत्वायथासिंहोनकिंचित्ब्रूतेतद्वत् ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१॥४२ ॥ तावदुत्थायेत्यस्यायमभिप्रायः एषमत्पार्षदोमत्तुल्यबलःसर्वानेतान्हन्यात् अतोमयैवशीघ्रंहंतव्यइतितत्क्षणमेवोत्थायशिरोजहारेति ॥ ४३ ॥

॥४४॥४५॥नन्वेवंनिंदकस्यकथंवासुदेवेप्रवेशःतत्राह जन्मत्रयेति जन्मत्रये अनुगुणितमनुवर्णितंयद्वैरंतेनसंरब्धयाआविष्टया तन्मयतां तत्स्वरूपतांयातःपुनःपार्षदोबभूवेत्यर्थः अत्रहेतुःभावोहीति भावोभावनाअनुध्यानंभवस्यध्येयाकारजन्मनःकारणं पेशस्कारिध्याने नकीटादौतथादृष्टत्वादित्यर्थः ॥४६॥४७॥४८॥४९॥५०॥५१॥ सुरामानवाःखेचराःप्रमथाश्च॥५२॥ पापंधर्मद्विषं अत्रहेतुःकलिकले

शब्दःकोलाहलोऽप्यासीच्छिशुपालेहतेमहान्॥ तस्यानुयायिनोभूपादुद्रुवुर्जीवितैषिणः॥४४॥ चैद्यदेहो त्थितंज्योतिर्वासुदेवमुपाविशत्॥पश्यतांसर्वभूतानामुल्केवभुविखाच्च्युता॥४५॥ जन्मत्रयानुगुणितवैर संरब्धयाधिया॥ ध्यायंस्तन्मयतांयातोभावोहिभवकारणं॥४६॥ ऋत्विग्भ्यःससदस्येभ्योदक्षिणांविपुला मदात्॥ सर्वान्संपूज्यविधिवच्चक्रेऽवभृथमेकराट्॥४७॥ साधयित्वाक्रतुंराज्ञःकृष्णोयोगेश्वरेश्वरः॥ उवा सकतिचिन्मासान्सुहृद्भिरभियाचितः॥ ४८ ॥ ततोऽनुज्ञाप्यराजानमनिच्छंतमपीश्वरः॥ ययौसभार्यः सामात्यःस्वपुरंदेवकीसुतः॥४९॥ वर्णितंतदुपाख्यानंमयातेबहुविस्तरं॥ वैकुंठवासिनोर्जन्मविप्रशापात्पु नःपुनः॥५०॥ राजसूयावभृथ्येनस्नातोराजायुधिष्ठिरः॥ ब्रह्मक्षत्रसभामध्येशुशुभेसुरराडिव॥५१॥ रा ज्ञासभाजिताःसर्वेसुरमानवखेचराः॥ कृष्णंक्रतुंचशंसंतःस्वधामानिययुर्मुदा॥ ५२ ॥ दुर्योधनमृतेपापं कलिंकुरुकुलामयं॥ योनसेहेश्रियंस्फीतांदृष्ट्वापांडुसुतस्यतां॥५३॥यइदंकीर्तयेद्विष्णोःकर्मचैद्यवधादिकं॥ राजमोक्षंवितानंचसर्वपापैःप्रमुच्यते॥५४॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेशिशुपालवधोनाम चतुःसप्ततितमोध्यायः॥७४॥ ॥छ॥ ॥छ॥ राजोवाच अजातशत्रोस्तंदृष्ट्वाराजसूयमहोद यं॥ सर्वेमुमुदिरेब्रह्मन्नृदेवायेसमागताः॥१॥

रंशं अतएवकुलस्यामयं व्याधिवन्नाशकं॥५३॥वितानंयज्ञंच ॥५४॥ इ०भा०द० चतुःसप्ततितमोध्यायः ॥७४॥ पंचयुक्सप्ततितमेय ज्ञावभृथसंभ्रमः॥सुयोधनस्यचाक्षांत्यामानभंगोद्दशिभ्रमात्॥१॥दुर्योधनस्यैकस्यैवदुःखेकारणंप्रष्टुमुक्तमनुवदति अजातशत्रोरिति॥१॥

इतिश्रुतंत्वन्मुखादेवेत्यर्थः ॥ १ ॥ दुर्योधनस्यासहनकारणत्वेनयागमहोत्सवमेवपुनःसिंहावलोकनेननिरूपयति पितामहस्येत्यादिना एकदांऽतःपुरेतस्येत्यतःप्राक्तनेनग्रंथेन प्रेमबंधनाः प्रेमयंत्रिताः ॥ ३ ॥ पूजायांसंमानने द्रव्यसाधनेनानावस्तुसंपादने ॥ ४ ॥ गुरुशुश्रूषणे चंदनालेपनादौ ॥ ५ ॥ ६ ॥ निरूपितानियुक्ताःसंतोनानाकर्मसुप्रवर्ततेस्म ॥ ७ ॥ ऋत्विजश्चसदस्याश्चसभासदः बहुविदश्चतेषुस्विं

दुर्योधनंवर्जयित्वाराजानःसर्षयःसुराः ॥ इतिश्रुतंनोभगवंस्तत्रकारणमुच्यतां ॥ २ ॥ ऋषिरुवाच. पितामहस्यतेयज्ञेराजसूयेमहात्मनः ॥ बांधवाःपरिचर्यायांतस्यासन्प्रेमबंधनाः ॥ ३ ॥ भीमोमहानसाध्यक्षोधनाध्यक्षःसुयोधनः ॥ सहदेवस्तुपूजायांनकुलोद्रव्यसाधने ॥ ४ ॥ गुरुशुश्रूषणेजिष्णुःकृष्णःपादावनेजने ॥ परिवेषणेद्रुपदजाकर्णोदानेमहामनाः ॥ ५ ॥ युयुधानोविकर्णश्चहार्दिक्योविदुरादयः ॥ बाल्हीपुत्राभूर्याद्यायेचसंतर्दनादयः ॥ ६ ॥ निरूपितामहायज्ञेनानाकर्मसुतेतदा ॥ प्रवर्ततेस्मराजेंद्रराज्ञःप्रियचिकीर्षवः ॥ ॥ ७ ॥ ऋत्विक्सदस्यबहुवित्सुसुहृत्तमेषुस्विष्टेषुसूनृतसमर्हणदक्षिणाभिः ॥ चैद्येचसात्वतपतेश्चरणंप्रविष्टेचक्रुस्ततस्त्ववभृथस्नपनंद्युनद्यां ॥ ८ ॥ मृदंगशंखपणवधुंधुर्यानकगोमुखाः ॥ वादित्राणिविचित्राणिनेदुरावभृथोत्सवे ॥ ९ ॥ नर्तक्योननृतुर्हृष्टागायकायूथशोजगुः ॥ वीणावेणुतलोन्नादस्तेषांसदिवमस्पृशत् ॥ ॥ १० ॥ चित्रध्वजपताकाग्रैरिभेंद्रस्यंदनार्वभिः ॥ स्वलंकृतैर्भटैर्भूपानिर्ययूरुक्ममालिनः ॥ ११ ॥ यदुसृंजयकांबोजकुरुकैकयकोसलाः ॥ कंपयंतोभुवंसैन्यैर्यजमानपुरःसराः ॥ १२ ॥ सदस्यर्त्विक्द्विजश्रेष्ठाब्रह्मघोषेणभूयसा ॥ देवर्षिपितृगंधर्वास्तुष्टुवुःपुष्पवर्षिणः ॥ १३ ॥ स्वलंकृतानरानार्योगंधस्रग्भूषणांबरैः ॥ विलिंपंत्योऽभिषिंचंत्योविजन्हुर्विविधैरसैः ॥ १४ ॥

टेषुसम्यक्पूजितेषुसूनृतंप्रियवाक्समर्हणमलंकारादिदक्षिणाश्चप्रसिद्धास्ताभिःद्युनद्यांगंगायां ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ चित्राणिध्वजपताकायाणियेषुतैरिभेंद्रैःस्यंदनैः अर्वभिरश्वैर्भटैश्च एवंचतुरंगैःसैन्यैर्निर्ययुः ॥ ११ ॥ यजमानोयुधिष्ठिरःपुरःसरोयेषांते ॥ १२ ॥ सदस्याऋत्विजोन्येचद्विजश्रेष्ठाःनिर्ययुः ॥ १३ ॥ किंचगंधादिभिःस्वलंकृताःनरानार्यश्चमिथोविजन्हुः ॥ १४ ॥

रसानेवाह तैलेति किंचसांद्रकुंकुमादिभिः पुंभिर्लिप्तास्तान्प्रलिपंत्योवारयोषितश्चबिजन्हुः ॥१५॥नृभिर्गुप्तारथादियानैर्नृदेव्योराजपत्न्यो निरगमन् निरगुः एतदुपलब्धुंविमानवरैर्देव्योयथातद्वत् मातुलेयैः सखिभिश्चपरितः सिच्यमानाः सव्रीडेनहासेनविकसंतिवदनानियासां ताः ॥१६॥ देवरान्पतिभ्रातॄन् उतसखीन्सखीनपि दृतीभिः उदकनोदनचर्मयंत्रैः सेचनपात्रैश्च मलधियांकामिनां ॥१७॥ क्रियाभिः अंगाक्रि

तैलगोरसगंधोदहरिद्रासांद्रकुंकुमैः ॥ पुंभिर्लिप्ताः प्रलिपंत्योविजन्हुर्वारयोषितः ॥१५॥ गुप्तानृभिर्निरगमन्नुपलब्धुमेतद्देव्योयथादिविविमानवरैर्नृदेव्यः ॥ तामातुलेयसखिभिः परिषिच्यमानाः सव्रीडहासविकसद्वदनाविरेजुः ॥१६॥ तादेवरानुतसखीन्सिषिचुर्दृतीभिः क्लिन्नांबराविवृतगात्रकुचोरुमध्यां ॥ औत्सुक्यमुक्तकवराच्च्यवमानमाल्याः क्षोभंदधुर्मलधियांरुचिरैर्विहारैः ॥१७॥ ससम्राट्रथमारूढः सदश्वंरुक्ममालिनं ॥ व्यरोचतस्वपत्नीभिः क्रियाभिः क्रतुराडिव ॥१८॥ पत्नीसंयाजावभृथ्यैश्चरित्वातेतमृत्विजः ॥ आचांतंस्नापयांचक्रुर्गंगायांसहकृष्णया ॥१९॥ देवदुंदुभयोनेदुर्नरदुंदुभिभिः समं ॥ मुमुचुः पुष्पवर्षाणिदेवर्षिपितृमानवाः ॥२०॥ सस्नुस्तत्रततः सर्वेवर्णाश्रमयुतानराः ॥ महापातक्यपियतः सद्योमुच्येतकिल्बिषात् ॥ २१ ॥ अथराजाऽहतेक्षौमेपरिधायस्वलंकृतः ॥ ऋत्विक्सदस्यविप्रादीनानर्चाभरणांबरैः ॥ २२ ॥ बंधुज्ञातिनृपान्मित्रसुहृदोऽन्यांश्चसर्वशः ॥ अभीक्ष्णंपूजयामासनारायणपरोनृपः ॥ २३ ॥ सर्वेजनाः सुररुचोमणिकुंडलस्रगुष्णीषकंचुकदुकूलमहार्घ्यहाराः ॥ नार्यश्चकुंडलयुगालकवृंदजुष्टवक्त्रश्रियः कनकमेखलयाविरेजुः ॥ २४ ॥ अथर्त्विजोमहाशीलाः सदस्याब्रह्मवादिनः ॥ ब्रह्मक्षत्रियविट्शूद्राराजानोयेसमागताः ॥ २५॥ देवर्षिपितृभूतानि लोकपालाः सहानुगाः ॥ पूजितास्तमनुज्ञाप्यस्वधामानिययुर्नृप ॥ २६ ॥ हरिदासस्यराजर्षेराजसूयमहोदयं ॥ नैवातृप्यन्प्रशंसंतः पिबन्मर्त्योऽमृतंयथा ॥ २७ ॥

याभिः क्रतुराट्सशरीरोराजसूयइव ॥ १८ ॥ पत्नीसंयाजोयागविशेषः अवभृथसंबंधिआवभृथ्यंच तैश्चरित्वातानुष्ठायेत्यर्थः ॥१९॥२०॥२१॥ अहतेनूतनेआनर्चअर्चितवान् ॥२२॥२३ ॥ सुराणामिवरुक्कांतिर्येषां मणिकुंडलैः सहिताः स्रगुष्णीषादयोयेषांते कुंडलयुगेनालकवृंदेनचजुष्टावक्त्रश्रीर्यासांताः ॥२४॥२५॥२६॥२७॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ गतज्वरः निश्चितआसीत् ॥३०॥ अच्युतेआत्मायस्यतस्य ॥३१॥ नरेंद्रादीनांलक्ष्मीर्लक्ष्म्यः विभूयःविश्वसृजामयेन उपक्लृप्ताविरचिताः ताभिःसहकुरुराट्दुर्योधनोतप्यत् ॥ ३२ ॥ महिषीसहस्रमितिबहुत्वोपलक्षणं क्वणद्भिरंघ्रिभिःशोभायस्य मध्येसु चारुसुचारुमध्यमित्यर्थः कुचकुंकुमैःशोणाहारायस्यतत् श्रीमंतिमुखानियस्यतत् चलैःकुंडलैःकुंतलैश्चआढ्यंसंपन्नमशोभतेतिशेषः

ततोयुधिष्ठिरोराजासुहृत्संबंधिबांधवान् ॥ प्रेम्णानिवासयामासकृष्णंचत्यागकातरैः ॥ २८ ॥ भगवानपि तत्रांगन्यवात्सीत्तत्प्रियंकरः ॥ प्रस्थाप्ययदुवीरांश्चसांबादींश्चकुशस्थलीं ॥ २९ ॥ इत्थंराजाधर्मसुतोमनोरथमहार्णवं ॥ सुदुस्तरंसमुत्तीर्यकृष्णेनासीद्गतज्वरः ॥ ३० ॥ एकदांऽतःपुरेतस्यवीक्ष्यदुर्योधनःश्रियं ॥ अतप्यद्राजसूयस्यमहित्वंचाच्युतात्मनः ॥ ३१ ॥ यस्मिन्नरेंद्रदितिजेंद्रसुरेंद्रलक्ष्मीर्नानाविभांतिकिलविश्वसृजोपक्लृप्ताः ॥ ताभिःपतीन्द्रुपदराजसुतोपतस्थेयस्यांविषक्तहृदयःकुरुराडतप्यत् ॥ ३२ ॥ यस्मिंस्तदामधुपतेर्महिषीसहस्रंश्रोणीभरेणशनकैःक्वणदंघ्रिशोभं ॥ मध्येसुचारुकुचकुंकुमशोणहारंश्रीमन्मुखंप्रचलकुंडलकुंतलाढ्यं ॥ ३३ ॥ सभायांमयक्लृप्तायांक्वापिधर्मसुतोधिराट् ॥ वृतोऽनुजैर्बंधुभिश्चकृष्णेनापिस्वचक्षुषा ॥ ३४ ॥ आसीनःकांचनेसाक्षादासनेमघवानिव ॥ पारमेष्ठ्यश्रियाजुष्टःस्तूयमानश्चबंदिभिः ॥ ३५ ॥ तत्रदुर्योधनोमानीपरीतोभ्रातृभिर्नृप ॥ किरीटमालीन्यविशदसिहस्तःक्षिपन्रुषा ॥ ३६ ॥ स्थलेऽभ्यगृह्णाद्वस्त्रांतंजलंमत्वास्थलेपतत् ॥ जलेचस्थलवद्भ्रांत्यामयमायाविमोहितः ॥ ३७ ॥ जहासभीमस्तंदृष्ट्वास्त्रियोनृपतयोऽपरे ॥ निवार्यमाणाअप्यंगराज्ञाकृष्णानुमोदिताः ॥ ३८ ॥

॥ ३३ ॥ क्वापिकदाचित्सविरेजइतिशेषः स्वस्यचक्षुषाहिताहितज्ञापकेन ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ मानीसाहंकारःकिरीटंचमालाचविद्येतेयस्यसः न्यविशत्विवेश क्षिपन्द्वास्थादीन्अधिक्षिपन् ॥ ३६ ॥ तत्रस्थलेवस्त्रांतमभ्यगृह्णात्आकुंचितवान् कुतःतस्मिन्स्थलेएवभ्रांत्या जलंमत्वाजलेचअपतत् कुतःस्थलवद्भ्रांत्या ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

भुवोभरंभारंजिहीर्षुरितिअद्यसंपादितेनकलहबीजेनकुरूणांसंहारंकरिष्यामीतिमत्वेति किंच यस्यदृशादृष्टिमात्रेणदुर्योधनोभ्रमति स्मभ्रांतिप्राप मयमायातु निमित्तमात्रं सःभूभारहरणंबीजंदुर्योधनस्य भ्रमंभीमादिहास्येनचनस्यपराभवंविधायतूष्णीमासीदित्यर्थः ॥ ॥३९॥४०॥ इतिदश०टी०पंचसप्ततितमोध्यायः ॥७५॥ ॥७॥ ततःपट्सप्ततितमेवृष्णिशाल्वमहामृधे ॥ द्युमद्गदाप्रहारेणरणात्प्रद्युम्ननिर्गमः ॥ १॥ संपाद्यधर्मराजस्यराजसूयमहोदयं ॥निहत्यसौभराजादीनथोपारमदच्युतः ॥२॥ १ ॥२॥३॥ प्रत्यहंसकृत् पांसुमुष्टि

सव्रीडितोऽवाग्वदनोरुषाज्वलन्निष्क्रम्यतूष्णींप्रययौगजाह्वयं ॥ हाहेतिशब्दःसुमहानभूत्सतामजातशत्रुर्विमनाइवाभवत् ॥ बभूवतूष्णींभगवान्भुवोभरंसमुज्जिहीर्षुर्भ्रमतिस्मयद्दृशा ॥ ३९ ॥ एतत्तेऽभिहितंराजन्यत्पृष्टोऽहमिहत्वया ॥ सुयोधनस्यदौरात्म्यंराजसूयेमहाक्रतौ ॥४०॥ इतिश्रीभा०म०द०उ०दुर्योधनमानभंगोनामपंचसप्ततितमोध्यायः ॥७५॥ ॥७॥ श्रीशुकउवाच अथान्यदपिकृष्णस्यशृणुकर्माद्भुतंनृप ॥ क्रीडानरशरीरस्ययथासौभपतिर्हतः ॥ १ ॥ शिशुपालसखःशाल्वोरुक्मिण्युद्वाहआगतः ॥ यदुभिर्निर्जितःसंख्येजरासंधादयस्तथा ॥ २॥ शाल्वःप्रतिज्ञामकरोच्छृण्वतांसर्वभूभुजां ॥ अयादवींक्ष्मांकरिष्येपौरुषंममपश्यत ॥ ३ ॥ इतिमूढःप्रतिज्ञायदेवंपशुपतिंप्रभुं ॥ आराधयामासनृपपांसुमुष्टिंसकृद्ग्रसन् ॥४॥ संवत्सरांतेभगवानाशुतोषउमापतिः ॥ वरेणच्छंदयामासशाल्वंशरणमागतं ॥५॥ देवासुरमनुष्याणांगंधर्वोरगरक्षसां ॥ अभेद्यंकामगंवव्रेसयानंवृष्णिभीषणं ॥६॥ तथेतिगिरिशादिष्टोमयःपरपुरंजयः ॥ पुरंनिर्मायशाल्वायप्रादात्सौभमयस्मयं ॥७॥ सलब्ध्वाकामगंयानंतमोधामदुरासदं ॥ ययौद्वारवतींशाल्वोवैरंवृष्णिकृतंस्मरन् ॥ ८ ॥ निरुध्यसेनयाशाल्वोमहत्याभरतर्षभ ॥ पुरींबभंजोपवनान्युद्यानानिचसर्वशः ॥ ९॥

मेकां ग्रसन् भक्षयन् ॥४॥ संवत्सरांतइतिआशुतोषोऽपिभगवानुमापतिः श्रीकृष्णविद्विषिशाल्वेवरस्यवैफल्यंमन्यमानोनशीघ्रंप्रादुरभूत् तस्यातिनिर्बंधमालक्ष्यसंवत्सरांतेचवरेणछंदयामास इच्छांकारितवान्वरंवृणीष्वेत्युवाचेत्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ तथेतिप्रतिज्ञायगिरिशेनादिष्टःअयस्मयंलोहमयंपुरंसौभसंज्ञंनिर्मायरचयित्वाप्रादात् ॥७॥ तमसोंऽधकारस्यधामआश्रयं अन्यैर्दुरासदंदुष्प्रापं ॥८॥९॥

प्रासादाग्रगृहाः अट्टालास्तदुपरिगृहाः तोलिकास्तत्पर्यंतकुड्यानिताः विहारान् क्रीडास्थानानि च प्रबभंज किंच विमानाग्र्यात्तस्माच्छस्त्र वृष्ट्यादयः पेतुः ॥ १०॥ आसारशर्कराः धारासंपातवज्जलोपलाः ॥ ११ ॥ शंसुखं नाभ्यपद्यत ॥१२॥१३॥ १४॥ १५ ॥ तुमुलं व्याकुलं लोमहर्षणं रौद्रं ॥१६॥ नैशं निशिभवं तमः उष्णगुः सूर्य इव ॥१७॥ किंच विव्याधेति स्वर्णमयानि पुंखानि पृष्ठप्रांतायेषां तैः अयोलोहं त

१६॥ सगोपुराणिद्वाराणिप्रासादाट्टालतोलिकाः ॥ विहारान्सविमानाग्र्यान्निपेतुःशस्त्रवृष्टयः॥१०॥ शिलाद्रुमाश्चाशनयःसर्पाआसारशर्कराः॥ प्रचंडश्चक्रवातोभूद्रजसाच्छादितादिशः॥ ११॥ इत्यर्द्यमानासौभेनकृष्णस्यनगरीभृशं॥ नाभ्यपद्यतशंराजंस्त्रिपुरेणयथामही ॥ १२ ॥ प्रद्युम्नोभगवान्वीक्ष्यबाध्यमानानिजाःप्रजाः॥ माभैष्टेत्यभ्यधाद्वीरोरथारूढोमहायशाः ॥ १३ ॥ सात्यकिश्चारुदेष्णश्चसांबोऽक्रूरःसहानुजः ॥ हार्दिक्योभानुविंदश्चगदश्चशुकसारणौ॥ १४॥ अपरेचमहेष्वासारथयूथपयूथपाः॥ निर्ययुर्दंशितागुप्तारथेभाश्वपदातिभिः ॥ १५॥ ततःप्रववृतेयुद्धंशाल्वानांयदुभिःसह ॥ यथासुराणांविबुधैस्तुमुलंलोमहर्षणं॥१६॥ ताश्चसौभपतेर्मायादिव्यास्त्रैरुक्मिणीसुतः॥क्षणेननाशयामासनैशंतमइवोष्णगुः॥१७॥ विव्याधपंचविंशत्यास्वर्णपुंखैरयोमुखैः॥ शाल्वस्यध्वजिनीपालंशरैःसन्नतपर्वभिः॥१८॥ शतेनाताडयच्छाल्वमेकैकेनास्यसैनिकान् ॥ दशभिर्दशभिर्नेतॄन्वाहनानित्रिभिस्त्रिभिः॥ १९॥ तदद्भुतंमहत्कर्मप्रद्युम्नस्यमहात्मनः ॥ दृष्ट्वातंपूजयामासुःसर्वेस्वपरसैनिकाः॥२०॥ बहुरूपैकरूपंतदृश्यतेनचदृश्यते॥ मायामयंमयकृतंदुर्विभाव्यंपरैरभूत्॥२१॥ क्वचिद्भूमौक्वचिद्व्योम्निगिरिमूर्ध्निजलेक्वचित्॥ अलातचक्रवद्भ्राम्यत्सौभंतद्दुरवस्थितं॥२२॥ यत्रयत्रोपलक्ष्येतससौभःसहसैनिकः॥शाल्वस्ततस्ततोमुंचन्शरान्सात्वतयूथपाः॥२३॥

न्मयानि मुखान्ययाणि येषां तैः ध्वजिनीपालं सेनान्यं सन्नतानि निम्नानि पर्वाणि ग्रंथयो येषां तैः ॥ १८ ॥ सैनिकान्भटान् नेतॄन् सारथीन् ॥ १९ ॥ स्वपरसेनयोर्वर्तमानाः सर्वे पूजयामासुः संमानितवंतः ॥२०॥ कदाचिद्बहुरूपं कदाचिदेकरूपं क्वचिद्दृश्यते क्वचिन्न दृश्यत एवं दुर्विभाव्यं दुर्वितर्क्यमभूत् ॥२१॥ किंच क्वचिदिति एवं तत् दुरवस्थितमनवस्थितं चाभूत् ॥ २२ ॥ २३ ॥

अग्निवद्दाहकः अर्कवद्युगपत्सर्वतः संस्पर्शोयेषांतैःआशीविषवदेकदेशस्पर्शमात्रेणमारकत्वात् दुरासदैःदुःसहैः पीड्यमानंपुरमनीकानि चयस्यसःपरैर्यदुभिरीरितैःमुक्तैः॥२४॥भृशार्दिताअपिस्वंस्वरणंस्वांस्वांयुद्धभूमिं ॥२५॥ मौर्व्याकार्ष्णायसमय्या व्याहत्यप्रहृत्य ॥२६॥ अपोवाह अन्यतोनिनाय ॥ २७ ॥२८॥ मत्मत्तोविना क्लीबंचित्तंयस्यतेनत्वयासूतेन ॥ २९ ॥ पितरौरामकृष्णावभिसंगम्यतत्पार्श्वंगत्वाताभ्यांपृष्टः स्वयोग्यंकिंनुवक्ष्यामीति ॥ ३० ॥ भ्रातृजामयोभ्रातृभार्याः व्यक्तंनिश्चितंमत्क्लैव्यंकथयिष्यंति तत्कथंनमनुकरोति क

शरैरग्न्यर्कसंस्पर्शैराशीविषदुरासदैः॥पीड्यमानपुरानीकःशाल्वोऽमुह्यत्परेरितैः ॥ २४ ॥ शाल्वानीकपशस्त्रौघैर्वृष्णिवीराभृशार्दिताः ॥ नतत्यजूरणंस्वंस्वंलोकद्वयजिगीषवः ॥ २५॥शाल्वामात्योद्युमान्नामप्रद्युम्नंप्राक्प्रपीडितः॥ आसाद्यगदयामौर्व्याव्याहत्यव्यनदद्बली ॥ २६ ॥ प्रद्युम्नंगदयाशीर्णवक्षस्थलमरिंदमं॥ अपोवाहरणात्सूतोधर्मविद्दारुकात्मजः॥ २७॥लब्धसंज्ञोमुहूर्तेनकार्ष्णिःसारथिमब्रवीत् ॥ अहोअसाध्विदंसूतयद्रणान्मेऽपसर्पणं॥ २८॥ नयदूनांकुलेजातःश्रूयतेरणविच्युतः ॥ विनामंत्क्लीबचित्तेनसूतेनप्राप्तकिल्बिषात्॥२९॥किंनुवक्ष्येऽभिसंगम्यपितरौरामकेशवौ॥ युद्धात्सम्यगपक्रांतःपृष्टस्तत्रात्मनःक्षमं॥३०॥ व्यक्तंमेकथयिष्यंतिहसंत्योभ्रातृजामयः॥ क्लैव्यंकथंकथंवीरतवान्यैःकथ्यतांमृधे॥३१॥ सारथिरुवाच धर्मंविजानतायुष्मन्कृतमेतन्मयाविभो॥सूतःकृच्छ्रगतंरक्षेद्रथिनंसारथिंरथी॥ ३२ ॥ एतद्विदित्वातुभवान्मयापोवाहितोरणात्॥उपसृष्टःपरेणेतिमूर्च्छितोगदयाहतः॥ ३३ ॥ इ०भा०द०षट्सप्ततितमोध्यायः॥ ॥७६॥ ॥७७॥ श्रीशुकउवाच सउपस्पृश्यसलिलंदंशितोधृतकार्मुकः ॥ नयमांद्युमतःपार्श्वंवीरस्येत्याहसारथिं॥ १ ॥ विधमंतंस्वसैन्यानिद्युमंतंरुक्मिणीसुतः॥प्रतिहत्यप्रत्यविध्यन्नाराचैरष्टभिःस्मयं॥ २ ॥

थंकथमिति ॥३१॥ विभोहेसमर्थ एतत् अपसर्पणं धर्ममाह सूतइति ॥३२॥ अपोवाहितःअपनीतः उपसृष्टः उपसर्गंपीडांप्राप्तइतिकृत्वा यतःपरेणशत्रुणागदयाहतःसन्मूर्च्छितोनिःसंज्ञतांगतोभवानिति॥३३॥ इति द०टी०षट्सप्ततितमोध्यायः॥७६॥ ॥७७॥ समयुक्सप्ततितमेनारनामायाविचक्षणः॥ कृष्णेनागत्यशाल्वस्तुहतःसौभंचचूर्णितं ॥१॥दंशितःसन्नद्धः॥१॥ विधमंतंक्षपयंतं प्रतिहत्यप्रतिरुध्य ॥२॥

अष्टानांविनियोगमाह चतुर्भिरिति ॥३॥ सौभेयाः सौभस्थाः ॥ ४ ॥ नवानांरात्रीणांसमाहारोनवरात्रं त्रयाणांनवरात्राणांसमाहार स्त्रिणवरात्रं सप्तविंशतिमहोरात्रानित्यर्थः तुमुलमाकुलं उल्बणंघोरं ॥५॥ परमतमुपन्यस्यतिइंद्रप्रस्थंगतइत्यादिना ॥६॥७॥ आहचेति स्वगतमेवपथिचिंताविजृंभितभाषणं आर्यमिश्राभिसंगतोबलभद्रसहितः ॥ ८ ॥ दुर्निमित्तदर्शनाकुलचित्तएवंचिंतयन् द्वारकामागत्य

न्चतुर्भिश्चतुरोवाहान्सूतमेकेनचाहनत् ॥ द्वाभ्यांधनुश्चकेतुंचशरेणान्येनवैशिरः ॥ ३॥ गदसात्यकिसांबाद्या जघ्नुःसौभपतेर्बलं ॥ पेतुःसमुद्रेसौभेयाःसर्वेसंछिन्नकंधराः ॥ ४ ॥ एवंयदूनांशाल्वानांनिघ्नतामितरेतरं ॥ युद्धंत्रिणवरात्रंतदभूत्तुमुलमुल्बणं ॥ ५ ॥ इंद्रप्रस्थंगतःकृष्णआहूतोधर्मसूनुना ॥ राजसूयेथनिर्वृत्तेशिशुपालेचसंस्थिते ॥ ६ ॥ कुरुवृद्धाननुज्ञाप्यमुनींश्चससुतांपृथां ॥ निमित्तान्यतिघोराणिपश्यन्द्वारवतींययौ ॥ ॥ ७॥ आहचाहमिहायातआर्यमिश्राभिसंगतः ॥ राजन्याश्चैद्यपक्षीयानूनंहन्युःपुरींमम ॥ ८ ॥ वीक्ष्यतत्कदनंस्वानांनिरूप्यपुररक्षणं ॥ सौभंचशाल्वराजंचदारुकंप्राहकेशवः ॥ ९ ॥ रथंप्रापयमेसूतशाल्वस्यांतिकमाशुवै ॥ संभ्रमस्तेनकर्तव्योमायावीसौभराडयं ॥ १० ॥ इत्युक्तश्चोदयामासरथमास्थायदारुकः ॥ विशंतंददृशुःसर्वेस्वेपरेचारुणानुजं ॥ ११ ॥ शाल्वश्चकृष्णमालोक्यहतप्रायबलेश्वरः ॥ प्राहरत्कृष्णसूतायशक्तिंभीमरवांमृधे ॥ १२॥ तामापतंतींनभसिमहोल्कामिवरंहसा ॥ भासयंतींदिशःशौरिःसायकैःशतधाच्छिनत् ॥ १३ ॥ तंचषोडशभिर्विध्वाबाणैःसौभंचखेभ्रमत् ॥ अविध्यच्छरसंदोहैःखंसूर्यइवरश्मिभिः ॥ १४ ॥ शाल्वःशौरेस्तुदोःसव्यंसशार्ङ्गंशार्ङ्गधन्वनः ॥ बिभेदन्यपतद्धस्ताच्छार्ङ्गमासीत्तदद्भुतं ॥ १५॥ हाहाकारोमहानासीद्भूतानांतत्रपश्यतां ॥ विनद्यसौभराडुच्चैरिदमाहजनार्दनं ॥ १६ ॥

स्वानांकदनंवीक्ष्यसौभंचशाल्वराजंचवीक्ष्यरामंपुररक्षणंप्रतिनिरूप्यनियुज्यदारुकंप्राहेत्यन्वयः ॥ ९ ॥ नेत्वया ॥ १० ॥ आस्थायसम्यगधिष्ठाय अरुणानुजंध्वजेवर्त्तमानंगरुडं ॥ ११ ॥ हतप्रायत्वंबलस्यसैन्यस्येश्वरः ॥ १२ ॥ १३ ॥ तंचशाल्वंशरसंदोहैः शरजालैःखंसूर्यइवरश्मिभिरितिसुनीलत्वविपुलत्वादिभिराकाशोपमा सौभस्य अचिंत्यवेगबाहुल्यादिभिः शराणांरश्मिसादृश्यं अयत्नेनैवरश्मिवत् शरजालप्रसारणात् सूर्यतुल्यःश्रीकृष्णइति ॥ १४ ॥ दोर्बाहुं ॥ १५ ॥ १६ ॥

सख्युःशिशुपालस्यईक्षतामस्माकंप्रमत्तःअनवहितः व्यापादितःनिहतः ॥ १७ ॥ अपराजितोऽहमितिपरैरजितइतिमानिनंमानवंतं अ पुनरावृत्तिमृत्युं तिष्ठेःस्थास्यसि ॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥ घृणीदयावान् ॥२३॥२४॥२५॥ जनिताजनयिता ईशश्चेत् शक्तश्चेत् ॥

यस्त्वयांमूढंनःसख्युर्भ्रातुर्भार्याह्रतेक्षतां ॥ प्रमत्तःससभामध्येत्वयाव्यापादितःसखा ॥ १७॥ तंत्वाद्यनिशि तैर्बाणैरपराजितमानिनं ॥ नयाम्यपुनरावृत्तिंयदितिष्ठेर्ममाग्रतः ॥ १८॥ श्रीभगवानुवाच वृथात्वंक त्थसेमंदनपश्यस्यंतिकेंऽतकं ॥ पौरुषंदर्शयंतिस्मशूरानवहुभाषिणः ॥ १९ ॥ इत्युक्त्वाभगवान्शाल्वंगदया भीमवेगया ॥ तताडजत्रौसंरब्धःसचकंपेवमन्नसृक् ॥ २० ॥ गदायांसन्निवृत्तायांशाल्वस्त्वंतरधीयत ॥ ततोमुहूर्तमागत्यपुरुषःशिरसाऽच्युतं ॥ देवक्याप्रहितोऽस्मीतिनत्वाप्राहवचोरुदन् ॥ २१ ॥ कृष्णकृष्णम हाबाहोपितातेपितृवत्सल ॥ बध्वाऽपनीतःशाल्वेनसौनिकेनयथापशुः ॥ २२ ॥ निशम्यविप्रियंकृष्णो मानुषींप्रकृतिंगतः ॥ विमनस्कोघृणीस्नेहाद्बभाषेप्राकृतोयथा ॥ २३ ॥ कथंराममसंभ्रांतंजित्वाऽजेयंसु रासुरैः ॥ शाल्वेनाल्पीयसानीतःपितामेवलवान्विधिः ॥ २४ ॥ इतिब्रुवाणेगोविंदेसौभराट्प्रत्युपस्थितः ॥ वसुदेवमिवानीयकृष्णंचेदमुवाचसः ॥ २५ ॥ एषतेजनितातातोयदर्थमिहजीवसि ॥ वधिष्येवीक्षतस्तेऽमु मीशश्चेत्पाहिबालिश ॥ २६ ॥ एवंनिर्भर्त्स्यमायावीखड्गेनानकदुंदुभेः ॥ उत्कृत्यशिरआदायखस्थंसौभं समाविशत् ॥ २७ ॥ ततोमुहूर्तंप्रकृतावुपप्लुतःस्वबोधआस्तेस्वजनानुषंगतः ॥ महानुभावस्तदबुध्यदासुरीं मायांसशाल्वप्रसृतांमयोदितां ॥ २८ ॥ नतत्रदूतंनपितुःकलेवरंप्रबुद्धआजौसमपश्यदच्युतः ॥ स्वाप्नंय थाचांबरचारिणंरिपुंसौभस्थमालोक्यनिहंतुमुद्यतः ॥ २९ ॥

॥ २६ ॥ २७ ॥ स्वबोधः स्वतःसिद्धज्ञानवानपि स्वजनस्नेहतःप्रकृतौमनुष्यस्वभावेउपप्लुतःनिमग्नः आस्तेअतिष्ठत् ततस्तत्सर्वमासुरीं मायामबुध्यत् मायेयमितिज्ञातवान् ॥ २८ ॥ स्वाप्नंस्वप्नप्रपंचंयथा ॥ २९ ॥

एवंपरमंतमुपन्यस्तंनिराकरोति एवमिति केचनकेचन नान्विताःअनान्विताः पूर्वापरानुसंधानरहिताः तदाह यत्त्ववाचइति तन्नानुस्मरं तीत्यर्थः अयमभिप्रायः नतावद्राजसूयार्थंरामेणसहगतःश्रीकृष्णः संकर्षणमनुज्ञाप्येतिपूर्वमुक्तत्वात् ॥३०॥ असंभावितंचेत्याह क्वशोक मोहाविति भयंवाहुर्निमित्तदर्शनकृतं नूनंहन्युःपुरीममेतियदुक्तं यच्चहस्तात्शार्ङ्गंन्यपतदितिउक्तंतद्द्वयंवाक्वेति अज्ञेषुसंभवोयेषांते

एवंवदंतिराजर्षेऋषयःकेचनान्विताः॥यत्स्ववाचोविरुद्ध्येतनूनंतेनस्मरंत्युत॥ ३० ॥ क्वशोकमोहौस्नेहो वाभयंवायेऽज्ञसंभवाः॥क्वचाखंडितविज्ञानज्ञानैश्वर्यस्त्वखंडितः॥ ३१ ॥ यत्पादसेवोर्जितयात्मविद्यया हिन्वंत्यनाद्यात्मविपर्ययग्रहं॥लभंतआत्मानमनंतमैश्वरंकुतोनुमोहःपरमस्यसद्गतेः॥ ३२ ॥ तंशस्त्रपूगैःप्रह रंतमोजसाशाल्वंशरैःशौरिरमोघविक्रमः॥विध्वाऽच्छिनद्वर्मधनुःशिरोमणिंसौभंचशत्रोर्गदयारुरोजह॥ ॥ ३३ ॥ तत्कृष्णहस्तेरितयाविचूर्णितंपपाततोयेगदयासहस्रधा॥विसृज्यतद्भूतलमास्थितोगदामुद्यम्यशा ल्वोऽच्युतमभ्यगाद्द्रुतं॥ ३४ ॥ आधावतःसगदंतस्यबाहुंभल्लेनछित्वाऽथरथांगमद्भुतं ॥ वधायशाल्वस्यल यार्कसन्निभंबिभ्रद्बभौसार्कइवोदयाचलः॥ ३५ ॥ जहारतेनैवशिरःसकुंडलंकिरीटयुक्तंपुरुमायिनोहरिः॥ वज्रेणवृत्रस्ययथापुरंदरोबभूवहाहेतिवचस्तदानृणां॥ ३६ ॥ तस्मिन्निपतितेपापेसौभेचगदयाहते ॥ नेदु र्दुंदुभयोराजन्दिविदेवगणेरिताः॥सखीनामपचितिंकुर्वन्दंतवक्त्रोरुषाऽभ्ययात्॥ ३७॥ इतिश्रीभागव तेमहापुराणेदशमस्कंधेसौभवधोनामसप्तसप्ततितमोऽध्यायः॥ ७७॥ ॥ ६१ ॥

अखंडितानिविज्ञानज्ञानैश्वर्याणियस्यसः तत्रविज्ञानंस्वरूपविषयं ज्ञानंबाह्यविषयं ॥ ३१ ॥ किंचयस्यपादसेवयाऊर्जितापुष्कलाया आत्मविद्यातयाअनादिश्चासावात्मविपर्ययग्रहश्च अहंकृशःसुखीदुःखीत्यादिलक्षणः तंहिन्वंतिनाशयंतिसंतः ऐश्वरंपदंचतस्यसतांग तेःकुतोनुमोहइति अतोनैतद्वचनंसत्यमित्यर्थः॥ ३२ ॥ किंतर्हिसत्यंतदाह तंशस्त्रपूगैरिति वर्मकवचं रुरोजबभंज॥ ३३॥ ३४॥ लयार्कसन्नि भं प्रलयकालीनसूर्यसदृशं॥ ३५॥ ३६॥ देवगणैरीरिताः वादिताः किंचसखीनामिति ॥ ३७ ॥ इ० द० टी० सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७७ ॥

ततोऽष्टसमंतितमेदंतवक्रविदूरथौ ॥ हत्वाहरिःपुरेरेमेरामःसूतंततोवधीत् ॥१॥ सखीनामपचितिंकुर्वन्नित्युक्तंतदेवाह शिशुपालस्येतिपा रोक्ष्यसौहृदंपरोक्षेकरणीयंसुहृत्कृत्यं ॥ १ ॥ २ ॥ प्रत्यधात् प्रतिरुरोध ॥३॥ मुकुंदंप्राहदुर्मदइत्यादेरधिक्षेपपरतास्फुटैव परमार्थस्तु दुर्म दःगतमदःप्राहमुकुंदंतृतीयेजन्मनिमुक्तिदानार्थमागतं जन्मत्रयेऽन्विष्यमाणोऽयंब्रह्मशापावसानेभवान्ममस्वामीदृष्टिपथंगतःप्राप्तः एत द्दिष्ट्यादिष्ट्याभद्रंभद्रं अतिहर्षेवीप्सा ॥ ४ ॥ किंचहेकृष्णत्वमस्माकंमातुलेयोबंधुः एवमपिमित्रध्रुक्मित्राणिघातितवान्मांचजिघां ससि तस्माद्दस्माकंत्वत्तोमृत्युःसनकाद्यनुग्रहप्राप्तोनूनंदुर्वारः अतस्त्वामेतावन्मात्रमहंयाचे किंतदाह अमंदसर्वसहनसमर्थ क्षात्रधर्मे

श्रीशुकउवाच . शिशुपालस्यशाल्वस्यपौंड्रकस्यापिदुर्मतिः॥परलोकगतानांचकुर्वन्पारोक्ष्यसौहृदं॥१॥ एकःपदातिःसंक्रुद्धोगदापाणिःप्रकंपयन्॥पद्भ्यामिमांमहाराजमहासत्वोव्यदृश्यत॥२॥ तंतथायांतमालो क्यगदामादायसत्वरः॥ अवप्लुत्यरथात्कृष्णःसिंधुंवेलेवप्रत्यधात्॥ ३॥ गदामुद्यम्यकारूषोमुकुंदंप्राहदुर्म दः॥ दिष्ट्यादिष्ट्याभवानद्यममदृष्टिपथंगतः॥ ४॥ त्वंमातुलेयोनःकृष्णमित्रध्रुङ्मांजिघांससि॥ अतस्त्वांग दयामंदहनिष्येवज्रकल्पया॥ ५ ॥ तर्ह्यानृण्यमुपैम्यज्ञमित्राणांमित्रवत्सलः॥ बंधुरूपमरिंहत्वाव्याधिंदेह चरंयथा॥ ६ ॥ एवंरूक्षैस्तुदन्वाक्यैःकृष्णंतोत्रैरिवद्विपं॥ गदयाऽताडयन्मूर्ध्निसिंहवद्व्यनदच्चसः॥७॥ गदया ऽभिहतोऽप्याजौनचचालयदूद्वहः॥ कृष्णोऽपितमहनगुर्व्याकौमोदक्यास्तनांतरे॥ ८॥

णसेवितुंगदयात्वांहनिष्ये प्रहरिष्यामितामेकवारंसहस्वेति ननुवज्रतुल्यांत्वद्गदांकोवासहेतनैवमित्याह . अवज्रकल्पयाऽउत्पलमालावद त्तिकोमलयेत्यर्थः ॥ ५ ॥ नन्वेवंहननेकस्तवपुरुषार्थस्तमाह तर्हीति अज्ञनविद्यतेज्ञोयस्मात् हेसर्वज्ञेत्यर्थः परमार्थतः स्वामिनं एतद्देह संबंधेनबंधुरूपमरिंब्रह्मशापेनशत्रुत्वेनप्रतीतंत्वांहत्वा मित्राणामानृण्यमुपैमिउपैष्यामि विशेषणआधीयतेमनसिचिंत्यतइतिव्याधिः देहेअंतर्यामितयाचरतीतितथातमीश्वरंहत्वा क्षात्रधर्मेणाराध्य हंतेर्गत्यर्थस्यज्ञानार्थत्वात् ज्ञात्वेतिवा तेनयथापित्रादीनामानृण्यमुपयं ति तद्वदिति ॥६॥ रूक्षैरित्यादिप्रतीत्यभिप्रायेण तोत्रैरंकुशादिभिः॥ ७॥ ८ ॥

गदानिर्भिन्नहृदयउद्वमन्रुधिरंमुखात् ॥ प्रसार्यकेशबाह्वंघ्रीन्धरण्यांन्यपतद्व्यसुः॥ ९ ॥ ततःसूक्ष्मतरंज्यो तिःकृष्णमाविशदद्भुतं ॥ पश्यतांसर्वभूतानांयथाचैद्यवधेनृप ॥ १० ॥ विदूरथस्तुतद्भ्राताभ्रातृशोकपरिप्लु तः॥ आगच्छदसिचर्मभ्यामुच्छ्वसंस्तज्जिघांसया॥ ११ ॥ तस्यचापततःकृष्णश्चक्रेणक्षुरनेमिना ॥ शिरो जहाररराजेंद्रसकिरीटंसकुंडलं॥ १२ ॥ एवंसौभंचशाल्वंचदंतवक्रंसहानुजं॥ हत्वादुर्विषहानन्यैरीडितःसुर मानवैः॥ १३ ॥ मुनिभिःसिद्धगंधर्वैर्विद्याधरमहोरगैः॥ अप्सरोभिःपितृगणैर्यक्षैःकिन्नरचारणैः॥ १४॥ उपगीयमानविजयःकुसुमैरभिवर्षितः॥ वृतश्चवृष्णिप्रवरैर्विवेशालंकृतांपुरीं॥ १५॥ एवंयोगेश्वरःकृष्णो भगवान्जगदीश्वरः॥ ईयतेपशुदृष्टीनांनिर्जितोजयतीतिसः॥ १६ ॥ श्रुत्वायुद्धोद्यमंरामःकुरूणांसहपांड वैः॥ तीर्थाभिषेकव्याजेनमध्यस्थःप्रययौकिल॥ १७॥ स्नात्वाप्रभासेसंतर्प्यदेवर्षिपितृमानवान्॥ सरस्व तींप्रतिस्रोतंययौब्राह्मणसंवृतः॥ १८ ॥ पृथूदकंबिंदुसरस्त्रितकूपंसुदर्शनं॥ विशालंब्रह्मतीर्थंचचक्रंप्राचीं सरस्वतीं ॥ १९ ॥ यमुनामनुयान्येवगंगामनुचभारत ॥ जगामनैमिषंयत्रऋषयःसत्रमासते ॥ २० ॥ तमागतमभिप्रेत्यमनुयोदीर्घसत्रिणः॥ अभिवंद्ययथान्यायंप्रणम्योत्थायचार्चयन्॥ २१॥ सोऽर्चितःसप रीवारःकृतासनपरिग्रहः॥ रोमहर्षणमासीनंमहर्षेःशिष्यमैक्षत॥ २२ ॥

सूतवद्भवलौ ॥ तत्प्रसंगमाहश्रुत्वेति॥१७॥प्रतिस्रोतंप्रतिलोमंसंमुखमित्यर्थः ॥१८॥ सुदर्शनंतीर्थं चक्रंचक्रतीर्थं ॥ १९ ॥ यमुनामनुया नितीर्थानिगंगामनुचयानितानिसर्वाणिगत्वा नैमिषमरण्यंजगाम ॥२०॥ अभिप्रेत्यश्रीरामइतिज्ञात्वा ॥ २१ ॥ महर्षेर्व्यासस्य ॥२२॥

सूतंप्रतिलोमजं ब्राह्मण्यांक्षत्रियाज्जातं नकृतंप्रह्वणंअंजलिश्चयेनतंअध्यासीनंचतान् तेभ्योऽप्युच्चैरासीनमित्यर्थः ॥ २३ ॥ २४ ॥ अजानन्नध्यास्तइतिचेत् नैवमित्याह कृषेरिति ॥ २५॥ ननुबहुज्ञःकथमेवंकुर्यात्तत्राह अदांतस्येति गुणाय यथोचितानुष्ठानाय ॥ २६ ॥ विप्रानध्यास्तामन्यद्वाकिंचित्करोतुकितवेतिचेत्तत्राह एतदर्थमिति धर्मध्वजिनउत्तमलिंगधारिणः ॥ २७ ॥ भावित्वादिति नहिभवितव्यंकेनापिपरिहर्तुंशक्यतइत्यर्थः अहनत् अहन् ॥ २८ ॥ तेत्वया ॥ २९ ॥ अधार्मिकप्रतिलोमजवधःकोयमधर्मइतिचेत्तत्राहुः अ

अप्रत्युत्थायिनंसूतमकृतप्रह्वणांजलिं ॥ अध्यासीनंचतान्विप्रांश्चुकोपोद्वीक्ष्यमाधवः ॥ २३ ॥ कस्मादसाविमान्विप्रानध्यास्तेप्रतिलोमजः ॥ धर्मपालांस्तथैवास्मान्वधमर्हतिदुर्मतिः ॥ २४ ॥ कृपेर्भगवतोभूत्वाशिष्योऽधीत्यबहूनिच ॥ सेतिहासपुराणानिधर्मशास्त्राणिसर्वशः ॥ २५ ॥ अदांतस्याविनीतस्यवृथापंडितमानिनः ॥ नगुणायभवंतिस्मनटस्येवाजितात्मनः ॥ २६ ॥ एतदर्थोहिलोकेस्मिन्नवतारोमयाकृतः ॥ वध्यामेधर्मध्वजि[illegible]स्तेहिपातकिनोऽधिकाः ॥ २७ ॥ एतावदुक्त्वाभगवान्निवृत्तोऽसद्वधादपि ॥ भावित्वात्तंकुशाग्रेणकर[illegible]हनत्प्रभुः ॥ २८ ॥ हाहेतिवादिनःसर्वेमुनयःखिन्नमानसाः ॥ ऊचुःसंकर्षणंदेवमधर्मस्तेकृतःप्रभो ॥ [illegible] ॥ अस्यब्रह्मासनंदत्तमस्माभिर्यदुनंदन ॥ आयुश्चात्माक्लमंतावद्यावत्सत्रंसमाप्यते ॥ अजानतैवाचरितस्त्वयाब्रह्मवधोयथा ॥ ३० ॥ योगेश्वरस्यभवतोनाम्नायोपिनियामकः ॥ यद्येतद्ब्रह्महत्यायाःपावनंलोकपावन ॥ चरिष्यतिभवाँल्लोकसंग्रहोऽनन्यचोदितः ॥ ३१ ॥ श्रीभगवानुवाच करिष्येवधनिर्वेशंलोकानुग्रहकाम्यया ॥ नियमःप्रथमेकल्पेयावान्सतुविधीयतां ॥ ३२ ॥

स्येति पुराणप्रवचनायआत्मनःशरीरस्यनास्तिक्लमोयस्मिन्तत् तद्ग्युश्चदत्तमिति ॥ ३१ ॥ ब्रह्मवधेपिकिममेश्वरस्येतिचेत्सत्यमेवतथापि प्रायश्चित्तंकर्तव्यमित्याशयेनाहुः योगेश्वरस्येतिसार्धेन आम्नायोब्राह्मणोनहंतव्यइत्यादिलक्षणः तथाप्येतस्याब्रह्महत्यायाःपावनं प्रायश्चित्तं हेलोकपावन अनन्यचोदितः स्वयमेवभवान्यदिकरिष्यति तर्हिलोकसंग्रहोभविष्यतिनान्यथेति ॥ ३१ ॥ वधस्यनिर्वेशं प्रायश्चित्तंप्रथमेकल्पे मुख्यकल्पे विधीयतामुपदिश्यतां ॥ ३२ ॥

किंच वंतहेमुनयः एतस्यदीर्घमायुः सत्वंबलमिंद्रियंतत्पाटवंच अन्यच्चयद्भवद्भिराशासितमपेक्षितंतद्भूतसर्वं ॥ ३३ ॥ अस्मादीनांमृत्युथास त्यताभवेत् अस्माकंचवचःसत्यंयथाभवेत्तथाविधीयतामित्यर्थः ॥ ३४ ॥ तथासंपादयन्नाह आत्मावाइति अंगादंगात्संभवसिहृदया दभिजायसे॥ आत्मावैपुत्रनामासिसजीवशरदःशतमित्यादिवेदानुशासनंवेदवचनं तस्मादस्यरोमहर्षणस्यपुत्रउग्रश्रवाः भवतांपुराणप्र वक्ताभवेत् सचायुरादिमांश्चभवेत् अतःसाक्षादजीवनादस्त्रस्यमृत्योश्चसत्यतापुत्ररूपेणचायुरादिसिद्धेर्युष्मद्वचनस्यापिसत्यतास्यादि

दीर्घमायुर्बतैतस्यसत्त्वमिंद्रियमेवच॥ आशासितंयत्तद्भूतसाधयेयोगमायया॥३३॥ ऋषयऊचुः अ स्त्रस्यतववीर्यस्यमृत्योरस्माकमेवच॥ यथाभवेद्वचःसत्यंतथारामविधीयतां॥ ३४ ॥ श्रीभगवानुवाच आत्मावैपुत्रउत्पन्नइतिवेदानुशासनं॥ तस्मादस्यभवेद्वक्ताआयुरिंद्रियसत्त्ववान्॥ ३५ ॥ किंवःकामोमु निश्रेष्ठाब्रूताहंकरवाण्यथ॥ अजानतस्त्वपचितिंयथामेचिंत्यतांबुधाः॥ ३६॥ ऋषयऊचुः इल्वल स्यसुतोघोरोबल्वलोनामदानवः॥ सदूषयतिनःसत्रमेत्यपर्वणिपर्वणि ॥ ३७॥ तंपापंजहिदाशार्हतन्नः शुश्रूषणंपरं॥ पूयशोणितविण्मूत्रसुरामांसाभिवर्षिणं ॥ ३८ ॥ ततश्चभारतंवर्षंपरीत्यसुसमाहितः॥ च रित्वाद्वादशमासांस्तीर्थस्नायीविशुध्यसे॥ ३९ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेबलदेवचरित्रे बल्वलवधोनामाष्टसप्ततितमोध्यायः॥७८॥ ॥७॥ श्रीशुकउवाच ततःपर्वण्युपावृत्तेप्रचंडःपांसु वर्षणः॥ भीमोवायुरभूद्राजन्पूयगंधस्तुसर्वशः॥ १ ॥

दितिभावः ॥ ३५ ॥ प्रथमंतावदपेक्षितंकथयततदहंकरिष्यामीत्याह किंवःकामइति किंविषयोवः कामोवर्ततेतद्ब्रूतेतिअथानंतरं ब्रह्मदंडंगृहीत्वाअपचितिंनिष्कृतिमजानतोमे हेबुधाः यथावच्चिंत्यतामपचितिरिति ॥ ३६ ॥ प्रथमंतावदपेक्षितंकर्तव्यंकथयंति इ ल्वलस्येतिद्वाभ्यां ॥३७॥३८॥ प्रायश्चित्तमाहुः ततश्चेति परीत्यप्रदक्षिणीकृत्य सुसमाधानादिगुणविशेषादेकाब्दमात्रमुक्तमित्यविरो धःसुसमाहितः कामक्रोधादिरहितः चरित्वाकृच्छ्राणि ॥३९॥ इतिदशमेटीकायामष्टसप्ततितमोध्यायः॥७८॥ ॥७॥ ऊनाशीतितमे रामोबल्वलंद्विजतुष्टये ॥ निहत्यतीर्थस्नानाद्यैःसूतहत्यामपानुदत् ॥ १ ॥ उपावृत्तेप्राप्ते ॥ १ ॥

॥ २ ॥ भिन्नो विदीर्णोऽजनचयः उपमायस्य तमतिकृष्णमित्यर्थः तम्रताम्रवत् शिखाश्मश्रूणि च यस्य तं दंष्ट्राभिरुग्रं भ्रुकुटीयुतं मुखं यस्य तं ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ अरुणो रुधिरेणदैत्यः शैलो धातुभिर्यथेति ॥ ६ ॥ ७ ॥ श्रियो धामानि अम्लानानि पंकजानि यस्यां तां ॥ ८ ॥ किं तत्सरः

ततो मेध्यमयं वर्षं वल्वलेन विनिर्मितं॥ अभवद्यज्ञशालायां सोऽन्वदृश्यत शूलधृक्॥ २॥ तं विलोक्य बृहत्कायं भिन्नांजनचयोपमं ॥ तप्तताम्रशिखाश्मश्रुं दंष्ट्रोग्रभ्रुकुटीमुखं ॥ ३ ॥ सस्मार मुसलं रामः परसैन्यविदारणं ॥ हलं च दैत्यदमनं ते तूर्णमुपतस्थतुः ॥ ४ ॥ तमाकृष्य हलाग्रेण वल्वलं गगनेचरं ॥ मुसलेनाहनत्क्रुद्धो मूर्ध्नि ब्रह्मद्रुहं बलः ॥ ५ ॥ सोऽपतद्भुवि निर्भिन्नललाटोऽसृक्समुत्सृजन् ॥ मुंचन्नार्तस्वरं शैलो यथा वज्रहतोऽरुणः ॥ ६ ॥ संस्तुत्य मुनयो रामं प्रयुज्यावितथाशिषः॥ अभ्यषिंचन्महाभागा वृत्रघ्नं विबुधा यथा ॥ ७ ॥ वैजयंतीं ददुर्मालां श्रीधामाम्लानपंकजां ॥ रामाय वाससी दिव्ये दिव्यान्याभरणानि च ॥ ८ ॥ अथ तैरभ्यनुज्ञातः कौशिकीमेत्य ब्राह्मणैः ॥ स्नात्वा सरोवरमगाद्यतः सरयुरास्रवत् ॥ ९ ॥ अनुस्रोतेन सरयुं प्रयागमुपगम्य सः॥ स्नात्वा संतर्प्य देवादीन् जगाम पुलहाश्रमं ॥ १० ॥ गोमतीं गंडकीं स्नात्वा विपाशां शोण आप्लुतः ॥ गयां गत्वा पितॄनिष्ट्वा गंगासागरसंगमे ॥ ११॥ उपस्पृश्य महेंद्राद्रौ रामं दृष्ट्वाभिवाद्य च ॥ सप्तगोदावरीं वेणां पंपां भीमरथीं ततः ॥ १२ ॥ स्कंदं दृष्ट्वा ययौ रामः श्रीशैलं गिरिशालयं ॥ द्रविडेषु महापुण्यं दृष्ट्वाद्रिं वेंकटं प्रभुः ॥ १३ ॥ कामकोष्णीं पुरीं कांचीं कावेरीं च सरिद्वरां ॥ श्रीरंगाख्यं महापुण्यं यत्र सन्निहितो हरिः ॥ १४ ॥ ऋषभाद्रिं हरेः क्षेत्रं दक्षिणां मथुरां तथा ॥ सामुद्रं सेतुमगमन्महापातकनाशनं ॥ १५ ॥ तत्रायुतमदाद्धेनूर्ब्राह्मणेभ्यो हलायुधः ॥ कृतमालां ताम्रपर्णीं मलयं च कुलाचलं ॥ १६ ॥

यत इति आस्रवत् उद्गात् ॥ ९ ॥ अनुस्रोतेन अनुलोमतः पुलहाश्रमं हरिक्षेत्रं ॥ १० ॥ गोमत्यां गंडक्यां विपाशायां च स्नात्वा शोणे च आप्लुतः इष्ट्वा संपूज्य ॥ ११ ॥ १२ ॥ श्रीशैलं श्रीपर्वतं ॥ १३ ॥ कांचीं पुरीं ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

तत्रागस्त्यंसमासीनंनमस्कृत्याभिवाद्यच ॥ योजितस्तेनचाशीर्भिरनुज्ञातोगतोऽर्णवं ॥ दक्षिणंतत्रकन्याख्यांदुर्गांदेवींददर्शसः ॥ १७ ॥ ततःफाल्गुनमासाद्यपंचाप्सरसमुत्तमं ॥ विष्णुःसन्निहितोयत्रस्नात्वाऽस्पर्शद्वायुतं ॥ १८ ॥ ततोऽभिव्रज्यभगवान्केरलांस्तुत्रिगर्तकान् ॥ गोकर्णाख्यंशिवक्षेत्रंसान्निध्यंयत्रधूर्जटेः ॥ १९ ॥ आर्यांद्वैपायनींदृष्ट्वाशूर्पारिकमगाद्बलः ॥ तापींपयोष्णींनिर्विंध्यामुपस्पृश्याथदंडकं ॥ २० ॥ प्रविश्यरेवामगमद्यत्रमाहिष्मतीपुरी ॥ मनुतीर्थमुपस्पृश्यप्रभासंपुनरागमत् ॥ २१ ॥ श्रुत्वाद्विजैःकथ्यमानंकुरुपांडवसंयुगे ॥ सर्वराजन्यनिधनंभारंमेनेहृतंभुवः ॥ २२ ॥ सभीमदुर्योधनयोर्गदाभ्यांयुध्यतोर्मृधे ॥ वारयिष्यन्विनशनंजगामयदुनंदनः ॥ २३ ॥ युधिष्ठिरस्तुतंदृष्ट्वायमौकृष्णार्जुनावपि ॥ अभिवाद्याभवंस्तूष्णींकिंविवक्षुरिहागतः ॥ २४ ॥ गदापाणीउभौदृष्ट्वासंरब्धौविजयैषिणौ ॥ मंडलानिविचित्राणिचरंताविदमब्रवीत् ॥ २५ ॥ युवांतुल्यबलौवीरौहेराजन्हेवृकोदर ॥ एकंप्राणाधिकंमन्येउतैकंशिक्षयाधिकं ॥ २६ ॥ तस्मादेकतरस्येहयुवयोःसमवीर्ययोः ॥ नलक्ष्यतेजयोऽन्योवाविरमत्वफलोरणः ॥ २७ ॥ नतद्वाक्यंजगृहतुर्बद्धवैरौनृपार्थवत् ॥ अनुस्मरंतावन्योऽन्यंदुरुक्तंदुष्कृतानिच ॥ २८ ॥ दिष्टंतदनुमन्वानोरामोद्वारवतींययौ ॥ उग्रसेनादिभिःप्रीतैर्ज्ञातिभिःसमुपागतः ॥ २९ ॥ तंपुनर्नैमिषंप्राप्तमृषयोऽयाजयन्मुदा ॥ क्रत्वंगंक्रतुभिःसर्वैर्निवृत्ताखिलविग्रहं ॥ ३० ॥

आत्मनिअधिष्ठानेविश्वगंसर्वानुस्यूतं येनैवविदुः पश्यंति तद्विशुद्धंविज्ञानं व्यतरत्अदात् ॥ ३१ ॥ ३२॥३३॥ ३४॥ इतिदशमेटीकायामेकोनाशीतितमोध्यायः ॥ ७९ ॥ ॥७॥ अथाशीतितमेकृष्णःश्रीदामानंगृहागतं ॥ संपूज्यापृच्छदर्थेप्सुंगुरुवासकथांमुदा॥१॥ सुरारिमारकोहरिःपुराचकारशंसतां॥अतःप्ररंबिनैवतन्निजोपकारमाचरत् ॥२॥ रामचरितानिश्रुत्वापुनर्मुकुंदवीर्याणिपृच्छति हेभगवन्

तेभ्योविशुद्धविज्ञानंभगवान्व्यतरद्विभुः॥ येनैवात्मन्यदोविश्वमात्मानंविश्वगंविदुः॥ ३१ ॥ स्वपत्न्याऽवभृतस्नातोज्ञातिबंधुसुहृद्वृतः॥ रेजेस्वज्योत्स्नयेवेंदुःसुवासाःसुष्ठ्वलंकृतः॥३२॥ ईदृग्विधान्यसंख्यानिबलस्यबलशालिनः॥ अनंतस्याप्रमेयस्यमायामर्त्यस्यसंतिहि ॥ ३३ ॥ योऽनुस्मरेतरामस्यकर्माण्यद्भुतकर्मणः॥ सायंप्रातरनंतस्यविष्णोःसदयितोभवेत्॥ ३४॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेएकोनाशीतितमोध्यायः॥ ७९॥ ॥ ७॥ राजोवाच भगवन्यानिचान्यानिमुकुंदस्यमहात्मनः॥ वीर्याण्यनंतवीर्यस्यश्रोतुमिच्छामहेप्रभो ॥ १ ॥ कोनुश्रुत्वासकृद्ब्रह्मन्नुत्तमश्लोकसत्कथाः॥ विरमेतविशेषज्ञोविषण्णःकाममार्गणैः॥ २ ॥ सावाग्ययातस्यगुणान्गृणीतेकरौचतत्कर्मकरौमनश्च॥ स्मरेद्वसंतंस्थिरजंगमेषुशृणोतितत्पुण्यकथाःसकर्णः॥ ३ ॥ शिरस्तुतस्योभयलिंगमानमेत्तदेवयत्पश्यतितद्धिचक्षुः॥ अंगानिविष्णोरथतज्जनानांपादोदकंयानिभजंतिनित्यं॥ ४॥ सूतउवाच विष्णुरातेनसंपृष्टोभगवान्बादरायणिः॥ वासुदेवेभगवतिनिमग्नहृदयोऽब्रवीत्॥ ५॥ श्रीशुकउवाच कृष्णस्यासीत्सखाकश्चिद्ब्राह्मणोब्रह्मवित्तमः॥ विरक्तइंद्रियार्थेषुप्रशांतात्माजितेंद्रियः॥ ६ ॥

श्रोतुमिच्छामेत्यन्वयः ॥ १ ॥ उत्तमश्लोकस्यश्रीकृष्णस्यसत्याः मनोहराः विषयवैतृष्ण्यजनिकाःकथाः विशेषज्ञः सारवित् विषण्णः विषादंप्राप्तः ॥ २ ॥ कथाश्रवणंस्तुवन्दृष्टांततयाऽन्यार्थानाह सावागिति तावेवकरौयौतत्कर्मकरौ तदेवमनःयद्स्थिरजंगमेषुवसंतं स्मरेत् यस्तस्यपुण्याःकथाःशृणोति सएवकर्णः ॥ ३ ॥ उभयलिंगंस्थिरंजंगमंचतस्यैवलिंगमितिमत्वाआनमेत्तदेवशिरःतदेवतस्यलिंगंमूर्तिमित्येवयत्पश्यतितदेवचक्षुः तान्येवांगानि यानिविष्णोःपादोदकंभजंतीति ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

तथाविधाकुचैलाजीर्णवस्त्रा किंचक्षुत्क्षामा यत्किंचित्संपन्नमन्नं तस्मै परिविष्य स्वयं क्षुधाजीर्णा ॥ ७ ॥ पतिव्रतासती म्लायता शुष्यता वदनेनसीदमाना भर्तुर्भोगसंपादनाशक्त्याऽवसीदंती वेपमाना भयेन कंपमाना अभिगम्य पतिंप्राहेति ॥ ८ ॥ ९ ॥१०॥ भोजवृष्ण्यंधकेश्वर इति तत्स्वीकारमात्रेणसर्वैतेदास्यंतीतिभावः ॥ ११ ॥ नात्यभीष्टान् परिपाकविरसत्वात् ॥ १२ ॥ अप्यस्तिकिमस्तीतिप्रश्नः ॥१३॥१४॥

यदृच्छयोपपन्नेनवर्तमानोगृहाश्रमी ॥ तस्यभार्याकुचैलस्यक्षुत्क्षामाचतथाविधा ॥ ७ ॥ पतिव्रतापतिंप्राहम्लायताब्वदनेनसा ॥ दरिद्रासीदमानासावेपमानाऽभिगम्यच ॥ ८ ॥ ननुब्रह्मन्भगवतःसखासाक्षाच्छ्रियःपतिः ॥ ब्रह्मण्यश्चशरण्यश्चभगवान्सात्वतर्षभः ॥ ९ ॥ तमुपैहिमहाभागसाधूनांचपरायणं ॥ दास्यतिद्रविणंभूरिसीदतेतेकुटुंबिने ॥ १० ॥ आस्तेऽधुनाद्वारवत्यांभोजवृष्ण्यंधकेश्वरः ॥ स्मरतःपादकमलमात्मानमपियच्छति ॥ ११ ॥ किंत्वर्थकामान्भजतेनात्यभीष्टान्जगद्गुरुः ॥ सएवंभार्ययाविप्रोबहुशःप्रार्थितोमुहुः ॥ अयंहिपरमोलाभउत्तमश्लोकदर्शनं ॥ १२ ॥ इतिसंचिंत्यमनसागमनायमतिंदधे ॥ अप्यस्त्युपायनंकिंचिद्गृहेकल्याणिदीयतां ॥ १३ ॥ याचित्वाचतुरोमुष्टीन्विप्रान्पृथुकतंडुलान् ॥ चैलखंडेनतान्बध्वाभर्त्रेप्रादादुपायनं ॥ १४ ॥ सतानादायविप्राग्र्यःप्रययौद्वारकांकिल ॥ कृष्णसंदर्शनंमह्यंकथंस्यादितिचिंतयन् ॥ १५ ॥ त्रीणिगुल्मान्यतीयायतिस्रःकक्षाश्चसद्विजः ॥ विप्रोगम्यांधकवृष्णीनांगृहेष्वच्युतधर्मिणां ॥ १६ ॥ गृहंद्व्यष्टसहस्राणांमहिषीणांहरेर्द्विजः ॥ विवेशैकतमंश्रीमद्ब्रह्मानंदंगतोयथा ॥ १७ ॥ तंविलोक्याच्युतोदूरात्प्रियापर्यंकमास्थितः ॥ सहसोत्थायचाभ्येत्यदोर्भ्यांपर्यग्रहीन्मुदा ॥ १८ ॥ सख्युःप्रियस्यविप्रर्षेरंगसंगातिनिर्वृतः ॥ प्रीतोव्यमुंचदब्बिंदून्नेत्राभ्यांपुष्करेक्षणः ॥ १९ ॥

मह्यंमम ॥ १५ ॥ गुल्मानि रक्षार्थंसैन्यस्थानानि कक्षाःप्रतोलीः अतीयाय अतिक्रम्य जगाम सद्विजः द्विजैःसहितः ततश्च अगम्या दुर्गमा ये अंधकावृष्णयश्च तेषांगृहेषु ॥ १६ ॥ तथाहरेर्द्व्यष्टसहस्राणांमहिषीणांचयेगृहास्तेषुमध्येश्रीमत् एकतमंगृहंविवेश तदाचसद्विजोब्रह्मानंदंगतोयथा तथाबभूवेतिशेषः ॥ १७ ॥ पर्यग्रहीत् पर्यरंभत ॥ १८ ॥ अब्बिंदून् आनंदाश्रूणि ॥ १९ ॥

समर्हणमुपायनमुपहृत्यसमर्प्य पादावनेजनीरपः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ धमनिभिः शिराभिः संततंव्याप्तं ॥ २३ ॥ अवधूतंमलिनं ॥ ॥२४॥ विस्मयमाह किमनेनेतिद्वाभ्यां ॥२५॥ संभृतःसंमानितः ॥२६॥ सतोःवसतोःगृह्यगृहीत्वा ॥२७॥ भार्याऊढापरिणीतानवेति गृहस्थलिंगदर्शनात् भोगादर्शनाच्च संशयादिवप्रश्नः ॥२८॥ अप्रतिषेधादुद्वाहमनुमतंमत्वाह प्रायइति नहितेचित्तंनूनमकामविहतंकामै

अथोपवेश्यपर्यंकेस्वयंसख्युःसमर्हणं ॥ उपहृत्यावनिज्यास्यपादोपादावनेजनीः ॥ २० ॥ अग्रहीच्छिरसा राजन्भगवान्लोकपावनः ॥ व्यलिंपद्दिव्यगंधेनचंदनागुरुकुंकुमैः ॥ २१ ॥ धूपैःसुरभिभिर्मित्रंप्रदीपावलिभिर्मुदा ॥ अर्चित्वावेद्यतांबूलंगांचस्वागतमब्रवीत् ॥ २२ ॥ कुचैलंमलिनंक्षामंद्विजंधमनिसंततं ॥ देवीपर्यचरच्छैव्याचामरव्यजनेनवै ॥ २३ ॥ अंतःपुरजनोदृष्ट्वाकृष्णेनामलकीर्तिना ॥ विस्मितोऽभूदतिप्रीत्याअवधूतंसभाजितं ॥ २४ ॥ किमनेनकृतंपुण्यमवधूतेनभिक्षुणा ॥ श्रियाहीनेनलोकेस्मिन्गर्हितेनाधमेनच ॥ ॥ २५ ॥ योऽसौत्रिलोकगुरुणाश्रीनिवासेनसंभृतः ॥ पर्यंकस्थांश्रियंहित्वापरिष्वक्तोऽग्रजोयथा ॥ २६ ॥ कथयांचक्रतुर्गाथाःपूर्वागुरुकुलेसतोः ॥ आत्मनोललिताराजन्करौगृह्यपरस्परं ॥ २७ ॥ श्रीभगवानुवाच अपिब्रह्मन्गुरुकुलाद्भवतालब्धदक्षिणात् ॥ समावृत्तेनधर्मज्ञभार्योढासदृशीनवा ॥ २८ ॥ प्रायोगृहेषुतेचित्तमकामविहतंतथा ॥ नैवातिप्रीयसेविद्वन्धनेषुविदितंहिमे ॥ २९ ॥ केचित्कुर्वंतिकर्माणिकामैरहतचेतसः ॥ त्यजंतःप्रकृतीर्दैवीर्यथाहंलोकसंग्रहं ॥ ३० ॥ कच्चिद्गुरुकुलेवासंब्रह्मन्स्मरसिनौयतः ॥ द्विजोविज्ञायविज्ञेयंतमसःपारमश्नुते ॥ ३१ ॥

विहतंनभवतीतिमेविदितं तथाहि धनेषुवस्त्रादिषुनैवातिप्रीयसे हेविद्वन्निति विदुषस्त्वैतद्युक्तमितिभावः ॥२९॥ कामहतत्वाभावेकिंगृहधर्मक्लेशेनेत्याशंक्याह केचिदिति दैवीःईश्वरमायारचिताःप्रकृतीर्विषयवासनास्त्यजंतः कामैरनाकृष्टचेतसामपिकरणेदृष्टांतःयथाहमिति लोकसंग्रहंलोकस्यसंग्रहोग्रहणंयथाभवतितथाऽहमीश्वरोऽपिकर्माणियथाकरोमितद्वत् ॥ ३० ॥ नौआवयोर्यतोगुरोःविज्ञेयंपरमात्मतत्त्वं तमसःसंसारस्य ॥ ३१ ॥

आत्मज्ञानप्रदस्यगुरोरत्यंतंपूज्यत्वंवक्तुं पुरुषस्यत्रीन्गुरूनाह सवाइति, इहसंसारेयत्रसंभवोजन्ममात्रंसपितातावदाद्यः प्रथमोगुरुःपूज्यः र्मविद्याप्रदंगुरुमाह द्विजातेःसतःपुंसःसत्कर्मणांयत्रसंभवः उपनीयवेदाध्यापकइत्यर्थः सद्वितीयोगुरुः यथाहमीश्वरस्तथाप्रथमादपि ज्यइत्यर्थः ब्रह्मविद्याप्रदंगुरुमाह आश्रमिणांसर्वेषामपिज्ञानदोयः सतुसाक्षादहमेवेति॥ ३२॥ अतोज्ञानप्रदंगुरुरूपंमांमाश्रित्य येसंसा रंतितेबुद्धिमंतइत्याह नन्विति, हेब्रह्मन्नूतेननुवर्णाश्रमवतांमध्येअर्थकोविदाः इहमनुष्यजन्मनितत्रापिवार्णाश्रमत्वेसतियेमयागुरुणागु रूपेणवक्त्रावाचाउपदेशमात्रेणांजःसुखेनैवभवार्णवंतरंतीति ज्ञानप्रदाद्गुरोरधिकःसेव्योनास्तीत्युक्तं ॥ ३३ ॥ अतएवतद्भजनाद्धिको

सवैसत्कर्मणांसाक्षाद्वीजातेरिहसंभवः॥ आद्योऽगयत्राश्रमिणांयथाऽहंज्ञानदोगुरुः॥ ३२॥ नन्वर्थकोवि दाब्रह्मन्वर्णाश्रमवतामिह॥ येमयागुरुणावाचातरंत्यंजोभवार्णवं॥ ३३ ॥ नाहमिज्याप्रजातिभ्यांतपसो पशमेनच॥ तुष्येयंसर्वभूतात्मागुरुशुश्रूषयायथा॥ ३४॥ अपिनःस्मर्यतेब्रह्मन्वृत्तंनिवसतांगुरौ॥ गुरुदा रैश्चोदितानामिंधनानयनेक्वचित्॥ ३५॥ प्रविष्टानांमहारण्यमपर्तौसुमहद्द्विज॥ वातवर्षमभूत्तीव्रंनिष्ठुराः स्तनयित्नवः॥३६॥ सूर्यश्चास्तंगतस्तावत्तमसाचावृतादिशः॥ निम्नंकूलंजलमयंनप्राज्ञायतकिंचन॥३७॥ वयंभृशंतत्रमहानिलांबुभिर्निहन्यमानामुहुरंबुसंप्लवे॥ दिशोविदंतोथपरस्परंवनेगृहीतहस्ताःपरिबभ्रिमा तुराः॥ ३८॥ एतद्विदित्वाउदितेरवौसांदीपनिर्गुरुः॥ अन्वेषमाणोनःशिष्यानाचार्योपश्यदातुरान्॥ ३९॥

र्मश्चनास्तीत्याह नाहमिति इज्यागृहस्थधर्मःप्रजापतिःप्रकृष्टंजन्मउपनयनं तेनब्रह्मचारिधर्मउपलक्ष्यतेताभ्यां तथातपसावनस्थ र्मेणउपशमेनयतिधर्मेणवाअहंपरमेश्वरःतथानतुष्येयं यथासर्वभूतात्मापिगुरुशुश्रूषयेति ॥ ३४ ॥ किंचअस्माकंगुरुशुश्रूषणंकिमपि वादेवसंपन्नंतत्किंत्वयास्मर्यतइतिपृच्छति अपिनइति गुरौनिवसतामस्माकंयत्किमपिवृत्तंतत्क्वचित्कदाचित् ॥ ३५ ॥ अपर्तौअपगते र्तौअकालइत्यर्थः वातश्चवर्षंचतयोःसमाहारःस्तनयित्नवोगर्जितानिचाभवन् ॥ ३६॥ निम्नंकूलंनतमुन्नतंचस्थानं ॥ ३७ ॥ अंबूनां संप्लवः व्यामिश्रणंयस्मिन्नेकोदकेतस्मिन्वनइत्यर्थः परिबभ्रिम भ्रमणेइतिधातोरूपं परिपरितः बभ्रिम इडागमश्छांदसःभारान् धृतवं नइत्यर्थः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ॥६६॥

उवाचकृपयाश्लोकत्रयी यथावयंकृतार्थाइत्याह अहोइति आत्मादेहः ॥४०॥ गुरोर्निष्कृतंप्रत्युपकारः सर्वेअर्थायस्मात्सआत्मादेहः तस्यार्पणंविनियोगः ॥४१॥ अयातयामानि यातोयामोयस्यपक्वस्यान्नस्यतत् गतसारंभवति तद्वदन्यदपिगतसारंयौण्यात्तस्यायातयाममित्युच्यते अगतसाराणिछंदांसिमत्तोधीयमानानिभवंत्वित्यर्थः ॥ ४२ ॥ इत्थंविधानिएवंप्रकाराणिअनेकानिवृत्तानिकिंत्वयास्मर्यंत इतिशेषः फलितमुपसंहरतिगुरोरिति ॥ ४३ ॥ अस्माभिःकिमनिर्वृत्तमसंपन्नंयेषामस्माकंभवतासहवासोऽभूत् ॥ ४४ ॥ भवतस्तुसर्वमे

अहोहेपुत्रकायूयमस्मदर्थेतिदुःखिताः॥ आत्मावैप्राणिनांप्रेष्ठस्तमनादृत्यमत्पराः॥ ४०॥ एतदेवहिसच्छि ष्यैःकर्तव्यंगुरुनिष्कृतं॥ यद्वैविशुद्धभावेनसर्वार्थात्मार्पणंगुरौ ॥ ४१ ॥ तुष्टोऽहंभोद्विजश्रेष्ठाःसत्याःसंतुमनोरथाः॥ छंदांस्ययातयामानिभवंत्विहपरत्रच ॥ ४२ ॥ इत्थंविधान्यनेकानिवसतांगुरुवेश्मसु ॥ गुरोरनुग्रहेणैवपुमान्पूर्णःप्रशांतये॥ ४३॥ ब्राह्मणउवाच किमस्माभिरनिर्वृत्तंदेवदेवजगद्गुरो॥ भवतासत्यकामेनयेषांवासोगुरावभूत्॥ ४४॥ यस्यछंदोमयंब्रह्मदेहआवपनंविभो ॥ श्रेयसांतस्यगुरुषुवासोऽत्यंतविडंबनं॥ ४५॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेअशीतितमोऽध्यायः॥ ८० ॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥
श्रीशुकउवाच सइत्थंद्विजमुख्येनसहसंकथयन्हरिः॥ सर्वभूतमनोऽभिज्ञःस्मयमानउवाचतं॥ १ ॥ ब्रह्मण्योब्राह्मणंकृष्णोभगवान्प्रहसन्प्रियं॥ प्रेम्णानिरीक्षणेनैवप्रेक्षन्खलुसतांगतिः॥ २॥ श्रीभगवानुवाच किमुपायनमानीतंब्रह्मन्मेभवतागृहात्॥ अण्वप्युपाहृतंभक्तैःप्रेम्णाभूर्येवमेभवेत् ॥ भूर्यप्यभक्तोपहृतंनमेतोषायकल्पते॥ ३ ॥

तद्विडंबनमात्रमित्याह यस्येति छंदोमयंवेदाख्यंब्रह्म तच्चश्रेयसामावपनंतदुद्भवस्थानं देहोमूर्तिर्यस्यतस्यतव ॥४५॥ इतिदशमेटीकायामशीतितमोध्यायः ॥८०॥ ॥छ॥ एकाशीतितमेसख्युर्जग्ध्वापृथुकतंडुलान् ॥श्रियंनिर्मितवानिंद्रदुर्लभांतुतदाश्रमे ॥१॥ संकथयन् सुखगोष्टीःकुर्वन्सर्वभूतानांमनसोऽभिज्ञः मदर्थंपृथुकानानीयदातुंलज्जितइतिजानन्नित्यर्थः॥ १ ॥ प्रहसन्क्ष्वेलींकुर्वन् ॥२॥ लज्जयात्वकथयतस्तामपनुदन्नाह अण्वपीतिद्वाभ्यां ॥ ३ ॥

४॥५॥सर्वभूतानामात्मदृक् अंतःकरणसाक्षी॥६॥ अमर्त्यानांदेवानामपिदुर्लभाः॥७॥ अतिजीर्णत्वाद्वसनस्यतन्मध्येचीरेणबद्धान्॥८॥
अंगहेसखे मांविश्वंविश्वात्मानंमां॥९॥इतिवदन्नेकांमुष्टिंजग्ध्वानत्परेति अयंभावः एतावतापुंसइहामुत्रचमत्कटाक्षविलासभूतान्नांसर्वसं
पदांसमृद्धयेअलं अतःपरंद्वितीयमुष्टयदनेनमामामेतदधीनांकुर्वितिं॥१०॥ त्वत्तोपस्यकारणंतवतोषस्यकारणंयथाभवेत् तथासर्वसंपत्स

पत्रंपुष्पंफलंतोयंयोमेभक्त्याप्रयच्छति॥ तदहंभक्त्युपहृतमश्नामिप्रयतात्मनः॥४॥ इत्युक्तोऽपिद्विजस्तस्मै व्रीडितःपतयेश्रियः॥ पृथुकप्रसृतिंराजन्नप्रायच्छदवाङ्मुखः॥५॥ सर्वभूतात्मदृक्साक्षात्तस्यागमनकारणं॥ विज्ञायाचिंतयन्नायंश्रीकामोमाऽभजत्पुरा॥६॥ पत्न्याःपतिव्रतायास्तुसखाप्रियचिकीर्षया॥ प्राप्तो मामस्यदास्यामिसंपदोमर्त्यदुर्लभाः॥७॥ इत्थंविचिंत्यवसनाच्चीरबद्धान्द्विजन्मनः॥ स्वयंजहारकिमिद मितिपृथुकतंडुलान्॥८॥ नन्वेतदुपनीतंमेपरमप्रीणनंसखे॥ तर्पयंत्यंगमांविश्वमेतेपृथुकतंडुलाः॥९॥ इतिमुष्टिंसकृज्जग्ध्वाद्वितीयांजग्धुमाददे॥ तावच्छ्रीर्जगृहेहस्तंतत्परापरमेष्ठिनः॥१०॥ एतावताऽलंविश्वात्मन्सर्वसंपत्समृद्धये॥ अस्मिँल्लोकेऽथवाऽमुष्मिन्पुंसस्त्वत्तोषकारणं॥११॥ ब्राह्मणस्तांतुरजनीमुषित्वाऽच्युतमंदिरे॥ भुक्त्वापीत्वासुखंमेनेआत्मानंस्वर्गतंयथा॥१२॥ श्वोभूतेविश्वभावेनस्वसुखेनाभिवंदितः॥ जगामस्वालयंतातपथ्यनुव्रज्यनंदितः॥१३॥ सचालब्ध्वाधनंकृष्णान्नतुयाचितवान्स्वयं॥ स्वगृहान्व्रीडितोऽगच्छन्महद्दर्शननिर्वृतः॥१४॥ अहोब्रह्मण्यदेवस्यदृष्टाब्रह्मण्यतामया॥ यद्दरिद्रतमोलक्ष्मीमाश्लिष्टो बिभ्रतोरसि॥१५॥ क्वाहंदरिद्रःपापीयान्क्वकृष्णःश्रीनिकेतनः॥ ब्रह्मबंधुरितिस्माहंबाहुभ्यांपरिरंभितः॥ ॥१६॥ निवासितःप्रियाजुष्टेपर्यंकेभ्रातरोयथा॥ महिष्यावीजितःश्रांतोवालव्यजनहस्तया॥१७॥

मृद्धयेयांभक्तस्यसमृद्धिर्दृष्ट्वात्वंतुष्येरित्यर्थः॥११॥ स्वर्गतंस्वर्गवासिनं॥१२॥ श्वोभूतेउदितरवौविश्वंभावयतीतिविश्वभावनःतेनेति पुरतोभाविनमिद्रदुर्लभंविभवंसूचयति स्वसुखेनस्वानंदपूर्णेनेतिदानेदीनतांदर्शयति नंदितोविनयोक्तिभिः॥१३॥ व्रीडितःस्वचित्तकार्प ण्येनलज्जितः महतःश्रीकृष्णस्यदर्शनेननिर्वृतःसुखंप्राप्तः॥१४॥ निर्वृतिमेवाह अहोइतिचतुर्भिः यद्यतःलक्ष्मीमुरसिबिभ्रताआश्लिष्टोहं ॥१५॥ पापीयान्नीचः॥१६॥१७॥

पूजितश्चंदनलेपनादिभिः ॥ १८॥ एवंसंपूज्यापिधनस्यादानेकारणंकल्पयति स्वर्गापवर्गयोरितिद्वाभ्यां ॥ १९॥ स्वर्गादीनांयद्यपितस्यच
रणार्चनमेवकारणंतथापिकारुणिकत्वादभूर्यपिस्वल्पमपिधनंमह्यंनाददात् ॥ २०॥ इत्येवंचिंतयन्निजगृहस्यांतिकंतत्प्रांतं तस्य विशेषणं
सूर्येति ॥ २१॥ विचित्रोपवनादिभिर्वृतं कथंभूतैःकूजद्भिर्द्विजकुलैःपक्षिसमूहैःआकुलैर्व्याप्तैः तथाप्रोत्फुल्लानिकुमुदादीनियेषुतानिवारी
णियेषुतानितथातैः ॥ २२॥ नंकचजुष्टमिति हरिणीनामिवाक्षीणियासांताभिः तदैश्वर्यंदृष्ट्वावितर्कितवान् तदाहकिमिदमिति प्रथमंतेजः

शुश्रूषयापरमयापादसंवाहनादिभिः ॥ पूजितोदेवदेवेनविप्रदेवेनदेववत् ॥ १८॥ स्वर्गापवर्गयोःपुंसांरसायांभुविसंपदां ॥ सर्वासामपिसिद्धीनांमूलंतच्चरणार्चनं ॥ १९॥ अधनोऽयंधनंप्राप्यमाद्यन्नुच्चैर्नमांस्मरेत् ॥ इतिकारुणिकोनूनंधनंमेभूरिनाददात् ॥ २० ॥ इतितच्चिंतयन्नंतःप्राप्तोनिजगृहांतिकं ॥ सूर्यानलेंदुसंकाशैर्विमानैःसर्वतोवृतं ॥ २१ ॥ विचित्रोपवनोद्यानैःकूजद्द्विजकुलाकुलैः ॥ प्रोत्फुल्लकुमुदांभोजकल्हारोत्पलवारिभिः ॥ २२॥ जुष्टंस्वलंकृतैःपुंभिःस्त्रीभिश्चहरिणाक्षिभिः ॥ किमिदंकस्यवास्थानंकथंतदिदमित्यभूत् ॥ २३॥ एवंमीमांसमानंतंनरानार्योऽमरप्रभाः ॥ प्रत्यगृह्णन्महाभागंगीतवाद्येनभूयसा ॥ २४॥ पतिमागतमाकर्ण्यपत्न्युद्धर्षाऽतिसंभ्रमा ॥ निश्चक्रामगृहात्तूर्णंरूपिणीश्रीरिवालयात् ॥ २५॥ पतिव्रतापतिंदृष्ट्वाप्रेमोत्कंठाऽश्रुलोचना ॥ मीलिताक्ष्यनमद्बुद्ध्यामनसापरिषस्वजे ॥ २६॥ पत्नींवीक्ष्यविस्फुरंतींदेवींवैमानिकीमिव ॥ दासीनांनिष्ककंठीनांमध्येभांतींसविस्मितः ॥ २७॥ प्रीतःस्वयंतयायुक्तःप्रविष्टोनिजमंदिरं ॥ मणिस्तंभशतोपेतंमहेंद्रभवनंयथा ॥ २८ ॥ पयःफेननिभाःशय्यादांतारुक्मपरिच्छदाः ॥ पर्यंकाहेमदंडानिचामरव्यजनानिच ॥ २९ ॥

पुंजंदृष्ट्वाकिमिदमितिपश्चाद्विमानानिदृष्ट्वाकस्यचेतिस्थानंस्वीय
मितिज्ञात्वा कथंतदिदंस्थानमिति एवंरूपमभूदिति ॥ २३॥ अमरप्रभाःतत्तुल्यकांतयः प्रत्यगृह्णन् उपायनादिभिरादृतवंतः ॥ २४॥ उद्धू
तोहर्षोयस्याःसा अतिसंभ्रमआदरोयस्याःसा आलयात् कमलवनात् रूपधारिणीश्रीरिव स्वर्गस्यतत्रभगवताआनीतत्वात् स्वर्गिणामि
वतयोरूपंचबभूवेतिभावः ॥ २५॥ बुद्ध्याअयमेववंद्यइतिनिश्चयेनमनसासंकल्पेन ॥ २६॥ २७॥ २८॥ यत्रमंदिरेपयःफेननिभाःशय्या
आस्तरणानीत्यादिसंपदः तत्रसर्वसंपदांसमृद्धीर्विलोक्यतर्कयामासेतिचतुर्थेनान्वयः यद्यचदांताः गजदंतमयाःपर्यंकाः ॥ २९॥

त्रआसनानिचमृदूंन्युपस्तरणानितूलादिमयानिषेषुतानि यत्रमुक्तादामविलंबवंतिद्युमंतिचवितानानि ॥ ३०॥ ३१॥ सब्राह्मणःनिर्व्य
ग्रःसंस्थिरःसंन् अहैतुकींआकस्मिकींस्वस्यसमृद्धितर्कयामास कुतएषासमृद्धिरागतेति ॥ ३२ ॥ निश्चिनोति नूनमिति एतन्ममेतिएष
वासावहंचतस्य समृद्धित्वेहेतुःमहाविभूतेर्यदूत्तमस्यावलोकनोऽन्योनैवोपपद्येत ॥३३॥ ननुसचेदवलोकनमात्रेणमह्यंदैश्वर्यंदत्तवान् त
र्हिदंतुभ्यंमयादत्तमितिकिंनावोचदतआह नन्विति ननुमेसखासमक्षमब्रुवाणएवयाचिष्णवेयाचकायभूरिबह्वपिदिशतेददाति अत्रहेतुः
भूरिभोजःस्वयंतद्देयंपर्जन्यवदीक्षमाणइतिअयमर्थःस्वयंतावद्भूरिभोजःबहुभोजःआप्तकामत्वात्लक्ष्मीपतित्वाच्च अतोयथापारावार

आसनानिचहैमानिमृदूपस्तरणानिच ॥ मुक्तादामविलंबीनिवितानानिद्युमंतिच ॥ ३० ॥ स्वच्छस्फटिककुड्येषुमहामारकतेषुच ॥ रत्नदीपान्भ्राजमानाँल्ललनारत्नसंयुतान् ॥ ३१ ॥ विलोक्यब्राह्मणस्तत्रसमृद्धीःसर्वसंपदां ॥ तर्कयामासनिर्व्यग्रःस्वसमृद्धिमहैतुकीं ॥ ३२ ॥ नूनंबतैतन्ममदुर्भगस्यशश्वद्दरिद्रस्यसमृद्धिहेतुः ॥ महाविभूतेरवलोकतोऽन्योनैवोपपद्येतयदूत्तमस्य ॥ ३३ ॥ नन्वब्रुवाणोदिशतेसमक्षंयाचिष्णवेभूर्यपिभूरिभोजः ॥ पर्जन्यवत्तत्स्वयमीक्षमाणोदाशार्हकाणामृषभःसखामे ॥ ३४ ॥ किंचित्करोत्युर्वपियत्स्वदत्तंसुहृत्कृतंफल्ग्वपिभूरिकारी ॥ मयोपनीतांपृथुकैकमुष्टिंप्रत्यग्रहीत्प्रीतियुतोमहात्मा ॥ ३५ ॥ तस्यैवमेसौहृदसख्यमैत्रीदास्यंपुनर्जन्मनिजन्मनिस्यात् ॥ महानुभावेनगुणालयेनविषज्जतस्तत्पुरुषप्रसंगः ॥ ३६ ॥

परिपूरकोऽतिवदान्यःपर्जन्यःकदाचिद्बह्वपिवर्षमल्पमेवचमन्यमानोलज्जयेवसमक्षमवर्षन्रात्रौनिद्राणेकर्षके तत्क्षेत्रमाप्लावयति एवं
श्रीकृष्णोऽपिस्वभोगापेक्षयातद्देयमिंद्रादिपदमपिअतितुच्छंमन्वानःतस्यचभजनंबहुमन्यमानःसमक्षमब्रुवाणएवददातीति ॥ ३४ ॥ तदे
वाह किंचिदिति उरुबह्वपिस्वदत्तंयत्किंचित्करोति अल्पंमन्यते सुहृत्कृतंफल्गुअतितुच्छमपिभूरिकारीबहुमन्यतइत्यर्थः अतएवमयाउ
पनीतांप्रीतियुतःस्वयमेवप्रतिगृहीतवान् ॥३५॥ श्रीकृष्णस्यभक्तवात्सल्यंदृष्ट्वातद्भक्तिंप्रार्थयतेतस्येति सौहृदंप्रेम सख्यंहिताशंसनंच मै
त्रीउपकारकत्वंच दास्यंसेवकत्वं तत्समाहारैकवचनं तस्यतत्संबंधिनोमेममस्यान्नतुविभूतिः किंचमहानुभावेनतेनैवविषज्जतोविशेषेण
संगंप्राप्नुवतस्तद्भक्तेषुप्रकृष्टसंगःस्यादिति ॥ ३६ ॥

ननुभक्तेःफलंसंपदंप्राप्यपुनर्भक्तिकिमितिप्रार्थयसेअतआह भक्तायेति संपदःकोशादीन्राज्यमैश्वर्यं विभूतीःकलत्रपुत्रादीन्नसमर्द्धयति नददातिअपितुदृढांभक्तिमेवकुतः अदीर्घबोधायअविवेकिने ममतुभक्त्यभावादेवंजातमतस्तद्भक्तिरेवस्यादितिभावः ॥३७॥त्यक्ष्यन्शनैः शनैःत्यागमभ्यस्यन् जाययासहबुभुजे ॥३८॥ श्रीकृष्णस्यैवंब्रह्मण्यतानातिचित्रमित्याह तस्येति ॥ ३९ ॥ अन्यैरजितमपिस्वभृत्यैःपराजितंदृष्ट्वातस्यध्यानंतस्यवेगः तेनोद्ग्रथितमात्मबंधनमहंकारोयस्यसः गतिमित्याविष्टलिंगंधामविशेषणं सतांब्रह्मविदांप्राप्यमित्यर्थः ॥

भक्तायचित्राभगवान्हिसंपदोराज्यंविभूतीर्नसमर्द्धयत्यजः ॥ अदीर्घबोधायविचक्षणःस्वयंपश्यन्निपातंधनिनांमदोद्भवं ॥ ३७॥ इत्थंव्यवसितोबुद्ध्याभक्तोऽतीवजनार्दने ॥ विषयान्जाययात्यक्ष्यन्बुभुजेनातिलंपटः ॥ ३८ ॥ तस्यवैदेवदेवस्यहरेर्यज्ञपतेःप्रभोः ॥ ब्राह्मणाःप्रभवोदैवंनतेभ्योविद्यतेपरं ॥ ३९ ॥ एवंसविप्रोभगवत्सुहृत्तदादृष्ट्वास्वभृत्यैरजितंपराजितं ॥तद्ध्यानवेगोद्ग्रथितात्मबंधनस्तद्धामलेभेऽचिरतःसतांगतिं ॥ ४० ॥ एतद्ब्रह्मण्यदेवस्यश्रुत्वाब्रह्मण्यतांनरः ॥ लब्धभावोभगवतिकर्मबंधाद्विमुच्यते ॥ ४१ ॥ इति० भा० द० एकाशीतितमोध्यायः ॥ ८१ ॥ ॥छ॥ श्रीशुकउवाच अथैकदाद्वारवत्यांवसतोरामकृष्णयोः ॥ सूर्योपरागःसुमहानासीत्कल्पक्षयेयथा ॥ १ ॥ तंज्ञात्वामनुजाराजन्पुरस्तादेवसर्वतः ॥ स्यमंतपंचकंक्षेत्रंययुःश्रेयोविधित्सया ॥ २ ॥ निःक्षत्रियांमहींकुर्वन्रामःशस्त्रभृतांवरः ॥ नृपाणांरुधिरौघेणयत्रचक्रेमहाह्रदान् ॥ ३ ॥ ईजेचभगवान्रामोयत्रास्पृष्टोऽपिकर्मणा ॥ लोकस्यग्राहयन्नीशोयथाऽन्योघापनुत्तये ॥ ४ ॥ महत्यांतीर्थयात्रायांतत्रागन्भारतीःप्रजाः ॥ वृष्णयश्चतथाऽक्रूरवसुदेवाहुकादयः ॥ ५॥

॥ ४० ॥ एतत्पृथुकोपाख्यानंश्रुत्वातत्रब्रह्मण्यतांविशेषतःश्रुत्वेति ॥ ४१ ॥ इतिदशमेटी० एकाशीतितमोध्यायः ॥ ८१ ॥ ॥छ॥ द्व्यशीतितमेआगत्यकुरुक्षेत्रंरविग्रहे ॥ वृष्णीन्दृष्ट्वामुदाभूपाश्चकुःकृष्णकथामिथः ॥ १ ॥ श्रीदामसुहृदेकृष्णःप्रकल्प्यैंद्रंपदंभुवि ॥ नंदादिसुहृदानंदीकुरुक्षेत्रंजगामसः ॥ २ ॥ कल्पक्षयेयथासर्वग्रासइत्यर्थः ॥ १॥ ज्योतिर्विद्भिःकथ्यमानमादावेवज्ञात्वा स्यमंतपंचकंकुरुक्षेत्रं ॥ २. ॥ अब्रह्मण्यक्षत्रियवधस्थानत्वेनपरशुरामस्याघापनुत्तिस्थानत्वेनच क्षेत्रस्यपापनिरासकत्वमाह निःक्षत्रियामितिद्वाभ्यां ॥ ॥ ३ ॥ अन्योविद्वान्यथा ॥ ४ ॥ आगन् आजग्मुः भारतीः भारत्यः ॥ ५ ॥

चंद्रशुकसारणैः सहानिरुद्धो द्वारकायां रक्षार्थमास्ते तथा कृतवर्माच यूथपतिः सेनानीः॥ ६॥ देवधिष्ण्याभैर्विमानसंकाशैः तरलास्तरंगाद्वत्प्लवो गतिर्येषां तैः विद्याधरद्युभिर्विद्याधराणामिव द्युतिर्येषां तैः॥ ७॥ महातेजाः महातेजसः दिव्याः अत्युत्तमाः स्रग्वस्त्रसन्नाहा येषां॥ ८॥ ९॥ पुनः अन्येद्युः आप्लुत्य यद्वा तस्मिन्नेवाहनि मुक्तिस्नानं कृत्वा॥ १०॥ स्निग्धा शीतला छाया येषामंघ्रिपानां तेषामंघ्रिषु मूलेषु॥ ११॥ १२॥

३॥ ययुर्भारत तत्क्षेत्रं स्वमघं क्षपयिष्णवः॥ गदप्रद्युम्नसांबाद्याः सुचंद्रशुकसारणैः॥ आस्तेऽनिरुद्धो रक्षायां कृतवर्मा च यूथपः॥ ६॥ ते रथैर्देवधिष्ण्याभैर्हयैश्च तरलप्लवैः॥ गजैर्नदद्भिरभ्राभैर्नृभिर्विद्याधरद्युभिः॥ ७॥ व्यरोचंत महातेजाः पथि कांचनमालिनः॥ दिव्यस्रग्वस्त्रसन्नाहाः कलत्रैः खेचरा इव॥ ८॥ तत्र स्नात्वा महाभागा उपोष्य सुसमाहिताः॥ ब्राह्मणेभ्यो ददुर्धेनूर्वासःस्रग्रुक्ममालिनीः॥ ९॥ रामह्रदेषु विधिवत्पुनराप्लुत्य वृष्णयः॥ ददुः स्वन्नं द्विजाग्र्येभ्यः कृष्णे नो भक्तिरस्त्विति॥ १०॥ स्वयं च तदनुज्ञाता वृष्णयः कृष्णदेवताः॥ भुक्त्वोपविविशुः कामं स्निग्धच्छायांघ्रिपांघ्रिषु॥ ११॥ तत्रागतांस्ते ददृशुः सुहृत्संबंधिनो नृपान्॥ मत्स्योशीनरकौसल्यविदर्भकुरुसृंजयान्॥ १२॥ कांबोजकैकयान्मद्रान्कुंतीनानर्तकेरलान्॥ अन्यांश्चैवात्मपक्षीयान्परांश्च शतशो नृप॥ नंदादीन्सुहृदो गोपान्गोपीश्चोत्कंठिताश्चिरं॥ १३॥ अन्योन्यसंदर्शनहर्षरंहसा प्रोत्फुल्लहृद्वक्त्रसरोरुहश्रियः॥ आश्लिष्य गाढं नयनैः स्रवज्जला हृष्यत्त्वचो रुद्धगिरो ययुर्मुदं॥ १४॥ स्त्रियश्च संवीक्ष्य मिथोऽतिसौहृदस्मितामलापांगदृशोऽभिरेभिरे॥ स्तनैः स्तनान्कुंकुमपंकरूषितान्निहत्य दोर्भिः प्रणयाश्रुलोचनाः॥ १५॥ ततोऽभिवाद्य ते वृद्धान्यविष्ठैरभिवादिताः॥ स्वागतं कुशलं पृष्ट्वा चक्रुः कृष्णकथां मिथः॥ १६॥ पृथा भ्रातॄन्स्वसॄर्वीक्ष्य तत्पुत्रान्पितरावपि॥ भ्रातृपत्नीर्मुकुंदं च जहौ संकथया शुचः॥ १७॥ कुंत्युवाच आर्य भ्रातरहं मन्ये आत्मानमकृताशिषं॥ यद्वा आपत्सु मद्वार्तां नानुस्मरथ सत्तमाः॥ १८॥ ॥६९॥

॥ १३॥ प्रोत्फुल्लैः हृद्वक्त्रसरोरुहैः श्रीः शोभा येषां ते॥ १४॥ अतिसौहृदेन यत्स्मितं तेन अमलापांगा दृशो दृष्टयो यासां ताः मिथः परस्परं संवीक्ष्य दोर्भिरभिरेभिरे आलिंगनं कृतवत्यः॥ १५॥ १६॥ संकथया मिथः सप्रेमगोष्ठ्या॥ १७॥ तामेव वसुदेवपृथयोः संकथामाह आर्येत्यादिचतुर्भिः अकृताशिषं अपूर्णमनोरथं॥ १८॥

यस्यदैवमदक्षिणमननुकूलंतंस्वजनमपिसंतंसुहृदादयोनानुस्मरंति अतोममदैवंप्रतिकूलंयुष्माकंकोपराधइतिभावः॥ १९॥ २० ॥ ईशवशत्वमेवाह कंसप्रतापिताइति हेस्वसः एतर्ह्येवसंप्रत्येव ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५॥ युधिष्ठिरंयेऽनुव्रतास्तेराजसूयेजितत्वात् ॥ २६ ॥ २७ ॥ जन्मभाजः नृणांमध्येसफलजन्मानः ॥ २८ ॥ किंचनकेवलंतस्यदर्शनमेवअपित्वत्यंतदुर्लभंबहुयुष्माकंस्वतःसंपन्न

सुहृदोज्ञातयःपुत्राभ्रातरःपितरावपि॥ नानुस्मरंतिस्वजनंयस्यदैवमदक्षिणं॥ १९॥ वसुदेवउवाच अंबमास्मानसूयेथादैवक्रीडनकान्नरान्॥ईशस्यहिवशेलोकःकुरुतेकार्यतेऽथवा ॥ २० ॥ कंसप्रतापिताःसर्वेवयंयातादिशोदिशः॥ एतर्ह्येवपुनःस्थानंदैवेनासादिताःस्वसः॥ २१॥ श्रीशुकउवाच वसुदेवोग्रसेनाद्यैर्यदुभिस्तेऽर्चितानृपाः॥ आसन्नच्युतसंदर्शपरमानंदनिर्वृताः॥ २२॥ भीष्मोद्रोणोंऽबिकापुत्रोगांधारीससुतातथा॥ सदाराःपांडवाःकुंतीसृंजयोविदुरःकृपः॥ २३ ॥ कुंतिभोजोविराटश्चभीष्मकोनग्नजिन्महान्॥ पुरुजिद्द्रुपदःशल्योधृष्टकेतुःसकाशिराट्॥ २४ ॥ दमघोषोविशालाक्षोमैथिलोमद्रकैकयौ॥ युधामन्युःसुशर्माचससुतावाह्लिकादयः॥ २५॥ राजानोयेचराजेंद्रयुधिष्ठिरमनुव्रताः॥ श्रीनिकेतंवपुःशौरेःसस्त्रीकंवीक्ष्यविस्मिताः॥ २६॥ अथतेरामकृष्णाभ्यांसम्यक्प्राप्तसमर्हणाः॥ प्रशशंसुर्मुदायुक्तावृष्णीन्कृष्णपरिग्रहान्॥ २७ ॥ अहोभोजपतेयूयंजन्मभाजोनृणामिह॥ यत्पश्यथासकृत्कृष्णंदुर्दर्शमपियोगिनां॥ २८॥ यद्विश्रुतिःश्रुतिनुतेदमलंपुनातिपादावनेजनपयश्चवचश्चशास्त्रं ॥ भूःकालभर्जितभगाऽपियदंघ्रिपद्मस्पर्शोत्थशक्तिरभिवर्षतिनोऽखिलार्थान्॥ २९॥

मित्याहुः यद्विश्रुतिरितिद्वाभ्यां यदितिपृथक्पदं यस्येत्यर्थः विश्रुतिःकीर्तिः श्रुतिभिर्नुतावेदैःस्तुता इदंविश्वमलमत्यर्थंपुनाति यद्विश्रुतिःश्रुतिर्मावमलमितिपाठेश्रुतिःश्रवणमर्मावंपापमिति यस्यपादावनेजनपयोगंगाचयस्यवचोवाक्यरूपंशास्त्रंचवेदाख्यंविश्वंपुनाति किंचकालेनभर्जितदग्धभगंमाहात्म्यंयस्याःसातथाविधाऽपिभूर्यस्यांघ्रिपद्मस्पर्शेनोत्थाआविर्भूताशक्तिर्यस्याःसा नोऽस्माकमखिलानर्थानभिवोवर्षति ॥ २९ ॥

दर्शनंचस्पर्शनंचअनुपथः अनुगतिश्च प्रजल्पोगोष्ठीच शय्याशयनंचआसनंचअशनंभोजनंचयौनबंधःविवाहसंबंधः सपिंडबंधः दैहि
कसंबंधः तेनसहवर्तमानःश्रीकृष्णेनसहदर्शनाद्युपलक्षितः सयौनःसपिंडबंधोयेषांवोऽस्ति किंचयेषांवोगृहेविष्णुः स्वयमासआविरभूत्
निरयवर्त्मनिप्रवृत्तिमार्गेवर्तमानानांस्वर्गापवर्गाभ्यांविरमयतिवितृष्णान्करोतीतितथासः तेयूयंजन्मभाजइति यद्वातदितिसामान्यनिर्दे
शः सइत्यर्थःसविष्णुःस्वयंयेषांवोनिरयवर्त्मनिसंसारकारणेगृहेवर्त्तमानानामपि बध्यतेसंबध्यतइतिबंधः दर्शनादिभिःसंबद्धःसन् स्व

तद्दर्शनस्पर्शनानुपथप्रजल्पशय्यासनाशनसयौनसपिंडबंधः॥ येषांगृहेनिरयवर्त्मनिवर्ततांवःस्वर्गापवर्ग
विरमःस्वयमासविष्णुः॥ ३० ॥ श्रीशुकउवाच नंदस्तत्रयदून्प्राप्तान्ज्ञात्वाकृष्णपुरोगमान्॥ त
त्रागमद्वृतोगोपैरनस्यार्थैर्दिदृक्षया॥ ३१ ॥ तंदृष्ट्वावृष्णयोहृष्टास्तन्वःप्राणमिवोत्थिताः॥ परिषस्वजिरेगा
ढंचिरदर्शनकातराः॥ ३२॥ वसुदेवःपरिष्वज्यसंप्रीतःप्रेमविह्वलः॥ स्मरन्कंसकृतान्क्लेशान्पुत्रन्यासंचगो
कुले॥ ३३॥ कृष्णरामौपरिष्वज्यपितरावभिवाद्यच॥ नकिंचनोचतुःप्रेम्णासाश्रुकंठौकुरूद्वह॥ ३४ ॥ ता
वात्मासनमारोप्यबाहुभ्यांपरिरभ्यच ॥ यशोदाचमहाभागासुतौविजहतुःशुचः ॥ ३५ ॥ रोहिणीदेवकी
चाथपरिष्वज्यव्रजेश्वरीम्॥ स्मरंत्यौतत्कृतांमैत्रींबाष्पकंठ्यौसमूचतुः॥ ३६ ॥ काविस्मरेतवांमैत्रीमनिवृ
त्तांव्रजेश्वरि॥ अवाप्याप्यैंद्रमैश्वर्यंयस्यांनेहप्रतिक्रिया॥ ३७॥

र्गापवर्गविरमआस परमसुखप्रदोबभूवेत्यर्थः ॥ ३० ॥ अनस्यार्थैरितितत्रैववासचिकीर्षयाशकटेषुस्थापितैरर्थैःसहागतइत्यर्थः ॥ ३१ ॥
॥ ३२ ॥ वसुदेवस्तंपरिष्वज्यप्रेमविह्वलोबभूवेतिशेषः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ तौसुतौपरिरभ्यनंदोयशोदाचविरहशोकान्विजहतुःतत्यजतुः
यद्वाशुचःअश्रूणि विजहतुःमुमुचतुरित्यर्थः ॥ ३५ ॥ व्रजेश्वरींयशोदां ॥ ३६ ॥ अनिवृत्तांनिवृत्तिकारणेसत्यपिअनुवर्तमानां ऐंद्रमै
श्वर्यंप्राप्यापियस्याःप्रतिक्रियांकर्तुंनशक्यतइत्यर्थः ॥ ३७ ॥

तत्कृतां मैत्रीमाहतुः एताविति नदृष्टौपितरौयाभ्यांतौ वस्तुतस्तु अजन्मत्वादेवादृष्टपितरौ हेभवति युवयोःपित्रोः न्यस्तावेतौसंप्रीणना दीनिप्राप्य अकुत्रचभयौ क्वचिदपिभयरहितौभूत्वाऊषतुःवासंचक्रतुः कथंभूतयोः अक्ष्णोर्नेत्रयोःरक्षकंपक्ष्मयद्वत् तथारक्षकयोः युक्तं युवयोरेतत् यतःसतांसत्पुरुषाणांपरःस्वःइतिनास्तिवैषम्यं ॥ ३८ ॥ अभीष्टत्वेलिंगं यत्यस्यश्रीकृष्णस्यप्रेक्षणेदृशिपुनेत्रेषुव्यवधायकं पक्ष्मकृतंविधातारंशपंति दृग्भिर्नेत्रद्वारैर्हृदिकृतंहृदयेप्रवेशितंपरिरभ्यतद्भावंतदात्मतांप्रापुः अपिनित्ययुजामारूढयोगिनामपिसमाधि

· एतावदृष्टपितरौयुवयोःस्मपित्रोःसंप्रीणनाभ्युदयपोषणपालनानि ॥ प्राप्योषतुर्भवतिपक्ष्महयद्वदक्ष्णोर्न्य स्तावकुत्रचभयौनसतांपरःस्वः ॥ ३८ ॥ श्रीशुकउवाच गोप्यश्चकृष्णमुपलभ्यचिरादभीष्टंयत्प्रेक्षणे दृशिपुपक्ष्मकृतंशपंति ॥ दृग्भिर्हृदिकृतमलंपरिरभ्यसर्वास्तद्भावमापुरपिनित्ययुजांदुरापं ॥ ३९ ॥ भगवां स्तास्तथाभूताविविक्तउपसंगतः ॥ आश्लिष्यानामयंपृष्ट्वाप्रहसन्निदमब्रवीत् ॥ ४० ॥ अपिस्मरथनःस ख्यःस्वानामर्थचिकीर्षया ॥ गतांश्चिरायितान्शत्रुपक्षक्षपणचेतसः ॥ ४१ ॥ अप्यवध्यायथास्मान्स्वि दकृतज्ञाविशंकया ॥ नूनंभूतानिभगवान्युनक्तिवियुनक्तिच ॥ ४२ ॥ वायुर्यथाघनानीकंतृणंतूलंरजांसि च ॥ संयोज्याक्षिपतेभूयस्तथाभूतानिभूतकृत् ॥ ४३ ॥ मयिभक्तिर्हिभूतानाममृतत्वायकल्पते ॥ दिष्ट्याय दासीन्मत्स्नेहोभवतीनांमदापनः ॥ ४४ ॥

निष्ठानामितियावत् दुरापं दुष्प्रापं ॥ ३९ ॥ ४० ॥ चिरायितान् विलंबितान् अत्रहेतुः शत्रूणांपक्षस्यक्षपणेचेतोयेषांतान् ॥ ४१ ॥ अ पिस्वित् अस्मानवध्यायथअवज्ञानीथ अकृतज्ञाएतइत्याविशंकयाईषच्छंकया नशंकामात्रंनिश्चितमेवैतत् परित्यज्यगतत्वादित्यत आह नूनमिति ॥ ४२ ॥ एतत्सदृष्टांतमाह वायुरिति आक्षिपतेपृथक्करोतीत्यर्थः ॥ ४३ ॥ अपिच अतिभद्रमिदंयद्युतभवतीनांमद्वियो गेनमत्प्रेमातिशयोजातइत्याह मयीति मयिभक्तिमात्रमेवतावदमृतत्वायकल्पतइति यद्युतभवतीनांमत्स्नेहआसीत्तद्दिष्ट्याअतिभद्रं कु तः मदापनः मत्प्रापणइति ॥ ४४ ॥

कीदृशस्त्वं यद्वयंस्नेहेनप्राप्स्यामइत्यपेक्षायामात्मस्वरूपमाह अहंहीति हेअंगनाः भौतिकादीनांशरावसैंधवादीनां यथाकाशादीनिपं चभूतान्याद्यंतादिरूपाणि एवंसर्वभूतानांजरायुजादीनामहं अतोव्यापकंमांभवत्यःप्राप्ताएवेति ॥ ४५ ॥ ननुचतुर्विधभूतग्रामाणांमद्रो काआत्मैवाद्यंतादिरूपः तस्मिंश्चसर्वव्यापकेसर्वभूतानिवर्तंतइतिकुतस्त्वयापिरस्माकमित्यतआह एवंहीति अयमर्थःशरावादीनांयथा भौतिकानांमहाभूतान्याद्यंतादिरूपाणिएवमेवैतानिचतुर्विधानिभूतान्यपिभौतिकत्वाविशेषात्स्वकारणेषुभूतेष्वेववर्तंते नतुभोक्तर्यात्म नि आत्मातुतेषुभूतेषुआत्मनाभोक्तृरूपेणततोव्याप्तःनकारणत्वेन अथैतदुभयंभूतभौतिकरूपंभोग्यंचभोक्तारंचात्मानंमय्यक्षरेपरिपूर्णे

अहंहिसर्वभूतानामादिरंतोऽतरंबहिः॥ भौतिकानांयथाखंवार्भूर्वायुर्ज्योतिरंगनाः ॥ ४५ ॥ एवंह्येतानिभू तानिभूतेष्वात्मात्मनाततः ॥ उभयंमय्यथपरेपश्यताभातमक्षरे ॥ ४६ ॥ श्रीशुकउवाच अध्यात्मशि क्षयागोप्यएवंकृष्णेनशिक्षिताः॥ तदनुस्मरणध्वस्तजीवकोशास्तमध्यगन्॥ ४७ ॥ आहुश्चतेनलिननाभ पदारविंदंयोगेश्वरैर्हृदिविचिंत्यमगाधबोधैः ॥ संसारकूपपतितोत्तरणावलंबंगेहंजुषामपिमनस्युदियात्स दानः॥ ४८ ॥ इतिश्रीभा० दश० वृष्णिगोपसंगमोनामद्व्यशीतितमोध्यायः ॥ ८२ ॥ ॥छ॥ श्रीशुक उवाच तथानुगृह्यभगवान्गोपीनांसगुरुर्गतिः॥ युधिष्ठिरमथापृच्छत्सर्वांश्चसुहृदोऽव्ययं ॥ १ ॥ तएवं लोकनाथेनपरिपृष्टाःसुसत्कृताः॥ प्रत्यूचुर्हृष्टमनसस्तत्पादेक्षाहतांहसः॥ २ ॥

आभातंपश्यतेति ॥ ४६॥ अध्यात्मशिक्षयास्वरूपोपदेशेन शिक्षि ताबोधिताःतस्यानुस्मरणेनध्वस्तोजीवकोशोलिंगंयासांताःतमेवाध्यगन्प्रापुः ॥ ४७ ॥ एवंप्राप्तोऽपिकृष्णःपुनर्गृहव्यासंगेनमाऽपया त्वितितच्चरणस्मरणंप्रार्थयामासुरित्याह आहुश्चेति हेनलिननाभतेपदारविंदंगेहंजुषांगृहसेविनीनामपिनोमनसिसदा उदियात्आविर्भ वेत् ॥ ४८ ॥ इतिदशमेटीकायांद्व्यशीतितमोध्यायः ॥ ८२ ॥ ॥छ॥ त्र्यशीतितमएवंचस्त्रीणांकृष्णकथोत्सवे॥ द्रौपद्यैकृष्ण भार्याभिरुक्ताःस्वस्वकरग्रहाः ॥ १ ॥ अव्ययंकुशलं ॥ १ ॥ तत्पादेक्षयाहतमंहोयेषांते ॥ २ ॥

महतांमनस्तःसकाशात् मुखद्वारतोनिःसृतंकचित्कदाचिद्देहभृतांदेहधारिणांदेहकृच्चासौअस्मृतिश्चअविद्यातांछिनत्तीतितथातं देहकर्ता श्वरस्तद्विषयाज्ञानछिदंवा ॥ ३॥ हित्वेतिपदद्वयं त्वात्वां हिएवत्वामेवनताःस्मेत्यर्थः कथंभूतं आत्मधाम्नास्वरूपप्रकाशेनविधुतानिरस्ता आत्मकृताःबुद्धिनिमित्तास्तिस्रोऽवस्थायस्मिन्भूतं अतएवांनंदसंप्लवंसर्वानंदकदंबरूपं अखंडंचअपरिच्छिन्नं यतःनकुंठःकुंठितःबोधःचि च्छक्तिर्यस्यतं नन्वेवंरूपताश्रीकृष्णस्यकुतः अस्मदादिवत्प्रतीतेरतआहुःकालोपसृष्टेति कालेनउपसृष्टाविप्लुताश्चतेनिगमाश्चतेषामवनेर क्षार्थमात्ताउपात्तायोगमाययाआकृतिर्निराकारमूर्तिर्येनतं परमहंसानांगतित्वां अतस्त्वेवंरूपत्वादस्मा किंचत्वन्माययाएतत्सर्वंवैपरी

कुतोऽशिवंत्वच्चरणांबुजासवंमहन्मनस्तोमुखनिःसृतंक्वचित् ॥ पिबंतियेकर्णपुटैरलंप्रभोदेहभृतांदेहकृद स्मृतिच्छिदं॥३॥ हित्वात्मधामविधुतात्मकृतत्र्यवस्थमानंदसंप्लवमखंडमकुंठबोधं॥ कालोपसृष्टनिगमा वनआत्तयोगमायाकृतिंपरमहंसगतिंनताःस्म॥४॥ ऋषिरुवाच इत्युत्तमश्लोकशिखामणिंजने ष्वभिष्टुवंत्स्वंधककौरवस्त्रियः॥ समेत्यगोविंदकथामिथोऽगृणंस्त्रिलोकगीताःशृणुवर्णयामिते ॥ ५ ॥ द्रौप द्युवाच हेवैदर्भ्यच्युतोभद्रेहेजांबवतिकौसले॥ हेसत्यभामेकालिंदिशैब्येरोहिणिलक्ष्मणे ॥ ६॥ हेकृष्णप त्न्यएतन्नोब्रूतवोभगवान्स्वयं॥ उपयेमेयथालोकमनुकुर्वन्स्वमायया॥ ७॥ रुक्मिण्युवाच . चैद्या यमार्पयितुमुद्यतकार्मुकेषुराजस्वजेयभटशेखरितांघ्रिरेणुः ॥ निन्येमृगेंद्रइवभागमजाविय्थात्तच्छ्रीनिके तच्चरणोऽस्तुममार्चनाय॥८॥

त्यात् त्वामेवनताःस्मेति यद्वात्वामितिप्रकरणात्तज्ज्ञातव्यं त्वांनताःस्म किंकृत्वाहित्वा किं आत्मधाम आत्माशरीरंधामगृहंचतच्चतच्च देह दैहिकसंगंपरित्यज्येत्यर्थः समानमन्यत् ॥ ४ ॥ त्रिषुलोकेषुगीताः ॥ ५ ॥ कौसलेहेसत्ये शैब्येहेमित्रविंदे रोहिणीनामकाचित्पट्टमहि षीतुल्या ॥६॥ हेअन्याःश्रीकृष्णस्यपत्न्यः ॥७॥ मामामर्पयितुं संपादयितुं राजसुजरासंधादिषुउद्यतकार्मुकेषुसत्सु अजेयायेभटास्तेषां शेखरितामुकुटवत्कृताअंघ्रिरेणवोयेन तेषांमूर्ध्निपदंदधदित्यर्थः तस्यश्रीनिकेतस्यचरणोममार्चनायास्तु ॥ ८ ॥

नाग्निर्भ्रातुर्वधेनसिंहकृतेनतमंहत्यस्यतेनमेततेनतातेन लिप्तमभिशापं दुर्यशः अपमार्ष्टुं परिहर्तुमृक्षराजं जित्वा रत्नंस्यमंतकमुपाजहार आनीतवान् अथानंतरंमत्पित्रेरत्नमदात् तेनस्वापराधेनभीतःसमेपिता प्रभवेश्रीकृष्णायमामदिशत्ददौ दत्तामक्रूरादिभ्यःप्रतिश्रुतामपी र्थः ॥ ९ ॥ देहकृत्पिताअमुंश्रीकृष्णंनिजनाथंस्वामिनंदेवमीश्वरंसीतापतिंप्राज्ञायअविज्ञायत्रिणवहानिचिनवाहानि व्हस्वश्छंदो नुरोधेन सप्तविंशतिदिनान्यमुनाऽयुतत्यज्यत् परीक्षितःसंजातापरीक्षायस्यसपरीक्षितः तंसाक्षात्सीतापतिरेवासावितिज्ञात्वा पादौप्रगृह्यम

॥२॥ णिना सहमामर्हणमुपाहरत् अर्हणतयासमर्पितवान् अहोतर्हित्वमतिश्रेष्ठासिनेत्याह अमुष्याहंदासीति ॥१०॥ सख्याअर्जुनेन तस्यगृह

सत्यभामोवाच योमेसनाभिवधतप्तहृदाततेनलिप्ताभिशापमपमार्ष्टुमुपाजहार॥ जित्वर्क्षराजमथरत्नम दात्सतेनभीतःपिताऽदिशतमांप्रभवेऽपिदत्तां॥ ९॥ जांबवत्युवाच प्राज्ञायदेहकृदमुंनिजनाथदैवंसीता पतिंत्रिणवहान्यमुनाऽभ्ययुध्यत्॥ ज्ञात्वापरीक्षितउपाहरदर्हणंमांपादौप्रगृह्यमणिनाहममुष्यदासी॥१०॥ कालिंद्युवाच तपश्चरंतीमाज्ञायस्वपादस्पर्शनाशया॥ सख्योपेत्याग्रहीत्पाणिंयोऽहंतद्गृहमार्जनी॥ ११ ॥ मित्रविंदोवाच योमांस्वयंवरउपेत्यविजित्यभूपान्निन्येश्वयूथगमिवात्मबलिर्द्विपारिः॥ भ्रातॄंश्चमेऽपकु रुतःस्वपुरंश्रियौकस्तस्यास्तुमेऽनुभवमंघ्र्यवनेजनत्वं॥ १२॥ सत्योवाच सप्तोक्षणोऽतिबलवीर्यसुती क्ष्णशृंगान्पित्राकृतान्क्षितिपवीर्यपरीक्षणाय॥ तान्वीरदुर्मदहनस्तरसानिगृह्यक्रीडन्बबंधहयथाशिशवो ऽजतोकान्॥ १३॥

मार्जनी गृहसंमार्जनकर्त्री॥ ११ ॥ शूनांयूथगतंस्वबलिर्द्विपारिः सिंहइवेति मेभ्रातॄंश्चापकुरुतः अपकारंकुर्वतोविजित्य श्रियौकः ल क्ष्मीनिवासः तस्यांघ्र्यवनेजनत्वंचरणक्षालनकर्तृत्वमनुभवंप्रतिजन्ममेऽस्तु॥१२॥ सप्तउक्षणःवृषभान्बलंचवीर्यंचतीक्ष्णशृंगाणिच अति शयितानियेषांतान् मेपित्राकृतान् संपादितान्बलीयसेमांदातुंक्षितिपानांवीर्यस्यबलस्यपरीक्षणायतानतिप्रसिद्धान् वीराणांदुर्मदंघ्नंति

येतान् तरसाशीघ्रमेवनिगृह्यदमयित्वाक्रीडन्नायासेनैवबबंध अजतोकान् अजापत्यानि ॥ १३ ॥

वीर्यमेवशुल्कंदेयंयस्यास्तां दासीभिःसहचतुरंगिणींगजाश्वादिसेनायुक्तां पुरंनिन्ये ॥ १४ ॥ हेकृष्णेहेद्रौपदि तस्मिन्नेवचित्तंयस्यास्तां मां अक्षौहिण्यासेनयासह सखीजनैश्चसह ॥ १५ ॥ येनपादसंस्पर्शेन आत्मनोमेतत्कैवल्याख्यंश्रेयोभवेत्सःयद्वा येनकारणेनआत्मनो जीवस्यतत्श्रेयःसएवपुरुषार्थइति ॥ १६ ॥ राज्ञिहेद्रौपदि यथामित्रविंदायास्तथैवममापिचित्तंमुकुंदविषयमासीत् सुसंमृश्यसुविचार्य पद्महस्तयाश्रियावृतःकिल अतोऽपिममचित्तंश्रीमुकुंदेआसेति हइतिहर्षे ॥ १७ ॥ तत्रश्रीकृष्णप्राप्तावुपायमचीकरत् कारयामास ॥ १८ ॥ यथाराज्ञितवेस्वयंवरेपार्थस्येप्सयाआप्तुमिच्छयाकृतः तथामत्स्यंकारितवान् पाठांतरेपार्थस्येषुणाऽपाकृतः तर्हीदमपिअर्जुनएवं कन्ना

यइत्थंवीर्यशुल्कांमांदासीभिश्चतुरंगिणीम् ॥ पथिनिर्जित्यराजन्यान्निन्येतद्दास्यमस्तुमे ॥ १४ ॥ भद्रोवाच पितामेमातुलेयायस्वयमाहूयदत्तवान् ॥ कृष्णेकृष्णायतच्चित्तामक्षौहिण्यासखीजनैः ॥ १५ ॥ अस्यमेपादसंस्पर्शोभवेज्जन्मनिजन्मनि ॥ कर्मभिर्भ्राम्यमाणायायेनतच्छ्रेयआत्मनः ॥ १६ ॥ लक्ष्मणोवाच ममापिराज्ञ्यच्युतजन्मकर्मश्रुत्वामुहुर्नारदगीतमासह ॥ चित्तंमुकुंदेकिलपद्महस्तयावृतःसुसंमृश्यविहायलोकपान् ॥ १७ ॥ ज्ञात्वाममर्मतंसाध्विपितादुहितृवत्सलः ॥ बृहत्सेनइतिख्यातस्तत्रोपायमचीकरत् ॥ १८ ॥ यथास्वयंवरेराज्ञिमत्स्यःपार्थेप्सयाकृतः ॥ अयंतुबहिराच्छन्नोदृश्यतेसजलेपरं ॥ १९ ॥ श्रुत्वैतत्सर्वतोभूपाआययुर्मत्पितुःपुरं ॥ सर्वास्त्रशस्त्रतत्त्वज्ञाःसोपाध्यायाःसहस्रशः ॥ २० ॥ पित्रासंपूजिताःसर्वेयथावीर्यंयथावयः ॥ आददुःसशरंचापंवेद्धुंपर्षदिमद्धियः ॥ २१ ॥ आदायव्यसृजन्केचित्सज्यंकर्तुमनीश्वराः ॥ आकोष्ठंज्यांसमुत्कृष्यपेतुरेकेऽमुनाहताः ॥ २२ ॥ सज्यंकृत्वापरेवीरामागधांबष्ठचेदिपाः ॥ भीमोदुर्योधनःकर्णोनाविंदंस्तदवस्थितिं ॥ २३ ॥

वित्यत्तत्राह अयंत्विति समत्स्योबहिरेवाच्छन्नःनांतः अतःस्तंभलग्नयोर्ध्वदृष्ट्यासंलक्ष्यते अयंतुनतथा किंतुस्तंभमूलेनिहितकलशजलेकेवलंदृश्यते अतोदृष्टिरधस्तात्उपरिचलक्ष्यमितिश्रीकृष्णव्यतिरेकेण नकस्यापिभेद्यइतिभावः ॥ १९ ॥ २० ॥ मत्स्यंवेद्धुं पर्षदिसंसदि मद्धियःमय्येवधीर्येषामिति अन्यचित्तानवेद्धुंशक्ताइतिभावः ॥ २१ ॥ तदेवाह आदायेति अमुनाचापेन ॥ २२ ॥ नाविदन्तदवस्थितिमितिर्मागधादीनांक्रियाशक्तिरेव नतुलक्ष्याभिज्ञतेत्यर्थः ॥ २३ ॥

यत्तोग्रमर्वाग् असृजत् मुमोच सबाणो मत्स्यं नाच्छिनत् परं केवलं पस्पर्श ज्ञानवानप्यर्जुनो बलेनापूर्ण इत्यर्थः ॥ २४ ॥ २५ ॥ अभिजिति सर्वार्थसाधके मुहूर्ते ॥ २६ ॥ २७ ॥ भगवत्प्राप्तिहर्षनिर्भरेणात्मानमेवानुवर्णयन्त्याह द्वाभ्यां तद्रंगमिति तत्तदा कलौ कलस्वनौ नूपुरौ ययोस्ताभ्यां पद्भ्यां रंगं प्रविश्य कनकेनोज्ज्वलां रत्नमालां निवीय प्रावृत्य परिधायच नीवीबंधेनच कौशिकाग्र्ये उत्तमकौशेयवस्त्रे सव्रीडोहासोयस्मिन् तद्वदनं यस्याः सा कबर्यां धृताः स्रजो यया सा ॥ २८ ॥ उरवः कुंतला यस्मिन् कुंडलयोस्त्विषो ययोस्ते गंडस्थले यस्मिन् तच्च तच्च शिशि

मत्स्याभासं जले वीक्ष्य ज्ञात्वा च तदवस्थितिं ॥ पार्थो यत्तोऽसृजद्बाणं नाच्छिनत्परपृशे परं ॥ २४ ॥ राजन्येषु निवृत्तेषु भग्नमानेषु मानिषु ॥ भगवान्धनुरादाय सज्यं कृत्वाऽथ लीलया ॥ २५ ॥ तस्मिन्संधाय विशिखं मत्स्यं वीक्ष्य सकृज्जले ॥ छित्वेषुणापातयत्तं सूर्ये चाभिजिति स्थिते ॥ २६ ॥ दिवि दुंदुभयो नेदुर्जयशब्दयुता भुवि ॥ देवाश्च कुसुमासारान्मुमुचुर्हर्षविह्वलाः ॥ २७ ॥ तद्रंगमाविशमहं कलनूपुराभ्यां पद्भ्यां प्रगृह्य कनकोज्ज्वलरत्नमालां ॥ नूत्ने निवीय परिधाय च कौशिकाग्र्ये सव्रीडहासवदना कवरीधृतस्रक् ॥ २८ ॥ उन्नीय वक्त्रमुरुकुंतलकुंडलत्विड्गंडस्थलं शिशिरहासकटाक्षमोक्षैः ॥ राज्ञो निरीक्ष्य परितः शनकैर्मुरारेरंसेऽनुरक्तहृदया निदधे स्वमालां ॥ २९ ॥ तावन्मृदंगपटहाः शंखभेर्यानकादयः ॥ निनेदुर्नटनर्तक्यो ननृतुर्गायका जगुः ॥ ३० ॥ एवं वृते भगवति मयेशे नृपयूथपाः ॥ न सेहिरे याज्ञसेनि स्पर्धंतो हृच्छयातुराः ॥ ३१ ॥ मां तावद्रथमारोप्य हयरत्नचतुष्टयं ॥ शार्ङ्गमुद्यम्य सन्नद्धस्तस्थावाजौ चतुर्भुजः ॥ ३२ ॥

रः संतापहारो हासो येषु तैः कटाक्षमोक्षैः अपांगमोक्षणविलासैः अनुरक्तं हृदयं यस्याः साहं ॥ २९ ॥ ३० ॥ याज्ञसेनि हे द्रौपदि ईशे श्रीकृष्णे मया वृते सति स्पर्धंतः स्पर्धमानाः नन्वेवं परमैश्वर्यं दृष्टवतां कुतः स्पर्धाऽवसरस्तत्राह हृच्छयातुरा इति हृच्छयेन कामेनातुराः विवशाः काम विजृंभितास्पर्धेति भावः ॥ ३१ ॥ हयरत्नानां चतुष्टयं यस्मिन् तं रथं द्वाभ्यां मामालिग्य द्वाभ्यां धनुर्बाणौ गृहीत्वा चतुर्भुजः संस्थौ ॥ ३२ ॥

मृगाणांमिषतांमृगराडिव तदाइरिर्जगामेतिशेषोज्ञातव्यः दारुकस्यैववामृगराजोपमा ॥३३॥ अन्वसज्जंत पृष्ठतःसक्ताबभूवुः निषेद्धुंप्र तिबंधंकर्तुंकेचनपुरतोगत्वापथिसंयत्तावभूवुरित्यर्थः उद्धृतेष्वासाऊर्ध्वकृतचापाः ग्रामसिंहाःश्वानः हरिंसिंहंयथेति॥३४॥३५॥ रविं छादयंतितेरविच्छदाः ध्वजेषुपटायस्यां चित्राणितोरणानियस्यांसाचसाच तांकुशस्थलींपुरींयदुपतिः समाविशत् स्वकेतनंमंडलमस्ता चलंवा ॥३६॥ महार्हवासःप्रभृतिभिः सुहृदादीन्पूजयामास ॥३७॥ दास्यादिभिःसहआयुधानिपूर्णस्यपूर्णायापिददौ ॥३८॥ इमाअ ष्टौवयंसर्वसंगनिवृत्त्यातपसांस्वधर्मेण अद्धासाक्षात्तस्यगृहदासिकाबभूविम ॥३९॥ क्षितिजयेदिग्विजयेजितानांराज्ञांकन्यान्नःअस्मा

दारुकश्चोदयामासकांचनोपस्करंरथं ॥ मिषतांभूभुजांराज्ञिमृगाणांमृगराडिव ॥ ३३ ॥ तेऽन्वसज्जंतराज न्यानिषेद्धुंपथिकेचन ॥ संयत्ताउद्धृतेष्वासाग्रामसिंहायथाहरिं ॥ ३४ ॥ तेशार्ङ्गच्युतबाणौघैःकृत्तबाह्वंघ्रिकं धराः ॥ निपेतुःप्रधनेकेचिदेकेसंत्यज्यदुद्रुवुः ॥ ३५ ॥ ततःपुरींयदुपतिरत्यलंकृतांरविच्छदध्वजपटचित्रतो रणां॥ कुशस्थलींदिविभुविचाभिसंस्तुतांसमाविशत्तरणिरिवस्वकेतनं ॥३६॥ पितामेपूजयामाससुहृत्संबं धिबांधवान् ॥ महार्हवासोलंकारैःशय्यासनपरिच्छदैः ॥ ३७॥ दासीभिःसर्वसंपद्भिर्भटेभरथवाजिभिः ॥ आयुधानिमहार्हाणिददौपूर्णस्यभक्तितः ॥ ३८ ॥ आत्मारामस्यतस्येमावयंवैगृहदासिकाः ॥ सर्वसंगनिवृ त्त्याऽद्धातपसाचवभूविम ॥ ३९ ॥ महिष्यऊचुः भौमंनिहत्यसगणंयुधितेनरुद्धाज्ञात्वाऽथनःक्षितिजये जितराजकन्याः ॥ निर्मुच्यसंसृतिविमोक्षमनुस्मरंतीःपादांबुजंपरिणिनाययआप्तकामः ॥ ४० ॥ नवयंसा ध्विसाम्राज्यंस्वाराज्यंभौज्यमप्युत ॥ वैराज्यंपारमेष्ठ्यंचआनंत्यंवाहरेःपदं ॥ ४१ ॥

न् तेनरुद्धाज्ञात्वाततोनिर्मुच्यसंसृतेर्विमोक्षोयस्मात्तत्पदांबुजमनुस्मरतीःनःपरिणिनाय उदवहत् आप्तकामोऽपियः ॥४०॥ नवयमिति सौम्राज्यादिनकामयामहे किंतुएतस्यश्रीमत्पादरजोमूर्ध्नावोढुंकामयामहइति ननुतस्यगृहिण्योयूयंसर्वसंपद्भाजः किमेवंकामयध्वमत आहुः हेसाध्वि साम्राज्यंसार्वभौमपदंस्वाराज्यमैंद्रंपदंभौज्यंतदुभयभोगभाक्त्वं विविधंराजतइतिविराट् तस्यभावोवैराज्यमणिमादि सिद्धिभोक्तृत्वमित्यर्थः पारमेष्ठ्यंब्रह्मपदं आनंत्यंमोक्षं हरेःपदंतत्सालोक्यादिनतुकामयामहइति यद्वा बह्वृचब्राह्मणोक्तक्रमेणप्राच्यादिदि क्चतुष्टयाधिपत्यानिसाम्राज्यभौज्यस्वाराज्यवैराज्यानिध्येयानि ॥ ४१ ॥

किंतत्पादरजएवकाम्यतेअतआहुः श्रियःकुचकुंकुमगंधाढ्यमिति ब्रह्मादिसेव्ययालक्ष्म्यापिसेवितत्वादितिभावः ॥ ४२ ॥ ननुतर्हिअ तिदुर्लभत्वात्किंतद्वांच्छयाअतआहुः व्रजस्त्रियइति यद्यथागावःगाः महात्मनोऽपिगाश्चारयतः पादस्पर्शंचगोपायथावांच्छंतितद्वत् तत्प णांसुलभइतिभावः ॥४३॥ •इतिदशमेटीकायांत्र्यशीतितमोध्यायः ॥८३॥ . ॥७॥ चतुर्भिरधिकाशीतितमेमुनिसमागमे ॥ वसुदे

कामयामहएतस्यश्रीमत्पादरजःश्रियः ॥ कुचकुंकुमगंधाढ्यंमूर्ध्नावोढुंगदाभृतः ॥ ४२ ॥ व्रजस्त्रियोयद्वांच्छं तिपुलिंद्यस्तृणवीरुधः ॥ गावश्चारयतोगोपाःपादस्पर्शंमहात्मनः ॥ ४३ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदश मस्कंधेत्र्यशीतितमोध्यायः ॥८३॥ ॥७॥ श्रीशुकउवाच श्रुत्वापृथासुबलपुत्र्यथयाज्ञसेनीमाधव्य थक्षितिपपत्न्यउतस्वगोप्यः ॥ कृष्णेखिलात्मनिहरौप्रणयानुबंधंसर्वाविसिस्म्युरलमश्रुकलाकुलाक्ष्यः ॥१॥ इतिसंभाष्यमाणासुस्त्रीभिःस्त्रीषुनृभिर्नृषु ॥ आययुर्मुनयस्तत्रकृष्णरामदिदृक्षया ॥ २ ॥ द्वैपायनोनारदश्च :च्यवनोदेवलोऽसितः ॥ विश्वामित्रःशतानंदोभरद्वाजोऽथगौतमः ॥ ३ ॥ रामःसशिष्योभगवान्वसिष्ठोगा लवोभृगुः ॥ पुलस्त्यःकश्यपोऽत्रिश्चमार्कंडेयोबृहस्पतिः ॥ ४ ॥ द्वितस्त्रितश्चैकतश्चब्रह्मपुत्रस्तथांऽगिराः ॥ अ गस्त्योयाज्ञवल्क्यश्चवामदेवादयोऽपरे ॥ ५ ॥ तान्दृष्ट्वासहसोत्थायप्रागासीनानृपादयः ॥ पांडवाःकृष्णरा मौचप्रणेमुर्विश्ववंदितान् ॥६॥ तानानर्चुर्यथासर्वेसहरामोऽच्युतोऽर्चयत् ॥स्वागतासनपाद्यार्घ्यमाल्यधूपा नुलेपनैः ॥ ७ ॥ उवाचसुखमासीनान्भगवान्धर्मगुप्तनुः ॥सदसस्तस्यमहतोयतवाचोऽनुशृण्वतः ॥८॥ श्री भगवानुवाच अहोवयंजन्मभृतोलब्धंकात्स्न्येनतत्फलं ॥ देवानामपिदुष्प्रापंयद्योगेश्वरदर्शनं ॥ ९॥

वमखोत्साहबंधुप्रस्थापनादिकं ॥ १॥ सुबलपुत्री गांधारी माधवीसुभद्रा क्षितिपानांराज्ञांपत्न्यःस्वगोप्यः कृष्णभक्तागोप्यः विसिस्म्युः विस्मयंचक्रुः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ आनर्चुः अर्चितवंतः ॥ ७ ॥ धर्मगोप्त्रीतनुर्यस्यसधर्मगुप्तनुः यतानियतावाग्यस्य त स्यसदसः ॥ ८ ॥ जन्मभृतः सफलजन्मानः तत्फलंजन्मफलं किंतत् यद्योगेश्वरदर्शनं ॥ ९ ॥

किंच युष्माकंदर्शनमेवतावद्देवानामपिदुष्प्रापं अस्माकंतुस्पर्शनादिकमपिकथंनुघटितमितिविस्मयेनाह किमिति. स्वल्पतपसांतीर्थस्नानादिमात्रेतपोबुद्धिर्येषां तथाचार्चायांप्रतिमायांदेवइतिचक्षुर्दृष्टिर्येषांतेषांयोगेश्वरदर्शनादिकमिदंकिमसंभावितमित्यर्थः ॥ १०.॥ एतत्प्रपंचयति नह्यम्मयानीतित्रिभिः ॥ ११॥ वाङ्मनसयोरप्युपासनाविषयत्वंयोवाचंब्रह्मेत्युपास्तेमनोब्रह्मेत्युपास्तइतिश्रुतेः अघंहरंतितन्मूलमज्ञानंनहरंतिअत्रहेतुःभेदकृतःभेदकर्तारः यद्वा भेदबुद्धिकुर्वतः पुंसःविपश्चितोनिरस्तभेदाः तेतुमुहूर्तमात्रसेवयैवाघंघ्नंतीति॥ १२॥ अतः साधून्विहायान्यत्रात्मादिबुद्ध्यासज्जमानोऽतिमंदइत्याह आत्मबुद्धिरहमितिबुद्धिः त्रयोधातवोवातपित्तश्लेष्माणः प्रकृतयोयस्यतस्मि

किंस्वल्पतपसांनृणामर्चायांदेवचक्षुषां ॥ दर्शनस्पर्शनप्रश्नप्रह्वपादार्चनादिकं ॥ १० ॥ नह्यम्मयानितीर्थानिनदेवामृच्छिलामयाः ॥ तेपुनंत्युरुकालेनदर्शनादेवसाधवः ॥ ११ ॥ नाग्निर्नसूर्योनचचंद्रतारकानभूर्जलंखंश्वसनोऽथवाङ्मनः ॥ उपासिताभेदकृतोहरंत्यघंविपश्चितोघ्नंतिमुहूर्तसेवया ॥ १२ ॥ यस्यात्मबुद्धिःकुणपेत्रिधातुकेस्वधीःकलत्रादिषुभौमइज्यधीः ॥ यत्तीर्थबुद्धिःसलिलेनकर्हिचिज्जनेष्वभिज्ञेषुसएवगोखरः ॥ १३ ॥ श्रीशुकउवाच निशम्येत्थंभगवतःकृष्णस्याकुंठमेधसः ॥ वचोदुरन्वयंविप्रास्तूष्णीमासन्भ्रमद्धियः ॥ १४ ॥ चिरंविमृश्यमुनयईश्वरस्येशितव्यतां ॥ जनसंग्रहइत्यूचुःस्मयंतस्तंजगद्गुरुं ॥ १५ ॥ यन्माययातत्त्वविदुत्तमावयंविमोहिताविश्वसृजामधीश्वराः ॥ यदीशितव्यायतिगूढईहयाअहोविचित्रंभगवद्विचेष्टितं ॥ १६ ॥

न् कुणपेशरीरे स्वधीःस्वीयाइतिबुद्धिःभौमेभूविकारेइज्यधीः देवताबुद्धिः यःयस्यतीर्थबुद्धिःतीर्थमितिबुद्धिः अभिज्ञेषुतत्त्ववित्सुयस्यतांबुद्धयोनसंति सएवगोप्वंपिखरः दारुणः अत्यविवेकी यद्वा गवांतृणादिभारवाहः खरोगर्दभइति॥ १३॥ दुरन्वयमननुरूपं भ्रमंतीअनवस्थिताबुद्धिर्येषांते॥ १४॥ ईशितव्यतामस्मदीश्वराणांकर्माधिकारितांजनसंग्रहमात्रमेतत् इत्यूचुःस्मयंतःहसंतः॥ १५॥ अनन्वयंविदण्वंतआहुर्द्वाभ्यां यन्माययेति तत्त्ववित्सुउत्तमाअपिवयं कासौमायाययाविमोहिताइतितत्राहुः यदिति यःयस्मात्ईहयानरचेष्टितेनगूढःसन् ईशितव्यायति अनीश्वरवदाचरतिभवान् नन्वहमीश्वरश्चेत्किमित्येवमाचरेयंतत्राहुः अहोइति भगवतस्तवविचेष्टितंविचित्रंमतर्क्यं॥ १६

गवरंवमेवाहुः अनीहइति अनीहः अक्रियएव आत्मनास्वरूपमात्रेणबहुधेत्यत्रदृष्टांतः भौमैरिति भौमैर्घटादिविकारैरुपलक्षिता वा रंभणंविकारोनामधेयंमृत्तिकेत्येवसत्यमितिश्रुतेः ननुकथमहंजगत्सृष्ट्यादिकर्तावसुदेवपुत्रत्वादितितत्राहुः अहोइति विभूम्नः परिपूर्ण नवइदंजन्मादिचरितंविडंबनं अनुकरणमात्रंनतुतत्त्वमिति ॥ १७॥ जनसंग्रहमाहुः अथापीतित्रिभिः सत्त्वंशुद्धसत्त्वात्मकंरूपंबिभर्षि लीलयाआचारेणवेदपथंचबिभर्षि ॥ १८ ॥ अतएवब्राह्मणेषुबहुमानमपिकरोषीतिसहेतुकमाहुः ब्रह्मेति ब्रह्मवेदाख्यंशुक्लंशुद्धंतेहृदं मंतरंगंरूपं कुतइत्यतआहुः यत्रेति यत्रब्रह्मणिव्यक्तंकार्यमव्यक्तंकारणं ततःपरंसन्मात्रंब्रह्मचतपआदिभिरुपलब्धंतद्ब्रह्मइति॥ १९॥

७१॥

अनीहएतद्बहुधैकआत्मनासृजत्यवत्यत्तिनबध्यतेयथा ॥ भौमैर्हिभूमिर्बहुनामरूपिणीअहोविभूम्नश्चरितं विडंबनं ॥ १७ ॥ अथापिकालेस्वजनाभिगुप्तयेबिभर्षिसत्त्वंखलनिग्रहाय ॥ स्वलीलयावेदपथंसनातनंव र्णाश्रमात्मापुरुषःपरोभवान्॥ १८ ॥ ब्रह्मतेहृदयंशुक्लंतपःस्वाध्यायसंयमैः॥ यत्रोपलब्धंसद्व्यक्तमव्यक्तंच ततःपरं॥ १९ ॥ तस्माद्ब्रह्मकुलंब्रह्मन्शास्त्रयोनेस्त्वमात्मनः ॥ सभाजयसिसद्धामतद्ब्रह्मण्याग्रणीर्भवान्॥ ॥ २० ॥ अद्यनोजन्मसाफल्यंविद्यायास्तपसोदृशः ॥ त्वयासंगम्यसद्गत्यायदंतःश्रेयसांपरः॥ २१ ॥ नमस्त स्मैभगवतेकृष्णायाकुंठमेधसे॥ स्वयोगमाययाच्छन्नमहिम्नेपरमात्मने॥२२॥नयंविदंत्यमीभूपाएकारामा श्चवृष्णयः॥ मायाजवनिकाच्छन्नमात्मानंकालमीश्वरं॥ २३ ॥ यथाशयानःपुरुषआत्मानंगुणतत्त्वदृक्॥ नाममात्रेंद्रियाभातंनवेदरहितंपरं॥ २४ ॥

तस्माद्वेदहृदयत्वाद्वेदप्रवर्तकंब्राह्मणकुलंशास्त्रयोनेर्वेदप्रमाणकस्यंतव सद्धामश्रेष्ठमुपलब्धिस्थानं सभाजयसिसंपूजयसि तत्तस्मा द्वकारणात् त्वंब्रह्मण्यानामग्रणीर्मुख्यः तत्प्रवर्तकःसन्कर्माचरसीत्यर्थः॥२०॥तस्मादीश्वरस्यतवेदंजनसंग्रहमात्रं वयंतुतवसंगत्याकृता र्थाइत्याहुः अद्येतिषड्भिः सतांगत्यात्वयासंगम्यसंगंप्राप्य यत्यस्मात्त्वंश्रेयसांपरोऽवधिः ॥ २१ ॥ २२ ॥ एकस्मिन्नेवस्थानेआरामो येषांतेपि कालंसृष्ट्यादिकारणम् ईश्वरंनियंतारम् ॥ २३ ॥ एतत्सदृष्टांतमाहुः यथेति शयानःस्वप्नानपश्यन् गुणतत्त्वदृक्स्वप्नविषयेषु तत्त्वदृष्टिः नाममात्रमिंद्रियेणमनसाआभातंसिंहव्याघ्रादिरूपमात्मानंवेद तद्रहितंदेवदत्तादिरूपमात्मानंनवेदयथा ॥ २४॥

एवंत्वात्वानाममात्रेषुस्वप्नादितुल्यविषयेषु इंद्रियैर्याईहाप्रवृत्तिःसैवमायातयाविभ्रमच्चित्तोनवेद स्मृतेर्विवेकस्य उपप्लवात्नाशात् ॥ ॥ २५ ॥ अघौघस्यमर्षनाशंकरोतियद्गंगाख्यंतीर्थतस्यास्पदमाश्रयंतेऽघ्रिंसुविपक्वयोगैरपिहृदिकृतंकेवलं नतुदृष्टं तस्यतेंऽघ्रिंदद्दृशिमद्दृष्टवंतोवयं बहुभिःपुण्यैःअतोऽस्मान्भक्तानुगृहाणभक्तान्कृत्वाऽनुग्रहंकुर्वित्यर्थः ननुकिंभक्त्यायथापूर्वंतएवतप्यन्तामितिनेत्याहुः उत्सिक्ताउद्रिक्तायाभक्तिस्तयाउपहतआशयलक्षणोजीवकोशोयेषांतएवपूर्वंभगवद्गतिमापुःनान्यइति ॥ २६ ॥ २७ ॥ उपसंगृह्यचरणौपाणिभ्यांधृत्वा बभाषेइदमितिसंधिरार्षः ॥ २८ ॥ सर्वेदेवायेषुतेभ्यः यावतीर्वैदेवतास्ताःसर्वावेदविदिब्राह्मणेवसंतिइतिश्रुतेः येनक

एवंत्वानाममात्र्येषुविषयेष्विंद्रियेहया ॥ मायया विभ्रमच्चित्तोनवेदस्मृत्युपप्लवात् ॥ २५ ॥ तस्याद्यतेदद्दृशिमांघ्रिमघौघमर्षतीर्थास्पदंहृदिकृतंसुविपक्वयोगैः ॥ उत्सिक्तभक्त्युपहताशयजीवकोशाआपुर्भवद्गतिमथोऽनुगृहाणभक्तान् ॥ २६ ॥ श्रीशुकउवाच इत्यनुज्ञाप्यदाशार्हंधृतराष्ट्रंयुधिष्ठिरं ॥ राजर्षेस्वाश्रमान्गंतुंमुनयोदधिरेमनः ॥ २७ ॥ तद्वीक्ष्यतानुपव्रज्यवसुदेवोमहायशाः ॥ प्रणम्यचोपसंगृह्यबभाषेदंसुयंत्रितः ॥ ॥ २८ ॥ वसुदेवउवाच नमोवःसर्वदेवेभ्यऋषयःश्रोतुमर्हथ ॥ कर्मणाकर्मनिर्हारोयथास्यान्नस्तदुच्यतां ॥ २९ श्रीनारदउवाच नातिचित्रमिदंविप्रावसुदेवोबुभुत्सया ॥ कृष्णंमत्वार्भकंयन्नःपृच्छतिश्रेयआत्मनः ॥ ३० ॥ सन्निकर्षोऽत्रमर्त्यानामनादरणकारणं ॥ गांगंहित्वायथाऽन्यांभस्तत्रत्योयातिशुद्धये ॥ ॥ ३१ ॥ यस्यानुभूतिःकालेनलयोत्पत्त्यादिनाऽस्यवै ॥ स्वतोऽन्यस्माच्चगुणतोनकुतश्चनरिष्यति ॥ ३२ ॥

र्मणायथाकृतेनवा कर्मणांनिर्हारोनिरासोभवतितदुच्यतां ॥ २९ ॥ श्रीकृष्णंहित्वाअस्मान्पृच्छतिइतिविस्मिताःप्रत्याह नातीति बुभुत्सया बोद्धुमिच्छया ॥ ३० ॥ तत्रत्यःगंगातीरवासी ॥ ३१ ॥ श्रीकृष्णेऽर्भकत्वमानोऽविद्याविजृंभितमित्याह यस्येतिद्वाभ्यां अनुभूतिर्ज्ञानंकुतश्चिदपिनरिष्यति ननश्यति तदेवाह कालेनकर्कटिकाफलवत् अस्यविश्वस्यलयोत्पत्त्यादिनाऽपिस्वतश्चविद्युदादिवत् अन्यस्माच्चमुद्गरादेर्घटादिवत् गुणतोरूपायंतरोत्पत्तेःपूर्वरूपादिनादेहादिवत् ॥ ३२ ॥

वकृतश्चिदप्यव्याहतानुभवमतएवईश्वरं किंचअद्वितीयंकृष्णंअन्यःप्राकृतःउपगूढमाच्छन्नंमनुष्यंमन्येत कैःक्लेशकर्मादिभिः तत्रक्ले
रागादयश्चतत्पूर्वकाणिकर्माणिचतत्परिपाकेसुखदुःखेचसत्त्वादीनांगुणानांपुनःप्रवाहश्चतैःप्राणादिभिश्चस्वैर्विभवैःस्वकार्यैः अत्रदृ
तःमेघहिमोपरागैःअभ्रतुषारराहुभिःस्वविभवैःसूर्यमिवेति॥२३॥२४॥२५॥चित्तस्योपशमःउपशमहेतुः योगोमोक्षोपायश्च शनैरात्म
रमावहतीतितथासुगमःप्रवृत्त्याश्रयत्वात् स्वधर्मश्चआवश्यकःअन्यथाविहिताकरणेनमालिन्यप्रसंगात् ॥२६॥ननुनकर्मणानप्रजया
नेनत्यागेनैकेअमृतत्वमानशुरित्यादिनात्यागस्यैवविहितत्वात्कथंकर्ममोक्षोपायइत्याशंक्य आदावेवत्यागस्याशक्यत्वादित्याशयेना

तंक्लेशकर्मपरिपाकगुणप्रवाहैरव्याहतानुभवमीश्वरमद्वितीयं ॥ प्राणादिभिःस्वविभवैरुपगूढमन्योमन्ये
तसूर्यमिवमेघहिमोपरागैः॥ २३ ॥ अथोचुर्मुनयोराजन्नाभाष्यानकदुंदुभिं ॥ सर्वेषांशृण्वतांराज्ञांतथैवा
च्युतरामयोः॥ २४ ॥ कर्मणाकर्मनिर्हारएषसाधुनिरूपितः॥यच्छ्रद्धयायजेद्विष्णुंसर्वयज्ञेश्वरंमखैः॥ २५॥
चित्तस्योपशमोऽयंवैकविभिःशास्त्रचक्षुषा॥ दर्शितःसुगमोयोगोधर्मश्चात्ममुदावहः॥ २६ ॥ अयंस्वस्त्य
यनःपंथाद्विजातेर्गृहमेधिनः॥ यच्छ्रद्धयाप्तवित्तेनशुक्लेनेज्येतपूरुषः॥ २७॥ वित्तैषणांयज्ञदानैर्गृहैर्दारसुतै
षणां॥ आत्मलोकैषणांदेवकालेनविसृजेद्बुधः ॥ २८ ॥ ग्रामेत्यक्तैषणाःसर्वेययुर्धीरास्तपोवनं॥ ऋणैस्त्रि
भिर्द्विजोजातोदेवर्षिपितॄणांप्रभो॥ यज्ञाध्ययनपुत्रैस्तान्यनिस्तीर्यत्यजन्पतेत्॥ २९ ॥ त्वंत्वद्यमुक्तोद्वाभ्यां
वैऋषिपित्रोर्महामते॥ यज्ञैर्देवर्णमुन्मुच्यनिरृणोशरणोभव॥ ४० ॥

॥७६॥ अयमितिसार्धचतुर्भिः स्वस्त्ययनः स्वस्तिक्षेमईयतेऽनेनेति तथाश्रद्धयानिष्कामतयाशुक्लेनशुद्धेनआप्तेनवित्तेनंपुरुषःईश्वरःईज्येतेति
यत् एषपंथाः ॥२७॥ स्वस्त्ययनमाहुः वित्तैषणामिति वित्तफलभूतैर्यज्ञैर्दानैश्चवित्तैषणांवित्तेच्छांविसृजेत गृहैर्गृहोचितैर्भोगैर्दारसुतैष
णांविसृजेत् तदनुभवेनैवतदौत्सुक्यनिवृत्तेः देहेमृतेआत्मनःस्वर्गादिलोकैषणांकालेनक्षयानुसंधानेनविसृजेत् देवहेवसुदेव यद्वादेवका
लेनदेवानामपिमृत्युना मृत्युहेतुभूतेनेत्यर्थः ॥२८॥ अत्राचारंप्रमाणयति ग्रामइति किंचऋणैरिति तथाचश्रुतिः जायमानोवैब्राह्मणस्त्रि
भिर्ऋणवान्जायतेब्रह्मचर्येणऋषिभ्योयज्ञेनदेवेभ्यः प्रजयापितृभ्यइत्यादि तान्यनिस्तीर्यतेषामृणान्यनपाकृत्य तथाचमनुः ऋणानित्री
ण्यपाकृत्यमनोमोक्षेनिवेशयेत्॥अनपाकृत्यमोक्षंतुसेवमानोव्रजत्यधइति ॥ २९॥ निरृणःनिर्मुक्तऋणः अशरणोभवगृहात्प्रव्रज॥४०॥

किंचेअविशुद्धचित्तानामयंक्रमः त्वंतुकृतार्थएवेत्याहुः वसुदेवेति भवान्नूनंनिश्चितंपरमयाप्रेमलक्षणयाभक्त्याहरिंप्रार्चःअर्चितवान् य तृयस्माद्वांयुवयोः॥४१॥४२॥४३॥४४॥ आलिप्ताःकुंकुमादिभिः वस्तुपाणयःगृहीतार्हणहस्ताः ॥४५॥४६॥ अक्तंनेत्रयोरंजनेनअभ्य क्तंसर्वांगेषुनवनीतेन ॥४७॥ ताभिःपत्नीभिःसहितोदीक्षितोविरेजे॥४८॥४९॥ जीवेशौसर्वजीवानामीशौ॥५०॥ अनुयज्ञंप्रतियज्ञमाम्ना

वसुदेवभवान्नूनंभक्त्यापरमयाहरिं ॥ जगतामीश्वरंप्रार्चःसयद्वांपुत्रतांगतः ॥ ४१ ॥ श्रीशुकउवाच
इतितद्वचनंश्रुत्वावसुदेवोमहामनाः ॥ तानृषीनृत्विजोवव्रेमूर्ध्नानम्यप्रसाद्यच ॥ ४२ ॥ तएनमृषयोराजन्वृ
ताधर्मेणधार्मिकं ॥ तस्मिन्नयाजयन्क्षेत्रेमखैरुत्तमकल्पकैः ॥ ४३ ॥ तद्दीक्षायांप्रवृत्तायांवृष्णयःपुष्करस्त्र
जः ॥ स्नाताःसुवाससोराजन्राजानःसुष्ठ्वलंकृताः ॥ ४४ ॥ तन्महिष्यश्चमुदितानिष्ककंठ्यःसुवाससः ॥ दी
क्षाशालामुपाजग्मुरालिप्तावस्तुपाणयः ॥ ४५ ॥ नेदुर्मृदंगपटहशंखभेर्यानकादयः ॥ ननृतुर्नटनर्तक्यस्तुष्टु
वुःसूतमागधाः ॥ जगुःसुकंठ्योगंधर्व्यःसंगीतंसहभर्तृकाः ॥ ४६ ॥ तमभ्यषिंचन्विधिवदक्तमभ्यक्तमृत्वि
जः ॥ पत्नीभिरष्टादशभिःसोमराजमिवोडुभिः ॥ ४७ ॥ ताभिर्दुकूलवलयैर्हारनूपुरकुंडलैः ॥ स्वलंकृताभिर्वि
बभौदीक्षितोऽजिनसंवृतः ॥ ४८ ॥ तस्यर्त्विजोमहाराजरत्नकौशेयवाससः ॥ ससदस्याविरेजुस्तेयथावृत्र
हणोऽध्वरे ॥ ४९ ॥ तदारामश्चकृष्णश्चस्वैःस्वैर्बंधुभिरन्वितौ ॥ रेजतुःस्वसुतैर्दारैर्जीवेशौस्वविभूतिभिः ॥ ५० ॥
ईजेऽनुयज्ञंविधिनाअग्निहोत्रादिलक्षणैः ॥ प्राकृतैर्वैकृतैर्यज्ञैर्द्रव्यज्ञानक्रियेश्वरं ॥ ५१ ॥ अथर्त्विग्भ्योददा
त्कालेयथाम्नातंसदक्षिणाः ॥ स्वलंकृतेभ्योविप्रेभ्योगोभूकन्यामहाधनाः ॥ ५२ ॥ पत्नीसंयाजावभृथ्यैश्चरि
त्वातेमहर्षयः ॥ सस्नूरामह्रदेविप्रायजमानपुरःसराः ॥ ५३ ॥ स्नातोऽलंकारवासांसिवंदिभ्योऽदात्तथास्त्रि
यः ॥ ततःस्वलंकृतोवर्णानाश्वभ्योऽन्नेनपूजयत् ॥ ५४ ॥

तसर्वांगाःप्राकृताःज्योतिष्टोमदर्शपूर्णमासादयः तेभ्यश्चोदनालिंगादिभिरतिदेशप्राप्तांगाः वैकृताःसौरसत्रादयस्तैःसर्वैः द्रव्यंपुरोडाशादि ज्ञानंमंत्रः क्रियाकर्म तेषामीश्वरं॥५१॥५२॥सस्नुःस्नानंचक्रुः॥५३॥ आश्वभ्यःशुनोऽभिव्याप्य अन्नेनपूजयत्अपूजयत् ॥ ५४ ॥

श्वादिचारणांतांनृपारिबर्हेणप्रीतिदानेनचापूजयत् तेचसर्वेप्रययुः ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ प्रयाणेकेषांचिद्विशेषमाह धृतराष्ट्रइतिद्वाभ्यां अनु जोविदुरःपार्थायुधिष्ठिरभीमार्जुनाः यमौ नकुलसहदेवौ ॥ ५७ ॥ सौहृदेनाक्लिन्नानिचेतांसियेषांते ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ मनोरथोघइव विषयः त मेवमहार्णवं ॥ ६० ॥ शूराणांबलेनयोगिनांज्ञानेनापीत्यर्थः ॥ ६१ ॥ तत्कुतस्तत्राह अस्मास्विति कृताऽज्ञेषुकृतमुपकारमजानत्सुसत्तमैः

वंधून्सदारान्ससुतान्पारिबर्हेणभूयसा ॥ विदर्भकोसलकुरून्काशिकेकयसृंजयान् ॥ ५५ ॥ सदस्यर्त्विक्सुरगणान्नृभूतपितृचारणान् ॥ श्रीनिकेतमनुज्ञाप्यशंसंतःप्रययुःक्रतुं ॥ ५६ ॥ धृतराष्ट्रोऽनुजःपार्थाभीष्मोद्रोणःपृथायमौ ॥ नारदोभगवान्व्यासःसुहृत्संबंधिबांधवाः ॥ ५७ ॥ बंधून्परिष्वज्ययदून्सौहृदाक्लिन्नचेतसः ॥ ययुर्विरहकृच्छ्रेणस्वदेशांश्चापरेजनाः ॥ ५८ ॥ नंदस्तुसहगोपालैर्बृहत्यापूजयाऽर्चितः ॥ कृष्णरामोग्रसेनाद्यैर्न्यवात्सीद्बंधुवत्सलः ॥ ५९ ॥ वसुदेवोंऽजसोत्तीर्यमनोरथमहार्णवं ॥ सुहृद्वृतःप्रीतमनानंदमाहकरेस्पृशन् ॥ ६० ॥ वसुदेवउवाच भ्रातरीशकृतःपाशोनृणांयःस्नेहसंज्ञितः ॥ तंदुस्त्यजमहंमन्येशूराणामपियोगिनां ॥ ६१ ॥ अस्मास्वप्रतिकल्पेयंयत्कृताज्ञेषुसत्तमैः ॥ मैत्र्यर्पिताऽफलावापिननिवर्तेतकर्हिचित् ॥ ६२ ॥ प्रागकल्पाच्चकुशलंभ्रातर्वोनाचरामहि ॥ अधुनाश्रीमदांधाक्षानपश्यामपुरःसतः ॥ ६३ ॥ माराज्यश्रीरभूत्पुंसःश्रेयस्कामस्यमानद ॥ स्वजनानुतबंधून्वानपश्यतिययांऽधदृक् ॥ ६४ ॥ श्रीशुकउवाच एवंसौहृदशैथिल्यचित्तआनकदुंदुभिः ॥ रुरोदतत्कृतांमैत्रींस्मरन्नश्रुविलोचनः ॥ ६५ ॥ नंदस्तुसख्युःप्रियकृत्प्रेम्णागोविंदरामयोः ॥ अद्यश्वइतिमासांस्त्रीन्यदुभिर्मानितोऽवसत् ॥ ६६ ॥ ततःकामैःपूर्यमाणःसव्रजःसहबांधवः ॥ परार्ध्याभरणक्षौमनानानर्घ्यपरिच्छदैः ॥ ६७ ॥

र्भवद्भिरप्रतिकल्पाअनुपमामैत्रीयमर्पिताअफलाऽपिप्रत्युपकारशून्याऽपिकर्हिचित् यद्यस्मान्ननिवर्तेत तस्मादीश्वरकृतःपाशोऽयंभवतामितिगम्यतइत्यर्थः ॥ ६२ ॥ अफलत्वमेवाह प्रागिति हेभ्रातः अकल्पात्असामर्थ्याद्वःकुशलंप्रियंनहिआचराम नकृतवंतोवयं श्रीमदेनांधान्यक्षीणियेषांते ॥ ६३ ॥ राज्यश्रीर्माभूत् छांदसोऽडागमः ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ अद्यश्वइति प्रातर्निर्गमेऽद्यैवापराह्णेगम्यतामितिअपराह्णेनिर्गमेश्वोगम्यतामितिपुनःपुनरेवंमानितः ॥ ६६ ॥ ६७ ॥

यापितः महासैन्येनप्रस्थापितः ॥६८॥६९॥७०॥ यदुदेवस्यवसुदेवस्यमहोत्सवंयज्ञादिलक्षणं सुहृत्संदर्शनादिकंचेति॥७१॥ इति०द० टीकायांचतुरशीतितमोध्यायः ॥८४॥ ॥छ॥ पंचाशीतितमेरामकृष्णौसंप्रार्थितौसुतौ ॥ पित्रेज्ञानमथोमात्रेमृतान्पुत्रानयच्छताम् ॥ ॥१॥ नंदयित्वाकुरुक्षेत्रयात्रायांसुहृदोवहून्॥तत्वज्ञानंततःपित्रोरादिशन्मृतसूनुभिः ॥२॥ १॥ धामप्रभावस्तत्सूचकं जातविश्रंभः उत्पन्नविश्वासः परिभाष्यसंबोध्य ॥२॥ अस्यविश्वस्ययत्साक्षात्स्वरूपभूतंकारणंप्रधानपुरुषौनामपरौतयोरपिकारणत्वेनेश्वरौचसाक्षाद्वां युवामितिजाने ॥ ३ ॥ नन्विदंविश्वमनेकैःकारकैर्जायमानंकुतःप्रधानपुरुषात्मकं कुतस्तरामावयोस्तत्कारणत्वेनेश्वरत्वंतत्राह यत्रेति

वसुदेवोग्रसेनाभ्यांकृष्णोद्धवबलादिभिः॥दत्तमादायपारिबर्हंयापितोयदुभिर्ययौ॥६८॥ नंदोगोपाश्चगोप्यश्चगोविंदचरणांबुजे॥ मनःक्षिप्तंपुनर्हर्तुमनीशामथुरांययुः ॥ ६९ ॥ बंधुषुप्रतियातेषुवृष्णयःकृष्णदेवताः॥ वीक्ष्यप्रावृषमासन्नांययुर्द्वारवतींपुनः॥ ७० ॥ जनेभ्यःकथयांचक्रुर्यदुदेवमहोत्सवं॥ यदासीत्तीर्थयात्रायांसुहृत्संदर्शनादिकं॥ ७१ ॥ इति०भा०द०तीर्थयात्रानुवर्णनंनामचतुरशीतितमोध्यायः॥८४॥छ॥ श्रीबादरायणिरुवाच अथैकदात्मजौप्राप्तौकृतपादाभिवंदनौ॥ वसुदेवोभिनंद्याहप्रीत्यासंकर्षणाच्युतौ॥ ॥ १ ॥ मुनीनांसवचःश्रुत्वापुत्रयोर्धामसूचकं॥ तद्वीर्यैर्जातविश्रंभःपरिभाष्याभ्यभाषत॥ २ ॥ कृष्णकृष्णमहायोगिन्संकर्षणसनातन॥ जानेवामस्ययत्साक्षात्प्रधानपुरुषौपरौ॥ ३ ॥ यत्रयेनयतोयस्ययस्मैयद्यद्यथायदा॥ स्यादिदंभगवान्साक्षात्प्रधानपुरुषेश्वरः॥ ४ ॥

यत्राधिकरणे येनकर्त्राकरणेनच यतउपादानात् यस्यसंबंधेनषष्ठ्यर्थस्याकारकत्वेऽपिनिमित्ततोक्ता यस्मैसंप्रदानाय यद्यदितिप्रयोज्यकर्तृकर्मकारकेदर्शिते ननुतयोर्नास्तिभेदःयथोक्तं करोतिक्रियमाणेननकश्चित्कर्मणाविना ॥ भवत्यर्थस्यकर्ताचकरोतेःकर्मजायते तथा करोत्यर्थस्ययःकर्ताभवितुःसप्रयोजकः ॥ भवितातमपेक्ष्याथप्रयोज्यत्वंप्रपद्यतइतिचसत्यं तथाप्यवस्थाभेदेनभेदोविवक्षितः दृश्यतेचावस्थाभेदः तंडुलानोदनंपचंति मृदंघटंकरोतीति तदेवंसप्तविभक्त्यर्थादर्शिताःयथेतियदेतिचक्रियाविशेषणभूतानांअन्येषांचाव्ययानामर्थाः स्यादितिक्रियापदार्थोपलक्षणं एवंसर्वप्रपंचमनूद्यतत्कारणस्यभगवद्रूपतांविधत्ते इदंसाक्षादिति प्रधानंभोग्यं पुरुषोभोक्ता तयोरीश्वरोभगवांस्त्वमेवसाक्षादिति तयोरैक्यमभिप्रेत्यैकवचनं ॥ ४॥

किंच धारणपोषणकर्ताऽपित्वमेवेत्याह एतदिति हेआत्मन् प्राणः क्रियाशक्तिः जीवोज्ञानशक्तिश्चसन् त्वमेवबिभर्षि ॥ ५ ॥ ननुप्राणादीनांविचित्रशक्तीनांकारणत्वावगमात् . कथंपरमेश्वरस्यैवकारणत्वेनसर्वात्मकत्वमुच्यतइत्याशंक्यप्राणादिशक्तयोऽपितस्यैवेत्याह प्राणादीनामिति प्राणःसूत्रं तदादीनांविश्वसृजांविश्वकारणानां याःशक्तयस्ताः परस्यपरमकारणस्येश्वरस्यैवकुतः पारतंत्र्यात् यथावेगशक्तिर्नबाणस्य अपितुपुरुषस्यतद्वदित्यर्थः ननुभगवतःप्राणादिवर्गस्यचस्वातंत्र्यमेवकिंनस्यात् अतआह वैसादृश्यादूयोरिति चेतनाचेतनत्वेनविसदृशत्वात्किंपुनर्बहूनां तस्मादेकेनसर्वज्ञेनसर्वशक्तिनाऽधिष्ठितानामेवविशिष्टकार्यारंभकत्वंयुक्तंनस्वतंत्राणामिति तथाचोक्तं यदैतेसंहताभावाभूतेंद्रियमनोगुणाः॥यदायतननिर्माणेनशेकुर्ब्रह्मवित्तम॥तदासंहत्यचान्योऽन्यंभगवच्छक्तिचोदिताः॥सदसत्त्वमुपादायचोभयंससृजुर्ह्यदइति तथा नानात्वात्स्वक्रियाऽनीशाःप्रोचुःप्रांजलयोविभुमित्यादि ननुप्राणादीनांक्रियाकारित्वंशक्त्यभावेकुतः

एतन्नानाविधंविश्वमात्मसृष्टमधोऽक्षज॥ आत्मनानुप्रविश्यात्मन्प्राणोजीवोबिभर्ष्यजः ॥ ५ ॥ प्राणादीनांविश्वसृजांशक्तयोयाःपरस्यताः॥ पारतंत्र्याद्वैसादृश्याद्द्वयोश्चेष्टैवचेष्टतां ॥ ६ ॥ कांतिस्तेजःप्रभासत्ताचंद्राग्न्यर्कर्क्षविद्युतां॥ यत्स्थैर्यंभूभृतांभूमेर्वृत्तिर्गंधोऽर्थतोभवान्॥ ७॥ तर्पणंप्राणनमपांदेवत्वंताश्चतद्रसः॥ ओजःसहोबलंचेष्टागतिर्वायोस्तवेश्वर॥ ८ ॥ दिशांत्वमवकाशोऽसिदिशःखंस्फोटआश्रयः॥ नादोवर्णस्त्वमोंकारआकृतीनांपृथक्कृतिः॥ ९ ॥

स्यादतआह चेष्टैवचेष्टतामिति चेष्टमानानामेषांचेष्टैवनतुशक्तिः यथावायोःशक्त्यातृणादीनांचलनं यथापुरुषस्यशक्त्याशराणांवेगइति ॥६॥ पारतंत्र्यमेवप्रपंचयति कांतिरितिपंचभिः चंद्रस्यकांतिः अग्नेस्तेजः अर्कस्यप्रभा ऋक्षविद्युतांसत्तास्फुरणमात्रेणसत्त्वं अर्थतोवस्तुतोभवान् तथाचश्रुतिः.नतत्रसूर्योभातिनचंद्रतारकंनेमाविद्युतोभांतिकुतोऽयमग्निःतमेवभांतमनुभातिसर्वंतस्यभासासर्वमिदंविभातीति स्मृतिश्च यदादित्यगतंतेजोजगद्भासयतेऽखिलं॥यच्चंद्रमसियच्चाग्नौतत्तेजोविद्धिमामकमिति भूमेर्वृत्तिःप्राणिनामाधारत्वेनवर्त्तनं गंधश्चभवान् तवैवशक्तिरित्यर्थः ॥ ७ ॥ किंच हेदेव अपांतर्पणंतृप्तिजनकत्वंजीवनहेतुत्वं ताआपश्च तासांरसश्चत्वमेवकिंच वायोरोजःसहआदितवैवशक्तिः ॥ ८ ॥ दिशामुपाधिकृताकाशप्रदेशानामवकाशःदिशश्चत्वं खंसामान्याकाशःतदाश्रयः स्फोटश्चशब्दतन्मात्रंपरावस्थावागित्यर्थः नादःपश्यंती ओंकारःमध्यमा वर्णश्च आकृतीनांपदार्थानांपृथक्कृतिः पृथक्करणमभिधानं यस्मात्तत्पदंवर्णपदात्मिकावैखरीचत्वमित्यर्थः ॥ ९ ॥

इंद्रियाणामिंद्रियं विषयप्रकाशनशक्तिः देवाश्चेंद्रियाधिष्ठातारः तदनुग्रहस्तेषामधिष्ठानशक्तिश्चत्वं अवबोधोऽध्यवसायशक्तिः अनुस्मृतिःप्रतिसंधानशक्तिः ॥ १० ॥ भूतानांकारणंभूतादिस्तामसोऽहंकारस्त्वमसि इंद्रियाणांकारणंतैजसोराजसोऽहंकारस्त्वं विविधमधिदैवाध्यात्माधिभूतभेदेनविकल्पंतइतिविकल्पादेवास्तेषांकारणंवैकारिकः सात्विकोऽहंकारश्चत्वं अनुशायिनांजीवानांसंसारकारणंप्रधानंत्वं ॥ ११ ॥ अपिच नश्वरेषुनाशशीलेषुइहैतेषुभावेषुयदनश्वरमवशिष्यमाणंरूपंतत्त्वमसि द्रव्यविकारेषुमृत्सुवर्णादिकार्येषु घटकुंडलादिषुनश्वरेषुचद्रव्यमात्रंमृत्सुवर्णादिमात्रमनश्वरंयथातद्वत् ॥१२॥ ननुत्रिगुणात्मककार्यरूपोऽपित्वमित्युक्तत्वात्कथमनश्वरत्वंतत्राह सत्त्वमिति तद्वृत्तयः तत्परिणामाश्चमहदादयः अद्धासाक्षात्त्वयिपरेब्रह्मणिकल्पिताः ॥ १३॥ तस्मान्नसंतीति नन्वसतांकथंप्रतीतिरतआह य

इंद्रियंत्विंद्रियाणांत्वंदेवाश्चतदनुग्रहः ॥ अवबोधोभवान्बुद्धेर्जीवस्यानुस्मृतिःसती ॥ १० ॥ भूतानामसिभूतादिरिंद्रियाणांचतैजसः ॥ वैकारिकोविकल्पानांप्रधानमनुशायिनां ॥ ११ ॥ नश्वरेष्विहभावेषुतदसित्वमनश्वरं ॥ यथाद्रव्यविकारेषुद्रव्यमात्रंनिरूपितं ॥ १२ ॥ सत्त्वंरजस्तमइतिगुणास्तद्वृत्तयश्चयाः ॥ त्वय्यद्धाब्रह्मणिपरेकल्पितायोगमायया ॥ १३ ॥ तस्मान्नसंत्यमीभावायर्हित्वयिविकल्पिताः ॥ त्वंचामीषुविकारेषुह्यन्यदाव्यावहारिकः ॥ १४ ॥ गुणप्रवाहएतस्मिन्नबुधास्त्वखिलात्मनः ॥ गतिंसूक्ष्मामबोधेनसंसरंतीहकर्मभिः ॥ १५ ॥ यदृच्छयानृतांप्राप्यसुकल्पामिहदुर्लभां ॥ स्वार्थेप्रमत्तस्यवयोगतंत्वन्माययेश्वर ॥ १६ ॥ असावहंममैवैतेदेहेचास्यान्वयादिषु ॥ स्नेहपाशैर्निबध्नातिभवान्सर्वमिदंजगत् ॥ १७ ॥ युवांननःसुतौसाक्षात्प्रधानपुरुषेश्वरौ ॥ भूभारक्षत्रक्षपणअवतीर्णौतथात्थह ॥ १८ ॥

र्हीति यदाविकल्पितास्तदैवप्रतीतिमात्रेणत्वयिसंतित्वंचामीषुतदैवकारणतयाअनुगतः अन्यदातुअव्यावहारिकोविकल्पकस्त्वमेवावशिष्यसइत्यर्थः ॥ १४ ॥ एवंरूपत्वादज्ञाननिबंधनश्चसंसारइत्याह गुणप्रवाहइति सूक्ष्मांनिष्प्रपंचांगतिमबुधाः अविद्वांसः अबुद्धेतिवापाठः अतः अबोधेनदेहाभिमानेनकृतैः कर्मभिः संसरंतीति ॥ १५ ॥ एवंतयोस्तत्त्वंनिरूप्यतदप्राप्त्याशोचति यदृच्छयेति नृतांमनुष्यतां सुकल्पां पटुतरेंद्रियां ॥ १६ ॥ अहोकिंमितिप्रमत्तोऽसित्वयाबद्धुभिःपाशैर्निबद्धत्वादित्याह असावहमिति देहे अस्यदेहस्यान्वयादिषुपुत्रादिषुचममैवैतइति ॥ १७ ॥ अहोत्वत्पुत्रयोरावयोः किमिदमारोप्यतेअतआह युवामिति भूभारक्षत्रक्षपणार्थमवतीर्णौतथाहनिश्चितमत्थकथयसि ॥ १८ ॥

त्तस्मादरणंशरणमदपन्नानांसंसृतिभयमपहंतीतितथातत् ननुत्वमतिदुखीवृथाकिंनिर्विद्यसे अतआह एतावतेति इंद्रियलालसेन इंद्रि यार्थतृष्णयायद्येनेंद्रियलालसेनमर्त्येशरीरेआत्मदृक् आत्मबुद्धिरहं त्वयिचपरेपरमेश्वरे अपत्यबुद्धिरस्मि तेनालमलंपर्याप्तमिति॥ १९॥ ननुकुतएतत्अहंपरमेश्वरइतितत्राह सूतिगृहेइति नौआवयोः अनुयुगंप्रतियुगं यदामुतपाःपृश्निरितियुग्मं यदाकश्यपोदितिश्चेतियुग्मं अधुनावसुदेवोदेवकीतियुग्मं एवंहिप्रतियुग्ममजएवाहंसंजज्ञेअवतीर्णइतिभवान्ननुजगाद नमुअन्योसौचतुर्भुजोदेवइतितत्राह नानात नुरिति गगनवदसंगएवत्वं भूम्नःसर्वगतस्यविभूतिरूपांमायांकोवेदेति॥ २०॥ २१॥ उपमन्महेउपमन्यामहे समुद्दिश्यविपर्याकृत्य तत्त्वया

तत्तेगतोऽस्म्यरणमद्यपदारविंदमापन्नसंसृतिभयापहमार्त्तबंधो॥ एतावताऽलमलमिंद्रियलालसेनमर्त्यात्मदृक्त्वयिपरेयदपत्यबुद्धिः॥ १९ ॥ सूतिगृहेननुजगादभवानजोनौसंजज्ञइत्यनुयुगंनिजधर्मगुप्त्यै ॥ नानातनूर्गगनवद्विदधज्जहासिकोवेदभूम्नउरुगायविभूतिमायां॥ २० ॥ श्रीशुकउवाच आकर्ण्येत्थंपितुर्वाक्यंभगवान्सात्वतर्षभः॥ प्रत्याहप्रश्रयानम्रःप्रहसन्श्लक्ष्णयागिरा॥ २१॥ श्रीभगवानुवाच वचोवःसमवेतार्थंतातैतदुपमन्महे॥ यन्नःपुत्रान्समुद्दिश्यतत्त्वग्रामउदाहृतः ॥ २२ ॥ अहंयूयमसावार्यइमेचद्वारकौकसः॥ सर्वेऽप्येवंयदुश्रेष्ठविमृश्याःसचराचरं॥ २३ ॥ आत्माह्येकःस्वयंज्योतिर्नित्योन्योनिर्गुणोगुणैः॥ आत्मसृष्टैस्तत्कृतेषुभूतेषुबहुधेयते ॥ २४ ॥ खंवायुर्ज्योतिरापोभूस्तत्कृतेषुयथाशयं॥ आविस्तिरोऽल्पभूर्येकोनानात्वंयात्यसावपि॥ २५॥ श्रीशुकउवाच एवंभगवताराजन्वसुदेवउदाहृतः॥ श्रुत्वाविनष्टनानाधीस्तूष्णींप्रीतमनाअभूत्॥ २६ ॥

ग्रामस्तत्त्वसमूहः उदाहृतःसम्यक्निरूपितः ॥२२॥ इमामेवदृष्टिंसर्वत्रविधत्स्वेत्याह अहमिति एवंविमृश्याः ब्रह्मत्वेनैवान्वेषणीयाः किंच सचराचरंजगदपि ॥ २३ ॥ ननुविकारवतांकुतोब्रह्मत्वमितिचेन्न ब्रह्मणएवोपाधिधर्मैर्बहुधाप्रतीतेरितिसदृष्टांतमाहद्वाभ्यां आत्माहीति यथा खादिभूतानितत्कृतेषुघटादिष्वाविस्तिरोभावादियांति एवमसावात्माऽपिआत्मसृष्टैर्गुणैःकृत्वा तत्कृतेषुदेहेषुबहुधाईयतेपुनश्चयथा शयंयथोपाधिआविर्भावतिरोभावादिरूपेणप्रतीयतेनवस्तुतः कुतः एकोबहुधास्वयंज्योतिर्दृश्यत्वेननित्योऽनित्यत्वेनअन्योऽनन्यत्वेन निर्गुणःसगुणत्वेनेत्यादिबहुधात्वंप्रपंचनीयं ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ ॥७१॥

सुविस्मितासतीसमाश्राव्यसंबोध्य ॥ २७॥२८॥२९ ॥ भूमेर्भारायमाणानांराज्ञामर्थेतेषांनिधनार्थंमेमयिकिलावतीर्णौ ॥ ३० ॥ हेआ
घयस्यांशःपुरुषस्तस्यांशोमायातस्याअंशागुणाः तेषांभागेनपरमाणुमात्रलेशेनविश्वोत्पत्त्यादयोभवंति तंत्वात्वांगतिंशरणंगतास्मि ॥
॥ ३१ ॥ आनिन्यथुःआनीतवंतौ पितृस्थानात् यमसदनात् ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३३ ॥ दैत्यराड्बलिः कथंभूतौविश्वस्यात्मभूतंदैवं सान्व

अथतत्रकुरुश्रेष्ठदेवकीसर्वदेवता॥श्रुत्वानीतंगुरोःपुत्रमात्मजाभ्यांसुविस्मिता॥२७॥कृष्णरामौसमाश्रा
व्यपुत्रान्कंसविहिंसितान्॥स्मरंतीकृपणंप्राहवैक्लव्यादश्रुलोचना॥२८॥ देवक्युवाच रामरामाप्रमेया
त्मन्कृष्णयोगेश्वरेश्वर॥वेदाहंवांविश्वसृजामीश्वरावादिपूरुषौ॥२९॥कालविध्वस्तसत्त्वानांराज्ञामुच्छास्त्र
वर्तिनां॥भूमेर्भारायमाणानामवतीर्णौकिलाद्यमे॥३०॥यस्यांशांशांशभागेनविश्वोत्पत्तिलयोदयाः॥भवं
तिकिलविश्वात्मंस्तंत्वाऽद्याहंगतिंगता॥३१॥चिरान्मृतसुतादानेगुरुणाकालचोदितौ॥आनिन्यथुःपितृ
स्थानाद्गुरवेगुरुदक्षिणां॥३२॥तथामेकुरुतंकामंयुवांयोगेश्वरेश्वरौ॥भोजराजहतान्पुत्रान्कामयेद्रष्टुमा
हृतान्॥३३॥ ऋषिरुवाच एवंसंचोदितौमात्रारामःकृष्णश्चभारत॥सुतलंसंविविशतुर्योगमायामुपा
श्रितौ॥३४॥तस्मिन्प्रविष्टावुपलभ्यदैत्यराड्विश्वात्मदैवंसुतरांतथात्मनः॥तद्दर्शनाल्हादपरिप्लुताशयः
सद्यःसमुत्थायननामसान्वयः॥३५॥तयोःसमानीयवरासनंमुदानिविष्टयोस्तत्रमहात्मनोस्तयोः॥दधार
पादाववनिज्यतज्जलंसवृंदआब्रह्मपुनद्यदंबुह॥३६॥समर्हयामाससतौविभूतिभिर्महार्हवस्त्राभरणानुले
पनैः॥तांबूलदीपामृतभक्षणादिभिःस्वगोत्रवित्तात्मसमर्पणेनच॥३७॥सइंद्रसेनोभगवत्पदांबुजंबिभ्र
न्मुहुःप्रेमविभिन्नयाधिया॥उवाचहानंदजलाकुलेक्षणःप्रहृष्टरोमानृपगद्गदाक्षरं॥३८॥

यःसपरिवारः॥ ३५॥ सवृंदःसपरिजनः कथंभूतौपादाववनिज्ययदंबु ययोरवनेजनोदकमाब्रह्मब्रह्माणमभिव्याप्य जगत्पुनत्पवित्र
यत् वर्ततेतौ॥ ३६॥ ३७॥ इंद्रसेनोबलिः प्रेमविभिन्नयाप्रेमार्द्रयाधिया बिभ्रत्धारयन् ॥ ३८ ॥

नंतायशेषायबृंहतेफणैकदेशेविश्वधारणाद्बृहत्तस्मै कृष्णायचवेधसेजगद्विधात्रेसांख्ययोगवितानायेत्यादिपदत्रयमैक्यविवक्षया ॥ ३९ ॥ योगेश्वराणामपिदुर्दर्शौयुवामस्माभिर्दृष्टावित्येतन्नातिचित्रमित्याह दर्शनमिति दुष्प्रापमपियुष्मत्कृपयाकेषांचिद्दुर्लभंसुलमपिभवति तदाह रजस्तमःस्वभावानामिति नोदर्शनंप्राप्तौ ॥ ४० ॥ अहोविद्विषोवयंसात्विकभक्तेभ्योऽपिसभाग्याइत्याह दैत्येत्यादिभिः ॥४१॥४२॥ उद्बद्धवैरेणयाभक्तिस्तया केचनेतिचैद्यादयः कामतोभक्त्यागोप्यादयोयथासन्निकृष्टास्त्वदात्मतांप्राप्ताः तथाचसत्त्वरब्धाः सत्त्वाविष्टाअपिसुरादयोनसन्निकृष्टाइति ॥ ४३ ॥ ननुसात्विकेभ्योऽपिराजसादयःसन्निकृष्टाइतिचित्रंतदाह इदमित्थमिति

बलिरुवाच नमोऽनंतायबृहतेनमःकृष्णायवेधसे ॥ सांख्ययोगवितानायब्रह्मणेपरमात्मने ॥ ३९ ॥ दर्शनं वांहिभूतानांदुष्प्रापंचाप्यदुर्लभं ॥ रजस्तमःस्वभावानांयन्नःप्राप्तौयदृच्छया ॥ ४० ॥ दैत्यदानवगंधर्वाःसिद्धविद्याध्रचारणाः ॥ यक्षरक्षःपिशाचाश्चभूतप्रमथनायकाः ॥ ४१ ॥ विशुद्धसत्त्वधाम्न्यद्धात्वयिशास्त्रशरीरिणि ॥ नित्यंनिबद्धवैरास्तेवयंचान्येचतादृशाः ॥ ४२ ॥ केचनोद्बद्धवैरेणभक्त्याकेचनकामतः ॥ नतथासत्त्वसंरब्धाःसन्निकृष्टाःसुरादयः ॥ ४३ ॥ इदमित्थमितिप्रायस्तवयोगेश्वरेश्वर ॥ नविदंत्यपियोगेशायोगमायांकुतोवयं ॥ ४४ ॥ तन्नःप्रसीदनिरपेक्षविमृग्ययुष्मत्पादारविंदधिषणान्यगृहांधकूपात् ॥ निष्क्रम्यविश्वशरणांघ्र्युपलब्धवृत्तिःशांतोयथैकउतसर्वसखैश्चरामि ॥ ४५ ॥ शाध्यस्मानीशितव्येशनिष्पापान्कुरु नःप्रभो ॥ पुमान्यच्छ्रद्धयातिष्ठन्चोदनायाविमुच्यते ॥ ४६ ॥

इदमितिस्वरूपतः इत्थमितिविशेषतश्च ॥ ४४ ॥ तदेवंयद्यपिवैरभावेनत्वत्सान्निध्यंभवेत् तथाऽपिमांसात्विकंकुर्वितिप्रार्थयते तत्तथानः प्रसीद यथानिरपेक्षैरात्मकामैरपिविमृग्यंयुष्मत्पादारविंदंतदेवधिषणमाश्रयः तस्मादन्यद्गृहंतदेवांधकूपस्तस्मान्निष्क्रम्यनिर्गत्य विश्वस्यशरणंरक्षितारोवृक्षास्तेषामंघ्रिमूलेषुस्वतएवगलितैः फलादिभिरुपलब्धाप्राप्ता वृत्तिर्जीविकायेनसोऽहं शांतःसन् एकएवचरामि उतअथवासर्वैषांसखायोमहांतःतैःसहयथाचरामीति ॥ ४५ ॥ कथमल्पपुण्यानामेवंभावःसंभवतीतिचेत्तर्हियथैतद्भवेत् तथाऽस्माननुशिक्षयेत्याह शाधीति हेप्रभो ईशितव्याःसर्वेजीवास्तेषामीशयत्तवानुशासनमातिष्ठन् आश्रयन् चोदनायाविधिनिषेधलक्षणायाःसकाशाद्विमुच्यते नखलुत्वद्भक्तोविधिकिंकरःस्यादितिभावः ॥ ४६ ॥

॥३५॥ गृहान् गृहेष्वित्यर्थः ॥३६॥३७॥ धुन्वन्परिभ्रामयन्॥३८॥ अवनिजे अवनिनिजे प्रक्षालितवान्॥३९॥४०॥ फलैरामलकादिभिः अर्हणेनउशीरैः तृणविशेषमूलैः सुवासितैः शिवैरमृतवत्स्वादुभिरंबुभिः सुरभ्यामृदाकस्तूरीप्रमुखया सपर्ययापूजया यथोपपन्नयाअनायासेनसंपन्नया भूतानुपद्रवलब्धत्वात् सत्त्वविवर्धनंयदंधः अन्नंतेनच ॥ ४१ ॥ अस्यश्रीकृष्णस्यात्मामूर्तिस्तस्य. निकेतैःस्थानविशेषैःभूसुरैश्चसर्वतीर्थास्पदपादरेणुभिःकृष्णादिभिःयःसंगमः सममकुतोभूदिति अनुइतिविस्मये यद्वाअइतिवितर्के नुइतिवि

नमस्तुभ्यंभगवतेकृष्णायाकुंठमेधसे॥ नारायणायऋषयेसुशांततपईयुषे॥ ३५॥ दिनानिकतिचिद्भूमन्गृहान्नोनिवसद्विजैः॥ समेतःपादरजसापुनीहीदंनिमेःकुलं॥ ३६॥ इत्युपामंत्रितोराज्ञाभगवाँल्लोकभावनः॥ उवासकुर्वन्कल्याणंमिथिलानरयोषितां॥ ३७॥ श्रुतदेवोऽच्युतंप्राप्तंस्वगृहान्जनकोयथा॥ नत्वामुनीन्सुसंहृष्टोधुन्वन्वासोननर्तह॥ ३८॥ तृणपीठबृसिष्वेतानानीतेषूपवेश्यसः॥ स्वागतेनाभिनंद्यांघ्रीन्सभार्योऽवनिजेमुदा॥ ३९॥ तदंभसामहाभागआत्मानंसगृहान्वयं॥ स्नापयांचक्रउद्धर्षोलब्धसर्वमनोरथः॥ ४०॥ फलार्हणोशीरशिवामृतांभसामृदासुरभ्यातुलसीकुशांबुजैः॥ आराधयामासयथोपपन्नयासपर्ययासत्त्वविवर्धनांधसा॥ ४१॥ सतर्कयामासकुतोममान्वभूद्गृहांधकूपपतितस्यसंगमः॥ यःसर्वतीर्थास्पदपादरेणुभिःकृष्णेनचास्यात्मनिकेतभूसुरैः॥ ४२॥ सूपविष्टान्कृतातिथ्यान्श्रुतदेवउपस्थितः॥ सभार्यस्वजनापत्यउवाचांघ्र्यभिमर्शनः॥ ४३॥ श्रुतदेवउवाच नाद्यनोदर्शनंप्राप्तःपरंपरमपूरुषः॥ यर्हीदंशक्तिभिःसृष्ट्वाप्रविष्टोह्यात्मसत्तया॥ ४४॥ यथाशयानःपुरुषोमनसैवात्ममायया॥ सृष्ट्वालोकंपरंस्वाप्नमनुविश्यावभासते॥ ४५॥

स्मये॥४२॥उपस्थितः समीपउपविष्टः भार्याःभर्तव्याः स्वजनाअपत्यानिचतैःसहितः श्रीकृष्णस्यांघ्रिमभिमृशतिसंमर्दयतीतिअंघ्र्यभिमर्शनः॥ ४३ ॥ यर्हीदंप्रविष्टःतदेवदर्शनंप्राप्तइतिसएवसन्माचोनाद्यतनीभूतस्त्वमित्यर्थः यद्वानःअस्मान्अद्येवप्राप्तइतिशंकितुतदेवप्राप्तःयर्हीदंविश्वंस्वशक्तिभिःसत्त्वादिभिःसृष्ट्वास्वसत्तयाऽनुविष्टस्त्वं त्वद्दर्शनंतुपरंकेवलमद्यैव प्राप्तं॥४४॥ मायासृष्टिप्रवेशयोरविद्यासृष्टिप्रवेशौदृष्टांततयाह यथेति आत्ममायया स्वाविद्यया यद्वाआत्मनस्तवमाययेति ॥ ४५॥

चशृण्वतामिति नित्यंश्रवणकीर्तनादिपराणाममलात्मनामपिहृद्येवत्वंभासि ममतुलोचनगोचरस्त्वमहोभाग्यमितिभावः ॥ ४६ ॥ ननु
पांहृदिस्थितःकथंकेषांचिदेवहृदिभासि मेघैःसूर्यवत् जीवोपाधिभिरावृतत्वादितियद्युच्यते तर्हिनकस्यापिमायेत्यतआह हृदिस्थोऽ
ति कर्मभिर्विक्षिप्तंचेतोयेषांतेषामात्मशक्तिभिरहंकारादिभिरग्राह्यःव्यवहितोपि उपेतगुणःप्राप्तश्रवणकीर्तनादिसंस्कारआत्मा अंतः
२॥ णंयेषांतेषामेतिसमीपेअव्यवहितस्त्वमित्यर्थः ॥४७॥एतदेवप्रपंचयन्नमस्यति नमोस्त्विति तेतुभ्यंनमोऽस्तु अध्यात्मविदांनिवृत्तदेहाद्यहं
राणां परमात्मनेपरमात्मत्वेनप्रकाशमानाय मोक्षप्रदायेत्यर्थः अनात्मनेदेहाद्यभिमानिनेजीवाय परत्वेनाप्रकाशमानत्वात् स्वात्मनः
काशाद्विभक्तःसमर्पितोमृत्युःसंसारोयेनतस्मैकुतएतत्तत्राह सकारणंमहदादिकार्यमकारणंप्रकृतिः तदुभयलिंगमुपाधिं नियम्यतयाई

शृण्वतांगदतांशश्वदर्चतांत्वाऽभिवंदतां ॥ नृणांसंधदतामंतर्हृदिभास्यमलात्मनां॥४६॥ हृदिस्थोऽप्यतिदू
रस्थःकर्मविक्षिप्तचेतसां॥आत्मशक्तिभिरग्राह्योऽप्यंत्युपेतगुणात्मनां ॥४७॥ नमोस्तुतेऽध्यात्मविदांपरात्म
नेअनात्मनेस्वात्मविभक्तमृत्यवे ॥ सकारणाकारणलिंगमीयुपेस्वमाययासंवृतरुद्धदृष्टये॥४८॥ सत्वंशाधि
स्वभृत्यान्नःकिंदेवकरवामहे ॥ एतदंतोनृणांक्लेशोयद्भवानक्षगोचरः॥४९॥ श्रीशुकउवाच तदुक्तमित्युपा
कर्ण्यभगवान्प्रणतार्तिहा ॥ गृहीत्वापाणिनापाणिंप्रहसंस्तमुवाचह॥५०॥ श्रीभगवानुवाच ब्रह्मंस्तेऽनुग्र
हार्थायसंप्राप्तान्विद्ध्यमून्मुनीन् ॥ संचरंतिमयालोकान्पुनंतःपादरेणुभिः ॥५१॥ देवाःक्षेत्राणितीर्थानिदर्श
नस्पर्शनार्चनैः ॥ शनैःपुनंतिकालेनतदप्यर्हत्तमेक्षया ॥ ५२॥ ब्राह्मणोजन्मनाश्रेयान्सर्वेषांप्राणिनामिह ॥
तपसाविद्ययातुष्ट्याकिमुमत्कलयायुतः॥५३॥ युपेप्राप्तवते अतःउभयनियंतुःस्वस्मात्सकाशात्तदुभयवश्यायजीवाय
भक्तमृत्यवइत्यर्थः नियंतृनियम्यत्वेकारणंवदन्नाह स्वमाययासंवृतेति अतोऽलुप्तैश्वर्यत्वान्नियंत्रेतुभ्यंनमः किंचरुद्धदृष्टयेमायावि
वादेवअन्येषांरुद्धाआवृतादृष्टिर्येनतस्मै यद्वास्वमाययास्वस्यासंवृताअन्येषांरुद्धादृष्टिर्येनतस्मैइत्येकंपदं ॥४८॥सएवंभूतःपरमेश्वरस्त्वं
तोऽस्मान्स्वभृत्याननुशाधिअनुशिक्षय ॥४९॥५०॥ स्वस्मिन्नादरमत्यधिकंब्राह्मणेषुमंदमिवालक्ष्यलोकसंग्रहपरोभगवान्मत्तोऽपिब्राह्मण
श्रद्धातिरेकंकुर्वित्येवंतमनुशास्ति ब्रह्मन्निति सप्तभिःमयाहृदिस्थितेन ॥५१॥ देवादिभ्योऽपिब्राह्मणःश्रेष्ठइत्याह देवाइति शनैःपुनंति ८३॥
एतेतुसद्यःकिंचदेवादीनियत्पुनंतितदप्यर्हत्तमानामीक्षया ॥ ५२ ॥ ममकलापरिकलनमुपास्तिस्तयायुतः ॥ ५३॥

किंच ब्राह्मणाराधनमेवममप्रेष्ठमित्याह नेति हेतुमाह सर्ववेदमयोविप्रइति प्रमाणाधीनत्वात् प्रमेयस्यवेदमयोविप्रोदेवमयादस्माद्रूपा श्रेष्ठइत्यर्थः ॥ ५४ ॥ असूयवोदोषदृष्टयः अर्चादौइज्यदृष्टयः पूज्यबुद्धयः ॥ ५५ ॥ अस्यविश्वस्यहेतवः महदादयःमदीक्षयाममैवस वेक्षया ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ सतांवेदानांत्रिकांडविषयाणांनिवृत्तिप्रकारमादिश्य ॥ ५९ ॥ इतिदशमेटीकायांषडशीतितमो ऽध्यायः ॥ ८६ ॥ सप्ताशीतितमेनारायणनारदवादतः ॥ वेदैःस्तुतिर्गुणालंबानिर्गुणावधिवर्ण्यते ॥ १ ॥ वागीशायस्यवदनेलक्ष्मीर्य स्यचवक्षसि॥यस्यास्तेहृदयेसंवित्तंनृसिंहमहंभजे ॥ २ ॥ संप्रदायविशुद्ध्यर्थंस्वीयनिर्बंधयंत्रितः ॥ श्रुतिस्तुतिमितव्याख्यांकरिष्यामि यथामति ॥ ३ ॥ श्रीमद्भागवतंपूर्वैःसारतःसन्निषेवितम्॥मयातुतदुपस्पृष्टमुच्छिष्टमुपचीयते ॥ ४ ॥ पूर्वाध्यायांते एवंस्वभक्तयो

नब्राह्मणान्मेदयितंरूपमेतच्चतुर्भुजं ॥ सर्ववेदमयोविप्रःसर्वदेवमयोह्यहं ॥ ५४ ॥ दुष्प्रज्ञाअविदित्वैवमव जानंत्यसूयवः ॥ गुरुंमांविप्रमात्मानमर्चादाविज्यदृष्टयः ॥ ५५ ॥ चराचरमिदंविश्वंभावायेचास्यहेतवः ॥ मद्रूपाणीतिचेतस्याधत्तेविप्रोमदीक्षया ॥ ५६ ॥ तस्माद्ब्रह्मऋषीनेतान्ब्रह्मन्मच्छ्रद्धयाऽर्चय ॥ एवंचेदर्चितो ऽस्म्यद्धानान्यथाभूरिभूतिभिः ॥ ५७॥ श्रीशुकउवाच सइत्थंप्रभुणादिष्टःसहकृष्णान्द्विजोत्तमान् ॥ आरा ध्यैकात्मभावेनमैथिलश्चापसद्गतिं ॥ ५८॥ एवंस्वभक्तयोराजन्भगवान्भक्तभक्तिमान् ॥ उषित्वादिश्यसन्मा र्गंपुनर्द्वारवतीमगात् ॥ ५९ ॥ इति॰भा॰द॰श्रुतदेवानुग्रहोनामषडशीतितमोऽध्यायः ॥ ८६ ॥ ॥ छ ॥ परीक्षिदुवाच- ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्येनिर्गुणेगुणवृत्तयः ॥ कथंचरंतिश्रुतयःसाक्षात्सदसतःपरे ॥ १ ॥

राजन्भगवान्भक्तभक्तिमान् ॥ उषित्वादिश्यसन्मार्गंपुनर्द्वारवतीमगादित्यत्रसन्मार्गंसतांस्वतःप्रमाणभूतानामप्रामाण्यकारणरहितानां वेदानांमार्गंब्रह्मपरत्वमुपदिश्य भगवानगादित्युक्तम् तत्रवेदानांब्रह्मपरत्वमघटमानंमन्वानःपृच्छति ब्रह्मन्निति तत्रतावन्मुख्यालक्षणागौ णीचेतिगुणभेदनत्रिधाशब्दप्रवृत्तिःमुख्याऽपिरूढियोगभेदेनद्विधारूढिश्चस्वरूपेणजात्यागुणेनवानिर्देशार्हेवस्तुनिसंज्ञासंज्ञिसंकेतेनप्रवर्त ते यथाडित्थः गौःशुक्लइति लक्षणाचतेनैवसंकेतेनाभिहितार्थसंबंधिनि यथागंगायांघोषइति गौणीचाभिहितार्थलक्षितगुणयुक्तेतस्म दृशे यथासिंहोदेवदत्तइति यथाहुः अभिधेयाविनाभूतप्रवृत्तिर्लक्षणेष्यते॥लक्ष्यमाणगुणैर्योगाद्वृत्तेरिष्टातुगौणतेति योगवृत्तिस्तु एत त्त्रिविधवृत्तिप्रतिपादितपदार्थयोः प्रकृतिप्रत्ययार्थयोर्वायोगेन यथापंकजमौपगवः पाचकइत्यादि तत्रतावद्ब्रह्मणिरूढिवृत्तिर्न

भवतीत्याह. साक्षात्कथंचरंतीति तत्रहेतुः अनिर्देश्ये अनिर्देश्यत्वेऽपिहेतुंवदन्गुणवृत्तिनिराकरोति निर्गुणेगुणवृत्तयइति गुणैर्वर्तमाना
ऽपिनिर्गुणेकथंचरंतीत्यर्थः निर्गुणत्वेचहेतुंवदन्लक्षणायोगंचनिराकरोति सदसतःपरइति कार्यकारणाभ्यांपरस्मिन्संगेकेनचिदपिसं
बंधाभावान्नलक्षणायोगवृत्तीसंभवतइत्यर्थः एवंपदार्थत्वायोगादपदार्थस्यचवाक्यार्थत्वायोगान्नश्रुतिगोचरत्वंब्रह्मणइत्यभिप्रायः ॥
॥८४॥ ॥१॥ उत्तरमाह बुद्धींद्रियेति बुद्ध्यादीनुपाधीन्जनानामनुशायिनांजीवानांमात्रायर्थंप्रभुरीश्वरोऽसृजत् मीयंतइतिमात्राविषयाःतद
र्थं भवार्थं भवोजन्मलक्षणंकर्मतत्प्रभृतिकर्मकरणार्थमित्यर्थः आत्मनेलोकांतरगामिने आत्मनस्तत्तल्लोकभोगायेत्यर्थः अकल्पनायकल्प
निवृत्तयेमुक्तयइत्यर्थः अर्थधर्मकाममोक्षार्थमितिक्रमेणपदचतुष्टयस्यार्थः जनानामितिवदन् जीवार्थमीश्वरस्यसृष्ट्यादिषुप्रवृत्तिरि
तिदर्शयति प्रभुरितिईश्वरस्योपाधिवश्यताभावेननित्यमुक्ततांदर्शयति अयमभिप्रायः सगुणमेवगुणैरनभिभूतंसर्वज्ञंसर्वशक्तिंसर्वेश्वरं
सर्वनियंतारंसर्वोपास्यंसर्वकर्मफलप्रदातारंसमस्तकल्याणगुणनिलयंसच्चिदानंदंभगवंतंश्रुतयःप्रतिपादयंति यःसर्वज्ञःसर्ववित् यस्यज्ञा
नमयंतपःसर्वस्यवशीसर्वस्येशानःयःपृथिव्यांतिष्ठन्पृथिव्याअंतरः सोऽकामयतबहुस्याम् सऐक्षततत्तेजोऽसृजत् सत्यंज्ञानमनंतंब्रह्मे

श्रीशुकउवाच बुद्धींद्रियमनःप्राणान्जनानामसृजत्प्रभुः॥मात्राऽर्थंचभवार्थंचआत्मनेऽकल्पनायच॥ २॥

त्याद्याः तथाभूतेश्वरतांतावत्संसारिणोजीवस्यतन्निवृत्तयेतत्त्वमसीत्यादिवाक्यानिबोधयंति तत्रचतत्त्वंपदयोःसामानाधिकरण्यंप्रती
यमाने तच्चप्रकारांतरेणाघटमानंब्रह्मणिपर्यवसानंगमयति तथाहि नतावद्वैश्वदेव्यामिक्षेतिवदुभयोरेकार्थाभिधानेनसामानाधिकरण्यम्
यथोक्तम् आमिक्षांदेवतायुक्तांवदत्येवैषतद्धितः॥ आमिक्षापदसान्निध्यात्तस्यैवविषयार्पणमिति कुतः भिन्नार्थत्वात् नचाजहत्स्वार्थ
यानिरूढलक्षणयाविशेषणविशेष्यभावेननीलमुत्पलमितिवत् यथोक्तम् स्वबुद्ध्यारज्यतेयेनविशेष्यंतद्विशेषणमित्यादि कुतः विरुद्धा
र्थत्वेनतदयोगात् नचजहत्स्वार्थत्वेनसंबंधिलक्षणयाकुसुमितद्रुमांगंगेतिवत् कुतःएकार्थत्वस्यविवक्षितत्वात् अतोजहदजहत्स्वार्थल
क्षणयासोऽयंदेवदत्तइतिवद्विरुद्धांशत्यागेनानुगतचिदंशेनैकार्थेनसामानाधिकरण्येननिर्गुणेपर्यवसानम् अस्थूलादिवाक्यानांतुसाक्षा
दुपाधिनिषेधेनतत्पदार्थशोधनउपयोगान्निर्गुणएवपर्यवसानम् तथाचात्रैवोपक्रमेत्वसृष्टमिदमापीयेत्यादिनाविशिष्टमालंबनंवक्ष्यति
अंतेचश्रुतयस्त्वयिहिफलंत्यतन्निरसनेनभवन्निधनाइत्युपसंहरिष्यति उपासनादिवाक्यानांत्वन्यार्थप्रवृत्तसृष्ट्याद्यवलंबनेनज्ञानसाध ॥८४॥
नविधानेनतत्परत्वमित्येषादिक् ॥ २ ॥

अथचानादिशिष्टपरंपरागतत्वान्नसंदेहोयुक्तइत्याह सैषेति सैषायथोक्तालंवनाब्राह्मी ब्रह्मपरा श्रद्धयाआदरेणवैतंडिकतर्कानभिनिवेशेनयःश्रवणादिनाधारयेत् सअकिंचनःनिरस्तदेहाद्युपाधिःसन्परंपदंप्राप्नुयादिति ॥ ३ ॥ एतदेवसर्वश्रुत्यर्थनिरूपणेनप्रपंचयितुमितिहासमवतारयति अत्रेति नारायणान्वितां नारायणःप्रवक्तृत्वेनान्वितोयस्यांतां गाथामितिहासं ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ब्रह्मसत्रमिति यथायजमानाएवसमानाऋत्विगादिरूपेणयत्रकर्मकुर्वंतितत्कर्मसत्रंप्रसिद्धं तथायत्रसमानाएववक्तृश्रोतृभावेनब्रह्ममीमांसंतेतत्ब्रह्मसत्रं ॥ ९ ॥ अहोतर्हिमयाकथंतन्नज्ञातमित्यतआह श्वेतद्वीपमिति तदीश्वरंतत्रस्थंमामेवानिरुद्धमूर्तिम् ॥ १० ॥ ननुसर्वज्ञास्ते

सैषाह्युपनिषद्ब्राह्मीपूर्वेषांपूर्वजैर्धृता ॥ श्रद्धयाधारयेद्यस्तांक्षेमंगच्छेदकिंचनः ॥ ३ ॥ अत्रतेवर्णयिष्यामिगाथांनारायणान्वितां ॥ नारदस्यचसंवादमृषेर्नारायणस्यच ॥४॥ एकदानारदोलोकान्पर्यटन्भगवत्प्रियः॥ सनातनमृषिंद्रष्टुंययौनारायणाश्रमं ॥५॥ योवैभारतवर्षेऽस्मिन्क्षेमायस्वस्तयेनृणां ॥ धर्मज्ञानशमोपेतमाकल्पादास्थितस्तपः ॥६॥ तत्रोपविष्टमृषिभिःकलापग्रामवासिभिः ॥ परीतंप्रणतोऽपृच्छदिदमेवकुरूद्वह ॥ ७॥ तस्मैह्यवोचद्भगवानृषीणांशृण्वतामिदं ॥ योब्रह्मवादःपूर्वेषांजनलोकनिवासिनां ॥८॥ श्रीभगवानुवाच स्वायंभुवब्रह्मसत्रंजनलोकेऽभवत्पुरा ॥ तत्रस्थानांमानसानांमुनीनामूर्ध्वरेतसां॥९॥ श्वेतद्वीपंगतवतित्वयिद्रष्टुंतदीश्वरं ॥ ब्रह्मवादःसुसंवृत्तःश्रुतयोयत्रशेरते ॥ तत्रहायमभूत्प्रश्नस्त्वंमांयमनुपृच्छसि ॥ १० ॥ तुल्यश्रुततपःशीलास्तुल्यस्वीयारिमध्यमाः ॥ अपिचक्रुःप्रवचनमेकंशुश्रूषवोऽपरे ॥ ११ ॥ सनंदनउवाच स्वसृष्टमिदमापीयशयानंसहशक्तिभिः ॥ तदंतेबोधयांचक्रुस्तल्लिंगैःश्रुतयःपरं ॥ १२ ॥यथाशयानंसम्राजंवंदिनस्तत्पराक्रमैः ॥ प्रत्यूषेऽभ्येत्यसुश्लोकैर्बोधयंत्यनुजीविनः ॥ १३ ॥

कस्तत्रवक्ताप्रष्टावातत्राह तुल्यश्रुतेति श्रुतादिभिरविशेषाः अरिमित्रोदासीनहीनत्वेननिरुपमकरुणाः अतःसर्वेप्रवचनयोग्याअपिकौतुकेनैकंप्रवक्तारंकृत्वाऽन्येप्रपच्छुरित्यर्थः ॥ ११ ॥ स्वसृष्टमिति स्वयंनिर्मितमिदंविश्वंप्रलयसमये आपीयसंहृत्य शयानंयोगेननिद्राणमिववर्तमानं तदंतेप्रलयांतेतल्लिंगैस्तत्प्रतिपादकैर्वाक्यैः परमीश्वरंसृष्टिसमयेप्रथमनिःश्वासभूताःश्रुतयः प्रबोधयामासुः ॥ १२ ॥ सुश्लोकैःशोभनाःश्लोकाःकीर्तयोयेषुतैः पराक्रमैः ॥ १३ ॥

जयजयेति भोअजित जयजयउत्कर्षमाविष्कुरु आदरेवीप्सा केनव्यापारेण अगजगदोकसां अगानिस्थावराणिजगंतिजंगमानिओ कांसिशरीराणियेषांजीवानांतेषामजामविद्यांजहि नाशय किमितिगुणवतीहंतव्येत्यतआह दोषगृभीतगुणांदोषायानंदाद्यावरणायगृ हीतागुणाययानां हृग्रहोर्भश्छंदसीतिभकारः इयंहिस्वैरिणीवपरप्रतारणायगुणानृगृह्णाति अतोहंतव्येति तर्हिमय्यपिदोषमावहेदिति ममापितत्रकाशक्तिःस्यादतआह त्वमिति यद्यस्मात्त्वमात्मनास्वरूपेणैवसमवरुद्धसमस्तभगःसंप्राप्तसमस्तैश्वर्योसि वशीकृतमायत्वा दितिभावः ननुस्वयमेवतेज्ञानवैराग्यादिनाकिनहन्युरित्यतआह अखिलशक्त्यवबोधकेति तेषांत्वमेवांतर्यामी सर्वशक्त्युद्बोधकः अ तोनतेज्ञानादौस्वतंत्राइतिभावः अहमकुंठज्ञानैश्वर्यादिगुणोजीवानांकर्मज्ञानादिशक्त्यवबोधनेनाविद्यांहंतेत्यत्रकिंप्रमाणमितिचेत् अह मेवप्रमाणमित्याह निगमःवेदः ननुएवंभूतेमयिकथंश्रुतीनांप्रवृत्तिस्तत्राह क्वचिदिति कदाचित्सृष्ट्यादिसमये अजयामाययाचरतःक्री

श्रुतयऊचुः जयजयजह्यजामजितदोषगृभीतगुणांत्वमसियदात्मनासमवरुद्धसमस्तभगः ॥ अगजग दोकसामखिलशक्त्यवबोधकतेक्वचिदजयात्मनाचचरतोऽनुचरेन्निगमः ॥ १४ ॥ बृहदुपलब्धमेतदवयं त्यवशेषतयायतउदयास्तमयौविकृतेर्मृदिवाविकृतात् ॥ अतऋषयोदधुस्त्वयिमनोवचनाचरितंकथमय थाभवंतिभुविदत्तपदानिनृणां ॥ १५ ॥

डतः नित्यंचालुप्तभगतयासत्यज्ञानानंतानंदैकरसेनात्मनाचचरतोवर्तमानस्यनिगमोऽनुचरेत् प्रतिपादयेत्कर्मणिषष्ठ्यौ यतोवाइमानि भूतानिजायंतेयोब्रह्माणं विदधातिपूर्वंयोवैवेदांश्चप्रहिणोतितस्मैतंहदेवमात्मबुद्धिप्रकाशंमुमुक्षुर्वैशरणमहंप्रपद्ये यआत्मनितिष्ठन्सत्यं ज्ञानमनंतंब्रह्मयःसर्वज्ञःसर्वविदित्यादिनिगमकदंबस्त्वामेवंभूतंप्रतिपादयतीत्यर्थः ॥ १४ ॥ जयंजयाजितजह्यगजंगमावृतिमजामुपनी तमृषागुणां नहिभवंतमृतेप्रभवंत्यमीनिगमगीतगुणार्णवतातव ॥ १ ॥ ननुकथंमामेवंप्रतिपादयंति यतइंद्रोयातोऽवसितस्यराजेत्या दिभिः इंद्रःयातोजंगमस्यअवसितस्यस्थावरस्यचराजेतिप्रतिपाद्यते तथाग्निर्मूर्धादिवइत्यादिभिश्चैवंभूतत्वेनाग्न्यादयःप्रतिपाद्यंतेतत्राह बृहदुपलब्धमेतदिति अयमर्थःएतदुपलब्धमिंद्रादिसर्वंबृहत् ब्रह्मत्वमित्येवावयंतिजानंति कथंबृहतएवावशेषतयाऽवशिष्यमाणत्वेनकुतः यतोबृहतःसर्वस्योदयास्तमयौउत्पत्तिलयौ सर्वोपादानत्वात् तर्हिकिंविकारित्वंबृहतःनअविकृतात् विवर्ताधिष्ठानत्वेनाविकारादित्यर्थः ॥८५॥

वाशब्दउपमार्थः यथाघटादेर्विकृतेर्मृदिउदयास्तमयौतद्वत्

वाचारंभणंविकारोनामधेयंमृत्तिकेत्येवसत्यं सर्वंखल्विदंब्रह्मेत्यादिभिस्तथाप्रतिपादनादित्यर्थः अतःकारणादृषयोमंत्रास्तद्द्रष्टारोवा
त्वय्येवमनोवचनाचरितंदधुःमनसाआचरितंतात्पर्यंवचनाचरितमभिधानंचधृतवंतःनपृथग्विकारेष्वित्यर्थः अत्रनिदर्शनं कथमयथेति
नृणांभूचराणांयत्रकुत्रापिदत्तानिक्षिप्तानिपदानिभुविकथमयथाभवंतिअदत्तानिभवंति अतोयथामृत्पाषाणेष्टकादिषुदत्तानिपदानि
भुवंनव्यभिचरंति तथायत्किमपिविकारजातंवदंतोवेदास्त्वामेवसर्वकारणंपरमार्थभूतंप्रतिपादयंतीत्यर्थः ॥ १५ ॥ द्रुहिणवह्निरवींद्रमुखा
मराजगदिदंनभवेत्पृथगुत्थितं॥बहुमुखैरपिमंत्रगणैरजस्त्वमुरुमूर्तिरतोविनिगद्यसे ॥ २ ॥ त्वमेवसर्वनिगमगोचरइतिसतांप्रवृत्त्याद्रढयति
इतितवेति त्वमेवसर्वकारणत्वेनपरमार्थइतिकृत्वाभोरुयधिपतेत्रिगुणमायामृगीनर्तक सूरयोविवेकिनस्तवअखिललोकमलक्षपणकथा
मृताब्धि सकलजनवृजिननिरसनहेतुं कीर्तिसुधासिंधुमवगाह्यनिषेव्यतपांसितपंतीतितपांसिपापानिदुःखानिवाजहुस्त्यक्तवंतः त्वदीय

इतितवसूरयरुयधिपतेऽखिललोकमलक्षपणकथाऽमृताब्धिमवगाह्यतपांसिजहुः॥
किमुतपुनःस्वधामविधुताशयकालगुणाःपरमभजंतियेपदमजस्रसुखानुभवं॥ १६॥

कथामात्रेणयदापापत्यागः तदाकिमुवक्तव्यंयेपुनःस्वधामविधुताशयकालगुणाः स्वधाम्नास्वरूपस्फुरणेनैवविधुतास्त्यक्ताआशयगुणा
अंतःकरणधर्मारागादयःकालगुणाजराद्यश्चयैस्तेतथाहेपरमतवाजस्रसुखानुभवमखंडानंदानुभवंपदंस्वरूपंभजंतिसेवंतेतथाभूताःदुः
खानित्यजंतीति तद्यथा पुष्करपलाशमापोनश्लिष्यंतेएवमेवैनंविदित्वापापंकर्मनश्लिष्यतेनकर्मणालिप्यतेपापकेनंततःसुकृतदुष्कृतेवि
धुनुतेएवंहवावनतपतिकिमहंसाधुनाकरवंकिमहंपापमकरवमित्यादिश्रुतेरित्यर्थः ॥ १६ ॥ सकलवेदगणेरितसद्गुणस्त्वमितिसर्वमनीषि
जनारता॥त्वयिसुभद्रगुणश्रवणादिभिस्तवपदस्मरणेनगतक्लमाः ॥ ३ ॥ असूर्यानामतेलोकाअंधेनतमसावृताः॥तांस्तेप्रेत्याभिगच्छंतिये
केचात्महनोजनाः॥तथानचेदवेदीन्महतीविनष्टिः येतद्विदुरमृतास्तेभवंत्यथेतरेदुःखमेवोपयंतीत्याद्याःश्रुतयः पूर्वश्लोकोक्तोभयविधभ
जनहीनान्निंदंति

दृतयइवेति असुभृतोनरायदिते अनुविधाअनुविदधतीत्यनुविधाअनुवर्तिनोभक्ताइतियावत् तर्हिश्वसंतिजीवंतिसफलजीवनाभवंति इ
तरथादृतयइवभस्त्राइवतथाश्वासाइत्यर्थः नन्वभक्तानामपिकामादिफलमस्त्येवन कार्यकारणानुग्राहकत्वेनजीवनहेतोस्तवाभजनेक
८६॥ तमानांतरपिनसिध्येदित्याशयेनाह महदहमादयइति महानहंकारश्चआदिर्येषांते यदनुग्रहतः अस्यानुप्रवेशेनलब्धसामर्थ्याःसंतः अंडं
देहं समष्टिव्यष्टिरूपंसृष्टवंतः तत्रचपंचापिकोशानन्नमयादीनाविश्यतत्तदाकारःसन् यश्चेतयतेसत्वंतदाह पुरुषविधइति पुरुषस्यान्नम
यादेर्विधेवविधाआकारोयस्यसतथा ननुचिदेकरसस्यकथंतत्तदाकारताअतआह अन्वयोऽत्रेति अत्रएष्वन्नमयादिष्वन्वेतीत्यन्वयः
अतस्तत्तदाकारतेति एवंतर्हिसत्यत्वमसंगत्वंचकथंतत्राह चरमोऽन्नमयादिषुयइति अन्नमयादिषुउपविश्यमानेषुयश्चरमोब्रह्मपुच्छंप्र
तिष्ठेतिपुच्छत्वेनोक्तःसत्वमितिसंबंधः ननुतथाऽप्यन्नमयादिष्वन्वितत्वेऽसंगत्वव्याहतिरेवतत्राह सदसतःपरंत्वमथयदेष्ववशेषमृतमिति स.

दृतयइवश्वसंत्यसुभृतोयदितेऽनुविधामहदहमादयोंऽडमसृजन्यदनुग्रहतः ॥ पुरुषविधोऽन्वयोऽत्रचरमो
ऽन्नमयादिषुयःसदसतःपरंत्वमथयदेष्ववशेषमृतं ॥ १७॥ उदरमुपासतेयऋषिवर्त्मसुकूर्पदृशःपरिसरपद्ध
तिंहृदयमारुणयोदहरं ॥ ततउदगादनंततवधामशिरःपरमंपुनरिहयत्समेत्यनपतंतिकृतांतमुखे ॥ १८॥

दसतःस्थूलसूक्ष्मादन्नमयादेः परंव्यतिरिक्तंतत्साक्षिभूतंअवशेषमवशिष्यतइत्यवशेषमवाध्यं अथअतएवऋतंसत्यं तर्हिकिमर्थंतेष्वन्व
यउक्तः शाखाचंद्रवच्छुद्धस्वरूपलक्षणार्थं तथाहिसवाएषपुरुषोऽन्नरसमयस्तस्येदमेवशिरइत्यादिनास्थूलसूक्ष्मक्रमेणपंचकोशानुप
विश्यतस्यपुरुषविधतामस्वयंपुरुषविधइति पुनःपुनस्तदन्वितत्वेनालक्ष्य ब्रह्मपुच्छंप्रतिष्ठेतिसर्वसाक्षिशुद्धस्वरूपनिरूपणमित्यनवद्यं॥१७॥
नरवपुःप्रतिपद्ययदित्वयिश्रवणवर्णनसंस्मरणादिभिः॥ नरहरेनभजंतिनृणामिदंदृतिवदुच्छ्वसितंविफलंततः॥ ४॥ एवंतावत्सर्वात्मिकेपरमेश्व
रेसर्वश्रुतिसमन्वयेनसद्भजनीयत्वमुक्त्वाअभक्तनिंदयाचतदेवदृढीकृत्येदानीमनवगाह्यमहिमनिप्रथमंतावदुपाध्यालंबनमुपासनमुदरंब्रह्मे
तिशार्कराक्षाउपासते हृदयंब्रह्मेत्यारुणयोब्रह्माहिवैताइतऊर्ध्वत्वेवोदसर्पत्तच्छिरोऽश्रयतइत्यायाःश्रुतयोविदधतीत्याह उदरमुपासतइ
ति ऋषिवर्त्मसुऋषीणांसंप्रदायमार्गेषु येकूर्पदृशस्तेउदरालंबनंमणिपूरकस्थंब्रह्मोपासतेध्यायंति शार्कराक्षाइतिश्रुतिपदस्यप्रतिपदंकूर्प ॥८६॥
दृशइति कूर्पंशर्करारजोविद्यतेदृक्षुअक्षिषुयेषांतेतथा रजःपिहितदृष्टयः स्थूलदृष्टयइतियावत् उदरस्यहृदयापेक्षयास्थूलत्वात् ॥

यद्वा कूर्पंसूक्ष्मंसूक्ष्मदृशइत्यर्थः तदाल्हदयस्थंसूक्ष्ममेवालक्ष्यतत्प्रवेशायप्रथममुदरमुपासतइतिभावः आरुणयस्तुसाक्षात्हृदयस्थंदहरं सूक्ष्ममेवोपासते हृदयविशेषणं परिसरपद्धतिमिति परितःसरंतिप्रसर्पंतीतिपरिसरानाड्यः तासांपद्धतिमार्गंप्रसरणस्थानमित्यर्थः विशेषणस्यफलमाह ततइति ततोहृदयात् भोअनंततवधामउपलब्धिस्थानंसुषुम्नाख्यंपरमंश्रेष्ठंज्योतिर्मयंशिरः मूर्धानंप्रतिउद्गात् उदसर्पत् मूलाधारादारभ्यहृदयमध्यांतब्रह्मरंध्रंप्रतिउद्गतमित्यर्थः कथंभूतंधाम यत्समेत्यप्राप्यपुनरिहकृतांतमुखेमृत्युमुखेसंसारेनपतंति तथाचश्रुतिःशतंचैकाहृदयस्यनाड्यस्तासांमूर्धानमभिनिःसृतैका तयोर्ध्वमायन्नमृतत्वमेतिविष्वगन्याउत्क्रमणेभवंतीति ॥ १८ ॥ उदरादिषुयःपुंसांचिनितितोमुनिवर्त्मभिः॥ हंतिमृत्युभयंदेवोहृद्गतंतमुपास्महे ॥ ५ ॥ नन्वीश्वरस्यापितर्हिजीववदुदरादिसंबंधेतदनुप्रविष्टस्यचतारतम्येसतिकेनविशेषणोपास्यत्वमितीमामाशंकांपरिहरंत्यःएकोदेवः सर्वभूतेषुगूढःसर्वव्यापीसर्वभूतांतरात्मा कर्माध्यक्षःसर्वभूताधिवासःसाक्षी

स्वकृतविचित्रयोनिषुविशन्निवहेतुतयातरतमतश्चकास्स्यनलवत्स्वकृतानुकृतिः॥ अथवितथास्वमूष्ववितथंतवधामसमंविरजधियोऽन्वयंत्यभिविपण्यवएकरसं॥ १९ ॥

चेताकेवलोनिर्गुणश्चेत्याद्याःश्रुतयःस्तुवंतीत्याह स्वकृतविचित्रयोनिष्विति स्वयंकृतासुउच्चनीचमध्यमासुयोनिषुअभिव्यक्तिस्थानेषुकार्येषुदेहादिषुहेतुतयाउपादानतयाप्रागेवविद्यमानत्वेनमुख्यप्रवेशासंभवाद्विशन्निववर्तमानस्तरतमतोन्यूनाधिकभावेनचकास्सिअवभाससेस्वकृतायोनीरनुकरोतीतिस्वकृतानुकृतिःअनलवत् अग्निर्यथास्वतस्तारतम्यहीनोऽपिकाष्ठानुसारेणतथातथाप्रकाशतेतद्वत् अथअतोवितथासुमिथ्याभूतास्वमूषुयोनिषुअवितथंसत्यं यतः सममविशेषमतःसत्यं तवधामस्वरूपंविरजधियोनिर्मलमतयः अन्वयंतिजानंति नुइतिपृथक्पदंवा अत्रहेतुः अभिविपण्यवइति अभितोविगतव्यवहाराः पणव्यवहारइत्यस्यरूपंपण्युरिति ऐहिकामुष्मिककर्मफलरहिताइत्यर्थः अविशेषत्वादेवैकरसंसन्मात्रं अतस्तवोपाधिकृततारतम्याभावादप्रच्युतैश्वर्यस्योपास्यत्वमितिभावः ॥१९॥ स्वनिर्मितेषुकार्येषुतारतम्यविवर्जितं ॥ सर्वानुस्यूतसन्मात्रंभगवंतंभजामहे ॥ ६ ॥

पिचकुतोन्वियमाशंकास्यात् भगवतोदेहाद्युपाधिकृतदोषप्रसंगइतियतोऽविद्याकामकर्मभिःसंसरतोजीवस्यापिभगवद्भावंलक्षणया
धयंत्यस्तंदोषंनिषेधयंति सयश्चायंपुरुषेयश्चासावादित्येसएकःतत्त्वमसीत्याद्याःश्रुतयः ननुकृत्वर्थस्यात्मनःस्तुतिरीयमीश्वरत्वेनकि
ति नतुतंस्येश्वरत्वंबोध्यते नैतद्युज्यतेयतस्तत्र यस्यदेवेपराभक्तिर्यथादेवेतथागुरौ तस्यैतेकथिताह्यर्थाःप्रकाशंतेमहात्मनइत्याद्याःश्रुत
:कृतावतारस्यभगवतिश्वरणभजनमुपायंवदंतीत्याह स्वकृतपुरेष्विति स्वकर्मोपार्जितेषुपुरेषुदेहेषुअमीषुनरादिषुभोक्तृत्वेनवर्तमानंपुरुष
खिलशक्तिधृतः सर्वशक्त्याश्रयस्य पूर्णस्यतवांशकृतंवदंति अंशइवांशःकृतइवकृतःत्वद्रूपंवदंतीत्यर्थः ननुकार्यकारणसंवृतस्यकुतए
भूतत्वंतत्राह अबहिरंतरसंवरणमिति बहिःकार्यमंतरंकारणं वस्तुतस्तदावरणशून्यं तयोरसत्त्वादित्यर्थः एवंनृगतिनुर्जीवस्यगतिं तत्त्वं
विविच्यविशोध्यकवयः अन्यथेदंनप्राप्यतइतिजानंतःनिगमावपनंनिगमोक्तकर्मणामावपनमासमंतादुप्यतेऽस्मिन्नित्यावपनंक्षेत्रंसर्व
कर्मार्पणविषयमित्यर्थः यत्रार्पितानिकर्माणिमुक्तिफलंफलंतितंभवतोंऽघ्रिमभवंभवनिवर्तकंविश्वसिताःकृतविश्वासाःउपासते अर्चनवं

स्वकृतपुरेष्वमीष्वबहिरंतरसंवरणंतवपुरुषंवदंत्यखिलशक्तिधृतोंऽशकृतं॥ इतिनृगतिंविविच्यकवयोनिग
मावपनंभवतउपासतेंऽघ्रिमभवंभुविविश्वसिताः॥ २० ॥दुरवगमात्मतत्त्वनिगमायतवात्ततनोश्चरितमहा
मृताब्धिपरिवर्तपरिश्रमणाः॥नपरिलषंतिकेचिदपवर्गमपीश्वरतेचरणसरोजहंसकुलसंगविसृष्टगृहाः॥ २१

दनादिभिःसेवंते भुवीतिमर्त्यलोकेइदमेवोचितमितिदर्शयंति॥ २० ॥ त्वदंशस्यममेशानत्वम्मायाकृतबंधनं॥त्वदंघ्रिसेवामादिश्यपरानंदनि
वर्तय ॥ ७ ॥ भक्तिरल्पसाधनमितिवचनमनुचितमिवमन्वानोभक्तिंगुरूकरोति दुरवगमेति भोईश्वर दुरवगमंदुर्बोधंयदात्मतत्त्वंतस्यनिग
मायज्ञापनायतवात्ततनोराविष्कृतमूर्तेश्चरितमहामृताब्धिपरिवर्त्तपरिश्रमणाः चरितमेवमहामृताब्धिः तस्मिन्परिवर्तोविगाहः तेनपरि
श्रमणाः परिवर्जनार्थः श्रमणंश्रमः गतश्रमाइत्यर्थः अपवर्गमपिकेचिन्नपरिलषंतिनेच्छंति कुतोऽन्यदिंद्रपदादि केचिदिति एवंभूताभक्ति
रसिकाविरलाइतिदर्शयंति नकेवलमन्यन्नेच्छंति किंतुतेनैवसुखेनपूर्णाःसंतःपूर्वसिद्धंगृहादिसुखमप्युपेक्षंतइत्याह तवचरणसरोजहंस
कुलसंगविसृष्टगृहाइति तवचरणसरोजेहंसाइवरममाणायेभक्तास्तेषांकुलंतेनसंगस्तेनविसृष्टागृहायैस्तेतथा अनेनश्रवणकीर्तनेदर्शिते
मुक्तिश्चमुक्तेरप्याधिक्यंभक्तेर्दर्शयति यथाह यंसर्वेदेवानमंतिमुमुक्षवोब्रह्मवादिनश्चेतिव्याख्यातंचसर्वज्ञैर्भाष्यकृद्भिःमुक्ताअपिलीलया
विग्रहंकृत्वाभजंतइति ॥ २१ ॥ त्वत्कथामृतपाथोधौविहरंतोमहामुदः ॥ कुर्वंतिकृतिनःकेचिच्चतुर्वर्गंतृणोपमं ॥ ८ ॥

आराममस्यपश्यंतिनतंपश्यतिकश्चन नतंविदाथयइमाजजानान्ययुष्माकमंतरंबभूव नीहारेणप्रावृताजल्प्याचासुतृपउक्थशासश्चरं तीत्याद्याःश्रुतयोऽनुक्रोशंत्योजगदात्मनीश्वररतिमुपदिशंतीत्याह त्वदनुपथमिति त्वदनुवर्त्तित्वात्त्वत्सेवौपयिकमिदंकुलायंकौपृथिव्यां लीयतइतिकुलायंशरीरं आत्मसुहृत्प्रियवत् आत्माचसुहृच्चप्रियश्चतद्वत्चरतिस्वाधीनतयावर्ततइत्यर्थः तथाऽपित्वयिउन्मुखेहितेप्रिये आत्मनिच अप्यर्थेचकारःएवंभूतेसुसेव्येऽपित्वयिबतअहोकष्टंनरमंति नसख्यादिनाभजंति असदुपासनयादेहाद्युपलालनेन आत्महनः प्रमादिनः कुतः यदनुशयाःयस्यामसदुपासनायामनुशयोवासनायेषांते कुशरीरभृतःसंतःउरुभयेसंसारे भ्रमंतिपरिवर्तंते अतआत्महनइतिभावः ॥ २२ ॥ त्वय्यात्मनिजगन्नाथेमन्मनोरमतामिह॥ कदाममेदृशंजन्ममानुषंसंभविष्यति ॥ ९ ॥ इदानीमात्मावारेद्रष्टव्यःश्रो

त्वदनुपथंकुलायमिदमात्मसुहृत्प्रियवच्चरतितथोन्मुखेत्वयिहितेप्रियआत्मनिंच ॥ नबतरमंत्यहोअसदुपासनयात्महनोयदनुशयाभ्रमंत्युरुभयेकुशरीरभृतः॥ २२ ॥ निभृतमरुन्मनोऽक्षदृढयोगयुजोहृदियन्मुनयउपासतेतदरयोऽपिययुःस्मरणात् ॥ स्त्रियउरगेंद्रभोगभुजदंडविषक्तधियोवयमपितेसमाःसमदृशोंऽघ्रिसरोजसुधाः॥ २३॥

तव्योमंतव्योनिदिध्यासितव्यइत्याद्याःश्रुतयोध्यानमंगलत्वेनोपदिशंतीत्याह निभृतमरुन्मनोऽक्षदृढयोगयुजइति मरुत्प्राणः मनश्चअक्षाणींद्रियाणिच निभृतानिसंयमितानियैस्तेचते दृढंयोगंयुंजंतितेदृढयोगयुजस्तेतथाभूतामुनयोहृदियत्तत्त्वमुपासतेतदेवारयोऽपितवस्मरणाद्ययुःप्रापुः स्त्रियोऽपिकामतः उरगेंद्रभोगभुजदंडविषक्तधियः अहींद्रदेहसदृशयोर्भुजदंडयोर्विषक्ताधीर्यासांताःपरिच्छिन्नदृष्टयः समदृशःसममपरिच्छिन्नंत्वांपश्यंत्योवयंश्रुत्यभिमानिन्योदेवताअपितेसमाएवकृपाविषयतयांअंघ्रिसरोजंसुष्ठुधारयंत्यः अयंभावःइत्थं भूतस्तवस्मरणानुभावः येयोगिनस्त्वांहृद्यालंबनमुपासते याश्चवयंत्वांसमंपश्यामःयाश्चस्त्रियःकामतःपरिच्छिन्नंध्यायंति येचद्वेषेण सर्वानपितांस्त्वामेवप्रापयतीति ॥ २३ ॥ चरणस्मरणंप्रेम्णातवदेवसुदुर्लभम्॥यथाकथंचिन्नृहरेममभूयादहर्निशम् ॥ १० ॥

तोवाचोनिवर्ततेअप्राप्यमनसासह कोअद्धावेदकइहप्रवोचत्कुतआजाताकुतइयंविसृष्टिः अर्वाग्देवाअस्यविसर्जनेनाथाकोवेदयत आबभूव अनेजदेकंमनसोजवीयोनैनद्देवाआप्नुवन्पूर्वमर्शत् तद्धावतोऽन्यानत्येतितिष्ठत्यस्मिन्नपोमातरिश्वादधातीत्याद्याःश्रुतयोभग न्त्वंदुर्ज्ञेयंवदंत्योभक्तिमेवोरीकुर्वंत्यस्तुवंतीत्याह कइहनुवेदेति बतअहोभगवन् इहजगति अयमरंपूर्वसिद्धंत्वां अवरजन्मलयः अर्वा नोत्पत्तिनाशवान्कोनुपुमान्वेदजानाति ईश्वरस्यपूर्वसिद्धत्वान्यस्यचार्वाचीनत्वेप्रमाणंवदन् ज्ञानकारणाभावमाह यतउदगादिति नस्त्वत्तः ऋषिर्ब्रह्मा उत्पन्नःयंब्रह्माणमनुउभयेआध्यात्मिकाधिदैविकादेवगणाऊत्पन्नाः ततोऽप्यर्वाचीनाःसर्वे यदातुभवान् सर्वमव ष्यउपसंहृत्यशयीत तर्हितदाअनुशायिनांजीवानांसाधनंनास्ति यतस्तदानसत् स्थूलमाकाशादि नचासत् सूक्ष्मंमहदादि नचउभ सदसैझ्यामारब्धंशरीरं नचकालजवःतन्निमित्तभूतंकालवैषम्यं एवंसतितत्रतदानकिमपिइंद्रियप्राणाद्यपि नचज्ञापकंशास्त्रमपि अय भिप्रायः अर्वाक्दृष्टिगतानांदेहाद्युपाधिकृतांतराणांकालवशेनचमलिनसत्वानां नतावद्भगवज्ज्ञानसामर्थ्यं तथाचश्रुतिः नतंविदाथ

कइहनुवेदबतावरजन्मलयोऽग्रसरंयतउदगादृषिर्यमनुदेवगणाउभये॥तर्हिनसन्नचासदुभयंनचकालजवः किमपिनतत्रशास्त्रमवकृष्यशयीतयदा॥२४॥जनिमसतःसतोमृतिमुतात्मनियेचभिदांविपणमृतंस्मरंत्यु पदिशंतितआरुपितैः॥त्रिगुणमयःपुमानितिभिदायदबोधकृतात्वयिनततःपरत्रसभवेदवबोधरसे॥२५॥

इमाजजानान्यद्युष्माकमंतरंबभूवइत्याद्याः यदातुप्रलयसमयेनवक्तंतरमस्ति तदापिसाधनाभावात् नभगवज्ज्ञानसामर्थ्यं अतस्त्वदे कशरणतयाश्रवणकीर्तनादिभक्तिरेवसुकरेति ॥ २४ ॥ क्वाहंबुध्यादिसंरुद्धःक्वचभूमन्महस्तव ॥ दीनबंधोदयासिंधोभक्तिमेनृहरेदिश॥ ॥ ११ ॥ इतोऽपिज्ञानंनसुशकं उपदिशतामपिभ्रमबाहुल्यादित्याहुःजनिमसतइति असतोजगतोजनिमुत्पत्तिंयेवैशेषिकादयोवदं ति असतएवब्रह्मत्वस्योत्पत्तिंयेचपातंजलादयः सतएवैकविंशतिप्रकारस्यदुःखस्यनाशंमोक्षंवदंतियेनैयायिकाः उतअपियेचसांख्या दयः आत्मनिभिदांभेदंच येमीमांसकाः विपणं कर्मफलव्यवहारमृतंसत्यंस्मरंति वदंति तेसर्वेआरुपितैः आरोपितैर्भ्रमैरेवोपदिशंति नत त्वदृष्ट्या सदेवसौम्येदमग्रआसीत्ब्रह्मैवसन्ब्रह्माप्येति अनीशयाशोचतिमुह्यमानः अविद्यायामंतरेवर्तमानाःस्वयंधीराःपंडितंमन्यमा नाःजघन्यमानाअपियंतिमूढाः अंधेनैवनीयमानायथांधाः एकमेवाद्वितीयंब्रह्म एकएवहिभूतात्माभूतेभूतेव्यवस्थितः॥एकधाबहुधा चैवदृश्यतेजलचंद्रवदित्यादिश्रुतिविरोधात् किंच वस्तुतःपुरुषस्यत्रिगुणमयत्वेसर्वमिदंसंगच्छेतनतुनदस्तीत्याह ॥८८॥

त्रिगुणमयःपुमानितिभिदायदबोधकृतात्वयीति त्रिगुणमयः पुमानित्यनेनहेतुनायाभिदा उपलक्षणमेतत् भिदादिसायस्मात्त्वयिवि षयेअबोधकृतात्वद्विषयाज्ञानविजृंभितात्तर्हिकिमज्ञानमस्ति वस्तुतःपुंसिनैवेत्याह ततः अबोधात्परत्रपरेअसंगेऽवबोधरसे ज्ञानघनेसअ बोधोनभवेन्नसंभवतीत्यर्थः ॥ २५ ॥ मिथ्यातर्कसुकर्कशेरितमहावादांधकारांतरभ्राम्यन्मंदमतेरमंदमहिमंस्त्वज्ज्ञानवर्त्मास्फुटं॥श्रीमन्मा धववामनत्रिनयनश्रीशंकरश्रीपतेगोविंदेतिमुदावदन्मधुपतेमुक्तःकदास्यामहं ॥ १२॥ ननुयद्यसन्नोत्पद्यतेयदिचत्रिगुणमयःपुरुषोनभव तितर्हीदंप्रपंचजातंपुरुषश्चपृथक्नास्तीत्युक्तंस्यात् कथंतर्हितयोःसत्त्वेनप्रतीतिरितआह सदिवमनइति मनः मनोमात्रविलसितमिदंत्रिवृ त्त्रिगुणात्मकंप्रपंचजातमसदेव सदिवविभातिकथमितिचेत्तत्राह त्वयीति त्वय्यधिष्ठानेअधिष्ठानसत्तयासद्वत्प्रतीयतइत्यर्थः नकेवलमि

सदिवमनस्त्रिवृत्त्वयिविभात्यसदामनुजात्सदभिमृशंत्यशेषमिदमात्मतयात्मविदः॥
नहिविकृतिंत्यजंतिकनकस्यतदात्मतयास्वकृतमनुप्रविष्टमिदमात्मतयाऽवसितं॥ २६॥

दंकारास्पदं किंतुआमनुजात् मनुजः पुरुषः अभिविधावाकारः पुरुषमभिव्याप्येति पुरुषस्यापिपृथक् सत्त्वप्रतीतिर्मनोमात्रविलसितेत्य र्थः तथाचश्रुतिः असतोऽधिमनोऽसृजत मनःप्रजापतिमसृजत प्रजापतिःप्रजाअसृजत तद्वाइदंमनस्येवपरमंप्रतिष्ठितंयदिदंकिंचेति न न्वात्मविदामपिविश्वंसदेवस्फुरति अतः कथमसत्स्यादतआह सदभिमृशंतीति आत्मविदस्त्वशेषमिदंभोक्तृभोग्यात्मकंविश्वमात्मतयैवसद भिमृशंति सदितिजानंति आत्मकार्यत्वान्नपृथगित्यर्थः तथाहि यदुपादानकंयत्कार्यंभवति तत्तेनैवरूपेणप्रतीयतेउपादीयतेचेति लोका चारेणदर्शयति नहिविकृतिमिति कनकस्यविकृतिंकुंडलादिकंकनकार्थिनोनत्यजंतिअत्रहेतुः तदात्मतया कनकरूपत्वेनेत्यर्थः अतः स्वकृतमिदंविश्वमनुप्रविष्टंचपुरुषरूपमात्मतयैवावसितंनिश्चितं ॥ २६ ॥ यत्सत्त्वतःसदाभातिजगदेतदसत्स्वतः॥ सदाभासमसत्यस्मिन्भ गवंतंभजाम्तं ॥ १३ ॥

नसत्यज्ञानमनंतंब्रह्म नेहनानास्तिकिंचन मृत्योःसमृत्युमाप्नोति यइहनानेवपश्यति इत्यादिश्रुतिभिरेवंभूतस्यभगवतःप्रतिपादनात् त
ज्ज्ञानंसुकरमेवेतिकृतंभक्त्याअतआह तवपरियेचरंतीति तवेतिकर्मणिषष्ठी त्वांयेपरिचरंति छंदसिव्यवहिताश्चेति यच्छब्देनव्यवधान
दोषः केनरूपेणअखिलसत्वनिकेततया अखिलानिसत्वानिनिकेतोयस्यसतथा तस्यभावस्तत्तातयासर्वभूतावासतयेत्यर्थः उतएवअ
गणय्यतिरस्कृत्य तएवनिर्ऋतेर्मृत्योःशिरःमूर्धानं पदापादेनआक्रमंति मृत्योर्मूर्ध्निपदंदधतितेतरंतिमुच्यंतइत्यर्थः येपुनर्विमुखाः अभ
क्तास्तान् गिरावाचापशूनिव विबुधान्विदुषोऽपिपरिवयसेबध्नासिकुतः त्वयिकृतसौहृदाः त्वयिकृतंसौहृदंप्रेमयैस्ते खलुनिश्चितंपुनंतिप
वित्रयंति आत्मानमन्यानपीतिशेषः नेतरेतथाचश्रुतिः तस्यवाक्तंतिर्नामानिदामानि तदस्येदंवाचातंत्यानामभिर्दामभिः सर्वंसितमिति
अयमभिप्रायः सत्यमेवंभूतमात्मानंश्रुतयःप्रतिपादयंतितत्रचयद्यपिवस्तुनोपरोक्षत्वादपरोक्षमेवज्ञानमुत्पद्यते तथाऽप्यसंभावनाविपरी
तभावनातिरस्कृतत्वान्मलिनचित्तेषुपरोक्षमिवभवतीतिनापरोक्षसंसारभ्रमनिवृत्तिसमर्थं भगवत्परिचर्ययातुसम्यगमलचित्तानां तत्प्रसा

तवपरियेचरंत्यखिलसत्वनिकेततयातउतपदाक्रमंत्यविगणय्यशिरोनिर्ऋतेः॥ परिवयसेपशूनिवगिराविबुधानपितांस्त्वयिकृतसौहृदाःखलुपुनंतिनयेविमुखाः॥ २७ ॥ त्वमकरणःस्वराडखिलकारकशक्तिधरस्तवबलिमुद्वहंतिसमदंत्यजयाऽनिमिषाः॥ वर्षभुजोऽखिलक्षितिपतेरिवविश्वसृजोविदधतियत्रयेत्वधिकृताभवतश्चकिताः॥ २८ ॥

देनलब्धापरोक्षज्ञानानामयत्नतएवंकरकलितोमोक्षइति तथाचश्रुतयः देहांतेदेवःपरंब्रह्मतारकंव्याचष्टेयमेवैषवृणुतेतेनलभ्यः यस्यदेवे
पराभक्तिरित्यादयः ॥२७॥ तपंतुतापैःप्रपतंतुपर्वतादटंतुतीर्थानिपठंतुचागमान् ॥ यजंतुयागैर्विवदंतुवादैर्हरिंविनानैवमृतिंतरंति ॥१४॥
ननुयद्यखिलसत्वनिकेतत्वेनभवतःसेव्यत्वमुच्यते तर्हितत्करणसंबंधात्कर्तृत्वभोक्तृत्वेप्रसज्येयातां नवस्तुतस्तथात्वमितिचेत्तर्हिजी
वानामपितत्तुल्यत्वमितिकेनविशेषेणपुनःसेव्यसेवकत्वमितीमामाशंकांपरिहरंत्यः अपाणिपादोजवनोगृहीतापश्यत्यचक्षुःसशृणोत्यक
र्णः॥ सवेत्तिवेद्यंनचतस्यवेत्तातमाहुरग्र्यंपुरुषंपुराणमित्याद्याःश्रुतयःस्तुवंतीत्याह त्वमकरणइति करणसंबंधरहितएवअखिलकारकश ॥८९॥
क्तिधरः अखिलानांप्राणिनांयानिकारकाणिकरणानि इंद्रियाणितेषांशक्तीर्धारयतिप्रवर्तयतीतितथा कुतःस्वराट् यतःस्वेनैवराजतेदी
प्यतेनहिस्वतःसिद्धज्ञानशक्तेरिंद्रियापेक्षेत्यर्थः अतः तवबलिमुद्वहंतिपूजांकुर्वंतीति अजया

अविद्ययासहितास्तयाहताइत्यर्थः अनिमिषादेवाइंद्रादयः तत्पूज्याविश्वसृजोब्रह्मादयोऽपियथासम्राजिकाएवकिंकराःस्वामिनंसेवंतेत थाऽविद्यायुक्तादेवादयस्त्वामितिलोकोक्तिः समदंतिच मनुष्यैर्दत्तंहव्यकव्यादिलक्षणंबलिंभक्षयंति अत्रदृष्टांतःवर्षभुजोऽखिलक्षिति पतेरिवेति-यथावर्षभुजःखंडमंडलपतयोऽखिलक्षितिपतेर्महामंडलेश्वरस्य स्वप्रजादत्तबलिभुजोबलिमुद्वहंतितद्वदिति कथंबलिंवहंति तदाह विदधतियत्रयेत्वधिकृताभवतश्चकिताइति त्वत्तोभीताःसंतोयस्मिन्कर्मणिनियुक्तास्तेतत्कुर्वंतीति त्वदाज्ञापालनमेवबल्युद्वहन मित्यर्थः तथाचश्रुतिः भीषास्माद्वातःपवतेभीषोदेतिसूर्यः॥भीषास्मादग्निश्चेंद्रश्चमृत्युर्धावतिपंचमइति ॥ २८॥ अनिंद्रियोऽप्यिंद्रियोदेवःसर्व कारकशक्तिधृक्॥सर्वज्ञःसर्वकर्ताचसर्वसेव्यंनमामितं ॥ १५ ॥ तदेवंकरणप्रवर्तकमीश्वरंकरणपरतंत्रानराभजंतीत्युक्तं नकेवलमियदेव कारणंततउत्पन्नत्वेनापितत्परतंत्रत्वादितिवदंति यथाऽग्नेःक्षुद्राविस्फुलिंगाव्युच्चरंति एवमेवास्मादात्मनःसर्वेप्राणाःसर्वेलोकाःसर्वेदेवाः सर्वाणिभूतानिसर्वएतआत्मानोव्युच्चरंतीत्याद्याःश्रुतयइत्याहं स्थिरचरजातयइति हेविमुक्तनित्यमुक्त यदितवअजयामाययाविहरःवि

स्थिरचरजातयःस्युरजयोत्थनिमित्तयुजोविहरउदीक्षयायदिपरस्यविमुक्ततः ॥
नहिपरमस्यकश्चिदपरोनपरश्चभवेद्वियतइवापदस्यतवशून्यतुलांदधतः॥ २९॥

हारःक्रीडाभवतितदास्थिरचरजातयः स्थिराश्चचराश्चजातयः जात्यालिंगितादेहायेषांतेजीवाःस्युःभवेयुःकथंभूतस्य ततःअजातःपर स्यदूरेवर्तमानस्यासंगस्येत्यर्थःकथंविहारःउदीक्षयाईक्षणलेशेन ननुमयिलीनानांजीवानांकथंजन्मस्यात्तत्राह उत्थनिमित्तयुजइति ईक्षयैवउत्थितानिआविर्भूतानिनिमित्तानिकर्माणितद्युक्तानिलिंगशरीराणिवातैर्युज्यंतइतितथा ननुकिंनिमित्तोत्थानेनमदिच्छयैवभ वंतु न त्वयिवैषम्याभावात् विषमसृष्टेरयोगादित्याह परमस्येति- तत्परमस्यउत्तमस्यपरमकारुणिकस्यवियतइवाकाशसदृशस्यसम स्येत्यर्थः कश्चिदपरःस्वीयःपरोऽस्वीयश्चनभवेत् नसंभवतीत्यर्थः असद्वाइदमग्रआसीत् ततोवैसदजायतेत्यादिश्रुत्वाशून्यपूर्वकत्वमिव प्रतीयतेतदर्थंपुनर्विशिनष्टि शून्यतुलांदधतःशून्यसाम्यंभजतः तदेवदर्शयितुंपुनर्विशिनष्टि अपदस्येति नपद्यतइत्यपदः तस्यवाङ्मनस योरगोचरस्येत्यर्थः॥ २९॥ त्वदीक्षणवशक्षोभमायाबोधितकर्मभिः॥जातान्संसरतःखिन्नान्नृहरेपाहिनःपितः ॥ १६॥

वितावत्परमात्मनःसकाशादविद्याकृतकार्योपाधयस्तदंशाएवजीवाजाताःसंसरंतोभजंतीत्युक्तं तत्रयद्येकाऽविद्यातदाजीवस्याप्येक
त्वादेकमुक्तौसर्वमुक्तिप्रसंगः अथनानाविद्यास्तर्हितस्यैवांशांतरेणसंसारानपगमादनिर्मोक्षइत्यादितर्कबलेनवस्तुतएवनानात्मानः तत्रच
यामणुत्वेदेहव्यापिचैतन्यंनस्यात् देहपरिमाणत्वेचमध्यमपरिमाणानांसावयवत्वेनानित्यत्वंस्यात् अतःसर्वगताःनित्याश्चेतिकेचनम
न्यंते तत्रनतावदुक्तंदोषप्रसंगः अविद्याभेदेनतच्छक्तिभेदेनवाबद्धमुक्तव्यवस्थासंभवात् ईश्वरस्यतुनकेनाप्यंशेनसंसारशंकेत्युक्तमेव प्र
सिद्धंचात्मैक्यंसर्वश्रुतिषु किंच इमंपक्षमंतर्यामिब्राह्मणमपिनसहतइत्याह अपरिमिताइति वस्तुतएवानंताः ध्रुवास्तेनैवरूपेणनित्याः सर्व
गताश्चतनुभृतोजीवायदिस्युःतर्हितेषांसमत्वात्शास्यतानघटतइतिकृत्वा हेध्रुवनियमोनियमनंत्वयानस्यात् इतरथातुघटेत कथंयन्मय

अपरिमिताध्रुवास्तनुभृतोयदिसर्वगतास्तर्हिनशास्यतेतिनियमोध्रुवनेतरथा॥
अजनिचयन्मयंतदविमुच्यनियंतृभवेत्सममनुजानतांयदमतंमतदुष्टतया॥ ३० ॥

तदुपाधितोयद्विकारप्रायं यज्जीवाख्यमजनिजातंतत् तस्यस्वविकारस्यनियंतृनियामकंभवेत् अविमुच्यकारणतयाअपरित्यज्य किंतत्
सममनुस्यूतं ननुकियत्तच्छब्दैःज्ञायतेचेदुच्यतामिदंतदिति अतआह अनुजानतांयदमतमिति जानीमइतिवदतांयदमतमविज्ञातप्रायं
अविषयत्वात् तथाचश्रुतिः यस्यामतंतस्यमतंमतंयस्यनवेदसः॥अविज्ञातंविजानतांविज्ञातमविजानतां॥अवचनेनैवप्रोवाच सहतूष्णींब
भूवेत्यादि किंच मतस्यज्ञातस्यदुष्टतयादोषश्रवणात् तथाचश्रुतिःयदिमन्यसेसुवेदेतिदहरमेवापिनूनंत्वंवेत्थब्रह्मणोरूपंयदस्यत्वंयदस्यदे
वेषुइत्यादि तस्माद्यत्तच्छब्दावद्योत्यमतर्क्यंकिमपिसर्वानुस्यूतत्वेनसमंनियंतृभवेदित्यर्थः ॥ ३० ॥ अंतर्यंतासर्वलोकस्यगीतःश्रुत्यायु
क्त्याचैवमेवावसेयः॥यःसर्वज्ञःसर्वशक्तिर्नृसिंहःश्रीमंतंतंचेतसैवावलंबे ॥ १७ ॥

ननुयदिचपरमात्मनोजीवाजायंतइतिनियंतृनियम्यभावउच्यते तथासतिजीवानामनित्यत्वप्रसंगेन प्रतिदिनंकृतनाशाकृताभ्यागमप्रसंगःस्यात्किंचतदामोक्षोनामजीवस्यस्वरूपहानिरेवस्यात् नचैतद्युक्तं स्वप्रकाशानंदात्मनोऽविद्याकृतानर्थनिवृत्तिमात्रस्यमोक्षत्वाभ्युपगमादित्याशंक्योपाधिजन्मनैवजीवानांजन्मउच्यते नस्वतःअघटनादित्याह नघटतइति तत्रकिंप्रकृतेर्जीवरूपेणोद्भवःस्यात् पुरुषस्य वाउभयोर्वा आद्येजीवानांजडत्वापत्तिः द्वितीयेपुरुषस्यविकारित्वप्रसंगः अतएवनतृतीयइत्याशयेनोक्तं प्रकृतिपूरुषयोरुद्भवोनघटतइति श्रुत्याऽजत्वप्रतिपादनादपीत्याह अजयोरिति तथाचश्रुतिःअजामेकांलोहितशुक्लकृष्णांबह्वीःप्रजाःजनयंतींसरूपां ॥अजोह्येकोजुषमाणोऽनुशेतेजहात्येनांभुक्तभोगामजोऽन्यइतिउभययुजातुभवंतिउभयंचतद्युज्यतइतिउभययुक् संबद्धंपरस्पराध्यस्तमितियावत् तेनअसुभृतःप्राणाद्युपाधयोजीवाजायंतइत्यर्थः जलबुद्बुदवदिति यथाकेवलेनजलेनानिलेनवाजलबुद्बुदानभवंति किंतुमिलिताभ्यांतद्वत् तत्रयथाऽनिलोनिमित्तंजलमुपादानं एवमत्रापिप्रकृतिर्निमित्तंपुरुषउपादानंतस्माद्वाएतस्मादात्मनआकाशःसंभूतःसोऽकामयतबहुस्यांप्रजायेयेति यथाऽग्नेःक्षुद्राविस्फुलिंगाव्युच्चरंत्येवमेवास्मादात्मनःसर्वेप्राणाःसर्वेलोकाःसर्वेदेवाःसर्वाणिभूतानिसर्वएवात्मानो

नघटतउद्भवःप्रकृतिपूरुषयोरजयोरुभययुजाभवंत्यसुभृतोजलबुद्बुदवत्॥ त्वयितइमेततोविविधनामगुणैःपरमेसरितइवार्णवेमधुनिलिल्युरशेषरसाः॥ ३१ ॥

व्युच्चरंतीत्यादिश्रुतिषुचेतनाचेतनप्रपंचस्यपरमात्मोपादानत्वश्रवणात् नचविकारित्वंपरिणामानंगीकारात् केचित्पुनःपरिणाममंगीकृत्यआत्मनोविकारभियाविपरीतंनिमित्तोपादानभावमिच्छंति सर्वथातावत्प्रकृतिपुरुषैक्याद्भवंतीतिसिद्धं तदेकमेवाद्वितीयंब्रह्मअजामेकामविनाशीवाऽरेऽयमात्मेत्यादिश्रुतिबलात् उत्पत्तिश्रवणाच्चजीवानामौपाधिकमेवजन्मनस्वतइत्युक्तं उपाधिलयेनपरमात्मनिपुनर्लयश्रवणादपिनवास्तवंजन्मेत्याह त्वयितइति त्वयिकारणात्मनितइमेजीवाः ततइति यतोनवास्तवंजन्मतस्माद्विविधनामगुणैरनेकप्रकारकार्योपाधिभिःसहनिलिल्युःलीनाबभूवुः तत्रसुषुप्तिप्रलययोर्मधुन्यशेषरसाइवलीयंते यथामधुनिसकलकुसुमरसाविशेषतोनुपलक्ष्यमाणाअपिसामान्येनोपलक्ष्यंते एवंस्वापादौविशेषमात्रलयात् कारणस्यविद्यमानत्वात्सामान्यतोवर्तंते मुक्तौतुकारणस्यापिलयात् त्वयिपरमेनिरुपाधौसरितइवार्णवेलीयंतइतिविवेकः तथाचश्रुतयः यथासौम्यमधुकृतोमधुनिस्तिष्ठंतिनानात्ययानांवृक्षाणांरसान् समवहारमेकतांसंगमयंति तेयथानतत्रविवेकंलभंतेअमुष्याहंवृक्षस्यरसोस्म्यमुष्याहंवृक्षस्यरसोऽस्मीत्येवमेवखलुसौम्येमाःप्रजाःसतिसंपद्यनविदुःसतिसंपद्यामहइति यथानद्यःस्यंदमानाःसमुद्रेऽस्तंगच्छंति नामरूपेविहायतथाविद्वान्नामरूपा

मुक्तः परात्परं पुरुषमुपैति दिव्यमित्यादयः ॥ ३१ ॥ यस्मिन्नुद्यद्विलयमपि यद्भाति विश्वं लयादौ जीवोपेतं गुरुकरुणया केवलात्मावबोधे ॥
त्यंतांतं व्रजति सहसा सिंधुवत्सिंधुमध्ये मध्ये चित्तं त्रिभुवनगुरुं भावयेतं नृसिंहं ॥ १८ ॥ नन्वेवं तावत्परमेश्वराज्जीवा जायंते तद्वशेन च कर्मा
कुर्वंति पुनस्तत्रलीयंत इति संसारचक्रे परिभ्रमणमुक्तं इदानीं तन्निवृत्तये परीत्यभूतानि परीत्य लोकान्परीत्य सर्वाः प्रदिशो दिशश्च उपस्था
प्रथमजामृतस्यात्मनात्मानमभिसंविवेशेत्याद्या भगवदनुवृत्तिं विदधतीत्याह नृपुतवमायया इति नृषु जीवेषु अमीषु तव मायया भ्रमं मुक्त्वा
णमवगत्य ज्ञात्वा सुधियः भृशं त्वयि अभवे भवनिवर्त्तके भावं स्वभावमनुवृत्तिं दधति कुर्वंति कीदृशं भ्रमं अनुप्रभवं अन्वनुप्रभवो यस्मिन्
भ्रमं ततः किमत आह कथमिति अनुवर्ततामनुवर्तमानानां त्वामेव शरणं भजतां भवभयं संसारभयं कथं भवेत् न कथंचिदपीत्यर्थः कुतः य
स्मात्तव भृकुटिः भ्रूभंगरूपैस्त्रिणेमिः तिस्रो नेमय इवावच्छेदाः शीतोष्णवर्षाकाला यस्य संवत्सरात्मकस्य कालस्य सः अभवच्छरणेषु न
कानूशरणं रक्षितायेषां तेष्वेव भयं जन्ममरणादिलक्षणं सृजति करोति अतएवंभूतं संसारमाकलय्य तन्निवृत्तये सुधियस्त्वयि भावं दधतीति

**नृषुतवमाययाभ्रममममीष्ववगत्यभृशं त्वयिसुधियोऽभवेदधतिभावमनुप्रभवं ॥ कथमनुवर्ततांभवभयंत
वयद्भृकुटिः सृजतिमुहुस्त्रिणेमिरभवच्छरणेषुभयं ॥ ३२ ॥ विजितहृषीकवायुभिरदांतमनस्तुरगंयइहयतं
तियंतुमतिलोलमुपायखिदः ॥ व्यसनशतान्विताःसमवहायगुरोश्चरणंवणिजइवाजसंत्यकृतकर्णधराज
लधौ ॥ ३३ ॥**

३२ ॥ संसारचक्रक्रकचैर्विदीर्णमुदीर्णनानाभवतापतप्तं ॥ कथंचिदापन्नमिहप्रपन्नं त्वमुद्धर श्रीनृहरे नृलोकं ॥ १९ ॥ सच भ्रमवति
भावो मनो नियमे सति भवति सोऽपि गुरूपसदनादिति गुरूपसदनं विदधति तद्विज्ञानार्थं स गुरुमेवाभिगच्छेत्समित्पाणिः श्रोत्रियं ब्रह्मनिष्ठं आ
चार्यवान् पुरुषो वेद नैषा तर्केण मतिरपनेया प्रोक्ताऽन्येनैव सुज्ञानाय प्रेष्ठेत्याद्याः श्रुतय इत्याह विजितहृषीकवायुभिरिति विजितानि हृषी
काणींद्रियाणि वायुश्च प्राणो यैस्तैरपि अदांतमनस्तुरगम् अदांतमदमितं मन एव तुरगः दुर्दमत्वसाम्यात् तं ये यंतुं नियंतुं यतंति प्रयतंते अति
लोलमतिचंचलं गुरोश्चरणं समवहाय अनाश्रित्य ते उपायेषु खिद्यंते क्लिश्यंतीत्युपायखिदः संतो व्यसनशतान्विता बहुव्यसनाकुला इह संसा
रसमुद्रे संतिष्ठंति दुःखमेव प्राप्नुवंतीत्यर्थः हे अज अकृतकर्णधरा अस्वीकृतनाविका वणिजो यथा तद्वत् गुरुणोपदर्शितभगवद्भजनसुखा
नुभूतौ तु स्वत एव मनो निश्चलं भवति नान्यथेति भावः ॥ ३३ ॥ यदा पूरानंदगुरो भवत्पदे पदं मनो मे भगवँल्लभेत ॥ तदा निरस्ताखिलसाधनश्रमः
श्रयेय सौख्यं भवतः कृपातः ॥ २० ॥ ॥ ९१ ॥

परीत्यलोकान्कर्मचिताः। ब्राह्मणोनिर्वेदमायात्नास्त्यकृतःकृतेन तथा यदासर्वेप्रमुच्यंतेकामायेऽस्यहृदिश्रिताः ॥अथमर्त्योऽमृतोभवत्य त्रब्रह्मसमश्नुतइत्याद्यावैराग्यमंगंविदधतीत्याह स्वजनसुतेति आत्मादेहः धामगृहं असुःप्राणः स्वजनादिभिःकिं सर्वरसेसर्वैरसाःसुखा निविर्यंतेयस्मिन् तस्मिन्त्वयिपरमानंदे एतस्यैवानंदस्यान्यानिभूतानिमात्रामुपजीवंतीतिश्रुतेः श्रयतः त्वांसेवमानस्यपुंसः आत्मनिस तिनृणांतुच्छैरतैःकिंकउपयोगः इतिसत् सत्यंपरमार्थसुखमजानतामतएव मिथुनतः स्त्रियामिथुनीभूयरतयेमायासुखाय चरतांप्रवर्त मानानां कर्मणिषष्ठ्यौ अजानतःचरतःपुरुषान् कोनुअर्थःसुखयति आनंदयति नकोऽपीत्यर्थः इहसंसारे कथंभूतेस्वविहते स्वतएवन श्वरे स्वनिरस्तभगेस्वतएवगतसारे पाठांतरेतुकोन्वित्यस्यैतद्विशेषणद्वयं अतस्त्वद्भजनमेवोचितमित्यर्थः ॥ ३४ ॥भजतोहिभवान्साक्षा त्परमानंदचिद्घनः॥आत्मैवकिमतःकृत्यंतुच्छदारसुतादिभिः॥ ॥एवंगुरूपदेशेनतत्त्वमवगम्यसारासारविवेकेनचसर्वतोनिर्विद्य तदेवमह

स्वजनसुतात्मदारधनधामधरासुरथैस्त्वयिसतिकिंनृणांश्रयतआत्मनिसर्वरसे ॥ इतिसदजानतांमिथुन तोरतयेचरतांसुखयतिकोन्विहस्वविहतेस्वनिरस्तभगे ॥ ३४ ॥ भुविपुरुपुण्यतीर्थसदनान्यृषयोविमदास्त उतभवत्पदांबुजहृदोऽघभिदंघ्रिजलाः ॥ दधतिसकृन्मनस्त्वयियआत्मनिनित्यसुखेनपुनरुपासतेपुरुषसा रहरावसथान् ॥ ३५ ॥

श्रोतव्योमंतव्यइत्यादिश्रुत्यर्थमाह भुविपुरुपुण्यतीर्थसदनानीति तेउ त्संगेनोपपत्तिभिःसम्यगवधारयितुंतीर्थसदनानिमुनयःपर्यटंतीति श्रोतव्योमंतव्यइत्यादिश्रुत्यर्थमाह भुविपुरुपुण्यतीर्थसदनानीति तेउ क्तलक्षणाःऋषयोविमदाः निरहंकाराः यतोभवत्पदांबुजहृदः भवतःपदांबुजंहृदियेषांतेअतःस्वयमेव अघभिदंघ्रिजलंयेषांते उतअपि तथाविधाअपिपुरूणिबहूनिपुण्यानितीर्थानिसदनानिचक्षेत्राणितान्येवोपासतेसेवंतेप्रायस्तैरेवमहत्संगोभवतीति अथवापुरुअधिकंभ गवद्भजनलक्षणंपुण्यंयेषांतानिपवित्राणितीर्थानिच गुरवःमहांतइत्यर्थः तेषांसदनानि आश्रमान् यथाहामरसिंहः निपानागमयोस्तीर्थमृ षिजुष्टेजलेगुरौविति नपुनःपुरुषसारहरावसथानुपासते पुरुषाणांसारंविवेकस्थैर्यधैर्यक्षांतिप्रमुखंहरंतीतितथा तेचतेआवसथागृहा स्तान् नचतेषांगृहादिभवकुत्सितसुखापेक्षेत्यतआह दधतिसकृन्मनस्त्वयियआत्मनिनित्यसुखेइति सकृदपित्वयियेमनोदधतीतितेऽपिगृ हाद्यासक्तानभवंतिकिंपुनरेवंभूताइत्यर्थः ॥ ३५ ॥ मुंचन्नंगतदंगसंगमनिशंत्वामेवसंचिंतयन्संतःसंतियतोयतोगतमदास्तानाश्रमानाव सन्॥नित्यंतन्मुखपंकजाद्विगलितत्वत्पुण्यगाथामृतस्रोतःसंप्लवसंप्लुतोनरहरेनस्यामहंदेहभृत् ॥ २२ ॥

वाप्रयस्यंक्रियाऽर्थत्वादानर्थक्यमतदर्थानांतद्भूतानांक्रियार्थेनसमन्वयइतितत्रतत्रजैमिनिनावेदस्यक्रियापरत्वाभिधानादुपनिषदा पंतदेवयुक्तं यथोक्तंतंत्रवार्तिककृता एतेनकत्वर्थकर्तृप्रतिपादनेनोपनिषदांनैराकांक्ष्यंव्याख्यातमिति न एकमेवाद्वितीयंब्रह्मविज्ञान नंदंब्रह्म अचक्षुरश्रोत्रमित्येवंतद्विपरीतात्मप्रतिपादनात् नह्यद्वितीयपरमानंदरूपस्यकर्मांगत्वंयुज्यते अननुमतंचैतद्वार्तिककृतःकथं स वद्धिविज्ञानंसंस्कारत्वेनगम्यते॥ परागंचात्मविज्ञानादन्यत्रेत्यवधार्यतामितितेनैवोक्तत्वात् एतदर्थमेवमननाय मुनयःपर्यटंतीत्युक्तं त नाद्वैतस्यसत्यत्वेभवेदप्येवंतदेवतुनसंभवतीतिप्रश्नोत्तराभ्यांमननेनतत्त्वावधारणप्रकारमाह सतइदमुत्थितंसदितिचेदिति इदंविश्वंध सदितिसाध्योधर्मः सतउत्पन्नत्वाद्धेतुःयद्यतउत्पन्नंतत्तदात्मकमेवदृष्टं यथाकनकादुत्पन्नंकुंडलादितदात्मकंतद्वदिति तत्रयदिसदभेदः ध्यते तदाअपादानत्वनिर्देशेनैवभेदप्रतीतेर्विरुद्धोहेतुरित्याह ननुतर्कहतमिति ननुनाभेदंसाधयामः किंतुतदुत्पन्नत्वेनकुंडलादिवद्व्रदंप्र धयामः तत्रअभेदएवस्यादित्याशंक्यानैकांतिकत्वेनदूषयति व्यभिचरतिक्वचेति पितृपुत्रादिषुमुद्गरघटप्रध्वंसादिषुचतथादर्शनादि

सतइदमुत्थितंसदितिचेन्ननुतर्कहतंव्यभिचरतिक्वचक्वचमृषानतथोभययुक्॥ व्यवहृतयेविकल्पइषितोऽधपरंपरयाभ्रमयतिभारतीतउरुवृत्तिभिरुक्थजडान्॥ ३६॥

तिभावः ननुतदुत्पन्नत्वंनामतदुपादानत्वं नंतुतन्निमित्तत्वमतोनानैकांतिकत्वमित्याशंक्यदूषयति क्वचमृषेति गुणोपादानस्यापिफणिनो गुणत्वंकिंतुमिथ्यात्वं अन्यथाकुंडलादिवदबाधप्रसंगात् अतःपुनरपिअनैकांतिकत्वमेवेतिभावः ननुनतत्रकेवलंगुणमात्रंफणिनउ पादानं किंतु अविद्यायुक्तं तथाभूतस्यावस्तुत्वायुक्तंफणिनोमिथ्यात्वमित्याशंक्यतत्तुल्यमत्रापीतिदूषयति नतथोभययुगिति अयमर्थः अत्राप्यविद्यायुक्तस्यैवसतउपादानत्वंएवंभूतस्यचनवस्तुसत्त्वं अतःसदुपादानत्वमसिद्धमितिनवस्तुसत्त्वंप्रपंचस्येति ननुमाभूदनेनहेतु नाप्रपंचस्यसत्त्वंहेत्वंतरेणतुसाधयामः तथाहि सदिदमर्थक्रियाकारित्वात् नयदेवंनतदेवंयथाशुक्तिरजतमितितत्राह व्यवहृतयेविकल्पइ षितइति व्यवहारायअर्थक्रियार्थंविकल्पोभ्रमइषितइष्टएव कूटकार्षापणादिनाऽपिकचिद्व्यवहारदर्शनात् नन्वकत्रसतोऽन्यत्रारोपोभ्रमः असिद्धः अत्यंतासत्त्वेकथंप्रपंचोभ्रमःस्यात् सत्त्वेवानाद्वैतसिद्धिः उक्तंचभट्टैः अध्यस्यतेखपुष्पत्वमसत्कथमवस्तुनि॥प्रज्ञातगुणसत्ता कमध्यारोप्येतवानवेति नेत्याह अंधपरंपरयेति अंधपरंपरयायोविकल्पइत्यन्वयः अयंभावःसंस्कारजन्योभ्रमः संस्कारसिद्धयेपूर्वप्रती ॥ १२॥

तिमात्रमपेक्षते नतुवस्तुसत्त्वं प्रतीतौसत्यांवस्तुसत्त्वाभावेनब्रह्मव्यतिरेकादर्शनात् अतोनादित्वात्पूर्वपूर्वभ्रमदृष्टस्योत्तरोत्तरआरोपोभविष्यति अंधपरंपरान्यायेनव्यवहारःसेत्स्यतीत्यप्रयोजकोहेतुरिति नन्वक्षय्यंहवैचातुर्मास्ययाजिनःसुकृतंभवति अपामसोमममृताअभूमेत्यादिभिः कर्मफलस्यनित्यत्वप्रतिपादनादसत्त्वंनघटतेनहिनित्यंवस्तुअसद्भवति तस्माद्वेदप्रतिपादितत्वाद्द्वैतंसदेवेत्याशंक्याह भ्रमयतीति हेभगवन् तेभारतीवेदलक्षणा उरुवृत्तिभिर्बह्वीभिर्गौणलक्षणादिवृत्तिभिरुक्थजडान् कर्मश्रद्धाभराक्रांतमंदमतीन्भ्रमयतिमोहयतिअयं भावः नहिवेदःकर्मफलंनित्यमभिप्रैति किंतुलक्षणयाप्राशस्त्यमात्रं विध्येकवाक्यत्वात् अन्यथावाक्यभेदप्रसंगात् तद्यथेहकर्मचितोलोकःक्षीयतएवमेवामुत्रपुण्यचितोलोकःक्षीयतइतिन्यायोपबृंहितश्रुत्यंतरविरोधाच्च अतःकर्मजडानामिदंभ्रममात्रमिति एतेनैवतस्माद्वाएतस्मादात्मनआकाशःसंभूतः इत्यादीनामप्यन्यपरत्वंदर्शितंभवति ॥ ३६ ॥ उद्भूतंभवतःसतोऽपिभुवनंसन्नैवसर्पःस्रजःकुर्वन्कार्यमपीहकूटकनकंवेदोपिनैवंपरः ॥अद्वैतंतवसत्परंतुपरमानंदंपदंतन्मुदावंदेसुंदरमिंदिरानुतहरेमामुंचमामानतं ॥ ३२ ॥ तदेवंप्रपंचस्यसत्त्वे साधकंनास्तीत्युक्तं इदानींमसत्त्वेसृष्टिप्रलयश्रुतयोयतोवाइमानिभूतानिजायंतइत्याद्यास्तन्मूलंचानुमानंप्रमाणमित्याह नयदिदमिति यद्यस्मात्इदंविश्वमग्रेसृष्टेःपूर्वंनआस नआसीत् सदेवसौम्येदमग्रआसीत् आत्मावाइदमेकएवाग्रआसीदित्यादिश्रुतेः नचनिधनात्प्रलया

नयदिदमग्रआसनभविष्यदतोनिधनादनुमितमंतरात्वयिविभातिमृषैकरसे ॥ अतउपमीयते
द्रविणजातिविकल्पपथैर्वितथमनोविलासमृतमित्यवयंत्यबुधाः ॥ ३७ ॥

त्अनुअनंतरंभविष्यद्भविष्यति नासदासीन्नोसदासीत्तदानीमित्यादिश्रुतेः अतःकारणात्अंतरामध्येपिएकरसेकेवलेत्वयिमृषामिथ्यारूपमेवविभातीतिमितंनिश्चितं यतएवमतःश्रुत्याद्रविणजातिविकल्पपथैःद्रविणजातीनांद्रव्यमात्राणांमृल्लोहकार्ष्णायसरूपाणां विकल्पाभेदाघटकुंडलादयःतेषांपंथानोमार्गाःप्रकारास्तैरुपमीयतेसदृशतयानिरूप्यते यथातत्रकार्याकाराणांनामधेयमात्रताकारणंमृदाद्येवतुसत्यं तथाऽत्राप्याकाशादीनांनाममात्रताब्रह्मैवसत्यं तथाचश्रुतिः यथासौम्यैकेनमृत्पिंडेनसर्वंमृन्मयंविज्ञातंभवति वाचारंभणंविकारोनामधेयंमृत्तिकेत्येवसत्यं यथाएकेनलोहमणिनासर्वंलोहमयंविज्ञातंस्यात् यथाएकेननखनिकृंतनेनसर्वंकार्ष्णायसमित्यादितस्मादस्यसत्त्वेप्रमाणाभावादसत्त्वेप्रमाणस्यविद्यमानत्वात् वितथमनोविलासमृतंसत्यमितियेअवयंतिजानंतितेअबुधाः अज्ञाइत्यर्थः अत्रैवंप्रयोगः विवादाध्यासितंनसत् आद्यंतयोरविद्यमानत्वात् विकारित्वाद्दृश्यत्वाच्चशुक्तिरजतादिवत् इत्यन्वयेदृष्टांतः आत्मवच्चेतिव्यतिरेकेदृष्टांतः ॥ ३७ ॥ मुकुटकुंडलकंकणकिंकिणीपरिणतंकनकंपरमार्थतः ॥महदहंकृतिखप्रमुखंतथानरहरेनपरंपरमार्थतः ॥ ३३ ॥

यदिप्रपंचोनामनास्त्येव तदाऽसतातेनन चैतन्यस्यसंबंधगंधोऽपि तर्हिकिमपराद्धंजीवेन यतोऽयंसंसरति किंवाबहुपुण्यमीश्वरस्यय नित्यमुक्तः किंविप्रयंचतंदाकर्मकांडमित्यपेक्षायांजीवेश्वरविशेषं द्वासुपर्णासयुजासखायासमानंवृक्षंपरिषस्वजाते तयोरन्यःपिप्प लंस्वाद्वत्त्यनश्नन्नन्योअभिचाकशीति अजामेकांलोहितशुक्लकृष्णामित्याद्यावदंतीत्याह सयदजयेति सतुजीवः यद्यस्मात् अज मायया अजामविद्यामनुशयीतआलिंगेत् ततोगुणांश्चदेहेंद्रियादीन्जुषन्सेवमानआत्मतयाअध्यासन्तदनुतदनंतरंसरूपतांतद्धर्मयो गंजुषन् अपेतभगः पिहितानंदादिगुणःसन् मृत्युंसंसारंभजतिप्राप्नोति तद्विषयमवचकर्मकांडमितिभावः त्वमुतत्वंतुजहासितामजां मायां ननुसामय्येवास्तिकथंत्यागस्तत्राह अहिरिवत्वचमिति अयंभावः यथाभुजंगः स्वगतमपिकंचुकंगुणबुद्ध्यानाभिमन्यते तथात्व मजां नहिनिरंतराल्हादिर्संविल्कामधेनुवृंदपतेरजयाकृत्यमितितामुपेक्षसइति कुतएतत्तदाह आत्तभगः नित्यप्राप्तैश्वर्यः महसिपरमे

सयदजयात्वजामनुशयीतगुणांश्चजुषन्भजतिसरूपतांतदनुमृत्युमपेतभगः ॥ त्वमुतजहासितामहिरिवं त्वचमात्तभगोमहसिमहीयसेऽष्टगुणितेऽपरिमेयभगः ॥ ३८ ॥ यदिनसमुद्धरंतियतयोहृदिकामजटादुर धिगमोऽसतांहृदिगतोऽस्मृतकंठमणिः ॥ असुतृपयोगिनामुभयतोऽप्यसुखंभगवन्ननपगतांतकादनधि रूढपदाद्भवतः ॥ ३९ ॥

श्वर्येअष्टगुणितेअणिमाद्यष्टविभूतिमतिमहीयसेविराजसेकथंभूतः अपरिमेयभगः अप रिमितैश्वर्यः नह्यन्येषामिवदेशकालादिपरिच्छिन्नंतवाष्टगुणितमैश्वर्यं अपितुपरिपूर्णस्वरूपानुबंधित्वादपरिमितमित्यर्थः ॥ ३८ ॥ नृत्यं गीतववीक्षणांगणगताकालस्वभावादिभिर्भावान्सत्त्वरजस्तमोगुणमयानुन्मीलयंतीबहून् ॥ मामाक्रम्यपदाशिरस्यतिभरंसंमर्दयंत्यातुरंमा यातेशरणंगतोऽस्मिन्हरेत्वामेवतांवारय ॥ २५ ॥ एवंतावदुक्तसाधनकदंबेनयेभगवंतंभजंतितेमृत्युंतरंति इतरेसंसरंतीत्युक्तं इदानींये बहिःसंगंपरित्यज्य भगवन्मार्गेप्रवृत्ताअपिकथंचिदंतर्वांताशिनःकामान्नमुंचंति तेनभगवंतंप्राप्नुवंतिनचेहसुखंलभंते केवलंकुयोनीरेव प्राप्नुवंतीतितान्शोचन् कामान्यःकामयतेमन्यमानः सकर्मभिर्जायतेतत्रतत्रेत्यादिश्रुत्यर्थमाह यदिनसमुद्धरंतीति हेभगवन्येयतयोहृ दिस्थिताः कामजटाः कामस्यमूलानिवासनाः यदिनसमुद्धरंतिनोत्पाटयंति तेषामसतांभवान्हृदिगतोऽपिदुरधिगमःदुष्प्रापः कथम्

॥ ९३ ॥

अस्मृतकंठमणिः विस्मृतोयः कंठमणिः तत्तुल्यः सयथाकंठेवर्तमानोऽप्यस्मृतश्चेदप्राप्तइवभवति तद्वदिति नकेवलमेतावत् किंतु अमुत्र प्रयोगिनामिंद्रियतर्पणपराणांयोगलब्धनामुभयतोऽप्यसुखमिहामुत्रचदुःखमेवतदाह अनपगतांतकात् अनिवृत्तात् मृत्योः लोकाराध नधनार्जनादिक्लेशात् भोगवैभवप्राकट्यभयाच्चेहतावद्दुःखं भवतईश्वरादपिदुःखं कथंभूतात् अनधिरूढपदात् अनधिरूढपदंस्वरूपंय स्यतस्मात् त्वत्स्वरूपप्राप्त्यभावादविद्यावशीयत्वेनप्राप्तनिजधर्मातिक्रमनिबंधनत्वद्दंडरूपनरकप्राप्तेरमुत्राप्यसुखमित्यर्थः ॥ ३९ ॥ दं भन्यासमिषेणावंचितजनंभोगैकचिंतातुरंसंमुह्यंतमहर्निशंविरचितोद्योगक्लमैराकुलं ॥ आज्ञालंघिनमज्ञमज्ञजनतासंमाननासन्मदंदीना नाथदयानिधानपरमानंदप्रभोपाहिमां ॥ २६॥ ननुयतेर्नकिमपिकृत्यमस्तिप्रारब्धमेवसुखोपभोगेनापक्ष्यते अतःकिमितिदृथाशप्यते उभयतोऽप्यसुखमिति श्रूयतेचएषनित्योमहिमाब्राह्मणस्यनकर्मणावर्द्धतेनोकनीयानित्यादितत्राह त्वदवगमीति हेसगुणषड्गुणैश्वर्ययु

त्वदवगमीनवेत्तिभवदुत्थशुभाशुभयोर्गुणविगुणान्वयांस्तर्हिदेहभृतांचगिरः॥
अनुयुगमन्वहंसगुणगीतपरंपरयाश्रवणभृतोयतस्त्वमपवर्गगतिर्मनुजैः॥ ४० ॥

क्त त्वदवगमीत्वज्ज्ञानवान् भवदुत्थशुभाशुभयोः भवतःकर्मफलदातुरीश्वराद्धेतोरुत्थयोराविर्भूतयोःशुभाशुभयोःप्राचीनपुण्यापुण्य कर्मणोः फलभूतान्गुणविगुणान्वयान् सुखदुःखसंबंधान्नवेत्तिनानुसंधत्ते तर्हितदानींचदेहभृतांदेहाभिमानिनांप्रवृत्तिनिवृत्तिकरीर्गिरः विधिनिषेधलक्षणान्नवेत्ति विगतदेहाभिमानतयाकार्याकार्यबोधाभावान्ननियुज्यतइत्यर्थः युक्तंचैतत् यतःकारणान्मनुजैरन्वहंश्रव णभृतः अनुदिनं श्रवणेनचेतसिधृतस्त्वं तेषामपवर्गगतिः अपवर्गरूपागतिर्भवसि कथंश्रवणभृतः अनुयुगंप्रतियुगंयागीतपरंपरा उपदेश संततिस्तयासत्संप्रदायानुसारेणेत्यर्थः एतदुक्तंभवति येतावत्तत्त्वज्ञानिनः नतेषांकर्माधिकारशंकाऽपि येचानवरतंत्वत्कथाश्रवणादिनि ष्ठास्तेषामप्यासन्नभक्तत्पदानांविधिनिषेधबाधः इतरेषांतुयोगलब्धनेंद्रियलालसानामुभयतोऽप्यसुखमिति ॥४०॥ अवगमंतवमेदिशमा धवस्फुरतियन्नसुखासुखसंगमः ॥ श्रवणवर्णनभावमथापिवानहिभवामियथाविधिकिंकरः ॥ २७ ॥

दवगमीनवेत्तिसुखदुःखे नचविधिनिषेधाविलुक्तं तत्रननुकंथमवगंतुंशक्यते दुरधिगमत्वस्योक्तत्वात् इत्येवमाशंक्यसत्यमेवमनवगा महिम्नोवाङ्मनसागोचरत्वादविषयत्वेनैवज्ञानमितिदर्शयन् यदूर्ध्वंगार्गिदिवोयदर्वाक्पृथिव्यायदंतराद्यावापृथिवीइमेयद्भूतंभवच्चभ ष्यच्चेत्यादिश्रुतिप्रतिपादितमपरिमितमहिमानमाह द्युपतयएवेति हेभगवन् तेअंतंद्युपतयः स्वर्गादिलोकपतयोब्रह्मादयोनययुः नप्रा तत्कुतः यदंतवद्वस्तुतत्किमपित्वंनभवसि आस्तांद्युपतयोनययुरिति यद्यस्मात्त्वमपिआत्मनोंतंनयासि कुतस्तर्हिसर्वज्ञतासर्वशक्तिता अंतआह अनंततयाअंताभावेन नहिशशविषाणाज्ञानंसार्वज्ञंतदप्राप्तिर्वाशक्तिवैभवंविहंति अनंतत्वमेवाह यदंतरेति यस्यतव तरामध्येननु अहोसावरणाः उत्तरोत्तरंदशगुणसप्तावरणयुक्ताअंडनिचयाब्रह्मांडसमूहाः वांतिपरिभ्रमंति वयसाकालचक्रेणखेरजां

द्युपतयएवतेनययुरंतमनंततयात्वमपियदंतरांऽडनिचयाननुसावरणाः ॥ खइ
वरजांसिवांतिवयसासहयच्छ्रुतयस्त्वयिहिफलंत्यतन्निरसनेनभवन्निधनाः ॥ ४१ ॥

सीवं सहएकंदैवनतुपर्यायेण हियस्मादेवमतः श्रुतयस्त्वयिफलंति तात्पर्यवृत्त्यापर्यवस्यंति नतुसाक्षाद्वदंतिअयमेतावानिति सगुणस्य गुणानंत्यान्निर्गुणस्यचागोचरत्वात् कथंतर्हिपदार्थेतात्पर्यमितितत्रविधिमुखवाक्येभवेदयंनियमः पदार्थस्यैववाक्यार्थत्वमिति निषेधमु खेतुनायंनियमइत्याह अतन्निरसनेनेति अन्यदेवतद्विदितादथोअविदितादपिअन्यत्रधर्मात् अन्यत्राधर्मात् अन्यत्रास्मात्कृताकृतात्अ स्थूलमनण्वित्यादिप्रकारेणलक्षणयाचतत्त्वमसीत्यादयःपर्यवस्यंति नचवाच्यंनिषेधैःशून्यमेवज्ञाप्यतइतियतोभवन्निधनाः भवतित्वयि निधनंसमाप्तिर्यासांतास्तथा नहिनिरवधिर्निषेधःसंभवति अतोऽवधिभूतेत्वयिफलंतीत्यर्थः ॥ ४१ ॥ द्युपतयोविदुरंतमनंततेनचभवान्न गिरःश्रुतिमौलयः ॥ त्वयिफलंतियतोनमइत्यतोजयजयेतिभजेतवतत्पदं ॥ २८ ॥

॥४२॥ इत्यशेषसमाम्नायपुराणोपनिषद्रसइति सर्वश्रुतिपुराणरहस्यतात्पर्यमित्यर्थः ॥ ४३॥ ब्रह्मदायादिति ब्रह्मैवदायमिवअयत्नप्राप्य मत्तिसेवतइतितथा ब्रह्मपुत्रेतिवा ॥४४॥ पूर्णःकृतकृत्यः श्रुतधरःश्रुतमर्थंमनसिधारयन् वीरव्रतःनैष्ठिकः ॥४५॥ नमइति श्रीकृष्णावतारतयानासयणंनमस्यति उक्तंहि एतेचांशकलाःपुंसःकृष्णस्तुभगवान्स्वयमिति॥४६॥साक्षात्पितुरितियोनिर्व्यवधानंविनाजनकस्यअग्निमथनावसरेकथंचिदरणौरेतःपतितंममंथव्यासस्तदैवततउत्पन्नःशुकइतिहिवदंति ॥ ४७॥४८॥४९॥ समस्तवेदस्तुत्यर्थसंगृह्यानुस्मारयति योऽस्योत्प्रेक्षकइति यःअस्यविश्वस्यउत्प्रेक्षकः एवमनुशायिनांसमस्तपुरुषार्थसिद्धयेसृष्टिस्थितिप्रलयादिप्रापणीयमित्यालोचकइत्यर्थः

श्रीभगवानुवाच इत्येतद्ब्रह्मणःपुत्रा आश्रुत्यात्मानुशासनं ॥ सनंदनमथानर्चुःसिद्धाज्ञात्वात्मनोगतिं ॥ ॥४२॥ इत्यशेषसमाम्नायपुराणोपनिषद्रसः॥ समुद्धृतःपूर्वजातैर्व्योमयानैर्महात्मभिः ॥४३॥ त्वंचैतद्ब्रह्मदायादश्रद्धयात्मानुशासनं॥ धारयंश्चरगांकामंकामानांभर्जनंनृणां॥४४॥ श्रीशुकउवाच एवंसऋषिणादिष्टंगृहीत्वाश्रद्धयात्मवान्॥ पूर्णःश्रुतधरोराजन्नाहवीरव्रतोमुनिः॥४५॥ नारद उवाच नमस्तस्मैभगवतेकृष्णायामलकीर्त्तये॥ योधत्तेसर्वभूतानामभवायोशतीःकलाः॥ ४६ ॥ इत्याद्यमृषिमानम्यतच्छिष्यांश्चमहात्मनः॥ ततोऽगादाश्रमंसाक्षात्पितुर्द्वैपायनस्यमे॥४७॥ सभाजितोभगवताकृतासनपरिग्रहः॥ तस्मैतद्वर्णयामासनारायणमुखाच्छ्रुतं॥ ४८॥ इत्येतद्वर्णितंराजन्यन्नःप्रश्नःकृतस्त्वया॥ यथाब्रह्मण्यनिर्देश्येनिर्गुणेपिश्रुतिश्चरेत्॥ ४९ ॥ योऽस्योत्प्रेक्षकआदिमध्यनिधनेयोव्यक्तजीवेश्वरोयःसृष्ट्वेदमनुप्रविश्यऋषिणाचक्रेपुरःशास्तिताः ॥

अनेननिमित्तत्वमुक्तं एवमालोच्यअस्यादिमध्यनिधने आदिर्जन्ममध्यःपालनंनिधनमंतः एतेषुकर्मसुयोवर्तते अनेनोपादानत्वमुक्तं ननुप्रकृतिपुरुषयोरुपादाननिमित्तत्वेप्रसिद्धे सत्यं तयोरपिततएवोद्भूतत्वान्मूलकारणंसएवेत्याह योऽव्यक्तजीवेश्वरइति प्रवेशनियमनेदर्शयति यइति पूर्वोक्तप्रकारेणेदंसृष्ट्वायदर्थमेतत्सृष्टंतेनऋषिणासृष्टेकार्येअहमितिदर्शनात्ऋषिर्जीवःतेनसहानुप्रविष्टःपुरःशरीराणि ॥ १०॥ भोगायतनानिचक्रेताःपुरःशास्तितस्यभोगंददत्परिपाल्यते उपासकस्यचकैवल्यम्... तीत्याह

न्वंनुदंडवत्पणामश्व ... लेशेतेइतितथासज ।वः अजाका ... कार ...
ाह सुप्तःकुलायंयथेति अयंभावः यथासुप्तःशरीरंवंतमन्येपश्यंतिस्तुनात्मानंतथापश्यति एवंजीवन्मुक्तमप्यन्यदृष्ट्या
वत्पश्यतीति तंहरिमजस्रमनवरतंध्यायेत् किमित्यतआह अभयंनभयंयस्माद्भयनिवर्तकमित्यर्थः कुतएतत् कैवल्यनिरस्तयोनिः क्व
येनअप्रच्युतस्वरूपावस्थानेन निरस्तातिरस्कृतायोनिःमूलकारणंमायायेनतं सर्वश्रुतिशिरोरत्नमीराजितपदांबुजं ॥ भोगयोगप्रदंवंदेमा
वंकर्मिनम्रयोः ॥ ५०॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेटीकायांसप्ताशीतितमोध्यायः ॥ ८७ ॥ ॥ छ ॥ अष्टाशी

स्वंसंपद्यजहात्यजामनुशयीसुप्तःकुलायंयथातंकैवल्यनिरस्तयोनिमभयंध्यायेदजस्रंहरिं ॥ ५० ॥ इति
श्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेनारदनारायणसंवादेवेदस्तुतिर्नामसप्ताशीतितमोध्यायः ॥ ८७ ॥ छ
राजोवाच देवासुरमनुष्येषुयेभजंत्यशिवंशिवं ॥ प्रायस्तेधनिनोभोजानतुलक्ष्म्याःपतिंहरिं ॥ १ ॥ एतद्वे
दितुमिच्छामःसंदेहोऽत्रमहान्हिनः ॥ विरुद्धशीलयोःप्रभ्वोर्विरुद्धाभजतांगतिः ॥ २ ॥ श्रीशुकउवाच
शिवःशक्तियुतःशश्वत्त्रिलिंगोगुणसंवृतः ॥ वैकारिकस्तैजसश्चतामसश्चेत्यहंत्रिधा ॥ ३ ॥ ततोविकाराअ
भवन्षोडशामीषुकिंचन ॥ उपधावन्विभूतीनांसर्वासामश्नुतेगतिं ॥ ४ ॥

तितमेविष्णुभक्तःकैवल्यमश्नुते ॥ ततोऽर्वाग्देवभक्तस्तुविभूतिमितिवर्ण्यते ॥ १ ॥ हरिर्भजतांभक्तिदइत्युक्तंअभयंध्यायेदजस्रंहरिमितिशं
कते देवासुरेति अशिवमवधीरितभोगं भोजाः भोगिनः लक्ष्म्याःपतिं सर्वभोगयुक्तं ॥१॥२॥ अन्योन्योपमर्देनतमसस्त्रैविध्यात्त्रिलिंगःत्रि ॥९५॥
लिंगत्वमाह वैकारिकइति अहमहंकारइति ॥ ३ ॥ विकारामनइंद्रियभूतरूपाःषोडशइतिइंद्रियदेवानामभेदविवक्षया किंचनयत्किं
चिद्विकारोपाधिकंभजन् उपाध्यनुरूपाणांविभूतीनांस्वरूपंप्राप्नोतीति ॥ ४ ॥

यतः सर्वदृक्सर्वंपश्यति अतः प्रकृतेः परइति अत्रेदंतत्त्वं वस्तुनोगुणसंबंधेरूपद्वयमिहेष्यते तद्धर्मयोगयोगाभ्यांबिबव
उपद्रष्टासाक्षीसन् यतः सर्वदृक्सर्वंपश्यति अतः प्रकृतेः परइति अत्रेदंतत्त्वं वस्तुनोगुणसंबंधेरूपद्वयमिहेष्यते तद्धर्मयोगयोगाभ्यांबिबव
त्प्रतिबिंबवत्॥गुणाः सत्वादयः शांतघोरमूढाः स्वभावतः॥विष्णुब्रह्मशिवानांचगुणयंतृस्वरूपिणां॥नातिभेदोभवेद्भेदोगुणधर्मैरिहांशतः॥सत्व
स्यशांत्यानोजातुविष्णोर्विक्षेपमूढते॥रजस्तमोगुणाभ्यांतुभवेतांब्रह्मरुद्रयोः॥गुणोपमर्दतोभूयस्तदंशानांचभिन्नता॥अतः समग्रसत्त्वस्यवि
ष्णोर्मोक्षकरीमतिः॥अंशतोविभूतिहेतुश्चतथानंदमयीस्वतः॥अंशतस्तारतम्येनब्रह्मरुद्रादिसेविनां॥विभूतयोभवंत्येवशनैर्मोक्षोप्यनंशतः॥इद
मेवाभिप्रेत्यतत्रतत्रोच्यतेश्रेयांसितत्रखलुसत्वतनोर्नृणांस्युरिति तथासत्वंयस्यप्रियामूर्तिरिति तथासत्त्वंतत्तीर्थसाधनमिति तथात्रयाणा
मेकभावानांयोनपश्यतिवैभिदामिति तथा नतेमय्यच्युतेऽजेचभिदामण्वपिचक्षतेइत्यादिएवंचस्तुतिर्नकिंचिदसमंजसंतत्तद्भक्तानांतुकल

हरिर्हिनिर्गुणः साक्षात्पुरुषः प्रकृतेः परः॥ ससर्वदृगुपद्रष्टातंभजन्निर्गुणोभवेत्॥५॥ निवृत्तेष्वश्वमेधेषुराजा
युष्मत्पितामहः॥शृण्वन्भगवतोधर्मानपृच्छदिदमच्युतं॥६॥ सआहभगवांस्तस्मैप्रीतः शुश्रूषवेप्रभुः॥
नृणांनिःश्रेयसार्थाययोऽवतीर्णोयदोःकुले॥७॥ श्रीभगवानुवाच यस्याहमनुगृह्णामिहरिष्येतद्धनंशनैः॥
ततोऽधनंत्यजंत्यस्यस्वजनादुःखदुःखितं॥८॥ सयदावितथोद्योगोनिर्विण्णः स्याद्धनेहया॥ मत्परैः कृतमैत्र
स्यकरिष्येमदनुग्रहं॥९॥ तद्ब्रह्मपरमंसूक्ष्मंचिन्मात्रंसदनंतकं॥ अतोमांसुदुराराध्यंहित्वाऽन्यान्भजतेजनः॥
॥१०॥ततस्तआशुतोषेभ्योलब्धराज्यश्रियोद्धताः॥ मत्ताः प्रमत्तावरदान्विस्मरंत्यवजानते॥११॥ श्रीशु
कउवाच शापप्रसादयोरीशाब्रह्मविष्णुशिवादयः॥ सद्यः शापप्रसादोऽगशिवोब्रह्मानचाच्युतः॥१२॥

होद्रोहमात्रमिति॥५॥६॥७॥ यस्याहमनुगृह्णामीति अयमर्थः योविषयान्परिजिहीर्षुरपिकथंचित्विद्यमानेषुविषयेषुसज्जतेक्लि
श्यतिच तस्यविषयापहारएवानुग्रहइति यथाश्रुतत्वेनध्रुवादीनामैश्वर्येविरोधात् अथवाप्रथमंविभूतीः कामानुरूपादत्वा शनैर्विषयभो
गावसानेतस्यनिर्वेदमुत्पाद्यहरिष्यामिपरमानुग्रहंकर्तुमिति तदुक्तंभगवता नमय्यावेशितधियांकामः कामायकल्पतइति दुःखकामंबा
ति दुःखादनुपुनर्दुःखितमिवप्रतीयमानमित्यर्थः॥८॥ सपुनर्बंधूनामाग्रहेणधनेहयाप्रवृत्तोऽपिमदनुग्रहेणयदानिष्फलोद्यमोनिर्विण्णः स्या
त् तदामदनुग्रहमितिममासाधारणमनुग्रहमिति तमेवाह तद्ब्रह्मेति॥९॥ जनः पश्चादपिमोक्षमरोचयन् अत्यासक्तोजनइत्यर्थः॥१०॥
॥११॥ एतदेवेतिहासेनस्फुटयितमाह शापप्रसादयोरिति ब्रह्माचेत्यन्वयः॥१२॥

॥ २ ॥ शकुनेः पुत्रः ॥ १४ ॥ १५ ॥ सुसंकटमापकैलासोत्पाटनपुरपालनच ॥ ...पश्य स्वगात्रीवन्मक्तमप्यन्यदह... ॥ मूर्तिमानग्निरिवदेदीप्यमानः वयमधुनातनाः यथाकिंचिद्दुःखेनमनुष्योनिः क्व म...नजुष्हानइति ॥ १७ ॥ अवृश्चत् छेत्तुमुद्यतः ॥ १८ ॥ ...

...मत्रचोदाहरंतीममितिहासंपुरातनं ॥ वृकासुरायगिरिशोवरंदत्वापसंकटं ॥ १३ ॥ वृकोनामासुरःपुत्रःश...कुनेःपथिनारदं ॥ दृष्ट्वाशुतोषंपप्रच्छदेवेषुत्रिषुदुर्मतिः ॥ १४ ॥ सआहदेवंगिरिशमुपाधावाशुसिद्ध्यति ॥ ...योऽल्पाभ्यांगुणदोषाभ्यामाशुतुष्यतिकुप्यति ॥ १५ ॥ दशास्यबाणयोस्तुष्टःस्तुवतोर्वंदिनोरिव ॥ ऐश्वर्यम...तुलंदत्वाततआपसुसंकटं ॥ १६ ॥ इत्यादिष्टस्तमसुरउपाधावत्स्वगात्रतः ॥ केदारआत्मक्रव्येणजुह्वानोऽ...ग्निमुखंहरं ॥ १७ ॥ देवोपलब्धिमप्राप्यनिर्वेदात्सप्तमेऽहनि ॥ शिरोऽवृश्चत्स्वधितिनातत्तीर्थक्लिन्नमूर्धजं ॥ ...॥ १८ ॥ तदामहाकारुणिकःसधूर्जटिर्यथावयंचाग्निरिवोत्थितोऽनलात् ॥ निगृह्यदोर्भ्यांभुजयोर्न्यवारयत्त...त्स्पर्शनाद्भूयउपस्कृताकृतिः ॥ १९ ॥ तमाहचांगालमलंवृणीष्वमेयंथाऽभिकामंवितरामितेवरं ॥ प्रीयेयतो...येननृणांप्रपद्यतामहोत्वयात्माभृशमर्द्यतेवृथा ॥ २० ॥ देवंसवव्रेपापीयान्वरंभूतभयावहं ॥ यस्ययस्यकरंशी...र्ष्णिधास्येसम्रियतामिति ॥ २१ ॥ तच्छ्रुत्वाभगवान्रुद्रोदुर्मनाइवभारत ॥ ओमितिप्रहसंस्तस्मैददेऽहेरमृ...तंयथा ॥ २२ ॥ इत्युक्तःसोऽसुरोनूनंगौरीहरणलालसः ॥ सतद्वरपरीक्षार्थंशंभोर्मूर्ध्निकिलासुरः ॥ २३ ॥ स्वह...स्तंधातुमारेभेसोऽबिभ्यत्स्वकृताच्छिवः ॥ तेनोपसृष्टःसंत्रस्तःपराधावन्सवेपथुः ॥ यावदंतंदिवोभूमेःकाष्ठा...नामुदगादुदक् ॥ २४ ॥ अजानंतःप्रतिविधिंतूष्णीमासन्सुरेश्वराः ॥ ततोवैकुंठमगमद्भास्वरंतमसःपरं ॥ यत्रनारायणःसाक्षान्न्यासिनांपरमागतिः ॥ शांतानांन्यस्तदंडानांयतोनावर्ततेगतः ॥ २६ ॥

...यामस्तद्वदितिसचउपस्कृताकृतिः परिपूर्णदेहोभवत् न्यवारयत् ॥ १९ ॥ एवमाहच तोयेनापिभजतांप्रीतःस्यां सत्वयातुदेहोदृथापी...ड्य तइति ॥ २० ॥ २१ ॥ दातुमनर्हमपिदत्तवान् सर्पायक्षीरमिव ॥ २२ ॥ २३ ॥ उपसृष्टःअनुगतःसन्नुदगात् अभावत् उदकुउत्त...रतः ॥ २४ ॥ वैकुंठंश्वेतद्वीपम् ॥ २५ ॥ २६ ॥

॥ ९६ ॥

तं टकासुरं तथाव्यसनं तादृग्व्यसनंयस्यतं वृजिनार्दनः दुःखहंता दूरतएवदृष्ट्वा मेखलादिभिरुपलक्षितः प्रत्युदियात् संमुखमागतः ॥ ॥ २७ ॥ ॥ २८ ॥ व्यक्तंनिश्चितं किंकिमर्थं आत्मादेहः सर्वपुरुषार्थत्वेहेतुः अतोमापीडयेति ॥ २९ ॥ प्रायशः पुंभिर्धूर्तैर्भगवान्स्वार्थान्

तंतथाव्यसनंदृष्ट्वाभगवान्वृजिनार्दनः ॥ दूरात्प्रत्युदियाद्भूत्वाबटुकोयोगमायया ॥ २७ ॥ मेखलाजिनदंडाक्षैस्तेजसाऽग्निरिवज्वलन् ॥ अभिवादयामासचतंकुशपाणिर्विनीतवत् ॥ २८ ॥ श्रीभगवानुवाच शाकुनेयभवान्व्यक्तंश्रांतःकिंदूरमागतः ॥ क्षणंविश्रम्यतांपुंसआत्माऽयंसर्वकामधुक् ॥ २९ ॥ यदिनःश्रवणायालंयुष्मद्व्यवसितंविभो ॥ भण्यतांप्रायशःपुंभिर्धृतैःस्वार्थान्समीहते ॥ ३० ॥ श्रीशुकउवाच एवंभगवतापृष्टोवचसाऽमृतवर्षिणा ॥ गतक्लमोऽब्रवीत्तस्मैयथापूर्वमनुष्ठितं ॥ ३१ ॥ श्रीभगवानुवाच एवंचेत्तर्हितद्वाक्यंनवयंश्रद्दधीमहि ॥ योदक्षशापात्पैशाच्यंप्राप्तःप्रेतपिशाचराट् ॥ ३२ ॥ यदिवस्तत्रविश्रंभोदानवेंद्रजगद्गुरौ ॥ तर्ह्यंगाशुस्वशिरसिहस्तंन्यस्यप्रतीयतां ॥ ३३ ॥ यद्यसत्यंवचःशंभोःकथंचिद्दानवर्षभ ॥ तदैनंजह्यसद्वाचंनयद्वक्ताऽनृतंपुनः ॥ ३४ ॥ इत्थंभगवतश्चित्रैर्वचोभिःससुपेशलैः ॥ भिन्नधीर्विस्मृतःशीर्ष्णिस्वहस्तंकुमतिर्व्यधात् ॥ ३५ ॥ अथापतद्भिन्नशिराःवज्राहतइवक्षणात् ॥ जयशब्दोनमःशब्दःसाधुशब्दोऽभवद्दिवि ॥ ३६ ॥ मुमुचुःपुष्पवर्षाणिहतेपापेवृकासुरे ॥ देवर्षिपितृगंधर्वामोचितःसंकटाच्छिवः ॥ ३७ ॥ मुक्तंगिरिशमभ्याहभगवान्पुरुषोत्तमः ॥ अहोदेवमहादेवपापोऽयंस्वेनपाप्मना ॥ ३८ ॥ हतःकोनुमहत्स्वीशजंतुर्वैकृतकिल्बिषः ॥ क्षेमीस्यात्किमुविश्वेशेकृतागस्कोजगद्गुरौ ॥ ३९ ॥

समीहतेसाधयितुमिच्छंति अथवाऽन्यैः पुंभिःसहायैःस्वकार्याणिसाधयति अतोनःकथ्यतामिति ॥ ३० ॥ ३१ ॥ पैशाच्यं पिशाचानामिववृत्तिम् ॥ ३२ ॥ ॥ ३३ ॥ यद्यथावक्ता वदिष्यति ॥ ३४ ॥ चित्रैःभ्रामकैः सुपेशलैःअतिरम्यैः भिन्नधीःभ्रंशितमतिः ॥ ३५ ॥ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ किमुवक्तव्यंविश्वेशेत्वयिकृतागस्कः कृतापराधइति ॥ ३९ ॥ मुखपंक ... उद्गतंगंधयुक्तपीयूषतुल्यंहरेःप्रशस्तंय

...॥२३॥२४॥२ ...
...तुमर्हन्ति ... ॥२६॥२७॥ ब्रह्मन्नां किंचिदिति किमर्थं द्वारो द्विषः यतस्त्वं नेवा
... ब्रह्मद्विषः ... इति ... वागमुक्तो इत्यर्थः ... मिलितान्भवितुमर्हंतीत्यर्थः ॥२८॥ तदेवाह धन
... राजन्यबंधुरविनास्ति ब्रह्मण्यस्यतुकावार्ता एतेतुसत्रेयागइवब्राह्मणामिलिता ...

सेध ... ॥ जातमात्रोभुवंस्पृष्ट्वाममारकिलभारत ॥२२॥ वि
...कउवाच एकदाद्वारवत्यांतुविप्रपत्न्याःकुमारकः ॥ जातमात्रोभुवंस्पृष्ट्वाममारकिलभारत ॥२२॥ वि
...गृहीत्वासृतकंराजद्वार्युपधायसः ॥ इदंप्रोवाचविलपन्नातुरोदीनमानसः ॥२३॥ ब्रह्मद्विषःशठधियोलुब्ध
...कर्मदोषात्पंचत्वंमेगतोऽर्भकः ॥ २४ ॥ हिंसाविहारंनृपतिंदुःशीलमजितेंद्रियं ॥
...लम्पत्यात्मनः ॥ क्षत्रबंधोःकर्मदोषात्पंचत्वंमेगतोऽर्भकः ॥ विसृज्यसनृपद्वा
...भजंत्यःसीदंतिदरिद्रानित्यदुःखिताः ॥ २५ ॥ एवंद्वितीयंविप्रर्षिस्तृतीयंत्वेवमेवच ॥ विसृज्यसनृपद्वा
...गाथांसमगायत ॥ २६ ॥ तामर्जुनउपश्रुत्यकर्हिचित्केशवांतिके ॥ परेतेनवमेबालेब्राह्मणंसमभाषत
२७ ॥ किंस्विद्ब्रह्मंस्त्वन्निवासेइहनास्तिधनुर्धरः ॥ राजन्यबंधुरेतेवैब्राह्मणाःसत्रमासते ॥ २८ ॥ धनदारा
...त्मजापृक्तायत्रशोचंतिब्राह्मणाः ॥ तेवैराजन्यवेषेणनटाजीवंत्यसुंभराः ॥ २९ ॥ अहंप्रजांवांभगवन्रक्षि
...दीनयोरिह ॥ अनिस्तीर्णप्रतिज्ञोऽग्निंप्रवेक्ष्येहतकल्मषः ॥ ३० ॥ ब्राह्मणउवाच संकर्षणोवासुदेवः
...प्रद्युम्नोधन्विनांवरः ॥ अनिरुद्धोऽप्रतिरथोनत्रातुंशक्नुवंतियत् ॥ ३१ ॥ तत्कथंनुभवान्कर्मदुष्करंजगदीश्व
...रैः ॥ चिकीर्षसित्वंबालिश्यात्तन्नश्रद्दध्महेवयं ॥ ३२ ॥ अर्जुनउवाच नाहंसंकर्षणोब्रह्मन्नकृष्णःकार्ष्णि
...रेव ॥ अहंवाअर्जुनोनामगांडीवंयस्यवैधनुः ॥ ३३ ॥ मावमंस्थाममब्रह्मन्वीर्यंत्र्यंबकतोषणं ॥ मृत्युंवि
...जित्यप्रधनेआनेष्येत्रप्रजांप्रभो ॥ ३४ ॥ एवंविश्रंभितोविप्रःफाल्गुनेनपरंतप ॥ जगामस्वगृहंप्रीतःपार्थवी
...र्यंनिशामयन् ॥ ३५ ॥

दारात्मजापृक्तायत्रइति धर्मादिभिर्वियुक्ताःसंतः यत्रयेतुजीवंतुराजन्ये ... इत्यर्थः ... ॥ २५ ॥ ...जीविकासंपादयंति ॥ २९ ॥ हतकल्मषइति अग्निप्रवेशेनब्राह्मणविलापश्रवणपातकात् पूतोभवेयमित्यर्थः ... ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ एवंमौढ्यादिभिर्विश्रंभितः विश्वासंप्रापितः निशामयन्शृण्वन् ॥ ३५ ॥ ...

... ॥ ३४ ॥ न्यरुणत् ... तिर्यगूर्ध्वमिति ॥ ३८ ॥ ...
... ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ...

प्रसूतिकाल आसन्ने भार्याया द्विजसत्तमः ॥ पाहि पाहि प्रजां मृत्योरित्याहार्जुनमातुरः ॥ ३६ ॥ स उपस्पृश्य
शुच्यंभो नमस्कृत्य महेश्वरं ॥ दिव्यान्यस्त्राणि संस्मृत्य सज्यं गांडीवमाददे ॥ ३७ ॥ न्यरुणत्सूतिकागारं शरैर्नाना
स्त्रयोजितैः ॥ तिर्यगूर्ध्वमधः पार्थश्चकार शरपंजरं ॥ ३८ ॥ ततः कुमारः संजातो विप्रपत्न्या रुदन्मुहुः ॥ स
द्योऽदर्शनमापेदे सशरीरो विहायसा ॥ ३९ ॥ तदाह विप्रो विजयं विनिंदन्कृष्णसन्निधौ ॥ मौढ्यं पश्यत मे योऽहं
श्रद्दधे क्लीबकत्थनं ॥ ४० ॥ न प्रद्युम्नो नानिरुद्धो न रामो न च केशवः ॥ यस्य शेकुः परित्रातुं कोऽन्यस्तदवितेश्वरः ॥
॥ ४१ ॥ धिगर्जुनं मृषावादं धिगात्मश्लाघिनो धनुः ॥ दैवोपसृष्टं यो मौढ्यादानिनीषति दुर्मतिः ॥ ४२ ॥ एवं
शपति विप्रर्षौ विद्यामास्थाय फाल्गुनः ॥ ययौ संयमनीमाशु यत्रास्ते भगवान्यमः ॥ ४३ ॥ विप्रापत्यमच
क्षाणस्तत ऐंद्रीमगात्पुरीं ॥ आग्नेयीं नैर्ऋतीं सौम्यां वायव्यां वारुणीमथ ॥ रसातलं नाकपृष्ठं धिष्ण्यान्यन्यान्यु
दायुधः ॥ ४४ ॥ ततोऽलब्ध्वा द्विजसुतमनिस्तीर्णप्रतिश्रुतः ॥ अग्निं विविक्षुः कृष्णेन प्रत्युक्तः प्रतिषेधता ॥ ४५ ॥
दर्शये द्विजसूनूंस्ते माऽवज्ञात्मानमात्मना ॥ ये ते हि कीर्तिं विमलां मनुष्याः स्थापयिष्यंति ॥ ४६ ॥ इति संभाष्य
भगवानर्जुनेन सहेश्वरः ॥ दिव्यं स्वरथमास्थाय प्रतीचीं दिशमाविशत् ॥ ४७ ॥ सप्तद्वीपान्ससिंधून्सप्त सप्त
गिरीनथ ॥ लोकालोकं तथाऽतीत्य विवेश सुमहत्तमः ॥ ४८ ॥ तत्राश्वाः शैब्यसुग्रीवमेघपुष्पबलाहकाः ॥ तम
सि भ्रष्टगतयो बभूवुर्भरतर्षभ ॥ ४९ ॥ तान्दृष्ट्वा भगवान्कृष्णो महायोगेश्वरेश्वरः ॥ सहस्रादित्यसंकाशं स्वच
क्रं प्राहिणोत्पुरः ॥ ५० ॥

... विश्वरूपं ... प्रथेते ...

...म्मितिप्रकृतिप।१०... ...रूपनाल... ...तमाख्यानांतरमा... ...थनचक्रमनु
...गवतंज्योतिः समश्रुवानंव्यामुवतूभर... ...ताडिताक्षोनिनेत्रेन्समीक्ष्यदिति ॥ ५२ ॥ एजंतःउच्चलंतः बृहंतःमहांतःऊर्मय... ...
...त् तत्रसलिलेभवनंमहाकालपुरं द्युमत्तमं द्युतिमत्सुश्रेष्ठं ॥ ५३ ॥ सहस्रंमूर्ध्निभवाः फणास्तासुमणयः तेषांद्युतिभिः द्विसहस्रनेत्रैरु

...मः सुघोरंगहनंकृतंमहद्विदारयद्भूरितरेणरोचिषा ॥ मनोजवंनिर्विविशेसुदर्शनंगुणच्युतोरामशरोयथाच
...ः ॥ ५१ ॥ द्वारेणचक्रानुपथेनतत्तमःपरंपरंज्योतिरनंतपारं ॥ समश्नुवानंप्रसमीक्ष्यफाल्गुनःप्रताडिताक्षो
...दधेऽक्षिणीउभे ॥ ५२ ॥ ततःप्रविष्टःसलिलंनभस्वताबलीयसैजद्बृहदूर्मिभूषणं ॥ तत्राद्भुतंवैभवनंद्युमत्त
...भ्राजन्मणिस्तंभसहस्रशोभितं ॥ ५३ ॥ तस्मिन्महाभीममनंतमद्भुतंसहस्रमूर्धन्यफणामणिद्युभिः ॥ वि
...भ्राजमानंद्विगुणोल्बणेक्षणंसिताचलाभंशितिकंठजिह्वं ॥ ५४ ॥ ददर्शतद्भोगसुखासनंविभुंमहानुभावंपु
...षोत्तमोत्तमं ॥ सांद्रांबुदाभंसुपिशंगवाससंप्रसन्नवक्त्रंरुचिरायतेक्षणं ॥ ५५ ॥ महामणिव्रातकिरीटकुंड
...प्रभापरिक्षिप्तसहस्रकुंतलं ॥ प्रलंबचार्वष्टभुजंसकौस्तुभंश्रीवत्सलक्ष्म्यावनमालयावृतं ॥ ५६ ॥ सुनंदनंद
...मुखैःस्वपार्षदैश्चक्रादिभिर्मूर्तिधरैर्निजायुधैः ॥ पुष्ट्याश्रियाकीर्त्यजयाऽखिलर्द्धिभिर्निषेव्यमाणंपरमेष्ठि
...नांपतिं ॥ ५७ ॥ ववंदआत्मानमनंतमच्युतोजिष्णुश्चतद्दर्शनजातसाध्वसः ॥ तावाहभूमापरमेष्ठिनांप्रभु
...द्धांजलीसस्मितमूर्जयागिरा ॥ ५८ ॥

जि... स्फटिकगिरिसंकाशंशितिकंठजिह्वं कंठाश्चजिह्वाश्चकंठाजिह्वाः शितयः नीलाःकंठजिह्वायस्यतं ॥ ५४ ॥ तद्भोगसुखासनं तस्य
अ...नस्यभोगोदेहः सुखकरमासनंयस्यतं ॥ ५५ ॥ महांतोमणिव्राताये पुनेषांकिरीटकुंडलानांप्रभा तयापरिक्षिप्ताःसर्वतःस्फुरंतः सहस्र
म...रमिताः कुंतलायस्यतं ॥ ५६ ॥ कीर्त्यजयाकीर्तिसहितयाअजयाअखिलर्द्धिभिरणिमादिविभूतिभिः मूर्तिधराभिः ॥ ५७ ॥ ऊ
र्ज...ऊर्जितयागिरा ॥ ५८ ॥

यतएवंभूतःश्रीकृष्णस्ततःसएवसर्वोत्तमइत्याह जयतीति जनानांजीव नांयोनिवासःआश्रयस्तेषुवानिवसतिअंतर्यामितया तथांस
कृष्णोजयति देवक्यांजन्मेतिवादमात्रंयस्यसः वस्तुतःअजन्मा यदुवराः सभासेवकरूपाय्यस्य इच्छामात्रेणनिरसनसमर्थोपिक्रीडा
र्थं दोर्भिरधर्ममस्यन्क्षिपन् स्थिरचरवृजिनघ्नः अधिकारिविशेषानपेक्षमे वृंदावनगतनरतृणलतादीनांसंसारदुःखहंता तथाविलासवैद
ग्ध्यानपेक्षंव्रजवनितानांपुरवनितानांच सुस्मितेनशोभनहास्ययुतेनश्री मतामुखेनैवकामदेवंवर्धयन् कामश्चासौदीव्यतिविजिगीषतिसं
सारमितिदेवस्तं भोगद्वारामोक्षप्रदमित्यर्थः ॥ ४८ ॥ तत्तत्कार्यविशेषैः स्वीकृतमत्स्यकूर्मादिनानामूर्तेः विशेषतोयद्वृत्तमस्यसतः परस्य

जयतिजननिवासोदेवकीजन्मवादोयदुवरपरिषत्स्वैर्दोर्भिरस्यन्नधर्मं ॥ स्थिरचरवृजिनघ्नःसुस्मितश्रीमुखे
नव्रजपुरवनितानांवर्धयन्कामदेवं ॥ ४८ ॥ इत्थंपरस्यनिजवर्त्मरिरक्षयात्तलीलातनोस्तदनुरूपविडंबना
नि ॥ कर्माणिकर्मकषणानियदूत्तमस्यश्रूयादमुष्यपदयोरनुवृत्तिमिच्छन् ॥ ४९ ॥ मर्त्यस्तयाऽनुसवमेधित
यामुकुंदश्रीमत्कथाश्रवणकीर्तनचिंतयैति ॥ तद्धामदुस्तरकृतांतजवापवर्गंग्रामाद्वनंक्षितिभुजोऽपिययुर्यं
दर्थाः ॥ ५० ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेऽष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांवैयासिक्यांश्रीकृष्णचरि
तानुवर्णनंनामनवतितमोध्यायः ॥ ९० ॥ ॥ छ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु समाप्तोयंदशमस्कंधः ॥

तदनुरूपानुकारीणि कर्मकषणानिकर्माणिचरितानिश्रूयात् शृणुयादित्यर्थः ॥ ४९ ॥ अनुवृत्तेःफलमाह मर्त्यइति श्रीमत्याःकथायाः
श्रवणकीर्तनयुक्तयाचितयासंवर्धितयाऽनुवृत्त्याभक्त्या तन्निष्ठत्वेनतस्यधामलोकमेति लोकत्वेऽपिकालानाकलितत्वमित्याह दुस्तरेति
दुर्लभपुरुषार्थनामाह यमादिति ॥ ५० ॥ इतिश्रीभाग महापुराणेदशमस्कंधेअष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांवैयासिक्यां श्रीधरस्वामि
विरचितायांश्रीमद्भागवतभावार्थदीपिकायांनवति ॥ छ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कंधे उत्तरार्धं समाप्तः ॥